

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr. (KTO Karatay Üniversitesi)	Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr. (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr. (Hacettepe Üni.)	Theda BORDE, Prof. Dr. (Alice Salomon Hochschule)
Işıl BULUT, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)	Sema BUZ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gizem ÇELİK, Doç. Dr. (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)	Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Veli DUYAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr. (Stellenbosch Üni.)	Ercüment ERBAY, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Ronald FELDMAN, Prof. Dr. (Columbia Üniversitesi)	Rıza GÖKLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Şengül HABLEMİTOĞLU, Prof. Dr. (Lefke Avrupa Üni.)	Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem KARAKUŞ, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)	Abdullah KARATAY, Prof. Dr. (Üsküdar Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)	Renata KLEIN, Doç. Dr. (Maine Üniversitesi)
Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Aliye MAVİLİ, Prof. Dr. (Biruni Üniversitesi)
Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)	Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Emine ÖZMETE, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Semra SARUÇ, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Haluk SOYDAN, Prof. Dr. (Southern California Üni.)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)	İlhan TOMANBAY, Prof. Dr. (İstinye Üniversitesi)
Tarık TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Horst UNBEHAUN, Prof. Dr. (Technische Hochschule)
Filiz YILDIRIM, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)	İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr. (İstanbul Gelişim Üni.)
Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)	

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Hakan ACAR, Prof. Dr.	İlkay Başak ADIGÜZEL, Dr.	Ömer ADIGÜZEL, Prof. Dr.
Aslı AKAY, Prof. Dr.	Fulya AKGÜL GÖK, Dr.	Rumeysa AKGÜN, Dr. Öğr. Üyesi
Hande ALBAYRAK, Dr.	Özgür ALTINDAĞ, Dr.	Hüsnünur ARSLANTÜRK, Dr. Öğr. Ü.
Hicran ATATANIR, Dr.	Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.	Seval BEKİROĞLU, Dr.
Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ, Dr. Öğr. Üyesi	Rıfat BİLGİN, Doç. Dr.	Gizem ÇELİK, Doç. Dr.
Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.	Veli DUYAN, Prof. Dr.	Ahmet EGE, Dr. Öğr. Üyesi
Arzu ERDEN, Doç. Dr.	Aysun ERGÜL TOPÇU, Dr.	Ferman ERİM, Dr. Öğr. Üyesi
Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Dr.	Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi	Miraç Burak GÖNÜLTAŞ, Doç. Dr.
Ayşen GÜRE DURU,	Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.	Nur İncetahtacı, Dr.
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.	Abdullah KARATAY, Prof. Dr.	Aytül KASAPOĞLU, Prof. Dr.
Mehmet KIRLIOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi	Denizcan KUTLU, Dr.	Semahat Dicle MAYBEK, Dr.
Hatice NUHOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi	Nükhet ÖRNEK BÜKEN, Prof. Dr.	Ömer Faruk ÖZGÜR, Dr.
Hülya ÖZTOP, Prof. Dr.	Aslıhan Burcu ÖZTÜRK, Dr.	Simel PARLAK, Dr. Öğr. Üyesi
Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi	Semra SARUÇ, Doç. Dr.	Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.
Yaser SNOUBAR, Dr. Öğr. Üyesi	Hasan Hüseyin TAYLAN, Doç. Dr.	Gökhan TOPÇU, Dr.
Tarık TUNCAY, Prof. Dr.	Beyza ÜNAL, Dr.	Umut YANARDAĞ, Dr. Öğr. Üyesi
Buğra YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi	Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.	Volkan YILMAZ, Doç. Dr.
Didem YÜCEL ELİTEZ, Dr. Öğr. Üyesi	Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.	

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of Hacettepe University
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER

Sunay İL, Prof. Dr.

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr.
Emrah AKBAŞ, Doç. Dr.
Özgür ALTINDAĞ, Dr.
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr.
Elif GÖKÇEARSAN, Prof. Dr.
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Dr.
Uğur ÖZDEMİR, Dr.
Gonca POLAT, Doç. Dr.
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr.
Gökhan TOPÇU, Dr.

YAYIN SEKRETERLERİ

Burcu GENÇ, Arş. Gör.
İsmail ORBAY, Arş. Gör.
Sibel VURKUN, Arş. Gör.

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

24.07.2020

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 793-822**   **Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik**   Huriye İrem KALAYCI
KIRLIOĞLU
The Professional Suitability Scale in Social Work Practice: Validity and Reliability   Serap DAŞBAŞ
Özlem KARAKUŞ
- 823-848**   **Genç Yetişkinlerin Kullandıkları Duygu Stilleri ile Aile Aidiyetinin İlişkisi Üzerine Bir Araştırma**   Salih KARİP
Nur Feyzal KESEN
A Study on the Relationship Between Emotional Styles Used by Young Adults and Family Belonging   Serap DAŞBAŞ
- 849-873**   **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Özgeciliğe Özellikleri ile Damgalama (Stigma) Eğilimleri Arasındaki İlişki**   Derya KAYMA
Ayşin ÇETİNKAYA
BÜYÜKBODUR
The Relationship Between the Stigma Tendencies and Altruism Features of Student Attending Social Work Undergraduate Education
- 874-903**   **Soma Maden Kazası Sonrası Yaşanan Ailevi ve Psikolojik Sorunlar**   Güler DOYMAZ AYDIN
Şeyda YILDIRIM
Experienced Family and Psychological Problem After Soma Mining Accident
- 904-930**   **Velayet Kararlarında Yürütülen Süreç: Uzmanlar Ne Düşünüyor? Ne Yapıyor?**   Sebahat AYDOS
Ayşel KÖKSAL AKYOL
The Process About the Custody Decisions: What Are Experts Thinking? What Are Experts Doing?

- 931-959** **Adli Görüşme Odalarında Suç Mağdurlarıyla Görüşme Yapan Adli Görüşmecilerin Deneyimlerinin İncelenmesi: Eskişehir Adliyesi** *Examination of the Experience of Forensic Interviewers in the Forensic Interview Rooms of Crime Victims: Eskişehir Court* Berhudan ŞAMAR
Betül URHAN
- 960-984** **Evden Kaçan Çocuklar: Ankara'da Çocuk Şubeye Getirilen Çocuklar Üzerinden Bir Değerlendirme** *Run-Away Children: An Evaluation on the Children Brought to the Children's Bureau of Police Headquarters* Kasım KARATAŞ
Emrah AKBAŞ
Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ
Ezgi ÇAMUŞCU
- 985-1007** **Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma: Uşak Üniversitesi Örneği** *A Qualitative Study on the Perception of Social Exclusion in Syrian University Students in Turkey: Uşak University Sample* Meryem GÜL
Derya ŞAŞMAN KAYLI
- 1008-1028** **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Sosyal Çalışmacı Kavramına Yönelik Metaforları** *Metaphors of Social Work Department Students About the Concept of Social Worker* Hıdır APAK
- 1029-1052** **XXXL Bedenler: Obez Bireylerin Başa Çıkma Stratejilerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi** *XXXL Sizes: Investigation of Obese People's Coping Strategies in Terms Of Some Socio Demographic Variables* Meryem DANIŞMAZ SEVİN
Berhan KAYA
Dicle Buse ZENGİN
Mehmet Ufuk ESENTÜRK
Sümeyye DOĞAN

- Sergen DEMİR
Serkan OSKU
- 1053-1079** **Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinden Hizmet Alan Ağır Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerin Sosyal İşlevselliğinin İncelenmesi**
Social Functioning of Individuals with Severe Mental Illness who Receive Service from Community Mental Health Centers
Seval BEKİROĞLU
Filiz DEMİRÖZ
- 1080-1101** **İhmal Edilen Çocukların Annelerinin Özellikleri: Ev Gözlemi ile Annelerin Bakım Düzeylerinin Değerlendirilmesi**
Characteristics of Mother's Neglected Children: Evaluation of Mother's Care Levels with Home Observations
Ferda KARADAĞ
Dilşad FOTO ÖZDEMİR
Gülin EVİNÇ
Esra ÇALIK VAR
Cengiz ÖZBESLER
- 1102-1126** **Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi**
Evaluation of the Relationship Between Social Media Addiction and Perceived Social Support in University Students
Esra YILDIZ
Orhan KOÇAK
- 1127-1152** **Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet Dersinin Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Algısına Etkisi**
The Effect of Social Work with Immigrants and Asylum Seekers Course on the Perception of Social Work Students on Syrians
Mehmet KIRLIOĞLU
Tahir Emre GENCER
- 1153-1175** **Reflection of the Perceptions of University Students with Disabilities who Get Service From Department of Disabled Students on**
Huriye İrem KALAYCI
KIRLIOĞLU
Özlem KARAKUŞ

Their Disabilities to Education Experiences

Engelli Öğrencilerin Engelliliğe İlişkin Algılarının Eğitim Yaşantılarına Yansıması

1176-1200 ***Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde, Aile İçi Roller ve Çocuğu Tanıma Becerilerinin Aile Yılmazlığına Etkisinin İncelenmesi***

Investigation of the Effects of Family Roles and Child Recognition Skills on Family Resilience in Families with Special Needs Children

Uğur HASSAMANCIOĞLU

Ayşe AKIN

Ceren YOLDAŞ

Semra ŞAHİN

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 1201-1226 Sosyal Hizmet Mesleki Uygulamalarında Müracaatçılara Karşı Etik Sorumluluklar ve Etik Karar Verme Süreci** Melek ZUBAROĞLU
YANARDAĞ
- Ethical Responsibilities to Clients and Ethical Decision Making in Social Work Professional Practices*
- 1227-1247 Simulation Applications: A Potential Approach for Turkish Social Work Education** Buğra YILDIRIM
Fatih ŞAHİN
- Simülasyon Uygulamaları: Türk Sosyal Hizmet Eğitimi İçin Potansiyel Bir Yaklaşım*
- 1248-1277 Sosyal Hizmette Kültürel Yetkinlik Eğitimi: İçeriğe Yönelik Bir Sistematik Derleme Çalışması** Demet AKARÇAY ULUTAŞ
- Cultural Competence Education in Social Work: A Systematic Review Study about Course Content*
- 1278-1306 Jane Addams'ın Unutulan Mirasını Hatırlamak: Sosyal Hizmet Uygulaması Bağlamında Sporun Gücü ve Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme** Fethi Anıl MAYDA
- Remembering the Forgotten Heritage of Jane Addams: An Evaluation on the Potential and Power of Sport in the Context of Social Work Practice*

- 1307-1323** ***Düzensizliğin Düzeni: Kaos Kuramı ve Sosyal Hizmet*** *Mustafa Emin AKÇİN*
Oğuzhan ZENGİN
The Order of the Disorder: Chaos Theory and Social Work
- 1324-1351** ***Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumunun Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi*** *Hatice Kübra DOĞANCI*
Tarık TUNCAY
Evaluation of Women's Positions in Marriage and Family Institutions Throughout the Historical Process on the Basis of Feminist Social Work Approach
- 1352-1369** ***Sosyal Hizmet Uygulamalarında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımı*** *Beyza YILMAZ*
Using Geographic Information Systems in Social Work Practice
- 1370-1393** ***Ölümcül Çocuk İstismarları ve Türkiye Çocuk Koruma Sistemine Yönelik Bir Değerlendirme*** *Fikret YAMAN*
Tarık TUNCAY
A Review of the Deadly Child Abuses and Child Protection System in Turkey

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Vaka Sunumu/Case Presentation

**1394-1414 Evlat Edinme Sürecinde Biyolojik Annenin
Hak Arama Mücadelesi: Vaka Sunumu**

Zeki KARATAŞ

*The Birth Mother's Right to Claim During
Adaptation: A Case Study*

Kalaycı-Kırlıoğlu, H.İ., Daşbaş, S. ve Karakuş, Ö. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 793-822.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 24.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 28.04.2020

SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA MESLEKİ UYGUNLUK ÖLÇEĞİ: GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK¹

The Professional Suitability Scale in Social Work Practice: Validity and Reliability

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU*

Serap DAŞBAŞ**

Özlem KARAKUŞ**

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hurirkal@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8352-8868>

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gserap@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0969-6393>

*** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ozikarakus@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9375-559X>

ÖZET

Mesleki uygunluk kavramı son yıllarda üzerinde oldukça durulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde tartışılan bir konu olmasına rağmen ülkemizde sosyal hizmet mesleği için mesleki uygunluğu ölçen bir değerlendirme aracı ve buna bağlı çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmanın amacı Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamaktır. Araştırma, tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmada amaçlı ve uygun örneklem yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Tam ve diğerleri (2013) tarafından yurt dışında geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin dil, yapı, benzer ölçekler, madde istatistikleri, zamana karşı değişmezlik gibi çeşitli faktörlerden açısından değerlendirildiğinde geçerli ve güvenilir olduğu saptanmıştır. Çalışma kapsamında uyarlanan ölçeğin özellikle sosyal hizmet bölümü öğrencileri gibi farklı örneklem gruplarında uygulanması ve belirli alanlarda sosyal hizmet iş başvurularında değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ölçek uyarlama, sosyal hizmet, mesleki uygunluk, geçerlilik, güvenilirlik

¹ Bu çalışma "Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk, Genel Öz Yeterlilik ve Mesleki Doyum İlişkisi" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

ABSTRACT

The concept of professional suitability has emerged as a highly emphasized concept in recent years. Although it is a subject discussed in the literature, there is no evaluation tool and related studies that measure professional suitability in the social work profession in our country. The aim of this study is to adapt the Professional Suitability Scale in Social Work Practice to the Turkish language. The research was carried out in the scanning model. Purposive and convenience sampling methods were used in the research. Within the scope of the research, an adaptation of Professional Suitability Scale in Social Work Practice were carried out that validity and reliability studies were made by Tam et al. (2013). It is determined that this scale is valid and pretty reliable in regards to language, structure and similar scales, and it does not show an alteration time-wise. It is suggested that the scale adapted within the scope of study to be applied especially in different sample groups such as social work department students, and specific areas during social work job applications.

Key words: Scale adaptation, social work, professional suitability, validity, reliability

GİRİŞ

Bir meslek olarak sosyal hizmetin tarihsel süreci incelendiğinde uzun bir geçmişe sahip olmamasına rağmen (Zastrow, 2013); günümüzün değişen ve karmaşık toplum yapısı içinde her daim ihtiyaç duyulan bir meslek haline geldiği belirtilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014). 2014 yılında yapılan ve kabul gören tanıma göre sosyal hizmet uygulama yönü ağır basan bir meslektir (IFSW-IASSW, 2014). Tanıma ek olarak uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmet, uygulama alanında pek çok disiplinden yararlanırken merkezine bireyi ve bireyin iyilik halini koymaktadır.

Sosyal hizmet uygulayıcısı konumunda olan uzmanların mesleğin uygulama boyutunda bahsi geçen tüm boyutlarını göz önünde bulundurmaları beklenmektedir. Bu noktada mesleğin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının uygulama aşamasında kullanabilecekleri teorik bilgiyi edinecekleri bir eğitim sürecinden geçmeleri ve edindikleri bilgiyi uygulamaya aktarabilmeleri gerekmektedir. Ülkemizde ve dünyada sosyal hizmet mesleğine duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte mesleğin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygunluğunu değerlendirmek önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırma ile ilgili Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 27.12.2017 tarih, 2274 sayı ve 2017/66 karar no ile izin alınmıştır.

Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Toplumsal yaşam içerisinde iş bölümünün önemli bir yer tuttuğu, buna bağlı olarak iş bölümünün gerçekleştirilmesinde de mesleklere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Berg vd., 2008; Ceylan vd., 2016). Mesleğin ne olduğu tanımlanmaya çalışıldığında

içerisinde eğitim, bilgi ve beceri, mal ya da hizmet üretimi, para kazanma ve kuralları olan bir işten bahsedilmektedir (TDK). Sosyal hizmet, eklektik bilgi temeline dayanan ve pek çok kuram ve yöntemden yararlanan, bireyi yalnızca kendi benliğiyle değil içinde bulunduğu çevre ve ilişkili sistemler ile çok boyutlu değerlendiren bir meslektir. Bu mesleğin uygulayıcıları da sosyal hizmet uzmanlarıdır.

Ülkemizde ve dünyada bireyin doğumundan ölümüne kadar olan tüm yaşam dönümlerinde ve olaylarında sosyal hizmet mesleğine artan bir ihtiyaç olduğu dikkat çekmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak üzere son yıllarda özellikle ülkemizde çeşitli eğitim derecelerinde pek çok üniversitede sosyal hizmet eğitimi vermeye devam edilmektedir. Sayıca her geçen gün artan örgün eğitime ek olarak açık öğretim fakültelerinde de sosyal hizmet mesleğine yönelik eğitim programları açılmaktadır. Böylesine hızlı ve devam eden bir değişim sürecinde mesleğin etik ilke ve değerleriyle uygulamaya aktarılması, bilgi temelinin beceri ve değer temeli ile bütünleştirilmesi ve uygulama alanlarında bireyle temas eden meslek elemanlarının bu noktada mesleki uygunluğunun değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Macdonald (1995), mesleki uygunluğu ölçmeye dair bir araç geliştirmeye yönelik teorik desteğin Emile Durkheim'ın işlevselci teorisine dayandığını ve buna göre meslekler arasında iş ayrımı yapılması ve her mesleği bir diğerinden ayıran özelliklerin ortaya konması gerektiğini belirtmektedir.

“Mesleki uygunluk” kavramı son yıllarda üzerinde oldukça durulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurt dışında verilen sosyal hizmet eğitime bağlı olarak bu kavram üzerinde duran ve sosyal hizmet mesleği özelinde mesleki uygunluğu belirlemeye yönelik yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır (Lyons, 1997; Barlow ve Coleman, 2003; Tam, 2003, 2004; Tam ve Kwok, 2007a, 2007b; Brear vd., 2008; Tam ve Coleman, 2009a, 2009b, 2011; Tam vd., 2012; Tam vd., 2013). Ayrıca literatürde sosyal hizmet uygulaması için mesleki uygunluk kriterlerini inceleyen çalışmalar da dikkat çekmekte ve bu çalışmalarda sosyal hizmet uygulaması için mesleki uygunluk kriterlerinin öz farkındalık, sosyal hizmet etiğine bağlılık, mesleki bilgi, uygulama ve teoriyi birleştirme becerisi, kişiler arası beceriler, iletişim becerileri, öğrenme isteği ve eleştirel düşünme olarak sıralanabildiği görülmektedir (Koerin ve Miller, 1995; Ryan ve diğ., 1997; Miller ve Koerin, 1998; Barlow ve Coleman, 2003; Lafrance ve diğ., 2004; Tam ve Coleman, 2009b; Berkün, 2010; Gökçearsan-Çifci ve Gönen, 2011; Erbay ve Sevin, 2013; Zengin ve Altındağ, 2016; Başer ve Kırlıoğlu, 2019; Kırlıoğlu, 2019; Uzunasan ve Gökçearsan-Çifci, 2019; Kırlıoğlu, 2020). Bu mesleği icra edecek meslek elemanlarının mesleki uygunluğunu değerlendirebilmek için Tam ve diğerleri

(2013) tarafından toplumsal bilinç, etik uygunluk, uygulama uygunluğu ve kişisel uygunluk olarak belirtilen dört boyut olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, sosyal hizmet uygulamasında yer alacak olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleğin etik ilke ve değerleri ile toplumsal değerleri ve kişisel özelliklerini bütünleştirip sosyal hizmetin bilgi, beceri, değer temelini uygulama aşamasına aktarabilmeleri önemli görülmektedir.

Sosyal hizmet mesleği daha önce de vurgulandığı gibi bireyi odağına alan bir meslek ve disiplindir. Bu noktada, bireyle doğrudan temas kurarak meslek elemanının profesyonel bilgi birikimi sağlayacak bir eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir. Ülkemizde lisans düzeyi dışında ön lisans ve lisansüstü düzeylerde de sosyal hizmet eğitimi verilmektedir. Bu eğitim sürecinde geneli yaklaşım esas alınmakta, her bir meslek elemanının aile, çocuk, yaşlı, engelli, adli, tıbbi vb. sosyal hizmet alanlarında çalışabilecek yeterli bilgi temelini sahip olduğu düşünülmektedir. Özellikle lisans eğitimi süresince sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin farklı alanlarda uygulama deneyimleri kazanmaları ve buna yönelik olarak uygulama dersi kapsamında müracaatçılar ile profesyonel ilişki kurmaya başladıkları bilinmektedir. Bu aşamada, öğrencilerin uygulamaya çıkana kadar aldıkları teorik eğitimin ve kişilik özelliklerinin sosyal hizmet mesleğinin etik değerleri ile bütünleştirip bütünleştirmediğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Yurt dışında bu değerlendirmeye yönelik olarak “gatekeeping (meslek koruyuculuğu)” adı verilen bir sistem olduğu belirtilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde meslek koruyuculuğu (gatekeeping) şöyle açıklanmaktadır: *“Meslek koruyuculuğu (gatekeeping) uygulamaya hazır olan ve olmayan öğrencilerin ayrımını yapabilmek için profesyonel bir sorumluluktur. Amacı, kamu güvenliğini ve sosyal hizmet mesleğinin itibarını korumak olmalıdır. Öğrenciler için yapıcı ve anlamlı olmalı ve gerektiğinde sosyal hizmet uygulaması için henüz uygun olmayan öğrencileri değerlendirmelidir. Eğer sosyal hizmet uygulaması için bu değerlendirmede uygun görülmeyen öğrenciler varsa onlar için ileride daha güçlü olabilecekleri kariyer planlamaları yapılmalıdır”* (Tam, 2004; Tam ve Kwok, 2007a). Meslek koruyuculuğu (gatekeeping) sistemi bireysel olarak öğrencilerin gerekli bilgi, beceri ve uygulama yeterliliğine sahip olup olmadıklarını belirlemeye yardımcı olurken, aynı zamanda niteliksiz olarak görülen öğrencilerin uygulama alanına girmesini engellemesiyle sosyal hizmet eğitiminde gerekli bir sistem olarak belirtilmektedir (Cole ve Lewis, 1993; Tam ve Kwok, 2007a). Bu açıklamadan hareketle, “meslek koruyuculuğu (gatekeeping)” kavramı için mecazi bir karşılık olarak “eşik bekçiliği” demek yanlış olmayacaktır. Literatürde sosyal hizmet bölümlerinin mesleğin kapısını koruma konusunda

sorumlulukları olduğu açıkça belirtilmektedir (Cobb ve Jordan, 1989; Cole ve Lewis, 1993; Moore vd., 1998; Moore ve Urwin, 1990; Ryan vd., 1997). Bu sistemle sosyal hizmet uygulaması için uygun görülmeyen öğrencilerin “sosyal hizmet mesleğinin kapısı”ndan geçmelerinin uygun olmadığı anlamı çıkarılabilmektedir.

Araştırmanın çeşitli aşamalarında yapılan literatür taramasında dünyada tartışılan bir konu olmasına rağmen ülkemizde sosyal hizmet mesleği için mesleki uygunluğu ölçen bir değerlendirme aracı ve buna bağlı çalışmaya rastlanmamaktadır. Ülkemizde sosyal hizmet eğitimi yaygın olarak verilmektedir. Eğitimin çıktısı olarak da alanda uygulama yapan sosyal hizmet uzmanı sayısının yıllara göre ciddi bir artış içerisinde olduğu söylenebilir. Buna dayanarak sosyal hizmet gibi doğrudan insanla temas eden ve insana hizmet eden bir mesleğin uygulayıcıları için mesleki uygunluk konusunda değerlendirme yapmak önemli görülmektedir.

Araştırma sürecinde Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin Türkçe literatüre kazandırılmasının, ülkemizde sosyal hizmetin eğitim sürecini şekillendirebileceği düşünölmektedir. Söz konusu ölçeğin özellikle sosyal hizmet eğitimi devam eden lisans öğrencileri üzerinde, alan uygulamasına çıkmadan önce, uygulanabileceği, böylelikle öğrencilerin belirli noktalardaki eksikliklerinin mezun olmadan önce giderilebileceği ve uygulama sürecine meslek elemanı olarak başladıklarında daha güçlü uygulayıcılar olabilecekleri öngörülmektedir. Alanda uygulama yapan sosyal hizmet uzmanları için de ölçeğin alt boyutlarında yer alan başlıklar açısından değerlendirilebilecekleri bir ölçme aracı olacağı düşünölmektedir. Ayrıca ölçeğin sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğu değerlendiren ve Türkçeye kazandırılan tek ölçme aracı olması nedeniyle, belirli sosyal hizmet alanlarında meslek elemanı alımında bir değerlendirme kriteri olarak tercih edilebileceği de düşünölmektedir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı yurt dışında sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğunu ölçen ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçeği Türkçeye uyarlamaktır.

YÖNTEM

Araştırma deseni

Tarama ve deneme modelleri olarak ikiye ayrılan araştırma modellerinden çalışma için tarama modeli tercih edilmiştir (Karasar, 2015).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılmak üzere Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğunu ölçmek amacıyla Tam ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik-güvenirlik çalışmasının sosyal hizmet uygulaması yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılması kararlaştırılmıştır. Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği 22 soruluk bir ölçektir. Söz konusu ölçek, 4 alt boyuttan oluşmakta olup 1-7 arasında değişen cevap seçeneklerine sahiptir. Bir uçta "Kesinlikle Katılmıyorum" diğer uçta ise "Kesinlikle Katılıyorum" yer almakta ve katılımcılardan maddeleri 1'den 7'ye kadar puanlamaları beklenmektedir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin toplam veya alt puan ölçekleri Hudson (1982)'nin geliştirdiği toplam puan formülüyle hesaplanmaktadır. Bu formül şöyle belirtilmektedir:

$$S = (\Sigma X - N) (100) / [(N)(6)].$$

Buna göre;

S, ölçekten elde edilen toplam puanı; N, ölçek maddelerinin sayısını; ΣX ise maddelerden elde edilen toplam puanı ifade etmektedir. Hudson (1982) formülü ölçeklerden alınan puanı 100'lük sisteme döndürmektedir. Böylece alınan puanların yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Ölçekteki toplam puan yükseldikçe, bu maddelerle sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğun daha güçlü tanımlandığı varsayılmaktadır (Tam vd., 2013). Ayrıca ölçek sahibinden ölçeğin kullanımıyla ilgili gerekli izinler alınmıştır.

Çizelge 1. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği

Boyutlar	Maddeler
Toplumsal Bilinç (TB) (Social Consciousnes)	20, 12, 9, 4
Etik Uygunluk (EU) (Ethical Suitability)	15, 6, 14, 10, 13, 21, 17
Uygulama Uygunluğu (UU) (Practice Suitability)	11, 5, 19, 1, 16, 8, 18, 3
Kişisel Uygunluk (KU) (Personal Suitability)	7, 2, 22

Tam ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamak için ölçüt geçerliliği olarak içeriği sosyal hizmet uygulaması ile örtüşen, Pamukçu ve Demir (2013) tarafından geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olan Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Bandura'nın, bireylerin kendi beceri ve yeteneklerinin motivasyonlarını ve davranışlarını etkilediğini öne sürdüğü ve bunu "öz-yeterlilik" olarak tanımladığı belirtilmektedir (Pamukçu ve Demir, 2013). Larson (1998) ve Larson ve diğerleri (1992), eğitimde öz-yeterliliği yüksek olan danışmanlar yetiştirmenin önemi üzerinde durmakta ve bunları şöyle sıralamaktadırlar:

İlk olarak öz-yeterlilik, bireylerin sergilediği başarılı performans ile danışmanlarına etkili bir hizmet sunmalarında çok önemlidir.

Öz-yeterlilik, meslek elemanının kariyer hedefleri ve mesleğine bağlılığı, ilgisi açısından yine önem arz etmektedir.

Uygulamaya dayalı meslekler olarak psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmetin mesleki eğitim sürecinde yeterlilik temelli eğitimin önemi konusunda benzerlikler olduğu anlaşıldığından bu ölçeğin ölçüt geçerliliği için kullanılabileceği düşünülmüştür.

Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği ile ilgili gerekli bilgiler Çizelge 2'de verilmektedir. İlgili yazarlardan ölçek kullanımı ile ilgili gerekli izin alınmıştır. 0-9 arasında değişen cevaplama sistemi bulunmaktadır. 0 rakamı hiç güvenmiyorum tarafını temsil ederken 9 rakamı tamamen güveniyorum tarafını temsil etmektedir. Bu nedenle de puanlama 0-369 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar yüksek öz yeterlilik anlamına gelmektedir.

Çizelge 2. Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin bilgiler

BOYUTLAR	SORULAR
Yardım Becerileri ve Öz-Yeterliği	15 Soru
Oturum Yönetmeye İlişkin Öz-Yeterlik	10 Soru
Psikolojik Danışma Sürecindeki Zorluklara İlişkin Öz-Yeterlik	16 Soru

Çalışma Grubu

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılırken her bir analizde farklı örneklem grubu kullanılmıştır. Buna göre; ölçeğin geçerlilik çalışmasında içerik geçerliliği için 6 akademisyenin görüşü alınmıştır.

Literatürde yapı geçerliliği için örneklemin belirlenmesi ile ilgili görüş farklılığı olsa da (Waltz vd., 2010) ölçek madde sayısı üzerinden giden bir hesaplama yöntemi üzerinde durulmaktadır (Andrew vd., 2011; Kline, 2015). Bu yöntem her bir madde için en az 10 katılımcıya ulaşılmasıdır. Buna bağlı olarak en az 220 sosyal hizmet uzmanına ulaşılması gerekmektedir. Ancak geçerlilik ve güvenilirlik için yararlı olacağı düşüncesi (Bilge, 2006; Bilge ve Çam, 2008) ile bu sayı aşılarak yapı geçerliliği için 271 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Benzer ölçekler geçerliliği 81 sosyal hizmet uzmanının katılımıyla gerçekleştirilmiş ve ölçeğin geçerlilik aşaması tamamlanmıştır.

Geçerlilik aşamasından sonra güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılık analizlerinde 255 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Zamana karşı değişmezlik için de 54 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmış ve ölçeğin güvenilirlik analizleri tamamlanmıştır.

Dil Geçerliliği

Bu aşamada ölçek orijinal dilinden Türkçeye çevrilmiştir. Bu yöntemde Aksayan ve Gözüm (2002)'ün belirttiği üzere birbirinden bağımsız üç çevirmen, beş sosyal hizmet doktora mezunu ve bir sosyal hizmet yüksek lisans mezunu tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirilerdeki ifadelerden orijinal İngilizce ifadelerle karşılık gelen ve en doğru anlamı veren maddelere Tez İzleme Komitesi üyeleri ile birlikte karar verilmiştir. Karar verilen maddeler Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğretim üyesi tarafından gözden geçirilmiştir. Türkçeye çevrilen ölçek maddeleri iki çevirmen tarafından tekrar orijinal diline çevrilmiştir. İki bağımsız çevirmen tarafından oluşturulan yeni İngilizce formlar orijinal İngilizce formu oluşturan yazara gönderilmiş ve değerlendirmesi istenmiştir. Bu aşamadan sonra, gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçek içerik geçerliği için en az sosyal hizmet yüksek lisans mezunu 6 akademisyene gönderilmiştir. Akademisyenlerden her bir maddenin çevirisini inceleyerek 1-10 arasında puanlamaları istenmiştir. Elde edilen puanlar Kendall Uyuşum Katsayısı (Field, 2005) ile analiz edilmiştir. Analiz ile birlikte dil geçerliliği tamamlanmıştır.

Ön uygulama için 9 sosyal hizmet uzmanından ölçek ile ilgili olarak değerlendirme yapmaları istenmiştir. Öneriler sonunda ölçeğin son haline ulaşılmıştır (Aksayan ve Gözüm, 2002).

Pilot Uygulama Aşaması

Ölçeğin dil geçerliği tamamlandıktan sonra geçerlik-güvenirlik çalışmasına geçmeden önce uygulamadaki örnekleme aynı özellikleri taşıyan 120 sosyal hizmet uzmanı ile pilot uygulama yapılmıştır. Bu aşamada korelasyon değerlerinin 0,30'un (değerlerin 0,613 ile 0,833 arasında değişiklik gösterdiği) ve alpha değerinin 0,7'nin üzerinde (alpha=0,965) olması gerekmektedir.

Çizelge 3. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin pilot uygulamasına ilişkin bilgiler (n=120)

Maddeler	Madde Çıkarıldığında Ölçek Ortalaması	Madde Çıkarıldığında Ölçek Varyansı	Madde Ölçek Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Ölçek Alphası
M1	120,59	408,193	0,764	0,963
M2	121,32	411,801	0,663	0,964
M3	120,56	408,686	0,833	0,962
M4	121,19	406,694	0,624	0,965
M5	120,98	410,386	0,788	0,962
M6	120,83	412,997	0,701	0,963
M7	121,29	412,696	0,695	0,963
M8	121,26	408,496	0,712	0,963
M9	121,47	410,705	0,613	0,965
M10	120,10	413,654	0,808	0,962
M11	120,92	408,884	0,793	0,962
M12	121,23	410,546	0,617	0,964
M13	120,92	413,640	0,729	0,963
M14	120,78	406,188	0,789	0,962
M15	120,46	411,629	0,776	0,963
M16	120,97	409,024	0,721	0,963
M17	120,74	410,613	0,737	0,963
M18	120,73	410,520	0,786	0,962
M19	120,73	405,222	0,833	0,962
M20	121,15	408,885	0,716	0,963
M21	120,88	410,524	0,773	0,963
M22	120,59	408,193	0,764	0,963

Alpha=0,965

Psikometrik Özelliklerin İncelenmesi (Geçerlilik–Güvenirlik)

Ölçek geçerlilik ve güvenirlik çalışmalarında önerilerin çeşitli yöntemler bulunmaktadır (Aksayan ve Gözüm, 2002; Gözüm ve Aksayan, 2003). Bu çalışmada literatürde yaygın bir şekilde kullanılan gelen yöntemler tercih edilmiştir. Örneğin içerik geçerliliği için Kendall Uyuşum Katsayısı (n=6), yapı geçerliliği için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) (n=271), benzer ölçekler geçerliliği için Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği

(n=81) tercih edilmiştir. Diğer taraftan güvenilirlik (n=255) için ise Guttman Split-half, madde-toplam korelasyonu, Alpha katsayısı, Spearman–Brown güvenilirlik Katsayıları ve zamana karşı değişmezlik (n=54) için korelasyon katsayısı tercih edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği online olarak web tabanında hazırlanmıştır. Katılımcılar aranarak ya da WhatsApp uygulaması ile kendileri ile iletişime geçilerek çalışmaya katkı sunup sunamayacakları sorulmuştur. “Evet” yanıtı veren katılımcıların e-posta adreslerine veya WhatsApp uygulamasına link gönderilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Parametrik ya da parametrik olmayan testlere karar verilirken normal dağılım testi yapılmıştır. Normal dağılıma karar verilirken Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk ve Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği'nin Skewness ve Kurtosis değerleri incelenmiştir. Değerlerin $\pm 1,5$ arasında olması normal dağılım için ölçüt kabul edilmiştir. Analizler için LISREL 8.80 ve IBM SPSS Statistics 20.0 programları kullanılmıştır.

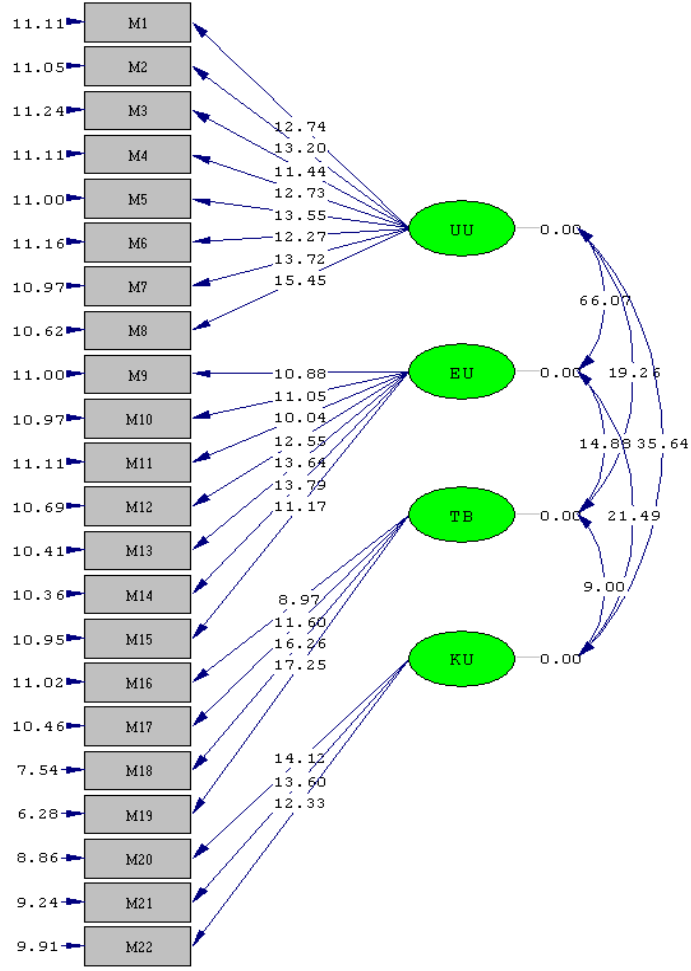
BULGULAR

Dil geçerliliği

Ölçeğin akademisyen görüşüne dayalı en yüksek puan ortalamasına sahip maddeleri arasında M7 ($\bar{x}=10,00\pm 0,00$); M14 ($\bar{x}=10,00\pm 0,00$); M20 ($\bar{x}=10,00\pm 0,00$); M21 ($\bar{x}=10,00\pm 0,00$) ve M22 ($\bar{x}=10,00\pm 0,00$) bulunmaktadır. Tüm akademisyenler bu maddelere 10 puan vermişlerdir. Ölçeğin akademisyen görüşüne dayalı en düşük puan ortalamasına sahip maddeleri arasında M5 ($\bar{x}=8,60\pm 1,34$); M9 ($\bar{x}=8,60\pm 0,89$) ve M16 ($\bar{x}=8,60\pm 1,67$) bulunmaktadır. M5 maddesi için verilen en küçük puan 7 iken en yüksek puan 10'dur. M9 maddesi için verilen en küçük puan 8 iken en yüksek puan 10'dur. M16 maddesi için verilen en küçük puan 6 iken en yüksek puan 10'dur. Elde edilen puanlar Kendall Uyuşum Katsayısı ile analiz edilmiştir ve Kendall's $W=.296$; $p=0,73$; $\chi^2=31.066$; $SS=21$ sonuçları elde edilmiştir. Anlamlı bir farklılığın çıkmaması uzmanlar arasında görüş birliği olduğu anlamına gelmektedir.

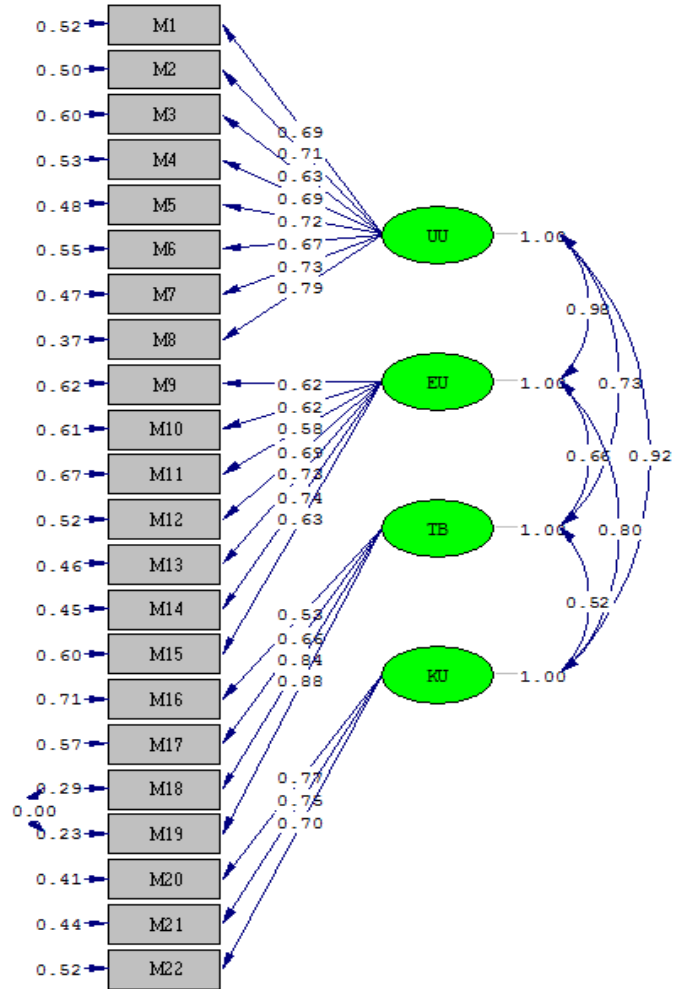
Yapı geçerliliği

Tam ve arkadaşları tarafından ortaya konan yapının test edilmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi kullanılmıştır.

Şekil 1. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait birinci düzey DFA sonuçlarının t değerleri

DFA sonuçlarında öncelikle t değerleri incelenmiştir. t değerleri ile ilgili kırmızı ok bulunmaması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile kırmızı ok t değerlerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir. t değerlerinin $p < 0,05$ için 1,96 ve üstü; $p < 0,01$ için 2,56 ve üstü değere sahip olması gerekmektedir. Yapılan DFA'da faktörler ve maddeler arasındaki t değerlerinin hepsinin $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

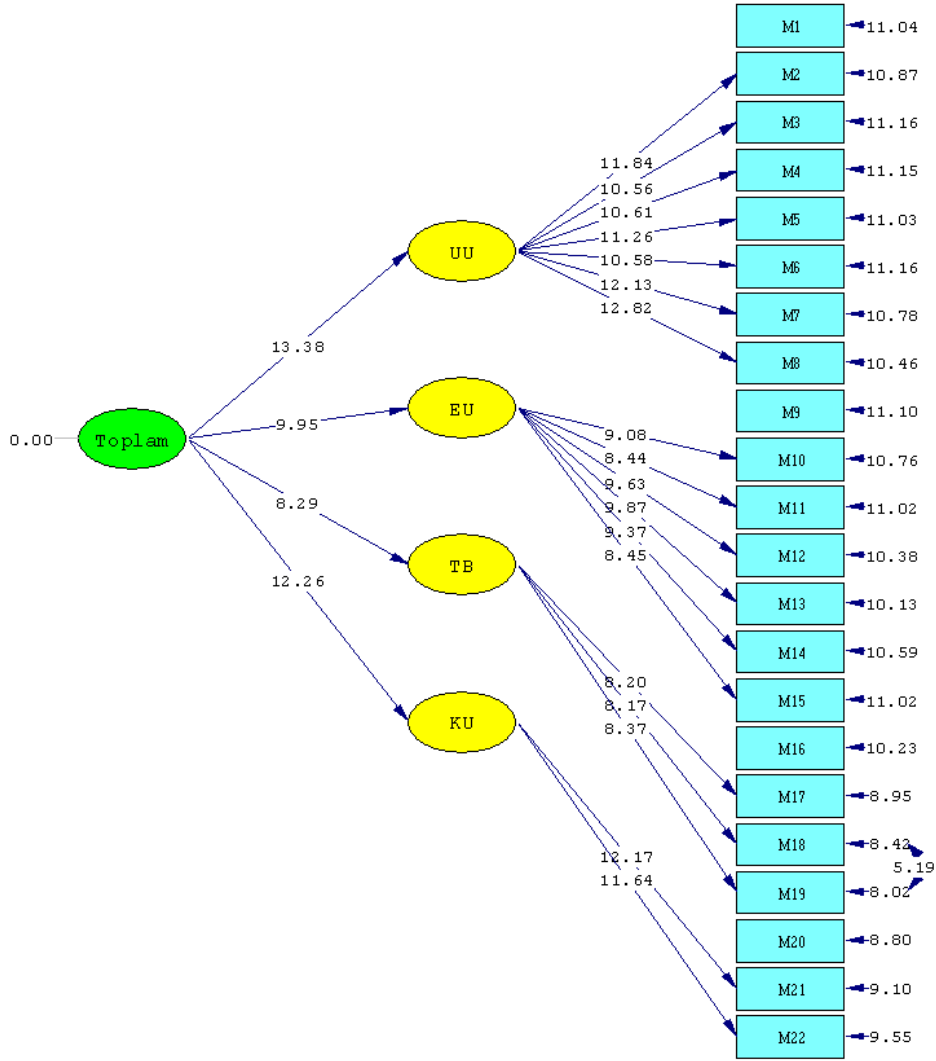
Şekil 2. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait birinci düzey DFA sonuçları

Çizelge 4. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait birinci düzey DFA sonuçları (n=271)

Uyum Ölçütleri	Değer	Referans Değerler	
		Kabul Edilebilir Değerler	İyi Uyum Değerleri
X ² (Ki-Kare)	529,73	-	-
Sd (Serbestlik Derecesi)	202	-	-
X ² /Sd	2,622	<5	<2
IFI	0,970	>0,90	>0,95
RMSEA	0,078	<0,10	<0,08
RMR	0,073	<1,0	<0,5
SRMR	0,056	0,05-0,10	0,00-0,05
CFI	0,970	>0,90	>0,95
PGFI	0,680		>0,50
PNFI	0,840		>0,50

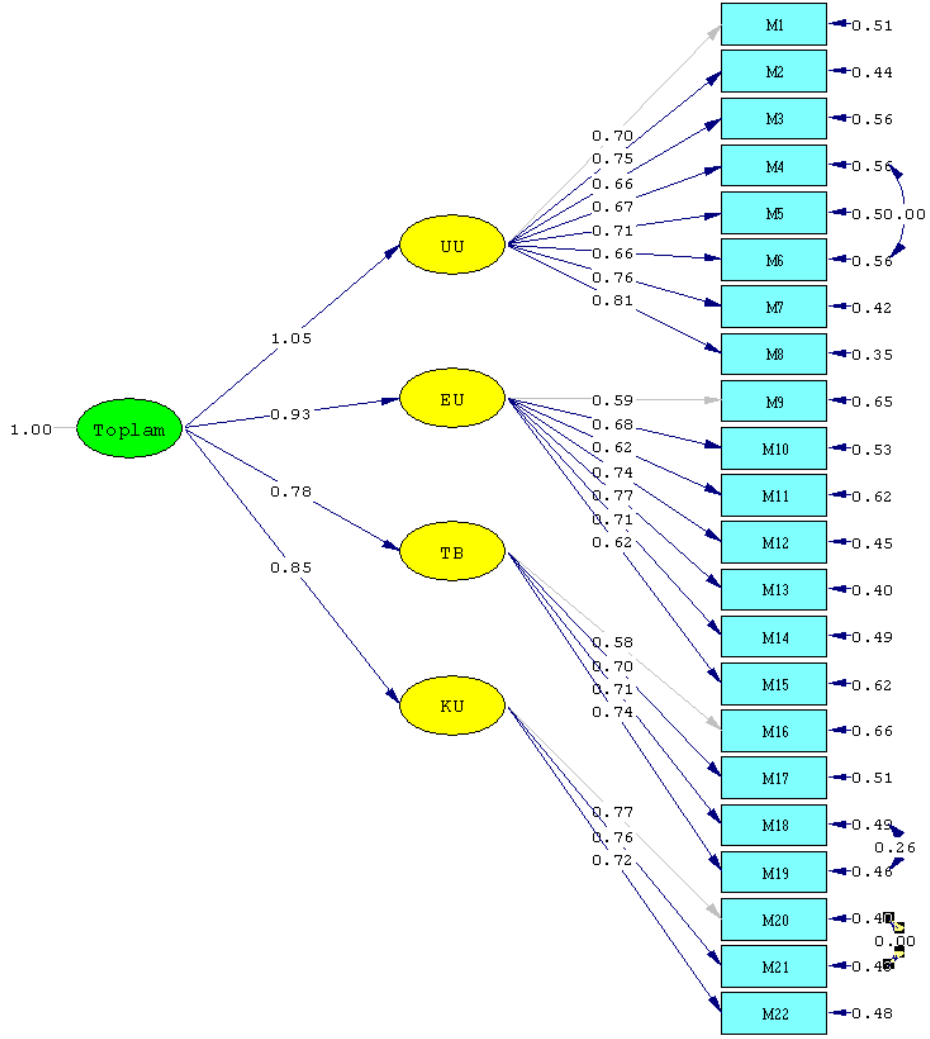
Şekil 2'de görüldüğü üzere Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin birinci düzey DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrutusunda M18 ile M19 arasında modifikasyon yapılmıştır. Tam ve arkadaşları (2013) tarafından ortaya konan dört faktörlü yapının model uyumunun ve model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu görülmektedir. X²/Sd ve SRMR değerlerinin kabul edilebilir değerler arasında olduğu RMSEA, RMR, IFI, CFI, PGFI ve PNFI değerlerinin iyi uyum değerleri arasında olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA sonuçlarının t değerleri

DFA sonuçlarında öncelikle t değerleri incelenmiştir. t değerleri ile ilgili kırmızı ok bulunmaması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile kırmızı ok t değerlerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir. t değerlerinin $p < 0,05$ için 1,96 ve üstü; $p < 0,01$ için 2,56 ve üstü değere sahip olması gerekmektedir. Yapılan DFA'da faktörler ve maddeler arasındaki t değerlerinin hepsinin $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Chi-Square=541.83, df=202, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Şekil 4. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA sonuçları

Çizelge 5. Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA sonuçları (n=271)

Uyum Ölçütleri	Değer	Referans Değerler	
		Kabul Edilebilir Değerler	İyi Uyum Değerleri
X ² (Ki-Kare)	541,83	-	-
Sd (Serbestlik Derecesi)	202	-	-
X ² /Sd	2,682	<5	<2
IFI	0,970	>0,90	>0,95
RMSEA	0,079	<0,10	<0,08
RMR	0,056	<1,0	<0,5
SRMR	0,053	0,05-0,10	0,00-0,05
CFI	0,970	>0,90	>0,95
PGFI	0,680		>0,50
PNFI	0,840		>0,50

Şekil 4'de görüldüğü üzere Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin ikinci düzey DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrultusunda M4 ile M6; M18 ile M19; M20 ile M21 arasında modifikasyon yapılmıştır. Tam ve arkadaşları (2013) tarafından ortaya konan 22 madde ve dört faktörlü yapının ikinci düzey DFA model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu görülmektedir. X²/Sd ve SRMR değerlerinin kabul edilebilir değerler arasında olduğu RMSEA, RMR, IFI, CFI, PGFI ve PNFI değerlerinin iyi uyum değerleri arasında olduğu görülmektedir.

Benzer ölçekler geçerliliği

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği (129,26±12,58) ile Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği (272,46±40,95) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=0,644; p=0,000).

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin güvenilirliğine yönelik olarak yapılan analizler arasında sırasıyla iç tutarlılığına ilişkin yapılan analizler ile zamana karşı değişmezlik için yapılan korelasyon analizine yer verilecektir.

İç tutarlılık

Öncelikle her bir madde ile ölçekten alınan toplam puanların korelasyon katsayısına bakılmıştır. Katsayıların 0,58≤r≤0,80 arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her bir madde ile ölçeğin toplam puanı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır (p=0,000).

Benzer bir işlem her bir madde ile maddenin içerisinde bulunduğu alt boyuttan alınan toplam puanlar arasında da yapılmıştır. UU için 0,723≤r≤0,798; EU için 0,672≤r≤0,803;

TB için $0,684 \leq r \leq 0,844$; KU için $0,782 \leq r \leq 0,875$ arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her bir madde ile içerisinde bulunduğu alt boyuttan alınan toplam puanlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,000$).

Daha sonra ise alt boyutlardan alınan toplam puan ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Buna göre UU, EU, TB ve KU alt boyutları ile ölçekten alınan toplam puanlar arasında sırasıyla 0,862; 0,814; 0,785 ve 0,811 şeklinde korelasyonlar elde edilmiştir. Toplam puanlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,000$).

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin Guttman Split-Half ve Spearman-Brown katsayıları 0,94; birinci ve ikinci yarının alpha değerleri sırasıyla 0,91 ve 0,88; son olarak iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı ise 0,89 olarak bulunmuştur.

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği, UU, EU, TB ve KU alt boyutlarının Alpha değerleri sırasıyla 0,943; 0,892; 0,849; 0,798; 0,791 olarak bulunmuştur. Madde çıkarıldığında ölçek Alpha değerleri 0,939 ile 0,943 arasında değişmektedir.

Bir sonraki aşamada Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin tüm maddelerinin madde ölçek toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Bu değerlerin 0.20'nin üstünde olması istenmektedir. Değerler 0,526-0,773 arasındadır. Benzer şekilde alt boyutlara ilişkin madde ölçek toplam korelasyonlara bakılmıştır. Korelasyonlar UU için 0,629-0,727; EU için 0,526-0,722; TB için 0,441-0,702; KU için 0,561-0,685 arasındadır.

Zamana karşı değişmezlik

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin zamana karşı değişmediğini ortaya koyabilmek için üç haftalık bir zaman aralığında yapılan ön test ($129,20 \pm 14,07$) – son test ($131,92 \pm 11,50$) ölçümleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0,702$; $p=0,000$).

TARTIŞMA

Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin geçerli olup olmadığını belirleyebilmek için öncelikle içerik geçerliliği Kendall Uyuşum Katsayısı korelasyon testi ile ve ardından yapı geçerliliği DFA ile yapılmıştır. Son olarak Psikolojik Danışma

Öz-Yeterlik Ölçeği ile korelasyonuna bakılarak benzer ölçekler geçerliliği tamamlanmıştır.

Ölçeğin içerik geçerliliği için çeviri çalışmasından yararlanılmıştır. Ölçek uyarlama çalışmalarında iki ve üzeri çevirmen (Aksayan ve Gözüm, 2002; Erkuş, 2010) olması istenmektedir. İlk aşamada ölçek İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Ölçeğin çeviri çalışması için birbirinden bağımsız üç çevirmen, beş sosyal hizmet doktora mezunu ve bir sosyal hizmet yüksek lisans mezunu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirilerdeki ifadelerden orijinal İngilizce ifadelerle karşılık gelen ve en doğru anlamı veren maddelere TİK üyeleri ile birlikte karar verilmiştir. Karar verilen maddeler incelendikten sonra Türkçe çevirisi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki bir öğretim üyesine gönderilmiştir. İlk aşama tamamlandıktan sonra ölçek literatürde belirtildiği üzere (Aksayan ve Gözüm, 2002) her iki dile hâkim olan iki bağımsız çevirmen tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Yine iki ve üzeri çevirmen (Aksayan ve Gözüm, 2002; Erkuş, 2010) olmasına dikkat edilmiştir. İki bağımsız çevirmen tarafından oluşturulan yeni İngilizce formlar, orijinal İngilizce formu oluşturan yazara gönderilmiş ve değerlendirme istenmiştir. Orijinal ölçek formu oluşturan yazarın onayından sonra ölçeğin Türkçe versiyonu en az sosyal hizmet yüksek lisans mezunu 6 akademisyene gönderilmiştir. Akademisyenlerden, Türk kültürüne uyarlanan maddelerin uygun olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu noktada kendilerinden maddelerin uygunluğuna göre maddeleri puanlamaları istenmiştir. 1 ile 10 puan arasındaki akademisyen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, diğer bir ifade ile akademisyenler arasında görüş birliği olduğu tespit edilmiştir. Literatürde akademisyen görüşleri arasında uyum olması gerektiği, uyumun olması için de test sonucunun $p > 0,05$ olmasının şart olduğu belirtilmektedir (Field, 2005, 2009, 2013; Güven ve İşler, 2015; Rhodes vd., 2000). Diğer bir ifade ile bu sonuç ölçek ile ilgili akademisyen değerlendirmelerinin birbirinden farklı olmadığı, ölçek ile ilgili benzer düşüncükleri, nihayetinde ölçek ile ilgili düşüncükleri arasında uyumun olduğunu göstermektedir.

Literatürde DFA'nın var olan bir yapının test edilmesi için kullanıldığı ve özellikle uyarlama çalışmaları gibi var olan yapıların test edilmesi için de kullanılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca ölçeğin hem toplam puanı hem de alt boyutlara ilişkin puanı varsa birinci (alt boyutlara ilişkin puan) ve ikinci düzey (ölçek toplam puan) DFA olmak üzere iki düzeyde DFA yapılması önerilmektedir (Seçer, 2017). Birinci ve ikinci düzey DFA sonuçları analiz edilirken birtakım uyum indekslerinden yararlanılmıştır. Ancak literatürde DFA sonuçlarını değerlendirmede hangi uyum indekslerinin standart

olduğuna dair genel kabul görmüş uyum indekslerinin olmadığı dile getirilmektedir (Schermelleh-Engel vd., 2003; Şimşek, 2007). Bu noktada Hooper ve diğerleri (2008) tarafından önerilen ve örneklem büyüklüğünden etkilenmeyen uyum indeksleri tercih edilmiştir. Bu uyum indeksleri χ^2/sd , RMR, CFI, RMSEA IFI, PNFI, SRMR, ve PGFI olarak belirlenmiştir. Uyum indeksleri belirlendikten sonra uyum indekslerinin kabul edilebilir ve iyi uyum değerlerine çeşitli kaynaklar aracılığı ile karar verilmiştir (Schreiber vd., 2006; Hooper vd., 2008). Birinci ve ikinci düzey DFA sonuçları irdelenirken öncelikle faktörler ve maddeler arasındaki t değerlerine bakılmıştır. Diğer bir ifade ile bu değerler her bir maddeye ait standardize çözümleme değerlerinin anlamlı olup olmadığını göstermekte ve t değerleri ile ilgili kırmızı ok bulunmaması gerekmektedir. Kırmızı ok t değerlerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olmadığı anlamına gelmektedir. t değerleri 1,96'yı aşarsa 0,05; 2,56'yı aşarsa 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna varılır. Kırmızı ok olan ya da 0,05 düzeyinde anlamlı olmayan maddeler modelden çıkarılmaktadır (Jöreskog ve Sorbom, 1996; Özüdoğru vd., 2018). Yapılan birinci ve ikinci düzey DFA'da faktörler ve maddeler arasındaki t değerlerinin hepsinin 2.56'yı aştığı ve 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu ve bu nedenle hiç bir maddenin atılmasının gerekli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin birinci düzey DFA sonuçlarına ait model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yüksek ilişki içerisinde olan maddeler arasında kovaryans oluşturabileceği belirtilmektedir (Hooper vd., 2008). Bu nedenle Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin birinci düzey DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrultusunda M18 ile M19 arasında modifikasyon yapılmıştır.

Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin ikinci düzey DFA sonuçlarına ait model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin ikinci düzey DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrultusunda M4 ile M6; M18 ile M19; M20 ile M21 arasında modifikasyon yapılmıştır.

Yapı geçerliliği tamamlanan Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği ile ilgili son geçerlilik analizi olan benzer ölçekler geçerliliğine geçilmiştir. Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği ile Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,64$; $p=0,000$). Literatürde korelasyon katsayısı ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Kimi kaynakta korelasyon katsayısı 0,36-0,65 (Karasar, 2016); kimi kaynakta ise 0,50-0,70 (Durmuş

vd., 2011) arasında ise orta düzey ilişki olduğu anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu sonuçlara göre Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği ile Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği arasında pozitif yönlü, orta düzey ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin güvenilir olup olmadığını belirleyebilmek için ölçeğin iç tutarlılığına ve zamana karşı değişmezliğine bakılmıştır. Buna ilişkin olarak iç tutarlılığı belirleyebilmek için madde istatistikleri ve testi yarılama analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha Katsayısından yararlanılmıştır. Zamana karşı değişmezliğini belirleyebilmek için ölçek üç hafta ara ile aynı örnekleme uygulanmıştır.

Ölçeğin iç tutarlılığını ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle madde istatistikleri yapılmıştır. Ölçeğin her bir maddesine ait puanlar ile ölçekten alınan toplam puanlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,000$). Madde puanları ve ölçek toplam puanı arasında yüksek düzeyde korelasyonların olduğu tespit edilmiştir ($0,58 \leq r \leq 0,80$). Ölçeğin her bir maddesine ait puanlar ile içerisinde bulunduğu alt boyutların toplam puanı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,000$). Madde puanları ve Uygulama Uygunluğu ($0,72 \leq r \leq 0,80$), Etik Uygunluk ($0,67 \leq r \leq 0,80$), Toplumsal Bilinç ($0,68 \leq r \leq 0,84$), Kişisel Uygunluk ($0,78 \leq r \leq 0,88$) alt boyutlarının toplam puanı arasında yüksek düzeyde korelasyonların olduğu belirlenmiştir. Son olarak ölçeğin her bir alt boyutundan alınan toplam puanlar ile ölçeğin tamamından alınan toplam puanlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,000$). Ölçek toplam puanı ve Uygulama Uygunluğu ($r=0,86$), Etik Uygunluk ($r=0,81$), Toplumsal Bilinç ($r=0,79$), Kişisel Uygunluk ($r=0,81$) alt boyutlarının toplam puanı arasında yüksek düzeyde korelasyonların olduğu tespit edilmiştir. Literatürde madde-toplam puan arasındaki korelasyonun pozitif, yüksek ve anlamlı olmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Korelasyonun pozitif, yüksek ve anlamlı olmasının maddelerin benzer tutumları ölçtüğü ve ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu anlamına geldiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2011, 2017). Bir maddenin ölçülmek istenen özelliğiyle ilişkisinin yüksek olması isteniyorsa, korelasyon katsayısının da o derece yüksek olması beklenmektedir. Eğer herhangi bir madde ve toplam puan arasında düşük korelasyon varsa o maddenin ölçekteki diğer maddeler ile aynı özelliği ölçmediği sonucuna ulaşılır ki bu sonuç o maddenin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırır ve ölçekten çıkarılması istenir (Ercan ve İsmet, 2004). Madde-toplam puan arasındaki korelasyonun yorumlanmasında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile ölçüt alınan değerler birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Örneğin madde-toplam puan

arasındaki korelasyonun $r \geq 0,50$ olması aksi takdirde o maddeden kuşkulandırılması gerektiği belirtilmektedir (Doering vd., 2018; Eisma vd., 2014; Karasar, 2016; Tang vd., 2018). Tabachnick ve Fidell (2007) ölçüt değeri olarak 0,35'in temel alınması ve bu değer altındaki maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiğini belirtmektedirler. Diğer taraftan 0,30 (Büyüköztürk, 2011, 2017) ve 0,20 (Ege ve Eryılmaz, 2005; Tavşancıl, 2002) değerlerini eşik kabul eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Çalışma kapsamında madde-toplam puan arasındaki korelasyonun değerlendirilmesinde 0,30 değeri (Büyüköztürk, 2011, 2017) ölçüt olarak kabul edilmesine rağmen korelasyon katsayılarının literatürdeki dört farklı kriteri de sağladığı tespit edilmiştir.

Ölçeğin madde istatistiklerine madde-toplam korelasyonları incelenerek devam edilmiştir. Madde-toplam korelasyonların yorumlanmasında çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır (Akduman ve Cantürk, 2010; Akın-Korhan vd., 2013; Doering vd., 2018; Eisma vd., 2014; Ercan ve İsmet, 2004; Şahin ve Gülleroğlu, 2013; Tang vd., 2018; Yaşar, 2014). Literatürde madde-toplam korelasyon değerinin yorumlanmasında farklı ölçütler yer almaktadır. Bir görüşe göre 0,50 (Newman vd., 1996) diğer görüşe göre 0,40'ın altındaki değerler ölçekten çıkarılmalıdır (Mattick ve Clarke, 1998; Yaşar, 2014). Başka bir görüşe göre madde toplam korelasyonun değerlendirilmesinde 0,30 değerinin temel alınması gerektiği ve bu değer altındaki maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Akduman ve Cantürk, 2010). Son olarak madde toplam korelasyonun değerlendirilmesinde 0,20 değerinin temel alınması gerektiği ve bu değer altındaki maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Akın-Korhan vd., 2013). Madde-toplam korelasyonların ölçüt alınacak değerin üstünde olması ilgili maddenin ayırıcılığa sahip olduğu anlamına ek olarak ilgili maddenin bütünü ile ölçülmek istenen özelliğe katkı sunduğu ifade edilebilmektedir (Şahin ve Gülleroğlu, 2013). Tüm madde-toplam korelasyonların yüksek olduğu bulunmuştur ($0,53 \leq r \leq 0,78$). Uygulama Uygunluğu ($0,63 \leq r \leq 0,73$), Etik Uygunluk ($0,53 \leq r \leq 0,72$), Toplumsal Bilinç ($0,44 \leq r \leq 0,70$), Kişisel Uygunluk ($0,56 \leq r \leq 0,69$) alt boyutlarının madde-toplam korelasyonlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak madde-toplam korelasyonları değerlendirildiğinde maddelerin oldukça yüksek ayırıcılık indeksine sahip olduğu söylenebilir.

Literatürde güvenilirlik katsayısının değerlendirilmesinde ölçüt alınacak değerler ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Şencan (2005), Özdamar (2002) ve Tavşancıl (2002) güvenilirlik için 0,80 değerinin yüksek güvenilirlik için ölçüt kabul etmektedirler. Ancak birçok kaynakta ölçeğin güvenilirliği için 0,70 değeri eşik değer olarak kabul edilmektedir

(Bland ve Altman, 1997; DeVellis, 2016; Nunnally, 1978; Nunnally ve Bernstein, 1994; Sipahi ve diğ., 2008; Streiner, 2003; Tavşancıl, 2002; Tezbaşaran, 1997). Soru sayısı az ve yeni ölçekler için güvenilirlik katsayılarının 0,60 değerinin temel alınabileceği de belirtilmektedir (Nunnally, 1978; Sipahi vd., 2008). Bu anlamda Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin ve ölçeğe ait tüm alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının literatürde belirtilen tüm kriterleri karşıladığı ve bu nedenle de oldukça güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Ek olarak herhangi bir madde atıldığı takdirde ölçeğin Alpha değerinin yükselmediği belirlenmiştir. Literatürde eğer bir maddenin çıkarılması durumunda ölçeğin veyahut alt boyutun Cronbach Alpha değeri yükseliyorsa o maddenin ölçekten çıkarılması önerilmektedir (Doering vd., 2018). Çalışmamızda çıkarılması durumunda Cronbach Alpha değerini yükselten madde ile karşılaşılmamıştır.

Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin zamana karşı değişmediğini ortaya koymak için yapılan ölçümler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,702$; $p=0,000$). Literatürde korelasyon değerinin ne olması gerektiği ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Kimi kaynakta korelasyon katsayısı 0,66-0,85 arasında ise yüksek (Karasar, 2008, 2015, 2016); kimi kaynakta ise 0,70 ve üzerinde ise oldukça yüksek bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2011, 2017; Durmuş ve diğ., 2011). Tüm bu sonuçlar Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı yurt dışında sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğunu ölçen ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçeği Türkçeye uyarlamaktır. Araştırma kapsamında Tam ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen ve geçerlilik-güvenirlik çalışması yapılan Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması yapılmış; yapılan analizler sonucunda Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamında Tam ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen ve geçerlilik-güvenirlik çalışması yapılan Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışmalarında örneklem olarak sosyal hizmet uzmanları esas alınmıştır. Ölçeğin farklı örneklem grupları üzerinde de çalışılması, özellikle sosyal hizmet lisans öğrencileri üzerinde kullanılması, ölçeğin sosyal hizmet mesleği ile

ilgilenen farklı kişiler arasında doğuracağı sonuçların değerlendirilebilmesi için önerilmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma ile ilgili Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 27.12.2017 tarih, 2274 sayı ve 2017/66 karar no ile izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akduman, G. G., & Cantürk, G. (2010). Cinsel istismara uğrayan çocuklara karşı tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması (Üniversite öğrencileri örneklemi). *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 22-29.
- Akgül, A. (2005). Tibbi arastırmalarda istatistiksel analiz teknikleri. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Akın-Korhan, E., Hakverdioğlu-Yönt, G., Ak, B., & Erdemir, F. (2013). Hemşirelik tanıları algılama ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirliği. *Turkish Journal of Research and Development in Nursing*, 15(3), 13-25.
- Aksayan, S., & Gözüm, S. (2002). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber I: Ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması. *Hemşirelik Araştırma Dergisi*, 4(1), 9-14.
- Alpar, R. (2011). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alpar, R. (2016). Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Andrew, D. P., Pedersen, P. M., & McEvoy, C. D. (2011). *Research methods and design in sport management: Human Kinetics*.
- Barlow, C., & Coleman, H. (2003). Suitability for practice guidelines for students: A survey of Canadian social work programmes. *Social Work Education*, 22(2), 151-164.
- Bartlett, M. S. (1950). Tests of significance in factor analysis. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 3(2), 77-85.
- Başer, D., & Kırlıoğlu, M. (2019). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Alan Uygulamasına Yönelik Beklentileri ve Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 390-416.
- Berg, J. M., Dutton, J. E., & Wrzesniewski, A. (2008). What is job crafting and why does it matter. Retrieved form the website of Positive Organizational Scholarship on April, 15, 2011.

- Berkün, S. (2010). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Mesleki Sorunlar: Bursa Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 99-109.
- Bilge, A. (2006). Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. (Doktora), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bilge, A., & Çam, O. (2008). Ruhsal hastalığa yönelik inançlar ölçeğinin geçerliliği ve güvenirliliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(2), 91-96.
- Bland, J. M., & Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314(7080), 572.
- Brear, P., Dorrian, J., & Luscri, G. (2008). Preparing our future counselling professionals: Gatekeeping and the implications for research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 8(2), 93-101.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cerny, B. A., & Kaiser, H. F. (1977). A study of a measure of sampling adequacy for factor-analytic correlation matrices. *Multivariate Behavioral Research*, 12(1), 43-47.
- Ceylan, H., Gül, N., & Öksüz, M. (2016). Sosyal Çalışmacılarda İş Doyumu ve Tükenmişliğe Etki Eden Faktörlerin Sosyal Hizmet Alanlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 43-69.
- Cobb, N. H., & Jordan, C. (1989). Students with questionable values or threatening behavior: Precedent and policy from discipline to dismissal. *Journal of Social Work Education*, 25(2), 87-97.
- Cole, B. S., & Lewis, R. G. (1993). Gatekeeping through termination of unsuitable social work students: Legal issues and guidelines. *Journal of Social Work Education*, 29(2), 150-159.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (Vol. 26). London: Sage Publications.

- Doering, B. K., Barke, A., Friehs, T., & Eisma, M. C. (2018). Assessment of grief-related rumination: validation of the German version of the Utrecht Grief Rumination Scale (UGRS). *BMC psychiatry*, 18(1), 43-53.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2011). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ege, E., & Eryılmaz, G. (2005). Genital hijyen davranışları envanterinin (GHDE) geliştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(3), 67-75.
- Eisma, M. C., Stroebe, M. S., Schut, H. A., Van Den Bout, J., Boelen, P. A., & Stroebe, W. (2014). Development and psychometric evaluation of the Utrecht Grief Rumination Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 36(1), 165-176.
- Erbay, E., & Sevin, Ç. (2013). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet 4. Sınıf Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerine ve Gelecekteki Meslek Yaşamlarına İlişkin Görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-40.
- Ercan, İ., & İsmet, K. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216.
- Erkuş, A. (2010). Psikometrik terimlerin Türkçe karşılıklarının anlamları ile yapılan işlemlerin uyumsuzluğu. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 72-77.
- Field, A. P. (2005). Kendall's coefficient of concordance. In B.S.Everitt & D. C. Howel (Eds.), *Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science* (Vol. 2, pp. 1010–1011). Chichester: Wiley VCH.
- Field, A. P. (2005). Kendall's coefficient of concordance. *Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science*.
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE Publications.
- Field, A. P. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. London: SAGE Publications.
- Gökçearslan-Çıfci, E., & Gönen, E. (2011). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Karar Verme Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 149-160.
- Gözüm, S., & Aksayan, S. (2003). Aksayan S. Kulturlerarasi olcek uyarlamasi icin rehber II: Psikometrik ozellikler ve kulturlerarasi karsilastirma. *Hemşirelikte Arastirma Gelistirme Dergisi*, 5(1), 3-14.
- Grove, S. K., Burns, N., & Gray, J. (2012). *The practice of nursing research: Appraisal, synthesis, and generation of evidence*. St. Louis, MO: Elsevier Saunders.

- Güven, Ş. T., & İşler, A. (2015). Epilepsili Çocuklarda nöbet öz-yeterlik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Arch Neuropsychiatr*(52), 47-53.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hudson, W. W. (1982). A measurement package for clinical workers. *The Journal of applied behavioral science*, 18(2), 229-238.
- Jöreskog, K. G., & Sorbom, D. (1996). *LISREL 8: Structural equation modeling*. Chicago, IL: Scientific Software International Corp.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* Ankara: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kırlioğlu, M. (2019). Güçler Temelli Yaklaşım ve Güçlendirme: Kolektif Kimlik, Bilgi-Beceri, Benlik Kavramı, Eleştirel Farkındalık, Harekete Geçme. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2248-2277.
- Kırlioğlu, M. (2020). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kişisel ve Mesleki Güç Algılarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 174-202.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford publications.
- Koerin, B., & Miller, J. (1995). Gatekeeping policies: Terminating students for nonacademic reasons. *Journal of Social Work Education*, 31(2), 247-260.
- Lafrance, J., Gray, E., & Herbert, M. (2004). Gate-keeping for professional social work practice. *Social Work Education*, 23(3), 325-340.
- Larson, L. M. (1998). The social cognitive model of counselor training. *The Counseling Psychologist*, 26(2), 219-273.
- Larson, L. M., Suzuki, L. A., Gillespie, K. N., Potenza, M. T., Bechtel, M. A., & Toulouse, A. L. (1992). Development and validation of the counseling self-estimate inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 39(1), 105.
- Lyons, K. (1997). *Social Work in Higher Education: Demise or Development?* Aldershot: Ashgate.

- Macdonald, K. M. (1995). *The Sociology of the Professions*. London: SAGE Publications..
- Mattick, R. P., & Clarke, J. C. (1998). Development and validation of measures of social phobia scrutiny fear and social interaction anxiety1. *Behaviour research and therapy*, 36(4), 455-470.
- Miller, J., & Koerin, B. (1998). Can we assess suitability at admission? A review of MSW application procedures. *Journal of Social Work Education*, 34(3), 437-452.
- Moore, L. S., & Urwin, C. A. (1990). Quality control in social work: The gatekeeping role in social work education. *Journal of Teaching in Social Work*, 4(1), 113-128.
- Moore, L. S., Dietz, T. J., & Jenkins, D. A. (1998). Issues in gatekeeping. *Journal of Baccalaureate Social Work*, 4(1), 37-50.
- Newman, C. W., Jacobson, G. P., & Spitzer, J. B. (1996). Development of the tinnitus handicap inventory. *Archives of Otolaryngology–Head & Neck Surgery*, 122(2), 143-148.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. (1994). *Psychometric Theory* (Vol. 3). New York: McGraw-Hill
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistik Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Özüdoğru, H. Y., Kan, A., Uslu, L., & Yaman, E. (2018). Yerel halkın Suriyelilere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 115-140.
- Pamukçu, B., & Demir, A. (2013). Psikolojik danışma öz-yeterlik ölçeği Türkçe formu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40), 212-221.
- Pett, M. A., Lackey, N. R., & Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. London: SAGE Publications.
- Rhodes, A., Jasani, B., Barnes, D. e., Bobrow, L., & Miller, K. (2000). Reliability of immunohistochemical demonstration of oestrogen receptors in routine practice: interlaboratory variance in the sensitivity of detection and evaluation of scoring systems. *Journal of clinical pathology*, 53(2), 125-130.
- Ryan, M., Habibis, D., & Craft, C. (1997). Guarding the gates of the profession: Findings of a survey of gatekeeping mechanisms in Australian Bachelor of Social Work programs. *Australian Social Work*, 50(3), 5-12.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.

- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A., & King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of educational research*, 99(6), 323-338.
- Seçer, İ. (2017). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sharma, S. S. (1996). *Applied multivariate techniques*. New York: John Wiley Sonc Inc.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Streiner, D. L. (2003). Starting at the beginning: an introduction to coefficient alpha and internal consistency. *Journal of personality assessment*, 80(1), 99-103.
- Şahin, D. B., & Gülleroğlu, H. D. (2013). Likert tipi ölçeklere madde seçmede kullanılan farklı madde analizi teknikleri ile oluşturulan ölçeklerin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 18-28.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, Ö. F. (2007). Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Ttemel ilkeler ve LISREL uygulamaları. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics, 5th. *Needham Height, MA: Allyn & Bacon*.
- Tam, D. (2003). Gatekeeping in Bachelor of Social Work Field Education. *Women in Welfare Education*, 6, 51-63.
- Tam, D. (2004). *Gatekeeping in Baccalaureate of Social Work (BSW) Field Education*. (Unpublished Doctoral Dissertations), University of Calgary, Alberta, Canada.
- Tam, D., & Coleman, H. (2009a). Defining criteria on professional suitability for social work practice. *Journal of Baccalaureate Social Work*, 14(2), 105-121.
- Tam, D., & Coleman, H. (2009b). Construction and validation of a professional suitability scale for social work practice. *Journal of Social Work Education*, 45(1), 47-63.
- Tam, D., & Coleman, H. (2011). Validation Study of a Gatekeeping Attitude Index for Social Work Education. *Journal of Teaching in Social Work*, 31(5), 505-522.
- Tam, D., & Kwok, S. M. (2007a). Controversy Debate on Gatekeeping in Social Work Education. *International Journal of Learning*, 14(2), 195-203.

- Tam, D., & Kwok, S. M. (2007b). The Premise of an Educational Continuum in Social Work Education. *The International Journal of Learning*, 14(2), 47-56.
- Tam, D., Coleman, H., & Boey, K.-W. (2012). Professional suitability for social work practice: A factor analysis. *Research on Social Work Practice*, 22(2), 227-239.
- Tam, D., Twigg, R. C., Boey, K.-W., & Kwok, S.-M. (2013). Confirmatory Factor Analysis on the Professional Suitability Scale for Social Work Practice. *Research on Social Work Practice*, 23(4), 467-478.
- Tang, S., Eisma, M. C., Li, J., & Chow, A. Y. (2018). Psychometric Evaluation of the Chinese version of the Utrecht Grief Rumination Scale (UGRS). *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 26(2), 262-272.
- Tatlıdil, H. (1996). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Cem Web Ofset Ltd. Sti.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Uzunaslan, Ş., & Gökçearslan-Çıfci, E. (2019). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kültürel Yetkinliği Geliştirmenin Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 213-230.
- Waltz, C. F., Strickland, O. L., & Lenz, E. R. (2010). *Measurement in nursing and health research*. New York: Springer Publishing Company.
- Yaşar, M. (2014). İstatistiğe yönelik tutum ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), 59-75.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, O., & Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

EK-1 Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği Nihai Formu

Bu bölümde sizden sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğa ilişkin bir öz değerlendirme yapmanız istenmektedir. Bazı maddeler ölçeğin kalitesinden emin olunması için eklenmiştir. Lütfen seçtiğiniz yanıtı kontrol ederek maddelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı derecelendiriniz. Her bir madde için durumunuzu en iyi yansıtan cevabı seçtiğinizden emin olunuz.

Aşağıdaki ölçekte 1 'den 7'ye kadar rakamlar yer almaktadır. Kendinize uygun olan rakamı işaretleyiniz.										
1	2	3	4	5	6	7				
Kesinlikle Katılmıyorum				Kesinlikle Katılıyorum						
Kendimi.....				1	2	3	4	5	6	7
1.Kendimi mesleki uygulama becerilerini geliştirecek geri bildirimlere açık biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.Kendimi özel hayatındaki sorunları yönetebilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.Kendimi kişisel değer ve inançlarının farkında olan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4.Kendimi baskıya karşı çıkan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5.Kendimi bilgilerinin bir bağlamdan diğerine aktarabilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.Kendimi müracaatçılarla sınırlarını net bir şekilde koruyabilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.Kendimi olumsuz yaşam deneyimlerini yönetebilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.Kendimi sözsüz iletişim becerilerini etkili bir şekilde kullanan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.Kendimi sosyal değişime adanmış biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.Kendimi her bir bireyin onur ve değeri olduğuna inanan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.Kendimi güçlü yönlerinin farkında olan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12.Kendimi sosyal eşitsizliği değiştirmeye adanmış biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13.Kendimi kişisel önyargılarını sorgulayabilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14.Kendimi mesleki gücünü sorumlu bir şekilde kullanan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15.Kendimi doğruluk, dürüstlük sergileyen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16.Kendimi kişilerarası ilişki becerileri iyi olan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17.Kendimi mesleki ve kişisel ilişkileri birbirinden ayırabilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18.Kendimi geri bildirim almaya olumlu yaklaşan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19.Kendimi kişisel sınırlılıklarının farkında olan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20.Kendimi sosyal adaleti geliştirmeye adanmış biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21.Kendimi mantıklı kararlar verebilen biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22.Kendimi kişisel sorunlarının üstesinden gelmek için sorumluluk alan biri olarak görüyorum.				☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Karip, S., Kesen, N.F. ve Daşbaşı, S. (2020). Genç yetişkinlerin kullandıkları duygu stilleri ile aile aidiyetinin ilişkisi üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 823-848.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:05.09.2019
Makale Kabul Tarihi:05.05.2020

GENÇ YETİŞKİNLERİN KULLANDIKLARI DUYGU STİLLERİ İLE AİLE AİDIYETİNİN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Study on the Relationship Between Emotional Styles Used by Young Adults and Family Belonging

Salih KARİP*

Nur Feyzal KESEN**

Serap DAŞBAŞ***

* Sosyal Çalışmacı, Konya İl Sağlık Müdürlüğü, salihkarip@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0911-3904

** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nfkesen@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6455-0293

*** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, serapdasbas@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0969-6393

ÖZET

Bu araştırma, genç yetişkinlerin tercih ettikleri duygu stilleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı nitelikteki araştırma 2017 yılında, Konya ilinde yer alan farklı üniversitelerde öğrenim gören araştırmaya katılmaya gönüllü 1748 lisans öğrencisi ile yürütülmüştür. Veriler Katılımcı Bilgi Formu, Duygu Stilleri Ölçeği ve Aile Aidiyeti Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler SPSS.21 istatistik programı ile incelenmiş, analiz sürecinde Bağımsız Gruplar T Testi, ANOVA Testi ve Pearson Korelasyon Analizi Yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların %55,3'ünün kadın, yaş ortalamaları 21, ortalama kardeş sayıları 3 ve aylık ortalama gelirleri 735 olarak bulunmuştur. Katılımcıların %64,6'sı il veya büyükşehirlerde yaşamakta, %47'sinin annesinin ve %34'ünün babasının eğitim durumu ilkokuldur. Araştırma sonucunda kadınların aile aidiyetinin erkeklere göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Aile içi şiddet deneyiminin varlığı kendilik ve aile aidiyetini olumsuz etkilemektedir. Anne-babanın eğitim düzeyi ve genç yetişkine karşı tutumları ile aile aidiyeti arasında anlamlı ilişki vardır. Ailenin içinde bulunduğu durumun aile üyelerinin duygularını rahat ifade edebilmeleri açısından önemli olduğu, bu durumun da bireyin aile aidiyeti ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Ebeveynler tarafından aile içi iletişim güçlendirilmesi ve çocukların duygularını ifade etme konusunda desteklenmesi aracılığıyla bireyin aile aidiyetinin artırılacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile aidiyeti, duygu stilleri, duygu düzenleme, gençlik.

ABSTRACT

The aim of this study was to determine the relationship between young adults' preferred emotion styles and family belonging. The descriptive study was conducted in 2017 with 1748 undergraduate students who volunteered to participate in the study in different universities in Konya. Data were obtained by using Participant Information Form, Emotion Styles Scale and Family Belonging Scale. Data were analyzed with SPSS.21 statistical program and Independent Groups T Test, Anova Test and Pearson Correlation Analysis Method were used in the analysis process. 55.3% of the participants were female, mean age was 20.74, average number of siblings was 3.35 and average monthly income was 735. 64.6% of the participants live in provinces or metropolitan cities, 47% of their mothers and 34% of their fathers have primary education. As a result of the study, it was seen that women's family belonging was significantly higher than men. The presence of domestic violence experience negatively affects self and family belonging. There is a significant relationship between parents' educational level and attitudes towards young adults and family belonging. It was found that the situation in the family was important in terms of expressing the feelings of the family members and this was related to the family belonging of the individual. It is thought that individual's family belonging can be increased by strengthening the family communication by parents and supporting children in expressing their feelings.

Key words: Family belonging, emotion styles, emotion regulation, youth.

GİRİŞ

Duygular, evrensel olarak paylaşılan, kültüre özgü ve kişiye özgü olay ve durumlara yönelik otomatik tepkiler olarak betimlenmektedir (Araz ve Erkuş 2014; Ekman ve Cordaro, 2011). Duyguların kişiler arası ilişkileri kolaylaştırmanın yanı sıra, birey açısından önemli olan olayların anılarını artırma ve karar verme davranışını düzenleme açısından da önemli rolleri bulunmaktadır (Araz ve Erkuş 2014; Gross ve Thompson, 2007).

Etkileşim sürecinde duyguların dışavurumlarıyla ilgili bilgi; sözel ve sözel olmayan iletişim şekilleri aracılığıyla algılanarak aktarılmaktadır (Riviello ve Esposito, 2016). Bireyin psikolojik sağlığının korunması ve kişilerarası iletişim ve etkileşimin sağlıklı bir şekilde devamlılığının sağlanması açısından duygu dışavurumu önemlidir (Camras, Kolmodin ve Chen, 2008). Duyguların bastırılması ya da gizlenmesi yerine, duyguların kabullenilmesi ve bu duygularla baş edebilecek stratejilerin geliştirilmesi; olumsuz duyguların azalması noktasında katkı sağlamaktadır. Bu sayede psikolojik açıdan daha rahat ve huzurlu olunabilmektedir (Mavili, Kesen ve Daşbaşı, 2014).

Duygu düzenleme stratejilerinin belirlenmesinde iki dayanak nokta bulunmaktadır. Birincisi; duygunun oluşum sürecinde, duygunun hissedilmeye başlandığı zaman olup; ikincisi ise, kişinin duyguyu hissettiği zaman, bu duyguyla baş etmeye yönelik göstermiş olduğu çabanın etkinliğidir (Araz ve Erkuş 2014; Gross ve Levenson, 1997). Duygu düzenleme stratejilerindeki bireysel farklılıklar, bireye duygusal sorunlarla

başarılı şekilde baş etme imkânı sağlayabilir. Bireyler tarafından tercih edilen duygu düzenleme stratejilerinin olumsuz sonuçlara neden olması durumunda, genellikle kullanmış oldukları duygu düzenleme stratejilerindeki bireysel farklılıkların sorgulanması gerekir (Hofmann ve Kashdann, 2010).

İnsanın temel ihtiyaçları arasında yer alan “dahil olma”, “arada yer alma” hisleri karşılanmalıdır. Bu duyguların en temelden ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştiği kurum ailedir (Saki, 2018). Ait olma duygusunun “değerli katılım” ve “uyuma” olmak üzere iki belirleyici özelliği bulunmakta olup, değerli katılım; bireyin kendisini değerli ve kabul edilen olarak hissetme deneyimini ifade ederken, uyma ise; bireyin sahip olduğu özelliklerinin çevre veya sistemle birlikte olduğu algısını ifade etmektedir (Hagerty ve Patusky, 1995).

Kişinin yaşamını sürdürmesi için çevresi ile yakın ilişkiler kurmasını gelişimin temel şartı olarak gören Bowlby, duygusal anlamda yakın bağ kurmanın gelişimin temelini oluşturduğunu, bu bağlamda kişinin öncelikli olarak ailesi ile yakın ilişki kurmaya ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir (Eck vd., 2006; Erşanlı ve Koçyiğit 2013). Literatürde işlevsel/sağlıklı aile ile birlikte yaşayan kişilerin kendilerini ifade etme noktasında sorun yaşamadıkları, iletişime açık oldukları, kendilerine ve karşısındaki bireylere karşı daha saygılı bir tutum içerisinde oldukları ifade edilmektedir (Muyibi vd., 2010).

Maslow’un geliştirmiş olduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre ergenlik döneminin de girmesiyle birlikte; aidiyet, statü, bağlılık ve yüksek benlik duygusuna sahip olma, birey için önemli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır (Alptekin, 2011; Kuşat, 2003). Maslow (1987) aidiyet duygusunu, başkaları tarafından kabul edilme, tanınma, değerli olma ve önem taşımaya yönelik ihtiyaç olduğunu ifade eder. İçinde yaşadığımız kolektif toplumda bireyselleşmekten daha ziyade topluma ve toplumun en küçük yapı taşı olan aileye yönelik aidiyet önemli bir yer tutmaktadır (Göregenli, 1997; Karaca vd., 2013). Aynı şekilde Frey ve Wilhite (2005) de aidiyet duygusunun hissedildiği ortamı; içerisinde ilgi, sevgi ve saygının yoğun yaşandığı etkileşimli ilişkiler bütünü olarak tanımlamıştır (Alptekin, 2011).

Aidiyet; öncelikli olarak insan ilişkilerini anlamaya yönelik bir kavram olmakla birlikte, kelime anlamı ‘ilişkinlik’, ‘mensubiyet’, ‘ait olma hali’ anlamlarına gelmekte ve temelde ilişkilendirme ile anlaşılabilir bir kavramdır. Birey ile bireyin ait olduğunu hissetmek istediği şey arasında bir bütünleşme çabasıdır. Kişinin aidiyet hissini yaşaması, ortak değerler etrafında kurulmuş olan bütünün bir parçasını oluşturduğu hissine kapılması

ve güven ekseninde birlik olma gücünün farkına varmasını sağlar. Bireyin aidiyet ihtiyacı karşılanmadığı takdirde kişide depresyon (Stets ve Turner 2006) yalnızlaşma hissi ortaya çıkmakta ve yabancılaşma, sosyal izalasyon duygularının yaşanmasına neden olabilmektedir (Melor, Stokes, Firth, Hayashi ve Commins, 2008). Literatürde bazı olumsuz davranış ve durumların nedenleri arasında aidiyet eksikliğinin de yer aldığını görmek mümkündür. Örneğin; Beyer (2008) çalışmasında aidiyet eksikliği bulunan öğrencilerin, reddetme, alkol/madde kullanımı, okula devamsızlık, okul ortamında şiddete eğilimli olma ve depresyon risklerinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir (Özgök, 2013).

Bireyin psikolojik açıdan sağlıklı olmasında sevilme, saygı görme ve aidiyet önemli bir yere sahip olmakla beraber, aidiyet duygusunun yokluğu, bireyin ruh sağlığını olumsuz anlamda etkilemekte ve buna bağlı olarak kişiyi davranış ve uyum problemleri ile karşı karşıya getirebilmektedir (Duru, 2007). Bireyler ait olma ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamadıkları takdirde depresyon, anksiyete, yalnızlık gibi duygusal problemler ile karşılaşabilmektedir (Uysal vd., 2015).

Duyguların ifade edildiği ortam hiç şüphesiz bireyin duyguyu ifade stilini önemli ölçüde etkilemektedir. İçinde bulunulan ortamın birey tarafından sağlıklı, huzurlu olarak algılanması duyguların daha rahat ifade edilmesine aracılık etmekte ve bireyi psikolojik anlamda rahat kılmaktadır. Birey çeşitli alanlara yönelik aidiyet duygusu yaşayabilmektedir. Aile ortamı da bireyin kabul gördüğü ve kendisini ait hissettiği bir ortam olup, bireyin aidiyet duygusunu yaşayabileceği önemli ortamların arasında yer almaktadır.

Duyguların aidiyet duygusunun hissedilmesinde önemli bir rolü olduğu ve aileye ilişkin değişkenlerin de bireyin aidiyetini etkilediği düşüncesi ile bireyin tercih ettiği duygu stilleri ile kendilik ve aile aidiyeti arasında ilişkinin var olabileceği düşünülmüştür. Literatüre bakıldığında bireyin aileye aidiyet duygusuna sahip olmasının psikolojisini ve hayatını olumlu yönde etkilediği, aidiyet duygusundan yoksun olması durumunda ise olumsuz durumlar ile karşılaşma ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Yine aynı şekilde bireyin içinde bulunduğu psikolojik durumun etkisi altında kullanmış olduğu duygu stillerinin de günlük hayatını olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyebileceği, dolayısıyla bireyin aile aidiyetinin kullanmış olduğu duygu stillerine etki edebileceği düşünülmektedir.

Toplumun en küçük yapı taşı olarak nitelendirdiğimiz ailenin sağlıklı olması üyelerinin sağlıklı olması ile mümkündür. Dolayısı ile aile üyelerinin aidiyet duygusunu yaşaması

hem bireyin hem de toplumun sağlıklı olması adına önemlidir. Bireyin aileye yönelik aidiyet duygusunu yeterli düzeyde yaşaması bireyin ruh haline etki ederek kullanacağı duygu stillerine de etki edebileceği düşünülmektedir.

Ülkemizde duygu stillerini konu alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bingöl (2017) tarafından, üniversite öğrencilerinin duygu stilleri ve duygusal zekanın yordayıcısı olarak bağlanma stillerinin rolünün incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada; duygusal zekâ ile duygu stilleri alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Yine Ertürk (2017) tarafından, ergenlerde narsistik kişilik özelliklerinin duygu stilleri ve karar verme stillerini yordama düzeyinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada; narsistik kişilik özelliğinin bastırma ve ayarlama duygu stillerini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırma; aile ortamının duyguların yoğun olarak paylaşıldığı bir alan olması ve duyguların aileye yönelik hissedilen aidiyet algısında önemli bir yeri olması sebebiyle, genç yetişkinlerin kullanmış oldukları duygu stillerinin aile aidiyetine etki edebileceği düşünülerek gençlerin duygu stilleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, anne eğitim durumu vb.) açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Literatüre bakıldığında hem aile aidiyeti hem de duygu stilleri konuları üzerine yapılan çalışmaların çok kısıtlı olduğu (Kesen 2014; King vd., 2015; Saki 2015) görülmekte olup, çalışma bilimsel açıdan önem arz etmektedir.

Bu bağlamda; bireylerin aile aidiyetinin artmasının sonucu olarak duygu kontrolünün daha iyi sağlanabileceği ve duyguların ayarlanıp, tolere edilmesinin bireyin günlük yaşamını daha işlevsel kılacağı, benzer şekilde problemler ile başa çıkmada da bireye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma, ailelerin birlikte yaşadıkları çocukların aileye yönelik aidiyet duygusu hissetmesinin ve bunun duygu stilleri ile olan ilişkisinin önemini vurgulama açısından alana önemli bir katkı sunmaktadır. Literatürde aile aidiyeti ve duygu stillerinin ilişkisine yönelik yapılmış çalışmalara rastlanılmaması ayrıca araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Tipi

Bu araştırma üniversitede öğrenim gören gençlerin kullandıkları duygu stilleri ve aile aidiyetinin çeşitli değişkenler açısından ilişkisinin incelenmesi amacıyla tanımlayıcı araştırma tipinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1: Ho= Aile aidiyeti ile duygu stilleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile cinsiyet arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 3: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile genç yetişkinlerin şiddet deneyimi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 4: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile genç yetişkinlerin yaşamının çoğunu geçirdiği yer arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 5: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile annenin eğitim durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 6: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile babanın eğitim durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 7: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile genç yetişkinin aileye yönelik algısı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 8: Ho= Aile aidiyeti ve duygu stilleri ile genç yetişkinin probleme karşı sergilediği yaklaşım arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Konya'da bulunan Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitesi'nde öğrenim gören tüm lisans öğrencileri oluşturmaktadır olup 2017 yılında Eğitim-Öğretim döneminde Konya'da 132,403 lisans öğrencisi bulunmaktadır (<https://www.drdatastats.com>, 2019). Örneklem grubunu ise bu üniversitelerde öğrenim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 1748 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde aşağıdaki tablodan faydalanılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Evren grubunun 100000 üzerinde olması ve çalışmanın ± 0.03 örnekleme hatası ile planlanmış olmasından dolayı anketler en az 1056 öğrenciye yapılması gerekirken araştırmanın daha güvenilir olması açısından 1748 kişiye ulaşılmıştır. Seçimi ise basit tesadüfi örnekleme usulü ile yapılmıştır.

Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır ve Bu yöntemin

kullanılabilmesi için ele alınan problemlerle ilgili bilgilerin evrene göre benzeşik (homojen) olması gerekir (Arıkan, 2004).

Araştırma 2017 yılında yapılmış olup, araştırmaya katılma kriterleri; söz konusu üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim görüyor olmak, iletişime dair herhangi bir engeli bulunmamak ve çalışmaya katılmaya gönüllü olmaktır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler Tablosu

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	966	55,3
Erkek	782	44,7
Yaş		
17-19	429	24,5
20-21	810	46,3
22 ve üstü	508	29,1
Katılımcının ortalama aylık geliri		
100-400	545	34,0
401-700	575	35,9
701 ve üstü	481	30,0
Sınıf		
1. sınıf	474	27,3
2. sınıf	600	34,5
3. sınıf	445	25,6
4. sınıf	219	12,6
Kardeş sayısı		
1-2	543	31,1
3-4	905	51,8
5 ve üstü	300	17,2
Yaşamınızın çoğunluğunun geçtiği yer		
Köy/kasaba	237	13,6
İlçe	381	21,8
İl/Büyükşehir	1128	64,6
Ailede kaçınıcı çocuk bulunduğu		
Kardeşim yok / İlk çocuk	684	39,2
Ortanca/lardan	588	33,7
Son çocuk	473	27,1
Baba eğitim durumu		
Okuryazar değil / İlkokul	592	34,0
Ortaokul	316	18,2
Lise	493	28,4
Üniversite ve üstü	337	19,4
Anne eğitim durumu		
Okuryazar değil	155	8,9
İlkokul	818	47,0
Ortaokul	314	18,0
Lise	322	18,5
Üniversite ve üstü	132	7,6

Tablo 1’de katılımcılara ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %44,7 (n=782)’si erkek, %55,3 (n=966)’ü kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 20,74±1,90 olup, sahip olunan ortalama kardeş sayısı 3,35±1,69’tir. Aylık ortalama gelir düzeyleri ise 734,87 olarak tespit edilmiştir. Yine katılımcıların %64,6’sının yaşamının büyük çoğunluğunu il ya da büyükşehirlerde geçirdiği belirlenmiştir. Anne eğitim düzeyi olarak %47’sinin ilkokul mezunu olduğu, baba eğitim düzeyi olarak ise %34’ünün okuryazar değil/ilkokul mezunu olduğu gözlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri; Katılımcı Bilgi Formu, Duygu Stilleri Ölçeği ve Aile Aidiyeti Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma etik ilkelere bağlı olarak gerçekleştirilmiş olup, araştırma öncesinde ölçeklerin kullanılabilmesi için ölçeklerin uyarlama çalışmasını yapan yazarlardan izin alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan her bir öğrenciden de sözel izin alınmıştır.

Katılımcı Bilgi Formu: Katılımcıların demografik değişkenlerine (cinsiyet, yaş, ortalama gelir, kardeş sayısı vb.) ilişkin bilgilerin elde edilmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Duygu Stilleri Ölçeği: Orijinal Duygu Stilleri Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirliği Hofmann ve Kashdan (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Kesen (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen Duygu Stilleri Ölçeği (DSÖ), yaşamdaki duygu stilleri eğilimini ölçen 20 maddelik bir ölçektir. DSÖ baş etme (örn; *Olumsuz bir duygu durumundan kısa sürede kurtulabilirim*), bastırma (örn; *Genellikle olaylara karşı olan duygusal tepkilerimi bastırıyorum.*) tolere etme (örn; *Bazen olumsuz duygular hissetmekte bir sakınca yoktur.*) şeklinde üç faktörlü bir yapıya sahiptir ve üç farklı puan verir. Ölçeğin alt boyutlarından yüksek puan alınması o duyguyu daha fazla kullandığını göstermektedir. DSÖ 5 dereceli (Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Katılıyorum, Kısmen Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum) Likert tipi bir ölçektir.

Ölçeğin orijinalinde DSÖ’nün yapı geçerliğinin belirlenmesine yönelik açıklayıcı-doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda DSÖ 3 faktörlü bir yapı göstermiştir. Faktör yükleri %19.70, %18.34 ve %11.54 toplamda ise %49.6’dır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (coefficient alpha) .68 - .84 arasında değişmektedir. Ölçeğin madde toplam korelasyonları .61 ile .66 arasında değişmektedir. Bu çalışmada Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı baş etme alt boyutu

için .78, bastırma alt boyutu için .80, tolere etme alt boyutu için .80 olarak belirlenmiştir.

Aile Aidiyeti Ölçeği: Ölçek, Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 17 maddeden ve kendilik aidiyeti (örn; *Aileme güçlü bir şekilde bağlılık hissediyorum.*) ve aile aidiyeti (örn; *Ailemde hayır deme hakkımız hep korunur.*) olmak üzere 2 alt boyuttan meydana gelen, Tamamen Katılmıyorum (1), Tamamen Katılıyorum (5) şeklinde seçeneklere sahip 5'li likert tipi bir ölçektir. İlk alt boyut olan "Kendilik Aidiyeti" boyutu 12 maddeden oluşmakta olup, bu maddelerin 10'u olumlu, 2'si olumsuz yapıdadır. İkinci alt boyut olan "Aile Aidiyeti" ise 5 maddeden oluşmakta olup, 3'ü olumlu, 2'si olumsuz yapıdadır. Ölçek puanı yükseldikçe aile aidiyeti de yükselmektedir. Ölçeğin güvenirlik puanı test tekrar test yöntemi ile hesaplanmış olup 0,84 olarak belirlenmiştir. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı her bir alt boyutta 0,82 ile 0,93 arasında değişmektedir. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,94 olduğu görülmüştür (Mavili, Kesen ve Daşbaşı, 2014). Bu çalışmada Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı aile aidiyeti alt boyutu için .73, kendilik aidiyeti alt boyutu için .68 ve ölçek toplam puanı için .76 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS.21 istatistik paket programı kapsamında değerlendirilmiştir. Kolmogorov-Smirnov test sonuçları kullanılarak verilerin normal dağılıma uyup uymadığının kontrolü sağlanmış olup verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Duygu Stilleri Ölçeği puanlarına ilişkin değerlendirmeler bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca ölçek alt boyutları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik korelasyon testi yapılmış ve veriler normal dağılım sergilediği için Pearson Korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Test sonuçları $p < ,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Tablo 2. Katılımcıların Ailelerine İlişkin Özellikler Tablosu

	N	%
Katılımcının şiddete maruz kalma durumu		
Evet	318	18,2
Hayır	1426	81,8
Katılımcının aileye yönelik algısı		
Demokratik	942	54,1
Otoriter	282	16,2
İlgisiz	56	3,2
Aşırı ilgili-Koruyucu	461	26,5

Katılımcının ailede yaşanan problemlere karşı sergilediği yaklaşım		
Suçlayıcı	156	9,0
Sakinleştirici	616	35,5
İlgisiz	129	7,4
Akılcı	530	30,5
Uyumlu	304	17,5

Tablo 2’de katılımcıların ailelerine ilişkin bilgiler yer almakta olup, katılımcıların %18,2 (318)’i aile üyeleri tarafından şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Ailenin bireye karşı tutumuna bakıldığında; katılımcıların %54,1 (156)’i ailesini demokratik, %26,5 (461)’i ise aşırı ilgili/koruyucu olarak nitelendirmektedir. Aile içi problemlere karşı bireyin tutumu açısından ise; katılımcıların %35,5 (616)’i sakinleştirici bir yaklaşımının olduğunu, %30,5 (530)’i ise probleme yönelik akılcı bir yaklaşım benimsediğini ifade etmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Ölçek Puanlarına İlişkin Korelasyon Tablosu

Korelasyon	Kendilik Aidiyeti	Aile Aidiyeti	Aidiyet Toplam	Bastırma	Tolere Etme	Baş etme
Kendilik Aidiyeti		0,596 p<.05	0,966 p<.05	0,018 p>.05	0,073 p<.05	0,180 p<.05
Aile Aidiyeti			0,783 p<.05	0,035 p>.05	0,060 p<.05	0,159 p<.05
Aidiyet Toplam				0,025 p>.05	0,076 p<.05	0,191 p<.05
Bastırma					0,162 p<.05	0,507 p<.05
Tolere Etme						0,346 p<.05

Tablo 3’te ölçeklere ilişkin korelasyon puanları belirtilmiştir. Aile aidiyeti toplam puanı ile bastırma puanı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>.05$). Kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti toplam ve aile aidiyeti ile aile aidiyeti toplam puanı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki saptanırken; bastırma ile baş etme ve kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında ise pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Kendilik aidiyeti ve aidiyet toplam puanı ile baş etme puanları arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Kendilik aidiyeti ile tolere etme ve baş etme arasında; aile aidiyeti ile tolere etme ve baş etme arasında ve yine aile aidiyeti toplam puanı ile tolere etme ve baş etme arasında pozitif yönde zayıf bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir ($p<.05$).

Tablo 4. Araştırma Verilerine İlişkin İstatistiksel Analizler Tablosu

	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Shg	t Testi			
						t	Sd	p	
Cinsiyet	Bastırma	Kadın	1748	18,08	5,47	0,176	8,297	0,256	.000
		Erkek	1748	20,21	5,15	0,184			
	Tolere Etme	Kadın	1748	13,37	3,08	0,099	0,67	0,149	.503
		Erkek	1748	13,47	3,13	0,112			
	Baş etme	Kadın	1748	20,58	4,63	0,148	4,75	0,228	.000
		Erkek	1748	21,67	4,88	0,174			
	Kendilik Aidiyeti	Kadın	1748	52,56	6,99	0,225	-6,411	0,36	.000
		Erkek	1748	50,21	8,04	0,287			
	Aile Aidiyeti	Kadın	1748	18,26	3,09	0,099	-3,329	0,15	.001
		Erkek	1748	17,76	3,15	0,112			
	Aidiyet Toplam	Kadın	1748	70,82	9,17	0,295	-6,041	0,465	.000
		Erkek	1748	67,98	10,24	0,366			
Şiddet Deneyimi	Bastırma	Evet	1748	19,12	5,37	0,301	0,324	0,337	.746
		Hayır	1748	19,01	5,45	0,144			
	Tolere Etme	Evet	1748	13,52	3,06	0,172	0,674	0,192	.500
		Hayır	1748	13,39	3,11	0,082			
	Baş etme	Evet	1748	20,89	4,8	0,269	-0,745	0,296	.456
		Hayır	1748	21,11	4,77	0,126			
	Kendilik Aidiyeti	Evet	1748	47,96	8,98	0,503	-8,157	0,456	.000
		Hayır	1748	52,33	6,95	0,184			
	Aile Aidiyeti	Evet	1748	16,56	3,38	0,190	-8,805	0,189	.000
		Hayır	1748	18,37	2,97	0,078			
	Aidiyet Toplam	Evet	1748	64,52	11,43	0,641	-9,046	0,586	.000
		Hayır	1748	70,71	8,95	0,237			

Katılımcıların tanıtıcı özellikleri ile ölçeklerin karşılaştırılmasına ilişkin istatistiksel analizlerin sonuçları hakkında elde edilen sonuçlar Tablo 4'de yer almaktadır. Cinsiyete göre aile aidiyeti ölçeğinde kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puanı ile duygu stilleri ölçeğinde ise bastırma ve baş etme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları kadınlarda anlamlı düzeyde daha yüksek iken bastırma ve baş etme puanları ise erkeklerde anlamlı düzeyde daha yüksek olarak belirlenmiştir ($p < .05$).

Aile üyeleri tarafından şiddete maruz kalma durumlarına şiddet deneyimi olduğunu ifade edenler ile etmeyenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiş olup, şiddete maruz kalma deneyimi olmadığını ifade edenlerin aidiyet puan

ortalamalarının ifade edenlere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<.05$).

Tablo 5. Yaşamın Çoğunluğunun Geçirildiği Yer ve Anne Eğitim Durumuna İlişkin İstatistiksel Analizler Tablosu (ANOVA Testi)

	Grup	f, $\bar{x}$ ve Sd Değerleri				Fark	ANOVA Değerleri		
		N	$\bar{x}$	ss	Sd		F	p	
Yaşamın Çoğunluğunu Geçirdiği yer	Bastırma	Köy/Kasaba	237	18,92	5,2	0,338	b<a,c	3,527	0,003
		İlçe	381	18,41	5,52	0,282			
		Büyükşehir/İl	1128	19,26	5,44	0,162			
	Tolere Etme	Köy/Kasaba	237	12,95	3,22	0,209	a<b,c	3,234	0,004
		İlçe	381	13,43	2,95	0,151			
		Büyükşehir/İl	1128	13,51	3,11	0,092			
	Baş etme	Köy/Kasaba	237	20,86	4,73	0,307	*	0,24	0,787
		İlçe	381	21,1	4,82	0,247			
		Büyükşehir/İl	1128	21,09	4,76	0,141			
	Kendilik Aidiyeti	Köy/Kasaba	237	50,27	8,16	0,530	a<b,c	3,958	0,019
		İlçe	381	51,97	7,48	0,383			
		Büyükşehir/İl	1128	51,6	7,45	0,221			
	Aile Aidiyeti	Köy/Kasaba	237	17,47	3,23	0,210	a<b,c	4,893	0,008
		İlçe	381	17,99	3,08	0,158			
		Büyükşehir/İl	1128	18,16	3,11	0,092			
	Aidiyet Toplam	Köy/Kasaba	237	67,75	10,49	0,681	a<b,c	4,684	0,009
		İlçe	381	69,97	9,65	0,494			
		Büyükşehir/İl	1128	69,76	6,91	0,286			
Anne Eğitim Durumu	Bastırma	Okuryazar d.	155	18,91	5,15	0,414	*	0,296	0,881
		İlkokul	818	18,94	5,32	0,186			
		Ortaokul	314	18,98	5,48	0,309			
		Lise	322	19,29	5,6	0,312			
		Üni. ve üstü	132	19,21	6	0,522			
	Tolere Etme	Okuryazar d.	155	12,81	3,12	0,250	*	1,998	0,092
		İlkokul	818	13,49	3,04	0,106			
		Ortaokul	314	13,29	3,13	0,176			
		Lise	322	13,55	3,29	0,183			
		Üni. ve üstü	132	13,6	2,92	0,254			
	Baş etme	Okuryazar d.	155	21,01	4,39	0,353	*	0,183	0,947
		İlkokul	818	21,09	4,66	0,163			
		Ortaokul	314	20,9	5,02	0,283			
		Lise	322	21,21	4,88	0,272			
		Üni. ve üstü	132	21,02	5,08	0,442			
	Kendilik Aidiyeti	Okuryazar d.	155	51,35	7,14	0,574	*	1,139	0,336
		İlkokul	818	51,25	7,73	0,270			
		Ortaokul	314	52,07	7,07	0,399			
Lise		322	51,95	7,56	0,421				
Üni. ve üstü		132	50,94	8,27	0,720				

Aile Aidiyeti	Okuryazar d.	155	17,23	3,16	0,254	a,b<c ,d,e	4,255	0,002
	İlkokul	818	17,94	3,17	0,110			
	Ortaokul	314	18,37	2,8	0,158			
	Lise	322	18,2	3,2	0,178			
	Üni. ve üstü	132	18,37	3,26	0,284			
Aidiyet Toplam	Okuryazar d.	155	68,59	9,43	0,757	*	1,624	0,166
	İlkokul	818	69,2	9,94	0,347			
	Ortaokul	314	70,45	8,91	0,503			
	Lise	322	70,16	9,9	0,552			
	Üni. ve üstü	132	69,32	10,68	0,930			

Tablo 5'te aile aidiyeti ve duygu stilleri ölçekleri ile katılımcıların yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yer ve annelerin eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan analizinin sonuçları yer almaktadır. Yaşamın çoğunun geçirildiği yere göre aile aidiyeti ölçeğinde kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam ile duygu stilleri ölçeğinde ise bastırma ve tolere etme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<.05$). Bastırma puan ortalamaları, köy/kasaba ve il/büyükşehirde yaşayanlarda anlamlı düzeyde yüksektir. Tolere etme puan ortalamaları, ilçe ve büyükşehirde yaşayanlarda anlamlı düzeyde daha yüksektir. Kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları da köy ve kasabada yaşayanlarda anlamlı düzeyde düşüktür ($p<.05$).

Anne eğitim durumuna göre ölçek ortalama puanları incelendiğinde aile aidiyeti puan ortalamasının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<.05$). Okuryazar olmayan veya ilkokul mezunu anneye sahip olan katılımcıların aile aidiyeti puan ortalamalarının ortaokul ve üzeri mezuniyete sahip anneye sahip katılımcıların puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($p<.05$).

Tablo 6. Aileye Yönelik Algı ve Baba Eğitim Durumuna İlişkin İstatistiksel Analizler Tablosu (ANOVA Testi)

	Grup	f, $\bar{x}$, ss ve Sd Değerleri				Fark	ANOVA Değerleri		
		N	$\bar{x}$	ss	Sd		F	p	
Aileye Yönelik Algı	Bastırma	Demokratik	942	19,29	5,38	0,175	*	1,46	0,224
		Otoriter	282	18,67	5,71	0,340			
		İlgisiz	56	18,75	5,2	0,695			
		Aşırı İlgili	461	18,9	5,4	0,251			
Aileye Yönelik Algı	Tolere Etme	Demokratik	942	13,42	3,03	0,098	*	1,242	0,293
		Otoriter	282	13,29	3,27	0,194			
		İlgisiz	56	12,8	3,34	0,447			
		Aşırı İlgili	461	13,56	3,1	0,144			

Baba Eğitim Durumu	Başetme	Demokratik	942	21,37	4,7	0,153	b<a	4,676	0,003
		Otoriter	282	20,39	4,75	0,282			
		İlgisiz	56	19,71	5,39	0,721			
		Aşırı İlgili	461	21,03	4,82	0,224			
	Kendilik Aidiyeti	Demokratik	942	52,09	6,96	0,226		84,759	,000
		Otoriter	282	49,3	7,65	0,455	c<a,b		
		İlgisiz	56	38,62	10,25	1,370	,d		
		Aşırı İlgili	461	53,4	6,32	0,294			
	Aile Aidiyeti	Demokratik	942	18,5	2,85	0,092		50,956	,000
		Otoriter	282	16,69	3,3	0,196	c<a,b		
		İlgisiz	56	14,71	3,56	0,476	,d		
		Aşırı İlgili	461	18,37	3,04	0,141			
	Aidiyet Toplam	Demokratik	942	70,59	8,91	0,290		87,163	,000
		Otoriter	282	65,99	9,83	0,585	c<a,b		
		İlgisiz	56	53,33	12,85	1,718	,d		
		Aşırı İlgili	461	71,77	8,38	0,390			
	Bastırma	Okuryazar d.-İlkokul	592	18,94	5,28	0,217		0,274	0,844
		Ortaokul	316	18,94	5,65	0,318	*		
		Lise	493	19,04	5,5	0,247			
		Üni ve üstü	337	19,26	5,47	0,298			
	Tolere Etme	Okuryazar d.-İlkokul	592	13,3	3,13	0,128		2,413	0,065
		Ortaokul	316	13,2	2,94	0,165	*		
		Lise	493	13,48	3,23	0,145			
		Üni ve üstü	337	13,78	2,98	0,162			
Başetme	Okuryazar d.-İlkokul	592	21,02	4,7	0,193		0,563	0,639	
	Ortaokul	316	20,81	5	0,281	*			
	Lise	493	21,13	4,92	0,221				
	Üni ve üstü	337	21,28	4,49	0,245				
Kendilik Aidiyeti	Okuryazar d.-İlkokul	592	50,81	7,67	0,315		4,261	0,005	
	Ortaokul	316	52,53	7,06	0,397	a<b			
	Lise	493	51,32	7,95	0,358				
	Üni ve üstü	337	52,05	7,19	0,391				
Aile Aidiyeti	Okuryazar d.-İlkokul	592	17,5	3,2	0,131		9,528	,000	
	Ortaokul	316	18,29	2,69	0,151	a<b,c			
	Lise	493	18,19	3,25	0,146	,d			
	Üni ve üstü	337	18,51	3,1	0,169				

Aidiyet Toplam	Okuryazar d.-İlkokul	592	68,32	9,88	0,406	a<b, d	6,175	,000
	Ortaokul	316	70,82	8,84	0,497			
	Lise	493	69,52	10,29	0,463			
	Üni ve üstü	337	70,57	9,42	0,513			

Tablo 6'da aile aidiyeti ve duygu stilleri ölçekleri ile katılımcıların ailelerine ilişkin algıları ve babaların eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan analiz edilmesinin sonuçları yer almaktadır. Katılımcının ailesine yönelik algısına göre bakıldığında; baş etme, kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<.05$). Ebeveynlerini kendilerine yönelik yaklaşım açısından "aşırı ilgili, koruyucu" olarak nitelendiren katılımcıların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları daha yüksek iken, "demokratik" olarak nitelendirenlerin baş etme puan ortalaması daha düşük olarak belirlenmiştir. Yine baş etme alt boyutu açısından ebeveynlerini "demokratik" ve "otoriter" olarak niteleyenler arasında da anlamlı bir farkın olduğu ve "demokratik" olarak nitelendirenlerin baş etme puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<.05$).

Baba eğitim durumuna göre ölçek ortalama puanları incelendiğinde; kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<.05$). Ortaokul mezunu babaya sahip katılımcıların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları daha yüksektir. Yine ilkokul mezunu babaya sahip katılımcıların aile aidiyeti puan ortalamalarının anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Ailede Ortaya Çıkan Probleme Karşı Katılımcıların Yaklaşımına İlişkin İstatistiksel Analiz Tablosu

	Grup	f, $\bar{x}$ ve Sd Değerleri				Fark	ANOVA Değerleri		
		N	$\bar{x}$	ss	Sd		F	p	
Probleme	Bastırma	Suçlayıcı	156	18,16	5,64	0,451	a,b,e< c,d	2,667	,031
		Sakinleştirici	616	18,96	5,27	0,212			
		İlgisiz	129	20,03	5,6	0,493			
		Akılcı	530	19,27	5,4	0,234			
Yönelik Yaklaşım	Uyumlu		304	18,7	5,6	0,321	*	2,27	,060
		Suçlayıcı	156	12,77	2,94	0,235			
		Sakinleştirici	616	13,47	3,13	0,126			
	Tolere Etme	İlgisiz	129	13,23	3,32	0,293			
		Akılcı	530	13,45	3,01	0,131			
		Uyumlu	304	13,64	3,15	0,181			

Başet me	Suçlayıcı	156	19,25	5,06	0,405	a<b,c, d,e	7,422	,000
	Sakinleştirici	616	21,26	4,75	0,191			
	İlgisiz	129	20,38	5,33	0,469			
	Akılcı	530	21,38	4,44	0,193			
	Uyumlu	304	21,31	4,75	0,272			
Kendili k Aidiyeti	Suçlayıcı	156	47,8	8,86	0,71	c,a<b, d,e	33,862	,000
	Sakinleştirici	616	52,39	6,79	0,273			
	İlgisiz	129	46,08	9,43	0,83			
	Akılcı	530	52,07	7,14	0,31			
	Uyumlu	304	52,96	6,6	0,378			
Aile Aidiyeti	Suçlayıcı	156	16,55	3,3	0,264	c,a<b, d,e	18,079	,000
	Sakinleştirici	616	18,12	3	0,12			
	İlgisiz	129	16,79	3,2	0,282			
	Akılcı	530	18,4	3,06	0,132			
	Uyumlu	304	18,49	3,03	0,174			
Aidiyet Topla m	Suçlayıcı	156	64,35	11,16	0,894	c,a<b, d,e	34,073	,000
	Sakinleştirici	616	70,52	8,81	0,355			
	İlgisiz	129	62,88	11,77	1,036			
	Akılcı	530	70,47	9,29	0,403			
	Uyumlu	304	71,45	8,64	0,495			

Tablo 7’de aile aidiyeti ve duygu stilleri ölçekleri ile katılımcıların aile içinde yaşanan problemlere yönelik yaklaşımlarının istatistiksel açıdan analizinin sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların aile içerisinde meydana gelen problemlere karşı sergiledikleri yaklaşıma bakıldığında, aile aidiyeti ölçeğinde kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puanı ile; duygu stilleri ölçeğinde ise bastırma ve baş etme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<.05$). Probleme karşı tutumunu “suçlayıcı” veya “ilgisiz” olarak nitelendiren katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yine kendisini “ilgisiz” ve “akılcı” olarak nitelendirenlerin bastırma puan ortalaması yüksek, “suçlayıcı” olarak nitelendirenlerin ise baş etme puan ortalaması ise düşük olarak belirlenmiştir.

Tablo 8. Aile İçerisindeki Çocuk Sırasına İlişkin İstatistiksel Analiz Tablosu

	Grup	f, $\bar{x}$ ve Sd Değerleri				Fark	ANOVA Değerleri		
		N	$\bar{x}$	ss	Sd		F	p	
		Ailedeki Çocuk Sırası	Bastırma	Kardeşim yok/İlk çocuk	684		18,90	5,53	0,211
Ortanca/lardan	588			19,22	5,18	0,213			
Son çocuk	473			18,99	5,61	0,258			
Tolere Etme	Kardeşim yok/İlk çocuk		684	13,38	3,14	0,120	*	0,340	,712
	Ortanca/lardan		588	13,40	3,01	0,124			
	Son çocuk		473	13,52	3,16	0,145			
Başetme	Kardeşim yok/İlk çocuk		684	21,03	4,79	0,183	*	0,284	,753
	Ortanca/lardan		588	21,00	4,55	0,188			
	Son çocuk		473	21,21	5,01	0,230			
Kendilik Aidiyeti	Kardeşim yok/İlk çocuk	684	51,98	7,53	0,288	b<a,c	4,051	,018	
	Ortanca/lardan	588	50,81	7,49	0,309				
	Son çocuk	473	51,71	7,61	0,350				
Aile Aidiyeti	Kardeşim yok/İlk çocuk	684	18,19	3,13	0,120	b<a,c	10,336	,000	
	Ortanca/lardan	588	17,57	3,09	0,127				
	Son çocuk	473	18,39	3,09	0,142				
Aidiyet Toplam	Kardeşim yok/İlk çocuk	684	70,18	9,78	0,374	b<a,c	6,405	,002	
	Ortanca/lardan	588	68,39	9,60	0,396				
	Son çocuk	473	70,10	9,75	0,448				

Tablo 8’de aile aidiyeti ve duygu stilleri ölçekleri ile katılımcıların “çocuk sırası” açısından aile içinde kaçınıcı çocuk olduklarının istatistiksel açıdan analizinin sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların aile içerisinde kaçınıcı çocuk olarak dünyaya gelmiş olduklarına bakıldığında; aile aidiyeti ölçeğinde, kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Ailedeki çocuk sırası açısından kendisini “ortanca ya da ortancalardan” olarak nitelendiren katılımcıların aile aidiyeti ölçeğine ilişkin puan ortalamaları ailede tek çocuk/ilk çocuk ve son çocuk olduğunu ifade edenlere göre anlamlı düzeyde daha düşük olarak belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada üniversitede öğrenim gören gençlerin kullandıkları duygu stilleri ve aile aidiyetinin çeşitli değişkenler açısından ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada ölçek puanlarına ilişkin korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Aile aidiyeti toplam puanı ile bastırma puanı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti toplam ve aile aidiyeti ile aile aidiyeti toplam puanı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki saptanırken; bastırma ile baş etme ve kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında ise pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Kendilik aidiyeti ve aidiyet toplam puanı ile baş etme puanları arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Kendilik aidiyeti ile tolere etme ve baş etme arasında; aile aidiyeti ile tolere etme ve baş etme arasında ve yine aile aidiyeti toplam puanı ile tolere etme ve baş etme arasında pozitif yönde zayıf bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda cinsiyete göre kadınların kendilik aidiyeti ve aile aidiyetinin erkeklerden daha fazla olduğu; erkeklerin ise duygu stilleri bağlamında baş etme ve tolere etme seviyelerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde araştırma sonucunu destekler nitelikte bulgular olduğu görülmektedir. King ve Boyd (2015) tarafından üvey ailelerdeki ergenlerin aidiyet algılarının incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada kızların aidiyet düzeyleri erkeklere oranla daha yüksek bulunmuştur. Yine Saki (2015) tarafından, spor ve farklı değişkenlerin üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmada kız öğrencilerin aile aidiyetinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Güneş (2018) tarafından aileye yönelik aidiyet duygusunun ve öz yeterlik algısının duygu düzenleme süreci üzerindeki belirleyici etkisinin tespiti amacıyla yapılan çalışmada da kadınların aile aidiyeti daha yüksek olarak bulunmuştur. Duygu stillerine yönelik ise; Kesen (2014), üniversite öğrencilerinin duygu stilleri ile ilgili yaptığı araştırmasında duygu stillerinin bastırma alt boyutunun puan ortalaması erkeklerde kadınlara oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Ertürk (2017) çalışmasında ise kadın ve erkek ergenlerin duygu stillerinden “ayarlama” ve “tolere etme” boyutunda anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmadığını tespit etmiştir. Civan (2011) algılanan evlilik kalitesi ve eşlerin duygu dışavurum tarzları ile ilişkisinin incelenmesi amacıyla yaptığı çalışmasında; cinsiyet açısından kadınların erkeklere göre duygularını daha çok belli ettiklerini belirlemiştir. Geleneksel aile yapımıza bağlı olarak kadınların çocukluktan itibaren aile üyeleri ile daha fazla vakit geçiriyor olması ve ebeveynlerin çocuk

yetiştirme bağlamında “*korumacı*” bir yaklaşıma bağlı olarak kız çocukları ile daha fazla iletişim ve etkileşimde bulunmasının kadınların aidiyete ilişkin puan ortalamalarının erkeklere oranla daha yüksek olmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Aile üyelerinin herhangi biri tarafından şiddete maruz bırakılma durumunun, kişinin kendilik aidiyetini ve aile aidiyetini olumsuz yönde etkilediği; ayrıca şiddet deneyimi olanların duyguları ile baş etme seviyesinin de şiddet deneyimi olmayanlara oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Güneş (2018)'in çalışmasında aile içi ilişkilerin sıcak, samimi olduğu aile üyelerinin ilişkileri gergin, kopuk olanlara göre aile aidiyetinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Olmuş (2001) tarafından, ergenlerin sürekli öfke ile öfke ifade tarzlarının, aile içi psikolojik örüntülere göre incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada aile ortamını birlik, beraberlik içinde algılayanların duygularını daha rahat ifade ettikleri ve öfkelerini daha rahat kontrol altına alabildikleri belirlenmiştir. Mınzı (2006) tarafından çocukların depresyon düzeyleri, öz-yeterlik düzeyleri ve aileye olan bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada da ailenin çocukları kabul seviyesindeki artışın çocukların aileye olan bağlılığını artıran bir etken olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda aile içi şiddete maruz kalma durumunun bireyin aile aidiyetini olumsuz yönde etkilediği, dolayısıyla şiddet içermeyen aile ortamının bireyin ve ailenin sağlıklı olması adına önemli olduğu söylenebilir.

İl ve büyükşehirlerde yaşayanlarda duygular ile baş etme veya duyguları tolere etme seviyesi daha yüksektir. Kesen (2014)'in üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında yaşamının çoğunu köy ve kasabada geçiren öğrencilerin bastırma duygu stili puan ortalaması, il ve büyükşehirde geçirenlere göre daha düşük bulunmuştur. Ertürk (2017)'ün narsisistik kişilik özelliklerinin ergenlerin duygu ve karar verme stilleri üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla yaptığı çalışmasında ise yaşamın çoğunluğunun geçirildiği yer ile duygu stilleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Aidiyet bağlamında ise köy veya kasaba düzeyindeki yerleşim yerlerinde yaşayanların kendilik ve aile aidiyeti daha düşük seviyededir. İl ve büyükşehirlerde yaşayanlarda baş etme ve tolere etme seviyelerinin yüksek olmasında, burada yaşayanların köy/kasabada yaşayanlara oranla çevresiyle daha fazla iletişim ve etkileşimde bulunmalarına bağlı olarak bireyin sık sık duygu düzenleme ihtiyacı ile karşı karşıya kalacak olması ve bu hususun da zamanla bireyin baş etme ve tolere etme seviyesinin artmasına katkı sağlamış olabileceği düşünülmektedir. Aynı durumun olumsuz duyguların paylaşılması imkanının

il/büyükşehirde yaşayanlara oranla daha kısıtlı olmasına bağlı olarak köy/kasabada yaşayanların bastırma seviyelerinin yüksek olmasında da etkili olabileceği düşünülmektedir.

Anne eğitim durumunun aile aidiyeti üzerinde belirleyici bir faktör olduğu, okuryazar olmayan veya ilkokul mezunu anneye sahip bireylerin aile aidiyetinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı durum baba eğitim durumunda görülmekte olup, ilkokul mezunu babaya sahip olanların aile aidiyetinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Eskicumalı ve Eroğlu (2014)'nin çocukların problem çözme yetenekleri ile ailelerinin eğitim ve sosyoekonomik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yaptığı çalışmada çocukların ebeveyninin eğitim seviyesi yükseldikçe problem çözme becerilerinin de arttığı ve yine eğitim seviyesi yüksek ailede yaşayan çocukların aile içi iletişim seviyelerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Kale ve arkadaşları (2013) tarafından ilköğretim 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyesinin, çocukların duyguları ifade etme becerileri üzerine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada da anne eğitim seviyesinin çocuk üzerinde etkili olduğu; anneleri lise mezunu olan çocukların duyguları ifade etme becerileri, anneleri okuma-yazma bilmeyen, ilkokul, ilköğretim ve üniversite mezunu çocuklardan; babaları üniversite mezunu olan çocukların duyguları ifade etme becerileri ise babaları ilkokul ve ilköğretim mezunu olan çocuklardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla ebeveynin eğitim seviyesinin aile içi iletişim ve duyguların sağlıklı ifadesi noktasında önemli bir faktör olması ve bu hususların da bireyin aidiyet duygusunu yaşamasında etkili olması açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile içinde meydana gelen probleme karşı sergilenen yaklaşım açısından problem karşısında "suçlayıcı" veya "ilgisiz" tavır sergileyenlerde kendilik ve aile aidiyeti yüksek; duygu stilleri açısından ise "ilgisiz" olanların bastırma düzeyi, "suçlayıcı" olanların ise baş etme düzeyi daha yüksektir. Bahçıvan ve Gençöz (2005) tarafından, aile içi ilişki, çocuk yetiştirmeye yönelik tutum ve kendilik değerinin gençlerin davranış sorunları üzerine etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada gençlerin aile içi iletişiminin sağlıklı olmamasının, ortaya çıkan yıkıcı davranışlar üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Aileye yönelik algısını "aşırı ilgili, koruyucu" olarak nitelendirenlerin aile aidiyeti ve aidiyet toplam puanları daha yüksek iken; "demokratik" oldukları şeklinde nitelendirenlerde duygu stilleri açısından baş etme düzeyleri düşüktür. Bireyin gerek sosyal gerekse duygusal gelişiminde anne babanın olumlu etkileşim içerisinde

olmasıyla birlikte ebeveynin çocuklarına yönelik tutum ve yaklaşımları da son derece önemlidir. Ebeveynin aşırı koruyucu ve hoşgörülü tutumu birey üzerinde olumsuz etkilere, sosyal ve duygusal gelişimde gecikmelere neden olabilir (Kandır ve Alpan 2008). Ertürk (2017)'ün araştırmasında duygu stilleri bağlamında, algılanan ebeveyn tutumu ile “bastırma” ve “tolere etme” duygu stilleri puan ortalamaları arasında istatistiksel anlamda farklılık görülmemiş olmakla birlikte; diğer taraftan, “ayarlıama” duygu stilinde ebeveyn tutumu “demokratik ve ilgili” olarak algılayan ergenlerin ergenleri, ebeveyn tutumu “suçlayıcı, engelleyici, baskıcı ve otoriter” olarak algılayan ergenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yine aynı çalışmada ergenlerin “bastırma” ve “tolere” duygu stilleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık çıkmamıştır. Atalay (2018) tarafından ergenlerin anne-baba tutum algısı ve arkadaşlık ilişkileri ile duygu düzenlemelerinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada anne-babaların demokratik tutumu arttıkça ergenlerin içsel ve dışsal işlevsel duygu düzenlemelerinin arttığı; koruyucu/istekçi ve otoriter tutumları arttıkça ergenlerin içsel ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenlemelerinin arttığı saptanmıştır. Eisenberg, Liew ve Pidada (2001) tarafından yapılan çalışmada ailenin içinde bulunduğu duygusal durumun çocukları olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilediği; bu bağlamda sahip olunan olumlu duygusal durumun olumsuz duygusal durumun düzenlenmesinde önemli olduğu tespit edilmiştir. Yine Avcı (2006) yaptığı bir çalışmada, ebeveynin çocuğa karşı anlayışlı bir tutuma sahip olmasının çocukların yüksek uyum düzeyi ve olumlu aile ilişkileri ile bağlantılı olduğunu saptamıştır. Smith (2007) yaptığı araştırmasında; otoriter ebeveyne sahip ailede yaşayan çocukların, otoriter olmayan ailede yaşayan çocuklara göre duygusal açıdan daha fazla problem yaşadıkları; ayrıca öz yeterlik ve benlik saygılarının daha düşük olduğunu saptamıştır. Ailenin bireye yaklaşımına yönelik alan yazın ve araştırma sonuçlarına bakıldığında ailenin benimsemiş olduğu yaklaşımın duygu düzenleme ve aile içi iletişim konularında birey üzerinde etkili olduğu; dolayısıyla baskıcı ve otoriter yaklaşım yerine daha anlayışlı ve demokratik bir yaklaşım benimseyen ailelerde yetişen çocukların duygu ifadeleri daha sağlıklı ve buna paralel olarak da aile aidiyetlerinin yüksek olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Ebeveynlerini “aşırı ilgili, koruyucu” olarak nitelendiren katılımcıların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları daha yüksektir. Yine baş etme alt boyutu açısından ebeveynlerini “demokratik” ve “otoriter” olarak niteleyenler arasında anlamlı

bir fark olup; “*demokratik*” olarak nitelendirenlerin baş etme puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksektir.

Probleme karşı tutumu “*suçlayıcı*” veya “*ilgisiz*” olan gençlerin kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları daha düşüktür. “*İlgisiz*” ve “*akılcı*” olarak nitelendirenleri bastırma puan ortalaması yüksek, “*suçlayıcı*” olarak nitelendirenlerin ise baş etme puan ortalaması ise düşüktür.

Anne-baba eğitim durumu aileye yönelik aidiyet duygusunun hissedilmesinde önemli bir unsurdur. Nitekim araştırma sonuçlarına göre okuryazar olmayan veya ilkökul mezunu anneye sahip olan katılımcıların aile aidiyeti puan ortalamalarının ortaokul ve üzeri mezuniyete sahip anneye sahip katılımcıların puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde daha düşüktür. Aynı şekilde ilkökul mezunu babaya sahip katılımcıların aile aidiyeti puan ortalamaları anlamlı düzeyde düşüktür.

Genç yetişkinlerin kendilik ve aile aidiyeti arttıkça duygularla baş etme seviyeleri de artmaktadır. Cinsiyet bağlamında kadınların aidiyet puanları erkeklerden yüksek, duygu stilleri açısından da erkeklerin baş etme ve tolere etme seviyeleri daha yüksektir. Aile üyeleri tarafından şiddete maruz kalmış olmak bireyin aileye yönelik aidiyet duygusunu yaşamasına olumsuz etki etmektedir. Ayrıca şiddet unsurunun duygu stillerini de etkilediği, şiddete maruz kalanların duyguları ile baş etme seviyelerinin düşük olduğu saptanmıştır.

Ailedeki çocuk sırası açısından kendisini “*ortanca ya da ortancalardan*” olarak nitelendiren katılımcıların aile aidiyeti ölçeğine ilişkin puan ortalamaları ailede tek çocuk/ilk çocuk ve son çocuk olduğunu ifade edenlere göre anlamlı düzeyde daha düşük olarak belirlenmiştir.

Bu sonuçlarla birlikte;

- Ailesinin demokratik yapıda olduğunu düşünen gençlerin duygular ile baş etme seviyelerinin daha yüksek olmasından hareketle; ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde ve genel anlamda aile içi ilişkilerde “*demokratik*” tutumu benimsemeleri,
- Algılanan aile tutumu açısından aşırı ilgili olduğunu düşünen gençlerin kendilik ve aile aidiyetleri yüksek bulunmuştur. Buradaki ilgili olma süreci, bireyi tahakküm altına alma ya da aşırı müdahale etme seviyesine ulaşmadığı sürece aidiyete ilişkin olumlu katkısının olabileceğini düşündürmekte ve ailelerin çocuklarına karşı uygun seviyede ilgili bir yaklaşım benimsemeleri,

- Problem çözümüne yönelik “suçlayıcı” olduğunu düşünen gençlerin baş etme seviyeleri daha düşük olduğundan, gençlere problemler ile başa çıkmada bu yaklaşımı kullanmalarından ziyade; sakinleştirici, akılcı ve uyumlu bir yaklaşımı kullanma becerisinin kazandırılması,
- Eğitim unsurunun aidiyet duygusunun yaşanmasında önemli bir yeri olup, geleceğin gençlerini yetiştirecek olan ebeveynlerin eğitim seviyelerinin yaşam boyu öğrenme misyonu dikkate alınarak eğitimlerinin yükseltilmesi konusunda toplumsal çalışmaların yapılması,
- Aynı şekilde şiddet unsuru da hem duygu stilleri açısından hem de aile aidiyeti açısından olumsuz bir yaklaşım olup, gençlerin duygularını rahat ifade edebilmeleri ve aileye yönelik hissedilen aidiyetlerinin yüksek olması açısından aile içi problemlerin çözümünde şiddete başvurulmaması ve ebeveynlere çocuklarının duygularını ifade etmelerine izin verici ortam sağlamaları konusunda eğitimlerin verilmesi,
- Geleceğin genç yetişkinlerini yetiştiren anne babaların bireyin aidiyet duygusunu bütünüyle yaşaması ve duygularını ifade stillerinde problem yaşamaması adına; aile içi iletişim ve paylaşımı artırmaları önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma verileri; Katılımcı Bilgi Formu, Duygu Stilleri Ölçeği ve Aile Aidiyeti Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma etik ilkelere bağlı olarak gerçekleştirilmiş olup, araştırma öncesinde ölçeklerin kullanılabilmesi için ölçeklerin uyarlama çalışmasını yapan yazarlardan izin alınmıştır.

Araştırmaya katılan her bir öğrenciden sözel izin alınmış olup, katılımcılara yönelik insan onur ve haysiyetine uygun olmayan herhangi bir soru sorulmamış ve aynı anlamda bir iletişim içerisine girilmemiştir.

Araştırma için elde edilen veriler araştırmanın amacı dışında herhangi bir başka amaca yönelik kullanılmamıştır.

KAYNAKÇA

Alptekin, D. (2011). Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Araz, A., Erkuş, A. (2014). Duygu Dışavurum Tarzlarının Kavramsallaştırılması ve Ölçümü: Bir Envanter Geliştirme Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi* (29),50-61.
- Arıkan, R. (2004). Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama. Ankara: Asil Yayın
- Atalay, D. (2018). Ergenlerin Anne-Baba Tutum Algısı Ve Arkadaşlık İlişkileri İle Duygu Düzenlemelerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.Karabük.
- Avcı, R. (2006). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bahçivan-Saydam, R. ve Gençöz, T. (2005). "Aile ilişkileri, ebeveyn çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 20, 55, 61–74.
- Beyer, W. (2008). Belonging in a grade 6 inclusive classroom: Three multiple perspective case studies of students with mild disabilities. Unpublished master thesis, Queen's University, Kingston, Ontario, Canada.
- Bingöl, D. (2017). Duygu Stilleri ve Duygusal Zekanın Yordayıcısı Olarak Bağlanma Stilleri. Yüksek Lisans Tezi. Arel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.İstanbul.
- Camras, L., Kolmodin, K., & Chen, Y. (2008). Mothers' self-reported emotional expression in Mainland Chinese, Chinese American and European American families. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5): 459-463.
- Civan, A. (2011). Eşlerin duygu dışavurum tarzları ile algılanan evlilik kalitesinin ilişkisi ve duygusal farkındalığın rolü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin
- Duru, E. (2007). Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Eurasian Journal of Educational Research*, (26), 85-94.
- Ecke, Y.V., Chope, R. C. & Emmelkaamp, P. M. (2006). Bowlby and Bowen: Attachment Theory. *Counselling and Clinical Psychology Journal*, 3(2).81-108
- Eisenberg, N., Liew, J. & Pidada, S. U. (2001). The relations of parental emotional expressivity with quality of indonesian children's social functioning. *Journal of Emotion* 1 (2), 116-136.
- Ekman, P., & Cordaro, D. (2011). What is meant by calling emotions basic. *Emotion Review*, 3(4): 364-370.
- Erşanlı, K., Koçyiğit, M. (2013). Ait Olma Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8:751-764

- Ertürk, C. (2017). Ergenlerde Narsisistik Kişilik Özelliklerinin Duygu Stilleri Ve Karar Verme Stilleri Yordama Düzeyi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eskicumalı, A., Eroğlu, E. (2014). Ailenin Sosyo Ekonomik Ve Eğitim Düzeyleri İle Çocukların Problem Çözme Yetenekleri Arasındaki İlişki. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (0),(1) , Sakarya.
- Frey, Laura M., Wilhite, Kathi, (2005), "Our Five Basic Needs: Application for Understanding The Function of Behavior", Intervention in School and Clinic, Sage Publications, Vol. 40, No. 3, s. 156-160.
- Göregenli M. Individualist and collectivist tendencies in a Turkish sample. Journal of Cross-Cultural Psychology 1997;28:787–793.
- Gross, J. J., & Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual Foundations. In J. J. Gross, (Ed.). Handbook of emotion regulation. (3-24). New York, NY, US: Guilford Press
- Gross, J. J., ve Levenson, R. W. (1997). Hiding feelings: the acute effects of inhibiting negative and positive emotion. Journal of Abnormal Psychology, 106, 95–103.
- Hofmann, S. G. ve Kashdan, T. B., (2010).The Affective Style Questionnaire: Development and psychometric Properties. J Psychopathol Assess 32: 255-263
- Kandır, A., Alpan, Y. (2008). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. Aile ve Toplum Dergisi , 4(14),33-38
- Karaaslan, ÜK., Çağdaş, A., Tepeli, K. (2013). Anne-Baba Eğitim Düzeyinin İlköğretim 1. Sınıf Öğrencilerinin Duyguları İfade Etme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 254-262.
- Karaca, S., Barlas, Ü., Onan, N., Öz, YC. (2013). 16-20 Yaş Grubu Ergenlerde Aile İşlevleri Ve Kişilerarası İlişki Tarzının İncelenmesi: Bir Üniversite Örnekleme. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi (3),139-146
- Kesen, F. N. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Duygu Stilllerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri Depresyon, Anksiyete ve Strese Göre İncelenmesi. Doktora Tezi. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- King V, Boyd LM, Thorsen ML. (2015). Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies. Journal of Marriage and Family. 77:761–774.
- Knobloch, L. K. & Metts, S. (2013). "Emotion in Relationships," in The Oxford Handbook of Close Relationships, eds J. A. Simpson and L. Campbell (New York, NY: Oxford University Press): 281–305.

- Kuşat, A. (2003), "Bir Değerler Sistemi Olarak 'Kimlik' Duygusu ve Atatürk", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:15, Erciyes, s. 45-61.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2. Baskı). New York: Harper and Row.
- Mavili, A., Kesen, NF., Daşbaş, S. (2014). Aile Aidiyeti Ölçeği : Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* (33), 29-45
- Melor,D., Stokes, M., Firth, L., Hayashi, Y., & Commins, R. (2008). Need for belonging, relationship satisfaction, loneliness and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 45, 213–218.
- Mınzı, M. C. R. (2006). Loneliness and depression in middle and late childhood: the relationship to attachment and parental styles. *Journal of Genetic Psychology* 167 (2), 189-210.
- Muyibi AS, Ajayi IO, Irabor AE, Ladipo MA. Relationship between adolescents' family function with socio-demographic characteristics and behaviour risk factors in a primary care facility. *PHCFM*, 2010; 2(1):2-7
- Özgök, A. (2013). Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusunun Arkadaşlara Bağlılık Düzeyinin Ve Empatik Sınıf Atmosferi Algısının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Riviello, M. T., & Esposito, A. (2016). *On the Perception of Dynamic Emotional Expressions: A Cross-cultural Comparison* (6). Springer.
- Saki, Ü. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyeti Düzeylerinin Spor Ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Smith, G. J. (2007). Parenting effects on self-efficacy and self-esteem in late and how those factors impact adjustment to college. Paper Presented at the Annual Meeting of the Eastern Psychological Assosiation 78th, 23-24 March, Philadelphia.
- Stets, Jan E. and Turner, Jonathan H. *Handbook of the Sociology of Emotions*. United States of America: Springer, 2006.
- Uysal M.S, Alicioğlu Ö., Tosun, U. (2015). Depresyon Etiyolojisinde Etnik Köken ve Arkadaşlık Örüntülerinin Etkisi. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*. Sayı:6 145-147.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- <https://www.drdatastats.com/turkiyede-universite-ogrenci-sayilari-2017-2018-2/> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

Kayma, D. ve Çetinkaya-Büyükbodur, A. (2020). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin özgecilik özellikleri ile damgalama/stigma eğilimleri arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 849-873.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 12.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 08.05.2020

SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGEÇİLİK ÖZELLİKLERİ İLE DAMGALAMA/STIGMA EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between The Stigma Tendencies and Altruism Features of Students Attending Social Work Undergraduate Education

Derya KAYMA*

Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR**

* Dr., İzmir Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü, deryakayma@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7014-8631,

** Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aysin.cetinkaya@gumushane.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-8042-4174

ÖZET

Bu araştırmanın amacı sosyal hizmet lisans öğrenimine devam eden öğrencilerin damgalamaya ilişkin eğilimleri ile özgecilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma kesitsel bir araştırmadır. Araştırmaya 138 sosyal hizmet bölümü öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veriler kişisel bilgi formu, damgalama ve özgecilik ölçekleri ile toplanmıştır. Veriler SPSS paket programında analiz edilmiştir. Sonuçlara göre; cinsiyete göre damgalama ölçeğinin alt boyutları puan ortalamalarının anlamlı şekilde farklılaştığı; erkeklerin ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı puan ortalamalarının kadınlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcıların yaşları ile özgecilik ölçeğinin alt boyutlarından yardım etme boyutu ile düşük ve pozitif anlamlı ilişki olduğu ($r=0,220$, $p<0,01$), sınıf düzeyine göre özgeciliğin yardım etme ($F3;134=23,613$; $p<0,01$) ve bağışçılık ($F3;134=14,305$; $p<0,01$) alt boyut puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği, katılımcıların annelerinin eğitim durumuna göre özgecilik ölçeğinin yardım etme boyutundan aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($F2;135=3,86$; $p<0,05$). Katılımcıların özgecilik ile damgalama ölçeklerinin toplamından aldıkları puanlar arasında negatif ve düşük ($r=-0,192$, $p<0,05$), damgalama ölçeğinin alt boyutlarından ayrımcılık ve dışlanma ile özgeciliğin alt boyutu yardım etme arasında negatif ve düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-0,180$, $p<0,05$). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinde özgeci davranışların artırılması ve damgalama eğiliminin önlenmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: özgecilik, damgalama, atıf teorisi

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between the stigmatization tendencies and altruism features of students who continue their social work undergraduate education. The study is a cross-sectional study. 138 social work students participated in the study. In the study, data were collected with personal information form, stigma and altruism scales. The data were analyzed in SPSS package program. According to the results; the sub-dimensions of the stigma scale according to gender significantly differ in their mean scores; It was determined that the average of discrimination and exclusion, labeling, psychological health and prejudice scores of men are higher than women. There is a low and positive meaningful relationship with the size of the participants and the sub-dimensions of the altruism scale ($r=0,220$ $p<0.01$). ($F3;134 = 14.305$; $p<0.01$), it was determined that the sub-dimension mean scores differed significantly, and the mean scores received by the participants from the helping dimension of the altruism scale according to the education level of their mothers showed a significant difference ($F2; 135 = 3.86$; $p<0.05$). There were negative and low ($r=-0,192$, $p<0.05$) scores between participants' altruism and stigmatization scales, and a negative and low level of significant relationship between discrimination and exclusion from sub-dimensions of stigmatization scale and helping altruism ($r =-0.180$, $p<0,05$). Studies should be carried out to increase the altruistic behavior and to prevent the stigmatization tendency among the students of social work.

Key words: *altruism, stigma, attribution theory*

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleğinin değer temelini özgeciliğe ilişkin unsurları içermesi tarihsel süreçte özgeci meslekler arasında yer almasında etkili olmuştur. McGaghie ve diğerleri (2002) sosyal hizmet uzmanlığı, hemşirelik ve hekimlik gibi sağlık hizmeti veren meslek gruplarında özgeciliğin gerekli olduğunu ve söz konusu meslekleri icra edenlerin kendi faydaları yerine başkalarının faydasına öncelik verdiklerini belirtmektedirler (akt. Arpacı ve Özmen, 2014;52). Özgeci davranışların oluşabilmesi için bireylerde damgalama ve ayrımcılık içeren tutum ve davranışların olmaması gerekmektedir. Sosyal hizmetin merkezinde yer alan müracaatçı gruplarının özelliklerine bakıldığında eşitsizlik ve damgalanma ile karşı karşıya kalan yardıma gereksinim duyan nüfus grupları olduğu görülmektedir. Ayrımcılık ve dışlanmanın temelinde yer alan damgalayıcı tutumlar, özgecil davranışın sergilenmesini güçleştirmekte ve sosyal hizmetin değer temeli ile bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uygulamalarında birtakım etik ihlal ve sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenlerle bu çalışmanın amacını sosyal hizmet profesyoneli olabilmek için dört yıllık sosyal hizmet lisans eğitim ve öğrenimine devam eden öğrencilerin damgalamaya ilişkin eğilimleri ile özgecilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmanın etik kurul izni 18.12.2019 tarih ve 2019/11 sayı ile alınmıştır. Çalışmada profesyonel mesleki yaşantılarında özgecil

davranışlar sergilemeleri beklenen sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitime paralel biçimde damgalamaya ilişkin tutumlardan uzaklaşmaları ve özgeciliğe ilişkin tutumlarda artışın meydana gelmesi beklenebilir. Bu bağlamda öğrencilerin damgalamaya ilişkin tutumları ile özgecil davranışlara ilişkin tutumlarının birlikte incelenerek görünürlüğünün sağlanması önemli görülmektedir.

Özgecilik ve Damgala(n)ma

Özgecilik bir başkasının yararını gözeten, toplumsal davranış, karşılık beklemelessiz yardım etme olarak nitelendirilebilir (Yavuzer, 2017: 107). Bir bireyin gönüllü biçimde karşılık beklemelessiz başka bir bireye fayda sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği davranışlar diğergamlık, elseverlik olarak ta adlandırılabilir (Feigin vd., 2014; Eisenberg ve Miller 1987). Söz konusu davranış farklı bireylerin toplumu oluşturmalarını sağlayan önemli bir özelliktir. (Lay, Hoppmann, 2015). Bireyler yaşamları boyunca çeşitli özgecilik davranışlarında bulunmaktadır. Burnstein ve diğeri (1994) özgecil davranışın oluştuğu koşulları gündelik yaşam pratiklerinde ve önemli yaşamsal olaylar sırasında gösterilen özgecilik davranışı olarak ikiye ayırmaktadırlar. Bireyler günlük yaşantılarında kendilerine zararı olmayan ya da küçük maliyeti olan çeşitli özgeci davranışta bulunabilirler. Olağandışı yaşamsal olaylar karşısında gösterilen özgecilik ise günlük yaşantıda gerçekleştirilen özgecilikten daha büyük maliyetler ve bir başkası için çok daha önemli bir faydayı içermektedir. Bu tür özgecilik bir başkasının hayatını kurtarabileceği ve aynı süreçte kendi hayatını tehlikede olmasına neden olabilecek durumlardan oluşmaktadır. Yanan bir evden birini kurtarmak ya da böbreğini bağışlamak bireylerin hayatını tehdit eden önemli özgecilik örnekleri olarak verilebilir. Özgeci davranışların ilerleyen yaşlarla birlikte sistematik biçimde değişime uğradığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Yaşlı yetişkinler genç yetişkinlerden daha fazla özgeci davranış sergilemektedir (Midlarsky ve Kahana, 2007). Sosyal kurumlar veya ağlarla kurulan ilişkiler özgeciliğin değerini artırabilmektedir (Oesterle, Johnson ve Mortimer 2004). Özgecilik kolektif çabaya değer veren topluluklarda norm aktarımı yoluyla kültürel sermaye olarak da edinilebilir. Davranışlar bir başkasının gücünü arttırdığında ve davranışta bulunan bireyin gücünü azalttığında özgecil olarak nitelendirilmektedir.

Özgeci davranışın özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Sober ve Wilson, 2000):

1. Bir başkasının sadece refahını düşünmek ile yeterli olmayıp eyleme geçilmesini gerektirmektedir.
2. Söz konusu eylem hedefe yönelik ve bilinçli olmalıdır.
3. Eylemin amacı bir başkasının refahını arttırmak olmalıdır.
4. Motivasyon kaynağı sonuçlardan daha önemlidir.
5. Yardım süreci yardım edenin refahında bir miktar azalma olasılığı taşınmalıdır. Çünkü kendi refahı ile bir başkasının refahını birlikte geliştiren eylemler özgecil olarak nitelendirilememektedir. Bunun yerine söz konusu eylem kolektif refah kategorisi içinde değerlendirilmektedir.
6. Özgecilik ödül beklentisi olmaksızın başka bir bireyin ya da grubun refahının artırılmasına yönelik çabaları ifade etmektedir.

Genel olarak yardım davranışına ilişkin modeller davranışın ardında ben merkezli ya da özgecil bir motivasyonun olduğunu varsaymaktadırlar. Ben merkezli olarak motive olmuş yardım davranışında diğerlerinin sorunlarını çözümlenebilmek için yerine getirilen çabalar yardım edenin kendi refahını arttırabilmek için gerçekleştirilmektedir ve yardım araçsal bir özellik taşımaktadır. Baumann ve diğerleri (1981) göre ben merkezli motivasyon ile gerçekleştirilen yardım davranışı bir başkasının iyilik halini destekleyerek bireylerin kendilerindeki rahatsız eden olumsuz duygu yükünü azaltmak için gerçekleştirilmektedir. Bir başkasına yardım etmek bireylerin kendileri hakkında olumlu kendilik algısının oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Özgecilik ile yardım etme davranışlarını teşvik eden sosyal hizmet mesleğinin değer temeli ilişkisi incelendiğinde; sosyal hizmet mesleği özgeciliğe ilişkin bir dizi değer ve mesleki etik ilkeyi içermektedir (Levy 1985) ve hümanist değerler sistemi etrafında şekillenmektedir. Reamer (2006) göre sosyal hizmetin temel değerleri mesleğin kendine özgü amacını ve perspektifinin temelini oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin değer temelinde bireyin onuru ve değeri, insanların istismar ve şiddetten korunması, sosyal adalet, damgalama ve ayrımcılığın dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisini anlayarak ayrımcılık ve damgalamaya karşı konulması, cinsiyetçilik karşıtı davranışlar sergileme, ayrımcı ve baskıcı olmayan politikalara ve uygulamalara duyulan ihtiyacın giderilebilmesi için gerekli olan kaynakların teşvik edilmesi (Banks 1995: 38) ve hizmet

yer almaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin temel değerini teşkil eden hizmet değeri; sosyal hizmet uzmanlarının başkalarına hizmet etmelerinin kendi çıkarlarının önünde gelmesini vurgulamakta ve özgecil davranışlar ile örtüşmektedir. Hizmet değerini temsil eden etik ilke; sosyal hizmet uzmanlarının birincil amacının muhtaç insanlara yardım etmek ve sosyal sorunların çözümlenebilmesi için uğraşmak (Duyan, 2014: 105) olarak açıklanmaktadır. Limb ve Organista (2003) sosyal hizmetin öncelikli hedeflerini bireylerin koşullarını ele alan müdahaleler yoluyla dezavantajlı gruplara yardım etmek, sosyal eylem ve reform yoluyla sosyal koşulların iyileştirilmesi olarak açıklamaktadır. Yapılan araştırmalar sosyal hizmet öğrencilerinin ve profesyonellerin sosyal hizmetin değerlerine ve hedeflerine önem verme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Albek (1987) sosyal hizmet öğrencilerinin topluma yarar sağlama motivasyonunun diğer alanlardaki öğrenci gruplarına göre anlamlı derecede yüksek olduğunu belirtmektedir. Sosyal hizmete özgü eğitim programlarında öğrenciler sosyal hizmetin değer temelini içselleştirerek müracaatçıların kendilerini gerçekleştirmelerini engelleyen ve toplumda sosyal adaletsizliğe neden olan durumlar hakkında açıklama aramakta ve değişim ajanı olabilmek için çaba sarf etmektedirler (Sosin ve Caulum, 1983). Enoch (1988) sosyal hizmet öğrencilerinin meslek seçiminin genellikle insan hakları, bireysel özgürlük, demokrasi ve sosyal adalet gibi değerlere bağlılık ile motive olduğunu savunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ise insan refahını arttırmaya adanmış bireyler olarak görülmektedirler (Smith, 2014). Merle (1966) sosyal hizmette 1880'li yıllarda gönüllülük temelli özgeciliğin 1930'lu yıllar ve sonrasında profesyonel özgeciliğe doğru değiştiğini belirtmektedir. Profesyonelleşme mesleki uygulama standartlarını, sosyal hizmet okullarını, devlet kurumları ile özel kurumların oluşturulmasını beraberinde getirerek özgeci davranışların profesyonel mesleki yaşantıda gerçekleştirilmesini ve hizmetlerin sunulmasını sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen ve sosyal hizmetin değer temelinden hareket edilerek mücadele edilme zorunluluğunu beraberinde getiren damgalama genellikle toplumlarda dezavantajı ve sosyal eşitsizlikleri devam ettiren itici güç olarak gösterilmektedir. Toplumsal yapı içinde marjinalleştirilmiş ve haklarından yoksun bırakılmış gruplardaki bireyleri olumsuz biçimde etkilemekte, sosyal yönden dezavantajın yanında yaşam boyunca bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde çeşitli engellerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Damgalama bireylerin sahip olduğu farklılıkların eksiklik

ya da olumsuz bir yön olarak algılanarak toplum tarafından ayrı tutulmaları olarak açıklanabilir. Link ve Phelan (2001) damgalamayı etiketleme, klişeleştirme, ayırma, duygusal reaksiyon ve ayrımcılığın birbiri ile ilişkili bileşenlerinin bir arada ortaya çıkması ile oluşan bir durum olarak tanımlamıştır. Damgalama kavramsal olarak birçok alanda (ruh sağlığı sorunları, kanser, sosyal refah, farklı cinsel yönelimler) yer almaktadır (Link, Phelan, 2001). İnsanları "farklı" olarak etiketleyen çok boyutlu bir kavramdır. Damgalama toplum içinde bireyin "normal" olarak değerlendirilen ölçülerin dışında görülmesi nedeniyle bireyin saygınlığını azaltan şekilde kendisine atıfta bulunulmasıdır (Erez, 2019: 5). Damgala(n)ma bireyin diğer insanlardan aşağı seviyede görülmesi, gözden düşürülmesi veya kötülenmesi olarak açıklanabilir (Corrigan,2001). Goffman (1963) damgalanmanın bireyin kendiliğine zarar verdiğini belirtmektedir. Genel olarak farklı olan bireylerden korkmayı, onları reddetmeyi, onlardan kaçınmayı ve ayrımcılığı içeren olumsuz tutum ve inanç kümesini ifade etmektedir. Damgala(n)ma düşük benlik saygısı, izolasyon ve umutsuzluğa yol açabilmektedir. Bireyin kendine yönelik algısı üzerinde olumsuz etkide bulunarak (Brown vd., 2010) davranışları ile ilgili olumsuz bir durum ile karşılaştığında söz konusu durumun kendi davranışlarından mı yoksa damgala(n)madan mı kaynaklı olabileceğini ayırt edememektedir (Major ve Crocker, 1993). Goffman (1963)'a göre damgalama; ruhsal sağlık sorunu, yoksulluk, bağımlılık, hapis cezası gibi bireyin yaşam deneyimlerinden veya dil, din, ırk, cinsiyet, ulus gibi bireysel özelliklerden kaynaklanan ve "leke" olarak kabul edilen bir yapıyı temsil etmektedir. Damgalanan kişiye damgalanma nedeniyle, gerçeğe aykırı, subjektif bireyin onuruna aykırı biçimde özellik yüklenmektedir (Soygür ve Özalp, 2005). Goffman (1963)'a göre damgalanan birey neredeyse insan olarak kabul edilmemekte özne olma özelliğini yitirerek nesneleştirilmektedir. Bireye yapılan etiketlemeler diğerlerinin bu kişiye yönelik davranışlarına etkide bulunmakta ve bireyin diğer bireylerle etkileşiminde olumsuz biçimde rol oynamaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009). Goffman (1963) üç evrensel damgalama biçimi tanımlamıştır. Bunlar; açık, dış deformiteler nedeniyle ortaya çıkan damgalama (obezite, sağlık komplikasyonları), bireysel özellikler nedeni ile ortaya çıkan damgalama (ruhsal sağlık problemleri, bağımlılık, suç geçmişi, eşcinsellik, yoksulluk), kültürel yapı ile ilişkili (ırk, etnik köken, cinsiyet, din). Damgala(n)ma birçok sağlık sorunu ve sosyal grup ile ilişkili sinsi bir sosyal sorun özelliği taşımaktadır (Taşdemir, 2014: 3).

İnsanlar damgalanmış bireylere yardım etmek de isteksizlik gösterebilirler. Söz konusu isteksizlik aşılması gereken psikolojik bir engeli temsil etmektedir. Damgala(n)maya maruz kalan bireylerden kaçınma ve onlara yönelik ani duygusal tepkiler görülebilmektedir. İnsanlar damgalanmaya maruz kalmış bireylerle ilgili önyargılı inançlara sahip olabilirler. Araştırmalar çeşitli toplumlardaki bireylerin engellilere (Pruett ve Chan, 2006), AIDS hastalarına (Neumann, Hulsenbeck ve Seibt, 2004), obezite sorunu (Ambwani, Hulsenbeck and Seibt,2004), ruhsal sağlık problemi (Teachman, Wilson ve Komarovskaya, 2006), uyuşturucu bağımlılığı olanlara (Brenner, von Hippel ve Kippax, 2007) ve eşcinsellere (Jellison, McConnell ve Gabriel, 2004) yönelik damgalıyıcı tutumlar ve davranışlar sergileme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Damgalama ve Özgecil Davranış Arasındaki İlişki

Damgalama ile özgeci davranış arasındaki ilişkiye dair ilk teorik açıklama Weiner tarafından oluşturulmuştur. Weiner (1986) atıf teorisine göre; damgalama eğilimi bir başkasının kendi farklılığı üzerinde kontrol edebilirlik algısına göre değişebilmektedir (Weiner vd., 1988: 738-739). Toplumdaki insanlar damgalanmaya neden olan farklılığın bireyin kendisi tarafından kontrol edilemeyeceğine ilişkin algıya sahip olduklarında ortaya çıkan tepki artan biçimde sempatiye dönüşmektedir. Sempatiye ilişkin duygular damgalanmış bireye yardım etme arzusunu ortaya çıkartmaktadır. Söz konusu modeli desteklemek için Schmidt ve Weiner (1988) tarafından yapılan çalışmada görme engellilere ve omurilik felçlilerine yönelik olarak toplumdaki bireylerin söz konusu durumların başlangıcını kontrol edilemezlik çerçevesinde yorumladığı, damgalamada bulunmadığı söz konusu farklılığı olan bireylerin suçlanmadığı saptanmıştır. Diğer taraftan uyuşturucu bağımlılığı ve obezite gibi birçok "ruhsal ve davranışsal" sorunların toplum tarafından kontrol edilebilir olarak algılandığı bu nedenle söz konusu durumun bireyselleştirildiği ve yardım etme davranışında bulunmada isteksizliğe yol açtığı belirlenmiştir. Ruh sağlığı sorunu yaşayan bireyler hakkında tehlikeli oldukları ve hastalıklarından kendilerinin sorumlu olduklarına ilişkin yaygın ön yargılar (Farina 1998; Link vd., 1999; Pescosolido vd., 1999; Taylor ve Dear 1980) farklılığı bireyselleştirmeye örnek olarak verilebilir. Weiner (1995) insanların bir başkasının yaşamını kontrol edebilirliği hakkındaki algılarını değiştirdiklerinde duygularda da değişimin meydana gelebileceğini böylece yardım etmeye istekli olabileceklerini belirtmektedir.

Atıf teorisi damgalayıcı tutumlar ile ayrımcı davranışlar arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Teori davranışın bilişsel ve duygusal süreçler tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Corrigan vd., 2003). Toplumdaki bireyler farklılığın sorumluluğunun kimde olduğu ve nedenlerine ilişkin çıkarımlar yaparak kontrol edilebilirliğe ilişkin atıflar yapmaktadırlar. Söz konusu çıkarımlar yardım etme veya cezalandırılma olasılığını etkileyen öfke ya da acıma gibi duygusal tepkileri ortaya çıkarabilir ve sonuç olarak sempati ve acıma duygusu ile yardım davranışı, öfke duygusu ile yardım etmede isteksizlik ya da kaçınma meydana gelebilir. Özetle düşünceler nedensel atıftan birey hakkında çıkarımlara ve davranışlara doğru ilerlemektedir (Weiner, 1995: 5). Bu bağlamda sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin farklılıkları önemseyerek sistemlerin çevre ile etkileşimlerini odak alması profesyonellerin ve sosyal hizmet öğrencilerinin damgalayıcı tutumlar edinmelerini engellerken yardım davranışının özgeci özellikler taşımasında etkili olmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin damgalama eğilimleri ile özgeciler özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu kapsamda çalışma genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama modelinde tasarlanmış kesitsel bir araştırmadır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümünde eğitim ve öğrenimine devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu sosyal hizmet bölümünde birinci ve ikinci öğrenimde eğitim ve öğrenimine devam eden 446 öğrenci içerisinde araştırmaya katılmaya gönüllü 138 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubuna ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

		<i>n</i>	%
Cinsiyet	Kadın	87	63.0
	Erkek	51	37.0
Yaş	18 yaş	3	2.2
	19 yaş	17	12.3
	20 yaş	25	18.1
	21 yaş	43	31.2
	22 yaş	35	25.4
	23 yaş	12	8.7
	24 yaş	3	2.2
Sınıf Düzeyi	1. sınıf	21	15.2
	2.sınıf	37	26.8
	3.sınıf	20	14.5
	4.sınıf	60	43.5
Anne Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	10	7.2
	Okur-yazar	10	7.2
	İlkokul	71	51.4
	Ortaokul	26	18.8
	Lise	11	8.0
	Yüksekokul	1	.7
	Üniversite	9	6.5
Baba Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	3	2.2
	Okur-yazar	10	7.2
	İlkokul	51	37.0
	Ortaokul	48	34.8
	Lise	17	12.3
	Yüksekokul	2	1.4
	Üniversite	5	3.6
	Yüksek Lisans	2	1.4
En Uzun Süre Yaşanan Yerleşim	Köy	30	21.7
	Kasaba	10	7.2
	İlçe	48	34.8
	Şehir	26	18.8
	Büyük Şehir	24	17.4
Öğrencilerin Aylık Gelir Durumu	0-500 TL	72	52.2
	501-1000 TL	39	28.3
	1001- 1500 TL	15	10.9
	1501-2000 TL	4	2.9
	2001 ve üstü gelir	8	5.8

Veri Toplama Araçları

Araştırmada sosyal hizmet öğrencilerinin demografik özelliklerinin belirleyebilmek için araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu, damgalama eğilimlerini ölçmek amacıyla Yaman ve Güngör (2013) tarafından geliştirilmiş Damgalama Ölçeği, özgecilik özelliklerini ölçmek için Tekeş ve Hasta (2015) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış Özgecilik Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ebeveyn eğitim durumları, en uzun yaşanan yerleşim yeri ve gelir durumuna ilişkin temel demografik bilgileri kapsayan toplam 7 sorudan oluşmaktadır.

Yaman ve Güngör (2013) tarafından geliştirilen Damgalama Ölçeği bireylerin damgalama eğilimini ölçen ve 5'li likert tipi toplam 22 sorudan oluşmaktadır. Ölçek bireylerin damgalama eğilimine ilişkin toplam varyansın 43.63'ünü açıklamaktadır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı olmak üzere dört alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Güvenirlilik analizi sonuçlarına göre ölçeğe ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,84 bulunurken alt boyutlara ilişkin "iç tutarlılık katsayıları ayrımcılık ve dışlama, etiketleme, psikolojik sağlık, önyargı alt boyutları için sırasıyla .77, .68, .66, .54 olarak bulunmuştur" (Güngör ve Yaman, 2013: 262). Ölçekten 22-110 arasında puan alınmakla birlikte puanı 55'in altında olan katılımcıların damgalama eğilimleri az, üstünde olan katılımcıların damgalama eğilimi yüksek olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma kapsamında Damgalama Ölçeği'ne ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .79 bulunurken; ayrımcılık ve dışlama, etiketleme, psikolojik sağlık, önyargı alt boyutları için sırasıyla .71, .60, .64, .50 olarak bulunmuştur.

Rushton ve diğerleri (1981) tarafından geliştirilen Özgecilik Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışması Tekeş ve Hasta tarafından 2015 yılında yapılmıştır. Ölçek 5'li likert biçiminde olup 20 maddeyi içermektedir. Geçerlilik çalışmasında iki faktörlü yapı belirlenmiş olup bu faktörler yardım etme (14 madde) ve bağışçılık (6 madde) olarak adlandırılmıştır (Tekeş ve Hasta, 2015). Bağışçılık boyutu bireylerin planlanmış ve maliyeti özgeci davranışta bulunan kişi için nispeten daha fazla olan davranışları belirtmekte, yardım etme ise gündelik yaşamda yardım etmeye dair davranışları kapsar niteliktedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0.84 olarak bulunurken alt boyutlardan yardım etme için 0.81, bağışçılık için 0.70 olarak bulunmuştur. Ölçekten elde edilecek puanlar 1-100 arasında

değişmektedir (Tekeş ve Hasta, 2015) ve ölçekten alınan puanlar yükseldikçe özgeciliğin artabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışma kapsamında Özgecilik Ölçeği'ne ilişkin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .90 bulunurken; yardım etme alt boyutu için .86, bağışıklık alt boyutu için .76 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırma sürecine geçilmeden önce Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurulundan 18.12.2019 tarih ve 2019/11 Sayı ile izin alınmıştır. Araştırmanın verileri 20/12/2019 ve 10/01/2020 tarihleri arasında toplanmış olup elde edilen verilerin istatistiksel analizleri için SPSS-22 (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) kullanılmıştır. Analizlerde hata payının üst sınırı.05 olarak alınmıştır. Analizlere geçilmeden önce değişkenlere ilişkin dağılımların normalliği çarpıklık ve basıklık katsayıları ile incelenmiştir. Buna göre Damgalama Ölçeği'ne ait çarpıklık ve basıklık katsayısı 0.253 ile -0.075 arasında değişirken; ayrımcılık ve dışlama, etiketleme, psikolojik sağlık, önyargı alt boyutları için sırasıyla çarpıklık ve basıklık katsayıları 1.014 ile 0.326, 0.659 ile 0.950, 0.625 ile 1.338, 0.070 ile -0.094 arasında olduğu belirlenmiştir. Özgecilik Ölçeği'ne ilişkin olarak ise çarpıklık ve basıklık -0.207 ile -0.507 arasında bulunurken yardım etme boyutu için -0.206 ile -0.611, bağışıklık alt boyutu için -0.203 ile -0.113 olarak bulunmuştur. Büyüköztürk ve diğerleri (2015)'ne göre çarpıklık ve basıklık katsayısının -1 ile + 1 arasında, Tabachnic ve Fidell (2015) göre -1.5 ile + 1.5 arasında olması ilgili değişkenin normal dağılabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda araştırmada çarpıklık ve basıklık katsayıları dikkate alındığında damgalama ve özgecilik ölçekleri ve alt boyutlarının normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle araştırmının analizlerinde parametrik analizlerde kullanılan Pearson Korelasyon Analizi, T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde bulgulara iki aşamalı olarak yer verilmiştir. İlk olarak sosyal hizmet öğrencilerinin sosyodemografik özelliklerine göre damgalama ve özgecilik özellikleri arasındaki ilişkiye dair bulgular, ikinci olarak damgalama eğilimi ve özgecilik özellikleri arasındaki ilişkiye dair bulgular ele alınmıştır.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Özgecilik Özellikleri ve Damgalama Eğilimi ile Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyodemografik özellikleri cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ebeveynlerin eğitim düzeyleri olarak sınırlandırılmıştır. Buna göre sosyal hizmet öğrencilerinin özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaşma sonuçlarını Tablo 2 göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Özgecilik Özellikleri ve Damgalama Eğilim Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p		
Damgalama Eğilimi	Ayrımcılık ve Dışlanma	Kadın	87	8,3218	2,68282	136	-2,345	,020*	
		Erkek	51	9,5098	3,17095				
	Etiketleme	Kadın	87	11,6667	2,83117	136	-3,658	,000**	
		Erkek	51	13,7255	3,73137				
	Psikolojik Sağlık	Kadın	87	10,5862	2,71324	136	-2,631	,010*	
		Erkek	51	12,0000	3,54965				
	Ön Yargı	Kadın	87	12,5977	2,84261	136	-2,186	,031*	
		Erkek	51	13,7059	2,92776				
	Özgecilik Özellikleri	Yardım Etme	Kadın	87	50,4943	9,83926	136	-1,318	,190
			Erkek	51	52,7843	9,87586			
Bağışçılık		Kadın	87	20,5517	4,52065	136	0,525	,601	
		Erkek	51	20,0980	5,49638				

* p<0,05

** p<0,01

Tablo 2 değerlendirildiğinde sosyal hizmet öğrencilerinin özgecilik özelliklerine ait puan ortalaması cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermezken, damgalama eğilimi puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu bulguya göre erkeklerin ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı puan ortalaması kadınların puan ortalamasından daha yüksektir. Bu bulgu erkeklerin kadınlar göre daha fazla damgalama eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların yaş değişkeni ile özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimleri ilişkisi Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir ve sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Özgeciliğin Özellikleri ve Damgalama Eğilimleri ile Yaşları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Pearson Korelasyon Sonuçları

Değişkenler		$\bar{X}$	Ss	r
Yaş		21,00	1,29	-
Damgalama Eğilimi	Ayrımcılık ve Dışlanma	8,76	2,91	-0,077
	Etiketleme	12,42	3,33	-0,057
	Psikolojik Sağlık	11,10	3,11	-0,167
	Ön Yargı	13,00	2,91	-0,006
Özgeciliğin Özellikleri	Yardım Etme	51,34	9,87	0,220**
	Bağışçılık	20,38	4,88	0,067

* p<0,05

** p<0,01

Tablo 3’de görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin damgalama eğilimi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ($p>0,05$), özgeciliğin özelliklerinden yardım etme boyutu ile düşük düzeyde ve pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır, $r=0,220$, $p<0,01$.

Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerinden biri olan sınıf düzeyine göre öğrencilerin özgeciliğin özellikleri ve damgalama eğilimlerinin anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediği Varyans Analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Özgeciliğin Özellikleri ile Damgalama Eğilimi Puan Ortalamalarının Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Sonuçları

Değişkenler		Sınıf Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Damgalama Eğilimi	Ayrımcılık ve Dışlanma	1. sınıf	21	8,66	3,42	2,005	,116	-
		2. sınıf	37	9,32	2,49			
		3. sınıf	20	9,65	3,26			
		4. sınıf	60	8,15	2,77			
	Etiketleme	1. sınıf	21	12,95	3,10	2,100	,103	-
		2. sınıf	37	13,37	3,70			
		3. sınıf	20	12,15	2,08			
		4. sınıf	60	11,75	3,40			
	Psikolojik Sağlık	1. sınıf	21	11,95	2,49	,819	,485	-
		2. sınıf	37	11,16	2,61			
		3. sınıf	20	11,25	2,91			
		4. sınıf	60	10,73	3,61			

Özgecilik Özellikleri	Ön Yargı	1. sınıf	21	13,19	2,29	,729	,536	-
		2. sınıf	37	13,54	2,71			
		3. sınıf	20	12,85	2,99			
		4. sınıf	60	12,66	3,19			
	Yardım Etme	1. sınıf	21	50,71	11,10	23,613	,000	3<1 ve 2<4
		2. sınıf	37	48,29	8,34			
		3. sınıf	20	40,55	4,85			
		4. sınıf	60	57,03	7,50			
Bağışçılık	1. sınıf	21	20,33	5,85	14,305	,000	3<1 ve 2<4	
	2. sınıf	37	19,83	4,59				
	3. sınıf	20	15,25	3,29				
	4. sınıf	60	22,45	3,75				

Sosyal hizmet öğrencilerinin sınıf düzeyine göre damgalama eğilimine ait ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı alt boyutlarına ait toplam puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p>0.05$) özgecilik özelliklerinden yardım etme ($F_{3;134}= 23.613$; $p< 0.01$) ve bağışçılık ($F_{3;134}= 14,305$; $p< 0.01$) puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında 1. sınıfta ($\bar{X} = 50.71$) ve 2. sınıfta ($\bar{X} = 48.29$) eğitime devam eden öğrencilerin yardım etme özelliğine ilişkin puan ortalaması 3. sınıfta ($\bar{X} = 40.55$) eğitime devam eden öğrencilerden daha yüksek bulunurken 4. sınıfta ($\bar{X} = 57.03$) eğitime devam edenlerin puan ortalamasından daha düşük bulunmuştur. Ayrıca 3. sınıfta eğitime devam eden öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X} = 40.55$) 4. sınıfta ($\bar{X} = 57.03$) eğitime devam edenlerin puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük bulunmuştur.

Ebeveynlerin eğitim durumuna göre öğrencilerin özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimlerinin anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediği Varyans Analizi ile incelenmiş olup bulgulara Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Özgeçililik Özellikleri ile Damgalama Eğilimi Puan Ortalamalarının Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre Farklılaşma Sonuçları

Değişkenler	Eğitim Durumu	n	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark		
Damgalama Eğilimi	Ayrımcılık ve Dışlanma	Anne	Düşük ^a	20	9,35	2,47	,556	,575	-
			Orta ^b	10	8,69	3,03			
			Yüksek	10	8,30	2,54			
	Dışlanma	Baba	Düşük ^a	13	9,46	2,43	,481	,619	-
			Orta ^b	11	8,71	2,93			
			Yüksek	9	8,33	3,53			
	Etiketleme	Anne	Düşük ^a	20	13,5	3,53	1,479	,232	-
			Orta ^b	10	12,2	3,32			
			Yüksek	10	11,7	2,71			
	Etiketleme	Baba	Düşük ^a	13	12,9	3,32	,534	,588	-
			Orta ^b	11	12,4	3,27			
			Yüksek	9	11,4	4,27			
	Psikolojik Sağlık	Anne	Düşük ^a	20	12,1	3,55	1,311	,273	-
			Orta ^b	10	10,8	2,85			
			Yüksek	10	11,4	4,62			
	Psikolojik Sağlık	Baba	Düşük ^a	13	53,0	9,92	,506	,604	-
			Orta ^b	11	51,0	10,0			
			Yüksek	9	53,0	8,68			
	Ön Yargı	Anne	Düşük ^a	20	13,7	2,86	1,586	,209	-
			Orta ^b	10	13,0	2,96			
			Yüksek	10	11,7	2,16			
	Ön Yargı	Baba	Düşük ^a	13	10,9	2,92	,311	,733	-
			Orta ^b	11	11,0	2,88			
			Yüksek	9	12,1	5,64			
Özgeçililik Özellikleri	Yardım Etme	Anne	Düşük ^a	20	52,3	9,84	3,868	,023*	orta
			Orta ^b	10	50,4	9,83			<
			Yüksek	10	59,2	7,06			yüksek
	Yardım Etme	Baba	Düşük ^a	13	13,6	2,29	,366	,694	-
			Orta ^b	11	12,9	3,03			
			Yüksek	9	13,0	2,17			
	Bağışçılık	Anne	Düşük ^a	20	20,9	5,66	1,822	,166	-
			Orta ^b	10	20,0	4,77			
			Yüksek	10	23,0	3,88			
	Bağışçılık	Baba	Düşük ^a	13	22,3	4,42	1,280	,281	-
			Orta ^b	11	20,1	4,97			
			Yüksek	9	20,7	4,14			

a: okuryazar değil, okur yazar b: ilkokul, ortaokul, lise c: yüksek okul, üniversite, yüksek lisans, doktora

*p<0.05

Tablo 5'e göre anne eğitim durumuna göre özgecilik özelliklerinden yardım etmenin puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır, ($F_{2; 135} = 3.86; p < 0,05$). Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında orta eğitim seviyesinde bulunan anneye sahip öğrencilerin yardım etme özelliğine ilişkin puan ortalaması ($\bar{X} = 50.43$) yüksek eğitim seviyesinde bulunan anneye sahip öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{X} = 59.20$) daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu anne eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin yardım etme puan ortalamasının da arttığını göstermektedir.

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimleri puan ortalamalarının istatistiksel açıdan farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > 0,05$). Bu bulgu baba eğitim durumuna göre öğrencilerin özgecilik özelliklerinin ve damgalama eğilimlerinin değişmediğini göstermektedir.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Özgecilik Özellikleri ve Damgalama Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bulgular

Sosyal hizmet öğrencilerinin özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimleri ilişkisi Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiş olup bulgular 6. tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Özgecilik Özellikleri ve Damgalama Eğilimleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Pearson Korelasyon Tablosu

Değişkenler	$\bar{X}$	Ss	r
Damgalama Eğilimi	45,30	8,80	-
Özgecilik Özellikleri	71,72	13,88	-0,192*

*p < 0,05

Öğrencilerin özgecilik özellikleri ile damgalama eğilimleri arasındaki ilişki incelendiğinde negatif, düşük ve istatistiksel açıdan anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur, ($r = -0,192, p < 0,05$). Bu bulguya göre sosyal hizmet öğrencilerinin damgalama eğilimleri puan ortalamaları ile özgecilik puan ortalaması düşük düzeyde ve negatif yönlü olarak değişkenlik göstermektedir. Değişkenler arasındaki bu ilişki alt boyutlar arasında da incelenmiş ve damgalama eğilimi ile özgecilik özelliklerine ait alt boyutlar arasındaki ilişkiyi gösterir. Pearson Korelasyon Analiz sonuçları 7. tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Özgecilik Özellikleri ve Damgalama Eğilimlerine Ait Alt Boyutlar Arasındaki İlişkiyi Gösteren Pearson Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Damgalama Eğilimleri				Özgecilik Özellikleri	
	Ayrımcılık ve Dışlanma	Etiketleme	Psikolojik Sağlık	Ön Yargı	Yardım Etme	Bağıışçılık
Damgalama Eğilimleri	Ayrımcılık ve Dışlanma					
	Etiketleme	0,449**				
	Psikolojik Sağlık	0,336**	0,404**			
	Ön Yargı	0,162	0,412**	0,315**		
Özgecilik Özellikleri	Yardım Etme	-0,180*	-0,135	-0,139	-0,105	
	Bağıışçılık	-0,094	-0,097	-0,151	-0,090	0,737**

** p<0,01 *p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde damgalama eğilimlerinden biri olan ayrımcılık ve dışlanma ile özgecilik özelliklerinden biri olan yardım etme arasında negatif ve düşük şekilde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-0,180$, $p<0,05$).

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmanın sonuçları ile literatürde yer alan çalışmalar birlikte değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde Oswald (1996) göre özgecilik biyolojik farklılıklardan ziyade cinsiyet rolleri ile ilişkilidir. Bu durum özgeciliğin psikoloji ile birlikte gelişimsel ve eğitimsel paradigmalarda içinde ele alınabileceği (Yavuzer, 2017) dolayısıyla özgeciliğin sadece biyolojik farklılıktan kaynaklanamayacağı ancak cinsiyet rollerinin modellenmesi ile daha fazla özgeci davranış sergilenebileceği söylenebilir. Araştırma bulgularına bakıldığında özgecilik puan ortalamasının cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Bu bulgu cinsiyet ve özgecilik ile ilgili açıklamalar ile örtüşmektedir. Araştırmanın bu bulgusu Avcı ve diğerleri (2013)'nin; Arpacı ve Özmen (2014)'in; Kılınç, Kılıç ve İpekçi (2016)'nin üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği; Mutafçılar (2008)'in öğretmenlerle; Canale, White ve Kelly (1996)'in psikiyatrist, psikolog ve sosyal

hizmet uzmanları ile gerçekleştirdiği çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Ancak üniversite öğrencileri ile yapılan bazı araştırma sonuçlarında cinsiyet ile özgecilik arasında anlamlı ilişkinin bulunduğu belirtilmektedir (Acar ve Apak, 2017; Özdin, 2019; Sevim ve Artan, 2019). Cinsiyet değişkeni ile damgalama arasındaki ilişki incelendiğinde ise damgalama eğilimi puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği ve bu farklılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre; erkeklerin damgalama eğilimine ilişkin ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı puan ortalamasının kadınların puan ortalamasından daha yüksek olması erkeklerin kadınlardan daha fazla damgalama eğilimine sahip olduğunu gösterebilir. Araştırmanın bu bulgusu damgalama ile ilgili literatürde yer alan farklı örneklem grupları ile yapılmış birçok araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir (Çamaş, 2017; Aydın, 2018; Sevim ve Artan, 2019; Erez, 2019). Goffman (1963)'ın da damgalama nedenlerinden biri olarak belirttiği; kültürel yapı ile ilişkili olarak kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair kültürel kodlar nedeniyle daha fazla damgala(n)maya ve ayrımcılığa maruz kaldıkları, bu nedenle de başkalarını daha az damgalama eğiliminde olabilecekleri söylenebilir. Araştırmanın bu bulgusu ile paralellik göstermeyen araştırma sonuçları da bulunmaktadır. Bernard, Riedel-Heller ve Sikorski (2019)'nın obezite sorunu olan ve olmayan bireylerle yapmış olduğu araştırma sonucunda bireylerin damgalama eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

Yaş ile özgecilik özellikleri ve damgalama eğilimi arasındaki ilişkiyi gösteren araştırma bulguları incelendiğinde sosyal hizmet öğrencilerinin damgalama eğilimi ile yaş arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmazken, özgecilik özelliklerinden yardım etme boyutu ile düşük düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Midlarsky ve Kahana (2007) yaşın artışı ile birlikte bireylerin daha fazla özgeci davranış sergilediklerini ve yaşlı yetişkinlerin genç yetişkinlerden daha fazla özgeci özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Literatüre bakıldığında, özgecilik ile yaş arasındaki ilişkiyi destekleyen araştırma sonuçları (Mutafçılar, 2008) bulunmakla birlikte desteklemeyen araştırmalarda (Kılınç, Kılıç, İpekçi, 2016; Kitapçı, 2018; Özdin, 2019) bulunmaktadır. Literatürde özgecilik ile yaş arasındaki ilişkiyi odak alan çeşitli çalışmalarda farklı sonuçların saptanmış olması araştırmalarda alınan örneklem grubuna ait yaş aralıklarının geniş veya dar olması ile açıklanabilir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin mesleğin temel değerlerini benimseyerek değişim ajanı olarak müracaatçıların kendilerini gerçekleştirmelerine engel olan ve toplumsal adaletsizliği ortaya çıkaran durumlara karşı müdahale becerileri geliştirmeleri hedeflenmektedir. Albek (1987) sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal yarar sağlama açısından diğer meslek edinmek için eğitim gören öğrencilerden daha yüksek motivasyona sahip olduğunu belirtmektedir. Sosyal hizmet eğitimi sosyal hizmet öğrencilerinin daha fazla özgecil özellikler geliştirmesinde ve daha az damgalama eğilimi göstermesinde etkili olabilmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sosyal hizmet öğrencilerinin sınıf düzeyi ile özgecilik özelliklerinden yardım etme ve bağışçılık arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Birinci ve ikinci sınıfta eğitimine devam eden öğrencilerin yardım etme ve bağışçılık puan ortalamaları dördüncü sınıfta devam edenlerden daha düşük bulunmuştur. Bu bağlamda sosyal hizmet eğitimine yeni başlayanların son sınıfa geldiklerinde özgecilik özelliklerinin arttığı söylenebilir. Sosyal hizmet eğitiminde bilgi, beceri ve mesleki değerlere ilişkin bilgi üst sınıfta derinleşmekte, öğrenciler edindikleri bilgi beceri ve değer temelini içselleştirmektedirler. Araştırmanın bu bulgusu sosyal hizmet eğitiminin özgecil davranışların artmasında ve damgalamaya yönelik tutumların azalmasında önemli olduğunu göstermektedir. Ancak üçüncü sınıfta eğitimine devam eden öğrencilerin yardım etme ve bağışçılık puan ortalamalarının diğer sınıflarda eğitim gören öğrencilerinin puan ortalamalarından daha düşük ve istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşmanın saptanmış olması Albek'in görüşünü desteklememektedir. Bu farklı bulgunun örneklem grubunun özelliğinden kaynaklanabileceği gibi üçüncü sınıf eğitiminin içeriği ile de ilişki olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu konuda yapılması planlanan yeni araştırmaların daha büyük örneklem gruplarında ve üçüncü sınıf düzeyinde özgecilik özellikleri ile ilişkili olabilecek değişkenleri de ele alarak yapılmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ebeveyn eğitim durumuna göre damgalama eğilimi ve özgecilik özelliklerinin farklılaşma durumuna ilişkin araştırma bulguları incelendiğinde; damgalama eğiliminin her iki ebeveynin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmışken, babanın eğitimi durumuna göre özgecilik özelliklerinin anlamlı bir farklılık göstermediği ancak annenin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu bağlamda baba eğitim durumu bir farklılık oluşturmazken annenin eğitim durumu bireyin

yardım etme davranışı geliştirmesinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Araştırmanın bu bulgusuna göre yüksek eğitim düzeyinde anneye sahip olan bireyler orta eğitim düzeyindeki anneye sahip olanlardan daha fazla yardım etme davranışı göstermektedir. Literatürde yer alan özgecilik ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalarda ebeveyn eğitim durumu ile özgecilik arasındaki ilişkiyi gösterir farklı araştırma sonuçları bulunmaktadır. Avcı, Aydın ve Özbaşaran (2013)'ın hemşirelik öğrencileri ile yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre anne eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin özgecilik özelliklerinde artış olduğu saptanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada ise Kılınç, Kılıç ve İpekçi (2016) her iki ebeveyn eğitim durumu ile özgecilik arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını belirtmektedir. Yavuzer (2017) özgecilik davranışının eğitimsel süreçlerle de değerlendirilebileceğini ve yardımsever olmanın öğrenilebileceğini belirtmektedir. Türkiye kültüründe çocuk yetiştirmede sorumluluk paylaşımına bakıldığında annelerin çocukların gelişimi ve eğitiminde babalara oranla daha fazla rol ve sorumluluk aldığı söylenebilir. Bu nedenle özgecil özelliklerin gelişiminde anneye ilişkin özellikler anlamlı farklılık oluştururken, babaya ait özellikler anlamlı farklılık oluşturmamaktadır. Kadınların eğitim düzeyindeki artış güçlenmelerini, bağımsız birey olma yolunda ilerlemelerini sağlayarak özgeci davranışın nesiller arası aktarımında aktif rol almalarının zeminini oluşturmaktadır. Araştırma bulgusuna göre kadınların eğitim düzeylerinin arttırılmasına yönelik çabaların toplumlarda benmerkezci davranış özellikleri yerine özgecil davranış özelliklerinin daha fazla görülmesinde etken olabileceği söylenebilir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin özgecilik özellikleri ile damgalama eğilimleri arasındaki ilişki incelendiğinde; özgecilik özellikleri ile damgalama eğilimi arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde istatistiksel açıdan anlamlı ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Değişkenler arasındaki bu ilişki alt boyutlar açısından incelendiğinde damgalama eğilimlerinden ayrımcılık ve dışlanma ile özgecilik özelliklerinden yardım etme arasında negatif ve düşük seviyede anlamlı ilişki saptanmıştır. Literatürde damgalama ve özgecilik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçları bulunamamasından dolayı araştırmanın bu bulgusu başka araştırma sonuçları ile karşılaştırılamamıştır. Ancak iki değişken arasındaki ilişkiyi odak alan atıf teorisine (Weiner vd., 1988, 739) göre damgalama eğilimi azaldıkça bireylerde yardım etme davranışının artması beklenebilmektedir.

Araştırma bulgusunda özgecilik özellikleri ile damgalama eğilimi arasında negatif yönlü ilişkinin bulunmuş olması atıf teorisi ile paralel niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin damgalama eğilimleri ile özgecilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma sonucunda sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temelini damgalamayı azaltabileceği, özgeciliği ise arttırabileceği söylenebilir. Sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin karşılık beklemeksizin ve yardım etme davranışına dönük önermeleri sunan temel değerler etrafında şekillenen yapısı özgeci davranışları ortaya çıkartmaktadır. Sosyal hizmetin farklılıkları önemseyen, ayrımcılık karşıtı doğası ile sorunların müracaatçı sistemlerinin kendi kontrolleri dışında gelişebileceği ve çevre ile etkileşime yaptığı vurgu damgalamaya ilişkin süreçlerin işlevselliğini kaybetmesini sağlayabilir. Damgalama eğiliminin azaltılması ve benmerkezci motivasyonun karşısında özgeci davranışların arttırılabilmesi için sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin marjinalleştirilmiş nüfus grupları ile daha fazla karşılaşmalarının, temaslarının sağlanması gerekmektedir. Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin kadınlardan daha fazla damgalama eğilimine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bağlamda erkek öğrencilerde damgalama eğilimlerinin azaltılabilmesi amacıyla çeşitli marjinalleştirilmiş nüfus grupları ile ilgili karşılaşmalarını ve yeni deneyimler edinmelerini sağlayacak çalışmaların yapılması gerekmektedir. Özgeci davranışların öğrenilebilir nitelikte olması ve kuşaklar arası geçişinin sağlanabilmesi için annelerin rolü değerlendirildiğinde kadınların eğitim düzeylerinin arttırılmasına dönük çabaların yoğunluk kazanması gerekmektedir.

Araştırma sonucunda ülkemizde sosyal hizmet disiplini içinde özgeciliğe ilişkin araştırmaların az olduğu görülmüştür. Bu bağlamda sosyal hizmetin değer temeli ile ilişkili özgeciliğe ilişkin araştırmaların sosyal hizmet disiplini içinde daha çok sayıda yapılması gerekmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel

Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurulundan 18.12.2019 tarih ve 2019/11 Sayı ile izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, M.C., Apak, H. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğimleri ile özgecilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelemesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 93-112.
- Albek, S. (1987). The expectations from the selected profession. *Society and Welfare*, 8(1), 24-32.
- Alver, B. (2005). Psikolojik danışma ve rehberlik eğitimi alan öğrencilerin empatik beceri ve karar verme stratejilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14, 19-34.
- Ambwani, S., Thomas, K. M., Hopwood, C. J., Moss, S. A., & Grilo, C. M. (2014). Obesity stigmatization as the status quo: Structural considerations and prevalence among young adults in the U.S. *Eating Behaviors*, 15(3), 366–370. doi:10.1016/j.eatbeh.2014.04.005
- Arpacı, P.; Özmen, D. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin özgecilik ve empatik eğilim düzeyleri ve aralarındaki ilişki. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(3), 51- 57.
- Avcı, D.; Aydın, D. ve Özbaşaran, F. (2013). Hemşirelik öğrencilerinde empati-özgecilik ilişkisi ve özgeci davranışın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 108-113.
- Aydin, M. (2018). Üniversite öğrencilerinde bağlanma stillerin damgalama davranışıyla ilişkisinin öfke ifade tarzı açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Banks, S. (1995). Ethics and values in social work. London: MACMILLAN PRESS LTD Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS.
- Baumann, D.J., Cialdini, R.B., & Kendrick, D.T. (1981). Altruism as hedonism: Helping and self-gratification as equivalent responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(6), 1039–1046. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.40.6.1039>
- Bernard, M.; Riedel Heller, S.G. & Luck Sikorski, C. (2019). Altruistic behavior depending on opponents' body weight an experimental approach. *The European Journal of Obesity*, 12, 448-169.
- Brown, C., Conner, K.O., Copeland, V.C., Grore, N., Beach, S., Battista, D. & Reynolds, C.F. (2010). Public and internalized depression stigma. *Journal of Community Psychology*, 38(3), 350-368.
- Burnstein, E., Crandall, C., & Kitayama, S. (1994). Some neo-darwinian decision rules for altruism: weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. *Journal of Personality and Social Psychology*. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.5.773>
- Büyüköztürk Ş, Çakmak EK, Akgün ÖE, Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canale Joseph, R., White, R. & Kelly, K.. (1996).The use of altruism and forgiveness in therapy. *Journal of Religion and Health*, 35(3),225–230.

- Corrigan P.W., Edwards A.B. & Green A. (2001). Prejudice, social distance, and familiarity with mental illness. *Schizophr Bull*, ;27, 219-225.
- Corrigan, P.W., Markowitz, F.E., Watson, A., Rowan, D. & Kubiak, M.A., 2003. An attribution model of public discrimination towards people with mental illness. *Journal of Health and Social Behaviour*, 44, 162–179.
- Özdin, Çağatayalp G. (2019). Eğitim fakültesi öğrencilerinin mükemmeliyeçilik ve özgecilik düzeylerinin psikolojik iyi oluş düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çamaş, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım aramaya ilişkin damgalama düzeylerinin özyeterlilik, aile bütünlük duygusu ve sosyal destek ile ilişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- Duyan V. (2014). Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Enoch, Y. (1988). Why are they different? Background, occupational choice, institutional selection and attitudes of social work students. *Journal of Social Work Education*, 24,165-174
- Eisenberg, N., Miller, P.A. (1987). The Relation of empathy to prosocial and related behaviors. *In Psychological Bulletin*. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.1.91>
- Erez, R. (2019). Toplumda Damgama eğilimi ve hükümlülere yönelik sosyal mesafe ile ilişkili faktörler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü, Adli Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Farina, A. (1998). Stigma. In K. T. Mueser & N. Tarrier (Eds.), *Handbook of social functioning in schizophrenia* (p. 247–279), Allyn & Bacon.
- Feigin, S., Owens, G., & Goodyear-Smith, F. (2014). Theories of human altruism: a systematic review. *Journal of Psychiatry and Brain Functions*, <https://doi.org/10.7243/2055-3447-1-5>.
- Goffman, E., (1963) Stigma: notes on the management of spoiled identity. ABD: Prentice-Hall Inc.
- Göksu T., Karakaya M., (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Jellison W.A., McConnell A.R. & Gabriel S. (2004). Implicit and explicit measures of sexual orientation attitudes: In group preferences and related behaviors and beliefs among gay and straight men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 629–642. doi: 10.1177/0146167203262076.
- Kılınç, E.; Kılıç, M. ve İpekçi, N.N. (2016). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeyleri ile aralarındaki ilişkinin belirlenmesi. *KSB*, 8, 383-402.
- Kitapçı, A. (2018). Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan annelerde öznel iyi oluşun yordayıcıları olarak özgecilik ve empati kavramlarının değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikolojik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Lay, J.C., Hoppmann, C.A. (2015). Altruism and prosocial behavior. *In Encyclopedia of Geropsychology*. https://doi.org/10.1007/978-981-287-080-3_69-1

- Levy, C.S. (1985). NASW code of ethics. *Social Work*, <https://doi.org/10.1093/sw/30.5.451>.
- Limb, G.E., Organista, K.C. (2003). Comparisons between Caucasian students, students of color, and American Indian students on their views on social work's traditional mission, career motivations, and practice preferences. *Journal of Social Work Education*, 39, 91-109.
- Link, B.G., Phelan, J.C., Bresnahan, M., Stueve, A. & Pescosolido, B.A. (1999). Public conceptions of mental illness: Labels, causes, dangerousness, and social distance. *American Journal of Public Health*, 89 (9), 1328-1333.
- Link, B.G., Phelan, J. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.
- Major, B., Crocker, J. (1993). Social stigma: The consequences of attributional ambiguity. D. M. Mackie ve D. L. Hamilton (Ed.). *Affect Cognition and Stereotyping*. (1st Press) (s.345-370). London: Academic Press Limited.
- Merle, S. (1966). *The professional altruist: the emergence of social work as a career 1880-1930*. Cambridge, Harvard University Press.
- Midlarsky, E., Kahana, E. (2007). Altruism, well-being, and mental health in late life. *In Altruism and Health: Perspectives from Empirical Research*. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195182910.003.0006>.
- Mutaşılilar, I. (2008). Özgeçilik kavramının tarihsel gelişimi ve öğretmenler özgeçiliği üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Neumann, R., Hulsenbeck, K., & Seibt, B. (2004). Attitudes towards people with AIDS and avoidance behaviour: Automatic and reflective bases of behaviour. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 543-550.
- Oesterle, S., Johnson, M. K., & Mortimer, J. T. (2004). Volunteerism during the transition to adulthood: A life course perspective. *Social Forces*, <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0049>.
- Oswald, A.P. (1996). The effects of cognitive and effective perspective taking on empathic concern and altruistic helping. *The Journal of Social Psychology*, 136, 613-624.
- Pescosolido, B.A., Monahan, J., Link, B.G., Stueve, A. & Kikuzawa, S (1999). The public's view of the competence, dangerousness, and need for legal coercion of persons with mental health problems. *American Journal of Public Health*, 89 (9), 1339-1345.
- Pruett, S.R., Chan, F. (2006). The development and psychometric validation of the disability attitude implicit association test. *Rehabilitation Psychology*, 51(3), 202-213. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.51.3.202>.
- Reamer, F.G. (2006). *Social work values and ethics* (3rd ed.). New York, NY: Columbia University Press.
- Rushton, J.P., Chrisjohn, R.D. & Fekken, G.C. (1981). The altruistic personality and self report altruism scale. *Person and Individual Differences*, 2, 293- 302.
- Sevim, K.; Artan, T. (2019). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ve damgalama eğilimi arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 143-156.
- Schmidt, G., Weiner, B. (1988). An attribution affect action theory of behavior: replications of judgments of help-giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, <https://doi.org/10.1177/0146167288143021>.

- Smith, S. (2014). Ethics and values in social work. *Ethics and Social Welfare*, <https://doi.org/10.1080/17496535.2014.95699>.
- Sober, E., Wilson, D.S. (2000). Summary of: Unto Others - The evolution and psychology of unselfish behavior. *Journal of Consciousness Studies*. <https://doi.org/10.2307/2678419>.
- Sosin, M., Caulum, S. (1983). Advocacy: A conceptualization for social work practice. *Social Work (United States)*. <https://doi.org/10.1093/sw/28.1.12>
- Soygür, H., Özalp, D.E., (2005) “Şizofreni ve damgalanma sorunu”, *Dahili Tıp Bilimleri Psikiyatri Dergisi*, 1(12),74-80.
- Tabachnick, B.G, Fidell, L.S. (2015). *Using Multivariate statistics*. Çeviri: Baloğlu M. *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*, 6. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Taşdemir, A. (2014). Şizofreni ve benzeri psikotik bozukluğu olan hastalara bakım veren birinci derece yakınlarının damgalama konusundaki tutumlarına çocukluk çağı travmasının etkileri, Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Taylor, S.M., Dear, M.J. (1981). Scaling community attitudes toward the mentally ill. *Schizophrenia Bulletin*, 7(2), 225–240. doi:10.1093/schbul/7.2.225.
- Teachman, B.A., Wilson, J.G., & Komarovskaya, I. (2006). Implicit and explicit stigma of mental illness in diagnosed and healthy samples. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(1), 75–95. doi:10.1521/jscp.2006.25.1.75.
- Tekeş, B., Hasta, D. (2015). Özgeçililik ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 3(6), 55-74.
- Von Hippel, W., Brener, L., & Von Hippel, C. (2008). Implicit prejudice toward injecting drug users predicts intentions to change jobs among drug and alcohol nurses. *Psychological Science*, 19(1), 7–11. doi:10.1111/j.1467-9280.2008.02037.x
- Weiner, B. (1995). *Judgments of responsibility: a foundation for a theory of social conduct*. New York: Guilford Press.
- Weiner, B. (1986). *An attributional theory of achievement motivation and emotion*. New York: Springer Verlag.
- Weiner, B., Perry, P. R., Magnussan, J.. (1988). An attributional analysis of reactions to stigmas. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(5), 738-748.
- McGaghie, W.C., Mytko, J.J., Brown, W.N. & Cameron, R.C. (2002). Altruism and compassion in the health professions: A search for clarity and precision. Retrived from: <http://informahealthcare.com>.
- Yavuzer, N. (2017). Bir prososyal davranış kaynağı olarak özgeci motivasyonun ilgili alan yazını ışığında değerlendirilmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (27), 105-126.
- Yaman, E., Güngör, H. (2013). Damgalama (Stigma) ölçeği'nin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 251-270.

Doymaz-Aydın, G. ve Yıldırım, Ş. (2020). Soma maden kazası sonrası yaşanan ailevi ve psikolojik sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 874-903.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 13.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 11.05.2020*

SOMA MADEN KAZASI SONRASI YAŞANAN AİLEVİ VE PSİKOLOJİK SORUNLAR ¹

Experienced Family And Psychological Problems After Soma Mining Accident

Güler DOYMAZ AYDIN*

Şeyda YILDIRIM**

*Arş. Gör. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0001-6816-8764, doymazguler@gmail.com

**Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-3178-1068, yildirim.seyda@gmail.com

ÖZET

13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da meydana gelen maden kazası, Türkiye'de en çok can kaybının yaşandığı maden kazasıdır. Bu çerçevede çalışmanın amacı; Soma maden kazasından sağ kurtulan işçilerin yaşadıkları psikolojik sorunları ve aile içi yaşam deneyimlerini anlamaktır. Nitel araştırma yöntemi ile tasarlanan çalışmada araştırmanın yapıldığı sürede Soma'da ikamet eden ve Soma maden kazasını birebir yaşamış 14 maden işçisi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümünde tematik analiz kullanılmıştır. Temalar; psikolojik ve ailevi sorunlar ile bu sorunların çözüm yöntemleri olarak belirlenmiştir. Maden kazasında hayatta kalan bireylerin yaşadığı uykusuzluk, asosyal davranışlar, kapalı alan korkusu, mezar ve ölüm korkusu, karanlıktan korkma ve karanlıkta uyuyamama, kaza ile ilgili rüyalar görme, olayı tekrar yaşama, unutkanlık gibi psikolojik sorunları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sinirli olma hali ve maddi imkansızlıkların aile içinde çeşitli sorunları ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Yaşanan sorunların çözümünde ise sosyal destek ön planda çıkmıştır. Bu çerçevede yaşanan maden kazalarının, bu kazalara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan insanlar üzerindeki etkilerini bütüncül bir çerçevede anlayabilmek için daha fazla çalışma yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Afet, maden kazası, sosyal hizmet, psikososyal destek.

ABSTRACT

On 13 May 2014 in Soma mine accident occurring is mine accident where there was the most loss of life in Turkey. The aim of the study is; to understand the psychological problems and family life experience of Soma mining survivors. In this study, which was designed with qualitative research method, in-depth interviews were conducted with 14 mining workers who

¹ Çalışma yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

resided in Soma in research period and experienced Soma mining accident. Thematic analysis was used for data analysis. Themes are determined as psychological and family problems and solution methods of these problems. It has been determined that the survivors have psychological problems such as insomnia, asocial behavior, claustrophobia, fear of grave and death, fear of the dark and inability to sleep in the dark, seeing the mining accident in dreams, flashback, forgetfulness. In addition, it has been determined that becoming angry and financial impossibilities cause various problems in the family. Social support came into prominence in solving the problems experienced. In this context, further studies are needed in order to understand in a holistic framework of mining accidents' impact on people directly or indirectly exposed to these accidents.

Key words: Disaster, mining accident, social work, psycho-social support.

GİRİŞ

Madencilik yer altında çalışma ve çalışma koşulları itibariyle en riskli sektörlerden biridir (Düzgün, 2005; Dündar vd., 2018; Korkmaz, 2011; Paul, 2009; Sari vd., 2009; Toygar ve Orhaner, 2018; Tozman, 2010). Madencilik özellikle doğal ışık, temiz hava ve açık alan yokluğu ile birlikte yüksek sıcaklık, nem, toz, duman, gürültü nedeniyle tehlikelere açık bir çalışma alanıdır (Paul, 2009) ve çalışma ortamında gerekli önlem alınmaz ise kazalar kaçınılmazdır (Dündar vd., 2018; Korkmaz, 2011; Paul, 2009; Tozman, 2010). Sektörü tehlikeli yapan bir diğer etmen ise; jeolojik ve çevresel etmenlerin değişkenliği (Bayraktar vd., 2018; Yaşar vd., 2015) ve doğaya karşı mücadele verilmesidir (Bayraktar vd., 2018).

Madenciliğin fiziki zorlukları maden işçilerini de etkilemektedir. Maden işçileri, yerin yüzlerce metre altında ölümle burun buruna çalışmaktadırlar (Müftüoğlu ve Tanış, 2010). Tehlikeli bir meslek olmasının yanı sıra maden işçiliği yüksek beden gücüne dayalıdır (Dursun, 2015; Karaahmetoğlu, 2019). Bir çalışmada madenlerde meydana gelen kazaların vardiyaların son 1 ve 2. saatlerinde meydana geldiğini ortaya koymaktadır (Köse vd., 1990). Özellikle bedensel yorgunluk kaza riskini artırmakla birlikte maden işçileri, ruh sağlığı konusunda da yine yüksek riskli bir gruptur (Kuzu vd., 2018). Maden işçiliğinin ailevi ve sosyal zorlukları da bulunmaktadır. Çepnioğlu (2017) tarafından yapılan bir çalışmada maden işçilerinin uzun çalışma saatleri, ağır çalışma koşulları, fazla iş yükü sebebi ile hem yorgun oldukları hem de aileleri ile zaman geçiremedikleri ve aile bağlarının zayıfladığı ortaya konmuştur (Çepnioğlu, 2017). Aynı çalışmada görüşülen maden işçileri ile 4 yıl sonra tekrar görüşülmüştür. İşçilerin bu sürede grev yapması ile birlikte çalışma saatleri azalmıştır. Azalan iş yükü ve çalışma saatleri sayesinde aileleri ile daha çok zaman geçirmenin yanında sosyal faaliyetlere de katıldıkları bildirilmiştir. Fiziksel olarak yorucu bir sektör olan madencilik, aile ve sosyal yaşam işlevselliği olumsuz etkileyebilmektedir. Madenciliği

en riskli sektörlerden biri ve maden işçiliğini de tehlikeye açık bir meslek yapan bir diğer unsur ise maden kazalarının insan kaynaklı (teknolojik) afetler içinde yer almasıdır.

Bir Afet Olarak Maden Kazaları

Maden kazaları insan kaynaklı teknolojik afetler içinde yer almaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2020). Çok sayıda can kaybının yaşandığı maden kazaları (Derin vd., 2017), işçi yoğunluğu, jeolojik ve jeoteknik koşullar, uygulanan yöntem ve teknoloji, işçilerin eğitimi seviyesi, iş güvenliği, etkin bir denetim gibi birçok faktöre bağlıdır (Köse vd., 1990). Ancak özellikle işçi sağlığının korunmaması ve iş güvenliği önlemlerinin yeterince alınmaması (Aysan ve Kablay, 2017), gerekli yatırımların yapılmaması, hızlı ve yüksek kazanç elde edebilmek için işçilerin üretime zorlanması kazalara sebebiyet vermektedir (Yaşar vd., 2015).

Özellikle insan kaynaklı afetlerin oluşumundan önce önlemler alınabilse de yaşanan felaketlerin yıkıcı olmasının sebebi ilk ortaya çıktığı anda “kontrol edilemez” oluşudur. Soma’da meydana gelen maden kazası önlenemez olsa da madende çıkan yangının ve etkilerinin kısa sürede kontrol edilememesi büyük can kaybına neden olmuştur.

Afetler, ölümler nedeniyle kayıpları ile baş etmek zorunda kalan insanlar bırakır (Palabıyıkoglu, 2000). Maden kazası ise; bir kişinin yaşayabileceği en stresli, sarsıcı olaylardan biridir. Ruh sağlığı ve işleyişi üzerinde de kısa ve uzun süreli etkileri olabilir (Kowalski-Trakofler ve Vaught, 2012). Maden kazaları can kayıplarına neden olmakla birlikte; kazayı birebir deneyimleyen afetzedeler, kazada yakınına kaybedenler, arama kurtarma ekipleri, içinde bulunulan toplum gibi çok sayıda insan fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak etkilenir. Karataş (2000), afetler insan yaşamında aniden yarattıkları çok yönlü etki ile kriz durumuna yol açtığını belirtir. Maden kazaları doğası gereği aniden ortaya çıkan, kişinin baş etme mekanizmalarını devreye sokmakta güçlük çektiği, bedensel ve ruhsal alanda zarar görmelerine neden olan olaylar olduğu için kriz olarak nitelendirilebilir. Afetlerin kriz olarak nitelendirilmesini yapabilmek için öncelikle krizin ne olduğunu tanımlamak gerekmektedir.

Kriz tehlikeli olay veya durumun sonucu olarak ortaya çıkan ve bu durumda oluşan sorunların var olan baş etme stratejileri ile çözülemediği bir süreçtir (Roberts, 2005). Afetler ani oluşumları ve etkileri sebebiyle travmatik krizler arasında yer almaktadır. Sayıl (1992), travmatik krizleri birden ortaya çıkan, acı verici olan, psişik durumu, sosyal kimliği, güvenliği ve hoşnutluk durumunu tehdit eden durumlar olarak tanımlamıştır. Palabıyıkoglu (2000) ise travmatik krizlerin başlıca niteliklerini;

travmatik krizlerin başlangıçlarının ani ve insanların hazırlıksız yakalanmaları, beklenmedik olmaları, beden ve ruh sağlığı açısından acil durum niteliği taşıması ve büyük insan topluluklarını aynı anda etkileyebilmesi olarak belirtmiştir. Afetzedelerin yanı sıra; arama kurtarma üyeleri ve aileleri ve hatta ulusal ve uluslararası topluluklar da afetten etkilenenler arasındadır (Kowalski-Trakofler ve Vaught, 2012). Taylor ve Fraser (1981; akt: Tuncay 2004) afetten etkilenenleri beş gruba ayırmaktadır: Birincil mağdurlar, afete doğrudan maruz kalan ve afeti yaşayan kişilerdir. İkincil mağdurlar, afeti yaşayanların ailesi, akrabaları ya da arkadaşlarıdır. Üçüncül mağdurlar, afetle mesleki ilişkisi olan afet çalışanlarıdır. Dördüncül mağdurlar, bir bütün olarak afete yer alan toplumu ve afete müdahale için katılan gönüllüleri içermektedir. Beşincil mağdurlar, afetten doğrudan zarar görmeyen, ancak afete özellikle basın-yayın kuruluşları yoluyla tanık olan, stres ve endişe yaşayanları içermektedir.

Ülkemizde 1941 yılından bu yana 3 binden fazla insan maden kazalarında hayatını kaybetmiş, 100 binden fazla insan ise yaralanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2010). 13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa ili Soma ilçesinde maden kazası meydana gelmiştir. Bu maden kazası Türkiye'de en büyük kaybın yaşandığı maden kazasıdır. Kazada 301 kişi hayatını kaybetmiş; 487 işçi ve arama kurtarma personeli ise yaralanmıştır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2020). Arama kurtarma çalışmaları AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), Türkiye Taş Kömürü Kurumu, Sağlık Bakanlığı, Kızılay başta olmak üzere bölge halkı ve madencilerin de yer aldığı büyük bir ekip tarafından yürütülmüştür. Kurtarma faaliyetlerinde çıkarılan madenciler, çıkarıldıkları anda halen maden ocağında olan ve kurtarılmayı bekleyen diğer madencilerin çıkarılması için yardım etmişler, kurtarma faaliyetlerine katılım göstermişlerdir.

Geniş kitleleri etkileyen afetlerin verdiği zararların azaltılabilmesi için çok yönlü ve multidisipliner bir çalışma gerekmektedir. Sosyal hizmet, afetin zararlarını azaltmada, toplumun yeniden inşasında, afetten etkilenenlerin yaşadığı sorunların çözümünde önemli görevler üstlenen bir disiplin ve meslektir. Afetlerde sosyal hizmet, özellikle krize müdahale ve psikososyal destek hizmetlerinin sunulması noktasında yer alır.

Afetlerde Sosyal Hizmet Uygulamaları

Tarihsel olarak, sosyal hizmet gönüllülük gerektiren özellikle savaş zamanı, afet ve kriz durumlarında öncelikle üzerinde durması gereken acil yardım hizmetlerinde yer almışlardır (Siporin 1987, akt. Zakour 1997). Sosyal hizmet eğitimi, teorik bilgilerin

yanı sıra saha uygulamaları ile toplumla bütünleşir ve bu bütünleşme sosyal hizmet uzmanlarının, afetzedelere kendi çevrelerinde, yıkıntıların arasında, çadır kentlerde ve sokaklarda hizmet sunmaya en hazır meslek elemanı olmasını sağlar (Tufan, 2000). Maden kazası sonrası sosyal hizmet uygulamaları, Türkiye’de daha önce bu denli büyük ve psikososyal destek gerektiren bir afet olmadığı için yeterince üzerinde durulmamış bir alandır. Maden kazası sonrası sosyal hizmet uygulamaları afet sonrası sosyal hizmet uygulamalarının içinde yer alan bir alandır.

Kişinin afete vereceği tepki kısmen afetin doğası ile alakalıdır. Deprem, maden kazası gibi ani ve korunmanın mümkün olmadığı afetlerde kişilerin etkilenme durumu da daha yoğun olacaktır (Sheafor ve Horejsi, 2014). Bir afete gösterilen tepkiler kişinin yaşına, cinsiyetine göre değişebileceği (Palabıyıköğlu, 2000) gibi bireyin krize karşı verdiği tepkiler de farklıdır. Çünkü birey, krizi ve içinde bulunduğu durumu öznel olarak algılar ve verdiği tepkiler eylemleri önemli ölçüde farklılık gösterir (Sundet ve Mermelstein, 1997). Verilen farklı tepkiler, duygu ve davranışların ele alınarak zorlu durumların etkilerinden arınarak normal yaşama geçişleri sağlanmalıdır (Demiröz ve Buz, 2014). Kriz durumları kişinin sosyal işlevselliğini olumsuz etkilemekte, günlük yaşam akışında önemli değişimlere neden olmaktadır. Sosyal hizmetin amacı ise; insanların sosyal işlevselliğini sağlamak ve karşılaştığı güçlüklerle karşı yeni baş etme mekanizmaları geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Öznel bir dönem olan kriz süreci (Theater, 2014) yine öznel bir sosyal hizmet müdahalesini gerekli kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları krize müdahale ederek müracaatçının içinde bulunduğu kriz durumuyla başa çıkabilmesi için çevresindeki kaynakların yardımıyla baş etme becerileri geliştirmesini sağlayarak, sorunu çözmeyi ya da bu sorunun neden olduğu yıkıcı sonuçların zararlarını en aza indirmeyi hedefler (Yıldırım, 2016). Kriz durumlarına müdahale edecek sosyal hizmet uzmanları şunları göz önünde bulundurmalıdır (Aktaş, 2002):

- Her birey, grup, aile ve topluluğun kendi güçleri vardır.
- Travma, hastalık vb. durumlar müdahale fırsatlarını ve kaynakları riske eder.
- Birey, grup ve toplulukların özelliklerinin, kapasitelerinin ve gelişim sınırlarının bilinmeyen yönleri vardır
- Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarla onlarla iş birliği içinde hizmet verir.
- Bütün çevre kaynaklarla doludur

Sosyal hizmet, afet öncesi ve sonrası hizmetlerin planlanması, sunumu ve diğer meslekler ile iş birliği sağlanması noktasında katkı verebilecek bir meslektir (Buz,

2002). Sosyal hizmet uzmanları afet sırasında, afet öncesi ve sonrasında savunmasız nüfus ile kaynaklar arasında köprü kurarak afet yönetiminde aktif katılımı ile ön plandadır (Mathbor, 2007). Sosyal hizmet uzmanları; afet öncesinde afete karşı hazır olma ve bilinç geliştirme çalışmalarında yer alır (Tuncay, 2004). Meydana gelebilecek afetlerden toplumun en az zararla kurtulabilmesi için makro boyutta önleyici çalışmalar yürütür (Buz, 2002). Afet sırasında ise afetzedelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve dezavantajlı grupların hızlıca bakım ve koruma altına alınmasını sağlar (Tuncay, 2004). Sosyal hizmet, afet sonrasında ise psikososyal destek hizmeti vermek başta olmak üzere afetzedelerin yeni yaşamlarına uyum sağlamaları ve hak sahiplerinin tespiti konusunda diğer meslekler ile koordineli bir biçimde çalışmalarını yürütür (Tuncay, 2004). Sosyal hizmet uzmanları, dezavantajlı ve korunmasız nüfusun ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlamanın yanında ciddi sağlık ve ruh sağlığı sorunlarını önlemek, bireyler ve kaynak sistemleri arasında bağlantı kurmak, insanlar için daha ulaşılabilir olabilmeleri için çeşitli kaynak sistemleri bir araya getirmek ve geliştirilmiş müracaatçı refahını desteklemek için mikro ve makro çalışmalar yapmak ile sorumludur (Zakour, 1997). Afetlerde Psikososyal Destek Uygulama Rehberi'nde psikososyal destek şöyle tanımlanmıştır:

“Psikososyal” kelime anlamıyla birbirini sürekli etkileyen psikolojik ve sosyal etkilerin hareketli ilişkisi anlamına gelirken; afetlerde psikososyal destek; afet sonrası ortaya çıkabilecek psikolojik uyumsuzlukların/bozuklukların önlenmesi, aile ve toplum düzeyinde ilişkilerin yeniden kurulması›/geliştirilmesi, etkilenenlerin ‘normal’ yaşamlarına geri dönmesi sürecinde kendi kapasitelerini fark etmeleri ve güçlenmelerinin sağlanması›, toplumda gelecekte ortaya çıkması muhtemel afet ve acil durumlarla başa çıkma/iyileşme/toparlanma becerilerinin artırılması› ve yardım çalışanlarının desteklenmesini içeren ve afet döngüsünün her aşamasında yürütülen çok disiplinli hizmetler bütünüdür.”(Mağden vd., 2008).

Doğal ya da insan kaynaklı olması fark etmeksizin afet sonrası iyileşme süreçlerinde yer alan sosyal hizmet uzmanları psikososyal müdahalelere önem vermektedirler (Nikku, 2015). Afetlerde psikososyal hizmetlerin iki temel bakış açısı vardır; birincisi afetten etkilenen toplumu yeniden inşa etmek ve toplum kaynaklarını tekrar işler hale getirmek, ikincisi etkilenen bireylere müdahale etmek ve psikolojik bozuklukların ortaya çıkışını önlemektir (Şavur ve Tomas, 2010). Van-Erciş Depremleri Sonrası Yürütülen Psikososyal Destek Programlarının Değerlendirilmesi Raporu'na göre afet durumlarındaki psikososyal müdahaleler dört aşamadan oluşmaktadır:

1. Aşama: Temel hizmetler ve güvenlik: Temel ihtiyaçların karşılanması ve güvenliğin sağlanması,
2. Aşama: Topluluk ve aile destekleri: Psikososyal destek faaliyetleri,
3. Aşama: Odaklı, uzmanlaşmış hizmetler: Birey, aile veya grup müdahaleleri,
4. Aşama: Uzmanlaşmış hizmetler: birey veya ailelere yönelik profesyonel tedavi.

Afet durumlarında sosyal hizmet uzmanları, afetten etkilenen bireylere sosyal destek sağlarlar (Tufan, 2000). Sosyal destek, yaşamın her aşamasında bir bireyin gerek duyduğu çeşitli ihtiyaçların karşılanması ve biyo-psikososyal iyilik halinin güçlenmesi, korunması ve devamının sağlanması bakımından da oldukça önemlidir (Işıkhani, 2007). Sosyal destek kaynakları genel olarak formal ve informal destek kaynakları olarak ele alınmaktadır (Duyan 2001). Formal destek kaynakları; resmi kurum ve kuruluşlar ile yasal bir çerçeve içerisinde hizmet veren sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlarca yapılan desteklerdir. Yakın ilişkide bulunduğumuz bireyler ile herhangi bir biçimde destek olan ve katkı sağlayan diğer bireyler ise informal sosyal destek kaynaklarını ifade etmektedir (Duyan 2001). Sosyal destek çeşitleri ise dört ana başlık altında toplanmaktadır (Krespi, 1993 akt. Aktaş ve Berk, 2012):

- Duygusal Destek: Sevilme, anlaşılma, empatik anlayışın iletilmesidir.
- Bilgisel Destek: Ortaya çıkan bir durumda başvuru kaynakları ya da olası başatme yöntemlerine ilişkin verilen bilgiler, önerilerdir.
- Araçsal Destek: Maddi gereksinimler, araç-gereç ihtiyacı ve benzeri kaynakların sağlanması ile birlikte yine ihtiyaç duyulduğunda yapılması gereken işlerde yardım almaktır.
- Eşlik Etme/Berberlik Desteği: Bireyin boş vakitlerini beraber geçireceği ya da yapacağı işlerde kendine eşlik edecek bireylerin var olduğuna dair algısıdır.

Sosyal destek, psikososyal destek hizmetleri çerçevesinde meslek elemanları tarafından verilebileceği gibi afetzedelerin ailesi, akrabası veya arkadaşları tarafından da verilebilir. Bu noktada; Soma maden kazası sonrası sosyal hizmet uzmanlarınca yürütülen psikososyal destek hizmetlerine bakmak yararlı olacaktır.

Soma Maden Kazası Sonrası Yürütülen Psiko-Sosyal Hizmetler

Soma maden kazasının hemen akabinde öncelikle arama kurtarma ekipleri ve daha sonrasında psiko-sosyal hizmet vermek üzere birçok kurum ve kuruluş ve sivil toplum örgütü Soma'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu çalışmalardan sosyal hizmet

uygulamaları için en önemlisi o günkü adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı² ve Sağlık Bakanlığı'nın oluşturduğu ekiplerin gerçekleştirdiği çalışmalardır.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Soma Maden Kazası Sonrası İnceleme ve Değerlendirme Raporu'na göre; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ekipleri tarafından ilk aşamada 1 sosyal hizmet uzmanı, 1 psikolog, 1 psikiyatrdan oluşan üçer kişilik gruplar oluşturulmuştur. "Manisa Psikososyal Destek Koordinasyon Merkezi" adıyla yürütülen koordinasyon çalışmalarında 1 sosyal hizmet uzmanı ve 1 psikolog yer almıştır. Soma Devlet Hastanesi, maden göçük alanı ve Kırkağaç soğuk hava deposu olmak üzere üç ayrı noktada psikososyal destek hizmetlerinin verilebilmesi amacıyla birimler oluşturulmuştur. Birimlerde yine psikiyatr, psikolog ve sosyal hizmet uzmanları yer almıştır. Madenden canlı kurtarılan işçiler, yakın kaybı olanlar, vardiya dışında olan, hali hazırda çalışan işçiler ve yardım çalışanları risk grupları olarak belirlenmiştir (Soma Maden Kazası Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Psikiyatrisi Çalışma Birimi Raporu, 2014). Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanlarınca ev ziyaretleri gerçekleştirilerek ev ziyaret raporu hazırlanmıştır. Raporda psikologlar tarafından doldurulmak üzere uyku sorunları, somatik yakınmalar, kabuslar, intihar düşüncesi vb. yaşanan psikolojik sorunların belirlenmesine yönelik bir bölüm bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları tarafından doldurulmak üzere; sosyal güvenlik, temel ihtiyaçların karşılanabilirliği, ailenin sosyal desteği, ailede engelli birey olup olmadığı, ailede uzun süreli tedavi gerektiren hasta bireyin olup olmadığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nı ilgilendiren acil bir durum olup olmadığı ve yapılacak yardımlardan öncelikli beklentilerinin değerlendirilmesine dair bilgiler bulunmaktadır. Bir sosyal hizmet değerlendirmesi, barınma, gıda gibi öncelikli temel ihtiyaçları ve travma sonrası stres belirtileri en yoğun görülen müracaatçılar gibi öncelikli grupları belirleyecek şekilde yapılır (Tuncay ve Akçay, 2018). Ev ziyaret raporunda ayrıca ailede eğitime devam eden bireyin olup olmadığına ve var ise bilgilerinin alınmasına yönelik bir bölüm daha bulunmaktadır (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Soma Maden Kazası Sonrası İnceleme ve Değerlendirme Raporu, 2014).

Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı'nın yanı sıra alanda psiko-sosyal destek ihtiyacının karşılanması için Kızılay çatısı altında biraraya gelen Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliği(APHB) bünyesinde yer alan sivil toplum örgütleri olan Türk Psikiyatri Derneği, Türkiye Çocuk ve Gençlik Psikiyatrisi Derneği, Türk Psikologlar Derneği,

---

² Bu Bakanlığın adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği üyeleri de Soma'da gönüllü olarak destek vermişlerdir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020). Soma maden kazası sonrası yürütülen psikososyal hizmetlerin; kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları işbirliğinde yürütüldüğü görülmektedir. Verilen psikososyal hizmetlerin maden işçilerinin ve ailelerinin yaşadığı sorunların çözümüne olan etkilerini bilmek önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizine dayanan algı ve olayların doğal ortamda ortaya konmasına yönelik bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırma, araştırma yapılan grubun dünyayı algılayışları ve deneyimleri ile ilgilenir (Merriam, 2018).

Maden kazasının ardından kazayı birebir yaşayan maden işçilerinin Soma'dan başka yerleşim yerlerine taşınmaları, dolayısıyla örneklem sayısının azlığı ve Türkiye'de ilk kez böylesine büyük bir maden kazasının yaşanması ve bu kazaya tanıklık edenlerin deneyimlerinin derinlemesine betimlenmesi ve deneyimlerindeki farklılıkların ortaya konması amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır (Creswell, 2013).

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı; Soma maden kazasından sağ kurtulan işçilerin kaza sonrasında yaşadığı psikolojik sorunları ve bu sorunların aile içi ilişkilerine etkilerini anlamaktır.

Çalışma Grubu

Çalışma Soma maden kazasını birebir yaşamış ve çalışmanın yapıldığı süre içerisinde Soma'da ikamet eden maden işçilerini kapsamaktadır. Resmi rakamlara göre kazayı deneyimleyen ve arama kurtarma çalışmalarına katılanların toplam sayısı 487'dir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2020). Ancak maden kazasında yer altında olan ve kazayı deneyimleyen maden işçisi sayısı tam olarak bilinmemektedir. Manisa iline bağlı Soma ilçesi maden işletmelerinin çokça bulunması sebebi ile göç alan bir yerleşim yeridir. Maden işçilerinin önemli bir kısmı ise kazanın ardından başka il ve ilçelere taşınmışlardır. Kazadan sağ kurtulan ve çalışmanın yapıldığı sürede Soma'da yaşayan işçilerin bilgi ve adreslerine ulaşılabilecek herhangi bir kaynak olmadığından araştırma kartopu örnekleme ile yapılmıştır. Araştırma kapsamında 36

maden işçisine ulaşılmıştır. 22 işçi görüşmeyi kabul etmemiştir. Soma, kazanın ardından medyanın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Görüşmeyi kabul etmeyen işçiler bunun sebebini; medyaya demeç veren maden işçilerinin işverenler tarafından işe alınmaması ve/veya mevcut işlerini kaybetme kaygısı olarak belirtmişlerdir. Araştırma sırasında başka bir maden ocağında çalışan işçiler bu sebebe, fiziksel olarak yorgun olmalarını da eklemiştir. Ayrıca 1 maden işçisi görüşmeyi kabul etmiş ancak görüşme öncesinde zaman istemiştir. Bu zaman diliminde maden işçisinin stresli olduğu gözlemlenmiştir. Sonrasında kaza sırasında yaşadıklarını tekrar hatırlamak istemediğini ve görüşmek istemediğini belirtmiştir. Çalışma grubunu, çalışmaya kendi isteği ile katılan 14 maden işçisi oluşturmuştur. Kartopu örnekleme ile yapılan çalışmada görüşme yapılan maden işçileri kazayı deneyimleyen başka maden işçilerinin ismini vermiştir. Görüşülen maden işçilerinin aynı maden işçilerinin isimlerini vermeleri ile araştırma sonlandırılmıştır

Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi

18.11.2015 tarih ve 2015/09 sayılı Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Komisyon izni ve Soma Kaymakamlığı'ndan alınan 01.12.2015 tarih ve 1348 sayılı iznin ardından araştırma verileri toplanmıştır. Araştırma verileri 02.12.2015-21.12.2015 tarihleri arasında toplanmıştır.

Görüşmeler araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış form eşliğinde derinlemesine görüşme yoluyla yapılmıştır. Görüşmelerde araştırmacının hazırladığı sorular kullanılmıştır. Sorular araştırmacının amacı ile bağlantılı olarak duyulan ihtiyaçlar ve literatür bilgisi ile oluşturulmuştur. Görüşmeler katılımcılara uygun olan yer ve saatte yüz yüze yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür. Görüşmelerde gönüllü onam formu imzalatılmıştır. Katılımcının çalışmaya katılmayı ve görüşmelerde ses kaydı alınmasını kabul etmesiyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen kayıtlar yazıya dökülerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yazıya dökülen görüşmeler tekrar tekrar okunmuş, veri azaltım yoluna gidilerek kodlara ulaşılmıştır. Belirlenen kodlardan benzer olan kodlar bir araya getirilerek temalara ulaşılmıştır. Fakat, araştırma kodları ve temaları oluşturulurken; sistematik bir yol izlenmesinin aksine nitel araştırmanın döngüsellikinden dolayı elde edilen görüşme dökümleri tekrar tekrar okunmuştur.

Araştırma bulgularında katılımcılar Katılımcı "K" olarak ve sayı numaraları ile kodlanmıştır.

Katılımcılar

Çalışmaya 14 maden işçisi katılmıştır. Katılanların tamamı erkektir ve evlidir ve 13 katılımcının 1 veya 2 çocuğu bulunmakta 1 katılımcının ise çocuğu yoktur. Yaşları 27-35 yaş aralığındadır. 11'i ilkokul, 3'ü lise mezunudur. 12'si çekirdek ailesi ile yaşarken 2'sinin ailesi geniş aile yapısındadır. Araştırmaya katılan 14 maden işçisinin tamamı evli ve 13'ü en az 1 çocuk sahibidir. Çalışma süresi 1-12 yıl arasında değişmektedir.

BULGULAR

Elde edilen veriler kodlanarak temalar oluşturulmuştur. Psikolojik sorunlar, psikolojik sorunların çözüm yöntemleri teması altında psikososyal destek ve sosyal destek alt temaları, ailevi sorunlar teması altında "aşırı sinirlilikten" kaynaklı ailevi sorunlar ve maddi yetersizlikten kaynaklı ailevi sorunlar alt temaları, ailevi sorunların çözüm yöntemleri teması altında, psikososyal destek ve sosyal destek alt temaları oluşturulmuştur.

Psikolojik Sorunlar

Yaşanan maden kazası ile birlikte işçiler uzun saatler yerin metrelerce altında kalmış, karanlık sebebiyle korkuyu belki de çok daha fazla hissetmiş ve vardiyalı, uzun çalışma sistemi sebebiyle ailelerinden bile çok zaman geçirdikleri arkadaşlarının toplu ölümüne şahitlik etmişlerdir. Hatta kazadan daha kısa sürede kurtulan işçiler kurtarma ekibi ile birlikte, hem yol göstermek hem de arkadaşlarını kurtarmak için tekrar kaza yerine inmişlerdir. Katılımcılar maden kazansında ölümlerden kaynaklı olarak psikolojik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir:

"Psikolojik olarak sıkıntı yaşadım tabii. Orada olayı birebir görmek... Bayağı cenaze gördük. Ben iki gün eve gelmedim mesela oralarda yardımcı olayım diye" (K1).

Bir katılımcı kaza sonrası kapalı alanda duramadığını ifade etmiştir.

"İlk zamanlar dışarıya çıkamamak, otobüse binememek. Beni boğuyordu kapalı alanlar."(K14)

Maden kazası esnasında arkadaşlarının ölümüne tanıklık eden bir katılımcı ise mezarlıktan ve ölümden korktuğunu dile getirmiştir. Katılımcı kapalı yerlerden korktuğunu ve uykusuzluk yaşadığını belirtmiştir.

"Geceleri yatamadım. Agresif hareketlerde bulunup bazen kapalı alanda duramadım. Mezarlık korkum vardı. Çünkü aynı anda iki tane cenaze bir

anda gömdüm, birinden çıktım birine girdim. Ben gömdüm toprağa iki tane sevdiğim kişiyi... Tedirginlik hali var. Geceleri mesela lambasız yatamıyorum. Araç da korkum var biraz benim mesela. Hani normalde herkes seyir halinde giderken o araba bana çarpacak korkusu yani var bende. Bu olaylardan sonra gelişen bir şey. Evden yoksun kalacağım korkusu var, evdekileri yalnız bırakacağım korkusu var. Yani onları yalnız bırakma korkusu ne sebeple olursa olsun...” (K12)

Görüşmelerde katılımcılar uyku sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yine katılımcılar rüyalarında maden kazasını ve kazada kaybettikleri arkadaşlarını gördüklerini söylemişlerdir. 10 yıldır madende çalışan K8 kazadan kurtulduktan sonra tekrar kaza yerine arkadaşlarını kurtarmak için girmiştir. K8, tekrar maden ocağına girme sebebini şu şekilde anlatıyor:

“...Kendimizi hiçe saydık. Bir arkadaşımızı dışarı çıkarabilirsek diye biz içeri girdik girmek zorundaydık. Çünkü o kadar emeğimiz var, mutlaka ekmeğimizi suyumuzu paylaştık. ... Mesela bizim yemek yediğimiz yerlerde, yemek çantalarımızı(madencilerin evlerinden beraberinde getirdikleri yiyecekler) attığımızda(kenara koyduğumuz yerlerde) fareler oluyor çok. Genellikle çantalarımıza fareler girip yemeklerimizi yiyebiliyor, aç kalıyoruz. Bu insanın hakkı ödenir mi ya. Hani o hakkı ödemek için elimizden geleni ardına koyduk, kurtarmaya girdik...”

Katılımcının bu ifadesi iş arkadaşları ile bağlarının ne denli kuvvetli olduğunu anlamak, kazayı deneyimlemesi ve arkadaşlarını kaybetmesinin etkilerinin daha iyi anlamak açısından önemlidir. Nitekim katılımcı yaşadığı sorunları şöyle ifade etmiştir:

“Bağırmlar, çağırmlar... Gece rüyalarım da kalkmalar devamlı, uyku zaten uyuyamıyordum o olayın etkisiyle şokuyla. Devamlı stresten böyle depresyon geçiriyordum. Vücutta titremeler falan öyle işte. Olayı gördükçe, duydukça daha hâlâ sürüyor.” (K8)

Katılımcılar, kazayı ve kazada kaybettikleri arkadaşlarını rüyalarında gördüklerini ve bu yüzden uyumakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

“...Ölen arkadaşlarım gece rüyama giriyor. Daha çok şu an böyle muhabbetini ettiğim zaman, maden muhabbeti geçtiği zaman sabaha kadar uyuyamıyorum.”(K4)

“Her şey insanın gözünün önüne geliyor. Arkadaşların oradaki(kaza anındaki) hayali gözümün önüne geliyor. Vefat ettiği hali gözünün önüne geliyor. İnsan istese de uyuyamıyor. Gözümü yumuyorum mesela uykum kaçıyor, kalkıyorum hadi dolaşayım diyorum gene uykum kaçıyor. Yani ister istemez kaçıyor. İster istemez beyninden zaten çıkmıyor.” (K5)

8 yıldır madende çalışan K5, kazadan kurtulduktan sonra gönüllü olarak tekrar maden ocağına girmiştir. Arkadaşlarının cesetlerini yeryüzüne çıkarmak zorunda kalan katılımcı, olaya ilişkin görüntülerin tekrar gözünün önüne geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı kazada kaybettiği arkadaşları ile ilişkilerinin yakınlığı ve çalışma şartlarının ne denli zorlu olduğunu anlamamızı sağlayabilecek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bir bardak çayı ikiye bölüyorduk, üçe bölüyorduk dörde bölüyorduk. Bir ekmeği beşe bölüyorduk. Ne bileyim aynı kaşıқта yemek yiyorduk.”(K5)

Bir diğer katılımcı(K7) yaşadığı sorunları anlatırken ağlamıştır ve görüşmeye bir süre ara verilerek kendisini iyi hissettiğini ve görüşebileceğini belirttiikten sonra devam edilmiştir. 4 yıldır madende çalışan katılımcı arkadaşlarının cenazelerine gidemediğini söylemiştir. Kaza ile ilgili konuşmaktan kaçındığını ve yaşadığı uyku sorunlarını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“...Dalıp gidiyorsun böyle bir şeylere. Unutuyorsun her şeyi. Onları düşünüyorsun. (Sesi titremeye başladı) Etkileniyorsunuz.(Ağladığı için görüşmeye bir süre ara verilmiştir) ...Ben konuyu geçiştirdim yani böyle olacağını düşünmüyordum. Daha önce de defalarca konuştum ama geçiştiriordum ben bu kadar üstünde durmuyordum, yani duygusal boyutuna girmiyordum hiç... Uyuyamadım rahat uyuyamadım mesela. Yatamadım kalktım hani rüyalarımda onları gördüğüm için seviniyorum ama kalktığımda olmadığı için üzülüyorum mesela.” (K7)

Görüşmelerde yaşanan psikolojik sorunların maden kazasını hatırlatan bir durum ya da olay olduğunda tekrarlandığı ifade edilmiştir. Bir katılımcı yaşadığı durumu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“...Geçenlerde bir yere gittik. Maden ocaklarına yaklaşırken koku olur hani kömür kokusu de artık. Ne kokusu adını bilmiyorum. O kokuyu duyduğumda kafam allak bullak oldu. Sanki böyle panik atak başlamış hissettim kendimde. Mesela evimin ön balkonuna çıkıp sigara içemiyorum

hali hazırda. Sürekli sekiz ay boyunca evine gidip geldiğim bir abim maden kazasında kaldı. O esnayı yaşıyorum yani, hali hazırda balkona çıktığımda onu görüyorum.”(K3)

Maden kazası sırasında arkadaşlarının cesetlerinin üzerinden sürünerek çıkmak zorunda kalan katılımcı maden kazasının ardından tekrar başka bir maden ocağında çalışmaya başlamış ve madende çalışmanın kazayı ve arkadaşlarını hatırlattığını ifade etmiştir:

“Uyku sorunum çoktu. Hiç uyuyamadım desem yeri var. Psikolojim çok bozuldu. Gözümü kapatsam ölen arkadaşlarım bizi niye kurtarmadın diye gözümün önüne geliyor. Şimdi olmadık zamanda geliyorlar hâlâ. Şuan çalıştığım yerde her gün yanımdan geçiyorlar. Her gün dua ediyorum onlara. Onlar öldü onların sayesinde maaşlar yükseldi hafta tatili iki gün oldu. Rahata kavuştuk insanlar. Keşke olmasaydı da o eski parayı alsaydık.”(K6)

Bir katılımcı ise yaşanan psikolojik sorunlara ek olarak unutkanlık, obsesif davranışlar, karanlıktan korkma gibi sorunlarından bahsetmiştir.

“...Yani değerlendirme yaparsak olaydan sonra çok unutkanlık oldu, hat safhada. Bazen dengesiz davranışlarım oldu. Mesela merdiven basamaklarını saymak, yoldaki taşları saymak gibi takıntılarım olmaya başladı. Korku vardı. Kendi evimin içinde bir odadan diğer odaya yalnızken geçemezdim. İlk bir iki ay evde bütün ışıklar açıktı benim. Sabaha kadar açıktı. Karanlıktan korktum çünkü.”(K10)

Katılımcıların birçoğu psikolojik sorun yaşadığını ifade etmiştir. Maden işçilerinin yaşanan psikolojik sorunların çözümünde hangi yöntemleri kullandığı ve hangi kaynaklardan yararlandığını anlamak önemlidir.

Psikolojik Sorunların Çözüm Yöntemleri

Çalışmada yaşadığı psikolojik sorunların çözümü için sadece sosyal destek, sadece profesyonel destek ve her ikisini birden alan katılımcılar bulunmaktadır. Profesyonel destek, madencilerin psikolog, psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı gibi meslek uygulayıcıları tarafından verilen hizmetler ile psikososyal destek hizmetlerini ifade eder. Sosyal destek ise içinde buldukları toplum ve aile bireylerinin verdiği destek anlamına gelmektedir.

Sosyal Destek

Aile ve arkadaşlarından yani sosyal destek mekanizmalarından aldığı desteğin yararlı olduğunu ifade eden iki katılımcının(K6, K7) sosyal destek çeşitlerinden duygusal destek almışlardır. Duygusal destek gören iki katılımcı ise aldıkları desteği şu şekilde ifade etmişlerdir:

“...Yani oradaki arkadaşlarım, mahalledeki arkadaşlarım çok destek oldu. Ailem, çocuklarım anam, babam hepsi... Onlar yardımcı oldu yani. Çocuklarım eşim desteklediler.”(K6)

“Eşim sağ olsun yanlış bir şey söylemedi veya üstelemedi, devam ettirmedi. Yanlış bir şey söylememek için çok da konuşmadı. Eşim biraz daha böyle tedirgin yaklaştı. Hani söylediğim şeylerle sinirlendirebilir miyim tekrar diye. Kız kardeşim, annem ve en çok da babam destek oldu. O konuyu açmadı farklı şeylerden bahsetti. Benim takıldığım yerlerde ilgimi dağıttı. Hani dalıp gidiyorum o dalıp gitmemi dağıttı. Farklı şeylerden bahsetti. Biraz da babaya sevgim fazladır. Hani onun doğrultusunda babam bayağı destek oldu.” (K7)

K7 ayrıca profesyonel destek almamasının sebebi olarak duygularını bastırıldığını kazada yaşadıklarının duygusal boyutuna kendisini daha kötü hissetmemek için girmek istemediğini belirtmiştir. Bir katılımcı ise profesyonel destek almak istememesinin sebebini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“...Çarşıda psikolojik destek almak isteyenler gelsin diye yazmışlar. Ha bir ara düşündüm gitmeyi sonra vazgeçtim, gitmedim. Kendim aşabilirim diye. Hem güçlü gibi hissederim kendimi diye hem de hani bir şeyleri kendim elde edeyim diye.” (K5)

Aşağıda ise arkadaşlarından sosyal destek çeşitlerinde eşlik etme desteği gören bir katılımcı ayrıca maden kazası ile ilgili hatırlatıcılardan kaçındığını da ifade etmiştir:

“...Sürekli hala daha hâlihazırda arkadaşlarımla vakit geçiriyorum. Sürekli seyahat ettik olayı unutmak için. En ufak bir şey hissettiğimde köye atıyorum kendimi. Hani bizim maden ocağına yaklaşmadım şu ana kadar. Madende çalışan arkadaşlarımla görüşmüyorum.” (K3)

Psikososyal Destek

İki katılımcı ise aldıkları profesyonel ve sosyal desteği ve eşleri ile ailelerinden gördükleri duygusal desteği aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Bir psikoloji doktorumdan psikiyatri doktoru, eşim bir de arkadaşlarımın yardımıyla atlattım. Eşim, herkesin başına gelebilir, üzülme diyordu. (K9)

“Kimseden destek almadım. Psikoloğa gittim sadece. Aile desteği olmasaydı zaten bilmiyorum da yani pimi çekilen bomba gibiydik.” (K12)

Tüm bulgular göz önünde bulundurulduğunda, çalışmada psikolojik sorunlarla başa çıkmada genel durum şu şekildedir: psikolojik sorun yaşayan 13 katılımcıdan 1’si sadece profesyonel destek, 6’sı sadece sosyal destek ve 6’sı ise hem profesyonel hem de sosyal destek almıştır. Bir katılımcının birden fazla destek aldığı da düşünüldüğünde toplamda 12 kişi sosyal destek, 7 kişi de profesyonel destek almıştır. Buradaki nicel veriler kazadan sağ kurtulanların durumuna genellenebilecek bir bulgu vermemekle birlikte çalışmaya dahil edilen grubun hangi destek mekanizmalarından faydalandığını görebilmek açısından önem taşımaktadır.

Kişiler çoğu zaman çevresinden sosyal destek talep etmez. Aynı sistemde bulunan bireylerin birbirinden etkilenmesi ile birlikte ihtiyacı olan kişiyi güçlendirme amacıyla sosyal destek mekanizmaları kendiliğinden destek vermeye çalışır. Ancak afet durumları, travmatik kriz olması yani mevcut baş etme mekanizmaları çözülememesi kişilerin profesyonel bir hizmet almalarını, bu hizmetin mevcut kriz dönemini sağlıklı atlatabilme amacı taşıması gerekmektedir. Sosyal hizmet afet sonrası krize müdahale uygulamaları ile hizmet verir. Mevcut güçlü yanlar ve kaynaklardan faydalanırken kişinin ileride olası sorunlarına koruyucu-önleyici yaklaşım çerçevesinde güçlendirme amacı taşır.

Maden kazasından sağ kurtulan afetzedeler, olası bir kriz döneminde kendisine sorunları çözme becerisi kazandıracak olan hizmetler hakkında bilgi sahibi olmayabilirler. Ayrıca sosyal destek mekanizmalarından duygusal ve eşlik etme desteği gören katılımcılar ihtiyaç duydukları bilgisel desteği de alamayabilirler. Afet dönemlerinde etkili bir afet yönetimi, afetzedelerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin verilmesi ve uzun vadede toplumun bu hizmetler hakkında bilgilendirilmesini içermelidir.

Yaşanan Ailevi Sorunlar: “Kapıyı Kapatmayın Babam Gelecek”

Maden kazası gibi travmatik deneyimler yaşanan olayın sonrasında duygusal, bilişsel, fiziksel, davranışsal ve sosyal sorunlara sebep olabilmektedir (Mağden ve diğerleri, 2008). Kaza sonrasında birey kriz dönemindedir ve yaşadığı sorunları çözmede şimdye kadar karşılaştığı diğer sorunlarını çözmekte kullandığı baş etme yöntemleri yeterli olmamaktadır. Çözülemeyen sorunlar bireyin içinde bulunduğu ve belki de en çok etkileşimde bulunduğu ailesinde yer alan diğer bireylere de yansımaktadır. Çünkü bir maden kazası sadece kazayı yaşayan maden işçilerini değil, işçilerin yakın çevresinde ilişki içinde bulunduğu sosyal ağları ve toplumu da etkilemektedir (Taylor ve Fraser, 1981 akt.Tuncay, 2004).

Sinirli Olma Halinin Neden Olduğu Ailevi Sorunlar

Araştırmaya katılan katılımcılar, maden kazasının ardından daha sinirli olduklarını ve bu durumun aile içinde yaşanan sorunların artmasına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Eskiye oranla artış gösteren sinirlilik hali ile doğru orantıda tartışma ve huzursuzluk halinin de arttığını bildirmişlerdir. Afetzedelerin sinirli olma halinin hem eşler arasındaki ilişkiye hem de baba ile çocuk arasında sorunlara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

K2 eşi ile daha öncesine oranla daha çok tartıştıklarını, kazanın ardından ilaç tedavisi gördüğünü ve ilaçların onu sakinleştirdiğini ifade etmiştir. Katılımcı o dönemde yaşadıklarını ise şöyle anlatmaktadır :

“...Yani o günden sonra aşırı bir sinirlenme en ufak lafa sinirlenme oldu. Özellikle tartışma daha önceki ne nazaran daha fazla olması. En ufak bir kelimenin bana biraz daha kötü gelmesi.” (K2)

Katılımcılar yaşadıkları psikolojik sorunların çocukları ile olan ilişkilerine de etki ettiğini vurgulamışlardır. Bu durumu aşağıdaki gibi betimlemişlerdir:

“...Ne bileyim önceden çok iyiydim mesela hanımımınla olsun, çoluğumla çocuğumla olsun. Ama bu olaydan sonra hemen olmadık bir şeyde ayarım kaçıyor, moralim bozuluyor. Hemen kavga dövüşe hazırım o an mesela.” (K4)

“...Mesela insan en ufak bir şeye kızıyor. Nasıl kızıyor dersin problem yaratıyorsun yok yere. Atıyorum çocuğun bir şey istiyor, çocuğun en ufak bir şeyine kızıyorum.” (K5)

“Çocukların sesleri gürültüleri beni çok etkiledi. Çünkü sestem görüntüden çok rahatsız oluyordum. Yarı bağışmalar, sinir gerginliği falan oluyordu.”
(K8)

Bir katılımcı ise yaşadığı sorunların hem eşine hem de çocukların yansımaları aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“...Çok sinirsel oldum mesela eşim ne söylese hep tersliyordum. Mesela çocuklarım var ikiz, devamlı azarlıyordum. Hayatta bu güne kadar el kaldırmadım ama çok şeyler yaşadım yani çocuklarıma bağırdım, eşime bağırdım...” (K9)

Yaşanan ailevi sorunlardan biri de madencinin yaşadığı psikolojik sorunların yarattığı durumlardır. Ailedeki bir bireyin yaşanan bir problemin diğer aile üyelerine olan etkisini de açığa çıkarmaktadır:

“Kendi yapmış olduğum istenmedik hareketler var. Uyku düzenim bir kere yok, ikincisi ailem de buna tedirgin oldu mesela. Böyle yatakta kıpırtı olduğunda hanım sanki beni yanında yokmuş hissediyor. Yani gidecek geri gelmeyecekmişim gibi düşünüyor.” (K12)

Maddi Yetersizliklerden Kaynaklı Ailevi Sorunlar

Ailevi sorunların diğer sebebinin ise maddi yetersizlikten kaynaklanan sorunlar olduğu ortaya konmuştur. Maddi yetersizlikten kaynaklanan sorunları ifade eden bir katılımcı maddi yetersizliğin kendisini doğrudan etkilediğini, bir diğer katılımcı da iş bulamadığı ve maddi sorunlardan dolayı başka bir şehirde yaşamak istediğini ancak eşinin bu isteğini onaylamadığı için sorun yaşadıklarını belirtmiştir.

“Maddi yetersizliklerden dolayı ev içinde anlaşmazlık yaşadık.” (K4)

“...İş bulamadığım için Soma'dan gitmek istiyorum ama eşim beni desteklemiyor...” (K3)

Aile içinde maddi sorunların yaşanması, zorunlu ihtiyaçların karşılanamamasına sebep olabilir. Karşılanamayan zorunlu ihtiyaçlar ailede gündelik yaşamda sorun yaratacağı gibi aile bireylerinde gelecek kaygısına sebep olabilir. 14 katılımcıdan 12 katılımcının eşleri devamlı bir işte çalışmamaktadır. Tek ücrete bağılı olarak geçimini sağlayan aileler, gelir getiren tek kaynağın kaybedilmesiyle birden fazla maaş geliri ya da maaştan başka bir geliri olan ailelere kıyasla maddi sorunlardan daha çok

etkilenebilir. Maddi sorun yaşayan madenciler eve gelir getirememesi sebebiyle kendisini yetersiz hissedebilir ve bu da yaşanan travmatik deneyimi tetikleyebilir.

Aile bilindiği gibi en temel ihtiyaçların karşılandığı, en çok etkileşimde bulunulan sistemdir. Aile, aile bireylerinin kendilerini güvende hissettikleri, duygu ve düşüncelerinin rahatça ifade ettikleri yerdir. Sistem içinde yaşanan sorunlar bireyler arasındaki iletişim ve etkileşimi bozabilir. Bu durum sorun yaşanmasına neden olabileceği gibi mevcut sorunların da büyümesine neden olabilmektedir. Nitekim katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı gibi; katılımcıların içinde bulunduğu durum aile içindeki diğer bireylerle de sorun yaşamalarına sebep olmuştur. 2 çocuk babası K3'ün ailesine kendisinin kazada öldüğü bilgisi verilmiştir. Verilen yanlış bilgiyi ardından çocuklarının psikolojik olarak sorun yaşadığını belirtmiştir:

“Yani şimdi kızım toparlayamadı, zor toparladık kızımı. Oğlum o gün kapıyı kapattırmamış. Babam gelecek babam kapıyı kapatmayın demiş. Haliyle olayı bilenler eve doluştuğundan demiş yani kapıyı kapatmayın benim babam gelecek. Gece saat 01.30 a kadar uyumadan onu beklemiş çocuk. O yüzden yanında bir şey konuşamıyorum.” (K3)

Afet sırasında, afetzedelerin ailelerine yanlış bilgi verilmesi ailelerin sorun yaşamalarına sebep olabilmektedir. Afet sırasında ve sonrasında haberleşme ağı içerisinde bilgilerin doğru ve tutarlı aktarılması yaşanabilecek olası sorunların önüne geçilmesi bakımından önemlidir.

K3 evine Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı çalışanların geldiğini ve maddi bir ihtiyaçlarının olup olmadığını öğrenmek istediklerini, kendisinin de çocukları için pedagogun gerektiğini söylediğini ifade etmiştir. Daha sonra K3 çocuklarının ve kendisinin yaşadığı sorunların çözümü için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı çalışanların kendileri ile iletişime geçerek Soma'da kurulan psikososyal destek merkezine çağırıldıklarını ifade etmiştir. Merkeze gitmediklerini ifade eden katılımcı sebep olarak ise; bu desteğin evde verilmesine dair olan inancını göstermiştir.

Yaşanan Ailevi Sorunların Çözüm Yöntemleri

Ailevi sorun yaşayan katılımcıların, yaşadıkları sorunları çözmeye sosyal destek ve profesyonel destek olmak üzere iki yönteme başvurdukları görülmüştür.

Psikososyal Destek

Bir katılımcı eşi ve çocukları ile birlikte aldığı psikososyal desteği şöyle ifade etmektedir:

“Eşim çocuklarım falan bayağı bir tedavi gördük Biz en çok Sosyal Psikologlar Derneği yardım etti. Toplu olarak aile görüşmesi çocuklarla görüşme, eşlerin görüşmesi böyle bir program ayarladılar bize.” (K8)

Sosyal Destek

Ailevi sorunları çözmeye aldıkları sosyal desteğin yöntemini ifade eden katılımcıların genel olarak eşlerinden duygusal destek aldığı görülmektedir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“...Eşimin mesela bana dediği “Ne olursa olsun hayat devam ediyor. Çocuklarını düşün, bizi düşün, beni düşün, anneni düşün, sevdiklerini düşün. Mesela kafan dalgın olur, araba sürerken, biriyle konuşurken, bir şeye kızsın. Sakın kızma, tartışmaya girme. Kafan her zaman yolda giderken, araba kullanırken bizde olsun bizi düşün. Böyle şeyleri kafana takma. Her şey olur geçer. Her şey insanlar için.” (K5)

“Eşim üzülme, dert etme dedi hep.” (K9)

Bir aile bireyinin yaşadığı sorun ya da sorunlar diğer aile bireylerini de etkilemektedir. Yaşanan sorunun etkili bir biçimde çözülebilmesi için ailedeki tüm bireylerin çözüm sürecine dahil olmaları gerekmektedir. Bu süreçte ailenin vereceği sosyal destek önemlidir. Sosyal destek, kişinin ilişki içinde olduğu bireyler ve sosyal çevreden gelen destekleyici davranışlardır. Bu destek kişinin stresli olaylarla baş etmesini kolaylaştırır. Sosyal desteği yararlı kılan bir diğer unsur ise aldığı sosyal desteğin çeşididir. Bireyin sorun çözme aşamasında ihtiyacı olan sosyal destek çeşidini almaları şüphesiz sorun çözmeye daha etkili olacaktır. Bireyin ihtiyaç duyduğu sosyal desteğin verilebilmesi ise ailenin sahip olduğu güce bağlıdır.

TARTIŞMA

Bu çalışma Soma maden kazasından sağ kurtulan maden işçilerinin yaşadığı kaza sonrası psikolojik ve ailevi sorunlar ile bu sorunlarla nasıl başa çıktıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde yaşanan psikolojik sorunların şunlar olduğu görülmüştür: uykusuzluk, asosyal davranışlar, kapalı alan korkusu, sinirli olma hali, mezar ve ölüm korkusu, karanlıktan korkma ve karanlıkta uyuyamama, kaza ile ilgili rüyalar görme, titremeler, bağırma, olayı sık sık ve tekrar yaşama (flashback), unutkanlık.

Katılımcılar özellikle uykuya dalmakta güçlük çektiklerini, karanlıkta uyuyamadıklarını ve kaza ile ilgili rüyalar gördüklerini belirtmişlerdir. 17 Ağustos 1999 Marmara

depreminin ardından yapılan bir çalışmada depremzedelerin de benzer şekilde uykuya dalmakta ve uykuyu sürdürmekte zorluk yaşadıkları ortaya konmuştur (Özmenler vd., 2001). 1998 Adana - Ceyhan depreminin ardından yapılan başka bir çalışmada ise, depremzedelerin depremle ilgili kâbuslar gördüğü, olayı tekrar tekrar yaşadığı, ve uyku sorunu yaşadığı ortaya çıkmıştır (Uğuz vd., 2000). Maden işçileri ile yapılan bir çalışmada iş kazalarına sürekli tanıklık etme, uykusuzluk gibi bazı faktörlerin işçilerin psikolojisini olumsuz etkilediği ortaya konmuştur (Yelboğa, 2018). İnsan kaynaklı afetler içinde yer alan maden kazasının ardından afetzedelerin yaşadığı psikolojik sorunlar, doğal afetlerin ardından yaşanan sorunlar ile benzerlik göstermektedir. Farklı afet türleri içinde yer alsa da aniden ortaya çıkmaları, can kaybına neden olmaları, göçük altında veya maden ocağında kalma gibi benzer afet özelliklerinin travmatik deneyimi etkilediği düşünülmektedir. Afetin afetzeler üzerinde bıraktığı etkilere bakmak, özellikle maden kazasının maden işçileri üzerinde bıraktığı yoğun etkiyi anlamak açısından önemlidir. Ayrıca özellikle maden kazasının ardından tekrar madende çalışan katılımcılar, maden ile ilgili herhangi bir durum ya da olayın ardından bu sorunların arttığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların belirttiği bir diğer sorun ise asosyal davranışlar ve insanlardan uzaklaşmadır. Yapılan bir çalışmada, depremzedeler benzer olarak toplumsal ve mesleki işlev bozukluğu yaşadıklarını belirtmişlerdir (Uğuz vd., 2000). Başka bir çalışmada ise depremzedeler nadiren insanlardan uzaklaştıklarını belirtmiştir (Özmenler vd., 2001). Bu çalışma ile araştırma bulgularının farklı olmasının sebebinin çalışmada yer alan depremzedelerin depremden doğrudan ve yoğun etkilenen katılımcıların yanı sıra depremden doğrudan etkilenmeyen yerleşim yerlerinden de katılımcıların olmasının olabileceği düşünülmektedir. Ancak araştırmada maden kazasını birebir deneyimlemiş katılımcıların olmasının afetin etkilerinin daha yoğun hissedilebileceği düşünülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada maden kazasını deneyimleyen işçilerin, kazaya tanıklık edenlere oranla travma sonrası stres bozukluğu tanısı alma oranlarının ve travmadan etkilenme yoğunluklarının yüksek olduğu bulunmuştur (Zungu, 2013).

Konuk ve arkadaşlarının (2006), maden işçileri ile yaptığı araştırmada, çalışanlar iş güvenliğinin sağlanmasının verimlilik açısından her zaman önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle maden kazasına tanıklık eden işçilerin iş güvenliğinin sağlanması ile birlikte çalışma koşullarının da işçilerin mevcut ihtiyaçlarına göre düzenlenmesinin hem işçilerin fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlığını olumlu etkileyeceği hem de işçilerin verimliliğini arttıracığı düşünülmektedir. Başka bir

çalışmada, katılımcıların %59,8'i bir maden kazasına tanıklık etmiş, %26,7'si de kaza geçirmiştir (Yavan, 2017) Yapılan başka bir çalışmada çalışmaya katılan maden işçilerinden sadece %8'i iş kazası geçirmesine rağmen; maden işçilerinin %79,3'ü çalışırken kendilerinin beden ve ruhen güvende hissetmediklerini belirtmiştir (Karaahmetoğlu, 2019). Yaşanan kazanın ardından maden işçileri özellikle kapalı alan korkusu, karanlıktan korkma ve karanlıkta uyuyamama gibi şikayetlerde bulunmuştur. Yapısı gereği tehlikeli olan maden ocağında çalışmak; özellikle maden kazası gibi ciddi bir kazanın ardından madenciler için kendilerini normalden de daha az güvende hissettikleri bir yer haline gelebilmektedir. Ayrıca başka bir araştırmada iş kazası geçirmiş maden işçilerinin psikolojik sorunlar yaşama sıklığının arttığı görülmüştür (Kuzu vd., 2018).

Ayrıca tüm iş kollarında olduğu gibi özellikle madencilik gibi tehlikeli bir iş kolunda hem psikolojik ve çevresindeki diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayan sosyal iyilik halinin korunması oldukça önemlidir. 20 maden işçisi ile yapılan nitel bir çalışmada katılımcıların neredeyse tamamı maden de çalışmanın psikolojik boyutunun, yeraltında çalışmanın zorluklarından ve fiziksel yorgunluktan daha önemli olduğunu belirtmiştir (Kuzu, 2014). Maden kazasının yaşandığı bu bölgede insanların madene girerken "bin kez düşünmesi" gerektiğini ifade etmiştir (Toygar ve Orhaner, 2018). Maden işçileri hem yaşanan travmatik kazanın psikolojik etkileri hem de işsizlik ve/veya yaşanan maddi sorunlar ile birlikte aynı anda birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Maden işçileri ile yapılan bir çalışmada işçilerin %53,7'si birçok risk altında çalıştığı belirtirken; %70'i ise başka bir işte çalışmayı düşündüğünü ifade etmişlerdir (Karaahmetoğlu, 2019).

Bu çalışmada işçilerin yaşadığı psikolojik sorunların belirlenmesi, maden kazasına tanıklık eden işçilerin hem psikolojik sağlık ihtiyaçlarının belirlenerek sağlığın iyileştirilmesi hem de çalışma koşullarının iyileştirilmesinde işçilerin ihtiyaç duydukları düzenlemeleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yaşanan psikolojik sorunları aşmada hem aldıkları profesyonel destek hem de sosyal destek mekanizmaları etkili olmuştur. Katılımcıların birçoğu aldıkları sosyal desteği yararlı bulmuştur. Katılımcılara en çok duygusal destek ve eşlik etme desteği verildiği görülmüştür. Yapılan çalışmalarda afetlerin ardından yaşanan psikolojik sorunların çözümünde sosyal desteğin yararlı olduğu ortaya çıkmıştır (Arnberg vd., 2012; Cook ve Bickman, 1990; Güven, 2010; Kaya, 2017; Stephens ve Long, 1999).

Araştırmaya katılan 14 katılımcıdan 10'u ailevi sorun yaşamıştır. Sinirli olma hali hem eşler arasında hem de baba-çocuk arasında sorunlara neden olmuştur. Katılımcıların eşlerine ve çocuklarına karşı daha tahammülsüz oldukları ve daha kötü davranmaya başladıkları anlaşılmıştır. Yapılan bir çalışmada maden işçilerinin yeraltında yaşadıkları stres ve gerginlik nedeniyle evde eşlerine ve çocuklarına karşı tahammülsüzlük yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Kuzu, 2014). Günlük yaşamda yeraltı koşullarının neden olduğu stres ve gerginliğin yaşanan maden kazasından kaynaklanan travma ile artacağı düşünülmektedir. Ailede soruna sebep olan bir diğer konu ise maddi yetersizliklerdir. Maden işçileri ile yapılan bir çalışmada gelirin giderini karşıladığını söyleyen yani maddi güçlük yaşamayan işçilerin daha az depresyon belirtisi gösterdikleri ortaya konmuştur (Kuzu ve diğerleri, 2018). Başka bir çalışmada ise madencilerin gündelik yaşamda iş sonrası dinlenme ihtiyacının ailelerine yeterince zaman ayıramamalarına neden olduğu ortaya koymuştur (Yelboğa, 2018). Ailevi sorunları aşmada en yakındaki sosyal destek mekanizması olan ailenin etkili ve destekleyici olduğu görülmüştür. Ayrıca ailelerin sosyal destek çeşitlerinden en çok duygusal destek verdiği anlaşılmıştır. Katılımcılar ailelerinden aldığı sosyal desteğin yararlı olduğunu düşünmektedirler.

SONUÇ

Maden kazası ve madencilik konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde; çalışmalarda daha çok maden kazalarının can kaybı, yaralanma istatistikleri, iş güvenliği bağlamı, ekonomik kayıplar ve kaza riski faktörlerinin ve madencilerin çalışma koşullarının incelendiği anlaşılmıştır (Derin vd., 2017; Dursun, 2015; Düzgün, 2005; Karaahmetoğlu, 2019; Konuk vd., 2006; Kuzu vd., 2018; Önder ve Önder, 2010; Yavan, 2017; Yelboğa, 2018). Soma maden kazası ile ilgili araştırmaların ise daha çok kazanın medyaya yansımaları konusunda ve fiziki sebepleri konusunda yapıldığı görülmüştür (Ergör vd., 2014; Özkır ve Şişman, 2014; Türten, 2015; Keneş ve Taştan, 2016; Yurdigül, 2014;). Ancak maden kazaları, sadece fiziki sonuçlar doğurmamakta; psikolojik, ailevi ve sosyolojik problemlere de neden olmaktadır. Maden işçilerinin psikolojik risklere karşı koruyucu-önleyici çalışmalar yapılması en az fiziki risklerin önlenmesi kadar önemlidir. Psikolojik ve sosyal sağlığın özellikle kişi kaynaklı kazaların önlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Madencilik ve maden işçiliği çalışma koşulları sebebi ile tehlikelere açık bir sektör ve meslektir. Bundan dolayı bu denli büyük bir maden kazasını deneyimlemek normal çalışma şartları içinde zaten var olan psikolojik risklerin daha da artmasına neden

olmaktadır. Bu durum ise afetzedelerin en yakın ilişki içinde bulunduğu aile içinde de sorunlara sebep olabilmektedir. Aile içindeki sorunun asıl sebebi katılımcıların yaşadığı maden kazası gibi görünse de sonrasında diğer aile bireylerinin de etkilenmeleri sebebiyle sorun ailenin sorunu haline gelmiştir. Kaza sonrası psiko-sosyal çalışmalara hem afetzedenin hem de ailesinin dahil edilmesinin önemli ve psiko-sosyal sağlığın geri kazanılmasında etkili ve destekleyici olduğu düşünülmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmet uzmanlarının afetzedeler ve ailelerine yönelik görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Maden kazasının ardından hayatta kalan maden işçileri ve aileleri ile hayatını kaybeden maden işçilerinin ailelerine yönelik temel ve psikososyal ihtiyaçların tespitinin yapılması ve verilecek hizmetlerin bu ihtiyaçlara yönelik olmasının sağlanması,
- İhtiyacı olduğu tespit edilen bireylerin psikiyatrik hizmetlere yönlendirilmesi,
- Hayatta kalan maden işçilerinin iş hayatına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi,
- Haberleşme hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak ve doğru bilgi akışının sağlanmasına destek vermek,
- Çocuk ve kadın gibi dezavantajlı bireylerin ihtiyaçlarının farkında olmak ve bu ihtiyaçlara yönelik müdahalelerde bulunmak.

Ayrıca madenciliğin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde görev yapan meslek elemanlarının madencilik sektörü, maden işçileri ve ailelerine yönelik hizmet verebilmesi için eğitim almalarının hem önleyici hizmetlerin sunumunda hem de olası maden kazası sonrasında verilecek hizmetlerin daha etkili olmasında önemli olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de maden kazalarının psikososyal etkileri ve müdahale yöntemlerinin etkililiğini ortaya koyan çalışmaların azlığı çalışma sürecindeki literatür taramasında görülmüştür. Bu alanda mevcut bilgi eksikliğini ortadan kaldırabilmek adına Soma maden kazasının ardından Soma bölgesinde yaşayan halk üzerindeki sonuçlarını değerlendirebilmek adına saha çalışmalarının yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Maden kazalarından sağ kurtulan işçilerin maden kazasının etkilerinden kurtulup kurtulamadıklarının, bu süreci sağlıklı atlattığı kişilere uygulanan tedaviler ve kendi geliştirdikleri başatma mekanizmalarının neler olduğunun, bu süreci atlattıramamış ve post travmatik stres bozukluğu vb. sorunlar yaşayan kişilerin bu

sürecini olumsuz etkileyen koşullarının neler olduğunun belirlenmesine yönelik akademik çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma verileri, 18.11.2015 tarih ve 2015/09 sayılı Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Komisyon izni ve Soma Kaymakamlığı'ndan alınan 01.12.2015 tarih ve 1348 sayılı iznin ardından toplanmıştır.

KAYNAKÇA

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2020, 5 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri> adresinden alındı
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2020, 5 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.afad.gov.tr/elim-kazadan-sag-kurtulanlar57> adresinden alındı
- Aktaş, A. M. (2002). Kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesi. G. Erkan, F. Demiröz, & S. Ö. Çetin (Ed.) içinde, *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2001 Deprem ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokul, SHÇEK ve UNICEF Ortak Yayını.
- Aktaş A ve Berk S. (2012). Verilen sosyal destek ölçeği'nin psikometrik özellikleri. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(2), 71-84.
- Arnberg, F. K., Hultman, C. M., Michel, P. O., ve Lundin, T. (2012). Social support moderates posttraumatic stress and general distress after disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 25(6), 721-727.
- Aysan, M. E., ve Kablay, S. (2017). Türkiye'de özelleştirmeler ve kömür madenciliği: soma'da maden işçisi olmak. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 1(1), 51-76.
- Bayraktar, B., Uyguçgil, H., ve Konuk, A. (2018). Türkiye madencilik sektöründe iş kazalarının istatistiksel analizi. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 57(Özel Sayı), 85-90.
- Buz, S. (2002). Afet Yönetimi Ve Sosyal Hizmet. G. Erkan, F. Demiröz, ve S. Ö. Çetin (Ed.) içinde, *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2001 Deprem ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokul, SHÇEK ve UNICEF Ortak Yayını.
- Cook, J. D., ve Bickman, L. (1990). Social support and psychological symptomatology following a natural disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 3(4), 541-556.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni*. (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Çepnioğlu, A. (2017). Maden işçilerinin aile hayatı: Murgul örneği. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(56), 123-134.

- Demiröz, F., ve Buz, S. (2014). Acil durumlarda toplumun harekete geçirilmesi ve katılımı. V. Işıkkhan (Ed.) içinde, *Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma* (s. 193-200). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Derin, L., Varol, N., ve Uymaz, S. (2017). Türkiye'deki kömür madeni kazalarına ilişkin değerlendirme. *Dirençlilik Dergisi*, 1(1), 47-53.
- Dursun, A. E. (2015). Yeraltı kömür madenciliğinde mekanizasyonun işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından önemi. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 1-9.
- Dündar, S., Bilim, N., ve Bilim, A. (2018). Ülkemizdeki maden sektöründe meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarının analizi. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 423-432.
- Düzgün, H. B. (2005). Analysis of roof fall hazards and risk assessment for Zonguldak coal basin underground mines. *International Journal of Coal Geology*, 64(1-2), 104-115.
- Ergör, O., Eser, E., Deveci, S., ve Beşer, E. (2014). Soma örneğinde; maden işkolunda iş kazalarının çok yönlü değerlendirilmesi , 12(2), 16. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 12(2), 16-23.
- Güven, K. (2010). Marmara depremini yaşayan yetişkinlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası gelişim ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Işıkkhan, V. (2007). Kanser ve sosyal destek. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1(4), 17-23.
- Karaahmetoğlu, A. (2019). Zonguldak/Kozlu kömür madenlerinde istihdam edilen işçilerin çalışma koşulları ve iş sağlığı güvenliği uygulamalarına yönelik bir saha çalışması. *Çalışma ve Toplum*, 62(3), 1959-1990.
- Karataş, K. (2000). Türkiye'de afet politikası üzerine kısa bir değerlendirme. B. Tufan, A. M. Aktaş, ve V. Duyan (Ed.) içinde, *Travma Tedavisi Uzman Eğitimi* (s. 96-105). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:5.
- Kaya, H. (2017). Terörün psikolojik izleri: doğrudan ve dolaylı maruziyet üzerine bir inceleme. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinler Arası Adli Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Danışman: Prof. Dr. Gülsen ERDEN.
- Keneş, H. Ç., ve Taştan, İ. Ö. (2016). Madencinin acısına bakmak: ulusal basında soma maden "facisi" sınıhaberleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(1), 125-160.

- Konuk, A., Yerel, S., Önder, S., ve Işık, M. (2006). Kömür madeni işletmelerinde verimlilik artışı için alınacak kararlarda işçilerin tercihleri. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 45-3, 3-8.
- Korkmaz, O. (2011). İş kazaları ile verimlilik arasındaki ilişki: türkiye taşkömürü kurumu örneği. *Journal of Yasar University*, 6(23), 3805-3813.
- Kowalski-Trakofler, K. M., ve Vaught, C. (2012). Psycho-social issues in mine emergencies: The impact on the individual, the organization and the community. *Minerals*, 2(2), 129-168.
- Köse, H., Şenkal, S., ve Aközel, A. (1990). GLİ Tunçbilek bölgesi yeraltı işletmelerindeki kaza istatistikleri. *Türkiye*, 7, 363-381.
- Krespi, M. (1993) An investigation of the relationship of life events and social support with depression in dialysis patients. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul.
- Kuzu, A. (2014). Yeraltı maden ocaklarında çalışan işçilerin çalışma koşullarının ruh sağlığına etkisinin belirlenmesi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman Doç. Dr. Gül Ünsal Barlas). İstanbul.
- Kuzu, A., Barlas, G. Ü., ve Onan, N. G. (2018). Yeraltı maden ocaklarında çalışan maden işçilerin ruh sağlığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1431-1442.
- Mağden, Ç., Ademhan, Ç., Şavur, E., Yeniokatan, İ., Kılıç, M., Gözden, M., . . . Yüksel, S. (2008). *Afetlerde psikososyal destek uygulama rehberi*. Ankara: Türk Kızılayı.
- Mathbor, G. M. (2007). Enhancement of community preparedness for natural disasters: The role of social work in building social capital for sustainable disaster relief and management. *International Social Work*, 50(3), 357-369.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Müftüoğlu, B. G., ve Taniş, B. (2010). 21. Yüzyılda Zonguldak maden işletmelerinde çalışma hayatı: bir kesit-tek gerçek. *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 185-216.
- Nikku, B. R. (2015). Living through and responding to disasters: Multiple roles for Social Work. *Social Work Education*, 6(34), 601-606.
- Önder, S., ve Önder, M. (2010). tkiye bağlı işletmelerde yaralanmalı iş kazalarının analizi. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 49(3), 3-12.
- Özkır , Y., ve Şişman, B. (2014). Soma maden kazasının internet gazetelerinde aktarılmasının haberde ideoloji bağlamında değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(6), 65-81.

- Özmenler, K. N., Karlıdere, T., ve Battal, S. (2001). Depremzede ruhsal danışma merkezine başvuranların sosyodemografik özellikleri ve semptom sıklıkları. *Kriz Dergisi*, 9(1), 13-16.
- Palabıyıköğlü, R. (2000). Durumsal yaşam krizleri: travmatik deneyimler. I. Sayıl, O. E. Berksun, R. Palabıyıköğlü, H. Devrimci Özgüven, Ç. Soykan, ve S. Haran (Ed.), *Kriz ve Krize Müdahale* içinde (s. 97-123). Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No:6.
- Paul, P. S. (2009). Predictors of work injury in underground mines-an application of a logistic regression model. *Mining Science and Technology (China)*, 19(3), 282-289.
- Pyles, L. (2007). Community organizing for post-disaster social development: Locating social work. *International social work*, 50(3), 321-333.
- Roberts, A. R. (2005). *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research*. . Oxford: Oxford University Press.
- Sarı, M., Selçuk, A. S., Karpuz, C., ve Duzgun, H. (2009). Stochastic modeling of accident risks associated with an underground coal mine in Turkey. *Safety science*, 47(1), 78-87.
- Sayı, I. (1992). Olağanüstü koşullarda krize müdahalenin yeri ve önemi. *Kriz Dergisi*, 1(1), 4-7.
- Sheafor, B., ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Soma maden kazası türkiye psikiyatri derneği ruhsal travma ve afet psikiyatrisi çalışma birimi raporu*.2014. Türkiye Psikiyatri Derneği . 5 2, 2020 Erişim adresi: <https://www.psikiyatri.org.tr/1266/soma-maden-kazasi-raporu-13-23-mayis-2014> adresinden alındı
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Soma Maden Kazası Sonrası İnceleme ve Değerlendirme Raporu*. 2014
- Stephens, C., ve Long, N. (1999). Posttraumatic stress disorder in the New Zealand police: The moderating role of social support following traumatic stress. *Anxiety, Stress, and Coping*, 12(3), 247-264.
- Sundet , P., ve Mermelstein, J. (1997). Predictors of rural community survival after natural disaster: Implications for social work practice. *Journal of Social Service Research*, 22(1-2), 57-70.
- Şavur , E., ve Tomas, S. A. (2010). Terör olaylari sonrasında psikososyal destek hizmetleri. *Kriz Dergisi*, 18(1), 45-58.

- Taylor, A. W., ve Fraser, A. G. (1981). *Psychological sequelae of operation overdue following the DC-10 air crash in Antarctica* ( ). Wellington: Victoria University of Wellington Publications in Psychology No. 27.
- Theater, B. (2014). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri uygulama için bir giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Toygur, Ş. A., ve Orhaner, E. (2018). Madencilik sektörünün iş sağlığı ve güvenliği politikaları açısından politika haritalama yöntemiyle analizi. *Calisma ve Toplum*, 58(3).
- Tozman, B. (2010). Türkiye madencilik sektöründe iş kazalarının istatistiksel analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ; (Danışman : Prof. Dr. Adnan Konuk). Eskişehir.
- Tufan, B. (2000). Afet durumlarında sosyal destek hizmetleri ve sosyal hizmet uzmanları. B. Tufan, A. M. Aktaş, & V. Duyan (Ed.) içinde, *Travma Tedavisi Uzman Eğitimi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:5.
- Tuncay, T. (2004). *Afetlerde sosyal hizmet 1999 yılı Marmara ve Bolu-Düzce depremleri sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları*. Ankara: Özbay Ofset Matbaacılık.
- Tuncay, T., ve Akçay, S. (2018). Terörizmin psikososyal etkileri ve sosyal hizmet uzmanının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 307-334.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. 2010. Ankara.
- Türkiye Psikiyatri Derneği*. (2020, 5 3). Erişim adres: <https://www.psikiyatri.org.tr/1266/soma-maden-kazasi-raporu-13-23-mayis-2014> adresinden alındı
- Türten, E. (2015). Soma maden faciası karikatürlerinin değerlendirilmesi: Salih Memecan, Mehmet Çağçağ, Osman Turhan ve Behiç Ak örnekleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2), 137-158.
- Uğuz, Ş., Levent, B. A., Soylu, L., Kocabaş, Ö., ve Demirci, S. (2000). 98 Adana-Ceyhan depreminden sonra ortaya çıkan akut stres bozukluğunun araştırılması. , 3(Supp: 3), *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(Ek: 3), 16-20.
- (2015). *Van-Erciş depremleri sonrası yürütülen psikososyal destek programlarının değerlendirilmesi raporu*. UNICEF ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Yanay, U., ve Benjamin, S. (2005). The role of social workers in disasters: The Jerusalem experience. *International Social Work*, 48(3), 263-276.

- Yaşar, S., İnal, S., Yaşar, Ö., ve Kaya, S. (2015). Geçmişten günümüze büyük maden kazaları. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 54(2), 33-43.
- Yavan, Ö. (2017). Çalışanların işe gitmeme ve çalışıyor gibi görünme davranışları üzerine bir araştırma: zonguldak taşkömürü kurumu örneği. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 19, 249-276 .
- Yelboğa, N. (2018). Maden işçilerinin psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan gündelik yaşamlarının incelenmesi: Murgul bakır madeni örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 123-147.
- Yıldırım , A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Geliştirilmiş 9. Baskı b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 481-486.
- Yurdigül, A. (2014). Olumsuz olayların televizyon ana haber bültenlerinde sunumu:“Soma Faciası” üzerine bir inceleme çalışması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(4).
- Zakour, M. J. (1997). Disaster research in social work. *Journal of Social Service Research*, 22(1-2), 7-25.
- Zungu, L. I. (2013). Prevalence of post-traumatic stress disorder in the South African mining industry and outcomes of liability claims submitted to Rand Mutual Assurance Company. *Occupational Health Southern Africa*, 19(2), 22-26.

Aydos, S. ve Köksal-Akyol, A. (2020). Velayet kararlarında yürütülen süreç: uzmanlar ne düşünüyor? Ne yapıyor?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 904-930.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 06.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 13.05.2020

VELAYET KARARLARINDA YÜRÜTÜLEN SÜREÇ: UZMANLAR NE DÜŞÜNÜYOR? NE YAPIYOR?¹

The Process About the Custody Decisions: What Are Experts Thinking? What Are Experts Doing?

Sebahat AYDOS*

Aysel KÖKSAL AKYOL**

* Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4587-3353, sebahatcalis@hotmail.com

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1500-2960, koksalaysel@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada çocukların velayetine karar verme sürecinde görevli uzmanların velayete ilişkin değerlendirme sürecini nasıl yapılandıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden temel yorumlayıcı desen üzerine kurgulanmıştır. Çalışma grubunu velayete ilişkin değerlendirme raporu hazırlayan ve kartopu örnekleme metodu ile seçilen beş uzman oluşturmuştur. Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada, veri toplama aracı olarak 'Görüşme Formu' kullanılmıştır. Çalışma sonucunda adliye sistemi içerisinde velayet raporlarının hazırlanmasına ilişkin farklılıkların olduğu, uzmanların çalışma şekillerinin, raporu yazan uzman sayısının, değerlendirme sürecinde yardımcı kaynaklardan faydalanma durumlarının ve raporu hazırlama biçimlerinin mahkemeden mahkemeye değiştiği, bu değişikliğe bireysel farklılıkların yanında mahkeme hâkiminin bakış açısının neden olduğu bulguları elde edilen sonuçlar arasındadır. Bunun yanı sıra velayete ilişkin kararda uzmanların yalnızca kanaat bildirdikleri, son sözü söyleme yetkisinin hâkimlerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzmanlar her ne kadar çocuğun gelişimini ve çocuğun katılım hakkını velayete ilişkin karar verme sürecinde önemsediklerini iddia etseler de çocuğun gelişimsel değerlendirmesine ve çocuğun gelişimsel özelliklerinin kanaati etkileme biçimine yer verilen bir bulguya rastlanmamıştır. Çocuğun katılım hakkı da bu bağlamda yalnızca büyük yaş grubu çocuklarla yapılan görüşmelerde karara etki etmektedir. Aynı zamanda uzmanlar yardımcı kaynak verilerini ve ev ziyaretlerini genel olarak önemsiyor olsalar da sistemin uygun olmaması nedeniyle bu tarz bilgilere ulaşamamaktadır.

Anahtar kelimeler: boşanma ve çocuk, uzmanlar, velayet

¹ Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal the ways in which the experts make sense of the custody evaluation process in the process of deciding custody of children. The study is based on the basic interpretive design, one of the qualitative research methods. The study group consisted of five experts who prepared a custody evaluation report and were selected by the snowball sampling method. In the study, which used the interview technique, 'Interview Form' was used as the data collection tool. As a result of the study, there are differences in the preparation of custody reports within the judicial system; the manner in which experts work, the number of experts writing the report, the availability of ancillary resources in the evaluation process, and the manner in which the report is prepared vary from court to court; the findings of this change rather than individual differences are the results of the court judge's point of view. In addition, it was concluded that the decision about custody was only the opinion of the experts and that the judges had the authority to say the last word. Although the experts claim that they care about the child's development and the right to participate in the decision making process, there is no evidence that the developmental evaluation of the child and the way that the child's developmental characteristics affect opinion are included. The child's right to participate also affects the decision only in interviews with older children. At the same time, although experts generally care about auxiliary resource data and home visits, they cannot access such information because the system is inappropriate.

Key words: custody, divorce and child, experts

GİRİŞ

Aile; kişilerin dünyaya geldikleri andan itibaren içerisinde var oldukları toplumun yaşam tarzını öğrendiği, insanların yaşamlarına devam edebilmesi için ihtiyaç duyduğu bakım ve desteklerin sunulduğu, bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı öğrenildiği ve bireyin öğrendiği bu öğretileri kendi oluşturduğu aileye yeni katılacak olan bireylere aktardığı, durağan olmayan sosyal bir olgudur. Aile hem bireyin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişiminin doğal koşullarını sağlar, hem de toplumun sosyal temellerinden birini oluşturur (Yapıcı, 2010; Bayer, 2013; Akyüz, 2015). Aynı şekilde çocuk, ailenin içinde dünyaya gelir ve bu çevrede edindiği deneyimlerle biçimlenir ve gelişir (Akyüz, 2015). Fakat aile kavramının devamlılığının yaşam boyu sağlanması her aile için mümkün olmamaktadır. Devamlılığın sağlanamaması sonucu olarak ortaya çıkan durumlardan biri ise hem hukuki hem de toplumsal açıdan 'boşanma' olarak nitelendirilmektedir.

Boşanma, toplumsal yaşam içerisine çok uzun zaman önce girmiş olan ve fakat hem dünya hem de ülkemiz gündeminde giderek yoğunlaşan bir kavramdır (Bilici, 2014). Toplumsal bir bakış açısıyla boşanmayı "eşler arası ayrılık" olarak değerlendirip, normalleştirmek bazı spesifik olaylar açısından zaman zaman düşünülebilir olsa da bu sonuç boşanma kavramını fazlasıyla basite indirgemek olur. Çünkü boşanma yalnızca evli olan bireyleri değil, onlar tarafından kurulan ailenin diğer bireylerini ve ileride aile kuracak olan çocukları da doğrudan etkilemektedir (Tatlıoğlu ve Demirel, 2016).

Boşanma durumunda süreçten en çok etkilenecek olan bireylerin başında karı-kocanın ortak çocukları gelmektedir. Her ne kadar evlilik birliği içerisinde çok fazla önemsenmese de boşanma kavramı ile birlikte hem ebeveynlerin hem de çocuğun hayatına bir de velayet kavramı girmektedir. Velayet küçüklerin, bazı durumlarda ergin kısıtlı çocukların kişiliğine, mallarına özen göstermek ve onu temsil etmek konusunda ebeveynlere yüklenen görevlerle, bunların çocuğun yararına uygun biçimde yerine getirilmesini sağlayan yetkileri içeren ve yalnızca çocuğun korunması amacını güden ve bunlara ilişkin hak ve sorumlulukları içeren kurumdur (Akyüz, 2015). Velayet, ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluklarının ve yetkilerinin tamamını kapsamaktadır (Kiremitçi, 2014). Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda ise velayete sahip olmayan ebeveyn, çocuğa ilişkin hiçbir hakkını kullanamaz ve velayete sahip olan ebeveyne müdahalede bulunamaz (Kiremitçi, 2014). Bu nedenle boşanan çiftlerin ortak çocuğu olması durumunda süreç zorlaşır ve çocuğun velayetinin kimde kalacağı ciddi oranda sıkıntılı ve ancak hukuksal çözümlerle sonuçlanabilir (Polat ve Gündoğan, 2015). Velayet düzenlemeleri ile ilgili kararlar, ebeveynler arasında resmi prosedürler yoluyla verilen kararlardan, gayri resmi olarak yapılan anlaşmalara kadar uzar ve bu süreç çocuk reşit olana kadar bir döngü içerisinde devam eder (Kelly ve Lamb, 2000).

Ebeveynler arasında karşılıklı anlaşma mümkün olduğunda kararın kabul süreci, konuyla ilgili herkes için psikolojik ve duygusal olarak daha kolay olsa da çocuğun yüksek yararının ailenin dışındaki birisi tarafından korunması gerekmektedir (Alexander 1977). Bu nedenle hâkimler, karar verme sürecinde doğru sonuca ulaşabilmek adına kendisine danışmanlık yapmak üzere hem çocuklar hem de ebeveynlere ilişkin değerli bilgiler elde edebilecek kapasitede bir uzman atayabilir ve kararını büyük oranda bu uzmanların yaptığı önerilere dayandırabilir (Alexander, 1977). Böylece yasal mekanizma daha sağlıklı kararlar verebilir (Otto vd., 2000). Bu sebeple velayete ilişkin karar verme sürecinde görev alan uzmanların konumu önem taşımaktadır.

Velayete ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler, bir aile mahkemesi sisteminin parçası olan nitelikli bireyler veya ekipler tarafından özel olarak gerçekleştirilir (Martindale, 2007). Farklı ülkelerin velayete ilişkin değerlendirmelerde uzmanlara biçtikleri rollerde farklı uygulamaları bulunmaktadır. Ülkemiz hukuk sistemine baktığımızda boşanma durumunda çocuğun velayetinin kime verileceğine ilişkin karar hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Ancak ülkemizde de hâkimlerin konusunun uzmanı kişiler tarafından destek alabilecekleri ilgili mevzuatla düzenlenmiştir. Aile Mahkemelerinin olduğu yerlerde mahkemece doğrudan istihdam edilen, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev

ve Yargılama Usullerine Dair Kanunu (2003)'nda belirtilen uzmanlar (sosyal çalışmacı, psikolog ve pedagog) tarafından parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verilme sürecinde velayet raporları hazırlanmaktadır. Uzman istihdam edilmeyen durumlarda ise 5395 sayılı çocuk koruma kanununun (e) bendinde yer alan "sosyal çalışma görevlileri" (sosyal çalışma görevlisi: psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları) ilgili mahkeme tarafından görevlendirilebilir ve velayete ilişkin değerlendirme raporu hakimler tarafından talep edilebilir. Bu kapsamda görevlendirilen uzmanlar çocukların velayetinin kime verilmesinin uygun olacağına ilişkin hâkime öneri niteliğinde kanaat bildirirler.

Velayetin kime bırakılacağına ilişkin değerlendirme yapan uzmanlar davalarda velayet kararlarının yapı taşı oluşturmakta ve bu sayede varlıklarının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Buz vd., 2015). Velayete ilişkin uzman değerlendirilmesi mahkeme için ek bilgi kaynağı sunmakta ve mahkemeye, çocuğun yararına olan şeyler konusunda hâkimin kolayca erişemeyeceği bir perspektif sağlamaktadır. Bu sayede verilen kararın da adilliği artar (APA, 1994).

Uzmanların sürece olan katkısı tartışılmayacak düzeyde önem arz etmektedir. Uzmanların velayet sürecini yöneten en önemli etken oldukları varsayıldığında velayete ilişkin sürecin başından sonuna kadar uzmanların bakış açısıyla nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulmasının, çocuğun yüksek yararının en iyi şekilde korunabilmesi adına gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda sürece fiilen dahil olan uzmanların görüşleri çocuğun velayetine ilişkin kararlarda çocuğun yüksek yararının korunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Öyle ki süreci yöneten uzmanların karşılaştıkları vakalar, elde ettikleri deneyimler, belirlediği sorunlar ve uygulamaya yönelik çözüm önerileri, velayete ilişkin değerlendirme sürecinin doğru şekilde yapılandırılmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda ülkemiz aile mahkemelerinde görevli olan uzmanların velayete ilişkin değerlendirmelere yönelik nasıl bir bakış açısına sahip oldukları, sürecin onlar açısından nasıl işlediği, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmada boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verme sürecinde aile mahkemelerinde görevli uzmanların velayete ilişkin değerlendirme sürecini nasıl yapılandırdıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verilme sürecinin uzman görüşlerine dayalı olarak incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın modeli nitel araştırma yöntemlerinden temel yorumlayıcı (basic interpretive design) desendir. Temel yorumlayıcı desen nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, bu desendeki araştırmalar olayların anlamlarının nasıl yapılandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçlar (Merriam, 2015).

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik bulguları: Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, araştırma ile gerçek arasındaki doğru orantı ile ilgilendirilir (Merriam, 2015). Bu kapsamda nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, inandırılabilirlik, aktarılabilirlik, onaylanabilirlik ve sağlamlık olarak dört başlık altında toplanır (Lincoln ve Guba 1985). Araştırmada bulguların sağlamlığının ve inandırılabilirliğinin sağlanması için akran/uzman bilgilendirmesi yöntemine başvurulmuştur. Çalışmaya ilişkin hazırlanan görüşme soruları yedi uzman ile paylaşılmış ve görüşleri doğrultusunda revize edilmiştir. Bunun yanı sıra farklı bir araştırmacı ile bulgular ve sonuçlar paylaşarak bu bulgulardan bu sonuçlar çıkar mı? sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmanın aktarılabilirliğinin sağlanması için görüşmelerde ses kaydı alınarak verilerin eksiksiz olarak programa aktarımı sağlanmış ve yorumlamalarda bağlam tanımlanarak görüşlere ilişkin ayrıntılı ve zengin betimlemelere yer verilmiştir. Onaylanabilirlik için ise katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar okuyucuya sunulmuştur. Bunun yanı sıra verilerin güvenilirliğini ortaya koyabilmek adına kodlayıcılar arası güvenilirliğe bakılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda kodlayıcılar arası güvenilirlik değeri .84 çıkmıştır. Güvenilirliğin .70 ya da daha fazla çıkması ile verilerin güvenilir bir biçimde ölçüldüğü sonucuna varılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu velayete ilişkin değerlendirme raporlarını yazan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan beş uzman oluşturmuştur. Çalışmada kartopu örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmaya gönüllü olan uzmanlardan başka bir gönüllü önermeleri istenerek görüşme yapılacak olan uzmanlar belirlenmiştir.

Çizelge 1. Görüşme Yapılan Uzmanların Demografik Bilgilerine İlişkin Dağılımlar

	Kadın		Erkek	Toplam
Cinsiyet	4	1		5
	Pedagog	Psikolog	Sosyal Çalışmacı	Toplam
Meslek	1	2	2	5
	1-2 Yıl	3-5 Yıl	10 Yıl ve üzeri	Toplam:
Tecrübe yılı	1	2	2	5

Çalışma grubunu oluşturan uzmanların dördü kadın, biri ise erkektir. Görüşme yapılan uzmanların aile mahkemelerinde istihdam edildikleri kadrolara bakıldığında iki tanesinin psikolog, iki tanesinin sosyal çalışmacı ve bir tanesinin pedagog olduğu görülmektedir. Uzmanların deneyimlerine ilişkin elde edilen bilgiler ise iki tanesinin 10 yıl ve üzeri, iki tanesinin üç-beş yıl arası, bir tanesinin ise bir-iki yıl arası tecrübesi bulunduğu yönündedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli alan yazın taramasının ve çalışan meslek elemanlarından fikir alınmasının ardından taslak bir Görüşme Formu hazırlanmıştır. Bu Görüşme formu görüşmeyi yarı yapılandırılmış bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmış 18 temel sorudan oluşmaktadır. Bu sorular görüşmenin niteliğine göre görüşme esnasında arttırılmış ya da azaltılmıştır. Hazırlanan Görüşme Formu içerik geçerliği bakımından değerlendirilmek üzere yedi uzmanın görüşüne sunulmuştur (nitel araştırma yöntemleri üzerine çalışan bir uzman, çocuk gelişimi alanında çalışan üç uzman, eğitim bilimleri alanında çalışan bir uzman ve velayete ilişkin değerlendirmelerle ilgili çalışan iki uzman). Uzmanlardan gelen geri dönüşler değerlendirilerek Görüşme Formu'na son hali verilmiş ve kullanıma uygun hale getirilmiştir. Görüşme formunun içeriğinde uzmanların demografik özelliklerine, velayete ilişkin rapor hazırlama süreçlerine, rapor hazırlama aşamalarında harcadıkları zamana, en çok zorlandıkları alanlara ve bu alanlarda kullandıkları çözüm yollarına, velayete ilişkin karar verme sürecinde önemsedikleri faktörlere, velayete konu çocuğun gelişimi ve çocukların gelişiminin raporlara olan etkisine, farklı disiplinlerin raporlara etkisine, hazırladıkları raporların benzerliklerine ve farklılıklarına, raporların içeriğine ve rapor yazma sürecinde değiştirmek istedikleri durumlara ilişkin sorulara yer verilmiştir. Görüşme sürecinde görüşmenin içeriğine göre gerekli görülen “sondaj sorular” eklenerek derinlemesine veri toplanması sağlanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Öncelikle çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'na 27.11.2016 tarihinde başvuruda bulunulmuştur. Yapılan değerlendirme sonucunda Ankara Üniversitesi Etik Kurulu 23.01.2017 tarih ve 2 sayılı toplantısında 21 numaralı kararında çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Aile mahkemeleri bünyesinde uzman olarak görev yapan, velayet raporları hazırlayan ve çalışmaya dâhil olma konusunda gönüllü olan beş uzmanla gerekli bilgilendirmelerin yapılmasının ardından görüşmeler yapılmıştır. Sayı çalışma başlangıcında herhangi bir şekilde netleştirilmemiştir. Gönüllü olarak çalışmaya katılım sağlayan uzmanlara kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır ve veriler kendini tekrar etmeye başladıktan sonra veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Uzmanlara öncelikle araştırmmanın amacına yönelik bilgi verilmiş, verilerin gizliliğine ilişkin doğru ve gerçek bilgiler paylaşılmıştır. Ses kaydı almaya izin verilmesinin ardından uzmanlarla görüşme yapılması uygun görülmüştür. Uzmanın çalışmayı kabul etmesinin ardından hazırlanmış olan gönüllü onam formu karşılıklı olarak imzalanmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Uzmanlarla yapılan ilk görüşmelerde bilgilendirme yapılmış, sonrasında uygun oldukları tarih ve saat dilimi için randevu alınmıştır. Uzmanlarla adliye içerisinde, kendileri tarafından uygun görülen mekânlarda görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Görüşmelerin her biri ortalama 25 dakika (en az 19, en fazla 33) sürmüştür.

Verilerin Analizi

Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ses kayıtlarının deşifre edilmesinin ardından analiz edilmek üzere nitel analiz programına (N-Vivo) aktarılmış ve metinler, anlam bütünlükleri parçalanarak ve metinden sürekli önermeler oluşturularak betimsel analiz edilmiştir. Bu analizde ilk olarak bütün veriler satır satır kodlanmıştır. Bu kodlardan analiz birimleri oluşturulmuştur. Analiz birimleri merkezi temalara, merkezi temalardan açıklayıcı temalara dönüştürülerek oluşan örüntüler ve farklılaşmalar yorumlanmış ve raporlaştırılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda bulgular dört tema altında toplanmıştır.

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular; değerlendirme sürecine genel bakış, veri toplama süreci, karar verme süreci ve yaşanan sıkıntılar/çözüm yolları başlıkları altında sunulmuştur.

Değerlendirme Sürecine Genel Bakış:

Velayet dosyalarının uzmanlara ön inceleme aşamasındayken ya da devam eden davalarda ara karar olarak hakimler tarafından yönlendirilmektedir. Uzmanlar, geliş sıklığı değişkenlik gösterse de aylık ortalama yirmi civarı dosyaya ilişkin rapor hazırladıklarını ifade ederek, ülkemizde boşanma davalarına ilişkin artışa bağlı olarak gün geçtikçe kendilerine yönlendirilen dosyaların da artış gösterdiğini eklemiştir. Uzmanların raporlar için harcadıkları süreye bakıldığında her birinin birleştikleri nokta harcanan sürenin rapordan rapora değiştiği yönündedir. Ancak uzmanlar ortalama olarak görüşmeler, tartışma ve rapor yazım aşamalarının toplamının bir iş gününü aldığı, zaman zaman da geçtiğini dile getirmiştir. Görüşmelerin ne kadar sürdüğüne bakıldığında ise her bir görüşme bir saatten az, iki saatten de daha fazla sürmemektedir. Mahkemelerde tek meslek elemanı olarak çalışan uzmanlar raporlarını bireysel olarak oluşturmakta, üç meslek elemanının beraber çalıştığı mahkemelerde ise her bir meslek elemanı kendi alanına ilişkin veri toplamakta ve ardından aralarında bir görüşme yaparak karara ilişkin kanaat oluşturmaktadır. 3. katılımcı bu durumu “...Görüşmeleri yaptıktan sonra; şimdi biz üç kişi çalışıyoruz her mahkemede bu böyle değil bir tane pedagog var, ben psikoloğum, bir tane sosyal hizmet uzmanı arkadaşımız var. Gittiğimiz yerde anne, baba, çocuk işte kim varsa herkes ayrı ayrı görüşmelerini yapıyor. Ayrı odalarda notlarımızı notlarını herkes kendi geçiriyor sonra oturuyoruz birleştiriyoruz, değerlendirmeyi de birlikte yazıyoruz ve bu şekilde raporu tamamlıyoruz... (Erkek-Pedagog-36)” şeklinde ifade etmiştir. Bazı uzmanlar görüşmelerin hemen ardından raporlamaya geçerken bazıları görüşmelerin ardından hemen raporu yazmayı tercih etmemektedir. Bu uzmanlar hem dinledikleri bilgileri sorgulamak için kendilerine, hem de iddialarını ispatlamaları için taraflara zaman tanımak amacıyla bu yöntemi kullanmaktadır. Ancak bu durumun dezavantajı olarak süreci uzattığına ilişkin bilgi uzmanlar tarafından eklenmiştir.

Genel örüntüye göre uzmanların değerlendirme süreçleri öncelikle dosya inceleme ile başlamakta, sonrasında gerekli görüşmeler yapılmakta ve son olarak rapor yazılmaktadır. Ancak bazı uzmanlar dosya inceleme sürecini ebeveyn görüşmelerinin sonrasına ertelenmektedir. Bunun sebebi, uzmanların zihinlerinde dosyaya ilişkin bir ön yargı oluşturmadan önce tarafların iddialarını bireysel olarak dinlemeyi tercih etmeleridir. Uzmanlar, görüşmeleri genel olarak adliyede gerçekleştirmektedir. Ev ziyaretleri ise nadiren yapılmaktadır.

Raporların içeriğinde olması gereken bilgilere ilişkin uzman görüşlerine baktığımızda; ebeveynlerin ayrı ayrı olarak yaşadıkları süreç, sosyal destek mekanizmaları, sosyoekonomik durumları, yaşam tarzları, ebeveynler ve çocuklarla ayrı ayrı yapılan görüşmelerin özeti, ev ziyareti durumunda eve ilişkin bilgiler, ebeveynlerin güçlü ve zayıf yönleri, ebeveyn çocuk ilişkileri, demografik bilgiler ve değerlendirme gibi başlıkların yer aldığı görülmektedir. Ancak bu başlıklar uzmandan uzmana ve rapordan rapora farklılaşmaktadır. Uzmanların ifadelerine göre adliye sisteminde genel bir rapor standardı olmamakla birlikte uzmanların kendileri için de oluşturdukları bir standart bulunmamaktadır. Yazılan raporların içeriği, incelenen ve veri elde edilen alanlara göre değişebilmektedir. Ek olarak raporların standartlaşmasına ilişkin elde edilen diğer bilgilere bakıldığında bütün uzmanlar raporların doğrudan standartlaştırılabilecek olan bir içeriğinin olmayacağını bastırarak dile getirmiştir. 3. katılımcı “...Her vaka birbirinden o kadar farklı ki bir şablon oluşturamıyorsunuz; çünkü ailenin yaşantısını, o insanların yaşam biçimini, her türlü tutum ve davranışını öğrenmek zorundasınız ve hepsi birbirinden o kadar farklı ki bu nedenle dosya numarası tarafların adı şu soyadı bu, dosya başlıkları dışında hiçbir bilgiyi standartlaştıramıyorsunuz. İmkânsız, farklı aileler, farklı ihtiyaç ve düşünceler, insanlar... (Kadın-Psikolog-37)” şeklinde ifade etmiştir. Ancak uzmanlar standartlaşmanın olmayacağını sebebini dosyaların tamamının biricik olması, her dosyanın farklı ihtiyaçlarının olması şeklinde tanımlamıştır. Uzmanlara göre rapor düzeni ve üst başlıklar standartlaştırılabilir, veri toplamaya ilişkin bazı başlıklar zorunlu tutularak diğer yardımcı kaynak verilerine ilişkin ihtiyaç analizi sonucunda rapor içeriğine ekleme yapılabilir.

Veri Toplama Süreci:

Uzmanların değerlendirmelerinde kilit noktayı oluşturan veri görüşmelerdir. Öncelikle ebeveynlerle ve mümkünse velayete konu çocuklarla adliye ortamında görüşmeler yapılır. Ebeveynlerle yapılan görüşmelerin ne derece sağlıklı olduğu konusunda yapılan yorumlara bakıldığında; genelde velayete ilişkin sürecin bir ‘kazan-kaybet’ durumuna dönüşmesi sebebiyle ebeveynler tarafından görüşmelerin manüplasyona açık bir hale getirildiği uzmanlar tarafından düşünülmektedir. Bu nedenle bazı uzmanlar okul yetkilileri, kök aile (eşlerin doğup büyüdüğü ve evlenene kadar bağlı oldukları; anne, baba ve kardeşlerden oluşan aile) ya da bakıcı gibi ilişkiye birinci derecede şahit olan kişilerle görüşülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ancak edinilen bulgulara göre ebeveyn ve çocukla yapılan adliye ortamındaki görüşmeler dışındaki görüşmeler maalesef istisnadır. Uzmanlar gerçekleştirdikleri görüşmelerde detayların hakimler

üzerinde netleştiği konusunda fikir birliğindedir. Ev ziyaretini rutin olarak gerçekleştiren uzmanlar nadiren bulunmaktadır. Bunun sebebi de yine beraber çalıştıkları hakimın talebidir. Genel örüntüde ise; dosyaya ilişkin bilgi edindikten sonra ya da sürecin farklı bir kısmında uzman ev ziyareti yapmayı gerekli gördüyse, ziyareti gerçekleştirebilmek için, detaylı ve gerekli açıklamaları ortaya koyarak hakimi ikna etmek zorunda kalmaktadır. 1. katılımcı “...Bizim hakimimiz bu konuda adliye dışı görüşmeleri çok istemiyor ama bazı dosyalar için durum kritik olduğunda bunun gerekçelerini anlattığımızda kabul ettiği zamanlar oluyor. Kabul ederse örneğin; okula gidiyorum okulda görüşüyorum ya da ev ortamında gözlemlemek istiyorum ya da bakımından sorumlu üçüncü şahıslar varsa ana sınıfı ya da kreşe gitmiyor olabilir ama evde bir başka yetişkin sorumlu olabilir. O zaman onlarla da görüşüyorum, bir görüşme takvimi hazırlıyorum kendimize göre belirliyoruz, o konuda esneğiz ve herhangi bir sınırlamamız yok...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41).” şeklinde süreci aktarmıştır.

Uzmanlar ebeveyn ve çocuk görüşmeleri dışında yardımcı kaynak verilerinin gerekliliği konusunda farklı fikirlere sahiptir. Bazı uzmanlara göre görüşme yapılacak olan kişilerin seçimi konusunda hassas olunması gerekmektedir. Fazla gereksiz ve kalabalık bilgi yalnızca zaman kaybına neden olmakta, ancak kilit kişilerle yapılan görüşmeler sürece ilişkin önemli detaylar sunmaktadır. Bazı uzmanlar kesinlikle ev ziyareti yapılması ve yardımcı kaynaklardan bilgi toplanması gereklilikleri üzerinde dururken, yardımcı kaynak ihtiyacının rapordan rapora ciddi farklılık gösterdiğini, bazı raporlarda ebeveynlerle bile görüşmeye ihtiyaç duyulmazken, bazı raporlarda ciddi yardımcı kaynak taraması yapılmasının gerekli olduğunu belirten uzmanlar bulunmaktadır. Ev ziyaretleri için yapılan tanımlamalarda evi görmek bu rapora ilişkin kararı değiştirir mi? sorusunun cevabının evet olarak alındığı durumlarda elzem olduğu dile getirilmiştir. 4. katılımcı “...Yardımcı tanık ile görüşmek istiyorum. Yardımcı tanık dediğimiz çocuğun akrabaları, dede, anneanne falan. Herkesle görüşürsem bu süreç bitmez. Önemli olan gerekli kişilerle görüşmek. Özellikle çocuğun hayatında aktif rol alan bakıcı pozisyonunda olması gereken bir kişi varsa ben onunla görüşmek istiyorum...(Kadın-Psikolog-28)” şeklinde talebini ifade etmiştir. Ancak uzmanlara göre yardımcı kaynak taraması bir standarda kavuşamaz, rapor bazlı değerlendirilmesi gerekir. 5. katılımcı “...Ev ziyareti yapıp yapmama konusu iki şeye bağlı; birincisi evde bizim görmemizi gerektiren özel bir durum var mı? Çünkü bizim standart incelememizde ev ziyareti yok. Çünkü çok fazla dosya yükü var yani o, bu koşullar altında olamıyor özellikle sıkıntılı birtakım şeyler varsa ihmal iddiaları varsa ben ev ziyaretleri yapmayı tercih ediyorum. Bu ziyaretler, ev

görüşmesi dâhil en fazla iki görüşme yapabiliyorum fazlası olmuyor...(Kadın-Psikol-37)” diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

Uzmanların tamamı çocuğun gelişimsel durumunun velayete ilişkin değerlendirmelerde önemli bir unsur olarak kullanıldığını dile getirmiştir. Uzmanların çocuğun gelişim düzeyini belirlemek için kullandıkları yöntemlere gelindiğinde, bu uzmandan uzmana farklılık göstermektedir. Çocuğa ilişkin değerlendirme yaparken uzmanlar yeterlilikleri olsa dahi çocuğa ilişkin test, envanter vb. materyallerin kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine çocuğa ilişkin uygun görüşme yöntemleri kullandıkları, açık uçlu sorularla görüşmelerini detaylandırmayı tercih ettikleri ortaya çıkan bulgular arasındadır. Uzmanlar genel olarak yapılandırılmış ortamların oluşmadığı zamanlarda, küçük yaş çocuklar ile iletişim kurmakta zorlanmaları sebebiyle fazla görüşme yapamadıklarını, küçük yaş çocuklarla genelde resim yapmalarını istediklerini belirtmişlerdir. 2. katılımcı *“...Aslında ciddi bir uyarın eksikliği ve gelişim geriliği gözleniyor. Benim elimin altındadır Denver yaparım ama enderinadiretten, çok mümkün olmuyor çünkü daha çok ilişkilerine bakmaya çalışıyorum, test kullanmıyorum genelde resim çizdiriyorum...(Kadın-Psikol-37)”* şeklinde kendini ifade etmiştir.

Karar Verme Süreci:

Elde edilen bulgulara göre uzmanların karar verme kriterlerine bakıldığında birçok parametrenin önemli olduğu bulgusu ortaya çıkmaktadır. Ancak uzmanların veri toplarken ortak olarak değindikleri en genel nokta aile öyküsü alma konusudur. Süreç içerisinde değerlendirmenin olmazsa olmaz başlığı olarak tanımlanan aile öyküleri, uzmanların tamamı tarafından önemsenmektedir. Çocuğun gelişimi, ebeveynlerin sosyal destek mekanizmaları, çocuğun talebi, sosyoekonomik durum, ebeveynlerin eğitim durumları genel anlamda tüm raporlarda uzmanların değerlendirmeye aldıkları parametreler olarak tanımlanmaktayken, uzmanların kullandıklarını ifade ettikleri standart parametrelerden ayrışan başlıklar; ebeveyn-çocuk gözlemleri, davacı ve davalının ebeveynlik yetileri, çocuk odaklı kararlara bakış açıları, ebeveynlerin çocuğun haklarını koruma potansiyelleri, ebeveynlerin evlilik birliği içerisinde aldıkları sorumluluklar, tarafların velayete ilişkin isteklerinin altında yatan gerçek nedenler gibi daha spesifik başlıklardır. Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda ayrışan başlıklar olmasının iki sebebi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi raporun içeriğinde o başlığa ihtiyaç duyulmamasıdır. İkincisi ise uzmanın bu verileri toplamaya gerek duymamasıdır.

Uzmanlar tarafından karar verilme sürecinde değerlendirmeye alınan başlıklardan biri ebeveynlik kapasitesidir. Çocuğun yüksek yararı paradigmasının aktif rol aldığı karar verme sürecinde bu konuya ilişkin umutlarının kırıldığını belirten uzmanlar, taraflardan genel olarak kötünün iyisini seçmeye çalıştıklarını dile getirmiştir. Uzmanlar çatışmalı boşanma sürecine dahil olan ebeveynlerin, ebeveynlik kapasitelerine ilişkin genel anlamda olumsuz algıya sahiptir. Bu sebeple uzmanlar her iki ebeveynin de çocuğun yüksek yararını tam karşılama ihtimalleri olmasa da en iyi karşılayabilecek olanı tercih etmek zorunda oldukları belirtilmiştir. Uzmanlardan birinin bahsettiği bir nokta Türk adalet sisteminde her ne kadar çocuğun yüksek yararı kavramı velayete ilişkin kararlarda çatı kavram olarak nitelendirilse de özellikle hakimlerin bakış açılarının etkisi sebebiyle “kritik yıllar” paradigmasının hala ön planda olduğudur. 4. katılımcı bunu “...*Biz aslında “best interest” paradigması olarak çocuğun yüksek yararını kullanıyor gibi görünsek de “tender years”ı kullanıyoruz. Yani kritik yıllar kullanıyoruz aslında kimsenin birbirine söyleyemediği bu. Yani “best interest” te bir cinsiyet ayrımı yapılmaz anne-babaların arasında ama bizde aslında bu yapılıyor..(Kadın-Sosyal Çalışmacı-25).*” şeklinde dile getirmiştir.

Uzmanlar velayete ilişkin karara varırken çocuğun gelişiminin önemli olduğu konusunda fikir birliğindedir. Bu yüzden çocuğun gelişim düzeyinin boşanma öncesi nasıl olduğunu önemsediklerini dile getirmişlerdir. Bu süreçte uzun vadeye yönelik fikir edinmek zorunda olduklarını ifade eden uzmanlara göre, çocukların kısa vadede iyi zaman geçirmesinden ziyade ileri süreçlerde çocuğun gelişimini doğru olarak destekleyeceği algısını oluşturabilen ebeveyn velayet için tercih edilmektedir. Ancak böyle durumlarda zaman zaman ebeveyn koşullarının yeterli olmaması sebebiyle sağlık ve eğitim tedbiri gibi çeşitli tedbirlere başvurmak zorunda kalabildikleri ifade edilmiştir.

Uzmanlar değerlendirme yaparken fikrine başvuru olan çocuğa ilişkin de gelişimsel bilgiler toplama ihtiyacı duymaktadır. Bunun bir sebebi uzmanların kendi geleceğine ilişkin fikir belirten çocuğun talebinin değerlendirme sürecine ne kadar etki edeceğine çocuğun gelişimi ile paralel olarak karar vermeleridir. Ancak bu duruma nasıl karar verdikleri sorulduğunda uzmanlar spesifik yöntemlerden bahsetmemekte, daha yüzeysel ve genel geçer yöntemleri kullandıklarını ifade etmektedir. Bir diğer sebep ise çocuğun kendi fikirlerini mi iletmediği yoksa ebeveynlerinin etkisi altında, olup olmayışının ve görüşme esnasında dile getirdiği kavramları anlama ve yorumlama yetisine sahip olup olmadığının değerlendirilmesidir. 3. katılımcı “...*Birileri yönlendirmiş mi çocuğu, kullandığı kelimeler yaşına uygun mu, kullandığı kavramın anlamını biliyor mu? Velayet diyor mesela velayet*

diye neye dediğini soruyoruz...(Kadın-Psikolog-37)” ifadesiyle bunun gerekliliğini açıklamıştır. Bir de bunun yanı sıra uzmanların bahsettiği bir diğer konu özellikle ergenlik dönemindeki çocuklarda görülen “daha rahat” ebeveyni tercih etme durumudur. Bu sebeple uzmanlara göre çocuğun tercihlerinin altındaki nedenler detaylı bir şekilde anlaşılmalıdır ki çocuğun yüksek yararını zedeleyecek bir karar vermeleri engellenebilsin.

Değerlendirmenin karar verme sürecinde uzmanlar arasında farklılaşan bir durum da karara ilişkin beyandır. Bu sürece yönelik karar uzmandan uzmana ilk raporda kanaat bildirme ya da ilk raporda araya kişisel ilişkinin sıklaştırıldığı ve test edildiği bir dönem koyarak sonrasında yeniden bir değerlendirme yapma şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İki ebeveyn arasındaki ilişkinin boyutunun değerlendirilmesinin gerekliliğine vurgu yapan uzmanlar, bu ilişki sağlıklı bir hal almadığı sürece velayete ilişkin değerlendirme yapmanın gerekli olmadığını savunmaktadır. Buna yönelik gerekçeleri ise böyle bir durumda uzmanlar tarafından, durumun sürekli karşı dava açmaya dönmesi, kişisel ilişkinin kurulabilmesi için icra yoluna başvurulması, çocuğun süreç içerisinde sürekli ebeveynlerinin arasında kalması ve çatışmaya doğrudan şahit olmaya devam etmesi sebepleriyle çocuğun yüksek yararını olumsuz olarak etkileyecek bir sürecin içerisine girildiğinin düşünülmesidir. Bu sebeple uzmanlar tarafından aileler, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili birimlerine yönlendirilebilmekte ve süreç danışmanlık hizmeti dâhilinde test edilebilmektedir.

Yaşanan Problemler:

Uzmanların sorun yaşadıkları konular raporlama süreci ve istihdam şartları bağlamında iki şekilde farklılaşmaktadır.

Uzmanlar raporlama süreçleri bağlamında ilk olarak ebeveynlerle yaşadıkları sorunları dile getirmiştir. Bu problemler zaman zaman ebeveynlerin zihinsel problemleri olabilirken, zaman zaman çocuğu bir savaş silahı olarak kullanıyor olmaları, sürekli olarak karşı tarafı suçlayıcı iddialarda bulunmaları ve bu iddiaların ispatının imkânsız olması, kendilerine ilişkin detay bilgileri uzmanlardan saklıyor olmaları (yeniden evlenmeyi düşünme, işten çıkarılmış olma vb), ebeveynlerin her sorunu mahkemede çözmeye çalışıyor olmaları şeklinde tanımlamışlardır.

Değerlendirme sürecinde uzmanların problem yaşadıkları durumlardan biri ebeveynlerin çocukları bir taraf haline getirme çabalarıdır. 3. katılımcı “...Özellikle bu mahkeme süreci bir kazan-kaybet durumu yaratıyor. Dolayısıyla insanlar bir şekilde o kazanma

stratejisiyle hareket ediyor, bu da çocukları her türlü etkiliyor...(Erkek-Pedagog-36)” cümleleriyle buna ilişkin uzmanların ortak görüşünü özetlemiştir. Çatışma, maddi sıkıntılar gibi problemlerin mevcut olduğu dosyalarda uzmanlara göre ebeveynler çocuklarını kullanılmaya çalışmaktadır ve bu süreç çocuğu yıpratmaktadır. Aynı zamanda uzmanlara göre ebeveynler, görüşmelere ilişkin ciddi bir direnç gösterebilmektedir. Uzmanlar bu durumun zaman zaman yaptıkları işin ebeveyn tarafından önemsenmemesine, zaman zaman da ebeveynlerin birbirlerini cezalandırma yöntemi olarak bu durumu kullanmasına bağlamaktadır.

Uzmanlar kök ebeveynlere ilişkin yaşadıkları sıkıntıyı boşanmaya ve çocuğun velayetine ilişkin gösterdikleri dirençle ilişkilendirmiştir. Kök ebeveynler velayeti istemeleri durumunda karşı tarafın torunlarına asla bakamayacağını iddia ederek suçlamalarda bulunabilmekte ya da kendilerinin ve çocuklarının torunlarına ilişkin sorumluluk almasını istemedikleri durumlarda torunlarının velayetinin karşı tarafa verilmesi için örtük bir çaba sarf ederek süreci zorlaştırabilmektedir.

Uzmanlar yardımcı tanık beyanı almaya ilişkin de sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir. *“...Fiziksel koşullar daha iyi olsaydı ve yasal çerçeve izin verseydi, ben mesela yardımcı tanık beyanı almayı çok isterdim. Arasınlar, mektup yollasınlar. Hani kendi şahitliklerini onlarda çok güzel uyguluyor, çokta sağlıklı oluyor. İsterdim ama bu sistemde yapılamıyor. Bizim yasalarda çevremizde müsait değil. Hani yasal çerçevede biz gidip bu konuda bilgi alabiliriz, ama “ya arkadaş sen gidip nasıl benim çocuğumun öğretmeniyile konuşursun” dese başımıza ne geleceği konusunda hiçbir fikrimiz yok. Çünkü mahkeme bize gidin bununla ilgili de bir görüşme yapın demiyor, orda bizim aldığımız bir inisiyatif var ve bunun sınırları her Türk işinde olduğu gibi kısıtlı ve belirsiz...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41)”* diyerek 4. katılımcı yardımcı tanık beyanlarına ilişkin isteğini ifade etmiştir. Bu anlamda uzmanların sistemden ve hakimlerden kaynaklanan sebeplerle bilgi toplamaya yönelik sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Uzmanların istihdam şartlarına ilişkin yaşadıkları sıkıntılarının başında farklı kadrolarda bulunan, farklı mezuniyet alanlarına ve yeterliklere sahip meslek elemanlarının aynı işi yapıyor olmaları gelmektedir. Psikolog, pedagoğ ve sosyal hizmet uzmanı kadrolarının her üçü de genel olarak aynı işi yapmaktadır. 5. katılımcı bu sıkıntılarını *“...Bir rol karmaşası yaşıyoruz biz üçümüz aynı işi yapıyoruz psikoloğ, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı. Yani mesela Amerika’daki sistemde şöyle yapıyorlardı: psikoloğ tamamen değerlendirici noktasındaydı testler ağırlıklı, vakayı yöneten sosyal hizmet uzmanı*

olurdu. Mesela pedagog olarak çalışan kişi gelişimsel değerlendirmelerde bulunurdu burada rol karmaşası var...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41)" şeklinde dile getirmiştir.

Uzmanların sorun yaşadıklarını dile getirdikleri bir diğer konu karar mekanizması ve mevzuat ile ilgilidir. Karar vermeye değil yalnızca kanaat bildirmeye yetkili olmaları, bu sebeple hâkimin taktirinin ve onun izin verdiği çerçevenin zaman zaman onların kanaat bildirmelerini zorlaştırdığını ifade eden uzmanların geneli sistem içerisinde tam bağımsız çalışma şansı bulamadıklarını dile getirmiştir. Bunun sebebi olarak da beraber çalıştıkları hakimlerin tavrını göstermişler ve isteseler de değerlendirme çerçevesinde hâkimin bakış açısının dışına çıkamadıklarını dile getirmişlerdir. Uzmanlara göre hâkimlerin talepleri nettir ve hâkim bunun dışına çıkılmasına gerek duymamaktadır. Uzmanlara göre bir dosya incelemesinde ortaya çıkan çok farklı bağlamlar olabilmekte, sürece Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumların dahil olması gerekebilmektedir. Ancak uzmanlar, hâkimden hakime durumun değiştiğini eklemekle birlikte genel çerçevede bu gibi durumların gereksiz görüldüğünü dile getirmiştir. Uzmanlar zaman zaman gerekli gördüklerinde tedbir kararlarına ilişkin kanaat bildirdiklerini ancak yine de durumun tamamen mahkemenin hakiminde kilitlendiğini belirtmiştir. Fakat uzmanların bir kısmına göre hâkimin etkisinin azalmasına ilişkin sistem yavaş yavaş değişiklik göstermektedir. Uzmanlar bu durumu çocuğun katılım hakkı dahilinde Yargıtay'ın yedi yaşının üstündeki çocuğun fikirlerini içeriğinde barındıran sonuçlara imza atmasıyla açıklamaktadır. Uzmanlara göre Yargıtay kararlarının hakimler için belirleyici olması ve puanlarını etkiliyor olması sebepleriyle hakimlerin bu yönde uzman görüşüne başvurma eğilimleri artmaktadır. Bu değişimin de hakimlerde kırılma noktası olacağına ilişkin beklenti, yapılan yorumlar arasındadır. Bunun yanı sıra bazı uzmanlar Türk adalet sisteminde arabuluculuğun olmamasının davaların sayısını ciddi derecede arttırdığını ve bu mevzuat eksikliğinin uzmanların işini oldukça zorlaştırdığını savunmuştur.

Uzmanlara göre bağlı oldukları bakanlık bünyesinde kendileri için gerçekleştirilen hizmet içi eğitimler olması gerektiği şekilde düzenlenmemekte ve uzmanların ihtiyaçlarına karşılık vermemektedir. Bu eğitimler ya uzmanların ihtiyaçları değerlendirilmeden planlanan ya da alanda başka kişilerin gerekli gördüğü fakat uzmanların işlerine yaramayacak olan bilgilerle donatılmış insanların sürekli aynı bilgileri paylaştığı (görüşme teknikleri, empati, iletişim vb.) eğitimlerdir. Uzmanların bu eğitimlere ilişkin herhangi bir sistematüğün bakanlık bünyesinde yer almadığına yönelik şikâyetleri vardır. 2. katılımcı bunu "...Hayır zaten gerçekten bu alanda uygulama içerisinde bulunmadığı

için kimse geldiklerinde nasıl bir eğitim verileceğini bilmiyor işte görüşme teknikleri veriyorlar. Bu nedenle ciddi bir sıkıntı hâlbuki alanda gerçekten uygulamayı yapmış insanlar tarafından sizin de ifade ettiğiniz gibi bizim eksikliklerimiz belirlenerek yapılsa bu eğitimler gerçekten faydalı olur...(Kadın-Psikolog-37)” şeklinde özetlemiştir.

Uzmanlar hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının işe alındıkları dönemde öncelikle mevzuatla ilgili başladığını, bununla beraber değerlendirme yapabilmek adına çeşitli standart testlerin eğitimine ihtiyaç duyduklarını, ülkemiz adalet sistemindeki uzmanlara ilişkin hizmet içi eğitim programlarının bu taleplerden uzak olduğu dile getirilmiştir. Yapılan görüşmede lisans eğitimlerinin ardından mesleğe atılan uzmanların bu mesleğe ilişkin gerekli bilgilere el yordamıyla ulaştıkları ancak bu bilgileri süzme ve eleme şanslarının olmadığı, bu sebeple de zaman zaman doğruluğuna emin olmadıkları detayları kullanmak zorunda kaldıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Uzmanların hizmet içi eğitimlere ilişkin önerisine bakıldığında bu durumun daha çok süpervizyon sistemiyle kendileri için faydalı olabileceği görüşü ağırlıktadır. Uzmanların hizmet içi eğitimlerini kendi aralarında tartışma usulü ile yapmalarının onlar için daha sağlıklı olacağı, spesifik konularda farklı alan uzmanlarından süpervizyon eğitimlerinin alınmasının gerekli olduğu ortak olarak dile getirilen noktalardandır.

Uzmanlar içerisinde buldukları sistemde değiştirmek istedikleri birçok noktaya parmak basmıştır ve bunların başında öncelikle iş yerlerinin fiziki şartları gelmektedir. Uzmanların adliye ortamında kendilerine ait bir odalarının, masalarının, bilgisayarlarının bulunmaması sebebiyle iş yerine bağlanma gibi makro sorunlardan raporları hazırlama sürecinde yaşadıkları mikro sorunlara kadar birçok sorunla karşı karşıya geldikleri ifade edilmiştir. Uzmanlar görüşmeleri duruşmaların olmadığı zamanlarda duruşma salonlarında, duruşma olduğu zamanlarda ise adliye koridorlarında ya da adliye kafeteryasında gerçekleştirmek zorunda olduklarını belirtmiş ve istisnasız hepsi bu durumun kendileri için bir dezavantaj olduğunu bastırarak dile getirmiştir. 1. katılımcı bu konuya ilişkin sıkıntısını “...Bir kere gerçekten burada çok zor şartlar altında çalışıyoruz. Özellikle bizim özel görüşmeler yaptığımız için ayrı özel bir odamızın olmasını, herkesin ayrı bilgisayarı olmasını, çünkü raporlaştırma sürecinde sıkıntı yaşıyoruz bir tane bilgisayarımız var. Kâtip arkadaşlardan biri boşsa onun bilgisayarına oturuyoruz veya akşam evde yazmaya çalışıyoruz özel hayatımızdan da çalmış oluyoruz ayrıyeten. Özel bir odamızda hepimizin özel bilgisayarının, masasının olduğu ortamda çalışmayı veya raporlandırdıktan sonra da rahatlıkla değerlendirmemizi yapabileceğimiz bir ortamın sağlanması bu bizim işimizi daha çok kolaylaştırırdı...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-25)”

şeklinde dile getirmiştir 4. katılımcı ise “...*En başta bir tanesi emin ol şurada fiziksel koşulların bu kadar kötü oluşu o sürecin hepsini etkiliyor olması. Yani insanlar kiminle görüşeceğini merak ediyorlar, bir odası olsun bekliyorlar ve kafeteryada görüşme yapıyor olman senin saçma sapan biri olarak algılanmana yol açıyor...(Erkek-Pedagog-36)*” diyerek fiziksel koşullara ilişkin sıkıntısını ifade etmiştir.

Uzmanların bir kısmı işe alım kriterlerinin değişmesi gerektiğini, cari atamadan çok mülakat ile alıma geçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ancak uzmanların mülakattan kastettikleri çocuğa yaklaşım, empati becerileri, çocuk gelişimi, mesleki yetkinlik gibi özelliklerin ölçülebildiği, işe alımdan sonra bir süre staj içeren ve sonrasında bir deneme süresi olan personel alımı şeklinde bir mülakattır. 2. katılımcının görüşünü “...*Öncelikle KPSS ile alım tek başına yetmez mutlaka bir mülakat sınavına sokardım. Adli sistem diğer sistemlerden çok farklı ben diğer sistemlerde de çalıştım gerçekten burası çok daha uzmanlaşmayı gerektiren bir dal. Mutlaka standart memur alımları mülakatını kastetmiyorum bir mesleki mülakat yapacak bir ekip kurulmasını isterdim. Mülakat sonrası alınmalarını isterdim, daha sonra en az altı ay mutlaka bir mahkemede bir sorumluluk bir görev vermeden mahkeme ortamını görerek meslek elemanının yanında nasıl okullarda staj yapıyoruz, adliyede de bu süreci görmelerini yaşamalarını isterdim, aynı zamanda da bir eğitim programı hani adliye sistemini tanıma mesleki kararlarını yerine getirirken ki süper vizyonun boş kalmaması için bir yandan staj gibi düşünün, bir yandan staj teorik destekle katkı. Bunu yaptıktan sonra mahkemelere atanmalarını isterdim...(Kadın-Psikolog-37)*” şeklinde dile getirmiştir. Bu şekilde hem daha adil hem de çocuğun yüksek yararı açısından daha sağlıklı velayet sonuçlarının ortaya çıkabileceği görüşme yapılan uzmanlar tarafından iddia edilmektedir.

Sisteme ilişkin yapılan bir diğer eleştiri de farklı disiplinlerin bir araya gelerek bir ekip oluşturulması ve velayete ilişkin kararların mesleki tartışma ortamlarında elde edilen sonuçlarla verilmesi gerekliliği üzerinedir. Mevcut sistemin çocuğa dokunmadığı eleştirisini yapmaktan kaçınmayan uzmanlar, zaman zaman bu vakaların yalnızca ‘iş olsun diye’ değerlendirildiğini dile getirerek, sistemin yurtdışı standartlarını revize etmeden, ülkemiz şartlarına uyarlamadan, tepeden inme getirildiğini ve sonrasında çıkan sorunların çözümü adına kaplumbağa hızında ilerleme yapıldığını ifade etmişlerdir. Raporların problem yaşanması durumunda iletilmesinin mümkün olacağı bir üst komisyona ihtiyaç duyulduğu vurgusu da uzmanlar tarafından yapılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar betimlenecek, ilgili literatür eşliğinde yorumlanarak tartışılacaktır.

Uzmanlarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlardan ilki dosyaların uzmanlara geliş yöntemine ilişkindir. Dosyalar uzmanlara ön inceleme aşamasındayken ya da ara karar sürecinde hakimler tarafından yönlendirilebilmektedir. Bu konuya ilişkin Bow ve Quennell (2004) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında ise dosyaların uzmanlara yüksek oranda hakimler tarafından yönlendirildiği, ancak %12'sinin ebeveynlerin talebi üzerine geldiğini belirtilmiştir. Ülkemiz hukuk sisteminde ebeveynlerin velayet değerlendirmelerine ilişkin bağımsız bir talepte bulunması mümkün olmamaktadır. Süreç, hâkimin gerekli görmesiyle başlayabilmektedir.

Hakimler tarafından yönlendirilen dosyalarda uzmanların raporlandırma sürecinde harcadıkları süreye ilişkin sonuç ise bu sürenin ortalama bir iş günü aldığı şeklindedir. Ackermen ve Ackermen (1997)'in çalışmalarında uzmanların raporlandırma süreci için harcadıkları süre ortalama 21,1 saat olarak belirtilmiştir. İki çalışma arasında kıyaslama yapıldığında Ackermen ve Ackermen'in çalışmasında ortaya konulan "raporlar için harcanan süre" bu çalışmada ortaya konulan "raporlar için harcanan süre"den yaklaşık olarak üç kat fazladır. Bu bağlamda değerlendirme yapılacak olduğunda rapor hazırlama sürecinde harcanan sürenin değerlendirmeye alınan bulguların yoğunluğu ile paralel olduğu düşünülmektedir. Ackerman ve Ackerman (1997) çalışmalarında uzmanların raporların içeriğinde çok farklı kaynaklardan bilgilere ulaşarak kanaat bildirdikleri belirtilmektedir. Bu çalışmada ise rapor içerikleri genel olarak ebeveyn görüşmeleri sonucunda elde edilen bulgularla kısıtlı kalmaktadır.

Velayete ilişkin değerlendirmelerin içeriği mahkemede görevli uzmanlara göre ve mahkemede görevli uzman sayısına göre değişiklik göstermektedir. Üç uzmanın birlikte çalışarak disiplinlerarası bir bakış açısıyla hazırladıkları raporların daha kapsamlı hem çocuğa hem ebeveynlere hem de sosyal çevreye ilişkin daha ayrıntılı bilgiler içerdiği ve daha doğru tespitlerin yapılabildiği düşünülmektedir. Bu nedenle farklı disiplinlerin bir arada çalıştığı sistemin çocuğun yüksek yararı için daha faydalı olacağını ve tercih edilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yurt dışında, velayete ilişkin değerlendirmeler üzerine çalışan uzmanlar tek başına çalışıyor olmalarına rağmen, çok fazla ve ayrıntılı şekilde yardımcı kaynak verilerine başvurdukları ve bu verilere ulaşabildikleri incelenen çalışmalarda göze çarpmaktadır (Austin, 2002; Bow ve Quennell,

2004; Lufhtman vd., 2005). Terapistlerden öğretmenlere, servis şoförlerinden aile sosyal hizmet uzmanına kadar gerçekleştirilen birçok görüşme sayesinde velayete ilişkin değerlendirmeler, zaten farklı disiplinlerin bir araya getirildiği bir veri toplama yönteminin ardından raporlandırılmaktadır.

Uzmanların raporların içeriğinde olması gereken bilgilere ilişkin vermiş oldukları yanıtlar değerlendirildiğinde, hepsinin ortak kullandığı başlıklar olmakla birlikte ayrışan başlıkların mevcut olduğu ve bu başlıkların hem uzmandan uzmana hem rapordan rapora değişiklik gösterebildiği sonucu elde edilmiştir. Adliye sisteminde raporların içeriğinde olması gereken veri toplama yöntemlerine ilişkin genel bir standart olmamakla birlikte, uzmanların kendileri için de oluşturdukları bir standart veri toplama sistemi bulunmamaktadır. Uzmanlar bu durumu her dosyanın birbirinden bağımsız olması ve her dosyanın ihtiyacının birbirinden farklı olması ile açıklamaktadır. Ancak Buz ve ark. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada uzmanların kullandığı ortak bir rapor formatı olmayışının bir eksiklik olduğu belirtilmiştir. Bow ve Quinell (2004)'in çalışmalarında, velayete ilişkin değerlendirme sürecinde gördükleri eksiklikler sebebiyle velayeti objektif olarak değerlendirebilmek, raporun biçimini ve kapsayan alanlarını standartlaştırabilmek, değerlendirme sürecinde kullanılan prosedürleri, çocuklar ve yetişkinler için uygulanan testler dahil olmak üzere analiz için kullanılması gereken ilgili verilerin toplanmasını sağlamak, ebeveyn çocuk gözlemlerinin yapısını netleştirmek ve yardımcı veri kaynaklarının kullanımını netleştirmek için bir kontrol listesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bricklin ve Marshall (1995) da buna benzer sonuçları listelemiştir. Ancak böyle bir kontrol listesi ya da standart bir uygulama ülkemiz adalet sisteminde bulunmamaktadır. Bu bulgulara ilişkin bir yoruma varıldığında, uzmanların bu varsayımlarına ilişkin kaygılarına hak verilmekle birlikte, hem süreci daha sistemli hale getirmek, hem uzmanların işlerini kolaylaştırmak, hem standart veri toplamanın gerekliliklerini belirlemek, hem de çocuğun yüksek yararının gerçekten sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan verilerin gözden kaçmasını engellemek için belirli paternlerin (örn. ev ziyaretleri) zorunlu tutulduğu, diğer yardımcı kaynak verilerine, yapılan ihtiyaç analizi sonucunda karar verilen "kaba" düzeyde bir standart rapor formatının/kontrol listesinin oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bow ve Quennell (2004) veri toplamak için yaygın olarak kullanılan usullerin ve veri toplama içeriğinin, ebeveynlerle yapılan görüşmelerden, beş yaşından küçük çocuklar hariç uygun olan tüm çocuklar ile yapılan görüşmelerden, ebeveynlere uygulanan psikolojik testlerden, çocuklara uygulanan psikolojik ve gelişim testlerinden, ev ziyaretlerinden ve ebeveyn çocuk gözlemlerinden,

yardımcı kaynak verileri için ise terapistlerle yapılan görüşmelerden, okul personeli ile olan görüşmelerden oluştuğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmada elde edilen bilgilerin bir kısmı Bow ve Quennell (2004)'in çalışması ile örtüşüyor olsa da hem elde edilen verinin yeterliği hem de kalitesi açısından ciddi farklılıklar olduğu düşünülmektedir.

Görüşme yapılan uzmanlar arasında ev ziyaretini rutin olarak gerçekleştirdiğini belirtenler bulunmaktadır ancak bu durum bir istisnadır. Uzmanlar ev ziyaretlerini bir gereklilik olarak görüyor olsalar da farklı sıkıntılardan kaynaklı bu ziyareti her raporda gerçekleştirememektedir. Bazı uzmanlar, ev ziyareti gerçekleştirmek için hâkimi ikna çabasına girmek zorunda olduklarını dile getirmiştir. Velayete ilişkin değerlendirmelerde ev ziyaretlerinin önemine ve gerekliliğine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. (Ackermen ve Ackermen, 1997; Quinell ve Bow, 2001; Bow ve Quinell, 2004; Lufhtman ve ark., 2005; Stahl, 2012). Gerçekleştirilen ev ziyaretleri sayesinde evin fiziksel imkânlarının ya da çocuğun sahip olabileceği fiziksel koşulların yanı sıra çocuğun karşılaşılabileceği olumsuz durumlar, ihmal edilme olasılığı, çocuğun ya da ebeveynin sosyal destek mekanizmaları, ebeveyn çocuk ilişkisi gibi birçok konu hakkında fikir sahibi olunabilir. Ev ziyareti demek yalnızca evin fiziksel koşullarını değerlendirmek anlamına gelmemektedir. Bu ziyarette niceliksel bulgulardan çok niteliksel bulgulara önem verilir. Bu nedenlerle velayet değerlendirmeleri yapılırken çocuğun hangi koşullarda bir yaşam sürdüreceğine ilişkin ev ziyareti kapsamında da bilgi toplanması çocuğun yüksek yararını korumak için önem taşımaktadır.

Uzmanların görüşleri ebeveyn ve çocuk görüşmeleri dışında diğer yardımcı kaynaklardan veri toplama işlemlerinin gerekliliği konusunda farklılaşmaktadır. Bazı uzmanlar yardımcı kaynak verilerine gerek duymadan bazı raporların hazırlanabileceğini dile getirirken, bazı uzmanlar yardımcı kaynak verisi toplayamadıkları için sağlıklı karar vermekte zorlandıklarını ifade etmiştir. Austin (2002), uzmanların tartışmalı konuların çözülmesine yardımcı olmak ve ailenin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için önce eksiksiz bir yardımcı kaynak veri seti edinmelerini önermektedir. Ackermen ve Ackermen (1997)'in çalışmalarında velayete ilişkin değerlendirme yapan uzmanların çok fazla materyali gözden geçirdikleri, tek bir değişkene dayalı kanaatlerden kaçındıkları belirtilmektedir. Stahl (2012) da öğretmen, bakıcı, çocuğun sürekli gittiği doktoru gibi kişilerden elde edilecek bilgilerin uzmanlara çocuğa ilişkin önemli veriler sağlayacağını savunmuştur. Her ne kadar yardımcı kaynak verisi elde etmek için zamana, çeşitli olanaklara ve hakimlerin olumlu tavrına ihtiyaç duyulsa da yardımcı

kaynak verilerinin velayete ilişkin değerlendirme sürecinde karara etki edecek önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir.

Uzmanlarla yapılan görüşme sonucunda elde edilen bulgularda uzmanların kanaat bildirirken değerlendirmeye aldıkları standart parametrelerin dışındaki parametreler, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin gözlemlenmesi, bireylerin ebeveynlik yetileri, çocuk odaklı kararlara bakış açıları, ebeveynlerin çocuğun haklarını koruma potansiyelleri, ebeveynlerin evlilik birliği içerisinde aldıkları sorumluluklar, tarafların velayete ilişkin isteklerinin gerçek nedenleri gibi daha spesifik başlıklardır. Bu başlıkların diğerlerinden ayrışıyor olmasının iki sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi raporun içeriğinde bu başlığa ihtiyaç duyulmamasıdır. İkincisi “uzmanın bu verileri toplamaya gerek duymaması”dır. Birinci seçenek farklı raporlar için kabul edilebilir bir seçenektir ki her rapor biricik olduğu için zaman zaman bilgi toplanması gereken ve bilgi toplanabilecek olan başlıklar azalabilir ya da artabilir. Ancak öznel olan ikinci sebep uzmanın kişisel görüşü ve mesleki bakış açısıyla ilgilidir ve bu gibi verileri önemsiz olarak adlandırarak bunlara ilişkin bilgi toplama gerekliliği hissetmeyen uzmanların, çocuğun yüksek yararının korunması adına sağlıklı karar verme ihtimallerinin azaldığı düşünülmektedir. Altındağ ve Sağlam (2012)’a göre mahkemeye sunulan raporların içeriğinde çocuğun içerisinde bulunduğu duruma ilişkin tespitler, çocuğun geleceğine ilişkin öngörüler, çocuğun sağlıklı gelişimi için öneriler bulunmalıdır. Amerikan Psikoloji Birliği (1994)’nin yayınlamış olduğu kılavuzda velayete ilişkin değerlendirmenin odağı ebeveynlik kapasitesi, çocuğun psikolojik ve gelişimsel ihtiyaçları ve sonuçta ortaya çıkan uyum üzerine olmalıdır. Warshhak (1996), velayete ilişkin karar verme sürecinde ebeveynlerin eğilimlerinin, çocuğun cinsiyetinin, ebeveyn çocuk ilişkisinin, ebeveynlik becerilerinin, bakıcı olmayan ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve ebeveynlerin sosyal destek sistemlerinin etkili olması gerektiğini belirtmiştir. Sosyal çalışmacılar için oluşturulmuş velayete ilişkin değerlendirmelerin nasıl olması gerektiğini içeren rehber niteliğindeki kılavuzda da değerlendirmenin içeriğinde ebeveynlik stillerinin, ebeveyn çatışmalarının, aile içi şiddetin, çocuğun gelişiminin ve tercihinin değerlendirmeye alınması gerektiği vurgulanmıştır (Lufhtman vd., 2005). Bow ve Quinell (2004) velayete ilişkin raporların çocuk hakları kapsamında; içeriğinde ebeveynlerin güçlü ve zayıf yönlerini belirtmesi gerektiğini, ebeveynlere ve çocuklara uygulanan testlerin sonuçlarını, incelen belgelerin listesini çocuklar ile yapılan görüşmeleri içermesi gerektiğini ve aile öyküsünün alınmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda bir yoruma varıldığında uzmanların kanaat bildirirken değerlendirmeye alması gereken parametrelerin genel başlıklar altında toplanmasının

ve genişletilmesinin, yardımcı kaynak verilerinin arttırılmasının, uzmanların geniş bir perspektiften değerlendirme yapabilmeleri ve bu sayede belirttikleri kanaatlerde çocuğun yüksek yararını koruyabilmeleri için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Uzmanların çocuğun genel değerlendirilmesi için kullandıkları yöntemlere gelindiğinde görüşme yapılan uzmanların hepsinin farklı yöntemler kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bazı uzmanlar çocuğa ilişkin değerlendirme yaparken yeterlilikleri olsa dahi çocuğa ilişkin test, envanter vb. materyalleri kullanmadıklarını dile getirmiştir. Buna ilişkin açıklamada sebep olarak mekân ve zaman sıkıntısını işaret edilmiştir. Uzmanlar çocuğun gelişimini değerlendirmek için uygun görüşme yöntemleri kullandıkları, zaman zaman resim çizdirdikleri gibi açık uçlu ve net olmayan açıklamalarda bulunmuştur. Çocuğun değerlendirilmesine ilişkin gerçekleştirdikleri görüşmelerde kullandıkları kriterlerin başında “çocuğun gelişimine uygun” kavramı yer alsa da verdikleri detaylar çocuğun yaşına ve gelişimine uygun şekilde yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirilmediği yorumunun yapılmasına neden olmuştur. Görüşme yapılan uzmanlar görüşmeler esnasında genel olarak yapılandırılmış ortamların oluşmadığını, küçük yaş çocuklar ile iletişim kurmakta zorlanmaları sebebiyle fazla görüşme yapamadıklarını, resim çizdirerek onları tanımaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocuk resimleri, gelişimi ve kişilik özellikleri itibarıyla kendini ifade etmede zorlanan çocukların sözlü dilini oluşturmada, çocukları tanıma adına bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Yavuzer, 2016). Ancak çocuğun çizdiği resimlerle projektif olarak ciddi öneme sahip bilgilerin elde edilme ihtimali yüksek olsa da bu sürecin öncesinin ve sonrasının belirli şekilde yapılandırılmış olması ve konuya ilişkin kuramsal bilgiye sahip olan kişilerce değerlendirmelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Stahl (2012), velayete ilişkin değerlendirme yapan uzmanların küçük çocuklar için kullandıkları değerlendirme yöntemlerini kullanmadan önce ilgili alan yazına hâkim olmaları gerektiğini belirtmiştir. Sosyal çalışmacılar için oluşturulmuş kılavuzda velayete ilişkin hazırlanan değerlendirme raporlarında çocuğun gelişiminin değerlendirmeye alınması gerektiği vurgulanmıştır (Lufhtman vd., 2005). Bow ve Quinell (2004), velayete ilişkin raporların ebeveynlere ve çocuklara uygulanan testlerin sonuçlarını ve çocuklar ile yapılan görüşmeleri içermesi gerektiğini belirtmiştir. Uzmanların çocuğu değerlendirmek için kullandıkları yöntemler Lufhtman ve diğerleri (2005)'nin yaptıkları çalışmada ve Bow ve Quinell (2004) tarafından yapılan çalışmada rapor içeriğinde olması gereken çocuğun gelişimini değerlendirmede ve çocukla yapılması gereken görüşmelerden farklılık

göstermektedir. Bu nedenle velayete konu olan çocuğun gelişiminin daha doğru yöntemlerle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Uzmanlar tarafından karar verilme sürecinde değerlendirmeye alınan bir başka başlık ise ebeveynlik kapasitesi olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Uzmanlar çocuğun yüksek yararı paradigmasının aktif rol almasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ancak ebeveynlerin ebeveynlik kapasitesine ilişkin negatif bir ön yargıya sahip olduklarını belirtmektedir. Genel olarak tercih etmek zorunda kaldıkları her iki seçeneğin de aslında çocuğun yüksek yararı için tam olarak uygun olmadığını bilerek zorunlu bir tercih yapmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Türk adalet sisteminde her ne kadar çocuğun yüksek yararı kavramı velayete ilişkin kararlarda çatı kavram olarak nitelendirilse de bu kavramın geleneksel olarak anneye ilişkin pozitif ayrımcılık yapılan kritik yıllar paradigması ön plandadır. Bu durum örtük olarak da olsa ebeveynlerin cinsiyetini ön plana alarak önceliğin anneden yana olması ve annenin uygun olmaması durumunda babanın ihtimal dâhilinde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ise çocuğun yüksek yararından çok toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısını ve ön yargıyı ortaya koymaktadır. Yakın zamanda yapılan çalışmalarda çok büyük araştırma literatürleri, babaların çocuklarının gelişimine yaptıkları olumlu katkıların yanı sıra, baba-çocuk ilişkilerinin kopuk olmasının olumsuz etkilerini belgelemektedir (Lamb vd., 1997). Luftman ve diğerleri (2005) tarafından yapılan çalışmada babaların çocukların erken yaşlarda gelişimine az katkıda bulunmaları sebebiyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında velayete ilişkin kararların annelerin uygun olmayan ebeveyn olmadıkları sürece velayeti aldıkları belirtilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte velayete ilişkin değerlendirmelerde “kritik yıllar” paradigması yerine “çocuğun yüksek yararı” paradigmasının ön plana çıktığı, yapılan çalışmalarda görülmektedir (APA, 1994; Bow ve Quinell, 2002; Bow ve Quinell, 2004; Serdar, 2008; Altındağ ve Sağlam, 2012; UNICEF, 2013). Bu bağlamda ülkemizde ortak velayete ilişkin hukuki bir alt yapının olmaması, boşanmış olsalar velayetin ebeveynlerin ortak sorumluluğuna bırakılması ihtimalinin olması, sebebiyle “çocuğun yüksek yararı” paradigmasının tam olarak uygulanmadığı, seçim yapmak zorunda kalındığında “kritik yıllar” paradigması dikkate alınarak “annelere yönelik pozitif ayrımcılık” yapıldığı düşünülmektedir. Bu pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilen olgu aynı zamanda toplumun kadınlara biçtiği rol ile paralel işlemektedir. Bu durum da eşitlik ilkesi ile ters düşmektedir. Bu sebeple çocuğun yüksek yararının tam olarak gerçekleştirilebilmesi adına uygun olması durumunda ortak velayetin de seçenekler dâhilinde yer alması için hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Uzmanlar adliye ortamındaki fiziksel koşulları sebebiyle birçok problemle karşı karşıya geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu problemlerin başında velayete ilişkin değerlendirme yapmak üzere gerçekleştirdikleri görüşmeler için adliye içerisinde uygun bir ortamın bulunmaması gelmektedir. Bu durum hem uzmanların motivasyonları, hem ebeveynlerin bakış açıları, hem de çocukla yapılacak olan görüşmelerin doğru yapılandırılması açılarından ciddi handikaplar içermektedir. Bu sebeple bu sorun çözülmediği sürece uzmanlardan iyi kalitede işler beklemenin ve buna ilişkin onları sorgulamanın doğru olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer problem olan uzmanların mesleklerine ilişkin karışıklık sebebiyle uzmanların işe alım kriterlerinde olması gereken ve mesleklerini uygulamaları açısından gereken ön bilgiyi içeren mülakat sisteminin gerekli olduğu, bu bağlamda çocuğa gerçekten dokunabilmek adına çocuğa ilişkin daha fazla bilgi ve donanıma sahip meslek elemanlarının devreye girmesinin ve daha multidisipliner bir çalışma sistemiyle çocuğun yüksek yararını en iyi şekilde karşılayacak bir karara olanak sağlanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra uzmanlar, mesleki gelişimleri ve konuya ilişkin dünyadaki çalışmalarını takip edebilmek adına çeşitli hizmet içi eğitimlere ihtiyaçları olduğunu dile getirmişlerdir. Kılıç (2013) tarafından yapılan bir çalışmada uzmanlara verilen hizmet içi eğitimlerin velayete ilişkin başlıklardan uzak olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Görüşme yapılan uzmanların da yapılan hizmet içi eğitimlere görüşleri bu bulgu ile paraleldir. Bu sebeple uzmanlara yönelik hizmet içi eğitimler planlanmadan önce bir ihtiyaç analizinin yapılması ve bu ihtiyaç analizinde başrolü uzmanların almasının gerektiği, böyle gerçekleştirilen bir hizmet içi eğitim programının amacına yönelik olabileceği düşünülmektedir. Uzmanların problem yaşadıklarını dile getirdikleri bir diğer durum ise her üç uzmandan beklenen raporun aynı özellikleri taşımasına yöneliktir. Bu durumun uzmanların mezuniyet alanlarındaki farklılıklar değerlendirildiğinde mesleki yetkinliklerinden uzak bir sistem olduğu düşünülmektedir. Akyüz (2015)'e göre Anayasa çerçevesinde toplumun temel taşı olarak bahsedilen aile kavramı için uygulamada ciddi, bütüncül, geniş kapsamlı ve farklı disiplinleri bir araya getiren ve sorumlu kılan bir aile politikasının olduğu söylenemez. Bu kapsamda;

- Var olan sistem yerine her uzmanın mesleki bilgisinden farklı boyutta yararlanarak, uzmanın fikrinin kendi mesleki bakış açısıyla alınmasının ve ortak bir kararın ortaya konulmasının çocuğun yüksek yararı bağlamında daha uygun olacağı; aynı zamanda uzmanların ve ailelerin gerekli gördüklerinde başvurabilecekleri, ailelere ilişkin yaşanan sorunların çözümü bağlamında

- çalışacak olan bir üst komisyon oluşturulmasının aile bağlamında ve çocuk özelinde daha sağlıklı kararlar verilmesine destek olacağı düşünülmektedir.
- Farklı ülkelerin adalet sistemleri içerisinde yer alan, anne-babalar arasındaki tüm uyumsuzlukların giderilmesi, boşanma sonrasındaki düzenin oturması, anne babaların çocuk için uymaları gereken kurallara uyulmaması durumunda bağlayıcı kararlar alınması adına oluşturulan Anne-Baba Koordinatörlüğü'nün (Stahl, 2012) ülkemiz standartlarına ve ihtiyaçlarına uyarlanarak adalet sistemi içerisine alınmasının uygun olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler:

Ankara Üniversitesi Etik Kurulu 23.01.2017 tarih ve 2 sayılı toplantı 21 numaralı karar ile araştırmanın etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (2003) (K.N.:4787).
- Ackerman, M. J. ve Ackerman, M. C. (1997). Child custody evaluation practices, a 1996 survey of psychologists, *Heinonline, Citation: 30, Fam. L.Q.* 565.
- Akyüz, E. (2015). Çocuk Hukuku "Çocukların Hakları ve Korunması", Pegem Akademi, 4. Basım.
- Alexander, S. J. (1977). Protecting the child's rights in custody cases, *The Family Coordinator*, Vol. 26, No. 4, *The Family and the Law* (Oct., 1977), pp.377-382.
- Altındağ, Ö. ve Sağlam, M. (2012). Boşanma sürecinde çocukların haklarının belirlenmesi ve korunmasında aile mahkemesi uzmanlarının rol ve işlevleri, *Uluslar Arası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı*.
- APA - American Psychological Association (APA) (1994). Guidelines for child custody evaluations in divorce proceedings, *family law quarterly*, 29, No. 1, Special Symposium on Working with Mental Health Professionals (Spring 1994), pp. 51-62.
- Austin, W. G. (2002). Guidelines for utilizing collateral sources of information in child custody evaluations, *Family Court Review*, 40 No. 2, April 2002 s.177-184.
- Bayer, A. (2013). Toplumsal yapıda aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013/2 yıl: 4 cilt: IV, 8.
- Bilici, A.B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, Cilt: XVIII, Sayı: 2 Sayfa: 79-110.

- Bow, J.N. ve Quinnell, F.A. (2004). Critique of child custody evaluations by the legal profession, *Family Court Review*, vol. 42 no. 1, January 2004 1 15- i27.
- Bow J.N. ve Quinell, F.A. (2002). A Critical review of child custody evaluation reports, *Family Court Review* Vol.40 No:2, April s.164-176.
- Bricklin, B. ve Marshall, J.M. (1995) Bricklin perceptual scales, <http://www.custodyinfopack.com/pdf/InfoPack1BPSCComputerScoringProfile.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- Buz, S., Düzyurt, K. ve Sağlam, M. (2015). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi Örneği, *Toplum Ve Sosyal Hizmet* Cilt 26, 2, Ekim 2015.
- Kelly, J.B. ve Lamb, M.E. (2000). Using child development research to make appropriate custody and access decisions for young children, *Family And Conciliation Courts Review*, 38 no. 3, July 2000 297-31 1.
- Kılıç, Ç. (2013). Aile mahkemelerinde görev yapan uzmanların hizmet içi eğitim ihtiyacı, *AHİ Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* (KEFAD) Cilt 14, 2, Ağustos 2013, Sayfa 273-290.
- Kiremitçi, M. (2015). Boşanma Sürecinde Müşterek (Ortak) Velayet Ve Toplumsal Bakış Açısı, Legal Yayıncılık, İstanbul, ISBN:978-605-315-058-9.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). Qualitative inquiry. *Thousand Oaks, CA.*
- Lamb, M.E., Sternberg, K.J. ve Thompson, R.A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment, *Family And Conciliation Courts Review*, 35 NO. 4, October 1997 393-404.
- Luftman, V.H., Veltkamp, L.J., Clark, J.J., Lannacone, S. ve Snooks, H. (2005), Practice guidelines in child custody evaluations for licensed, *Clinical Social Work Journal*, 33, No. 3, DOI: 10.1007/s10615-005-4947-4.
- Martindale, D.A. (2007), Model standards of practice for child custody evaluation, *Family Court Review*, 45 No. 1, January 2007 70–91.
- Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*, 1(1), 1-17.
- Otto, R.K., Edens, J.F. ve Barcus, E.H. (2000). The use of psychological testing in child custody evaluations, *Family And Conciliation Courts Review*, 38 No. 3, July 2000 312-34.
- Polat, O. ve Göldoğan, E. (2015). Uzman görüşünün boşanma davalarında velayetin saptanmasındaki önemi, *TBB Dergisi*, (118).

- Quinnell, F.A. ve Bow, J.N. (2001). Psychological tests used in child custody evaluations, *Behavioral Sciences And The Law* 19: 491-501.
- Serdar, İ. (2008). Birlikte velayet, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 10, Sayı 1, 2008, s. 155-197.
- Stahl, P.M. (2012), *Conducting Child Custody Evaluations: From Basic to Complex Issues*, Edit: Gülsen Erden, İlkiz Altınoğlu Dikmeer, Çiğdem Kurdiaki, *Velayet Değerlendirmeleri: Basitten Karmaşık Konulara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, 2014.
- Tatlıoğlu, K., Demirel, N. (2016) Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: sosyal psikolojik bir değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yılı: 4, 22, Mart 2016, s. 59-73,
- UNICEF (2013). *Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı- Sosyal Çalışma Görevlileri için Eğitim Kitabı*.
- Warshak, R.A. (1996). Father custody and child development, a review and analysis psychological research, *Behavioral Sciences And The Law*, Volume: 4 Issue: 2 Pages: 185-202.
- Yapıcı, Ş. (2010). Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 5/4.
- Yavuzer, K. (2016). *Resimleriyle Çocuk, Remzi Kitabevi*, 20. Basım.

Şamar, B. ve Urhan, B. (2020). Adli görüşme odalarında suç mağdurlarıyla görüşme yapan adli görüşmecilerin deneyimlerinin incelenmesi: Eskişehir adliyesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 931-959.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:06.07.2019
Makale Kabul Tarihi:14.05.2020

ADLİ GÖRÜŞME ODALARINDA SUÇ MAĞDURLARIYLA GÖRÜŞME YAPAN ADLİ GÖRÜŞMECİLERİN DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ: ESKİŞEHİR ADLİYESİ

Examination of the Experience of Forensic Interviewers in the Forensic Interview Rooms of Crime Victims: Eskişehir Court

Berhudan ŞAMAR*

Betül URHAN**

* Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü ABD, ORCID: 0000-0001-5713-7524, berxwedansmr@gmail.com

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-5354-6099, betul.urhan@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 3 Nisan 2017'de Türkiye'nin 30 adliyesinde faaliyete geçen adli görüşme odalarında, suç mağdurlarının ifade alma süreçlerine katılan adli görüşmecilerin uygulamaya ilişkin algı ve deneyimlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Adli görüşmecilerin ifade alım süreçlerindeki deneyimlerini ve uygulamaya ilişkin algılarını belirlemede, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma 2018 Şubat ayında Eskişehir Adliyesinde, adli görüşme odalarında görüşme yapan 26-42 yaş arasındaki 12 adli görüşmeci ile yürütülmüştür. 7 sosyal çalışmacı, 3 pedagoğ ve 2 psikologla yarı yapılandırılmış görüşme formu esas alınarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde fenomenolojik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, suç mağdurlarının ifadelerinin duruşma salonları yerine AGO'larda alınmasıyla, mağdurların sanıkları hiçbir zaman görmediği ve hâkim/savcılarının sorularına doğrudan maruz kalmadığı için örselenmelerinin azaldığı görülmüştür. Ancak AGO sürecinde uygulayıcılar arasındaki işbirliği ve eşgüdüm eksikliği ile ortak dil ve anlayış farkı, belirleyici güç olan hâkim/savcılarının kırılğan grup konusundaki eğitim eksiklikleri, mağdurun AGO'da ifade alınmasına sadece hâkim/savcının karar vermesi, teknik aksaklıklar, bekleme süresinin fazlalığı yaşanan sorunlardandır. Adli görüşmecilere hazırlık yapabilecekleri ve görüşme sırasında müdahale teknikleri uygulayabilecekleri gerekli koşulların sağlanması, mağdurun kırılğanlık tespitinde ve mağdurla görüşme sürecinde adli görüşmeciye daha fazla söz, yetki ve sorumluluk tanınması, teknik aksaklıkların giderilmesi ve fiziksel koşulların iyileştirilmesi uygulamanın işlevselliğini arttıracakları öngörülmüştür.

Anahtar kelimeler: Adli Görüşme Odaları, Adli Görüşmeci, Suç Mağdurları, Sosyal Çalışma

ABSTRACT

This study aims to reveal the perceptions and experiences of forensic interviewers on taking statements of crime victims in Forensic Interview Rooms (AGO), which were introduced on April 3, 2017, in 30 courthouses in Turkey. The qualitative research method was used to determine the perceptions and experiences of forensic interviewers about statement taking processes. The research carried out in February 2018 in Eskişehir Courthouse with 12 forensic interviewers between the ages of 26-46. In-depth interviews were made with a semi-structured interview form created by 7 social workers, 3 pedagogues and 2 psychologists. The phenomenological analysis method was used to evaluate the data. The research result was that the risk of trauma in crime victims whose statements were taken in AGOs instead of hearing rooms was decreased as they didn't have to see the defendants and were not directly exposed to the questions of judges/prosecutors. However, lack of cooperation and coordination between interviewers, differences in the common language and understanding, lack of education of judges/prosecutors, who were the determinants, on the vulnerable group, the power to decide whether the victim's statement should be taken in AGOs belonging solely to judges/prosecutors, technical difficulties and long waiting hours are among the problems faced in AGO practices. It is foreseen that providing forensic interviewers with necessary conditions to prepare for their interviews and to apply intervention methods during the interview, granting more right to speak, power and responsibility to the forensic interviewer during the interview and when determining the victim's vulnerability, removing technical difficulties and improving physical conditions will increase the functionality of the practice.

Key words: Forensic Interview Rooms, Forensic Interviewer, Victims of Crime, Social Work

GİRİŞ

Ceza hukukunda mağdur “yasaların, eylem veya ihmâl yoluyla ihlâl edilmesi sebebiyle, kişisel veya toplu olarak, fiziksel veya ruhsal biçimde zarar görme de dâhil olmak üzere manevi acılar çeken, maddi kayba uğrayan ve temel hakları ciddi bir biçimde zayıflayan ve bu nedenle zarar gören” kişidir (Polat, 2014: 8). Mağduriyetin yarattığı yıkıcı etkiler mağdurda duygusal, bilişsel ve gelişimsel birçok kaybın oluşmasına neden olabilmektedir. Bu yönüyle sosyal hizmetin uygulama alanına girmektedir. Ancak suç eylemine maruz kalmış ve hakları ihlâl edilmiş kişi olması nedeniyle suç mağduru, ceza yargılama sürecinin bir tarafıdır. Bu nedenle de bazı hukuki prosedürleri (ifade verme, soruşturma ve kovuşturma, tanıklık, müştekilik vb.) yerine getirmek ve belirli aktörlerle (polis-savcı-hâkim-adli görüşmeci vb.) ilişkilere girmek zorundadır. Ancak ceza hukukunda ve muhakemesinde mağdur ve hakları uzun bir süre ihmâl edilmiştir. Çünkü klasik ceza hukuku fail-devlet ilişkisine odaklanmış, kendisine karşı işlenmiş bir suçtan dolayı bireyin uğradığı zarar ve mağduriyet göz ardı edilmiş, mağdurun ceza adalet sistemindeki rolü suçlu haber vermekten öteye gidememiştir (İnceoğlu, 2014: 58).

Mağdurların ceza adalet sürecindeki bu önemsiz konumları, suçtan kaynaklanan mağduriyetin yanı sıra süreçte yer alan kurumların ve bireylerin kendilerine karşı davranışlarından kaynaklanan ikincil bir mağduriyet yaşamalarının da nedeni olmuştur (Yavuz, 2014: 267). Ancak cinsel istismar ve şiddet suçlarında ve suçta sürüklenen çocuk sayısındaki artış, bu suçların toplumda yarattığı tepkiler, ilginin sanıktan mağdura yönelmesine neden olmuştur (Gönültaş, 2016: 3). Özellikle suç sonrasında mağdurların ihtiyaçlarının karşılanmasının, mağdur haklarının ve suç kavramını sadece polis-savcılık-mahkeme üçgeninde değil daha geniş bir çerçevede ele alınmasının, böylece ceza muhakemesinde ikinci kez mağdur olmalarının önlenmesine ilişkin bütüncül bir mağdur yaklaşımının benimsenmesi önem kazanmıştır. Bu gelişmeler uluslararası hukukta, mağdurun suçtan kaynaklı mağduriyetin giderilmesinin yanında mağdurun yargılama ve ifade alım sürecindeki haklarının da devletlerin yükümlü olduğu konular olarak belirlenmesine neden olmuştur. Böylece adli sistemde mağdurun kişiliğini örseleyecek, psikolojik sorunlar yaşamasına neden olabilecek durumlara karşı önlemlerin alınması, gerekli görüldüğü takdirde iyileştirme hizmetlerinin hemen devreye sokulması ve adli personel ile kolluk kuvvetlerinin mağdurun kırılgan durumunu göz önünde bulundurup ona göre yaklaşım ve müdahalelerde bulunması gibi haklar öne çıkmıştır (Mağdur Hakları İnceleme Raporu, 2014: 33).

Suç eylemine maruz kalmış kırılgan bireylerin hakları ve adli süreç içerisinde karşılaştıkları zorlukların saygınlık ve eşit muamele ile çözüme kavuşturulması gerekliliği bu alanda sosyal hizmetlere olan ihtiyacı da artırmıştır. Sosyal hizmet yaklaşımına göre sosyal hizmet uzmanı, her müracaatçının bireysel olarak öneminin farkındadır. Bu kişilerin endişelerine, geçmişlerine ve diğer muhtemel durumlarına karşı hassastır. Dolayısıyla müdahalesini belirlerken müracaatçıya göre hareket eder (Gönültaş, 2016: 3). Bu yaklaşımın sözü edilen mağdur hakları tartışmalarında da öne çıktığını görmekteyiz. Nitekim yeni mağdur hakları yaklaşımında, üzerinde en çok durulan konulardan birisi, mağdurun münferiden ve bireyselleştirilmiş bir biçimde ele alınması, mağdurun kişisel özellikleri, suçun türü, niteliği ve koşulları dikkate alınarak bireysel değerlendirme yapılması gerekliliğidir (Aertsen, 2014: 96).

Türkiye’de mağdur hakları ve adli sosyal hizmet kapsamında değerlendirilecek uygulamalardan birisi Adli Görüşme Odası (AGO) uygulamasıdır. Makalenin birinci kısmında mağdur ifadesinin önemi, bu süreçte korunmasına yönelik geliştirilen mekanizmalar ve AGO uygulamasına ilişkin genel bilgiler verilecektir. İkinci kısımda ise adli görüşme odalarında, suç mağdurlarının ifade alma süreçlerine katılan adli

görüşmecilerin uygulamaya ilişkin algı ve deneyimlerinin ortaya çıkarmaya amaçlayan araştırmanın bulgularına ve yorumlarına yer verilecektir (daha geniş kapsamlı bulgu ve yorumlar için bkz. Şamar, 2018).

Mağdurun Beyanının Önemi ve Mağdurun Dinlenmesinde Hizmet Modelleri

Adli sisteme dâhil olan suç mağdurunun gerçekleştirmek zorunda olduğu işlemlerden belki de en önemlisi beyan vermesi veya beyanının alınması işlemidir. Çünkü olayın aynı zamanda tanığı olan mağdurun suçla ilgili bildikleri ve aktarımları, ceza muhakemesinin esas amaçlarından birisi olan suçla ilgi maddi gerçeklerin ortaya çıkarılmasına hizmet eden en önemli kanıttır ve bu nedenle gereklidir (AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi, 2017: 5, Gönültaş ve Akduman, 2016: 275). Özellikle cinsel istismar vakalarında olduğu gibi tek delilin mağdurun beyanı olması durumunda, mağdurun bildirdikleri ve aktarımları çok daha büyük bir önem taşımaktadır (Gönültaş ve Akduman, 2016: 275; Vandervort, 2006: 1354). “Bu gereklilik çoğu kez mağdurun ceza muhakemesi işlemleri nedeniyle yeniden mağdur olmasını göze almayı gerektirmektedir” (AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi, 2017 :5). Ancak, ceza muhakemesinin mağdurun özelliklerini, suçun türünü, şiddetini ve mağdur üzerindeki etkisini dikkate almadan sadece suçla ilgili “maddi gerçeğin ortaya çıkarılması” amacına kilitlenmesi ve bu süreçte kurumların ve bireylerin mağdura karşı olumsuz tutum ve davranışları (Yavuz, 2014: 267) ikincil mağduriyetin ve örselenmenin şiddetini artıran bir etki yaratmaktadır. Nitekim cinsel istismara ve şiddete maruz kalan kırılğan mağdurların, ruhsal durumları göz önünde bulundurulmadan defalarca duruşmaya getirilip sanıkla yüzleştirilmesinin, soruşturma ve kovuşturma aşamasında hâkim/savcılarının hukuk sorularına doğrudan maruz kalacak şekilde bir çok kez dinlenmesinin, hâkim ve savcılarının olumsuz tutumlarının mağdurları zorladığını, daha derin ve tedavisi güç ruhsal yaralanmaların oluşmasına neden olduğunu gösteren bir çok araştırma (Bilginer ve Çalışkan, 2018: 119; TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 2014 :64; Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, 2017: 31-35, Cronch vd., 2006: 196; Korkmaz vd., 2001: 85) bulunmaktadır. Ancak ceza yargılamasında, ikincil mağduriyetin yarattığı olumsuz sonuçlar bunlarla sınırlı değildir. Özellikle cinsel istismar vakalarında, mağdur çocuklarla görüşme yapabilecek bir eğitim ve donanıma sahip olmayan meslek elemanları tarafından yapılan kötü görüşmelerin, doğru olmayan iddiaların elde edilmesi, çocuklarda ve ailelerde ek stres yaratması, mahkemede mağdurun güvenilirliğini azaltması, gerçeklerin bulanıklaştırılması, failin mahkûmiyet olasılığını

azaltması gibi çok ciddi sonuçlara yol açabildiği görülmüştür (Cronch vd., 2006: 196).

Bilgi kaynağının çocuk olduğu cinsel istismar vakalarında, ifade alma sürecinde yaşanan sıkıntılar ve zorluklar hem mağdurun hem de masum şüphelilerin haklarının korunmasında mağdurun ifadesinin eksiksiz ve hatasız bir şekilde alınmasına bağlı olacağı açıktır (Çağlar ve Türk, 2019: 395). Bu durum, kırılğan mağdurların adli sistemde ikincil mağduriyetinin önlenmesi ile adil yargılama ilkelerinin gerekleri arasında uygun bir denge sağlayabilecek mekanizmalara olan ihtiyacı artırmıştır. Bugün birçok ülkede başta çocuklar olmak üzere kırılğan mağdurların ifadesinin alınması sırasında örselenmelerini önleyecek mekanizmaların ve uygulamaların geliştirildiği görülmektedir. Örneğin ABD’de 1985 yılında cinsel istismar ve şiddet mağduru çocuklara yönelik çok disiplinli bir ekip çalışması sonucunda “Çocuk Adalet Merkezleri” kurulmuştur. Bu merkezlerin amacı, mağdur çocuklarla yapılan adli görüşmelerin, tıbbi muayenelerinin ve tedavilerinin çocuk dostu, güvenli bir ortamda gerçekleştirilerek çocuğun ikincil örselenmesinin önüne geçilmesi ve adli görüşmelerin iyileştirilmesidir. Bu merkezler, farklı disiplinlerden gelen profesyonellerin (hukuk, ruh sağlığı, güvenlik, tıp vb.) işbirliği ve koordinasyon içinde çalışmasına dayanır (Cross vd., 1032, Cronch vd., 2006: 203-2004). Avrupa’da benzeri yapılanmalar, İzlanda’da 1998 yılında çocuk evi anlamına gelen “Barnahus” adı ile faaliyete geçmiştir. Ulusal yargı sistemine entegre edilen Barnahuslarda alınan adli görüşme kaydı, çocuğun yeniden mahkemede dinlenilmemesi için yeterli sayılmaktadır. Kuzey Avrupa ülkeleri (Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya) başta olmak üzere bugün Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında toplam 50’den fazla Barnahus bulunmaktadır (Bilginer ve Çalışkan 2018: 120).

Konuya ilişkin başka bir uygulama, mağdurla görüşmenin mahkemenin içinde, özel olarak tasarlanmış görüşme odasında yapılması uygulamasıdır. Buna örnek olarak Kanada’daki Welland Gençlik ve Çocuk Ceza Mahkemesinde bulunan mağdurla görüşme odası verilebilir. Mağdurla görüşme odası, duruşma salonu ile iletişimi sağlayacak teknik donanımın olduğu, görüşme sırasında mağdurun yanında sadece uzmanın bulunabileceği, sanıkla yüz yüze gelmeyeceği şekilde tasarlandığı bir odadır (Binici, 2017: 36-37).

Türkiye’de de adli süreçte mağdurların ikincil mağduriyetlere karşı korunmasına yönelik bazı hizmet modellerinin uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Sağlık

Bakanlığı tarafından oluşturulan ve bakanlığa bağlı sağlık kuruluşları bünyesinde yer alan Çocuk İzlem Merkezleri ve bazı üniversitelerin bünyelerinde oluşturdukları Çocuk Koruma Merkezleri bu hizmet modellerindedir. Türkiye’de suç mağdurlarının dinlenmesi konusunda son dönemde ortaya çıkan bir diğer hizmet modeli Adalet Bakanlığı tarafından oluşturulan ve adliye binalarının içinde bulunan Adli Görüşme Odalarıdır (AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi, 2017: 41).

AGO Uygulamasının Amaç ve Hedefleri

Adli görüşme odaları başlangıçta çocuk merkezli olarak düşünülmüş bir uygulamadır. Ancak Bakanlar Kurulunca kabul edilen 2015-2019 dönemine ilişkin Yargı Reformu Stratejisi ve 2015-2019 dönemine ilişkin Adalet Bakanlığı Stratejik Planında yer alan hedefler ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, gereğince uygulamanın alanı genişletilmiştir. Böylece öncelik adalet sistemi ile ilişki halinde olan mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocuklar olmak üzere, cinsel suç, aile içi şiddet mağdurları ve diğer kırılgan gruba dâhil yetişkin mağdurlara da hizmet verebilecek bir yapı olarak Adli Görüşme Odaları kurulmuştur (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 5). 3 Nisan 2017’de Adalet Bakanlığına bağlı Mağdur Hakları Daire Başkanlığınca Türkiye’de 30 adliyede adli görüşme odaları pilot uygulama olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Günümüzde 49 ilde toplam 56 adliyede 60 AGO hizmet vermektedir (Çağlar ve Türk, 2019: 398-399).

Kırılgan gruplara yönelik özelleşmiş hizmetleri içermesi beklenen AGO uygulamasının dört temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki çocuğun üstün yararı ilkesi uyarınca çocuk dostu adli usullerin işletilmesidir. Diğeri, mağdurla uygun ortamda ve uygun yöntemle görüşme yapılmasıdır. İkincil mağduriyetin önlenmesi, mağdurun korunma ihtiyacının tespiti ve ilgili hizmetlere yönlendirme yapılması ise diğer amaçları arasında yer almaktadır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda AGO’nun en önemli iki hedefi; ifade ve beyanın kalitesini yükselterek maddi gerçeğe ulaşmak ve adli görüşmeler süresince mağdurun ikincil örselenmesinin önüne geçmektir (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, 2019).

Bugün için AGO’ların kanuni altyapısını netleştiren bir yasa, henüz yürürlüğe girmemiştir. AGO’nun işleyişiyle ilgili en kapsamlı düzenleme 24/02/2017 tarihli Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği (AGOY)’dir (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, 2019).

AGO'nun İşleyişinde Meslekler Arası Eşgüdüm ve İşbirliği

AGO uygulamasında, mağdurla yapılacak adli görüşme işleminde tıpkı genel ceza yargılaması sürecinde olduğu gibi hâkimler, Cumhuriyet savcısı, sanık müdafii, katılan vekili, zabıt kâtabi ve diğer görevliler yer almaktadır. Ancak AGO'nun istisnai yapısı, farklı meslek gruplarının (uzmanlar, AGO koordinatörü ve teknik personel) görev almasını veya bir takım ek görevlerin yerine getirilmesini gerektirmektedir (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 27).

AGO uygulamasında görev ve sorumluluğu olan tüm adli personelin yaptığı iş ve işlemler, birbirine bağlanan süreçleri takip etmek zorundadır. Çünkü her bir süreç sonraki aşamayı doğrudan etkilemektedir. Aşağıda belirteceğimiz uygulamanın işleyişi bize bunu göstermektedir.

AGO işlemi, soruşturma evresinde savcının, kovuşturma evresinde ise hâkimin ya da tarafların talebi üzerine ifade, beyan ya da sorgu işleminin AGO'da yapılmasına karar vermesiyle başlar. AGO koordinatörü talep edilen adli görüşme için, görevlendirme konusu dosya ve zamanla ilgili olarak nöbetçi uzmana haber verir. Koordinatör, belirtilen gün ve zamanda AGO'nun sorunsuz bir şekilde kullanılmasını temin etmek için gerekli hazırlıkları yapar. Adli görüşmeci, dosyayı inceler, gerekli yerlerle irtibata geçer, görüşmeyi planlar. Mağdurla ön görüşmeyi yapar. Sonraki aşamadaysa adli görüşme işlemi gerçekleştirilir.

Adli görüşme odalarının gözlem, görüşme ve bekleme odalarından oluşur. *Bekleme odasında*, mağdur ve diğer ilgililer adli görüşme işlemini bekler. *Görüşme odasında*, mağdur ile uzman ses ve görüntü kaydı alınarak birebir görüşme yapar. Adli görüşmeci görüşme odasında mağdurun ifadesini alırken, aynı anda savcı, avukat uygun görüldüğü takdirde mağdurun ailesi gözlem odasından kameralar aracılığıyla ifade alınma işlemini takip edebilir. Ayrıca savcı veya avukat, adli görüşme işlemine görüşmecinin kulaklığına bağlanarak dâhil olabilir. Aynı şekilde hâkim de duruşma salonundan AGO'ya bağlanabilir. Adli görüşmeci mağdurla görüşmeyi gerçekleştirirken, aynı anda savcı/hâkimin duruşma salonundan veya gözlem odasından yönelttikleri soruları mağdura iletir. Uzman görüşme sonrasında, görüşmeye ilişkin gözlem ve düşüncelerini aktardığı bir Adli Görüşme Raporu hazırlar. Görüşme yapılan kişinin ek bir ihtiyacını tespit ederse, bu durumu ayrıca raporlar ve AGO koordinatörüne bildirir (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 25).

Görüldüğü gibi hem adli görevliler arasında hem de adli görevliler ile diğer kurumlar arasındaki işbirliği ve eşgüdüm, uygulamanın işleyiş bakımından kritik bir öneme

sahiptir. Bu nedenle AGO'nun temel ilkeleri arasında mağdura götürülecek hizmetlerin karşılıklı iletişim, işbirliği ve ekip çalışması anlayışı ile yürütüleceği kabul edilmiştir (Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, 2019).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Adli görüşme odalarında adli görüşmecilerin mağdurların ifade alma sürecine ilişkin algı ve deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, esnek bir tarza sahip olmakla birlikte kişisel fikirlerden ziyade duygulardan, perspektiflerden ve insan anlayışlarından yararlanmaya dayalıdır (Neuman, 2014).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2018 Şubat ayına kadar Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından Türkiye'nin 26 farklı şehrindeki 30 adliyede kurulan adli görüşme odalarında çalışan adli görüşmeciler oluşturmuştur. Mağdurların adli süreç içindeki durumları hakkında en iyi bilgilerin adli görüşmeciler tarafından verilebileceği düşünülmüş, bu yüzden görüşmeler bu grupta yapılmıştır. Adli görüşme odalarında mağdur/mağdurlarla görüşme yapan adli görüşmeciler tercih edilmiştir. Araştırma örneklemini oluşturmak için AGO'ların bulunduğu 3 adliyede görevli adli görüşmecilerle iletişime geçilmiştir. Eskişehir Adliyesindeki adli görüşmeciler haricindeki adli görüşmecilerden olumsuz yanıt alınmıştır. Araştırmaya gönüllü katılan Eskişehir Adliyesinde görevli 14 adli görüşmeciden 12'si örneklem grubunda yer almıştır (görevli 2 psikolog araştırmaya katılmayı reddetmiştir). Araştırma kapsamında görüşülen adli görüşmecilerin 7'si sosyal çalışmacı, 3'ü pedagoğ ve 2'si psikologdur. Görüşmecilerin 8'i kadın 4'ü erkektir. Yaşları ise 26 ile 42 arasında değişmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın amaçlarına uygun olan veriler elde edebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu ve yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken, kuramsal bilgiler gözden geçirilmiştir. Eskişehir Adliyesinde AGO'larda suç mağdurlarıyla en fazla görüşme yapan yetkili bir sosyal hizmet uzmanı ile ön görüşme yapıldıktan sonra, adli sosyal hizmet uygulama ve teorisine uygun olarak forma son şekli verilmiştir. Bütün görüşmeler, görüşmecilerin izni ve bilgisiyle ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada, 2018 Haziran ayında tamamlanan “Mağduriyet Bağlamında Adli Sosyal Hizmet ve Adli Görüşme Odaları: Eskişehir Örneği” yüksek lisans tezinin (Şamar, 2018) bulguları kullanılmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihte, tez araştırması için gerekli işlemlerin yapıldığı üniversitede ve araştırma yapılan kurumda, etik kurul onayı istenmemiştir. Eskişehir Adliyesi Adli Görüşme Odalarında araştırma yapmak üzere Eskişehir Cumhuriyet Başsavcılığından resmi izin alınmıştır. Araştırma için gerekli izinler alınmış ve araştırmaya katılım gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Görüşmeler, görüşmecilerin odalarında ve görüşme odasında yapılmış olup, her bir görüşmeciden farklı günlerde randevu alınmıştır. Bütün görüşmeler gizlilik ilkesine uygun bir şekilde yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Saha araştırmasına başlamadan önce 2018 Ocak ayında Mağdur Hakları Daire Başkanı ile projenin amaç, kapsam ve niteliği hakkında bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeden sonra Eskişehir Cumhuriyet Başsavcılığından izin alınarak, Eskişehir Adliyesinde uygulamaya geçilmiştir. Adli görüşmecilerin AGO’lar ile ilgili ayrıntı ve boyutları, uygulamaya ilişkin düşünce, görüş ve deneyimleri derinlemesine görüşme yapılarak ortaya çıkarılmak istenmiştir. Derinlemesine görüşmede, görüşmecinin araştırma konusuna ilişkin deneyimleri, inanışları ve düşünceleri detaylı bir şekilde istenir (Kümbetoğlu, 2005: 81). Görüşmeler, adli görüşmecilerin görevlerinde herhangi bir aksaklık yaşanmaması maksadıyla randevulu şekilde yapılmıştır. Görüşmeciler, konuyla ilintili net ve açık ifadeler kullanmış, projenin hedef ve vizyonu ile ilgili düşünce ve önerilerini açıkça dile getirmişlerdir. Görüşmeciler isimlerinin araştırmada kullanılmasını istememiş bu yüzden her bir görüşmeciden birer takma ad almaları istenmiştir. Bütün görüşmeciler takma ad olarak farklı bir renk seçmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada, bir kişi ya da bir grup insanın bir fenomene dair yaşamış olduğu tecrübenin anlamı, yapısı ve özünü anlamayı ve daha net şekle getirmeyi hedefleyen fenomenolojik analiz kullanılmıştır. Fenomenolojik analiz aynı zamanda araştırma sonunda ortaya çıkan deneyimin ve çalışmanın betimlenmesidir (Patton, 2018). Örneklem seçiminin sınırlı olduğu, bütün görüşmecilerin olguya yönelik deneyimlerinin şart olduğu fenomenolojik çalışmalarda, önemli olan deneyimlerin ve görüşlerin açık bir şekilde ifade edilmesidir (Creswell, 2016). Adli görüşmecilerin,

Adli Görüşme Odalarına ilişkin deneyimleri, uygulamanın niteliğine ilişkin düşünceleri ve yaklaşımları fenomenolojik analiz yöntemiyle temalandırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, adli görüşmecilerin AGO eğitim sürecini, adli görüşme öncesi aşamayı, adli görüşme işlemi sırasında yaşanan sorunları, koordinatörlerle yaşanan sorunları, adli görüşme sürecindeki konumlarını ve AGO uygulamasına ilişkin genel değerlendirmelerini içeren 6 tema ortaya çıkmıştır. Anlamı güçlendirmek ve uygulamaya ilişkin deneyimlerin net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamak için görüşmecilerin ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

BULGULAR

I. Adli Görüşme Odası Öncesi Eğitim Sürecine İlişkin Değerlendirmeler

AGO projesinin amaç, kapsam ve niteliğinin net bir şekilde anlaşılması ve odalarda yapılacak görüşmelerin etkin olabilmesi için adli görüşmecilere yönelik bir dizi eğitim gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen 12 görüşmecedan 11'inin bu amaçla yapılan 5 günlük bir eğitime katıldıkları tespit edilmiştir. Bu görüşmecilerden, söz konusu eğitimi süre, içerik ve etkinlik bakımından değerlendirmeleri istenmiştir. Hemen hemen bütün görüşmeciler eğitimin süre ve içerik bakımından çok yetersiz, dar bir periyoda sıkıştırılmış, kısa süreli bir eğitim olduğunu belirtmişlerdir.

“Yetersiz bir eğitim aldık. Beş günlük bir eğitimdi. İçerik olarak görüşmeyle ilgiliydi eğitim.” (Bordo)

Eğitimin içeriği sorgulandığında, daha çok mağdurun psiko-sosyal yapısını, görüşme tekniklerini ve mağdura yaklaşım yöntemlerini içerdiği görülmüştür. Gelişim psikolojisi, ifade alma teknikleri, iletişim becerileri eğitimin içeriğini oluşturan diğer konular olmuştur. Ancak araştırma kapsamındaki bazı adli görüşmeciler eğitimin içeriğinin lisans döneminde alınan eğitimin bir tekrarı ve yeterli olmaktan uzak olduğunu belirtmişlerdir.

“Daha çok bilgilendirme oldu. Sürecin nasıl işleyeceği ile ilgili beraberinde de çocuk gelişimi ile ilgili birkaç bilgi verildi. Ama AGO'ya yönelik birebir bir eğitim değildi bence. Çocuk psikolojisi, engellilerle nasıl iletişim kurulur gibi lisans döneminde almış olduğumuz bir eğitimdi. 12 yıllık ya da 10 yıllık ya da 5 yıllık ya da 4 yıllık meslekte bulunan birine yönelik bir eğitim programı değildi.” (Lila)

“Kısa süreli iki-üç gün süren bir eğitim aldım ama tam olarak AGO üzerine değildi. Hedefe uygun bir eğitim olduğunu düşünmüyorum.” (Lacivert)

“Yeterli olmadı, içerik itibariyle AGO’yu çok tanımlayan bir eğitim değildi. Daha çok böyle kâğıt üzerinden işte böyle anlatıldı: “Şöyle olmalı, böyle olmalı” dendi ama mevcut durum üzerinden çok da bağdaşmadı.” (Turuncu)

Bazı adli görüşmeciler görüşme yapmakta isteksiz olan mağdurları görüşmeye katmak için kendi deneyimlerinden yararlandıklarını, proje öncesinde verilen eğitimde farklı mağdur gruplarıyla görüşmelerde kullanılacak yöntem ve teknikler konusunda yüzeysel bilgilendirmelerin yapıldığını belirtmişlerdir.

“Özel bir teknik uygulamıyoruz. Çünkü özel bir teknik öğretilmedi bize. Biz kişisel olarak meslekten ne anladığımızda alakalı onu açmaya çalışıyoruz. Ne bileyim işte çocuksa biraz daha küçükse oyun oynamaya çalışıyoruz onunla. Biraz daha yetişkin ise hakları olduğunu tekrar söylüyoruz. Burada ifade verdiğinde daha sonrası için bunların delil kabul edilebileceğini, ifadesinin yargılama sürecinin nasıl gidileceği ile ilgili küçük ipuçları veriyoruz. Konuşmasına dair ama açılmıyorsa da açılmıyor.” (Mavi)

“Birçok şey doğaçlama oldu AGO’da. Bir altyapı yok. AGO konusunda yeterli eğitimi almadık. Biz sadece önceki bilgilerimiz, mesleki tecrübelerimiz, adliye sürecindeki bilgilerimizle yola çıktık. Bir taraftan yargılama sürecini biliyoruz. Bir taraftan da görüşme teknikleri konusunda bilgilerimiz var. Bunların sentezi gibi yaklaşıyoruz. Ama planlı bir şey yok. Gelenek görenekleri kullanıyoruz bazen.” (Lacivert)

“Başta dedik ya işle ilgili eğitimlerin verilmesi lazım. Beş günlük eğitimle olacak iş değil bu. Hırsızlık mağduru ve cinsel istismar mağduru bir bireye yönelik çoğumuzun bir eğitimi yok. Mesela eşcinsellere yönelik kimse böyle bir eğitim almadı. Onlarla daha iyi uzlaşmak için eğitim gerekir.” (Bordo)

II. Adli Görüşme Öncesi Aşamaya İlişkin Değerlendirmeleri

Bu bölümde adli görüşmecilerin, görüşme yapılacak kişinin belirlenmesine, ön görüşme aşamasına ilişkin değerlendirmeleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Adli Görüşme Odasında İfadesi Alınacak Mağdurun Belirlenmesi

Araştırma kapsamındaki bazı adli görüşmeciler, mağdurun kırılabilirlik düzeyinin adli görüşmeciler yerine savcı tarafından belirlenmesinin, AGO’da ifadeleri alınması gereken mağdurların isabetli bir şekilde belirlenememesine neden olduğunu düşünmektedirler.

“Önceki sistem çok sıkıntılıydı; AGO’lardan önceki. Ama hala aynı şey var. Kırılgan grubu belirleme işi hâkimlerde, savcılarda hala. Gerçekten duruşmada dinlenmeyip AGO’da ifade alınması gerekenler alınmıyor hala bana göre.” (Yeşil)

Adli Görüşmecilerin Ön görüşme Aşamasına İlişkin Değerlendirmeleri

Adli görüşmecinin mağdurla ilk teması, AGO’da yapılacak görüşmeden önce, mağdurla birebir yaptığı ön görüşmede gerçekleşmektedir. Adli görüşmecilere göre ön görüşme, adli görüşmecinin mağdura kendini tanıttığı, mağduru tanıdığı ve sadece kendileri tarafından gerçekleştirilen bir görüşmedir.

“Ön görüşmeyi mesleğimize uygun yapıyoruz. Kişiyi hazırlıyoruz. İfade alınacağına dair işte teknik kısımda neler var? Neler soracağız? Neden biz soruyoruz? Savcı nerde? Bunları anlatıyoruz ve olayları doğru anlatabilmesi için bazı demografik bilgileri alıyoruz. Sonra diyoruz ki: “içerde doğruları söyleyeceğiz, bu bir ifadedir”. O şekilde sonraki görüşmeye hazırlıyoruz.” (Mavi)

“Yani öncesinde bir kere çok da suçtan olayla ilgili delil teşkil edilebilecek konulara dokunmuyoruz. İkinci görüşmede zaten savcının yönlendirmesi var. Sormak istediği soruları bize aktarıyor, biz de onu uygun bir dille görüşmecimize sunuyoruz. Tabi ki farklı ama ön görüşmede savcının olmadığı ortamda yaptığımız görüşme daha farklı. Kendimi tanıtıyorum, onu tanıyorum, ailesine dair bilgilerini alıyorum. Eğitim durumu, sağlık durumunu soruyorum. İki görüşme tabi ki birbirinden bence son derece bağımsız.” (Sarı)

Ön Görüşmede Yaşanan Sorunlara İlişkin Değerlendirmeler

Yapılan görüşmeler, adli görüşmecilerin mağdurla yaptıkları ön görüşmeyi, çoğu kez dava ve mağdurla ilgili önceden herhangi bir bilgilendirmeye sahip olmadan ve bir planlama yapmadan gerçekleştirmek zorunda kaldıklarını göstermiştir.

“Adli görüşme önce adliye ya da savcılığa geliyor. Dosyayı ön görüşmeden önce almamız gerekiyor ama çoğu zaman bu olmuyor. Böylece olaya vakıf olmuyorsun. Çocuk da niçin geldiğini bilmiyor. Olayı öğrenene kadar hem biz hem çocuk zorlanmış oluyor.” (Bordo)

Bu aşamada karşılaşılan bir diğer zorluk ön görüşme için ayrılan zamanın kısa olmasıdır. Adli görüşmeciler, hâkim ve savcılarının iş yoğunluğu nedeniyle zaman zaman ifade sürecinin hızlandırdıklarını, bunun da, mağdurun kendini yeteri kadar ifade edememesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Bazı adli görüşmeciler sürecin

sağlıklı olması ve istenen hedeflere ulaşılabilmesi için ön görüşmenin daha uzun olması gerektiğini ifade etmiştir.

“Gerektiğinde ön görüşmenin uzun tutulabilmesi lazım. Ama her zaman bu mümkün mü o tartışılır. Çünkü savcı diyor ki: “benim başka işim var bir an önce bu ifadeyi almamız lazım.” Bu durumda o çocukla on on beş dakikada, bazen yarım saatte iletişime geçmek gerekiyor. Zaman konusunda ender de olsa problem yaşayabiliyoruz. Savcılarımız iyi, önceliği çocuklara veriyorlar. Biz “hazırız savcım gelebilirsiniz” diyebiliyoruz. O anlamda bir sıkıntı olmuyor ama dediğim gibi bazen iş yoğunluğundan dolayı nöbetçi olabiliyor. Başka bir yere gitmesi gerekiyor mesleki açıdan. Dolayısıyla durum hızlandırılabilir.” (Lacivert)

“AGO’da yapılan görüşmeler aslında çok hızlı ilerlemek zorunda kalıyor. Çünkü normalde ön görüşme için yarım saat ayrılması gerekirken ya da bir görüşme sürecinin en az bir yarım saati kapsamı gerekirken, bizim beş dakikada hemen ön görüşmeyi yapıp görüşmeye girdiğimiz zamanlar da oluyor.” (Turuncu)

III. Adli Görüşmecilerin Adli Görüşme İşlemi Sırasında Yaşanan Sorunlara İlişkin Değerlendirmeleri

Adli görüşmecilerin yaşadıkları sorunların bu aşamada yoğunlaştığı görülmüştür. Adli görüşmeciler, görüşme sırasında mağdur-adli görüşmeci ve yargı mensupları arasında yaşanan iletişim engellerini öne çıkarmışlardır. Belirlenen iletişim engelleri, genel olarak teknik ve mekânsal sorunlar, duruşma sırasındaki hukuki prosedürler, hâkim ve savcılarının tutumundan kaynaklanan sorunlar ve adli görüşme süreci için tanınan zamanın yetersiz olması şeklinde sınıflandırılabilir.

Adli Görüşme Sırasında Yaşanan Teknik Sorunlar

Araştırma bulguları, adli görüşme sırasında cihaz bozukluğu (kamera, mikrofon vb.) şeklinde görülen teknik problemlerin sıklıkla yaşandığını, bu durumun gözlem odasında veya duruşma salonunda bulunanlarla mağdur ve adli görüşmeci arasında iletişim problemlerinin yaşanmasının en önemli nedeni olduğunu göstermektedir.

“Mahkeme salonlarından adli görüşme odasına bağlanıldığı zaman ses problemi yaşanabiliyor ya da görüşme esnasında mağdurun sesi içeriye gitmeyebiliyor. Adli görüşme odasından adliye içerisindeki duruşma salonlarına bağlanıyoruz ve seste büyük bir problem oluyor. Bazen mağdurun sesi hiç gitmiyor. Bu defa hâkim: “Ne dedi?” diye uzmana soru sorabiliyor. Mağdurun kendini ifade ediş biçimi de önemli

cezalarda böyle olunca da alıntılarla olmuş oluyor. Bu süreçte sıkıntı olabiliyor.” (Eflatun)

“Adli görüşme yaparken kamera kaydının olması, ses kaydının olması, bir kulaklık kullanıyor olmak ya da oranın fiziki koşulları ile ilgili bazı sıkıntılar olabiliyor. Atıyorum; kulaklıktan ses geliyor ya da gelmiyor ya da yan tarafta savcının bizim kulağımıza sorduğu soru yalıtım ile ilgili bir sıkıntı olduğu için direkt karşımızdaki tarafından duyulup, cevap verilebiliyor. Ya da mahkeme ile bağlantılı bir görüşme yapıyorsan SEGBİS’te (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) sıkıntı olduğu için bazen ses oraya gitmiyor, sen yeniden mağdurun söylediklerini tekrar etmek zorunda kalıyorsun gibi fiziki koşullarla ilgili sıkıntılar yaşayabiliyoruz.” (Turuncu)

Mekânsal Sorunlar

Eskişehir Adliyesinde var olan bir oda bölünerek AGO yapılmıştır. Adli görüşmeciler, görüşme odasının adliyenin diğer bölümlerinden soyutlanamadığını ve ses yalıtımının iyi yapılamadığını, belirtmiştir.

“Adliye içerisinde olmasından kaynaklı genel bir sıkıntı var. Dışarıda AGO’nun yanında tuvalet var. Bir sürü insan girip çıkıyor. Tuvaletin yanında yangın merdiveni var. Orada bir sürü sigara içen insanlar var. İcra müdürlüklerinin yanında avukat kâtipleri, icra kâtipleri oraya geliyor sohbet ediyor. Yan tarafta mağdur ve ailesi koridorda görüşmeyi bekliyor. Bu tür fiziksel sıkıntılar var.” (Lacivert)

“Tabi sürekli aynı şeyi tekrarlatıyoruz ya da çok yüksek sesle konuşmasını istiyoruz. Bizim burada teknik odayla görüşme yaptığımız oda arasında sadece bir tane duvar var bir tane de kapı var. Sanırım ses yalıtımı da çok iyi değil. Mağdur çok bağırınca sıkıntı oluyor, içerideki savcı çok bağırınca sıkıntı oluyor.” (Yeşil)

Duruşma Sürecindeki Hukuki Prosedürler

Adli görüşmeciler duruşma sırasında yürütülen hukuki prosedürlerin adli görüşme sürecini uzattığını belirtmişlerdir. Görüşmecilere göre bu durum mağdur-adli görüşmeci ile duruşma salonundakiler arasında iletişim kopukluğuna, mağdurda sıkılganlığa ve adli görüşmecide odaklanma problemine sebebiyet vermektedir.

“Duruşma esnasında mağdurların ifadeleri alınırken avukatlar dinleniyor, sanık dinleniyor ve bu süreçte mağdur oturuyor. Bu bazen bir saat, bir buçuk saati aşabiliyor. Bu da kopmalara iletişim eksikliklerine sebep olabiliyor.” (Eflatun)

“Bir kere olay hâkimde. Mağdurla görüşmeyi yalnız sen yürütmüyorsun ve sorgu tarzında davranıldığı için sorgulamayı bilmiyorsun. Zaten sorgu yapmak da bizim görevimiz değil. Orada biraz şey oluyor, kesintiler oluyor, bekliyorsun. Bu durum görüşmenin doğal akışını bozuyor ve mağduru da olumsuz etkiliyor. Savcıdan ne tür soru gelecek onu bekliyorsun ve bu da süreci olumsuz etkileyebiliyor. Hele ki bekleme süresi uzarsa olaydan kopuluyor. Verim sağlanmıyor.” (Bordo Mavi)

Adli Görüşmecilerin Mağdurla Yaşadığı İletişim Sorunları

Adli görüşmeciler, özellikle küçük yaş grubundaki çocuk mağdurları görüşme sürecine katma konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

“Bizden kaynaklı olarak ön görüşme esnasında iletişim dilini tutturamayabiliyoruz. Ya da savcı veya hâkimle karşılıklı olarak iletişim dilini tutturamayabiliriz. Çocuklarla görüşme yaparken dikkatleri çok çabuk dağılabiliyor. Tekrar onu masaya oturtup o ifade haline hazırlamak engelleyici olabiliyor. Özellikle küçük çocuk yaş grupları sıkılabiliyor.”(Eflatun)

Bir başka sorunun, ön görüşmede mağdurun ifadesi ile görüşme sırasındaki ifadesi arasındaki farklılığın doğması durumunda yaşandığı görülmektedir.

“Ön görüşmede söyledikleriyle ikinci görüşmede söyledikleri arasında farklılıklar olabiliyor. Zaten ön görüşmede söylemişim bir daha neden soruyorsun gibi problemler olabiliyor. Diyoruz ya mağduru aynı sürece bir daha sokmayalım diye ama soruları tekrarlayınca biz kendimizi bu sürece sokuyoruz. Bu yüzden bilgileri ikinci görüşmeye kalmadan ön görüşmede almaya çalışıyoruz.” (Bordo)

Adli Görüşme Süreci İçin Tanınan Zamanın Yetersiz Olması

Araştırma, adli görüşme sürecinin hemen hemen tüm aşamalarında, adli görüşmecilerin müdahale yöntemlerini kullanabilecekleri yeterli zamanı ve fırsatı bulamadıklarını göstermiştir.

“Ön tanışma süreci çok hızlı geliyor. Normal olması gerektiği gibi yapılırsa güven aşaması da sağlanır, sağlıklı da bilgi alınır. Apar topar bir süreç geliştiği için çocuk ya da mağdur seninle iletişim kuramıyor. Mesleki becerilerini göstermeye fırsat bulamıyorsun.”(Bordo)

“Müdahale için çok fazla zamanımız yok. Sonrasında da yok hani izleme yapabileceğimiz. Sadece değerlendireceğimiz kısım, ön görüşme ile görüşme süreci. Görüşme bittikten sonra da çok fazla bir araya gelme imkânımız yok

açıkçası. Hani bu yüzden çok planlı bir müdahale yöntemimiz yok. Çoğunlukla şey durum tespiti...” (Sarı)

Hâkim ve Savcıların Tutumu

Bazı görüşmeciler, adli görüşme sırasında kendileri ile hâkim/savcılar arasında bir iletişim sorununun ve çatışmanın yaşandığını ve bu durumun görüşmenin seyrini bozduğunu belirtmişlerdir. Bu sorunların çeşitli formlarda ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlardan en önemlisi görüşme devam ederken, savcılarının/hâkimlerin sık aralıklarla soru sormasıdır. Adli görüşmeci aynı anda hem mağdurun ifadesini dinlemekte hem de savcının sorularını mağdura iletmektedir. Bu durum adli görüşmecilerde odaklanma problemine neden olmaktadır

“Olayı anlatırken gördüğümüz kişi, kulaklıktan sürekli şey geliyor; şunu da sor, şunu da sor. Hani bunu anlatırken görüşme bölünüyor. Biz mümkün olduğunca şey anlatmaya çalışıyoruz nasıl diyeyim hani kronolojik sırada anlattırmaya çalışıyoruz. O kronolojik sıralamayla ilgili sıkıntı çıkıyor, araya girildiğinde. Savcılar ısrarla onların dediği gibi sormamızı istiyor. Hem kulaklıktan duyup hem onların istediği soruyu işte mağdurun yaşına, cinsiyetine göre sormak, bilişsel düzeyine göre sormak bazen sıkıntı yaratıyor.” (Yeşil)

“Bir şey soruyorsun, karşındakinin daha cevabı dinlerken hemen kulağına başka yeni bir soru soruluyor. Sen orda o lafı kesip sorudan devam etmek istemiyorsun. Çünkü tamamlaması gerekiyor o cümlesini. Ama karşı tarafta böyle “hadi şimdi şunu sor” gibi bir sabırsızlık olabiliyor. O yüzden daha “evet, tamam, şimdi şunu soracağım “gibi daha böyle biraz maalesef kesmeye çalışıp yeni bir soru ekleme şeklinde olabiliyor.” (Turuncu)

Görüşmenin akışını bozan bir diğer faktör, hâkim ve savcılarının görüşme sırasında mağdura sormak istedikleri soruların hiç değiştirilmeden doğrudan sorulmasında ısrar etmeleri ve yargılayıcı bir dil kullanmalarındadır. Bazı görüşmeciler bu tür durumların, hâkim ve savcılarla kullanılan dil ve iletişim konusunda bir çatışma yaşamalarına sebep olduğunu belirtmişlerdir.

“Tabi ki hâkimlerimizin ya da savcılarımızın bugüne kadar gözettikleri bir ifade alma, bilgi alma yöntemleri var, yıllardır bunu kullanıyorlar. Ama bazen yargılayıcı bir dil kullanabiliyorlar. Bir tecavüz vakasında savcı bey kulağıma üzerinde ne varmış tecavüz esnasında diye bir soru yöneltti. Bu soruda gerçekten duraksadım, nasıl çevireceğimi bilemedim. Bu soruyu olduğu gibi sorsak mağdur için örseleyici,

yargılayıcı bir cümle olacak. O anda savcıya da bunu dile getiremiyorsunuz, çünkü o esnada biz içerdeyiz savcı dışarıda. Bunu belki bir parça yumuşatabiliyoruz. Yani dil ve iletişim konusunda bu tür çatışmalar olabiliyor.” (Eflatun)

Bazı adli görüşmeciler savcı-hâkimlerin adli görüşme sürecini kendi kontrolleri altında görmelerini ve sadece suçla ilgili maddi gerçekliğin ortaya çıkartılmasına odaklanmalarını önemli bir sorun olarak belirtmişlerdir.

“Görüşme sırasında yaşadığımız tikanlıklarda ya da işte orada sormamız gerektiğini düşündüğümüz bir soruyu sormak istediğimizde savcı orada “Buna gerek yok? Bunu sorma? Bunu kes? Bunu sor?” dediğinde; ben o soruyu devam ettiremiyorum ama? “Niye” dediğimizde de “O görüşme savcının görüşmesi, o ne derse o olacak, onun istediği gibi yürüyecek bu görüşme” gibi cevaplar alabiliyoruz. O yüzden AGO’da her ne kadar sosyal çalışma görevlileri odaklı ya da mağdur odaklı gibi gözükse de aslında oradaki her şey savcının ya da hâkimin isteği çerçevesinde yürütülmektedir.” (Turuncu)

“Onlar direkt bilgi almak istiyorlar. Çünkü ona göre bir değerlendirme ve yargılama yapacaklar. İfade alırken de cezanın cezai niteliğine daha çok özen gösteriyorlar. Nasıl diyeyim; onlar için söylenen her şey cezai açısından değerlendiriliyor.” (Kırmızı)

Hâkim ve savcılarının AGO uygulamasına ilişkin bilgilerinin sınırlı olmasının da önemli zorluklar yarattığını belirten adli görüşmeciler olmuştur;

“Hâkim ve savcılarının tutumu AGO’daki görüşme sürecini etkiliyor. Ama hani AGO’daki görüşme sürecini etkilemesi sadece bizle ilgili bilgi sahibi olmamasından değil. Meslek olarak AGO süreci hakkında da bilgi sahibi değiller. Ne işe yaradığı, AGO’daki ifadenin nasıl alınacağı, mikrofonun, kulaklığın uzmanda olacağı ile ilgili de bilgisi olmadığı için AGO süreci belki olması gerektiği gibi olmuyor. Ceza hâkimleri mesela AGO’ya inip de ya burada böyle bir oda varmış, ne işe yarar diye merak edip bakan bilmiyorum var mıdır? Bu oda ne işe yarar, sistem nedir diye düşünüp gezip gören var mı bilmiyorum. Ya da hepsi gezdi mi hepsi biliyor mu bilmiyorum.” (Yeşil)

IV. Koordinatörlerle Yaşanan Sorunlar

Bazı adli görüşmeciler, koordinatörler ile uzlaşmazlıklar yaşanabildiğini belirtmişlerdir.

“Koordinatörler bizim meslek grubumuzdan değiller. Yani daha çok kâtip ve yazı işleri müdürlerinden seçilmişler. Bunlar mesleğe yabancı oldukları için bazı konularda uzlaşmadığımız, algılayamadığımız noktalar olabiliyor. Bence koordinatörlerin bizim meslek grubu arkadaşlar içinden seçilmesi bunun devamlılığı konusunda önemli bir unsur.” (Eflatun)

“Koordinatör ile ilgili sıkıntılarımız yok değil. Orda sınırları bilme ile ilgili bir sıkıntı var. Koordinatör yapması gereken işin sınırlarını bence çok iyi bilmiyor.” (Turuncu)

V. Adli Görüşmecilerin Adli Görüşme Sürecindeki Konularına İlişkin Düşünceleri

Araştırma kapsamında görüşmecilerin hemen hemen tamamı kendilerini AGO sürecinin öznesi ve işlevsel tarafı olarak görmediğini belirtmiştir;

“Aslında öncelikli olarak burada AGO’daki varlığımızı tartışmak gerekiyor. AGO’da biz her ne kadar birçok meslektaşım mesleki olarak var olduklarını iddia etseler de ben bu anlamda mesleki bir varlığımız olduğunu düşünmüyorum. Biz AGO’larda hâkim ve savcı adına ifade alan adli görüşmecileriz. Psikolog, pedagoğ ya da sosyal hizmet uzmanları değiliz. Dolayısıyla özellikle ön görüşme sürecinde ya da adli görüşme sürecinde, ifade alma sürecinde meslekte yaptığımız, diğer vakalarımızda, normal dosyalarda, mahkemelerde yaptığımız ya da eğitim sırasında öğrendiğimiz müdahaleleri gerçekleştiremiyoruz.” (Lila)

“Şimdi şöyle bir şey var; AGO’da yapılan uygulama aslında ön görüşme uygulaması bizim mesleğimizi gerçekleştirmemiz anlamında tamam uygun. Ama adli görüşme kısmına geçtiğimizde aslında orada bizden beklenen şey; soru soran yani savcı rolüne bürünmemiz. Sadece soru sor-cevap al, soru sor-cevap al şeklinde ama o soru sorma cevap alma kısmı da sadece savcının olay ile ilgili beklentileri doğrultusunda ya da mahkemenin. Çünkü onlar daha maddi gerçekliklere bakıyorlar, atıyorum; olayla ilgili “yapmış mı, yapmamış mı, kaç kere, sayısı nerde, mevsim neydi, neredeydi” onlar daha maddi gerçeklik üzerinde odaklanıyorlar ve orada sadece onları sormak zorundayız.” (Turuncu)

Adli Görüşmecilerin mesleki rolleri ile ilgili yaşadıkları sorunlar ve çatışmalar

Araştırma adli görüşmecilerin, mesleki rolleri ile adli görüşmeci olma rolleri arasında önemi bir çatışma yaşadıklarını göstermiştir.

“İfade alınırken savcı sorgulayıcıdır ama bizim öyle bir durumumuz yok. Bu noktada bir anlaşmazlık oluyor. Sorgulamayla ilgili bir sıkıntı var. Bizim mesleki anlamda böyle bir yanımızın olduğunu düşünmüyorum. Bu beni rahatsız ediyor. Bizim savunucu olmamız gerekiyor. Rapor yazımında biz kendimiz yazıyoruz. Bu konuda herhangi bir müdahale olmadı.” (Bordo)

“Mesleki müdahale yöntemlerini birebir kullanamıyoruz -şu ana kadar ki konuşma pek sosyal hizmet uzmanı adli görüşme sürecinde yoktur gibi yansıtmış olabilir- ama adli görüşme sürecinde sosyal hizmet mesleğinden getirmiş olduğunuz o bilgi birikimini, temeli, kuramlarını, müdahale yöntemlerini adli görüşme sürecinde, hem ön görüşmede hem adli görüşmede hem de adli görüşme sonrasında raporlamada kullanıyorsunuz.”(Lila)

“Şimdi mağdur iletişime geçmek evet istemeyebilir. Şimdi şurada bizim mesleki bilgi ve becerilerimiz de biraz adliye içerisindeki pozisyonlarımızın çatışması söz konusu. Bana kalırsa iletişim kurmamasını ben gayet anlayışla ve normal karşılarım. Aslında biz iletişim kurmak zorunda da değiliz. Ancak niçin ordayız? İfade için ve bu sorulan işte savcının elde etmek istediği bilgileri toplayabilmek için. İşte tam bu noktada çatışıyoruz. Bir taraftan da bu görevimizi yerine getirmek zorundayız ama mesleki bakış açımızdan biraz sıyrılıyoruz. Ben adli görüşme odalarını tam işte bu noktada biraz sıkıntılı görüyorum. Belki de o seansta, o görüşmemizde iletişim kurulamayacak. Bu gayet olağan bir süreç olacak. Ama benim şöyle bir yetkim yok. Bir hafta sonra, on gün sonra ya da bir ay sonra bunu yeniden değerlendirelim, yeniden bir görüşmeye alalım, yeniden belki o travma süreci sonlanmış olacak. Ya da birtakım gelişmeler olacak ama bunu söylediğimde tabi ki savcı kabul etmeyecek.” (Sarı)

VI. Adli Görüşmecilerin AGO Uygulamasına İlişkin Genel Değerlendirmeleri

Adli görüşmeciler, AGO uygulamasını mağdur destek hizmeti için önemli bir başlangıç olduğunu, uygulamada yaşanan sorunlara rağmen, önceki sisteme göre mağdur açısından önemli avantajlar sunduğunu belirtmişlerdir.

“Çok büyük farklar var. Biz bunu yaşadık. Özellikle AGO kurulmadan önce duruşma safhasında. Mağdurun ifadesi alınırken, mahkeme heyeti, karşı tarafın avukatı, sanık sıfatıyla bulunan insan, ailesi, yakınları birçok kişinin yanında olay anlatması isteniyordu. Travmatik bir süreçten geçen mağdur, bir kez daha aynı travmaları yaşamak durumunda kalıyordu. Çok etkin bir şekilde ifade veremiyordu.” (Lacivert)

Adli görüşmeciler AGO'ların daha da yaygınlaşmasını ve bütün mağdurların ifadelerinin adli görüşme odalarında alınmasının gerektiğini düşünmektedirler.

“Her şeyin düzgün işlediği bir sistemde AGO çok güzel olur. Hatta düzgün işlemediğini varsaydığımız bir sistemde düzgün işlemeyen bir AGO bile, AGO önceki sistemden daha iyi. Nasıl derler en kötü AGO, en iyi duruşma salonundan iyi mi dersin onu bilmiyorum. Ama hani AGO'lar olmalı. Biz bunu yıllardır söylüyorduk. Hani böyle bir sistem hep kurulmalı diye düşünüyordum. Biraz daha iyileştirilebilir. Fiziki şartlar olsun, hâkim savcının yaklaşımı; bize, sisteme, sürece.” (Yeşil)

“Birçok davada AGO kullanılmıyor. Sayılı olarak AGO kullanıldı. Kesinlikle dava sürecinde mağdurların ifadesinin alınması çok daha iyi olacaktır. Biz bunun faydalarını gördük. Savcılık aşamasında alınan ifadeleri gördük. Savcıda ya da mahkemede ifade vermeyen mağdurların AGO'da çok daha ifade verdiğini gördük. Tabi ki yaygınlaşması gerekiyor ama o kadar çok sayıda insanı eğitmek ve bilgilendirmek gerekiyor ki bu çok uzun bir yol.” (Lacivert)

Süreç içerisinde yaşanan sorunlardan dolayı, mevcut AGO uygulamasının kağıt üzerinde kalan ve gerçek olmayan bir uygulama olduğunu belirten adli görüşmeciler olmuştur.

“Bir planlama aşaması yok. Çünkü süreç her ne kadar, gerek mevzuatta gerek yönetmelikte bu işin bir ekip işi olduğu, hâkim, savcı, koordinatör ve vakanın ortak olduğu herkesin mağdurun ya da suça sürüklenmiş çocuğun hakları ve çıkarları için orada olduğunuzu belirtse de yazı üstünde gerçek bir uygulama değil. Dolayısıyla çok sosyal hizmet mesleğinde öğretilen yedi aşamalı planlı müdahale programı ya da çözüm odaklı yaklaşım ya da ekolojik sistem temelli kuram üzerinden hareket etmek gibi bir rüyayı göremezsiniz.” (Lila)

TARTIŞMA

Araştırma, kırılğan mağdurların ifadesinin alınmasında ikincil mağduriyeti en aza indirmeyi ve adli görüşmenin kalitesini yükselterek suçla ilgili maddi gerçeğe ulaşmayı hedefleyen AGO pilot uygulamasını, adli görüşmecilerin deneyimleri üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır.

Araştırmanın ana temalarından birisini adli görüşmecilerin uygulama öncesinde aldıkları eğitimlerin süre, içerik ve etkinlik bakımından değerlendirilmesi oluşturmuştur. Bilindiği gibi mağdurla görüşme teknikleri, adli görüşmecilerin (sosyal çalışmacı, psikolog, pedagog) mesleki bilgileri arasında yer almaktadır. Ancak adli

görüşmecilerin mesleki eğitimlerini kullanarak yaptıkları görüşmeler iyileştirme, yardım ve güçlendirme amaçlıdır (Walker, 2002: 152; Erükçü ve Akbaş, 2013: 200). Bu nedenle de adli görüşmeden farklı yaklaşımları içerir. Bu görüşmelerde meslek elemanları bireyin ifade ettiklerini temel alır. Adli görüşme ise gerçeğin veya olayın ortaya çıkartılması için terapötik yaklaşımdan farklı olarak amacı bilgi toplamak olan, kendine özgü teknikleri ve soru biçimleri ile özel beceri ve iletişim gerektiren bir işlemdir (Nalbant, 2013: 267, Walker, 2002: 152-177). Araştırmalar, adli görüşmecilere verilecek eğitimlerin yöntemi, içeriği, izlenmesi, sürekliliği ve eğitimle ilgili geri bildirimlerin alınmasının adli görüşmenin kalitesini belirleyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur (Walker 2002: 172-177).

Araştırma kapsamındaki adli görüşmeciler, özellikle farklı suç mağdurlarıyla görüşme teknikleri konusunda hem süre hem de içerik bakımından yeterli bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Adli görüşmecilerin yaptıkları görüşmelerde uygulama öncesi verilen eğitimden çok, geçmiş mesleki bilgi ve deneyimlerini kullandıkları, sosyal hizmet yaklaşımına uygun davranış ve tutumları görüşme sürecine yansıttıkları belirlenmiştir. Verilen eğitimlerin değerlendirildiği ifadeler, adli görüşmecilerin farklı kırılgan mağdur gruplarıyla, özellikle de cinsel istismar mağduru çocuklarla görüşmeye yönelik iletişim, teknik ve yöntemlere ilişkin eğitim ihtiyacının olduğunu göstermektedir. Uzmanların bu konuda zorlanmaları ve eğitime ihtiyaç duymaları literatür açısından da beklenen bir sonuçtur (Nalbant, 2013: 268).

Araştırmalar adli görüşmenin başarısı için görüşülen kişinin görüşmeye hazırlanmasının zorunlu olduğunu ortaya koymuştur (Gümüş, 2017: 51; Davies ve Westcott, 1999: 28). Bu hazırlığın ana bileşenlerini, mağdurun ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve ifade vermeyle ilgili kaygılarının değerlendirilmesi, mağdura mahkeme prosedürleri ve yasal terminoloji konusunda bilgi verilmesi, mağdurun duygusal esnekliğini artırmaya yönelik hazırlık yapılması, görüşme işlemine hazırlık yapılması, mahkeme sürecine ilişkin irtibat ve pratik düzenlemelerin yapılması ve bilgi alma oluşturmaktadır (Davies ve Westcott, 1999: 29). Bu hazırlığın bir planlamayı, adli personel arasındaki işbirliğini ve adli görüşmecinin sürece hâkim olmasını gerektireceği açıktır. Bu nedenle adli görüşme işlemi öncesinde adli görüşmecinin dosyadan haberdar edilmesi, dosyayı incelemesi ve vakaya hazırlanması son derece önemlidir. Böylece uzman, olayla ve mağdurla ilgili genel bilgileri edinecek, özellik arz eden durumları önceden fark edebilecek, ek bilgiye ihtiyaç duyduğu konularda eksiklikleri tamamlayabilecek, görüşme için gerekli yöntem ve teknikleri

tasarlayabilecek, yargı mensuplarını yapılması gerekenler konusunda daha iyi bir şekilde bilgilendirebilecektir (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 39).

Araştırma kapsamındaki bütün adli görüşmeciler görüşme öncesi hazırlık aşaması olarak ön görüşmenin önemine vurgu yapmışlardır. Bu aşamanın mağdurla iletişim kurdukları, bilgi aldıkları, güven oluşturdukları ve mesleki bilgilerini kullandıkları bir aşama olarak değerlendirmişlerdir. Genel olarak bu aşamada adli görüşmecilerin kendini ve yaptığı işi tanıtmak, süreçle ilgili bilgi vermek, mağduru rahatlatmak gibi çalışmalar yaptıkları tespit edilmiştir. Ancak araştırma, adli görüşme işlemi öncesi yapılan ön görüşmeyi çoğu zaman vaka ve mağdurla ilgili önceden herhangi bir bilgiye sahip olmadan, hazırlıksız ve çok hızlı bir şekilde gerçekleştirmek zorunda kalabildiklerini göstermiştir. Bazı adli görüşmeciler bu durumun mağdurla iletişim kurmada, suçun mağdur üzerindeki etkisini anlamada ve görüşme işleminde zorlanmalarına neden olduğunu belirtmiştir. AGO uygulamasını değerlendiren başka bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada adli görüşmecilerin ön görüşme için ayırdıkları sürelerin beş dakika ile yarım saat arasında değiştiğini, bazı vakalarda ön görüşme dahi yapılmadan doğrudan işlem aşamasına geçildiği tespit edilmiştir (Gezgin ve Erbay, 2017: 18-21)

Adli görüşme işlemi, tüm meslek elemanlarının işbirliği içinde faal olarak etkileşimde olduğu ve yapılan işin somutlaştığı aşamadır (Gezgin ve Erbay 2017: 23). Araştırma sonuçları sorunların daha çok bu süreçte yoğunlaştığını göstermiştir. Adli görüşmeciler daha çok mağdurla ve yargı mensuplarıyla iletişimi engelleyen ve görüşmenin akışını bozan deneyimlerini öne çıkarmışlardır. Teknik problemler bunların başında gelmektedir. Teknik ekipmanlar adli görüşme için kritik bir öneme sahiptir. Kamera kaydı, ses kaydı, canlı bağlantıyı sağlayan ekipman ve alt yapı görüşmenin anlaşılabilirliğini ve güvenilirliğini belirli bir kaliteye kavuşturur. Böylece hâkim, savcı ve avukatın, maddi gerçeğe ulaşma amacıyla mağduru yeniden dinlenmelerine yönelik ihtiyacı ortadan kaldırır (Atılğan vd., 2014: 11). Hemen hemen bütün adli görüşmeciler görüşme işlemi sırasında teknik problemlerin sıklıkla yaşandığını, yaşanan aksaklıkların görüşmenin akışını bozduğunu, hem kendilerinde hem de mağdurda odaklanma problemine neden olduğunu, bu durumun mağdurun ifadesinin alınmasını zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Benzer bir etkiyi mekânsal sorunların da yarattığı belirlenmiştir. Adliyede var olan bir odanın bölünerek görüşme odası yapıldığı, bu nedenle de AGO uygulamasının, görüşme odasının diğer bölümlerden soyutlanması hedefinin gerçekleşemediği görülmüştür.

Bu sonuçlar AGO uygulamasını değerlendiren başka bir araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermiştir (Gezgin ve Erbay 2017: 27-29).

Araştırmada hâkim ve savcılarının tutumunun da görüşmenin akışını sağlanamamasının önemli bir nedeni olduğu ortaya çıkmıştır. Esasen birçok ülkede ceza yargılaması içinde mağdurun haklarının kullanılmasında yaşanan sorunlar, hâkim ve savcılarının tutumundan kaynaklanmaktadır. Özellikle mahkemelerdeki ağır iş yükü ve verimlilik gerekleri, savcı-hâkimlerin hızlı biçimde karar verme baskısı altında olmaları, mağdurun bir *ayak bağı* olarak veya rahatsızlık verici bir unsur olarak görülebilmesine, mağdur sorunlarına yeterli dikkat ve zamanın ayrılmamasına neden olabilmektedir (Aertsen, 2014: 90). Türkiye’de de hâkim ve savcılarının iş yükünün kırılğan mağdurun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamalarının önemli bir nedeni olduğunu gösteren araştırma ve gözlemler mevcuttur (Gezgin ve Erbay, 2017: 22, İrtiş, 2013: 184; Nalbant, 2013: 267). Ayrıca, uzmanlaşma ve özellikle çocukların dinlenmesi konusunda eğitim almadıkları için çocuklara özgü usul ve teknikleri bilmediklerini (Paslı, 2017:174; Çavdar, 2013: 162-163; Nalbant, 2013: 267-268,) mağdura ve yaşadıklarına duyarsız olduklarını (Paslı, 2017: 172, Nalbant, 2013: 266) belirten çalışmalar bulunmaktadır.

Araştırmamızın kapsamındaki adli görüşmeciler, adli görüşme sürecinin hemen hemen bütün aşamalarında hâkim ve savcılarının tutumunun etkili ve belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Bazı adli görüşmeciler, görüşmenin akışını bozan, uygun gördükleri görüşme teknik ve yöntemleri kullanmakta zorlanmalarına neden olan savcı ve hâkimlerin farklı tutum ve davranışlarından söz etmişlerdir. Bunlar; hâkim ve savcılarının görüşme işlemi sırasında mağdura sormak istedikleri soruların hiç değiştirilmeden doğrudan sorulmasında ısrar etmeleri, görüşme işlemi sırasında sık aralıklarla soru sormaları, adli görüşme sürecini kendi kontrolleri altında görmeleri, yargılayıcı bir dil kullanmaları, AGO uygulamasını değersiz görmeleri, görüşmeleri kısa zamanda sonlandırmak istemeleri ve sadece maddi gerçekliğin ortaya çıkartılmasına odaklanmaları şeklinde özetlenebilir.

AGO işleyiş ilkelerinden birisi, tüm iş ve işlemlerin görüşme yapılacak kişinin örselenmesini engelleyecek şekilde mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesidir. Bu, işlemlerin bir an önce bitirilmesi anlamına gelmemektedir. “Mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesi” ifadesini, işlemlere gerekli zamanın ayrılması, ancak gereksiz yere uzatılmaması şeklinde anlamak gerekmektedir (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 22). Bazı adli görüşmeciler

duruşma esansındaki hukuki prosedürlerin ve teknik sorunların görüşme işlemini uzattığını, bu durumun mağdurla iletişimin kopmasına ve görüşmeden verim sağlanamamasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık hemen hemen bütün adli görüşmeciler müdahale yöntemlerini kullanabilecekleri yeterli zamanı ve fırsatı bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Adli görüşmeciler, AGO uygulamasının 'omurgasını' oluştururlar. Çünkü AGO Yönetmeliği, yapılan işin mahiyeti ve sorumluluğunu çoğunlukla uzmanlara atfettiği görev tanımlaması içinde somutlaştırmıştır (Gezgin ve Erbay, 2017: 21). Nitekim bu uygulamada uzmanların görüşmenin planlanması, yürütülmesi, görüşme yapılan kişinin hazırlanması, ek ihtiyaçlarının dikkate alınması, adli görüşme raporunun yazılması gibi çok önemli görevleri ifa etmeleri beklenmektedir (AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı, 2017: 27). Ancak adli görüşmeciler kendilerini sürecin bir öznesi olarak tanımlamaktan çok prosedürün yerine getirilmesine aracı olan kişiler olarak görmüşlerdir. Bu düşüncenin, adli görüşmecilerin farklı aşamalarda mesleki rolleri ile adli görüşmeci olma rolleri arasında yaşadıkları çatışmanın da önemli bir nedeni olabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim adli görüşmeciler, mağdurla olan ilişkilerinin sınırları ve niteliğinin ön görüşmede ve görüşme işlemi sırasında farklılaştığını bildirmişlerdir. Adli görüşmeciler ön görüşmeyi mağduru koşulsuz destekledikleri ve onun yanında oldukları, mağdurla bir güven sağladıkları, mesleki müdahale olanağı buldukları bir aşama olarak görmüşlerdir. Görüşme odasındaki süreci ise inisiyatifin savcı veya hâkimde olduğu ve kendilerinin daha ardıl bir pozisyona itildikleri bir aşama olarak değerlendirmişlerdir. Bu konuda görüş bildiren adli görüşmeciler, hâkim ve savcılarının temel kaygısının suç fiilinin ayrıntılarını öğrenmek olduğunu, bu kaygının adli görüşmede de olmasının talep edildiğini, kendilerinin mağdurun psiko-sosyal sağlığına odaklanmak yerine, ifade alma sürecinin bir aracısı konumuna itildiklerini belirtmişlerdir. Literatürde meslek uzmanlarının adli rolleri ile klasik rolleri arasında farklılığın önemine dikkat çekilmiştir. Rollerdeki bu ayrım, bazı mesleki birliklerin, adli ve klasik mesleki rollerin iki farklı birey tarafından yerine getirilmesi gerektiği düşüncesini benimsemelerine neden olmuştur (Walker 2002: 152).

AGO uygulaması, birbirine bağlı süreçleri takip eden, her bir sürecin bir sonraki aşamayı doğrudan etkilediği bir işleyişe sahiptir. Adli sistem içerisinde yer alan çalışanların rolleri ve görevleri birbirine bağlı olmak zorundadır. Dolayısıyla uygulamadan beklenen hedeflerin gerçekleşmesi, hem kurumlar hem de adli sistemde çalışanlar arasında etkili bir işbirliği ve eşgüdümün sağlanması ile mümkün

olabilecektir. Bunun için farklı meslek uzmanlarının, mesleki farklılıkları göz ardı edilmeden, ortak bir bakış açısına, yaklaşıma ve dile sahip olmaları gerekir (Özdemir, 2013: 197). Ancak, mağdurun kırılabilirlik durumunun adli görüşmeciye sorulmadan hâkim veya savcı tarafından belirlenmesi, hâkim ve savcılarının adli görüşmeciler ile yaşadıkları iletişim sorunları ve çatışmalar, koordinatörlerle yaşanan sorunlar, görüşme işlemi sırasında yaşanan teknik sorunlar, uygulamada taraflar arasında işbirliğinin ve eşgüdümün sağlanamadığını göstermektedir. Bu durum bazı adli görüşmecilerin, AGO uygulamasının kâğıt üzerinde kalan, planlı bir müdahale programına olanak tanımayan bir uygulama olduğunu düşünmesine neden olmuştur. Ancak bütün bu sorunlara rağmen hemen hemen bütün adli görüşmeciler AGO uygulamasının, mağdurların üzerindeki baskıyı hafiflettiğini, mağdurların ifadesinin alınmasında olumlu bir fark yarattığını ve yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

SONUÇ

AGO uygulaması, ceza muhakemesi sürecinde mağdurun örselenmesini en aza indirme bakımından çok önemli bir uygulamadır. Çünkü AGO uygulamasında ifadesi alınan mağdurlar, faili hiçbir zaman görmemekte, duruşma salonlarında ifade vermemekte ve hâkim/savcılarının sorularına doğrudan maruz kalmamaktadırlar. Bu nedenle mağdurlar için son derece işlevsel bir proje olan adli görüşme odalarının yaygınlaştırılması son derece önemlidir. Araştırmanın bulguları, uygulamaya ilişkin önemli sorunların olduğunu göstermektedir. Bu sorunların çok önemli bir kısmının bir işbirliği ve eşgüdüm eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle uygulamada farklı meslek elemanları arasındaki uyum, koordinasyon ve etkileşimi engelleyen faktörlerin belirlenerek, ortak bir anlayış ve dilin oluşturulmasına yönelik stratejiler geliştirilmelidir. Adli görüşme sürecinin hemen hemen her aşamasında etkili ve belirleyici bir güç olan hâkim ve savcılara, kırılabilir mağdur grupları ile iletişim becerileri, adli görüşme, AGO'ların amaç, hedef ve niteliğine ilişkin eğitim verilmesinin, farklı meslek uzmanları arasındaki işbirliğinin sağlanmasında önemli bir etkiye sahip olacağını düşünmekteyiz. Ancak adli görüşmecilerin de farklı mağdur gruplarına yönelik görüşme teknikleri konusunda yoğunluk ve süre bakımından daha kapsamlı bir eğitime ihtiyaç duydukları açıktır. Bu nedenle, adli görüşmecilere ihtiyaç duydukları konularda, uygun yöntemlerle, genişletilmiş ve sürekli bir eğitim verilmelidir. Bu eğitimler izleme ve geri bildirimle bağlı olmalıdır (Walker, 2002: 172-177). Adli görüşmecilere, görüşme öncesi hazırlık yapabilmesi ve görüşme işlemi sırasında uygun gördükleri müdahale tekniklerini uygulayabilmeleri için gerekli

zamanın ayrılabilmesine yönelik uygun koşullar sağlanmalıdır. Mağdurun kırılganlığının tespitinde ve mağdurla görüşme sürecinde adli görüşmeciye daha çok söz, yetki ve sorumluluk tanınmalıdır. Bunun yanı sıra görüşme akışını bozan ve mağdur ve adli görüşmecinin dikkatini dağıtan teknik aksaklıkların ve fiziksel koşulların giderilmesi sağlanmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmada, 2020 yılı öncesinde yayınlanan tezin verileri kullanıldığı için etik kurul izninin alınması zorunluluğu bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği (2017). Erişim Adresi: <http://www.cigm.adalet.gov.tr/images/ago-yonetmelik.pdf>

Aertsen, I. (2014). Karşılaştırmalı Avrupa Ülkeleri Mağdur Hakları Mevzuatı, Türkiye’de Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru. (Ed.) Muhittin Özdemir ve Murat Binici. Uluslararası Mağdur Hakları Sempozyumu. Ankara: Deniz Ofset Matbaacılık. 77-117.

Atılğan Ü. E., Yağcıoğlu, S., Çavdar, Y. (2014). Çocuklarla Adli Görüşme için Rehber. Ankara.

AGO Genel Bilgiler ve Akış Kitabı. (2017). Erişim Adresi: <http://www.magdur.adalet.gov.tr/ago-genel-bilgiler-ve-akis-kitabi--01690>

AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi. (2017). Erişim Adresi: <http://www.magdur.adalet.gov.tr/images/ago-hukuk.pdf>

Binici, M. (2017). Kanada Yargı, Mağdur Destek ve Adli Yardım Sistemi. Erişim Adresi: <http://www.magdur.adalet.gov.tr/kanada-adli-yardim-ve-magdur-sistemi-01508>

Bilginer, S.Ç., Çalışkan, D. (2018). Çocuğu İstismardan Korumada Yeni Bir Yaklaşım: Çocuk İzlem Merkezleri. Emine Akyüz’e Armağan. (Ed.) Yasemin Karaman Kepenkçi ve Pelin Taşkın. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. 119-127.

- Cronch, L.E., Viljoen, J.L., Hansen, D.J. (2006). Forensic Interviewing in Child Sexual Abuse Cases: Current Techniques and Future Directions. *Aggression and Violent Behavior*, 11 (3), 195-207.
- Creswell, J. W., (2016), Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Cross, T. P., Jones, L.M., Walsh W. A., Simone, M. Kolko D. (2007). Child Forensic Interviewing in Children's Advocacy Centers: Empirical Data on a Practice Model *Child Abuse and Neglect*, 31, 1031–1052.
- Ermağan Çağlar, E. Türk, T. (2019). İstismara Maruz Kalan Çocuklarla Adli Görüşme: NICHD PROTOKOLÜ Önerisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (38), 393-412. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/44382/550915>
- Çavdar, Y. (2013). Adalet Sisteminde Çocuğun Dinlenilmesi. *Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Yargılama*, Ankara, (143-147). Erişim Adresi: <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Yarg%C4%B1lama.pdf>
- Davies, G.M., Westcott, H.L. (1999). *Child Witnesses Under the Memorandum of Good Practice: A Research Review*.
- Erükçü, G., Akbaş, E. (2013). Mağdur Çocuklarla Adli Görüşme Teknikler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 199-207.
- Gezgin, M., Erbay, A. (2017). Adli Görüşme Odaları Değerlendirme Raporu (2017-1). Adalet Sistemi Uzmanları Derneği. <https://docplayer.biz.tr/53038024-Adli-gorusme-odaları-değerlendirme-raporu.html>
- Gümüş, A.E. (2017). Çocuk Cinsel İstismarı Şüphesinin Bildirimi Öncesinde Çocukla Yapılacak İlk Görüşme. *Klinik Psikiyatri*, 20, 45-58.
- Gönültaş, B. (2016). Adli Sosyal Hizmet Adalet Mekanizmasındaki Yeri ve Önemi. Didem Yücel ve M. Burak Gönültaş (Ed.) *Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale* (1-12). Ankara. Nobel Yayın Evi.
- Gönültaş, B., Akduman, İ. (2016). Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar Soruşturmalarında Mağdur Bildirimlerinin Önemi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4, 274-289.

- İnceoğlu, A. (2014). Uluslararası Dzenlemeler Işığında Türk Hukukunda Mağdur Hakları.(Ed.) Muhittin Özdemir ve Murat Binici. Uluslararası Mağdur Hakları Sempozyumu. Ankara: Deniz Ofset Matbaacılık, (57-76).
- İrtiş, V. (2013). Çocuk Mahkemelerinde Görev Yapan Yargıçların Tecrübeleri Üzerinden Türkiye'de Çocuk ve Genç Ceza Adaleti, Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Yargılama, (166-174). Ankara.<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Yarg%C4%B1lama.pdf>
- Korkmaz, S., Erermiş, S., Tamar, M., Aydın, C., Kayahan, A. (2001). Küçük Yaştaki Ensest Olgularında Tanı ve Adli Süreçte Yaşanan Sorunlar Nedeniyle Üç Olgu Sunumu. Adli Tıp Bilimleri Bülteni, 6 (2), 81-86.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mağdur Hakları Daire Başkanlığı (2017). Adli Süreçte Kadınlar. Ankara: Ankara Açık Ceza İnfaz Kurumu Matbaası.
- Nalbant, A. (2013). Soruşturma ve Kovuşturma Aşamasında Mağdur Çocuğun İfadesinin Alınması ve Dinlenmesinde Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi. Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Yargılama, Ankara. (240-257).
- Neuman, W. L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Çev. S. Özge). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Özdemir, U. (2013). Çocuklar İçin Adalette, profesyonel Süreçte Yetkinlik-Yeterlilik ve Daha Fazlası. Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Yargılama, (188-198) Ankara.
- Özdemir, M. (2014). Suç Mağdurlarına Yardım İçin Yeni Bir Başlangıç. (Ed.) Muhittin Özdemir ve Murat Binici. Uluslararası Mağdur Hakları Sempozyumu (119-135). Ankara: Deniz Ofset Matbaacılık.
- Paslı, F. (2017). Cinsel İstismarın Yasal Sürecinin, Maruz Kalanlar, Ebeveynler ve Profesyoneller Açısından Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polat, A. (2014). Viktimoloji. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Şamar, B. (2018). Mağduriyet Bağlamında Adli Sosyal Hizmet ve Adli Görüşme Odaları: Eskişehir Adliyesi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2014). Mağdur Hakları İnceleme Raporu 24. Dönem 4. Yasama Yılı, 12.06.2014.

Vandervort, F.E. (2006). Videotaping Investigative Interviews of Children in Cases of Child Sexual Abuse: One Community's Approach. The Journal of Criminal Law and Criminology. 96 (4), 1353-1416.

Walker, N. E. (2002) Forensic Interviews of Children: The Components of Scientific Validity and Legal Admissibility, Law and Contemporary Problems, 65 (1), 149-178. Erişim Adresi:

<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1241&context=lcp>

Yavuz, H.A. (2014). Yargı Sürecinde Mağdura Verilecek Destekler. (Ed.) Muhittin Özdemir ve Murat Binici. Uluslararası Mağdur Hakları Sempozyumu (263-275). Ankara. Deniz Ofset Matbaacılık.

<http://magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odalari-01252>

Karataş, K., Akbaş, E., Erükçü-Akbaş, G. ve Çamuşcu, E. (2020). Evden kaçan çocuklar: Ankara'da çocuk şubeye getirilen çocuklar üzerinden bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 960-984.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 14.05.2020

EVDEN KAÇAN ÇOCUKLAR: ANKARA'DA ÇOCUK ŞUBEYE GETİRİLEN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Run-Away Children: An Evaluation on the Children Brought to the Children's Bureau of Ankara Police Headquarters

Kasım KARATAŞ*

Emrah AKBAŞ**

Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ***

Ezgi ÇAMUŞCU****

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, kkaratas@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4817-9981

** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Sosyoloji Bölümü, emrah.akbas@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2807-4055

*** Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, gamzeerukcu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9790-5329

**** Sosyal Hizmet Uzmanı, Ankara Çocuk Şube Müdürlüğü, ezgiicamuscu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5108-5441

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Ankara ilinde evden kaçan çocukların ve ailelerinin sosyo-demografik özelliklerini ve çocukların evden kaçma nedenlerini ortaya koymaktır. Çalışmada; çocukların evden kaçmasına yardım eden kişilerin var olup olmadığı, çocukların evden kaçtıklarında nerede kaldıkları ve kaçtıktan sonra suça karışma durumları da ele alınmaktadır.

Çalışmada nicel araştırma yöntemi izlenmiş; 140'ı evden kaçmış, 20'si ise evden kaçıp kurum bakımına alınmış 160 çocuk üzerinden çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, evden kaçan çocukların önemli bir kısmı (%73,1) kız çocuklarından oluşmaktadır. Evden kaçan her 4 çocuktan 1'i eğitimine devam edememektedir. Çocukların %16,9'u ilk evden kaçma deneyimini 9-12 yaşları arasında deneyimlemiştir. Evden kaçma nedenleri arasında, anne babanın sıkı disiplini (%35,3), anne babanın fiziksel şiddeti (%4,6), anne babanın ayrılması (%5,9), ekonomik sorunlar (%2,6), kardeşler arasında anlaşmazlık (%1,3), fuhuş yapmaya zorlanma (%0,7) ve istemediği biriyle evliliğe zorlanma (%0,7) gibi aile içi nedenler (%51,1) öne çıkmaktadır. Çocuklar okul başarısızlığı (%2) ve yaşadıkları ruhsal

sorunlardan (%4,6) kaynaklı olarak da evden kaçtıklarını ifade etmektedirler. Bu konuların da aile içi ilişkiler ve sorunlarla ilişkilendirilmesi olanaklıdır; bu bağlamda aile temelli sorunlar nedeniyle evden kaçan çocuk oranının %60'a yaklaştığı dikkati çekmektedir. Evden kaçma nedenleri arasında arkadaş etkisi altında kalma ya da kız/erkek arkadaşına kaçma gibi nedenler (%19,6) de dikkat çekicidir. Evden kaçan çocukların %64,3'ü geceyi sokak ve terk edilmiş binalarda geçirmekte; dışarda kalınan ve uyunan bu zamanlarda çocukların bir bölümünün (%13,2) çeşitli suçların mağduru olduğu görülmektedir. Bu çocuklar cinsel istismar, şiddet, darp, kaçırılma ve alıkonulma gibi suç türlerine maruz kalmıştır. Çocukların evden kaçma nedenleri cinsiyete göre farklılaşmamaktadır (* $p>0,05$).

Anahtar kelimeler: Evden Kaçan Çocuklar, Suç Mağduru Çocuk, Evden Kaçmada Risk Faktörleri, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

The purpose of this study is to understand the following: socio-demographic characteristics of the children and their families, reasons of the fact, presence of any helper in running away, the place of stay after running away, and case of being victim of crime. Quantitative research method was used in this study. There is an evaluation over 160 children of whom 140 run away home and 20 both run away home and were taken to the agency.

A significant part of the runaway children (73,1%) is comprised of girls. One fourth of the children cannot continue education. 16,9% of them state that they were between 9 and 12 years of age when they first run away and that they did so due to domestic reasons (51,1%) such as strict discipline by parents (35,3%), parental physical violence (4,6%), separation of parents (5,9%), economic problems (2,6%), conflict between siblings (1,3%), and being forced to prostitution (0,7%) or to getting married to someone (0,7%). There are also children who state their reason as school failure (2%) and psychological problems (4,6%). When these reasons are evaluated as part of domestic problems, it becomes worth noticing that the ratio of the children who run away due to family-based problems rise above 60%. Another reason is about friends (19,6%) such as being under the influence of friends or running to girl/boyfriend. 64,3% of the runaway children stay in the streets and inside deserted buildings at night; and it is understood that a part of them (13,2%) fall victim of various crimes when they are outside. They were exposed to such crimes as sexual abuse, violence, abduction, and retention etc. Children's reasons for running away do not differentiate according to sex (* $p>0,05$).

Key words: Run-away Children, Child as a Victim of Crime, Risk Factors in Running Away Home, Social Work.

GİRİŞ

Evden kaçma olgusunun dinamiklerini anlamak; çocukların ev içi ve ev dışı yaşamda karşılaştıkları sorunları belirleme yoluyla, çocuklara ve ailelerine yönelik koruyucu, önleyici ve güçlendirici çalışmaların gerçekleştirilebilmesini kolaylaştırmaktadır. Evden kaçma olgusuna tarihsel olarak bakıldığında geçmişten bugüne bu olguyu tanımlamada ve sınıflandırmada ciddi paradigma değişimlerinin olduğu dikkati çekmektedir. 1970li yıllarda evden kaçma olgusunu anlamaya dönük ilk kuramsal girişimler; çocukları “serüvenci” (Janus vd., 1987; akt. DiPaolo, 2015) ve “psikonevrotik” (Aichom, 1932; Armstrong, 1935; akt. DiPaolo, 2015) gibi kavramlar, nitelermeler çevresinde açıklamaya çalışmıştır. Bu görüşlerle bağlantılı olarak evden

kaçma eylemi bir “sapma” (deviant) yani bir davranış bozukluğu olarak görülmüş ve bu da evden kaçma davranışının DSM II'ye dâhil edilmesi sonucunu doğurmuştur (DiPaolo, 2015).

Evden kaçan ergenler, literatürde üç kategoride ele alınmaktadır Bunlar;

- *Evden kaçan ergenler*: Ebeveynlerinin veya vasilerinin izni ve bilgisi olmaksızın en az bir gece evlerinden uzakta kalanlar.
- *Evden dışarı atılmış ergenler*: Ebeveynleri tarafından dışarı atıldıkları veya ayrılmaları teşvik edildiği için evden uzaklaşanlar.
- *Bağımsız ergenler*: Aileleriyle uzlaşmaz çatışmalar yaşadıkları, aileleriyle irtibatı yitirdikleri veya aileleri de evsiz olduğu için geri dönecek bir evleri olmadığını düşünen ergenlerden oluşmaktadır (Bass, 1992; Ringwalt vd., 1998; Zide ve Cherry, 1992; Thompson vd., 2001).

Sosyal hizmet bakış açısı ile evden kaçma olgusuna yaklaştığımızda, patolojize eden görüşün yerine anlama ve güçlenme odaklı yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu olguyu, çocukların ve çocuğun etkileştiği sosyal ve fiziksel çevrenin taşıdığı çeşitli risk faktörleri bağlamında mercek altına almakta yarar vardır. Bu bağlamda çocukları “patolojize” eden görüşten uzaklaşmak, çocukların evden kaçmasına sebep olan risk faktörlerine odaklanmayı gerekli kılmaktadır.

Türkiye’de evden kaçan çocuklara ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan çalışmalar üzerinden bu olguyu ele aldığımızda, TÜİK Adli İstatistik verilerine dayanılarak Akkuş İlgezdi tarafından hazırlanan Türkiye’nin Kayıp Çocukları Raporunun (2018) verilerinin oldukça çarpıcı olduğu görülmektedir. Bu rapora göre Türkiye’de;

- 2008-2016 yıllarını içeren dokuz yıl içerisinde, resmi olarak kayıp başvurusu yapılmış ve güvenlik birimleri ya da vatandaşlar tarafından bulunarak güvenlik birimlerine getirilmiş çocuk sayısı 104.531’dir.
- Bu yıllar içerisinde evden kaçan çocuk sayısının 26.168 olduğu, evden kaçan çocukların %58,5’ini (15.319) kız çocuklarının oluşturduğu; bunu %41,5 (10.849) oran ile erkek çocuklarının izlediği görülmektedir.
- Üstte belirtilmiş ilk iki maddede ele alınan oranlara ve sayılara bakıldığında resmi olarak kayıp başvurusu yapılmış, ardından bulunarak güvenlik birimlerine getirilmiş çocukların %25’inin evden kaçan çocuklar olduğu dikkati çekmektedir.

- Bu çocukların 1/3'ünün 14 yaşının altında, 2/3'ünün ise 14 yaşının üstünde olduğu görülmektedir.
- Son 9 yılda kayıp başvurusu yapılmadığı halde, güvenlik birimine getirilen çocuk sayısı ise 12.951'dir. Buna göre evden kaçan, kayıp başvurusu yapılmadığı halde bulunarak güvenlik birimlerine getirilen çocuk sayısına ilişkin veri bulunmamaktadır. Bu bakımdan evden kaçan çocuklar sorunsalının bilinmeyen, görünmeyen boyutları da olduğu dikkati çekmektedir.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlarda kalan çocukların kaçma davranışı incelendiğinde, 2008 yılında kurumdan kaçan çocuk sayısının 428 olduğu; 2016 yılında ise bu sayının neredeyse üç kat artarak 1.102'ye çıktığı dikkati çekmektedir.

TÜİK (2017) güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuklar raporuna göre ise, güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların %3,4'ünün, hakkında kayıp başvurusu yapıp, daha sonra bulunan çocuklardan oluştuğu bildirilmektedir. Yalnızca 2017 yılında bu sayı incelendiğinde, 11.400 çocuğun, kaybın ardından bulunan çocuklardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Literatürde evden kaçan çocukların tahmini oranını belirlemeye ilişkin metodolojik pek çok güçlük bulunduğu ifade edilmektedir (Meltzer vd., 2012). Bu dezavantajlı grubun yeterince çalışılmadığı ve halâ en fazla gereksinim içerisinde bulunan gruplardan biri olmaya devam ettiği aktarılmaktadır (Kipke vd., 1997; Thompson vd., 2001). Evden kaçma olgusunun daha çok Amerika'da çalışıldığı Avrupa'daki çalışmaların sınırlı olduğu da çalışmalarda vurgulanmaktadır (Glowacz vd., 2017). 1990'ların sonuna değin yapılan çalışmalarda, ABD'de her yıl 575.000 ile bir milyon arasında çocuğun evden kaçtığı veya ebeveyni ile yaşadığı evden ayrılmaya zorlandığı ifade edilmiştir (Finkelhor vd., 1990; Greene vd., 1995; Heflin ve Rudy, 1991; Thompson vd., 2001). Bu sayı daha sonra yapılan araştırmalarda yaklaşık 2,8 milyon olarak belirlenmiştir (Greene vd., 1999; Kim vd., 2009). Ayrıca kızların evden kaçma olasılığı erkeklere göre yaklaşık bir buçuk kat daha fazladır ve evden kaçanların dörtte birinden fazlası bunu ilk kez 13 yaşından önce gerçekleştirmiştir (Meltzer vd., 2012). Türkiye'de de evden kaçan çocukların %58'inin kız çocukları olduğu (Türkiye'nin Kayıp Çocukları Raporu, 2018) bilgisi ışığında, kız çocuklarının evden kaçma sonrasında karşılaştıkları riskler bakımından erkek çocuklara göre daha incinebilir olduğu dikkat çekmektedir.

Evden Kaçan Çocukların Yaşadıkları Sorunlar ve Risk Etmenleri

Araştırmalara göre, evden kaçan çocuklar okul başarısızlığı yaşamakta, madde bağımlılığı, suçluluk ve korunmasız cinsel ilişki gibi riskli davranışlara yönelmektedir (Greene vd., 1997; Thompson vd., 2001). Bu ergenler, çok birbirinden farklı ve çok boyutlu sorun taşıyan ortamlardan gelmekte ve evden kaçmalarına veya evlerinden ayrılmalarına ilişkin pek çok neden sayılabilmektedir (Whitbeck vd., 1999; Thompson vd., 2001). Bu sorunlar, genellikle ebeveyn istismarını da içeren aile içi çatışmalar, suçluluk ve madde bağımlılığı gibi sorunlardır (Kipke vd., 1997; Stiffman, 1989; Whitbeck vd., 1997; Thompson vd., 2001). Yapılan çalışmalarda evden kaçan çocukların; dilencilik, madde satıcılığı, hırsızlık ve fuhuş gibi riskli davranışlarda bulunabildiği ve cinsel istismara maruz kalabildiği aktarılmaktadır (Feitel vd., 1992; Hammer vd., 2002; Whitbeck vd., 1997). Morewitz bir çalışmasında (2016), sosyo-ekonomik statü, davranış bozukluğu, cinsel ve fiziksel istismar, ihmal ve aile işlev bozukluğunun evden kaçma davranışı açısından risk faktörü olduğunu vurgulamıştır.

Araştırmalara göre evden kaçan ergenler, genellikle daha fazla fiziksel veya cinsel istismara maruz kalmamak için evlerini terk etmektedir (Hammer vd., 2002; Kim vd., 2009). Bazıları ayrıca suça sürüklenmekte ve suç mağduru olmaktadır. Evden kaçma ile çocukluk istismarı ve ergenlik döneminde suça sürüklenme ve suç mağduru olma arasında bağlantı olduğuna ilişkin hipotezler kurulsa da çok az çalışma bu uzun erimli ilişkiyi ampirik olarak araştırmıştır (Kaufman ve Widom, 1999; Thrane vd., 2006; Kim vd., 2009).

Thrane ve meslektaşları (2006) tarafından evden kaçan 602 çocukla yapılan bir araştırmada, fiziksel veya cinsel istismar veya ihmalin, gençlerin evden kaçmalarının sebeplerinden biri olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak, bu çalışmada daha önce aile içinde ihmal edilen ve cinsel istismara maruz bırakılan evsiz gençlerin suç mağduru olma olasılığının, evden kaçmadan önce ihmal edilmeyen ve cinsel istismara maruz kalmayanlara göre daha fazla olduğu bulunmuştur. Çoğu evden kaçan ergenin yaşadığı yüksek cinsel istismar oranları dikkate alındığında, bu ergenlerin büyük çoğunluğunun istismar sonucunda evden kaçmış olması şaşırtıcı olmayacaktır (Janus vd., 1987; McCormack vd., 1986; Silbert ve Pines, 1981; Tyler vd., 2001).

Evden kaçan ergenler, iyi koşullarda istihdam olanağına kavuşmalarını sağlayacak beceri ve eğitimden yoksun oldukları için yaşamda kalmak için fuhuş, madde ticareti ve diğer suç davranışlarına zorlanabilmektedir (Greene vd., 1997; Thompson vd., 2001). Sokaklarda yaşamanın “ölümcül sonuçları” da olabilmektedir; çünkü bu

ergenler kötü beslenme, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve intihar, cinayet ve aşırı doz madde kullanımının sonucunda gerçekleşen erken ölüm gibi ciddi sağlık sorunlarını da yaşamaktadır (Powers vd., 1990; Thompson vd., 2001).

Özet olarak, evden kaçma davranışının aile içinde yaşanan istismar, aile işlev bozuklukları, ihmal, aile içi çatışmalar ile bağlantılandırıldığı görülmekte; evden kaçmanın sonuçlarının ise cinsel istismar, madde bağımlılığı ve suçluluk gibi ciddi riskler içerdiğine ilişkin literatür vurgusu oldukça öne çıkmaktadır.

Evden Kaçan Çocuklarla İlgili Gerçekleşen Adli Süreçler

Türkiye’de evden kaçan çocuklarla ilgili adli sistemin işleyişine bakıldığında, evden kaçan bir çocuk varsa, bu çocuğun öncelikle çocuğun yasal temsilcileri (ebeveyn, vasisi vb.) tarafından kolluğa bildirilmesi gerekmektedir. Çocuk herhangi bir kurumdan kaçmışsa (örneğin sevgi evi gibi) kurum görevlisi polis merkezlerine giderek kayıp başvurusunda bulunmaktadır. Kolluğa bildirilen çocuk, kayıp çocuk statüsünde olmaktadır. Bu aşamada kolluk, kayıp başvurusu yapan kişiler ve ilgili kişilerle görüşerek çocuğun en son görüldüğü ve gidebileceği yer, kişiler ve ailenin şüphelendiği diğer kişilerle ilgili olarak bilgi almaktadır. Çocuk bulunduğu, Emniyet Çocuk Şube Müdürlüğüne getirilmekte ve çocukla ilgili işlemler başlatılmaktadır. İlk görüşmeyi, sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog gerçekleştirmekte ve çocuk hakkında görüşme raporu yazılmaktadır. Çocuğun bilgileri, ailesi ya da kurum bakımındaysa ne kadar süredir kurum bakımında, ne nedenle kurum bakımında kaldığı, evden ya da kurum bakımından kaçmasına nelerin neden olduğu, kayıp olduğu süre içinde nerede olduğu, kimlerin yanında olduğu, evden ya da kurumdan kaçtıktan sonra kimlerden yardım aldığı ya da kimlerin yanında kaldığı, kayıp olduğu süre içinde herhangi bir olaya maruz kalma durumu (cinsel istismar, fiziksel istismar, zorla alıkoyma vs.) ile ilgili bir görüşme raporu hazırlanmaktadır. Bunun ardından, gerekli görüldüğü takdirde, çocuk için istenilecek tedbir kararları (5395 sayılı Yasa kapsamındaki koruyucu ve destekleyici tedbir kararları) olduğunda ise bu durum, raporun sonuç ve değerlendirme kısmına yazılarak, çocuk mahkemesinden ilgili tedbir kararlarının çıkarılması talep edilmektedir (TBMM, 2010).

Çocuğun herhangi bir şikâyetinin olması durumunda (örneğin, şiddet nedeniyle kaçmışsa anne ve/veya babadan şikâyetçi olma durumu), işlem adli büroya devredilmekte, bu durumda ise çocuğun sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog eşliğinde avukat önünde ifadesi alınmaktadır. Bu çocuklar geçici olarak kurum bakımına alınmakta, ardından kurum bakımında gerçekleştirilen sosyal inceleme

sonucu çocuklar kalıcı olarak kurum bakımına dahil edilebilmekte ya da riskin olmadığı durumlarda aileye teslim edilebilmektedir. Çocuk aileye teslim edilecekse, sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog tarafından aile görüşmesi gerçekleştirilmekte, bundan sonraki süreç hakkında bilgi verilmekte, daha sonra gerekli durumlarda aile ve çocukla birlikte sosyal hizmet uzmanı ya da psikologlar tarafından görüşme sağlanmaktadır.

Araştırma kapsamındaki çocuklar, aynı zamanda “Mutlu Gençlik, Huzurlu Başkent” Projesi Kapsamında çeşitli etkinliklerden yararlandırılmıştır. Evden kaçan çocukların, güçlenebilmesi ve aile içi ilişkilerinin daha nitelikli hale getirilebilmesi için gerçekleştirilen söz konusu çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

“Mutlu Gençlik, Huzurlu Başkent” Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Proje Etkinlikleri ve Mesleki Çalışmalar

Emniyet Müdürlüğü tarafından yürütülen “Mutlu Gençlik, Huzurlu Başkent” projesi kapsamında okula devam etmeyen çocuklara meslek edindirmeye yönelik aşçı yardımcılığı, okula devam eden çocuklara yönelik gitar kursu ve kurum bakımında kalan çocuklara yönelik badminton kursu açılmıştır. Proje kapsamındaki tüm çocuklara ve ailelere proje süresince düzenli aralıklarla değerler eğitimi verilmiştir. Değerler eğitimi sonrasında çocuklara rol model etkinlikleri düzenlenmiş ve çocuklardaki davranış değişikliği pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Çocuklara doğruluk, dürüstlük, saygı, fedakârlık, ergenlikte gelişim dönemi özellikleri, istismar algısı, farkındalığı ve istismardan korunma, özgüven, sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışma, doğruluk, akran zorbalığı ve baş etme yolları konusunda eğitimler verilmiş; anne ve babalara ise çocuğa karşı adalet ve merhamet duygusu, önyargılardan sıyrılma, okul devamsızlığı ve evden kaçma davranışı, internetin güvenli kullanımı konularında eğitimler verilerek çocuk ve aileler desteklenmiştir. Proje başlangıcı, ortası ve sonunda olmak üzere aile ve ev ziyaretleri yapılarak, aile ve çocuktaki gelişimler takip edilmiş, aileyi güçlendirici yönlendirmeler yapılmış ve proje hakkında geri bildirimler alınmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Ankara ilinde evden kaçan çocukların durumunu bazı değişkenler açısından anlamak ve değerlendirmektir. Bu değişkenler; ailelerinin sosyo-demografik özellikleri, çocukların evden kaçma nedenleri, evden kaçmalarına yardım eden kişilerin var olup olmadığı, evden kaçtıklarında nerede kaldıkları ve

evden kaçtıktan sonra herhangi bir suça karışıp karışmadıklarıdır. Bu çalışma Türkiye’de evden kaçan çocuklar sorununa ilişkin politika geliştirme süreçlerine veri sağlaması ve özellikle risk faktörlerini belirlemesi bakımından önemli ve gereklidir.

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılarak birden fazla kez evden ya da kaldığı kurumdaki kaçan çocuklarla ilgili bilgiler alınmıştır. Genel tarama modeli, evren hakkında genel bir yargıya varmak için, evrenin tümü ya da ondan alınacak ve onu temsil eden bir örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir. Genel tarama modeli ile tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir (Karasar, 2016). Nicel araştırma yöntemi ile Ankara ili özelinde birden çok kez evden/kaldığı kurumdaki kaçan çocuklarla ilgili betimsel analizler yapılmıştır. Araştırma çocukların geçmiş yaşam deneyimlerini de içerdiği için retrospektif bir araştırmadır. Retrospektif araştırmalar, istenilen verileri elde etmek için geçmiş zamana odaklanarak, zamanda geriye doğru bakar (Akarsu ve Akarsu, 2019). Retrospektif araştırmalarda ilişkili çıktılar zaten ortaya çıkmıştır ve veriler ya kayıtlardan ya da katılımcıların hatırlaması yoluyla toplanır. Katılımcıların izlenmesi söz konusu değildir (Ranganathan ve Aggarwal, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Ankara’da evden ya da kaldığı kurum bakımından birden fazla kez kaçan tüm çocuklar oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, olasılık temelli olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır. Araştırmanın amacıyla ilişkili olarak zengin bilgi olanağı sağlayan durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasını sağlayan bu örnekleme, belli ölçütleri karşılayan veya belirli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durum söz konusu olduğunda tercih edilmektedir (Koç-Başaran, 2017). 01.01.2016-01.09.2016 tarihleri arasında Ankara il sınırları içerisinde anne, baba veya yasal temsilcisinin kayıp başvurusunda bulunmasının ardından bulunan ve kayıp işlemlerinin yapılması için Ankara Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğüne gelen veya getirilen, burada yapılan görüşmeler sonucunda, evden kaçtığını belirten 12-18 yaş arasındaki 160 çocuk, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocuklarla ilgili değişkenleri öğrenmek amacıyla 41 soruluk görüşme formu kullanılmıştır. Bu soru formu 2009 yılında, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmış olup, bu araştırma için revize edilerek 01.01.2016 tarihi itibarıyla Kayıp Çocuklar Büro Amirliğine gelen çocuklara

uygulanmıştır. Bu soru formu, evden/kaldığı kurumdaki kaçma davranışı sergileyen çocukların ailelerinin sosyo-demografik özellikleri, evden kaçma davranışına yönelmede risk etmenleri, evden kaçma nedenleri ve evden kaçma davranışı sonrası karşı karşıya kalınan mağduriyet ya da suça yönelme davranışı hakkındaki soruları içermektedir.

Veri Toplama Süreci

Veriler, 01.01.2016-01.09.2016 tarihleri arasında, Ankara Emniyet Müdürlüğü-Çocuk Şube Müdürlüğünde çalışan polis memurları tarafından toplanmıştır. Çocukların nadiren bazı soruları yanıtızsız bıraktığı görülmüştür; bu bağlamda analizler, her bir soruya verilen yanıt sayısına göre yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma niceliksel bir araştırma olması nedeniyle verilerin analizi SPSS 20 programı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yüzde, sıklık ve kıkare testleri uygulanmıştır.

BULGULAR

1. ÇOCUKLARIN VE AİLELERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Çizelge 1. Evden Kaçan Çocukların Cinsiyet, Yaş, Kardeş Sayıları

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde (%)
Kız	117	73,1
Erkek	43	26,9
Toplam	160	100,0
Kardeş Sayısı	Sıklık	(%)
Hiç kardeşi yok	14	9,3
1	42	28,0
2	53	35,3
3	24	16,0
4	9	6,0
5	7	4,6
6	1	0,6
Toplam	150 (Yanıtsız 10)	100,0

Evden kaçan çocukların %73,1'i kız ve %26,9'u erkek çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye Kayıp Çocuklar Raporu'nda (2018) evden kaçan çocukların %58,5'ini (15.319 çocuk) kız çocuklarının oluşturduğu aktarılmaktadır. Çay (2016)'ın evden kaçan 110 çocukla yaptığı çalışmada araştırmaya katılanların %71,8'i kız, %28,2'si erkektir. Evden kaçan kız çocuklarının oranının erkeklerden fazla olması sebebiyle bu çalışmanın bulgularının literatürle uyumlu olduğu görülmektedir.

Çizelgede yer almamakla birlikte, çocukların yaş ortalaması 16,1'dir. En küçük çocuk 13, en büyük çocuk ise 17 yaşındadır. Çocukların %9,3'ünün hiç kardeşi yoktur. Yüzde 28,0'inin bir, %35,3'ünün iki, %16,0'sının üç ve %11,2'sinin ise üçten fazla kardeşi vardır. Bu bağlamda evdeki çocuk sayısının ortalama üç çocukta yoğunlaştığı (%35,3) görülmektedir.

Çizelge 2. Evden Kaçan Çocukların Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler

Öz Anne Babanın Yaşamda Olma Durumu	Evet		Hayır	
	Sıklık	(%)	Sıklık	(%)
Öz annenin yaşamda olma durumu	154	96,3	6	3,8
Öz babanın yaşamda olma durumu	149	93,1	11	6,9
Öz anne babanın şu anki medeni durumu	Sayı	(%)		
Evli	104		68,4	
Boşanmış	32		21,1	
Ayrı yaşıyor	16		10,5	
Toplam	152		100.0	
Anne babanın resmi nikahlı olma durumu	Evet		Hayır	
	Sıklık	(%)	Sıklık	(%)
	125	79,1	33	20,9

Çocukların yaklaşık %4'ünün öz annesi ve yine yaklaşık %7'sinin öz babası hayatta değildir. Çocukların %21,1'i anne babasının boşandığını ve %10,5'i ise anne babasının ayrı yaşadığını ifade etmiştir. Bu bakımdan her üç çocuktan birinin boşanan

ya da ayrı yaşayan ebeveynlere sahip olduğu söylenebilir. Çizelgede yer almamakla birlikte, çocukların %13'ü annesinin ve %16,5'i ise babasının birden fazla evlilik gerçekleştirdiğini bildirmiştir. Bu bakımdan evden kaçan her beş çocuktan biri, yeniden oluşturulmuş ailelerin çocuklarıdır. Bu bulgu yeniden oluşturulmuş ailelerde yaşayan çocuklar açısından, aile içinde yaşanan olası çatışmaların, özellikle üvey baba/anne şiddetinin ardından evden kaçma davranışının gerçekleşmesinin olası olduğunu düşündürmektedir.

Çizelge 3. Ebeveynlerin Öğrenim Düzeyleri

Ebeveyn Eğitim Durumu		Okuryazar değil	Okuryazar	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Toplam
Öz Annenizin Öğrenim Düzeyi	S	6	13	80	26	18	3	146
	%	4,1	8,9	54,8	17,8	12,3	2,1	100
Öz Babanızın Öğrenim Düzeyi	S	1	9	57	38	34	1	140
	%	0,7	6,4	40,7	27,1	24,3	0,7	100

Çocukların öz annesinin yarısından fazlası (%54,8), öz babaların ise %40,7'si ilkokul mezunudur. Annelerde ilkokul üzerinde öğrenim görme oranı %32,2'de kalırken, babalarda ise bu oran %52,1'lere çıkmaktadır. Genel olarak bakıldığında annelerin öğrenim düzeylerinin babalardan düşük olduğu görülmektedir. Yüksek öğrenim düzeyinde eğitim almış anne ve baba oranının da oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir. Zengin (2013)'in evden kaçan 40 erkek, 60 kız çocuğu ile gerçekleştirdiği çalışmada; annelerin %30,7'si ilkokul mezunudur; %27,7'si ise okur-yazar değildir. Aynı çalışmada babaların %40'ının ilkokul mezunu olduğu, %15'inin ise ortaokul mezunu olduğu bildirilmiştir. Evden kaçma davranışının öğrenim düzeyi daha yüksek olan ailelerde azalıyor olması, özellikle artan anne baba eğitiminin evden kaçma davranışını ters yönlü etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 4. Ebeveynlerin Çalışma Durumu

Ebeveyn Durumu	Çalışma	Düzenli olarak çalışıyor	Emekli	İş buldukça çalışıyor	İşsiz	Çalışmıyor	Toplam
Öz annenizin çalışma durumu	n	26	2	15	6	110	159
	%	16,4	1,3	9,4	3,8	69,2	100,0
Öz babanızın çalışma durumu	n	104	6	29	3	12	154
	%	67,5	3,9	18,8	1,9	7,8	100,0

Çocukların anneleri %69,2 oranla herhangi bir işte çalışmamaktadır. Düzenli olarak çalışan annelerin oranı %16,4'lerde kalmaktadır. Düzensiz olarak çalışan anne oranı ise %9,4 olarak bildirilmiştir. Babaların %67,5'inin düzenli işlerde, %18,8'inin düzensiz işlerde çalıştığı, %8'inin ise herhangi bir işte çalışmadığı anlaşılmaktadır. TÜİK Türkiye İşgücü İstatistikleri Raporu (2019)'na göre erkeklerde işgücüne katılma oranı %71,1 iken, kadınlarda ise bu oran %33,6 olarak bildirilmektedir. Türkiye'de işsizlik oranı ise %14,7'ye yükselmiştir. Zengin (2013)'in evden kaçan 40 erkek, 60 kız çocuğu ile gerçekleştirilen çalışmasında; annelerin %74,3'ü çalışmamaktadır. Babaların %40'ı serbest meslek sahibi, %26'sı işçi olarak belirtilmiştir. Gelir durumu açısından bakıldığında tek gelirlili ya da hiç geliri olmayan aile özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Buna ek olarak her on kadından birinin, her beş erkekten birinin iş buldukça çalıştığı, düzenli bir gelirin olmadığı fark edilmektedir.

Çizelge 5. Konuta İlişkin Bilgiler

Çocukların oturduğu evin mülkiyeti	Sıklık	(%)
Kiracı	91	60,3
Ev sahibi	60	39,7
Toplam	151	100
Ailenizin yaşadığı evin tipi	Sıklık	(%)
Apartman dairesi	126	78,8
Gecekondu	34	21,3
Toplam	160	100,0

Çocukların %60,3'ü yaşadıkları evde kiracı olduğunu, diğerleri ise evin mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu bildirmiştir. Her beş çocuktan biri gecekondu, dördü ise

apartman dairesinde yaşamaktadır. TÜİK İstatistiklerle Aile Araştırması (2018) verilerine göre, 2017 yılında Türkiye’de ev sahipliği oranı %59,7 iken, kiracı olanların oranı %24,7 olarak bildirilmiştir. Bu bakımdan ailelerin TÜİK verileri ile kıyaslandığında ev sahipliği oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Sağlığa İlişkin Bilgiler

Kronik hastalığınız var mı?	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	8	5,0
Hayır	152	95,0
Toplam	160	100,0
Sosyal güvenceniz var mı?	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	123	76,9
Hayır	37	23,1
Toplam	160	100,0

Evden kaçan çocuklar herhangi bir engelinin olmadığını belirtmiştir. Buna ek olarak %8’i kronik bir hastalığının bulunduğunu ifade etmiştir. Çocukların %23’ü sosyal güvencesinin bulunmadığını ifade etmektedir.

Çizelge 7: Çocukların Öğrenim Durumuna İlişkin Bilgiler

Eğitim durumu	Sıklık	Yüzde (%)
Okur-yazar	3	2,0
İlkokul mezunu	9	6,0
Ortaokul öğrencisi	31	20,6
Ortaokul mezunu	41	27,3
Lise öğrencisi	66	44,0
Toplam	150	100,0
Okula devamsızlık durumu	Sıklık	Yüzde (%)
1-10 gün	57	58,8
11-20 gün	33	34,0
20 gün ve üstü	7	7,2
Toplam	97	100,0
Sınıfta kalma durumu	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	35	38,0
Hayır	57	62,0
Toplam	92	100,0

Evden kaçan çocukların %64,6'sının ortaokul ya da lise düzeyinde eğitimine devam ettiği görülmektedir. Fakat evden kaçan her dört çocukta biri ise (%27,3) ortaokuldan sonra lise eğitimine devam edemediğini bildirmiştir. Çay (2016)'ın çalışmasında ise evden kaçan 110 çocuğun %30,9'unun liseyi terk ettiği bildirilmektedir. Bu bakımdan iki çalışmanın sonuçları da birbiriyle uyumlu değerlendirilmektedir.

Okula düzenli olarak devam etmediğini bildiren çocukların devamsızlığına bakıldığında; çocukların yaklaşık %59'unun 1-10 gün arasında, %34'ünün 10-20 gün arasında ve %7'sinin de 20 günden daha fazla devamsızlık yaptıkları anlaşılmaktadır. Yüksel ve Koçtürk (2018)'ün çalışmasında evden kaçan çocukların okul terki %67,7; okuldan kaçma %33,8, okul devamsızlığı ise %40 bulunmuştur. Bu çalışmada ise 10 günden fazla devamsızlık yapan evden kaçan çocukların oranı %41'dir. Çalışmaların bulguları bu bakımdan oldukça benzerlik taşımaktadır. Zengin (2013)'in evden kaçan 40 erkek, 60 kız çocuğu ile gerçekleştirilen çalışmada; çocukların %33,7'si ilköğretimi bitirdikten sonra eğitimine devam etmemiştir. Bunun nedeni ise %27,8'inin bir işte çalışmaya başladıktan sonra okul yaşamına devam etmemesi olarak bildirilmiştir.

Çocukların %38'i sınıfta kaldığını bildirmiştir. Bu bakımdan çocukların önemli bir çoğunluğunun eğitimle ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Eğitim yaşamına devam etme salt eğitim açısından değil, özellikle bir toplumsal gruba ait hissetme, sosyalleşme, rehberlik ve geribildirim alma gibi önemli gereksinimleri de karşılayabilmektedir. Okul yaşamından kopma; çocukların aile ilişkilerinde yaşadıkları sorunların bir sonucu ya da belirleyicisi olmaktadır.

Çizelge 1. Göç Durumuna İlişkin Bilgiler

Ankara'ya göç durumu	Sıklık	(%)
Evet	18	11,3
Hayır	141	88,7
Toplam	159	100,0
Göç nedeni	Sıklık	(%)
Ekonomik nedenler	14	77,7
İş nedeniyle	3	16,6
Anne-baba ayrılığı	1	0,6
Toplam	18	100,0

Çocukların %11,3'ü Ankara'ya başka bir ilden göç etmiştir. Göç etme nedenleri arasında ilk sırada ekonomik nedenler gelmektedir. Bunu iş ya da boşanma gibi durumlar izlemektedir.

2. ÇOCUKLARIN EVDEN KAÇMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Çizelge 2. Çocukların Evden Kaçma Yaşları ve Nedenleri

İlk evden kaçtığında kaç yaşındaydın?	Sıklık	(%)
9-12 yaşları arasında	25	16,9
13-16 yaşları arasında	106	71,6
17 yaşında	17	11,5
Toplam	148	100
İlk kez evden ayrılmanıza neden olan olay	Sıklık	(%)
Aile ile ilgili durumlar	78	51,1
Anne-babanın sıkı disiplin uygulaması	54	35,3
Anne-babanın ayrılması	9	5,9
Anne-babanın fiziksel şiddet uygulaması	7	4,6
Ekonomik sorunlar	4	2,6
Kardeşler ile anlaşmazlık yaşanması	2	1,3
Fuhuş yapmaya zorlanma	1	,7
İstemediği biriyle evliliğe zorlanma	1	,7
Arkadaşla ilgili durumlar	30	19,6
Arkadaş etkisi altında kalma	21	13,7
Erkek/kız arkadaşına kaçması	9	5,9
Okulla ilgili durumlar		
Okul başarısızlığı	3	2,0
Bireysel etmenler		
Ruhsal rahatsızlığımdan	7	4,6
Diğer nedenler	35	22,9
Toplam	153	100,0

Çocukların önemli bir çoğunluğu (%71,6) ilk kez evden kaçma deneyiminin 13-16 yaş aralığında gerçekleştiğini; neredeyse her beş çocuktan biri ilk evden kaçma deneyiminin 9-12 yaşları arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Çocukların evden kaçma nedenlerine bakıldığında en önemli risk etmeninin aile içi sorunlar olduğu ve her iki çocuktan birinin (%51,1) aile sorunları nedeniyle evden kaçtıkları anlaşılmaktadır. Çocukların %40'ı, ailenin sıkı disiplin uygulaması (%35,3) ve şiddeti (%4,6) nedeniyle evden kaçtıklarını bildirmiştir. Bunu, anne babanın boşanması, ekonomik sorunlar ve kardeşlerle anlaşmazlık yaşama, aile tarafından evliliğe ya da fuhuşa zorlanma gibi nedenler izlemektedir. Evden kaçan çocukların önemli bir bölümünün istismarcı ebeveynlere sahip oldukları ve bu bakımdan ciddi risklere açık hale geldikleri görülmektedir. Çizelgede yer almasa da çocukların %3,1'i aile içi şiddet nedeniyle karakol ve mahkeme deneyimi yaşadığını ifade etmektedir. Yüksek ve Koçtürk (2018)'ün çalışmasında evden kaçan 65 kız çocuğu ile gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, evden kaçan çocukların algıladıkları, aileden gelen sosyal destek düzeyi düşüktür. Bu çalışmaya göre; annelerin %32,8'i, babaların %41,5'i çocuklarına fiziksel şiddet uygulamıştır. Zengin (2013)'in çalışmasında, evi terk etme nedenlerinin başında aile içi anlaşmazlık (%34,3) gelmektedir; Bunu %20,2 ile aile baskısı, %17,2 ile aile içinde şiddet izlemektedir. Çabuk (2015)'un bir proje kapsamında görüştüğü çocukların evden kaçma öyküsüne bakıldığında, ensest (2 olgu), ablanın evden kaçma öyküsü (2 olgu), anneden şiddet (1 olgu), babadan şiddet (2 olgu), arkadaşla kaçma (2 olgu) ve eve korkudan dönememe (3 olgu), bağımlılık gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir. Çalışma en önemli evden kaçma nedeninin evdeki şiddet olduğunu ifade etmektedir.

Okul başarısızlığı nedeniyle evden kaçtığını ifade eden çocukların (%2) aile baskısına maruz kaldığı söylenebilmektedir. Ruhsal rahatsızlığı nedeniyle evden kaçtığını ifade eden çocukların (%4,6) da yine aile temelli sorunlar yaşadığını düşünmek abartılı bir yaklaşım sayılmayacaktır. Dolayısıyla aile temelli sorunlar nedeniyle evden kaçan çocukların oranının %60'larda olduğu söylenebilmektedir. Çizelgede yer almasa da çocukların %12'si şu an ailesiyle düzenli ya da düzensiz olarak hiçbir biçimde ilişkilerinin sürmediğini aktarmaktadır.

Her beş çocuktan biri ise arkadaşlarıyla ilgili etmenler nedeniyle evden kaçtığını ifade etmiştir. Arkadaş etkisi altında kalıp evden kaçtığını ya da erkek arkadaşı ile kaçtığını ifade eden çocuklar söz konusudur. Bu bakımdan çocukların yakın arkadaş çevresi

tarafından ikna edilmeye ya da kandırılmaya açık oldukları; bu kişilere hayır diyemedikleri dikkati çekmektedir.

Çizelge 3. Cinsiyete Göre Evden Kaçma Nedenleri

Cinsiyet	İlk Kez Evden Ayrılmanıza Neden Olay			Toplam
	Arkadaş/Sevgili Etkisi Altında Kalma	Anne Babanın Sıkı Disiplin, ve Fiziksel Şiddet	Diğer (Kardeşler arası anlaşmazlık, ruhsal problem, anne babanın boşanması)	
Kız	25	43	49	117
%	15,6	26,9	30,6	73,1
Erkek	5	22	16	43
%	3,1	13,8	10	26,9
Toplam	30	65	65	160

$$\chi^2 = 3,367 \quad p > 0,05$$

Çizelgeye bakıldığında kız ve erkek çocuklarının evden kaçma nedenlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Bununla birlikte, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmasa da arkadaş/sevgili etkisi altında kalmanın kız çocuklarında daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Hem kızlar hem de erkekler, anne babanın sıkı disiplini ve fiziksel şiddetinin evden kaçma davranışına sebep olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 4. Evden Kaçan Çocukların Yaşadıkları Durumlar

Tüm geceyi dışarıda geçirdiniz mi?	Sıklık	(%)
Evet	99	64,3
Hayır	55	35,7
Toplam	154	100,0

Geceyi dışarıda geçirme nedeni	Sıklık	(%)
Gezmek eğlenmek	43	43,4
Eve gitmek istememek	41	41,4
Diğer	15	15,2
Toplam	99	100,0
Kaç kere evden kaçtın?	Sıklık	(%)
1 kere	53	35,1
2 kere	66	43,7
3 kere	16	10,6
4 kere	6	4,0
5'ten fazla	10	6,6
Toplam	151	100,0
Kaçarken destek alınan kişiler	Sıklık	(%)
Sevgili	7	12,7
Arkadaş	45	81,8
Aile	2	3,6
İnternette tanışılan kişi(ler)	1	1,8
Toplam	55	100,0

Evden kaçan çocukların %64,3'ü en az bir kez tüm geceyi dışarıda geçirmiştir. Evden kaçmış çocukların %65'inin birden fazla evden kaçtığı söylenebilmektedir. Çay (2016)'ın Antalya'da evden kaçan çocuklarla yaptığı çalışmada (n=110) çocukların %54,5'i kaçma davranışını ilk kez gerçekleştirmişken; %45'ten fazlası kaçma davranışını birden çok gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada ise birden çok evden kaçmış çocuk oranının daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

Özellikle çocukların önemli bir bölümünün ciddi aile sorunlarına sahip olduğu düşünüldüğünde, çocukların evden kaçma davranışını kendilerine bir kaçış alanı yaratmak amacıyla gerçekleştirdikleri ve aile içi baskı ve sorunlardan uzaklaşma amacıyla evi terk ettikleri anlaşılmaktadır.

Tabloda yer verilirse de evden kaçan her beş çocuktan biri yaşadığı şehrin dışına kaçmıştır (%21,4). Her üç çocuktan biri (%34,4) ise evden kaçarken yardım aldığını ifade etmektedir; özellikle şehir dışına kaçışlarda çocukların bu destekten daha fazla

yararlandıkları düşünülmektedir. Çocukların %63,9'u yakın arkadaşlarının da kendi gibi evden kaçtığını bildirmiştir. Bu bakımdan evden kaçan, bunun yollarını bilen arkadaş grubunun diğer çocukları evden kaçma konusunda teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Aile temelli sorunlar ışığında değerlendirildiğinde, bu bulgu bize, özellikle aile içinde sorun yaşayan çocukların aile dışındaki risk faktörlerine daha açık hale geldiğini söylemektedir.

Tabloda yer verildiği gibi, evden kaçarken destek alan çocukların %81,8'i arkadaşından, %12,7'si sevgilisinden, %3,6'sı ailesinden ve yaklaşık %2'si ise internette tanıştığı bir kişiden yardım aldığını bildirmiştir.

Çizelge 5. Evden Kaçan Çocukların Suç Mağduru Olma Durumu ve Karşılaştıkları Suç Türleri

Evden kaçtığınızda nerde uyursunuz?	Sıklık	(%)
Sokak vb. yerlerde	77	52,4
Bir tanıdığının evinde	50	34,0
Terk edilmiş binalarda	20	13,6
Toplam	147	100,0
Evden kaçtığınızda suç mağduru oldunuz mu?	Sıklık	(%)
Evet	21	13,2
Hayır	139	86,8
Toplam	160	100,0
Evden kaçıp suçla karşılaştıysanız türü	Sıklık	(%)
Cinsel istismar	8	5,0
Şiddet	5	3,1
Kaçırılma alıkonma	3	1,9
Darp	2	1,3
Diğer	2	1,3
İntihar girişimi	1	,6
Toplam	160	100,0
Evden kaçmadan önce herhangi bir suça karıştınız mı?	Sıklık	(%)
Evet	14	8,9
Hayır	146	91,1
Toplam	160	100,0

Evden kaçan çocukların %64,3'ü geceyi sokak ve terk edilmiş binalarda geçirmekte; dışarda kalınan ve uyunan bu zamanlarda çocukların bir bölümünün (%13,2) çeşitli

suçların mağduru olduğu görülmektedir. Bu çocuklar cinsel istismar, şiddet, darp, kaçırılma ve alıkonulma gibi suç türlerine maruz kalmıştır. Açıkça ev içi şiddetten kaçan çocuklar açısından, ev dışı yaşam da alternatif olarak şiddetsiz bir yaşam getirmemekte, çocuklar ev ve ev dışında korumasız ortamlarda bırakılmaktadır. Bununla birlikte her on çocuktan biri evden kaçmadan önce bir suça karıştığını ifade etmektedir.

3. ÇOCUKLARLA İLGİLİ DİĞER RİSK ETMENLERİ

Çizelge 6. Çocukların Çalışma Deneyimleri

Çocukların görüşme anındaki çalışma durumu	Sıklık	(%)
Evet	10	6,25
Hayır	150	93,75
Toplam	160	100,0
Bugüne kadar para kazanmak için bir işte çalıştınız mı?	Sıklık	(%)
Evet	47	29,4
Hayır	113	70,6
Toplam	160	100

Çocukların %6,25'i çalıştığını; buna ek olarak %29,4'ü geçmişte para kazanmak için bir işte çalıştığını belirtmektedir. Yaklaşık her üç çocuktan birinin geçmiş yaşamında çocuk işçi olduğu dikkati çekmektedir.

Çizelge 7. Çocukların Madde Kullanma Durumu

Herhangi bir uyuşturucu madde kullanıyor musunuz?	Sıklık	(%)
Evet	18	11,3
Hayır	142	88,8
Toplam	160	100
Madde kullanıyorsanız türü nedir?	Sıklık	(%)
Alkol	8	47,1
Eroin	4	23,5
Hap	2	11,8
Esrar	2	11,8
Diğer	2	5,9
Toplam	17	100,0

Ne kadar süredir uyuşturucu madde kullanıyorsunuz?	Sıklık	(%)
1 yıldan az	8	44,4
1-3 yıldır	9	50,0
4-6 yıldır	1	5,6
Toplam	18	100,0
Madde kullanımı nedeniyle kurumsal destek alıyor musunuz?	Sıklık	(%)
Evet	4	25,0
Hayır	12	75,0
Toplam	16	100

Çocukların %11,3'ü herhangi bir uyuşturucu madde kullanmaktadır. Uyuşturucu madde kullananların %47'si alkol, %23,5'i eroin, %11,8'i hap ve %11,8'i esrar kullanmaktadır. Uyuşturucu madde kullanan çocukların %44,4'ü bir yıldan daha az süredir, yarısı 1-3 yıldır, %5,6'sı ise 4-6 yıldır kullanmaktadır. Uyuşturucu madde kullananların dörtte biri kurumsal destek almıştır. Yüksel ve Koçtürk (2018)'ün evden kaçan 65 kız çocuğu ile yaptıkları araştırmada sigara kullanımı %64,6, alkol kullanımı ise %26,2 olarak bulunmuştur. Aynı çalışmada çocukların arkadaşlarının da %61,5'i alkol, %36,9'u uyuşturucu madde kullandığı bildirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçları, evden kaçan çocukların önemli bir kısmının aile içi istismara maruz kalan çocuklardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. İletişime açık, davranış değişikliği gerçekleştirmeye istekli olan ebeveynlerle çalışma ve aile içindeki risk faktörlerine odaklanan çalışmaların gerçekleştirilmesi, evden kaçan çocukların yeni bir evden kaçma tecrübesi yaşamaması açısından son derece önemlidir. Çocuğu istismarcı aileye ve ailenin olumsuz yaşam örüntülerine feda etmeyen paradigmanın benimsenmesi evden kaçan çocuklar açısından koruyucu bir faktördür. Bu bağlamda çocuklar aile içinde korunamadığında kurum bakımı ya da alternatif toplum temelli hizmetler bu çocuklar açısından mevcut olmalıdır.

Çoklu problemleri olan ailelerle çalışmada, korku kültürü yerine sevgi ve katılım içeren demokratik anne baba tutumlarını geliştirmeyi amaçlayan çalışmalar odağa alınmalıdır. Çocuğuna güvenme, onu koşulsuz kabul etme, çocukların temel ve duygusal gereksinimlerini karşılama sorumluluğunun bilincinde olma, şiddet içermeyen iletişim kurma, çocuk katılımını tesis etme, okulla iletişimi sağlama gibi ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu nedenle Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, evden kaçan, kaçma potansiyeli yüksek olan

çocukların ve ailelerinin desteklenerek, çocuk ve aileye yönelik danışmanlık hizmetlerinin ve eğitimlerin yaygınlaştırılması oldukça önemlidir.

Çocuk Şube Müdürlüklerine getirilen evden kaçmış olan çocuklarla ilk olarak sosyal çalışmacı, psikolog gibi uzman kişiler görüşmektedir. Bu ilk görüşmenin ardından çocuk ve aile hakkında yazılacak olan sosyal inceleme raporunda 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan gerekli tedbir kararları alınabilmektedir. Bu bağlamda davranış değişikliğini destekleme ve izlemeye yönelik olarak, tedbir kararı olan çocuğun ve ailenin takibinin dikkatli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çocuk Şube Müdürlüğü tarafından herhangi bir tedbire gerek olmadığı ya da çocuğun şikâyetçi olmadığı durumlarda ise Çocuk Şube Müdürlüğü, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından aile incelemesine dair talep ve bildirimde bulunmaktadır. Bu bakımdan Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının evden kaçan çocuklara ve ailelerine yönelik doğru değerlendirmeler yaparak uygun mesleki çalışmalar gerçekleştirmesi ve süreci izlemesi son derece önemlidir. Bu sayede bu çocukların yaşadığı evden kaçma, riskli sosyal çevreye dahil olma, suça sürüklenme ve suça maruz kalma döngüsü kırılabilecektir. Son olarak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan eğitim tedbirlerinin sağlıklı biçimde gerçekleştirilmesi açısından gerekli olan okul sosyal hizmetinin uygulamaya geçirilmesi okul, aile iş birliğinin tesisi ve evden kaçan çocukların okullaşması ve okula dönüşü açısından oldukça gereklidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmanın veri toplama süreci Ocak-Haziran 2016 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B., Akarsu, B. (2019). *Bilimsel araştırma tasarımı-Nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları*. İstanbul: Cinius Yayınları
- Akkuş İlgezdi, Gamze. Türkiye'nin Kayıp Çocukları Raporu, CHP: 2018.
- Bass, D. S. (1992). *Helping vulnerable youths: Runaway and homeless adolescents in the United States*. Washington, DC: NASW Press.
- Çabuk, G. (2015). *Evden kaçan çocuklar sil baştan projesi sonuç raporu*. Aileler Yayını, Antalya.
- Çay, M. (2016). *Evden kaçan çocukların sosyodemografik özellikler ve algıladıkları sosyal destek açısından incelenmesi*. 3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic, October 27-30, 2016, Antalya.

- DiPaolo, M. (2015). The impact of multiple childhood trauma on homeless runaway adolescents. Routledge.
- Feitel, B., Margetson, N., Chamas, J., Lipman, C. (1992). Psychosocial background and behavioral and emotional disorders of homeless and runaway youth. *Psychiatric Services*, 43(2), 155-159.
- Finkelhor, D., Sedlak, A., Hotaling, G. T. (1990). Missing, abducted, runaway, and thrown away children in America: First report, numbers and characteristics national incidence studies: Executive summary. DIANE Publishing.
- Glowacz, F., Léonard, J., Courtain, A. (2017). Pathways of Running Away Among Belgian Youth. *Youth & Society*, 0044118X17734233.
- Greene, J. M., Ennett, S. T., Ringwalt, C. L. (1999). Prevalence and correlates of survival sex among runaway and homeless youth. *American journal of public health*, 89(9), 1406-1409.
- Greene, J. M., Ringwalt, C. L., Lachan, R. (1997). Shelters for runaway and homeless youths: Capacity and occupancy. *Child Welfare*, 76(4), 549.
- Greene, J., Ringwalt, C. L., Kelly, J., Lachan, R., Cohen, Z. (1995). Youth with runaway, throwaway, and homeless experiences: Prevalence, drug use, and other at-risk behaviors. *Research Triangle Institute*, 1.
- Hammer, H., Finkelhor, D., Sedlack, A. J. (2002). Runaway/thrown away children: national estimates and characteristics. *NISMART Series Bulletin*.
- Heflin, L. J., Rudy, K. (1991). *Homeless and in need of special education. exceptional children at risk: CEC Mini-Library*. Council for Exceptional Children, 1920 Association Dr., Reston, VA 22091-1589.
- Janus, M. D., McCormack, A., Burgess, A. W., Hartman, C. (1987). *Adolescent runaways: causes and consequences*. Lexington Books/DC Heath and Com.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar Teknikler İlkeler. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Kaufman, J. G., Widom, C. S. (1999). Childhood victimization, running away and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36(4), 347-370.
- Koç, Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(47), 480-495.
- Kim, M. J., Tajima, E. A., Herrenkohl, T. I., Huang, B. (2009). Early child maltreatment, runaway youths, and risk of delinquency and victimization in adolescence: A mediational model. *Social work research*, 33(1), 19-28.

- Kipke, M. D., Montgomery, S. B., Simon, T. R., Iverson, E. F. (1997). Substance abuse disorders among runaway and homeless youth. *Substance use & misuse*, 32(7-8), 969-986.
- Kipke, M. D., Simon, T. R., Montgomery, S. B., Unger, J. B., Iversen, E. F. (1997). Homeless youth and their exposure to and involvement in violence while living on the streets. *Journal of adolescent health*, 20(5), 360-367.
- McCormack, A., Janus, M. D., Burgess, A. W. (1986). Runaway youths and sexual victimization: Gender differences in an adolescent runaway population. *Child Abuse & Neglect*, 10(3), 387-395.
- Meltzer, H., Ford, T., Bebbington, P., Vostanis, P. (2012). Children who run away from home: risks for suicidal behavior and substance misuse. *Journal of Adolescent Health*, 51(5), 415-421.
- Morewitz, S. J. (2016). *Runaway and homeless youth: new research and clinical perspectives*. Springer.
- Powers, J. L., Eckenrode, J., Jaklitsch, B. (1990). Maltreatment among runaway and homeless youth. *Child Abuse & Neglect*, 14(1), 87-98.
- Ranganathan, P., Aggarwal, R. (2018). Study designs: Part 1—An overview and classification. *Perspect Clin Res*, 9(4): 184–186.
- Ringwalt, C. L., Greene, J. M., Robertson, M. J. (1998). Familial backgrounds and risk behaviors of youth with thrown away experiences. *Journal of adolescence*, 21(3), 241-252.
- Silbert, M. H., Pines, A. M. (1981). Sexual child abuse as an antecedent to prostitution. *Child Abuse & Neglect*, 5(4), 407-411.
- Stiffman, A. R. (1989). Suicide attempts in runaway youths. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 19(2), 147-159.
- TBMM (2010). Türkiye’de 2006-2010 Yılları Arası Kayıp Çocuk Sorunu ve İlgili Risk Faktörlerinin İncelenmesi - Saha Araştırması, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.
- Thompson, S. J., Safyer, A. W., Pollio, D. E. (2001). Differences and predictors of family reunification among subgroups of runaway youths using shelter services. *Social Work Research*, 25(3), 163-172.

- Thrane, L. E., Hoyt, D. R., Whitbeck, L. B., Yoder, K. A. (2006). Impact of family abuse on running away, deviance, and street victimization among homeless rural and urban youth. *Child abuse & neglect*, 30 (10), 1117-1128.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *İstatistiklerle Aile 2018*. Erişim: 25.08.2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=hb_x.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *İşgücü İstatistikleri*. Erişim: 25.08.2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=hb_x.
- Tyler, K. A., Hoyt, D. R., Whitbeck, L. B., Cauce, A. M. (2001). The impact of childhood sexual abuse on later sexual victimization among runaway youth. *Journal of research on Adolescence*, 11(2), 151-176.
- Whitbeck, L. B., Hoyt, D. R., Ackley, K. A. (1997). Abusive family backgrounds and later victimization among runaway and homeless adolescents. *Journal of research on adolescence*, 7(4), 375-392.
- Whitbeck, L. B., Hoyt, D. R., Ackley, K. A. (1997). Families of homeless and runaway adolescents: A comparison of parent/caretaker and adolescent perspectives on parenting, family violence, and adolescent conduct. *Child Abuse & Neglect*, 21(6), 517-528.
- Whitbeck, L. B., Hoyt, D. R., Yoder, K. A. (1999). A risk-amplification model of victimization and depressive symptoms among runaway and homeless adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 27(2), 273-296.
- Yüksel, F., Koçtürk, N. (2018). Evden kaçan çocuklar: sosyal destek düzeyleri ve psikososyal özellikleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 877-901.
- Zengin, L. E. (2013). *Ergenlerde evden kaçma davranışının sosyo-demografik özellikler ve aile işlevleri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Zide, M. R., Cherry, A. L. (1992). A typology of runaway youths: an empirically based definition. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 9(2), 155-168.

Gül, M. ve Şaşman-Kaylı, D. (2020). Türkiye’deki Suriyeli üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir araştırma: Uşak üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 985-1007.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 13.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 16.05.2020

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL DIŞLANMA ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: UŞAK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹

A Qualitative Study on The Perception of Social Exclusion in Syrian University Students in Turkey: Usak University Sample

Meryem GÜL*

Derya ŞAŞMAN KAYLI**

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Uşak Üniversitesi, Sosyal Hizmet Birimi, meryemgul92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5451-2349

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, dsasman kayli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7949-2332

ÖZET

Türkiye, son yıllarda çevresindeki ülkelerde yaşanan çatışma ve savaşların etkisiyle uluslararası göç hareketliliğinde hedef ülkelerden biri olmuştur. Türkiye’nin 2011’den bu yana savaş halinde olan Suriye’ye coğrafi yakınlığı Türkiye’ye yönelik Suriyeli göçünü beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte mültecilik alanı sosyal hizmetin güncel çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Zorunlu göç edenler içerisinde üniversitelerde öğrenim gören Suriyeli öğrenciler de yer almaktadır. Savaş nedeniyle ülkemize göçün artmasıyla üniversitelerdeki mülteci öğrenci sayısı da giderek artmaktadır. Mülteci üniversite öğrencileri ile ilgili literatürdeki bilgiler sınırlıdır ve yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Kurumların ve öğrencilerin yaşadığı süreci sosyal hizmet bakış açısıyla analiz etmek alana dair sorunların irdelenmesinde ve çözümler üretilmesinde önemlidir. Suriyeli mülteci üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanmanın çok boyutlu olarak araştırıldığı bu çalışma 19.04.2018-08.06.2018 tarihleri arasında Uşak Üniversitesinde öğrenim gören 224 Suriyeli öğrenciden kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenen 20 öğrenciyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Verilere içerik analizi ve tematik analiz uygulanmıştır. Suriyeli öğrencilerin ekonomik, mekânsal, şehir temelli, eğitim, sağlık gibi boyutlarda sosyal dışlanma algıladığı görülmüştür. Ayrıca, üniversiteli Suriyeli öğrencilerin mülteci olmaktan kaynaklanan sorunları yükseköğrenim sürecindeki eğitimsel sorunlarla birleştğinde çoklu dezavantajlılığa neden olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zorunlu göç, mülteci, Suriyeli üniversite öğrencisi, sosyal dışlanma, sosyal hizmet

¹ Bu makale 21.06.2019 tarihli “Suriyeli Mülteci Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Dışlanma ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine İlişkin Görüşleri: Uşak Üniversitesi Örneği” başlıklı tezden güncellenerek üretilmiştir.

ABSTRACT

Turkey has been one of the target countries on international migration and mobility with the effects of war and conflicts around the country in recent years. Turkey's geographical proximity to Syria which has been at war since 2011 has caused migration from Syria to Turkey. Along with these developments, the refugee field has become one of the current working areas of social work. Among the forced immigrants, there are also Syrian students studying at universities. With the increase in immigration to Turkey due to the war, the number of these refugee students in universities is also increasing. Information in the literature on refugee university students is limited and the studies conducted are almost nonexistent. In order to examine the problems in the field and produce solutions, it is important to analyze the processes experienced by institutions and students from a social work perspective. This study, in which social exclusion was investigated in many dimensions among Syrian refugee university students, was conducted through face-to-face interviews with 20 students determined by the snowball sampling method from 224 Syrian students studying between 19.04.2018 and 08.06.2018. The data were analyzed using content analysis and thematic analysis method. The results of the analysis indicated that Syrian students perceive social exclusion in such dimensions as economic, spatial, city-based, education and health. In addition, when the problems of Syrian university students arising from being refugees combined with educational problems in higher education, they cause multiple disadvantages.

Key words: *Forced immigration, refugee, Syrian university student, social exclusion, social work*

GİRİŞ

Suriye'de yaşanan savaş ve çatışmalar sonucunda birçok Suriyeli Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye'de bulunan Suriyeli sayısı günden güne artmaktadır. 2014-2015 yılları Suriyeli mülteci sayısında en hızlı artışın yaşandığı dönemdir. 2014 yılında 1 519 286 olan mülteci sayısı neredeyse ikiye katlanarak 2015 yılında 2 503 546'ya ulaşmıştır. 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de bulunan mülteci sayısı üç milyon üzerindedir (AFAD, 2017).

Türkiye'deki Suriyelilerin neredeyse tamamı geçici koruma statüsü altında yaşamaktadır. 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda (YUKK) mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüleri yer almaktadır. Türkiye'de Suriyeliler yasal coğrafi sınırlama² nedeniyle mülteci olarak kabul edilmemektedir. YUKK'a ve 13 Ekim 2014 tarihinde bu kanunun 91. Maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre "Türkiye'de ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönememiş, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlara gelmiş veya sınırları geçmiş olan yabancılara" geçici koruma statüsü verilmektedir. Suriyeliler Türkiye tarafından

² YUKK Madde 61'e göre, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ülkesine dönemeyen kişilere mülteci statüsü verilmektedir.

mülteci olarak kabul edilmemelerine rağmen Cenevre Sözleşmesi'ne göre mültecilik şartlarını karşılamaktadır. T.C. Anayasası 90. Maddesine³ göre kanunlar ile milletlerarası anlaşmaların aynı konuda farklı hükümleri içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınmaktadır. Ayrıca, Uluslararası Af Örgütü'nün 2014 yılında yayınladığı bir raporda Suriyelilerin "varışta mülteci" statüsü ile uluslararası hukuktan doğan mülteci haklarından yararlanması gerektiğinden söz edilmiştir (UAÖ, 2014). Uluslararası hukukun üstünlüğü nedeniyle bu çalışmada Suriyeliler 'mülteci' olarak kabul edilmiştir.

Türkiye'de Suriye'de yaşanan savaşın ilk yıllarında Türkiye'ye yönelik Suriyeli göçü ile ilgili önlemler alınmamıştır. Savaşın uzaması ve Türkiye'deki mülteci sayısının artması ile birlikte Türkiye tarafından Suriyeli mültecilerle ilgili ulusal ve uluslararası düzeylerde çözüm yolları aranmaya başlanmıştır (TBMM, 2018). Türkiye'deki Suriyeli mülteci profili farklılıklara sahip birey ve gruplardan oluşmaktadır. Mülteciler arasında yer alan kadınlar, engelliler, yaşlılar, yoksullar gibi bazı gruplar göç sırasında ve sonrasında yaşanan sorunlardan daha fazla etkilenmektedir (Artan ve Arıcı, 2017). İçerisinde güvenli bir ortamda yaşamanın yanı sıra üniversite eğitimi almayı hedefleyen mülteci üniversite öğrencilerini de barındıran risk altındaki bu grupların ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Yükseköğretim Sisteminde Suriyeli Mülteciler

Türkiye son yıllarda uluslararası öğrencilerin eğitiminde popüler bir ülkedir (Yardımcıoğlu, Beşel ve Savaşan, 2017). Uluslararası öğrencilerin sayısındaki artış ile birlikte üniversiteler kozmopolit hale gelmiştir⁴. Üniversitelerin yer aldığı şehirlerde bir arada yaşama kültürü gelişirken ırkçılık, ayrımcılık, zenofobi gibi toplumsal riskler de gündeme gelmiştir (Demirhan, 2017).

Suriye'de savaş ortamında okullar, üniversiteler gibi eğitim kurumları eğitim misyonunun dışında kullanılmıştır (Seydi, 2014). Savaş ortamındaki zorlu koşullarda askeri, siyasi konuların ve barınma, beslenme, sağlık sorunlarının öncelikli olmasından dolayı eğitim ikinci plana atılmıştır. Öğrenciler güvenlik sorunları ve çatışmalarda aktif yer alma gibi nedenlerle eğitime devam edememiştir.

³ T.C. Anayasası Madde 90: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

⁴ Erişim tarihi: 27.03.2018, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Suriye'den gelen mültecilerin eğitim düzeyine bakıldığında kamplarda yaşayanların %12'sinin, kamp dışında yaşayanların %19'unun okuma yazma bilmediği görülmektedir. Kamp içinde yaşayanların % 37'si, kamp dışında yaşayanların %25'i ilköğretim mezunu; kamp içinde yaşayanların %25'i, kamp dışında yaşayanların %19'u ortaöğretim mezunudur (AFAD, 2013). Türkiye'deki Suriyelilerle ilgili bazı araştırmalar Suriyelilerin ülkesine geri dönmeyeceğini göstermektedir (Kaya ve Kıracı, 2016; Taş ve Tekkanat, 2018; Amman ve Altındış, 2019). Suriyelilerle ortak bir geleceğimiz olacağından Suriyeli mültecilerin eğitimi Suriyelileri olduğu kadar Türkiye toplumunu da ilgilendirmektedir.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 2012 yılından itibaren Suriyelilerin üniversite eğitimi ile ilgili girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2012-2013 yıllarında Suriye sınırına yakın yedi⁵ üniversiteye Suriyeli gençlerin özel öğrenci olarak kaydedilmesi ile ilgili yazı gönderilmesidir. Suriyeli gençlerin üniversitelerde eğitim alabilmesi için resmî belge temininde yaşanan sorunlarda da kolaylaştırıcı tedbirler alınmıştır (Seydi, 2014). Girişimlerden bir diğeri 09 Ekim 2013 tarihinde yapılan Yükseköğretim Yürütme Kurulu Toplantısı'dır. Alınan kararlara göre gerekli belgeye sahip olması halinde Suriye ve Mısır'da lisans/lisansüstü öğrenim gören Türk vatandaşı, bu ülkelerin vatandaşı ve bu ülkelerde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler ülkemizdeki üniversitelere birinci sınıftan son sınıfa kadar yatay geçiş yapabileceklerdir. Belgeye sahip olmayanlar ise, başvuru yaptığı bölümün Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi kontenjanının %10'unu geçmemesi şartıyla yedi üniversitede özel öğrenci olarak eğitim alabileceklerdir (Seydi, 2013).

Ayrıca 22 Temmuz 2013 tarihinde alınan kararla⁶ birlikte Suriyeli üniversite öğrencilerine YÖK tarafından diğer uluslararası öğrencilerden farklı olarak ücretsiz eğitim hakkı tanınmıştır. YÖK'ün kararlarına göre birinci öğretim ve açık öğretim öğrencilerinden sadece katkı payı alınmakta olup öğrenim ücreti alınmamaktadır. Bu da ikinci öğretim dışındaki Suriyeli üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki devlet üniversitelerinde öğrenim ücreti ödemeksizin açık ve örgün öğrenim hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Toplum içerisinde Suriyelilere yönelik insan hakları gereği ülkeye kabul edilmeleri, misafir edilmeleri ve eğitim fırsatı sağlanması gibi haklar bakımından ılımlı yaklaşımlar

⁵ Bu yedi üniversite şunlardır: Gaziantep, Kilis 7 Aralık, Harran, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata, Çukurova, Mersin Üniversiteleri

⁶ 2013-2014 Eğitim Öğretim Yılında Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenim Ücretlerinin Tespitine Dair Karar

bulunsa da Türkiye'deki varlıkları savaş bitene kadar onaylanmaktadır (Çimen ve Quadır, 2018). Eğitimdeki yapısal sorunlar 'misafir' söyleminin getirisi olarak devam etmektedir (Akkaya, Çilingir ve Levent, 2018).

Uşak Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Ofisi ve Psikososyal Destek Birimi çalışanlarından edinilen bilgilere göre sosyal kabul ve uyum sorunları Suriyeli öğrenciler için yeni deneyimleri ve sorunları beraberinde getiren bir dönem olan üniversite hayatı ile birleşerek ağırlaşmaktadır. Suriyeli öğrencilerin karşılaştığı sorunların temelinde sosyal, ekonomik sorunlar ve kültürel farklılıklar yatmaktadır. Savaş nedeniyle Türkiye'ye zorunlu göç eden Suriyeli gençler ülkelerinden ayrılarak yeni bir ülkeye gelmiştir ve yeni bir hayata başlamıştır. Gençlerin ülkelerindeki koşullardan ve bağlı buldukları sistemlerden kopuşu ve gelinen ülkedeki yaşam koşulları beraber değerlendirildiğinde Suriyeli gençlerin yaşam biçiminde köklü değişiklikler olduğu görülebilir.

Toplumsal-kültürel yapı, ekonomik gelişme ve kentleşme düzeyi, aile yapısı ve aile içi ilişkiler, din, dil, eğitim gibi konularda yetiştiği kültürden büyük ölçüde farklılıklar taşıyan bir topluma giren bireyin bu nedenlerden dolayı zorluklarla karşılaşması olağandır (Karataş, 2003). Mülteci öğrencilerin ekonomik, barınma, dil, göç edilen ülkede yasal statü⁷, uyum gibi sorunlarını yapılan araştırmalarda görmek mümkündür. Birleşik Krallık'ta bir üniversitede mülteci öğrencilerin göç öncesi ve sonrası deneyimlerinin dört vaka çalışması üzerinden incelendiği bir araştırmada mülteci öğrencilerin duygusal ve ekonomik sorunlar yaşadığı, bu sorunların küresel eşitsizlikle karakterize olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Mülteci öğrencilerin ihtiyaçlarını genelleştirme ve evrenselleştirmenin onların bireyselliğini göz ardı edebileceği tehlikesinin altını çizilmiştir (Morrice, 2013). ABD'de iki ortaöğretim kurumunda Burma'dan gelen 5 mülteci öğrencinin deneyimlerini konu alan; derinlemesine görüşmeler, sınıf gözlemleri ve ev ziyaretleri ile gerçekleştirilen araştırmada eğitim yolculuğunu olumsuz etkileyen etmenler ortaya konulmuştur. En önemli bulgulardan biri öğrencilerin ana akım toplumdaki öğrencilerden soyutlanması ve ayrılmasıdır. Öğrencilerin yararlanabileceği kaynaklar hakkında bilgi eksikliği olduğu da tespit edilmiştir (Tandon, 2016). İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, İngiltere Entegrasyon ve Mülteci Eğitimi Stratejileri ile İngiltere Yükseköğretim Fonu Stratejik Planı mülteci öğrencilerin diğer etnik azınlık gruplardan farklılıklarını göz ardı

⁷ Göçmenlere göç edilen ülkelerde yasal olarak verilen mülteci, sığınmacı, ikincil koruma, geçici koruma gibi statüler ifade edilmektedir.

etmektedir. Yapılan yüz yüze derinlemesine görüşmelerde mülteci gençlerin travma deneyimi, statü endişesi, dil sorunları gibi sorunların eğitim başarısını olumsuz etkilediği görülmüştür. Öğrenciler dezavantajlı olmalarına rağmen yükseköğrenimi yoksulluk ve ayrımcılıktan kurtuluş yolu olarak gördüğünden istekli ve motivedir (Stevenson ve Willott, 2007).

Suriyeli Öğrenciler ve Sosyal Dışlanma

Mülteci üniversite öğrencilerinin birtakım sorunları sosyal dışlanma çatısı altında değerlendirilebilir. Dinamik, esnek ve ilişkisel bir kavram olan sosyal dışlanma çok boyutlu bir yoksunluk sürecidir. Sosyal dışlanmanın ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik boyutları çoğunlukla iç içe geçmiş olup bu boyutlar birbirini etkilemektedir (Levitas, 1996; Tartanoğlu, 2010). Ekonomik dışlanma bireylerin toplumdaki mevcut ekonomik kaynaklara ulaşamaması, imkânlardan yararlanamaması ve ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan gelirden yoksun olması anlamına gelmektedir. Belirli toplumsal kesimlerin sermaye birikim sürecinin dışında kalmasıdır. Geçim kaynakları, istihdam, konut ve barınma gibi en temel gereksinimlerden yoksunluktur (Sapancalı, 2005). Mekansal ayrışma, mekânın paylaşıldığı kişilerle sosyal, ekonomik, etnik, kültürel açılarından farklı olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda belli bir gruba ait olanların toplumdan konut başta olmak üzere ikamet edilen yer ve gündelik yaşamı geçirilen mekânlar açısından ayrışmasıdır (Tümtaş ve Ergun, 2016). Yaşam tarzı, kültürel alışkanlıklar, inançlar vb. bakımından farklı olmak dışlanmayı arttırmaktadır (Küçükşen, 2017). Orijinal kültürün yeni toplumun kültürü ile karşılaştığında ortaya çıkan sorunlar kültürel travma boyutuna ulaşabilmektedir (Tekin, 2011).

Bazı araştırmalar zorunlu göç edenlerin kültürel özellikleri nedeniyle eğitim sistemi içerisinde ve toplumda ötekileştirildiğini ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Sudan'da yaşanan savaş sonrasında Avustralya'ya zorunlu göç eden ve kırsal alanda bir lisede öğrenim gören iki öğrencinin deneyimlerinin araştırıldığı bir çalışmada etnik azınlık bu öğrencilerin egemen kültür tarafından toplum içerisinde farklı konumlandırıldığını ortaya çıkarmıştır. Kırsaldaki beyazlığın baskınlığı karşısında siyahi azınlık Sudanlı öğrenciler toplumsal aidiyetin dışında tutulmaktadır. Öğrenciler farklılıklarından dolayı temas ve iletişimden kaçınılmakta, damgalanmakta ve minimum düzeyde yüzeysel temas kurulmaktadır (Kathryn, 2015).

Toplumdaki diğer insanlardan farklılaşan birey, grup ve topluluklar ayrımcılık ve dışlanma algılayabilmektedir. Algılanan ayrımcılık ve dışlanmanın düzeyinde göç eden ve göç olan toplumların göç karşısındaki tutumu belirleyici olmaktadır.

Türkiye'ye yönelik Suriyeli göçünün başlangıcında Türkiye toplumu tarafından Suriyelilerin Türkiye'deki varlığının geçici olduğu düşünülmüştür. İlerleyen dönemde Suriyelilerin Türkiye'de yerleşik hale gelmesi göç eden Suriyeli mültecileri ve göç alan Türkiye toplumunu psikolojik yönden etkilemeye başlamıştır. Bu etki de toplumsal tepkilere neden olmuştur (Orhan ve Gündoğar, 2015).

Çiftçi (2019)'ye göre; Suriyeli sığınmacıların Türkiye vatandaşları ile iletişime geçmemesi, paylaşımda bulunmaması, aynı mekânda bulunmama çalışması, Türkiye vatandaşlarına karşı ön yargıdan kaynaklanmaktadır. Türkiye vatandaşlarının da Suriyeli mülteciler ile paylaşımda bulunmak istememesi, ev ve iş yerlerini kiraya vermek istememesi, aynı mekânda bulunmak istememesi, ortak bulunan alanlarda güvensiz hissetmesi, çocuklarının aynı okulda okumasını istememesi ön yargı sonucunda ortaya çıkan ayrımcılık davranışlarıdır.

Savaş ortamından uzaklaşmak ve güvenli bir ülkede eğitim almak Suriyeliler için mantıklı bir çıkış yolu olsa da onları sosyal çevre, sosyal ilişki, toplumsal bağ, meslek, dil, giyim şekillerinden uzaklaştırmaktadır (Zafer, 2016). Savaş sonrasında Türkiye'de öğrenim gören Suriyeli üniversite öğrencileri de diğer Suriyeliler gibi sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalmıştır. Buradan hareketle Suriyeli üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanmanın nasıl algılandığı, nedenleri, kaynağının ne olduğu, hangi mekanizmalarla işletildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Sosyal dışlanma gelir, çalışma, barınma, kültürel farklılıkların tanınması, kültürel farklılıklar temelinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması, üniversitede, diğer kurumlarda ve Uşak toplumunda Suriyeli öğrencilere yönelik tutum gibi parametre ve değişkenler temelinde ele alınmıştır.

Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Mülteciler göç ettiği ülkelerde sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel farklılıklar gibi nedenlerle ayrımcılık ve baskıya maruz kalmaktadırlar. Göç edilen ülkede azınlık toplumu oluşturan mülteciler ev sahibi toplum tarafından uygulanan baskıcı, ayrımcı, eşitsiz ve adaletsiz tutum ve uygulamalar nedeniyle sahip oldukları potansiyeli ortaya çıkaramamakta ve gelişimsel olarak kısıtlanmaktadır. Mülteci öğrencilerin sosyal dışlanma çatısı altındaki sorunları baskı karşıtı sosyal hizmetin ilgilendiği yapısal sorunlar ile örtüşmektedir. Kolektivist-sosyalist sosyal hizmet yaklaşımları toplum tarafından baskılanmış ve dezavantajlı konumda olan müracaatçıların güçlendirilmesini hedeflemektedir (Thompson, 2001; Payne 2005; akt. Cankurtaran ve Beydili, 2016). Baskı karşıtı sosyal hizmet, diğer sosyal hizmet yaklaşım ve

yöntemleriyle birlikte ele alınarak uygulama ile bütünleştirilmesi gereken şemsiye bir yaklaşımdır. Marksist, radikal, yapısal, feminist, ayrımcılık karşıtı, çok kültürcü gibi eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarını kapsamaktadır (Tuncay ve İl, 2006). Bireyler, kurumlar ve toplumlar sınıf ayrımcılığı, cinsiyetçilik, ataerki, ırkçılık, yaş ayrımcılığı gibi eylemlerle birey ve gruplara açık veya üstü örtülü baskı uygulayabilmektedir. Baskı yoluyla birey, grup ve toplumun gelişimi, pozitif yönde değişimi ve gerçek potansiyelin kullanılması kısıtlamaktadır. Baskı karşıtı sosyal hizmet pozitif yönde değişime ve gelişmeye engel olan baskıcı sosyal çevre koşullarında değişim sağlamayı hedeflemekte, eşitsizlik ve dezavantajlılık ile mücadele etmektedir. Müracaatçıların fırsat ve kaynaklarını geliştirerek sosyal adalete katkı sağlamak için savunuculuk yapmaktadır (Teater, 2015).

YÖNTEM

Suriyeli öğrenciler üzerindeki baskı kişisel, kişilerarası, kültürel ve yapısal düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Suriyeli öğrencileri bir müracaatçı grubu olarak tanımak, ihtiyaçlarını belirlemek, yaşanan sosyal dışlanmanın boyutlarını ve maruz kalınan çok düzeyli baskıyı anlamak amacıyla baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımından hareket edilmiştir. Ayrıca, bu çalışmada Suriyeli öğrencilerin sosyal dışlanma ile ilişkili sorunlarına yönelik deneyimlerini keşfetmek ve sorunların nasıl algılandığını anlamak hedeflendiğinden niteliksel yöntem kullanılmıştır (Kümbetoğlu, User, Akpınar ve Aylin, 2012).

Çalışma Grubu

Suriye uyruklu olmak, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER) dil yeterliliğine sahip olmak ve Uşak Üniversitesi öğrencisi olmak kriterleri doğrultusunda kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenen 10 kadın 10 erkek katılımcı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmada veri doygunluk seviyesi önemlidir. Derinlemesine görüşmeler veri doyum noktasına ulaşıldığı aşamada sonlandırılmalıdır. Toplanan verilerde yeni tema ortaya çıkmaması veri doyum noktasına ulaşıldığı anlamına gelmektedir (Francis vd., 2010; Baltacı, 2018). Veri toplama sürecinde elde edilen verilerin birbirini tekrar etmesi ve yeni tema ortaya çıkmaması ile birlikte görüşmeler sonlandırılmıştır. Göç sürecinde deneyimler cinsiyetlere göre farklılaşmakta ve göçte kadınlar dezavantajlı konumda olabilmektedir (Buz, 2007). Bu araştırmada kadın ve erkeklerde aynı görüşme sayısında veri doyum noktasına ulaşılmasının nedeni kadın katılımcıların bireysel ve ailesel özellikleri ile ilgili olabilir. Kadınların neredeyse tamamının ailesi ile birlikte göç

etmesi, erkeklere göre daha fazla sosyal desteğinin olması erkeklere göre daha dezavantajlı olmasının önüne geçmiş olabilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında literatür taraması sonucunda elde edilen kuramsal bilgi ve Suriyeli öğrencilerde üniversitede ve İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğünde birebir çalışan profesyonellerden edinilen alan bilgisinden yararlanılarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu 47 sorudan oluşmakta olup soru öbekleri sosyodemografik özellikler ve sosyal dışlanmanın boyutları doğrultusunda oluşturulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırma 2018 yılı Nisan-Haziran ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşme süreleri 35 dakika ve 1 saat arasında değişirken ortalama süre 45 dakikadır. Araştırma kapsamında dil desteği alınmamıştır ve Türkçe bilen öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların bazıları Türkmen olduğundan Türkiye'ye gelmeden önce Türkçe bilen kişilerdir. Diğer katılımcıların bir bölümü Türkiye'ye geldikten sonra üniversiteye başlamadan önceki süreçte Türkçe öğrenmiş, bir bölümü de üniversiteye kaydolduktan sonra TÖMER eğitimi ile Türkçe öğrenmiştir.

Verilerin Analizi

Veri analizinde sesli görüşme kayıtları bilgisayar ortamında yazılı metinler haline getirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler iki aşamada analiz edilmiştir. İlk aşamada, 20 görüşme kaydı araştırmacı tarafından okunmuş ve kodlanmıştır. Daha sonra kodlanmış metinler üzerinde çalışılmış, belirlenen tema ve alt temalar oluşturulmuştur.

BULGULAR

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Suriyeli öğrencilerin temel sosyodemografik özellikleri Çizelge 1 ve Çizelge 2'deki gibidir. Her katılımcı için bir kod belirlenmiştir. Kadın katılımcılar görüşme yapılan birinci kişiden itibaren K1, K2...; erkek katılımcılar da E1, E2... olarak kodlanmıştır. Her bir katılımcının cinsiyet, yaş, medeni durum, fakülte, bölüm, Türkiye öncesindeki ikamet yer ve öncelikli göç nedenleri Çizelgelere görülebilir.

Çizelge 1. Erkek Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler

Kod	Yaş	Medeni Durum	Fakülte	Bölüm	Gelinen Ülke/Şehir	Göç Nedeni
E1	22	Bekâr	Mühendislik	Makine	Suudi Arabistan	Eğitim
E2	23	Bekâr	İletişim	Halkla ilişkiler	Şam	Türkiye'yle bağlantılar
E3	20	Bekâr	Mühendislik	Ziraat	Suudi Arabistan	Eğitim
E4	25	Bekâr	Mühendislik	İnşaat	Haseki	Güvenlik
E5	22	Bekâr	Mühendislik	Nanoteknoloji	Halep	Güvenlik
E6	22	Bekâr	Mühendislik	İnşaat	İdlib	Güvenlik
E7	24	Bekâr	İİBF	İşletme	Şam	Ucuz ülke arayışı
E8	22	Bekâr	Mühendislik	Maden	İdlib	Eğitim
E9	21	Bekâr	Mühendislik	Maden	Lazkiye	Güvenlik
E10	22	Bekâr	Mühendislik	Maden	Şam	Eğitim

Çizelge 2. Kadın Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler

Kod	Yaş	Medeni Durum	Fakülte	Bölüm	Gelinen Ülke/Şehir	Göç Nedeni
K1	20	Bekâr	Mühendislik	İnşaat	Rakka	Güvenlik
K2	19	Bekâr	Mühendislik	Gıda	İdlib	Avrupa'ya geçiş
K3	20	Bekâr	İlahiyat	İlahiyat	Halep	Güvenlik
K4	23	Bekâr	Eğitim	PDR	Benyes	Güvenlik
K5	18	Bekâr	İİBF	İktisat	Halep	Güvenlik
K6	18	Bekâr	Mühendislik	İnşaat	Rakka	Güvenlik
K7	21	Bekâr	Mühendislik	Gıda	İdlib	Türkiye'yle bağlantılar
K8	23	Bekâr	Mühendislik	İnşaat	Suudi Arabistan	Eğitim
K9	19	Bekâr	Mühendislik	Gıda	İdlib	Güvenlik
K10	20	Bekâr	Mühendislik	Gıda	Halep	Güvenlik

Araştırmaya katılan 20 öğrencinin yarısı kadın, yarısı erkeklerden oluşmaktadır. Yaşları 18-25 arasında değişen öğrencilerin tamamının medeni durumu bekârdır. Katılımcıların büyük çoğunluğu mühendislik fakültesi öğrencisidir. Uşak Üniversitesinde Mühendislik Fakültesi öğretim programlarının üniversiteye yerleşme puanlarının diğer bölümlere göre nispeten düşük olması nedeniyle kontenjan boşluğu bulunmaktadır. Bu programlarda, uluslararası öğrenciler yoğunlaşmıştır. Yapılan görüşmelerde öğrencilerin öncelikli amacının üniversiteye yerleşmek olduğu, fakülte ve bölüm seçiminde bilinçli bir tercih yapmadıkları anlaşılmıştır. Araştırmaya katılan

Suriyeli öğrencilerden 2'si savaş ortamında iken Uşak Üniversitesi'ne yerleşmiştir. Suriye uyruklu olup Türkiye'ye gelmeden önce Suudi Arabistan'da yaşamış 3 katılımcı olmuştur. Öğrencilerin birçoğu Türkiye'de üniversite eğitimi öncesinde yaşam deneyimine sahiptir. Suriye'de savaşın başlamasının ardından Türkiye'ye göç etmiş, belli bir süre yaşamış ve sonrasında üniversiteye yerleşmiştir. Katılımcıların tamamı Uşak Üniversitesi uluslararası öğrenci kabul şartlarını sağlayarak üniversiteye yerleşmiştir. Yatay geçiş ile üniversiteye yerleşen katılımcı olmamıştır. Katılımcılar güvenli bir yaşam alanı bulmak, eğitime devam etmek, Türkiye'de sosyal destek mekanizmalarının olması, ekonomik sorunlar gibi nedenlerle Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'yi Avrupa'ya geçiş amacıyla transit ülke olarak gören katılımcılar da olmuştur. Suriyeli öğrencilerin sosyal dışlanma kapsamında ele alınan sorunları ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel farklılıklar ve üniversite ve diğer kurumlardaki tutum olmak üzere dört ana tema etrafında şekillenmiştir.

Ekonomik Dışlanma

Araştırma verilerinin analizi sonucunda ulaşılan birinci tema ekonomik dışlanmadır. Araştırmaya katılanların sınıfsal konumuna bakıldığında birçok öğrencinin ailesinin sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitimsel düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak savaş ve göç bu konuları üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olmuştur. Katılımcıların ifadelerine göre savaş Suriye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Katılımcılar da genel durumun yansımalarından etkilenmiştir. Katılımcıların deneyimleri zorunlu göçün ardından Türkiye'de de çeşitli nedenlerle ekonomik sorunlar yaşanmaya devam edildiğini göstermektedir. Katılımcılar ailelerinin savaş nedeniyle yoksullaştığını, eğitimleri için ekonomik destek sağlayamadıklarını, çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

“İlk geldiğimde ailemden para alıyordum, ama onlar için çok sıkıntı oldu, orada durumlardan önce 1 dolar 50 Suriye parası yapıyordu, şimdi 1 dolar 500 Suriye lirası yapıyor, 10 katı arttı yani. Ailem aynı maaşı alıyordu, bana da para gönderiyorlardı, çok sıkıntı yaşadılar, fazla gönderemiyorlardı, benim de elimde az para oluyordu, internetten çalışmaya başladım kendi kendime idare ediyorum.” (E2, 23, halkla ilişkiler ve reklamcılık)

Aile ekonomik durumu yetersiz olan katılımcıların eğitim masraflarını karşılamak için çalışmak zorunda oldukları görülmektedir. Ancak, öğrencilerin iş arama girişimleri başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Savaşta babası ile kardeşlerini kaybeden ve Türkiye'de annesi ile birlikte yaşayan bir öğrenci uzun süredir iş aramasına rağmen iş bulamadığını ifade etmiştir.

“Çarşıda her iş ilanını arıyorum, öz geçmiş bırakıyorum numaramı bırakıyorum ama hiç geri dönüş alamadım.” (K10, 20, gıda mühendisliği)

Suriyeli öğrencilerin iş bulma süreci zorlu olsa da bazı katılımcılar emek piyasasında yer alabilmiştir. İş gücüne dâhil olmaları sayesinde diğer katılımcılara göre avantajlı gibi görünseler de katılımcılar düşük ücretli işlerde ve kayıt dışı sektörde istihdam edilmektedirler. Yukarıda uzun süredir iş bulamadığını ifade eden öğrenci çalışan öğrenci arkadaşlarının kayıt dışı ve güvencesiz olmasına dikkat çekmiştir.

“Kayıt dışı çalışan öğrenciler var erkek öğrenciler de kadın öğrenciler de. Garsonluk mesela, tezgâhtarlık, öyle bir şeyler yapıyorlar, yani her işveren sigorta vermez.” (K10, 20, gıda mühendisliği)

Suriyeli öğrenciler emek yoğun işlerde uzun sürelerle çalıştırılmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerine göre alınan ücret yapılan iş karşılığında tatmin edici düzeyde değildir.

“Önce bir 15 gün öğrendim, parasız olarak, sonra da çalışmaya başladım, ne kadar ücret alıyordun, ayda 600 lira alıyordum günde 12 saat çalışıyordum, sabah 7de çıkıp 7de dönüyordum.” (K4, 23, psikolojik danışmanlık ve rehberlik)

Görüldüğü gibi katılımcılar çalışma koşullarından memnun değillerdir. Memnun olmamalarının nedeni, Türkiye vatandaşı çalışanlara göre daha uzun süreler ile, daha ağır koşullarda çalışmalarına rağmen Suriyeli olunması nedeniyle daha düşük ücret almalarıdır. Suriyeli öğrenciler, iş piyasasında eşitsiz koşullara maruz kalmalarının nedenini mülteci olmaları ile ilişkilendirmiştir.

“Çalışıyorduk biz saat 12 olmuştu yemek molası falan vardı biz oturduk tam orada benimle birlikte 5 Suriyeliyiz orada. Bir tane adam geldi patronu sordu, bizim patron mu ne deniyorsa ona. Patron bize 35 TL veriyor günlük olarak. Gelen yani diğer iş arayana adama dedi ki 100 TL veririm. Madem sen bize 35 TL veriyorsun niye o adama 100 TL ödüyorsun.” (E4, 25, inşaat mühendisliği)⁸

Suriyeli öğrenciler, ekonomik dışlanma sorunlarının yanı sıra mekân ile ilgili sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Mekân ile ilgili sorunları mekânsal dışlanma teması altında değerlendirilmiştir.

Mekânsal Dışlanma

Suriyeli öğrencilerin mekânsal sorunları yaşanan yer ve yaşanan şehir olarak iki farklı alanda ele alınmıştır. Öğrencilerin yaşadığı yer kapsamında barınma sorunları

⁸ Alıntı katılımcının Türkçe ifadeleri ile yazılmıştır.

değerlendirilmiştir. Öğrenciler, devlet yurtlarında uluslararası öğrencilere ayrılan kontenjanın düşük olması nedeniyle genellikle özel öğrenci yurtlarında barınmaktadırlar. Katılımcılar öğrenci yurtlarında Suriyeli uyruklu veya Arap etnik kökenli öğrencilerle aynı odaya yerleştirildiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle, diğer öğrencilerle sınırlı iletişim kurmaktadırlar.

Özel yurttaki kalan bir katılımcı Suriyeli olduğundan hem yurttaki kalan diğer öğrenciler ve hem de yurt yönetimi tarafından kendisine kötü davranıldığını düşünmektedir.

“Çok kötüydü zaten yurt, kızlar çok kötüydü, idare çok kötüydü, bana hiç iyi davranmıyorlardı. Benim Suriyeli olmamla alakalı maalesef, oda arkadaşlarım çok kötü davranıyorlardı.” (K9,19, gıda mühendisliği)

Öğrenciler yurt idarecilerinin ayrımcı uygulamalarından da söz etmiştir. Katılımcılardan biri Suriyeli öğrencilerin yurt görevlileri tarafından tehlike uyandıran kişiler olarak algılandığını ifade etmiştir. Yurt ile ilgili kurallara uyulmaması durumunda Suriyeli olanlara diğer öğrencilerden farklı işlem yapıldığını eklemiştir.

“Mesela Türk kızlar geç kaldılar konuşmuyorlar ama biz geç kaldığımızda hemen arıyorlar saat 8 bakıyoruz imzayı atmadık hemen ailemizi arıyorlar.” (K2,19, gıda mühendisliği)

Suriyeli öğrencilerin mekânsal sorunları yaşanan şehir ekseninde de olabilmektedir. Öğrencilerin bulunduğu şehirlere göre dışlanma deneyimleri farklılaşabilmektedir. Örneğin; katılımcılar göç alma deneyimi olan, yabancılara aşına, bir arada yaşama kültürüne sahip kozmopolit iller, Suriye sınırına yakın iller gibi kentlerde kendilerini daha rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir. Uşak ise, tek tip insanların yaşadığı bir toplum yapısına sahiptir. Kentte yabancı kültürü üniversitenin uluslararası öğrenci kabulü ile başlamıştır. Katılımcılardan biri bu durumu aşağıdaki gibi özetlemiştir.

“Mesela Adana’da böyle hani hiç dışlamıyorlar, bize çok iyi davranıyorlar, kötü davranmıyorlar, biraz dalga geçiyorlar ama sorun değil bence, gayet iyi görüyorum Adana’yı o konuda. Burada fakat oradan daha kötü davranıyorlar, aslına bakarsak bir tek okulda dolanıyorum, dışarı pek çıkmıyorum, arkadaşlarımla oluyorum genelde.” (E1, 22 yaşında, makine mühendisliği)

Öğrencinin ifadesinden de anlaşıldığı gibi şehir temelli dışlanma sorunu Suriyeli öğrencilerin mekânsal olarak sınırlanmasına ve sosyal işlevselliğin azalmasına neden olmaktadır.

Suriyeli öğrencilerin doğrudan sosyal olarak dışlanmasına neden olmamakla birlikte kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Bu sorunlar, kültürel farklılıklar teması altında sosyal dışlanma ile ilişkilendirilmiştir.

Kültürel Farklılıklar

Suriyeli öğrencilerin Türkiye kültüründen farklı dil, konuşma, giyim gibi özelliklere sahip olması kültürel unsurlarda değişime neden olmuştur. Kültürel farklılıklar doğrudan dışlanmaya neden olmamıştır. Katılımcılar, Suriyeli olmalarından dolayı dışlanacağını düşündüğünden ana akım kültüre göre hareket etmeye başlamıştır. Kültürel değişim, dışlanmamak adına baskın kültürden biri gibi davranma şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin; katılımcılar Suriye'ye özgü giyim şeklinin mülteci kimliğini açığa çıkarmaması için ev sahibi toplumun üyeleri gibi giyinmeye başlamıştır. Özellikle kadınlar Suriye'ye özgü örtünme biçimi nedeniyle dış görünüşleri bakımından farklılıkları daha fazla hissetmiştir.

“Ben artık eşarbımı Türkler gibi bağıyorum artık, ister istemez tanıyorlar bizi, Suriye’de o şekilde de yapıyoruz, ama artık son zamanlarda, artık böyle Türkler gibi giyinmeye başladık, mesela kapalı kızlar etek falan giyer ya, onlar nasıl giyiniyorsa biz de öyle yapıyorduk, dikkat çekmemek için.” (K6,18, inşaat mühendisliği)

Suriye ve Türkiye kültürlerinde farklılaşan unsurlardan biri de dildir. Katılımcılar özellikle şehir içi otobüsler, üniversite kantini gibi toplu ortamlarda Arapça konuşmanın dikkat çekici olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılardan biri Arapça konuştuğunda Suriyeli kimliğinin ortaya çıkması nedeniyle Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir. Kalabalık ortamlarda Arap arkadaşlarıyla da Türkçe konuşmasının altını çizmiştir.

“Bakışlar hemen değişiyor zaten, bazen yabancı olduğumu göstermek istemiyorum, mesela Arap bir arkadaşım ile bile Türkçe konuşuyorum, Arapça konuştuğum zaman herkes bana bakıyor.” (E2, 23, halkla ilişkiler ve reklamcılık)

Öğrencilerin Türkçe öğrenmesi de her zaman yeterli olmamaktadır. Aksan bakımından farklılıklar da Suriyeli kimliğini ortaya çıkaran unsurlardan biridir. Katılımcılardan biri Arapça aksanıyla Türkçe konuştuğunda ana akım toplum tarafından kendisi ile alay edildiğini ifade etmiştir.

“Türkçemle dalga geçmeye başladılar, mesela bara dediğim zaman para o para diye söylüyorlardı hep...” (K4, 23, psikolojik danışmanlık ve rehberlik)

Kültürü oluşturan unsurlardan biri de dindir. Suriye ve Türkiye’de toplumun büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte mezhepsel farklılıklar söz konusudur. Özel

yurtta kalan bir katılımcı mezhebinin ibadetlerini yapmak istediği için kendisine baskı uygulandığını, bu nedenle yurttan ayrıldığını ve toplu yaşam alanlarında bulunmak istemediği için Suriyeli arkadaşlarıyla evde yaşamaya başladığını ifade etmiştir.

“Onların söyledikleri şeyler bana yanlış geliyor ve yapmak istemiyorum, mesela ben namaz kılıyorum onlar da namaz kılıyorlar, ama mesela namazdan sonra ben kendi inandığım mezhebin zikirlerini söylemek istiyorum ama onlar kendi mezheplerinin zikirlerini sözlendiriyorlar bana, söylememi istediler, işte 1 sene öyle kaldım, namazı öyle kıl diyorlar, ben de istemiyordum sonra işte, çıktım buradan, çıkmak zorunda kaldım yani.” (E2, 23, halkla ilişkiler ve reklamcılık)

Suriyeliler incelenen ekonomik, mekânsal ve kültürel sorunlarla yaşamın her alanında karşılaşabilmektedir. Bununla birlikte, özellikle sosyal haklara ve hizmetlere erişim sağlamak amacıyla başvuru yapılan kurumlarda dışlayıcı söylem ve davranışlar ile karşı karşıya kalmışlardır.

Üniversite ve Diğer Kurumlarda Tutum

Suriyeli öğrenciler eğitim, sağlık ve diğer alanlarda kamusal ve özel kurumlardan hizmet almaktadırlar. Bu kurumların başında en fazla etkileşim halinde oldukları üniversite gelmektedir. Öğrenciler, üniversitede birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, bir katılımcı yanlış söz söyleme, farklı davranış sergileme nedeniyle karşılaşabileceği tepkilerden çekinmesi nedeniyle üniversitede aktif olmadığını ifade etmiştir.

“Üniversitede ben kütüphaneye gitmiyorum, yemekhaneye gitmiyorum çünkü utanıyorum zaten yanlış bir kelime konuşurum diye.” (K6,18, inşaat mühendisliği)

Karşılaşılan sorunlardan biri de bazı öğretim elemanlarının Suriyeli öğrencilere yönelik olumsuz tutumudur. Katılımcılardan biri, bir akademisyenin Suriyeli öğrencilere ders sırasında konudan bağımsız olarak Suriye gündemi ile ilgili sorular sormasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir.

“Hocayla konuşmaya gireceğim, hoca diyor ya, sizin için Afrin'i aldık, artık siz ülkenize gidebilirsiniz. Hoca çok konuşuyor ders harici, sınıf içinde, gidebilirsiniz artık dedi, ben ne diyeceğimi bilmiyorum, hocam ben Türk vatandaşı oldum artık gitmeyeceğim diyecektim ama diyemedim, çok kötü oldum ama” (K9,19, gıda mühendisliği)

Bazı katılımcılar üniversitede diğer öğrencilerin Suriyeli öğrenciler ile ilgili ücretsiz eğitim alma, Türk öğrencilerin kontenjanına yerleşme, sınavsız eğitim alma, devlet bursu alma gibi konular etrafında şekillenen olumsuz söylemlerinden rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir.

“Bir kâğıt yazayım diye düşündüm ben Suriyeliyim, burs almıyorum ve sınavsız olarak girmedim okula diye, sırtıma asmayı bile düşündüm yani, herkes aynı soruyu soruyordu, sen burs alıyor musun, sınavsız mı girdin diye sürekli soruyorlardı.” (K4, 23, psikolojik danışmanlık ve rehberlik)

Öğrenciler üniversitenin yanında diğer kurumlardan da yararlanmaktadır. Yapılan görüşmelerde sağlık ve göç ile ilgili kurumlarda yaşanan sorunlar üzerinde durmuşlardır. Örneğin, katılımcılardan biri hastanede yaşadığı sorunlardan söz etmiştir.

“İlk önce biz Arapça konuşuyoruz, onlar nerelisin diyorlar, biz Suriyeliyiz diyoruz, çok kötü davranıyorlar. Doktorlar siz hiçbir şeyi anlamıyorsunuz falan diyor.”(K9, 19, gıda mühendisliği)

Bir katılımcı da İl Göç İdaresi Müdürlüğünde karşılaştığı tutum ve davranışlardan aşağıdaki gibi söz etmiştir.

“Oradaki davranışları hiç hoşuma gitmedi, hakikaten, dışarıdaki hayvanları biliyorsunuz, oradaki hayvanlara insandan daha fazla saygı gösteriyorlar, oraya gidersen zaten direkt ağlarsın, gerçekten hayvana daha saygı gösteriyorlar.” (K7, 21, gıda mühendisliği)

TARTIŞMA

Bu araştırma Uşak Üniversitesinde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin ekonomik, barınma, yaşanan şehirden kaynaklanan ve kültürel farklılık temelli sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlar öğrencilerin sosyal dışlanma algısında doğrudan veya dolaylı biçimde etkili olmuştur. Araştırma bulguları Suriyeli öğrencilerin eğitimine izin verildiğini ve eğitimleri ile ilgili birtakım kolaylıklar sağlandığını (ücretsiz eğitim gibi) ancak toplumsal alandaki sorunları ile ilgili önlemler alınmadığını ortaya çıkarmıştır. Literatürde bu genel çıkarımı destekleyen araştırmalara yer verilmiştir. Örneğin; Lübnan'da 65 yıldan fazla süredir ‘geçici’ olarak yaşayan Filistinlilerden Birleşmiş Milletler Filistin Mülteciler Okulları Yardım ve Çalışma Ajansında sunulan eğitimden faydalanan 404 ilköğretim öğrencisinin ve eğitim sunan 48 öğretmenin deneyim ve istekleri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, Filistinli mülteci öğrencilere Lübnan müfredatı zorunlu olarak öğretilerek sosyal içerme sağlanmaya çalışılması uyum için zorunlu bir toplumsal içerme stratejidir. Diğer yandan, öğrenciler Lübnan’ın ayrımcı yasaları ve düzenlemeleri nedeniyle toplumun dışına itilerek dışlanmaktadır (Shuayb, 2014). Bu araştırmada da Suriyeli üniversite öğrencilerine Türkiye’de eğitim hakkı verilerek toplumsal bütünleşme sağlanmaya çalışılmış olup

Suriyelilerin eğitim dışındaki haklarının göz ardı edilmesinin öğrencilerin dışlanma algılamasına neden olduğu görülmüştür.

Mülteci genç bireyler ile ilgili literatürdeki çalışmalar sınırlı olmakla birlikte var olan çalışmalar genellikle Suriyeli gençlerin ekonomik sorunları üzerinedir. Suriyeli gençler, Türkiye’de ekonomik çerçevede gelir yetersizliği, işsizlik, iş piyasasında eşitsizlik ve dışlanma gibi birçok sorun yaşamaktadır. Örneğin; Cüce (2018) tarafından Suriyelilerin memnuniyeti üzerine yapılan bir araştırmaya göre mültecilerden 40 yaş ve üzerinde olanlar sağlık, hizmetlere erişilebilirlik, güvenlik gibi temel hakların sağlanması konularında memnun olduğunu dile getirmiştir. Araştırmaya göre daha genç olup 20’li ve 30’lu yaşlarda olanlar ise demokrasi, işsizlik, rüşvet gibi sorunlar bakımından Türkiye’nin Suriye’ye göre daha iyi olduğunu düşünmektedir. Görüldüğü gibi orta yaşlı Suriyeliler memnuniyet konusunda temel ihtiyaçlara odaklanırken, daha genç olanlar siyasi ve ekonomik konuları değerlendirmiştir. Bu araştırma da Suriyeli gençlerin gelir yetersizliği ve işsizlik gibi sorunlarını ortaya çıkarmıştır.

Bir başka araştırmaya göre Suriyeli üniversite öğrencileri ekonomik yetersizlik yaşamaktadırlar. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı burslarından yararlanmakta olan öğrencilerin çoğunluğu kamplarda kalan ailelerine destek olmaktadır (Akkaya vd., 2018). Bu araştırma sonuçları da düşük gelire sahip Suriyeli öğrencilerin satın alma gücüne sahip olmadığından, başka bir ifadeyle ihtiyaçlar karşısında gelir yetersizliği nedeniyle tüketimin dışında kaldığını göstermektedir. Ayrıca, iş gücü piyasasında kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışan öğrencilerin çalışma hayatına dâhil olması ekonomik dışlanmayı engellemede tek başına yeterli olmamıştır. Ayrımcı uygulamaların emek piyasasında da devam ettiği görülmüştür.

Suriyeli gençlerin ekonomik sorunlarından biri de düşük ücret karşılığında çalışmaktır. Yasal konumu ve beklenti düzeyi düşük Suriyeli gençler iş yaşamındaki ücret eşitsizliğini kabullenmektedirler. Suriyeli gençlerin Türkiye’ye göç etmesi, Türkiye’de Suriye göçü öncesinde de var olan ucuz iş gücü sorununun artmasına neden olmuştur (Kaygısız, 2017). Suriyeli gençlerin iş piyasasında emeğin ücret karşılığını düşürmesi diğer işçilerin istihdamı ve ücretlerine yansımıştır (Artar, 2019). Bu araştırmada da Suriyeli öğrencilerinin düşük ücretler ile çalıştırıldığı görülmüştür.

SONUÇ

Buz (2005)'a göre, vatanını terk etmek zorunda kalan birey yeni topluma yabancılaşmaktadır. Bu sorunlarla birlikte ortaya çıkan kriz durumlarında farklı disiplinlerin müdahalesi gerekli olmaktadır. Suriyeli öğrencilerin göç edilen toplumda yaşadığı sorunlar birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir (Shelley, Peplau ve Sears, 2007). Sosyal hizmet de bu disiplinlerden biridir. Zorunlu göç sonrasında mülteci ve sığınmacıların toplumsal sorunlarının önlenmesinde sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Mülteci haklarını korumak, uyum politikalarının uygulanmasında yer almak, bu alanda araştırmalar yapmak, sosyal politika oluşumuna katkıda bulunmak uzmanların rolleri içerisinde yer almaktadır (Artan ve Arıcı, 2017).

Bu araştırma ile Suriyeli üniversite öğrencileri özelinde sosyal, ekonomik, psikolojik, kültürel ve eğitimsel sorunların yanı sıra öğrencilerin bu sorunların oluşturduğu baskı ve dışlanmayı nasıl algıladığı ortaya çıkarılmıştır. Mülteci olmanın getirdiği sosyokültürel baskıların yanı sıra üniversite öğrencisi olmanın doğurduğu ekonomik, barınma ve eğitim ile ilgili sorunlardan kaynaklanan baskılar söz konusu olmuştur. Bu nedenle bütüncül bir bakış açısı ile yapılacak sosyal hizmet uygulamalarında mülteci üniversite öğrencilerine yönelik baskı her müdahale düzeyinde göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrımcılık ve dışlanma nedeniyle toplumun ve kurumların baskısı altında olan Suriyeli üniversite öğrencilerine yönelik mikro, mezzo ve makro odakta sosyal hizmet müdahalesi gereklidir.

Araştırmada yer alan öğrencilere yönelik sosyal hizmet uygulaması üniversitede, kamuya bağlı öğrenci yurtlarında ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde görevli meslek elemanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak yapılan uygulamalar, Suriyeli üniversite öğrencileri özelinde olmayıp Suriyeli mültecilerin ya da üniversite öğrencilerinin bütününe yöneliktir. Suriyeli üniversite öğrencilerinin bazı sorunları diğer üniversite öğrencileri ve Suriyeli mülteciler ile ortak olmakla birlikte, müracaatçı olarak farklılaşan sorunları bulunmaktadır.

Mikro Sosyal Hizmet Müdahalesi

Mikro sosyal hizmet müdahalesinde sosyal hizmet uzmanları güçlendirme yaklaşımını temele almalı, Suriyeli öğrencileri güçlü yanlarını ve kişisel kaynaklarını keşfetmeleri konusunda desteklemelidir. Güçlendirme sürecinde öğrencilerle birlikte çalışmalı ve onların planlı değişim sürecine dâhil edilmesi sağlanmalıdır. Uygulamada öncelikle vurgulanması gereken konular barınma, gelir ve sosyalizasyondur. Öğrencilerin

burslarla desteklenmesi, üniversite içerisinde çalışma imkânı verilmesi, ders dışı zaman değerlendirme ve sosyalleşme süreçlerini destekleyecek hizmetlerin sağlanması gerekmektedir.

Suriyeli öğrencilerden bazılarının ailesi savaş nedeniyle hayatını kaybetmiştir veya halen Suriye’de savaş ortamındadır. Türkiye’ye gelmeden önce Suriye’de yaralanma, çetelere üyeliğe zorlanma, işkence gibi nedenlerle savaştan birinci derecede etkilenen öğrenciler de olmuştur. Savaş ortamında yakınına kaybeden öğrencilerde yas, uzun süredir ailesini görmeyen öğrencilerde köklerinden kopma hissi, savaş ortamının verdiği zararlar sonucunda travma sonrası stres bozukluğu görülebilmektedir. Mikro uygulamada psikolojik destek de önemli bir yer tutmaktadır.

Mezzo Sosyal Hizmet Müdahalesi

Suriyeli üniversite öğrencilerinin sorunlarına yönelik mikro müdahalelerin yanında mezzo uygulamalara da yer verilmelidir. Bireysel psikososyal müdahalelerin yanı sıra üniversitede ve öğrenci yurtlarında bulunan meslek elemanları tarafından grup çalışmaları yapılmalıdır. Öğrencilerin sorunlarından hareketle destek grupları; Suriyeli öğrencilerin yanı sıra Afgan öğrenciler gibi diğer mülteci öğrenciler ve diğer uluslararası öğrenciler dahil edilecek şekilde planlanabilir. Mezzo uygulamalar, yalnızca dışlanma ve ayrımcılığı deneyimleyen bir grup öğrenci ile sınırlı olmamalıdır. Öğrencilerin etkileşim halinde olduğu üniversitede öğretim elemanları ve öğrenciler, diğer kurumlarda çalışan görevliler ile mezzo çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Makro Sosyal Hizmet Müdahalesi

Suriyeli öğrencilerin sorunlarına yönelik makro sosyal hizmet müdahalesi önemli bir yer tutmaktadır. Öğrencilerin yaşadığı sorunların temelinde birey ve sosyal çevresinin ötesinde toplumsal ayrımcılık, ön yargı, yabancı düşmanlığı gibi yapısal nedenler yer almaktadır. Toplumun dezavantajlı gruplara yönelik baskıcı davranışlarını değiştirmeye yönelik sosyal hizmet uygulamaları yapılmalıdır (Dominelli ve Campling, 2002). Öğrencilerin sorunlarının ortadan kaldırılmasında sosyal dışlamadan sosyal içermeye yönelik paradigma değişikliği önemlidir. Mülteci öğrencilerin istihdama katılımının sağlanması; temel haklara, kaynaklara, mal ve hizmetlere erişimin sağlanması; dışlayıcı risklerin engellenmesi ve konu ile ilgili tarafların harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Suriyeli gençlerin sorunlarının çözümünde uzun soluklu ulusal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Oluşturulacak politikalarda statülerinin yeniden tanımlaması,

toplumsal bütünleşmenin sağlanması, uluslararası koruma sistemindeki eksikliklerin altının çizilmesi önemlidir (İçduygu, 2015). Bu politikalar Suriyeli öğrencilerin yaşamını doğrudan etkileyen eğitimi de kapsayacak nitelikte olmalıdır. Dil ve eğitim sınırlılıkları Türkiye’de Suriyelilerin kurumsal ayrımcılık ile karşılaşma tehlikesini arttırmaktadır (Akkaya vd., 2018).

Suriyeli öğrencilerin ötekileştirilmesi ve ayrıştırılmasında medyanın rolü büyüktür. Medyada Suriyeli öğrencilerle ilgili yanlış bilgilerin olduğu içerikler üretilmektedir ve Suriyeli mültecilere yönelik dışlayıcı söylem kullanılmaktadır. Bu nedenle medyada Suriyeli öğrencilerle ilgili yapılan haberlerde doğru bilgi verilmesi ve ötekileştirici dil kullanılmaması için gerekli önlemler alınmalıdır. Özellikle; öğrencilerin üniversitelerde Türkiye vatandaşı öğrencilerin kontenjanına yerleştirilmesi, devlet tarafından burs verilmesi gibi yanlış bilgiler içeren haberler yapılmamasına özen gösterilmelidir. Bu konulardaki bilgi kirliliğinin giderilmesi ve önlenmesi için kamuoyuna belli periyodlarla bilgi verilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada ortaya konulan kuramsal bakış açısı ve araştırma bulguları ile mültecilik alanına yeni bir yaklaşım getirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarının mülteci üniversite öğrencilerinin sorunlarının anlaşılmasına ve bu sorunları ortadan kaldıran farklı modeller geliştirilmesine katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 30.03.2018/14 Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar numarası ile etik yönden uygun bulunmuştur. Bu karara istinaden araştırma, Nisan 2018 – Haziran 2018 tarihleri arasında Uşak Üniversitesi’nde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerle yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2013). *Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: 2013 Saha Araştırması Sonuçları*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- AFAD. (2017). *Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

- Akkaya, A. Y., Çilingir, G. A. ve Levent, G. T. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesindeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 413-448.
- Amman, M. T. ve Altındış, E. (2019). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türk Vatandaşlığına İlişkin Görüşleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 1-20.
- Artan, T. ve Arıcı, A. (2017). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Artar, F. (2019). Medyada Sınıfsal Temsil Mücadelesi: Suriyeli Mülteciler 'Yardıma Muhtaç mı?' 'Ucuz Emek mi?' *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 26-61.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Buz, S. (2005). Türkiye'deki Sığınmacıların Psikososyal Sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 93-104.
- Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50.
- Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Cüce, S. (2018). Suriyeli Sığınmacıların Gözünden Yaşam: Ankara Örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 228-245.
- Çiftçi, H. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 153-176.
- Çimen, L. K. ve Quadır, S. E. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılar İle İlgili Tutumlarının Sivil Katılımları Bağlamında İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1251-1273.
- Demirhan, K. (2017). Ulusal Alanyazında Uluslararası Öğrenciler ve Uluslararası Öğrencileri Siyasal Açardan Düşünmek. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 547-562.
- Dominelli, L. ve Campling, J. (2002). *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. Basingstoke: Macmillan International Higher Education.

- Francis, J. J., Jhonston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M. P. ve Grimshaw, J. M. (2010). What is an Adequate Sample Size? Operationalising Data Saturation for Theory-Based Interview Studies. *Psychology and Health*, 25(10), 1229-1245.
- İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead*. Washington: Migration Policy Institute.
- Karataş, K. (2003). Batı Avrupa'da Yaşayan Göçmen Türk Ailelerinin Uyum ve Bütünleşme Sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 25-40.
- Kathryn, E. (2015). Black Bodies, White Rural Spaces: Disturbing Practices of Unbelonging. *Critical Studies in Education*, 56(3), 351-365.
- Kaya, A. ve Kırac, A. (2016). *İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Hayata Destek İnsani Yardım Derneği.
- Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Küçükşen. (2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2399-2413.
- Kümbetoğlu, B., User, İ., Akpınar ve Aylin. (2012). *Kayıp İşçi Kadınlar: Kayıtdışı Çalışmaya Dair Bir Alan Araştırması*. İstanbul: Bağlam.
- Levitas, R. (1996). The Concept of Social Exclusion and The New Durkheimian Hegemony. *Critical Social Policy*, 16(46), 5-20.
- Morrice, L. (2013). Refugees in Higher Education: Boundaries of Belonging and Recognition, Stigma and Exclusion. *International Journal of Lifelong Education*, 32(5), 656-668.
- Orhan, O. ve Gündoğar, S. Ş. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ankara: TESEV-ORSAM.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 3(6), 51-70.
- Seydi, A. R. (2013). Türkiye'deki Suriyeli Akademisyen ve Eğitimcilerin Görüşlerine Göre Suriye'deki Çatışmaların Suriyelilerin Eğitim Sürecine Yansımaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 217-241.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 267-305.

- Shelley E., T., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2007). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez) İstanbul: İmge Yayınevi.
- Shuayb, M. (2014). The Art of Inclusive Exclusions: Educating the Palestinian Refugee Students in Lebanon. *Refugee Survey Quarterly*, 33(2), 20-37.
- Stevenson, J. ve Willott, J. (2007). The Aspiration and Access to Higher Education of Teenage Refugees in the UK. *Compare*, 37(5), 671-687.
- Tandon, M. (2016). Resettlement Struggles of Burmese Refugee Students in U.S. High Schools: A Qualitative Study. *Journal of Southeast Asian American Education and Advancement*, 11(1), 1-29.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 42, 1-13.
- Taş, D. ve Tekkanat, S. S. (2018). Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Arasında Bir Kent: Elazığ Örneği . *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 77-90.
- TBMM. (2018). *Göç ve Uyum Raporu*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Teater, B. (2015). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. (Çev. Ed. A. Karatay) Ankara: Nika Yayınevi.
- Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (25), 91-100.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama: Sosyal Adalet Paradigması Temelinde Bir Özgürleştirme Pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-71.
- Tümtaş, S. ve Ergun, C. (2016). Küreselleşme ve Kentlere Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 135-150.
- UAÖ. (2014). *Dışarıda Bırakılanlar: Uluslararası Toplum Tarafından Terk Edilen Suriyeli Mülteciler*. Londra: Uluslararası Af Örgütü.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F. ve Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(1), 203-254.
- Zafer, A. B. (2016). Göç Çalışmaları İçin Bir Anahtar Kavram Olarak 'Kültürleşme' Kavramı. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(30), 75-92.

Apak, H. (2020). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal çalışmacı kavramına yönelik metaforları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1008-1028.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 16.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 19.05.2020

SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL ÇALIŞMACI KAVRAMINA YÖNELİK METAFORLARI

Metaphors of Social Work Department Students About the Concept of Social Worker

Hıdır APAK*

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0002-2330-3093, e-posta: hidirapak@artuklu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal çalışmacı kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmak ve bu metaforları derinlemesine incelemektir. Çalışma Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğrenim gören 172 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri her öğrencinin, "Sosyal çalışmacı/ ... gibidir/benzemektedir. Çünkü,..." cümlesini tamamlamasıyla elde edilmiştir. Veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, öğrenciler sosyal çalışmacı kavramına yönelik olarak 72 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar üzerinden ortak özellikleri dikkate alınarak altı farklı tema belirlenmiştir. Bu temalar; 'tedavi edici', 'dayanak noktası ve koruyucu', 'yol gösteren', 'yardımsever ve kurtarıcı', 'şefkat ve sevgi kaynağı' ve 'çok yönlü' şeklindedir. Öğrencilerin sosyal çalışmacı için kullandıkları metaforlar genellikle sosyal çalışmacıların müracaatçı ile ilişkisi üzerinden yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca metaforlar genellikle sosyal çalışmacıların amaçları, rol ve işlevleri üzerinden kurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Metafor, sosyal çalışmacı, sosyal hizmet öğrencileri

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the opinions of social work students about the social worker through metaphors and examine these metaphors in depth. The study was realised with the participation of 172 students studying at the social work department of Bingöl University. The data of this study was obtained by the answers that the students fill in the blanks of the sentence "A social worker is like/looks like... because ...". The analysis of the data was done by the content analysis technique. According to the results of this study, students produced 72 different metaphors for the concept of social worker. Six different themes were identified by considering the common features of these metaphors. These themes are: 'therapeutic', 'mainstay and protective', 'guiding', 'humanitarian and rescuer', 'a source of compassion and love' and 'versatile'. The metaphors used by the students for the

social worker are generally made through the relationship of the social workers with the client. In addition, metaphors are generally based on the aims, roles and functions of social workers.

Key words: *Metaphor, social worker, social work students*

GİRİŞ

Sosyal hizmet, 'insanlara kendi sosyal çevreleri içinde ve gerekirse sosyal çevrelerini değiştirerek, maksimum düzeyde yardım etme işlevi' gören bir meslek ve disiplindir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 19). Sosyal hizmetin birçok tanımı vardır. Bu tanımlamaların *evrensel* olması çabasına karşın hâlihazırdaki uygulamalarda çeşitliliklerin ve farklılıkların görülmesi, tek bir tanımın kabul edilmesini zorlaştırmaktadır. Sosyal hizmetin tanımlamasında değişikliklerin olması muhtemeldir. Üstelik yeni tanımlamalar da şartlara, ortama ve olaylara göre değişiklik gösterecektir.

Sosyal hizmetin ele alınışındaki bu farklılıklara vurgu yapan Thompson (2013: 38) sosyal hizmeti daha genel bir çerçevede, "*sosyal hizmet, aslında sosyal çalışmacılar ne yapıyorsa odur*" diyerek tanımlamıştır. Sosyal hizmet kavramının anlam ve kapsamı bağlama göre değişen bir özellik gösterse de değişmeyen nokta, bu hizmetteki en önemli kaynağın sosyal çalışmacının kendisi olmasıdır (Şahin, 2001). Bu durum sosyal hizmete ve mesleğin uygulayıcılarına önemli sorumluluklar yüklemektedir.

Sosyal çalışmacı/sosyal hizmet uzmanı (social worker), üniversite düzeyinde minimum lisans eğitimi görerek yetişen ve sosyal hizmet mesleğini yürüten diplomalı meslek elemanıdır (Tomanbay, 1999). Sosyal çalışmacılar, insanların günlük yaşamlarını saygı ve haysiyetle yönetebilmeleri için kendilerine yardım etmeye çalışan profesyonellerdir (Dhavaleshwar, 2016). Sosyal çalışmacıların ana odağı, insanların sosyal işlevselliklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Buna ek olarak, kişilerin bazen tek başlarına çözemedikleri bireysel ve kişisel sorunları çözmelerine yardımcı olmaktadır.

Sosyal çalışmacılar, "insanların problem çözme ve başa çıkma kapasitelerini artırmalarına yardımcı olurlar. Ayrıca insanların gerekli kaynakları edinmelerine, bireyler ile insanlar ve çevreleri arasındaki etkileşimleri kolaylaştırmalarına, kuruluşları insanlara karşı sorumlu hale getirmeye ve sosyal politikaları geliştirmelerine yardımcı olurlar" (Barker, 1995: 271). Sosyal çalışmacılar sosyal adalet, insan hakları ve sosyal refah devleti perspektifiyle sosyal sorunları

inceleyerek, savunmasız grupların, insan onuru ve haysiyetine yaraşır bir yaşam sürebilmelerini sağlamak adına mikro, mezzo, exo ve makro düzeyde sosyal hizmet müdahalelerinde bulunurlar (Danış, Karataş ve Şahin, 2008).

Sosyal hizmet bir yardım mesleğidir ve bu mesleğin profesyonelleri olan sosyal çalışmacılar, ihtiyaç duyan müracaatçılara hizmet vermektedir. Meslek elemanlarının yetişmelerini sağlayan ana unsur ise sosyal hizmet eğitimidir. Sosyal hizmet eğitimi üniversitelerde; lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde verilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminin temel amacı, öğrencileri sosyal hizmet uygulamasının zorlukları için hazırlamaktır (O'Connor, Cecil ve Boudioni, 2009). Sosyal çalışmacı olmaya karar veren kişinin alacağı sosyal hizmet eğitimi çok önemlidir. Eğitim sürecinde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal hizmet bilgi, beceri ve değer temelleriyle donatılıp gelecekte iyi birer sosyal çalışmacı olmaları ve müracaatçılara iyi hizmetler sunmaları arzulanmaktadır. Bu nedenle bu çalışma da sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin gelecekte kendilerini nasıl algıladıkları üzerinden kurgulanmıştır.

Akademik literatürde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin belirli konularda tutumları ve düşünceleriyle ilgili çok sayıda araştırma vardır. Bu çalışmalarda öğrencilerin; belirli dezavantajlı gruplara yani müracaatçılara yönelik tutumları (Ceylan ve Öksüz, 2015; Dentato, Kelly, Lloyd ve Busch, 2018; Duyan, Tuncay, Sevin ve Erbay, 2011), uluslararası sosyal hizmete bakışları (Lalayants, Doel ve Kachkachishvili, 2015), sosyal hizmet eğitimi alma motivasyonları (Csikai ve Rozensky, 1997; Erbay ve Sevin, 2013; Furness, 2007), sosyal medya araçlarının eğitimde kullanılmasına yönelik tutumları (Anthony ve Jewell, 2017), sosyal hizmet mesleğine bakışları (Freund, Cohen, Blit-Cohen ve Dehan, 2017; Wilson ve McCrystal, 2007) ele alınmıştır.

Bu çalışma yukarıda bahsedilen çalışmalardan farklı olarak sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal çalışmacı kavramına yönelik tutumları üzerine derinlemesine bir şekilde yoğunlaşmıştır. Araştırmada öğrencilerin sosyal çalışmacı kavramına karşı tutumlarının, algılarının ve görüşlerinin ortaya konulabilmesi için metaforlar yoluyla bilgi edinme yolu seçilmiştir. Sosyal çalışmacı imajlarının ne olduğunu, olay, nesne ve olguları anlama ve açıklamada kullanılan metaforlar (Lakoff ve Johnson, 2005) ile belirlenebilir.

Aristoteles (2008), metafor kavramını "anlam transferi" şeklinde tanımlamıştır. Metafor kelime olarak "meta" ve "pherein" kelimelerinden türemiştir. "Meta" kelimesi, öte, aşırı anlamlarına gelirken, "pherein" kelimesi, taşımak ve yüklenmek anlamlarına gelmektedir. Bu kelimelerin birleşimi ise, "öteye taşımak" anlamına denk gelmektedir

(Salman, 2003). Metaforlar kavramlara ilişkin tutumlar, algılar ve görüşleri hakkında daha iyi biliş ve anlamaları sağlamak için "köprü" işlevi görmektedirler (Zheng ve Song, 2010). Metaforlar kendimiz ve başkaları hakkında düşünmeye başladığımız ve kelimelere döktüğümüz güçlü argümanlardır. Metaforlar insanların dünyayı anlamak, açıklamak, kurmak ve örgütlemek amacıyla oluşturulan dilsel araçlardır. Bu açıdan insanların kendi gerçekliklerini nasıl kurdukları ve dünyayı nasıl algıladıklarının kavranılmasında yardımcı olmaktadır (Lakoff ve Johnson, 2005).

Metaforların en önemli işlevlerinden biri hem öznel hem nesnel anlamları taşımalarının yanı sıra, metaforları kullanan bireylerde düşünme derinliği oluşturmasıdır. Bu durum da bireylerin bilişsel süreçler yoluyla dış dünyayı anlamlandırabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006; Pawlowski, Badzinski ve Mitchell, 1998).

Metaforlar, gizli olanı ve açıklanmayanı açıklamaya çalışır. Bu sebeple akademisyenler, bilimsel teori ve kavramlarını açıklamada metaforu kullanmaktadırlar (Lewis, 1996). Çeşitli akademik disiplinlerde metaforların kullanılması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Farklı disiplinlerde yapılan çalışmalarda metaforlarla çeşitli disiplinlerin ve mesleğin (Apak ve Erdem, 2019; Demirli-Yıldız ve Türk, 2018; Eraslan, 2011; Gültekin, 2013; Kemp, 1999; Koç, 2014; Ocak ve Gündüz, 2006), meslek ve disiplin uygulayıcılarının (Aydın ve Pehlivan, 2010; Saban, 2004), mesleğin hizmet götürdüğü kişilerin (Aydın ve Pehlivan, 2010; Saban, 2009) nasıl algılandıkları ortaya konulmuştur. Sosyal hizmet alanında metaforla ilişkili çeşitli çalışmalar (Aka, 2019; Apak ve Erdem, 2019; Karabekir, 2016) az da olsa yapılmıştır.

Sosyal hizmet disiplininde de metaforlar farklı işlevlerle kullanılmışlardır. Müracaatçılarla çalışırken metaforların sorunu tanımlama, iletişim kanallarını açık tutma gibi bir işlevi vardır. Ayrıca sosyal hizmet eğitiminde de metaforların sosyal çalışmacı adaylarının yetiştirilmesinde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Sosyal hizmet eğitimi ve metafor ilişkisine bakıldığında, birçok akademisyen sosyal hizmette metafor kullanımını savunmuştur (Goldstein, 1999; Duffy, 2001). Sosyal hizmet disiplininde metafor kullanılmasının başka bir alanı ise öğrencilerin bir sorun veya konuya ilişkin görüşlerini açıklama ve betimlemede bir yöntem olarak kullanılmasıdır (O'Brien, 2009). Böylelikle öğrencilerin, bireyleri, grupları, aileleri ve toplumu nasıl algıladığı ve tanımladığı ortaya çıkmaktadır.

Yapılan literatür çalışmasıyla sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal çalışmacılara yönelik algılarının metaforlarla açıklanmaya çalışıldığı herhangi bir çalışmaya

rastlanılmamıştır. Bu çalışmayla da kısmen bu boşluk giderilmeye çalışılmıştır. Metafor yöntemi, sosyal çalışmacının rollerini ve müracaatçı ile ilişkiler gibi çeşitli faktörleri araştırmak için uygun bir araçtır. Sosyal çalışmacı adaylarının, gelecekteki kendilerini nasıl algıladıklarını daha iyi anlayabilmek için bu çalışma önemlidir. Bu bilgi, eğitimcilerin araştırma sürecinde hangi değişikliklerin veya ek bilgi ve becerilerin gerekli olduğunu daha iyi öğrenmesine yardımcı olacaktır. Öğrencilerin kendileri için taleplerini, gelecekteki işleriyle ve kendileriyle ilgili duygularını tespit edebilmek, sosyal hizmet eğitimi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca sosyal hizmet eğitimi sürecinde metaforların kullanımı sosyal çalışmacı adaylarının mesleğe ilişkin yanlış öğrenmelerinin düzeltilmesinde de önemlidir.

Yukarıda değinilen bilgiler doğrultusunda bu araştırmanın amacı; sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin 'sosyal çalışmacı' kavramına ilişkin sahip oldukları algıları ve anlam dünyasında nerede durduğunun metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal hizmet bölümü öğrencileri 'sosyal çalışmacı' kavramına ilişkin sahip oldukları algılarını hangi metaforlar aracılığıyla açıklamaktadırlar?
2. Sosyal çalışmacıya ilişkin olarak öğrenciler tarafından ileri sürülen metaforlar, ortak özellikleri bakımından, hangi temalar altında toplanabilir?

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim (phenomenology) deseni kapsamında yürütülmüştür. Olgu bilim deseni, bireysel algılar ve deneyimler ışığında olgulara ve durumlara yüklenen anlamları inceleyen bir araştırma modeli olarak belirtilmektedir (Creswell, 2003). Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden metafor yoluyla veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda metafor analizi ile bireyin fenomenolojik alanına girilerek, bireysel algıların olduğu gibi ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Metaforların nitel veri toplama aracı olarak kullanılabilmesi ve zengin bulgular elde edilebileceği düşünülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Günümüzde, katılımcıların metafor analizi ile inanç ve tutumlarını toplama daha fazla çalışmacının ilgisini çekmektedir. Bu metodolojinin ardındaki öncül, insanların deneyimlerini ve inançlarını açıklamada kullandıkları metaforları inceleyerek, ortaya konulan doğrudan ve bilinçli anlamları ortaya çıkarmaya başlanabilmesini sağlamasıdır (Zheng ve Song, 2010).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-19 öğretim yılının bahar döneminde Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Araştırma 172 gönüllü öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait cinsiyet ve sınıf düzeyi bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Sayısal Veriler

Cinsiyet	n	%	Sınıf Düzeyi	n	%
Kadın	109	63,4	1. Sınıf	36	21,0
			2. Sınıf	42	24,4
Erkek	63	36,6	3. Sınıf	45	26,1
			4. Sınıf	49	28,5
Toplam	172	100,0	Toplam	172	100,0

Çalışmaya katılan öğrencilerinin 109’u (%63,4) kadın, 63’ü (% 36,6) ise erkektir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında ise dengeli bir dağılım vardır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı katılımcıların sınıf düzeyi ve cinsiyet bilgilerinin alındığı demografik sorulardan ve bir açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyal çalışmacı kavramına yönelik algılarını anlayabilmek için kendilerinden metafor kullanmaları istenmiştir. Metafor odaklı nitel veri toplama sürecinde açık uçlu sorular ile araştırılan konuda katılımcılardan çok zengin benzetmeler ve içerikler elde edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Veri Toplama Süreci

Çalışmada öncelikle metaforların bireysel algıları belirlemede veri toplama aracı olarak kullanılan çalışmalar incelenmiştir (Apak ve Erdem, 2019; Karabekir, 2016; Saban, 2004; Saban, 2009; Uysal-Bayrak, 2019). Bu inceleme sonucunda çalışmalarda, açık uçlu cümlede metaforun kullanılması ve kullandıkları metaforun nedenini belirlemelerini isteyen cümle tamamlatılma kullanılmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada da araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sahip oldukları algıları ortaya çıkartmak için şu cümle kullanılmıştır:

“Benim için sosyal çalışmacı.....gibidir/benzemektedir.
Çünkü.....”

Formun dağıtılmasının ardından öğrencilere metafor olgusu açıklanmış ve öğrencilere sosyal çalışmacı ile ilgili tek bir metafor üzerinde yoğunlaşmaları gerektiği ifade edilmiş ve bu şekilde araştırmanın verileri toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan çalışmada geçerlik ve güvenilirlik bağlamında elde edilen veriler inandırıcılık, aktarılabirlik ve uzman görüşü ile sağlanmıştır. Sosyal hizmet bölümü öğrencileri tarafından kullanılan metaforların analizi, başka araştırmalar (Apak ve Erdem, 2019; Saban, 2009) da örnek alınarak ilk başta kodlama ve elemeye tabi tutulmuştur. Bu aşamada öğrencilerin ‘sosyal çalışmacı’ kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar sıralanmış ve geçici bir liste yapılmıştır. Cümle tamamlama formları içerisinde yer alan metaforlar kontrol edilmiş ve geçerli bir metafor imgesini içermeyen kâğıtlar ile boş bırakılan formlar elenmiştir. Böylece 18 cevap formu araştırma dışı bırakılmıştır. Daha sonra elde edilen kodlar ortak özellikler bakımından irdelenmiştir. Ayrıca, araştırmacı tarafından oluşturulan kod ve temaların güvenilirliğini sağlamak amacıyla sosyal hizmet akademisyeni olan 2 uzman görüşüne başvurulmuştur. Analizler, uzmanlar tarafından literatür ışığında belirlenen kavramsal çerçeveye uygun bir şekilde yapılmıştır. Uzmanların yaptığı eşleştirme, araştırmacının yaptığı eşleştirme ile karşılaştırılmış ve temalara karar verilmiştir. Son olarak da metaforlar ve temalar frekans analizi için bilgisayar ortamına aktarılmış ve tablolar halinde sunulmuştur. Tematik analizin yanında katılımcılardan doğrudan alıntılar da yapılmıştır. Doğrudan alıntılarda öğretim elemanlarına ait bilgiler sadece katılımcı numaraları (Ö101, Ö17 gibi) ile ifade edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, çalışmaya katılan sosyal çalışmacı adaylarının sosyal çalışmacı hakkında geliştirdikleri metaforlara ilişkin elde edilen bulgular tablolar hâlinde sunulup yorumlanmaktadır.

154 öğrenci tarafından sosyal çalışmacıya ilişkin geliştirilen 72 farklı metafor geçerli olarak değerlendirilmiştir. Öğrenciler sosyal çalışmacıya ilişkin çok sayıda ve farklı anlamlara sahip metaforlar üretmişlerdir. Üretilen sosyal çalışmacı metaforlarının, frekans ve yüzdeleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Sosyal Çalışmacıya İlişkin Ürettikleri Metaforlar

Metafor	F	%	Metafor	F	%	Metafor	F	%
Doktor	17	11,0	Pırlanta	1	0,7	Abi	1	0,7
Anne	8	5,0	Sihirli değnek	1	0,7	Âşık	1	0,7
Baba	8	5,0	Yıldız	1	0,7	Joker	1	0,7
İyilik/yardım meleği	8	5,0	Vicdani mahkeme	1	0,7	Hem psikolog hem sosyolog	1	0,7
Kahraman	6	3,8	Peter Pan	1	0,7	El feneri	1	0,7
Kutup yıldızı	5	3,2	İtfaiye eri	1	0,7	Su	1	0,7
Güneş	5	3,2	Günüşiği	1	0,7	Toplumun aynası	1	0,7
Pusula	5	3,2	Tabela	1	0,7	Polyana	1	0,7
Süper kahraman	5	3,2	Veteriner hekim	1	0,7	Şirin baba	1	0,7
Kurtarıcı	4	2,5	Filozof	1	0,7	Mürşit	1	0,7
Öğretmen	4	2,5	Halk Man	1	0,7	Dert anası	1	0,7
Cankurtaran	3	1,9	Gökkuşağı	1	0,7	Toplum mühendisi	1	0,7
Işık	3	1,9	Hukukçu	1	0,7	Kitap	1	0,7
Ebeveyn	3	1,9	Dost	1	0,7	Güzin abla	1	0,7
Sosyal Peygamber	3	1,9	Bomba imha uzmanı	1	0,7	Toplumun yardımcısı	1	0,7
Ay	3	1,9	Fedai	1	0,7	Duvar	1	0,7
Hızır	2	1,3	Kelebek	1	0,7	Oyun kurucu	1	0,7
Pratisyen hekim	2	1,3	Çınar	1	0,7	Robin Hood	1	0,7
Süpermen	2	1,3	Anne kucağı	1	0,7	Harita	1	0,7
Adanmış	2	1,3	Din adamı	1	0,7	Arı	1	0,7
Meşale	2	1,3	Mevsim	1	0,7	Şifacı	1	0,7
Gemi Kaptanı	2	1,3	Rehber	1	0,7	Örümcek adam	1	0,7
Dağ	2	1,3	İyilik perisi	1	0,7	Mum	1	0,7
Karınca	2	1,3	Kanat	1	0,7	Anahtar	1	0,7

Tablo 2’de doktor, anne, baba, iyilik/yardım meleği, kahraman, kutup yıldızı, güneş, pusula, süper kahraman metaforlarının çok sayıda üretildiği görülmektedir. Bu metaforların toplam üretilen metafor sayısına oranı %43,5’tir.

Tablo incelendiğinde sosyal çalışmacıya ilişkin oluşturulmuş metaforların tekrarlanma sıklığının 1 ile 17 arasında değiştiği görülmektedir. En çok tekrarlanan metaforun ‘doktor’ (%11,0) metaforu olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; Ö22: *“Benim için sosyal çalışmacı doktor gibidir. Çünkü sosyal işlevselliği iyileştiren, sosyal anlamda bir doktordur.”*

Görüldüğü üzere, öğrencilerin sosyal çalışmacıya yönelik algı ve anlayışları çok kapsamlıdır. Bu sebeple öğrencilerin sosyal çalışmacıya yönelik kullandıkları metaforlar temalara ayrılmıştır. Sosyal çalışmacıya ilişkin öğrencilerin oluşturdukları metaforlar ortak özellikler bakımından altı ayrı tema altında toplanmıştır. Tablo 3’te sosyal çalışmacıya ilişkin metaforlar tematik olarak tasnif edilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sosyal Çalışmacı Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metafor Temaları

Temalar	Metaforlar	Metafor Frekansı (F)	Metafor Sayısı (N)	Yüzde (%)
TEDAVİ EDİCİ	Doktor (17), Veteriner hekim (1), Toplum mühendisi (1), Şifacı (1)	20	4	%13,0
DAYANAK NOKTASI VE KORUYUCU	Baba (8), Ebeveyn (3), Dağ (2), Oyun kurucu (1), Duvar (1), Vicdani mahkeme (1), Abi (1), Hukukçu (1), Çınar (1)	19	9	%12,3
YOL GÖSTEREN	Kutup yıldızı (5), Pusula (5), Güneş (5), Öğretmen (4), Işık (3), Ay (3), Gemi kaptanı (2), Meşale (2), Yıldız (1), Günişiği (1), Filozof (1), Mürşit (1), El feneri (1), Tabela (1), Rehber (1), Harita (1), Mum (1), Kitap (1),	39	18	%25,3
YARDIMSEVER VE KURTARICI	İyilik/Yardım Meleği (8), Kahraman (6), Süper kahraman (5), Kurtarıcı (4), Sosyal peygamber (3), Cankurtaran (3), Süpermen (2), Adanmış (2), Hızır (2), Bomba imha uzmanı (1), İyilik perisi (1), İtfaiye eri (1), Şirin Baba (1), Fedai (1), Toplum yardımcısı (1), Robin Hood (1), Halk Man (1), Örümcek Adam (1), Din adamı (1), Anahtar (1), Polyana (1), Peter Pan (1), Kanat (1), Sihirli değnek (1)	50	24	%32,4
ŞEFKAT VE SEVGİ KAYNAĞI	Anne (8), Âşık (1), Güzin abla (1), Dost (1), Anne kucağı (1), Pırlanta (1)	13	6	%8,5
ÇOK YÖNLÜ	Karınca (2), Pratisyen hekim (2), Joker (1), Kelebek (1), Su (1), Toplumun aynası (1), Dert anası (1), Hem psikolog hem sosyolog (1), Arı (1), Gökkuşuğu (1), Mevsim (1),	13	11	%8,5
TOPLAM		154	72	100,0

Elde edilen tüm metaforlar incelenmiş ve ortak özellikleri dikkate alınarak; ‘tedavi edici’, ‘dayanak noktası ve koruyucu’, ‘yol gösteren’, ‘yardımsever ve kurtarıcı’, ‘şefkat ve sevgi kaynağı’ ve ‘çok yönlü’ şeklinde altı kavramsal tema altında toplanmıştır. Öğrencilerin kurdukları metaforların tematik olarak en fazla yoğunlaştığı tema ‘yardımsever ve kurtarıcı’ temasıdır. Öğrencilerin %32,4’ü sosyal çalışmacı için yardımseverliği ve kurtarıcılığı ön plana çıkaran metaforlar kullanmıştır. Sosyal çalışmacıyı yardımsever ve kurtarıcı olarak gören öğrencilerin kullanmış oldukları bazı metaforlar gerekçesi ile aşağıda ifade edilmiştir:

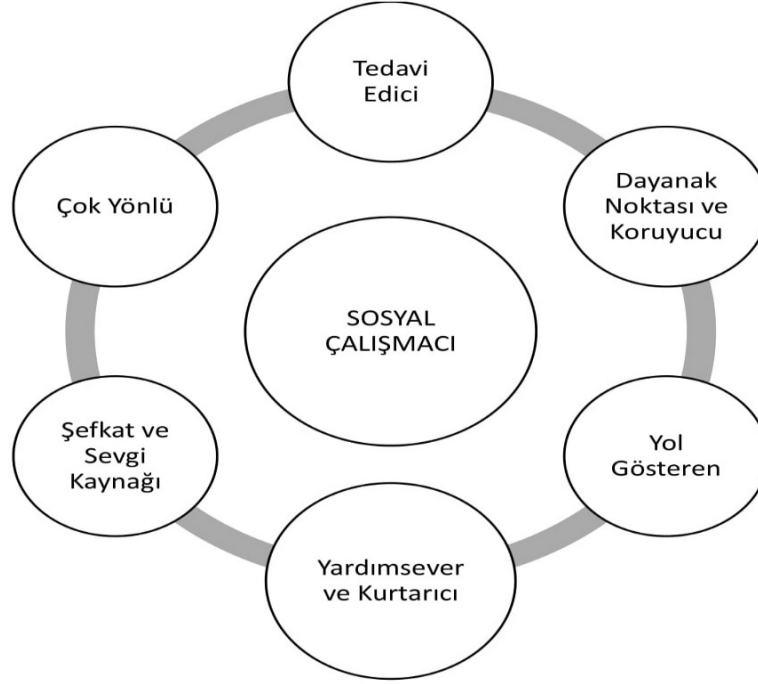
Ö111: “Benim için sosyal çalışmacı melek gibidir. Çünkü hep iyilik yapmak için uğraşır.”

Ö126: “Benim için sosyal çalışmacı kahraman gibidir. Çünkü insanları kötü durumdan kurtarır, hayata kazandırır.”

Ö134: “Benim için sosyal çalışmacı süper kahraman gibidir. Çünkü insanların ihtiyacı olduğu an oradadır.”

Ö30: “Benim için sosyal çalışmacı Hızır gibidir. Çünkü hiç olmadık bir anda imdadımıza yetişir.”

Şekil 1. Metafor Temaları

Öğrencilerin kurdukları metaforların tematik olarak en fazla yoğunlaştığı ikinci tema ‘yol gösteren’ (%25,3) temasıdır. Öğrenciler burada sosyal çalışmacıyı daha çok müracaatçılarına yol gösteren pusula, kutup yıldızı, harita gibi metaforlar üzerinden açıklamışlardır. Sosyal çalışmacıyı yol gösterici olarak gören öğrencilerin kullanmış oldukları bazı metaforlar gerekçesi ile aşağıda ifade edilmiştir:

Ö38: “Benim için sosyal çalışmacı kutup yıldızı gibidir. Çünkü ihtiyaç duyduğunuzda yolunuzu aydınlatır, sonrasında siz onsuza da yolunuza devam edebilirsiniz.”

Ö103: “Benim için sosyal çalışmacı pusula gibidir. Çünkü müracaatçılara yol göstermede yardım eder.”

Ö49: “Benim için sosyal çalışmacı filozof gibidir. Çünkü yol göstericidir.”

Ö28: “Benim için sosyal çalışmacı öğretmen gibidir. Çünkü ne yapacağımızı öğretir.”

Tablo 3’e göz atıldığında sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bir kısmının sosyal çalışmacıyı tanımlarken ‘tedavi edici’ (%13,0) metaforlar kullandıkları görülmektedir.

Burada öne çıkan en temel metafor 'doktor' benzetmesidir. Öğrenciler burada doktor temasını kullanırken mesleki bir belirsizlikten çok sosyal çalışmacının tedavi edici yönünü ön plana çıkardıkları anlaşılmıştır. Nitekim Ö83 kodlu katılımcı durumu net ortaya koymaktadır: *“Benim için sosyal çalışmacı doktor gibidir. Çünkü toplumda var olan dezavantajlı gruplara karşı tedavi uygular”*. Ayrıca öğrenciler şifacı, toplum mühendisi ve veteriner hekim metaforlarını da kullanmışlardır. Örnek vermek gerekirse Ö59 kodlu öğrenci, *“Benim için sosyal çalışmacı veteriner hekim gibidir. Çünkü tedavi eder, kuş kendisi uçmayı öğrenecek”* şeklinde ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan bazı öğrenciler ise sosyal çalışmacıyı bir 'dayanak noktası ve koruyucu' (%12,3) olarak görmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Burada öğrenciler en fazla 'baba' metaforunu kullanmışlardır. Baba metaforu daha çok baba rolü, dayanak olunabilecek kişi ve koruyan kişi özellikleri üzerinden kurgulanmıştır. Ö155 kodlu öğrenci de bu durum *“Benim için sosyal çalışmacı baba gibidir. Çünkü dinamikliği sağlayan ve ayakta durması gereken odur”* şeklinde ifade bulmuştur. Öğrenciler bu tema altında baba metaforu dışında; ebeveyn, dağ, oyun kurucu, duvar, abi, vicdani mahkeme, hukukçu ve çınar metaforları da kullanmışlardır. Örnek vermek gerekirse:

Ö163: *“Benim için sosyal çalışmacı çınar gibidir. Çünkü dallarıyla birçok kişiye destek olarak, çeşit çeşit meyve oluşturur.”*

Ö136: *“Benim için sosyal çalışmacı dağ gibidir. Çünkü sırtını yaslayabileceğin kadar güvenilirdir, şefkatli ve sevgi doludur.”*

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kullanmış oldukları metaforların en az yoğunlaştığı temalar 'şefkat ve sevgi kaynağı' (%8,5) ve 'çok yönlü' (%8,5) temalarıdır. Sosyal çalışmacıyı şefkat ve sevgi kaynağı olarak gören öğrenciler sosyal çalışmacıyı anneye, âşığa, Güzin ablaya, dosta, anne kucağına ve pırlantaya benzettikleri tespit edilmiştir. Anne benzetmesi bu tema altında en fazla kullanılan metafordur. Anne simgesinin şefkat, sevgi ve fedakârlık boyutları burada öğrencileri bu metaforu kullanmaya yönlendirdiği düşünülmektedir. Anne metaforuna örnek olarak: Ö63: *“Benim için sosyal çalışmacı anne gibidir. Çünkü şefkatli ve sevgi doludur”* gösterilebilir. Şefkat ve sevgi kaynağı temasında kullanılan bazı metaforlar gerekçesi ile aşağıda ifade edilmiştir:

Ö75: *“Benim için sosyal çalışmacı dost gibidir. Çünkü herkese içtenlikle yaklaşır, herkesin iyiliğini ister.”*

Ö4: *“Benim için sosyal çalışmacı âşık gibidir. Çünkü ne kadar meslek olsa da gönül işidir. Gönülden yardım işidir.”*

Çok yönlü teması ise daha çok sosyal çalışmacının birden fazla yönüne dikkat çekmektedir. Öğrenciler sosyal çalışmacıların farklı durumlarda farklı rolleri ve işlevleri üstlendiklerine yönelik dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu tema altında öğrenciler; karınca, pratisyen hekim, joker, kelebek, su, toplumun aynası, dert anası, hem psikolog hem sosyolog, arı, gökkuşağı ve mevsim metaforları kullanmışlardır. Bazı metaforlar gerekçesi ile aşağıda ifade edilmiştir:

Ö157: *“Benim için sosyal çalışmacı pratisyen hekim gibidir. Çünkü her alana genel olarak müdahale edebilir.”*

Ö67: *“Benim için sosyal çalışmacı hem psikolog hem sosyolog gibidir. Çünkü hem birey hem toplumla ilgilenir.”*

Ö18: *“Benim için sosyal çalışmacı su gibidir. Çünkü şekilsiz olmalı, müracaatçıya göre şekil almalı.”*

Ö12: *“Benim için sosyal çalışmacı joker gibidir. Çünkü bütün işlere yetişmektedir.”*

TARTIŞMA

Bu çalışmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal çalışmacıyı nasıl gördüklerine ve önem verdikleri vurgulara ilişkin derinlemesine bir bilgiye erişme amacıyla metaforlar ile bir resim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Metaforun bir değerlendirme aracı olarak kullanılmasından ortaya çıkacak bir model ile öğrencilerin olumlu ve olumsuz deneyimlerini vurgulama yeteneklerinin güçlendirilmesi (Kemp, 1999) sağlanmaya çalışılmıştır.

Öğrencilerden ilk olarak sosyal çalışmacıyı bir şeye benzetmeleri istenmiştir. Kariyer için kurulan metaforlar bireylerin bildikleri metaforların çerçevelemesinin ötesinde kariyer hakkında düşünmeyi geliştirme ve kariyer fenomenlerinin daha geniş ve daha kapsamlı bir anlayışını sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca çoğumuz için, meslek zihinlerimizde oluşturmuş olduğumuz şemalardır. Kendi mesleğimizi hevesle izler; aklımızda kurgular, besler ve analiz ederiz (Inkson, 2004). Böylelikle bu çalışmada öğrencilerden gelecekte var olacak sosyal çalışmacı kariyerleri için geniş ve kapsamlı bir anlayışın sağlanması çalışılarak kendi merceklerinden sosyal çalışmacı hakkındaki fikirleri alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bulguları göz önüne alındığında öğrencilerin sosyal çalışmacı kavramını açıklayabilmeleri için çok sayıda metafora ihtiyaç duydukları görülmektedir. Üretilen metafor sayısının çok fazla olması, öğrencilerin sosyal çalışmaya ilişkin olarak çok sayıda ve farklı anlamlara sahip olduklarını göstermektedir.

Sosyal çalışmacı metaforları 'tedavi edici', 'dayanak noktası ve koruyucu', 'yol gösteren', 'yardımsever ve kurtarıcı', 'şefkat ve sevgi kaynağı' ve 'çok yönlü' şeklinde altı kavramsal tema altında toplanmıştır. Apak ve Erdem (2019)'in sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle ilgili yaptıkları metafor çalışmalarında öğrencilerin sosyal hizmet kavramına ilişkin kullandıkları metaforlar; 'manevi', 'aydınlatıcı', 'radikal', 'yaşamsal (doğa)', 'koruyucu', 'yardım edici', 'epistemik', 'yol gösterici' ve 'mesleki tanımlamalar' şeklinde dokuz kavramsal tema altında toplanmıştır. Aydınlatıcı, koruyucu, yardım edici, yol gösterici gibi temalar öğrencilerin sosyal çalışmacıya ilişkin kullanılan metaforlarda da benzerlik göstermektedir. Öğrenciler sosyal hizmet disiplini ve sosyal çalışmacı kavramlarını açıklarken bazı ortak temalardan hareket ettikleri ifade edilebilir.

Öğrencilerin sosyal çalışmacı için kullandıkları metaforların genellikle sosyal çalışmacıların müracaatçı ile ilişkisi üzerinden yapıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca metaforlar genellikle sosyal çalışmacıların amaçları, rol ve işlevleri üzerinden kurgulanmıştır. Sosyal hizmet hem bir disiplin hem de bir meslek olduğundan, sosyal hizmet öğrencileri sadece öğrencinin rolünü değil aynı zamanda mesleğin rol ve yükümlülüklerini de benimsemektedirler (Dziegielewski, Roest-Marti ve Turnage, 2004). Eğitimin başladığı ilk dönemlerden itibaren sosyal hizmet öğrencileri doğru işi yapan meslek elemanı nasıl olmalı sorusunun peşinden giderek sosyal çalışmacıların rol ve işlevlerini öğrenmeye çalışırlar. Sosyal çalışmacıya ilişkin öğrencilerin kullandıkları metaforlarda da genellikle müracaatçı ilişkisi, rol ve işlevler üzerinden kurguların yapılması mesleki bir kimlik algısını geliştirmeye başladıklarını göstermektedir.

Sosyal hizmet bölümü öğrencileri sosyal çalışmacıyı daha çok "doktor, anne, baba, iyilik/yardım meleği, kahraman, kutup yıldızı, güneş, pusula, süper kahraman" ifadelerine benzetmişlerdir. Karabekir (2016) çalışmasında sosyal çalışmacıların kendilerini tanımlamak için metaforları kullanmasını istemiştir. Bu çalışmada, sosyal çalışmacıların kullandıkları "sihirli değnek, baba, anne, abi, melek, süperman, rehber, kurtarıcı, kahraman" gibi metaforlar araştırmamızda da ortak çıkan metaforlardır. Ayrıca bu durum öğrencilerin kurdukları bazı metaforların alanda çalışan uzmanlarla

benzeştiğini ortaya koymaktadır. Sosyal çalışmacılar ile sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal çalışmacıya ilişkin kurdukları ortak metaforlar daha çok yardımcı ve kurtarıcı olma durumu bağlamında tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kurdukları metaforların tematik olarak en fazla yoğunlaştığı tema 'yardımsever ve kurtarıcı' temasıdır. Sosyal hizmet mesleğinin doğuşu insana yardımın daha uzman ve bilgili kişilerce ve sistematik olarak yapılması gerektiği düşüncelerinin gelişmesi ile birlikte başlamıştır. Sosyal hizmetin amacı büyük ölçüde bireylere sosyal çevreleri içinde veya sosyal çevresini değiştirerek, maksimum düzeyde yardım etme olarak kabul edilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014; Thompson, 2013). Yani mesleğin doğuşunda yardım etme ve kurtarıcılık işlevi her zaman sosyal hizmet uygulayıcılarının gündeminin ilk sıralarında olmuştur. Sosyal çalışmacılar genellikle yardım veren ve insanları var olan sorun alanlarından kurtaran insanlar olarak tanımlanmaktadır. Yardım edici metaforunun yanında bazı öğrencilerin kurtarıcı temasını ön plana çıkarması ileride çalışacakları sosyal hizmet alanlarında bir nevi kurtarıcı olmayı bekledikleri şeklinde açıklanabilir. Ayrıca meslek sürecinde daha çok dezavantajlılarla çalışılması, yardım etme ve kurtarıcılık vurgusunu öğrencilerin kullanma gerekçeleri olarak gösterilebilmektedir.

Öğrencilerin sosyal çalışmacıyı yardım edici ve kurtarıcı olarak görmeleri hem sosyal hizmet disiplininin özü ve tarihi hem de sosyal çalışmacı olma idealleriyle de ilişkilidir. Nitekim bazı çalışmalar sosyal çalışmacı olma arzusunun ve mesleği seçme nedeni olarak topluma katkıda bulunma, savunmasız gruplarla çalışma ve onlara yardımcı olma isteğinin olduğunu göstermektedir (Csikai ve Rozenky, 1997; Furness, 2007). Sosyal hizmet bölümünü okuma kararı ise bazı öğrenciler için ihtiyaç, inanç ve çevreleriyle ilgili olabilmektedir. Özgecil (diğerkam) motivasyonların ise diğer faktörlerden daha baskın olduğu ifade edilebilir (Stevens vd., 2012).

Dört Avrupa ülkesinde (Birleşik Krallık, Finlandiya, Slovenya ve Almanya) sosyal hizmet bölümlerinde okuyan öğrencilerle yapılan bir çalışmada öğrencilerin bölümü tercih nedenleri incelenmiştir. Öğrencilerin %84'ü insanlara yardım ve %62'si kişisel tecrübelerden dolayı bölümü tercih ettiğini ifade etmiştir (Hackett, Kuronen, Matthies ve Kresal, 2003). Sosyal çalışmacı veya sosyal hizmet bölümü öğrencileri örneklem grupları dışında yapılan (halk üzerine) yapılan çalışmalarda da (Bolgün, Şahin ve Baydur, 2017; Staniforth, Fouche ve Beddoe, 2014) sosyal hizmetin yardım eden ve kurtarıcılık vurgusu ön plana çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin bir kısmı sosyal çalışmacıyı 'yol gösteren' temasının içerisine dâhil olan bazı metaforlarla da açıklamaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Öğrenciler burada sosyal çalışmacıyı genellikle yollarını kaybetmiş, sorunlarının çözülmesi gereken, sorun çözmeyi öğrenmesi gereken ve yeni hayatlar sunulması gereken müracaatçılarla çalışacakları üzerinden kurgulamışlardır. Yol gösteren teması altında öğrenciler sosyal çalışmacıların rolleri bağlamında daha çok aracı ve eğitici rollerini gündeme getirdikleri ifade edilebilir.

Sosyal çalışmacılar müracaatçıların sosyal işlevselliğini arttırmaya çabalamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda müracaatçıları yaşamları üzerindeki kontrollerini arttırarak çevreleriyle ilişkilerini ve günlük yaşamlarını yeniden düzenlemeleri gibi konularda sosyal çalışmacılar yol gösterici işlevini üstlenebilmektedir. Ayrıca çözüm bekleyen müracaatçılara aydınlatıcı ve yol gösterici roller üstlenir. Konuya toplumsal açıdan yaklaşıldığında sosyal çalışmacılar müracaatçıların sorunlarına yol açan nedenler ve sorunlardan korunma yolları ile ilgili aydınlatıcı bir rol üstlenebilirler.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bir kısmının sosyal çalışmacıyı tanımlarken 'tedavi edici' metaforlar kullandıkları da görülmektedir. Burada öğrencilerin sosyal çalışmacı algılarında danışman/klinisyen rolünün de ön plana çıktığı ifade edilebilir. Sosyal hizmetinin sadece sosyal yardım hizmetleri şeklinde adlandırılmaması, bunun yanında destekleyici ve psikososyal sağlığı geliştirici hizmetler şeklinde de tanımlanması gereklidir (Yıldırım, Tuncay ve Acar, 2013). Bu bağlamda sosyal çalışmacılar da tedavi edici bir rol üstlenirler. Bu durumun sosyal çalışmacı adayları tarafından dillendirilmesi önemlidir. Burada üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus da sosyal hizmet alanının hiçbir şekilde hekimlik vb. mesleklerin gölgesinde olmadığı ve sosyal hizmetin sahip olduğu belirleyici özellikler ile geniş bir alanda var olduğudur. Özellikle 1946 yılında Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda sağlığın sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir iyilik hali olarak tanımlanmasıyla sağlığın korunması ve geliştirilmesinde bütüncül bir bakış açısının ortaya çıkmasıyla (Özbesler ve İçağasıoğlu-Çoban, 2010) birlikte sosyal çalışmacılar sağlık alanının vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir.

Sosyal çalışmacı için kullanılan metaforların en az yoğunlaştığı temalar 'şefkat ve sevgi kaynağı' ve 'çok yönlü' temalarıdır. Sosyal çalışmacılar çok yönlü olması gerektiği üzerinden yapılan metaforlarda genel vurgu çoğu meslek elemanının daha uzmanlaşmış hale geldiği ama sosyal çalışmacıların genel ve geniş çaplı olmaları

gerektiğidir. Sosyal çalışmacı bir psikolog, hukukçu, ekonomist veya sağlık personeli değildir; ancak bireylerin psiko-sosyolojik sorunları, yasalar, yoksulluk ve gelir dağılımı, insan gelişimi ve halk sağlığı hakkında bilgi sahibidir (Yolcuoğlu, 2014). Zastrow (2013)'a göre bir pratisyen hekim çok çeşitli tıbbi problemler ile baş etmek üzere eğitim alırken bir sosyal çalışmacı ise çok çeşitli toplumsal ve kişisel problemlerle uğraşmak üzere eğitim almaktadır. Yani aslında sosyal çalışmacılar çok yönlü yetiştirilmeleri gerekmektedir. Öğrencilerin çok yönlü teması altında kullandıkları joker, pratisyen hekim gibi metaforlar bunu doğrulamaktadır. Sosyal çalışmacılar birey, grup ve toplum düzeyinde yaşanabilecek sorunlara karşı duyarlı ve çok yönlü bir anlayışa sahip olmalıdırlar.

Sosyal çalışmacıyı şefkat ve sevgi kaynağı olarak gören öğrencilerde anne, âşık ve dost gibi metaforlar kullanılmıştır. Sosyal çalışmacıyı tahayyül ettiklerinde şefkat, sevgi ve fedakârlık gibi düşünceler öğrencilerin zihinlerine gelmiştir. Sosyal çalışmacılar sosyal hizmet mesleğinin niteliği gereğince dışlanmış, yoksul, ihmal ve istismar mağduru, suça sürüklenmiş veya bulaşmış, suç mağduru, mülteci veya sığınmacı, savaş ve terör mağduru, madde bağımlısı birey veya gruplarla çalıştıkları için şefkat ve beraberinde şefkat yorgunlukları yaşayabilmektedirler (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012). Bununla birlikte sevgi kaynağı olarak görülen sosyal çalışmacılar kelimenin samimi ve özel anlamında değil, daha genelleştirilmiş bir 'insanlığın sevgisi' açısından sevgiyi ifade etme işinde görülebilmektedirler (Morley ve Ife, 2002). Öğrencilerin belirttikleri şefkat ve sevgi kaynağı temasının gerekçelerinde de insanlığa duyulması gereken şefkat ve sevgi ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Sosyal hizmet öğrencileriyle yapılan bu keşif çalışması, belirli bir öğrenci grubunun bakış açısının "anlık görüntüsünü" sağlamıştır. Sosyal çalışmacı olmak için sosyal hizmet bölümlerine gelen bireyler, aynı zamanda, öğrencilik yılları süresince gerçekleştirdikleri enformel gözlemleri ve sosyal hizmetle ilgili aldıkları farklı derslerle etkileşimleri sonucunda edindikleri tecrübelerine bağlı olarak sosyal çalışmacı hakkında çeşitli kişisel tutumlar geliştirmektedirler. Bu metafor çalışması ile seçili bir sosyal hizmet bölümü öğrenci grubunun sosyal çalışmacıya ilişkin sahip oldukları görüntülere bir miktar iç görü sağlamıştır. Öğrencilerin sosyal çalışmacı için zihinlerinde oluşturmuş oldukları şemalar genellikle sosyal çalışmacıların müracaatçı ile ilişkisi üzerinden kurgulanmış olup sosyal çalışmacıların sahip oldukları rol ve

işlevleri üzerinden açıklanmıştır. Bu durum da mesleğin rol yükümlülüklerini benimsemeye ve öğrenmeye başladıklarını da göstermektedir.

Öğrencilerin kurdukları metaforların tematik olarak en fazla yoğunlaştığı temanın 'yardımsever ve kurtarıcı' teması olması literatür bilgisini desteklemekle birlikte bazı öğrencilerin gelecekte kendilerini bir nevi kurtarıcı olarak görmek istemeleri ile ilişkilendirilebilir. Bunun yanında tedavi edici temasının olması sadece fiziksel tedavi değil aynı zamanda 'sosyal sağlık' vurgusunu da gündeme getirmiştir.

Araştırmanın sınırlılıklarından biri, nitel bir yöntem tercih edildiğinden öğrencilerin sosyal çalışmacı kavramına ilişkin tutumları ile çeşitli sosyodemografik özellikleri arasında ilişki aranmamıştır. Bu tutumları etkileyebilecek cinsiyet, kültür, bölümü tercih etme nedenler, isteyerek okuma durumu, aldıkları dersler vb. özellikler bu çalışmada incelenememiştir. Bununla birlikte, sosyal hizmet eğitimi içerisinde var olan öğrencilerin gelişimi ve geleceği hakkında bilgi eksikliğini azaltma çabası vardır.

Sonuç olarak, bu çalışma metaforların sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin gelecekte kendilerini nasıl bir sosyal çalışmacı olarak algıladıklarını ve mevcut sosyal çalışmacılara ilişkin sahip oldukları kişisel algılarını ortaya çıkarmada güçlü birer araç olarak kullanılabileceğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada sosyal çalışmacıların farklı şekillerdeki metaforlar aracılığıyla dile getirildiği ifade edilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar bağlamında şu öneriler getirilebilir:

- Öğrencilerin sosyal çalışmacıya ilişkin tutumlarını ölçecek daha kapsamlı nicel/nitel/karma araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal çalışmacıların ve müracaatçıların katılımıyla gerçekleşecek benzer bir araştırma yapılabilir.
- Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerinin dâhil edildiği ilişkiyel çalışmalar yapılabilir.
- Sosyal hizmet akademisyenleri bu çalışmayı sosyal çalışmacıya ilişkin yanlış öğrenmelerinin düzeltilmesinde, kişisel ve mesleki gelişimlerine ilişkin yol haritası belirlemelerinde kullanabilirler.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın verileri 2020 yılı öncesinde toplandığı için etik kurul izninin alınması zorunluluğu bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırma için herhangi bir etik kurul onayı alınmamıştır.

Çalışmanın tüm aşamalarında katılımcıların seçimi ile görüşmelerin analizinden raporlama aşamasına kadar nitel araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Araştırmanın etik bağlamında çalışmanın yapılacağı Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet bölüm başkanlığından izin alınmış olup çalışma için uygun öğrencilerin gönüllü olarak görüşmelere katılmaları konusunda onamları alınmıştır. Toplanan tüm veriler akademik etik ilkeler çerçevesinde analiz edilmiş, gizlilik ile korunmuş ve ilgili verileri sağlayan öğrencilerin tüm kişisel bilgileri gizli tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aka, V. (2019). Sosyal çalışmacıların madde bağımlısı birey algılarına yönelik metafor çalışması. *Anadolu 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Diyarbakır.
- Anthony, B. & Jewell, J. R. (2017) Students' perceptions of using Twitter for learning in social work courses. *Journal of Technology in Human Services*, 35(1), 38-48.
- Apak, H. & Erdem, M. (2019). Metaphors regarding social work concept and spirituality. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(1), 21-37.
- Aristoteles (2008). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, M. M. & Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 171, 100-108.
- Aydın, İ. S. & Pehlivan, A. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin kullandıkları metaforlar. *Turkish Studies*, 5(3), 818-842.
- Barker, R. L. (1995). *The social work dictionary*. Washington DC: NASW.
- Bolgün, C., Şahin, F. & Baydur, H. (2017). Manisa'da toplumun sosyal hizmet mesleğine ilişkin farkındalığı ve tutumu: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 27-49.
- Ceylan, H., & Öksüz, M. (2015). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 459-466.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Csikaj, E. L. & Rozensky, C. (1997). 'Social work idealism and students' perceived reasons for entering social work. *Journal of Social Work Education*, 33(3), 529-538,
- Danış, M. Z., Karataş, K., & Şahin, M. C. (2008). Reflections of neo-liberal policies on health-care field and and social work practices directed towards the empowerment of person

- with chronic illness and his/her family in the globalization process. *World Applied Sciences Journal*, 5(2), 224-235.
- Demirli-Yıldız, A. & Türk, E. G. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının görev sınırları ve sorumluluklarının metaforlar ile analizi. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1207-1216.
- Dentato, M. P., Kelly, B. L., Lloyd, M. R., & Busch, N. (2018) Preparing social workers for practice with LGBT populations affected by substance use: perceptions from students, alumni, and service providers. *Social Work Education*, 37(3), 294-314.
- Dhavaleshwar, C. U. (2016). The role of social worker in community development *International Research Journal*, 5(10), 61-63.
- Duffy, T. K. (2001). White gloves and cracked vases: How metaphors help group workers construct new perspectives and responses. *Social Work With Groups*, 24, 89-99.
- Duyan, V., Tuncay, T., Sevin, Ç., & Erbay, E. (2011). Sosyal hizmet öğrencilerinin eşcinselliğe yönelik tutumları: Bir atölye eğitiminin etkileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 7-18.
- Dziegielewski, S., Roest-Marti, S. & Turnage, B. (2004). Addressing stress with social work students: A controlled evaluation. *Journal of Social Work Education*, 40(1), 105–119.
- Eraslan, L. (2011). Sosyolojik metaforlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-22.
- Erbay, E. & Sevin, Ç.(2013). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-39.
- Freund, A., Cohen, A., Blit-Cohen, E., & Dehan, N. (2017). Professional socialization and commitment to the profession in social work students: A longitudinal study exploring the effect of attitudes, perception of the profession, teaching, training, and supervision. *Journal of Social Work*, 17(6), 635-658.
- Furness, S. (2007). An enquiry into students' motivations to train as social workers in England. *Journal of Social Work*, 7(2), 239–253.
- Goldstein, H. (1999). The limits and art of understanding in social work practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 80,385-395.
- Gültekin, M. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının eğitim programı kavramına yükledikleri metaforlar. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 127-141.
- Hablemitoğlu, Ş. & Özmete, E. (2012). Sosyal çalışmacıların iş yaşam kalitesi: Şefkat yorgunluğu, tükenmişlik, stres kaynakları, iş tatmini ve kariyer olanakları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 171-204.

- Hackett, S., Kuronen, M., Matthies, A. L., & Kresal, B. (2003). The motivation, professional development and identity of social work students in four European countries. *European Journal of Social Work, 6*(2), 163-178.
- Inkson K. (2004). Images of career: Nine key metaphors. *Journal of Vocational Behavior, 65*, 96-111.
- Karabekir, H. M. (2016). Çocuk refahı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk uygulamaları: bir niteliksel araştırma. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Kemp, E. (1999). Metaphor as a tool for evaluation. *Assessment & Evaluation in Higher Education, 24*(1), 81-89.
- Koç, E. S. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğretmenlik mesleği kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 47-72.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Metaforlar hayat, anlam ve dil*. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Lalayants, M., Doel, M., & Kachkachishvili, I. (2015). Students' perceptions of international social work: A comparative study in the USA, UK, and Georgia. *International Social Work, 58*(1), 97-110.
- Lewis, P. A. (1996). Metaphor and critical realism. *Review of Social Economy, 54*(4), 487-506.
- Morley, L. & Ife, J. (2002). Social work and a love of humanity. *Australian Social Work, 55*(1), 69-77.
- O'Brien, G. V. (2009). Metaphors and the pejorative framing of marginalized groups: Implications for social work education. *Journal of Social Work Education, 45*(1), 29-46.
- Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VIII*(2), 293-309.
- O'Connor, L., Cecil, B. & Boudioni, M. (2009). Preparing for practice: An evaluation of an undergraduate social work "preparation for practice" module'. *Social Work Education, 28*(4), 436-54.
- Özbesler, C. & İçağasıoğlu, Ç. A. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 21*(2), 31-46
- Pawlowski, D. R., Badzinski, D. M., & Mitchell, N. (1998). Effects of metaphors on children's comprehension and perception of print advertisements. *Journal of Advertising, 27*(2), 83-98.

- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Salman, Y. (2003). Dilin düşevreni: Eğretileme. *Kitap-lık*, 65, 53-54, İstanbul.
- Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Staniforth, B., Fouche, C., Beddoe, L. (2014). Public perception of social work and social workers in Aotearoa New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 26(2-3), 48-60.
- Stevens, M., Moriarty, J., Manthorpe, J., Hussein, S., Sharpe, E., Orme, J., Mcyntyre, G., Cavanagh, K., Green-Lister, P., & Crisp, B. R. (2012). Helping others or a rewarding career? Investigating student motivations to train as social workers in England. *Journal of Social Work*, 12(1), 16-36.
- Şahin, F. (2001). Sosyal hizmette güçler perspektifi ve çözüm odaklı mülakat. *Aile ve Toplum*, 1(4), 59-72.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Ankara: Dipnot Yay.
- Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal çalışma sözlüğü: Toplumbilim, ruhbilim, eğitim, yöntembilim, nüfusbilim, hukuk ve ekonomi boyutlarıyla*. Ankara: Selvi Yayınları.
- Uysal-Bayrak, H. (2019). Ebeveynlerin gözünden çocuk istismarı: Metaforik bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 376-389.
- Wilson, G. & McCrystal, P. (2007) Motivations and career aspirations of MSW students in Northern Ireland. *Social Work Education*, 26(1), 35-52.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Yıldırım, B., Tuncay, T. & Acar, M. (2013). Onkoloji Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri ve Kanıta Dayalı Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 24(1), 169-189.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2014). *Sosyal hizmet/sosyal çalışma bilim ve mesleğini giriş*. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yay.
- Zheng, H., & Song, W. (2010). Metaphor analysis in the educational discourse: A critical review. *US-China Foreign Language*, 8(9), 42-49.

Danışmaz-Sevin, M., Kaya, B., Zengin, D.B., Esentürk, M.U., Doğan, S., Demir, S. ve Osku, S. (2020). XXXL bedenler: obez bireylerin başa çıkma stratejilerinin bazı sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1029-1052.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 26.11.2019
Makale Kabul Tarihi: 20.05.2020

XXXL BEDENLER: OBEZ BİREYLERİN BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİNİN BAZI SOSYO DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

XXXL Sizes: Investigation of Obese People’s Coping Strategies in Terms of Some Socio Demographic Variables

Meryem DANIŞMAZ SEVİN*

Berhan KAYA**

Dicle Buse ZENGİN***

Mehmet Ufuk ESENTÜRK****

Sümeyye DOĞAN*****

Sergen DEMİR*****

Serkan OSKU*****

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mrymdanismaz@gmail.com, ORCID 0000- 0002- 1151- 9313

** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0002- 6096- 5504

*** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0001- 5418- 3242

**** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0002- 0523- 3511

***** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0001- 5548- 1356

***** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0003- 2306- 1263

***** Sosyal Hizmet Uzmanı ORCID 0000- 0002- 2499- 3110

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; özel bir obezite cerrahisi kliniğine başvuran obez bireylerin başa çıkma stratejilerini ve kullandıkları bu başa çıkma stratejileri ile bazı sosyo- demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Nicel araştırma yöntemi ile tasarlanan bu araştırma, söz konusu kliniğe başvuru yapan ve obezite tanısı alan 93 bireyle gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve Başa ıkma Stratejileri Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır. Veriler SPSS 23.0 paket programında değerlendirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunu kadınların ve lise mezunlarının oluşturduğu bu çalışma sonunda; obeziteyi tetikleyen nedenler arasında yeme bozuklukları ve stresin olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan obez bireylerin en çok kullandıkları başa çıkma stratejileri planlama, kabul etme, olumlu yönde yeniden yorumlama ve aktif başa çıkma olduğu; madde kullanımı ve davranışsal uzaklaşma tutumlarının ise diğerlerine göre daha az kullanıldığı bulunmuştur. Araştırma sonucunda; obeziteyi önlemek ve mücadele etmek için stresle aktif olarak başa çıkma stratejileri hakkında danışmanlık ve eğitimin ve obeziteye ilişkin toplumsal farkındalığın oluşturulması ve artırılması gibi kalıcı çözümlerin gerekliliği üzerine öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Obezite, stres, başa çıkma stratejileri.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the coping strategies of obese people admitted to a private obesity surgery clinic and the relationship between the coping strategies and some socio-demographic variables. This study, which had been designed with quantitative research method. This study has carried out with 93 individuals, who were referred to the clinic and diagnosed with obesity. Personal information form, which was created by the researchers, and Tuna (2003), Brief COPE, which was conducted by the Turkish validity and reliability study, has used as data collection. SPSS 23.0 package program was used to evaluate the data. The majority of the participants were women and high school graduates. As a result of the study, it was found that eating disorders and stress triggered obesity. It has found that the most commonly used coping strategies of obese individuals/people are planning, acceptance, active coping and positive reframing. In addition to substance use and behavioral disengagement attitudes are less used than others. As a result of the research; It has made some suggestions to prevent and struggle with obesity such as counseling and training on strategies to actively deal with stress and the need for permanent solutions something like creating and raising social awareness of obesity.

Key words: Obesity, stress, coping strategies.

GİRİŞ

Çağımızda en çok karşılaştığımız halk sağlığı sorunlarından birisi de obezitedir. Obezitenin dünyada ve Türkiye’de yaygınlığı hızla artış göstermeye başlamıştır ve gelecek dönemlerde de artış göstermeye devam edeceği öngörülmektedir (Bal, Özgür ve Babacan-Gümüş, 2006; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 2017a). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlığı bozacak ölçüde vücutta aşırı yağ birikmesi olarak tanımladığı obeziteyi belirlemek için genel olarak beden kütle indeksini (BKİ) kullanmaktadır. BKİ, kişinin vücut ağırlığının, boy uzunluğunun karesine bölünmesiyle formüle edilir. WHO beden kütle indeksinin 18,5- 24,9 arasında olmasını normal olarak kabul ederken, 25-29,9 arasını kilolu ve 30 ve üstündeki değerleri de obez olarak kabul etmektedir. Bunun yanı sıra obeziteyi belirlemek için bel çevresi, bel kalça oranı ve deri kıvrım kalınlığı gibi yöntemler de kullanılmaktadır (Sturm, 2002).

Bu kriterler bağlamında yapılan araştırmalara (GHO, 2016; OECD, 2017a) göre; obezite gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygınlık göstermektedir. OECD (2017b) raporuna göre; 2015 yılı ortalaması temel alındığında 34 OECD ülkesinde yetişkin nüfusun 19,5’i obez olduğu açıklanmıştır. Bu oran Kore ve Japonya’da %6’dan az iken; Macaristan, Yeni Zelanda, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri’nde

%30'dan fazladır. Bu raporun verilerine göre Türkiye'de bu oran ise %22,3'dr (OECD, 2017a). Global Sağlık Gözlemevi (GHO) verilere göre ise; Türkiye'de beden kütle indeksi 25 ve üzeri olan yetişkinlerin yüzdesi 2015 yılında 66,2 iken; 2016 yılında bu oran 66,8 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 2016 verilerine göre dünyada 5 ve 19 yaş arası ocuk ya da ergenlerin %18'i obez ve ağır kiloludur ve Türkiye'de bu oran %19,6'dır (GHO, 2016).

Dünyada ve Türkiye'de artış gösteren obezitenin nedenleri çeşitlilik göstermekle birlikte stres en çok rastlanan nedenlerin başında gelmektedir (Kim, Park ve Kim, 2001; Esterbauer vd., 2001). Stres obezitenin hem nedeni hem de sonucu olarak iki yönlü gündemini oluşturmaktadır (Pervanidou ve Chrousos, 2011). Bireyler yaşamları boyunca sürekli olarak çevreleriyle olumlu bir uyumu sürdürmek için çabalamaktadırlar. Ancak yaşam döngüsü boyunca ilerledikçe, belirli zorlu yaşam geçişlerinde (ergenlik, yeni bir işe başlama, evlenme ve boşanma gibi) travmatik yaşam olaylarında (tıbbi teşhisler, sevilen birinin kaybı gibi), çevresel baskılarda (yiyecek, para, konut, sağlık bakımı gibi kaynakların eksikliği) ve aile, grup ve toplum yaşamında işlevsel olmayan kişilerarası süreçlerde (atışmalı ilişkiler gibi) stresle karşılaşırlar. Bu tür deneyimlerle baş etmek, yeterli kaynağa ve güce sahip bireyler için bir meydan okuma gibi görülebilir ya da bireyler baş etmelerine olanak sağlayacak yeterli kaynaklara sahip olmadığında psikolojik ve/ veya duygusal sonuçlar gibi içsel stres yaşayabilir (Teater, 2015).

Kişinin kendisi için stres oluşturan olaylara ya da etkenlere karşı direnç göstermesi ve bu olaylara karşı göstermiş olduğu bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerin tümü başa çıkma olarak karakterize edilmektedir (Folkman, 1984). Folkman ve Lazarus (1984) bu baş etme tutumlarını, problem odaklı ya da duygusal odaklı baş etme yöntemleri olarak iki kategoride tanımlamıştır. Doğrudan strese neden olan faktörlere odaklanan problem odaklı baş etme stratejileri, bu faktörlere yönelik yardım arama ve bunları ortadan kaldırmaya yönelik davranışlarını içerirken; duygusal odaklı baş etme stratejileri ise bu faktörlerle ilgili duyguları düzenlemeye ve duygusal baskıyı azaltmaya odaklanmaktadır. Literatürde problem odaklı baş etme stratejileri bireyi daha çok geliştiriciyken; duygusal odaklı stratejilerin savunucu ve gelişimi engelleyici olduğuna ilişkin yaygın bir görüş bulunmaktadır (Ağargün vd., 2005). Fakat hangi baş etme stratejilerinin ya da tutumlarının, stres yaratan durumların çözümünde ve gelecekte bu durumların hafifletilmesinde daha etkili olduğu konusunda ortak bir paydada buluşulamadığı söylenebilir (Tuncay vd., 2008). Genel olarak burada bireylerin yaşı, cinsiyeti, kültürü ve hastalıkları gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak

değişen ve bireye özgü bir nitelik taşıyan baş etme stratejileri tedavi sürecinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Algın, 2009).

Bu bağlamda çağımızda giderek yaygınlık gösteren obezite ile mücadele sürecinde bireyden beklenen günlük yaşamında karşılaştığı strese yönelik olarak fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevleri yerine getirmesi, hastalıkların negatif sonuçlarını asgari düzeye indirmek ya da hastalıkla tamamen başa çıkmak için birtakım kendine özgü nitelik taşıyan başa çıkma stratejileri geliştirmesidir. Örneğin; hastalığı ile ilgili deneyimlemiş olduğu herhangi bir sorun karşısında problem odaklı başa çıkma stratejilerinden aktif başa çıkmayı benimseyebilir ve kullanılan bu başa çıkma stratejisi ile duygularını kontrol edebilir (Hörchner ve ark., 2002). Fakat bazı bireyler ise verilen örneğin tam tersine sosyal çevreden, aynalardan ve okuldan kaçış gibi aktif olmayan başa çıkma stratejileri de benimseyebilir (Axsel, Myburgh ve Poggenpoel, 2016).

Obez bireylerin benimsemiş oldukları başa çıkma stratejilerinin tüm yaşamını şekillendirmesi ve dünyada ve Türkiye’de obezitenin hızla artış göstermesi bu sorunun ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu soruna yönelik özellikle sosyal hizmet disipliniinde çalışma sayısının çok az olması nedeniyle bu çalışmanın bulguları araştırmacılara, sosyal hizmet literatürüne ve bu alana ilişkin sosyal hizmet uygulamaların geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Diğer bir deyişle araştırmanın, bu dezavantajlı grup ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarına ve araştırmacılara müdahale planı oluştururken bilgi temeli konusunda destek sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, obez bireylerin özellikleri, obezite ile baş etmede kullandıkları başa çıkma stratejileri ve başa çıkma stratejileri ile bazı sosyodemografik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.

YÖNTEM

Bu araştırma, obezite tanılı bireylerin özelliklerini, obezite ile başa çıkma stratejilerini ve bunlar arasındaki ilişkiyi incelemeye olanak tanıması ile nicel araştırma desenlerinden ilişkiisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018 yılı Ocak, Şubat ve Mart aylarında özel bir obezite cerrahisi kliniğine tedavi amacıyla başvuran, BKİ 30 ve üzeri olan ve 18 yaş üstü rastgele seçilen gönüllü 68 kadın ve 25 erkek olmak üzere toplam 93 obez birey oluşturmaktadır. Bu aylar içerisinde hastaneye başvuru yapan 119 bireyden 19’u çalışmaya katılmayı kabul etmemiş, 7 birey anket formunu eksik ya da yanlış

doldurduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Katılımcılara ankete başlamadan önce araştırma hakkında bilgi verilmiş ve sözlü ve yazılı olarak onamları alınmıştır. Araştırma verileri araştırmaya gönüllü katılmak isteyen bireylerle toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, literatür taraması (Ryden vd., 2003; Bal, zgr ve Babacan Gümüş, 2006; Altunkaynak ve zbek, 2006; Eliadis, 2006; Arslan, 2007; Annagür, 2010; Hekim, 2015; Aysel, Myburgh ve Poggenpoel, 2016) sonucu araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu ve Carver, Scheier ve Weintraub tarafından 1989'da geliştirilen, 1997 yılında Carver tarafından yeniden gncellen ve Tuna (2003) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenirliği yapılan Başa ıkma Stratejileri leği Kısa Formu kullanılmıştır.

Soru Formu: Bu form katılımcıların sosyo- demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, kronik hastalığa sahip olup olmadığı, ocuk sahibi olma durumu) ve obezite hastalığına dair (tedavi öncesi ağırlık, diyet yapma durumu) bilgilerini incelemeye olanak sağlayan toplam 36 sorudan oluşmaktadır.

Başa ıkma Stratejileri leği Kısa Formu (Brief COPE)

Carver, Scheier ve Weintraub tarafından 1989'da geliştirilen Başetme Tutumlarını Değerlendirme leği (COPE), Carver (1997) tarafından kısaltılmış ve yeniden düzenlenmiştir. Türkçe geçerlik ve güvenirlik alışması Tuna (2003) tarafından yapılan ölçek, her biri iki maddeden oluşan 14 alt boyut (aktif başa çıkma, planlama, olumlu yönde yeniden yorumlama, kabul etme, mizah, din, duygusal sosyal destek arama, araçsal sosyal destek arama, dikkatini dağıtma, inkâr, duyguları açığa vurma, madde kullanımı, davranışsal uzaklaşma, kendini suçlama) olmak üzere toplam 28 sorudan oluşmaktadır. 4'l likert tipi (1. Asla böyle bir şey yapmam, 2. Çok az böyle yaparım, 3. Orta derecede böyle yaparım, 4. Çoğunlukla böyle yaparım) olarak hazırlanan ölçekte puanların düşük olması, o boyutun az kullanıldığını gösterirken, puanların yüksek olması ise o boyutun daha fazla kullanıldığını göstermektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılacak veri toplama araçlarının anlaşılabilirliğini ve uygunluğunu değerlendirmek üzere, özel bir obezite cerrahisi kliniğine başvuran ve çalışmaya katılmayı kabul eden 5 katılımcıyla n deneme yapılmıştır. Yapılan bu ön deneme sonrasında anket formuna son şekli verilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları Ocak, şubat ve Mart 2018 tarihi arasında klinikten hizmet alan ve çalışmaya

gönüllü katılmayı kabul eden 93 obez bireye uygulanmıştır. Anket formu dağıtılmadan önce katılımcılara anketin içten, samimi ve doğru bir şekilde cevaplandırılması için bilgilendirilmiş onam okunmuştur ve bu çalışmanın amacı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Veri toplama aracının uygulama süresi yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri, SPSS 23 programında değerlendirilmiştir. Araştırmada kategorik değişkenler için frekans (%), sürekli değişkenler için ortalama $\pm$ standart sapma (minimum-maksimum) olarak tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Araştırmada verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Shapiro-Wilk Testi yapılmıştır ve bu test sonucuna göre Brief-COPE alt boyutları normal dağılım göstermemiştir. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik olmayan test teknikleri Mann-Whitney U ve Kruskal- Wallis testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi ise $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Nicel olarak tasarlanan bu araştırmada katılımcıların sosyo- demografik özellikleri, sağlık durumları, obezite hastalığına ilişkin bilgileri, Brief COPE alt boyutlarının betimsel istatistikleri ve bu ölçeğin cinsiyet, yaş, çocuk sahibi olma ve spor yapma değişkenlerine göre karşılaştırılması bu bölümde sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo- demografik bilgileri

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	68	73,1
Erkek	25	26,9
Eğitim Düzeyi		
İlköğretim	9	9,7
Ortaokul	4	4,3
Lise	36	38,7
Ön lisans	12	12,9
Lisans	26	28,0
Lisansüstü	6	6,5
Yaş		
19-28	23	24,7
29- 38	25	26,9
39- 48	24	25,8
49- 58	14	15,1
59- 68	7	7,5

Medeni Hali		
Bekâr	22	23,7
Evli	63	67,7
Eşi vefat etmiş	3	3,2
Boşanmış	5	5,4
Çocuk sahibi olma		
Olan	57	61,3
Olmayan	36	38,7

Tablo 1 de katılımcıların sosyo- demografik bilgileri yer almaktadır. Katılımcıların %73,1'i kadın iken %26,9' u erkektir. Katılımcıların çoğunluğu lise mezunu (%38,7), evli (%67,7) ve çocuk (%61,3) sahibidir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde; çoğunluğu (%26,9) 29- 38 yaş aralığındadır ve yaş ortalaması 38,91 (min. 19, max. 60) olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların sağlık durumuna ilişkin bilgileri

	n	%
Kronik hastalığa sahip olma durumu		
Evet	38	40,9
Hayır	55	59,1
Kronik Hastalık Çeşitleri		
Hormonal hastalıklar	33	53,2
Ortopedik	1	1,6
Göğüs hastalıkları	3	4,8
Deri hastalıkları	1	1,6
Hipertansiyon	13	21,0
Onkoloji	2	3,2
Göz bozuklukları	2	3,2
Kardiyak bozukluklar	5	8,1
Gelişme geriliği	1	1,6
Kadın hastalıkları	1	1,6
Toplam	62¹	100

Katılımcıların sağlık durumuna ilişkin bilgileri tablo 2'de verilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%59,1) kronik hastalığa sahip değildir, ancak %40,9'su kronik bir hastalığa sahiptir. Katılımcıların sahip olduğu kronik hastalıklar incelendiğinde; yarısından biraz fazlası hormonal (%53,2) ve hipertansiyon (%21,0) hastalığına sahip olduğu görülmüştür.

¹ Çoklu yanıt olması nedeniyle "n" sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların obezite hastalığına ilişkin bilgileri

	n	%
Kaç yıldır kilo sorunun olduğu		
1-5 yıl	8	8,6
6- 10 yıl	29	31,1
11- 15 yıl	24	25,9
16- 20 yıl	16	17,2
20 yıl ve üzeri	16	17,2
Ailede obez bireyin varlığı		
Evet	60	64,5
Hayır	33	35,5
Obez bireyin yakınlığı		
Anne	33	37,1
Baba	24	27,0
Kardeş	13	14,6
Akraba	8	9,0
Toplam	78 ²	100
Obezite nedenleri		
Stres	59	18,8
Depresyon	27	8,6
Yalnızlık duygusu	17	5,4
Uyku bozukluğu	36	11,5
İlgi eksikliği	17	5,4
Geçmişe dair travma	19	6,1
Genetik	28	8,9
İlaç kullanımı	23	7,3
Metabolik bozukluklar	21	6,7
Yeme bozukluğu	65	20,8
Kardeş kıskançlığı	1	0,3
Toplam	313 ³	100
Alkol kullanma durumu		
Kullanan	25	26,9
Kullanmayan	68	73,1
Spor yapma durumu		
Yapan	50	53,8
Yapmayan	43	46,2

² Çoklu yanıt olması nedeniyle "n" sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

³ Çoklu yanıt olması nedeniyle "n" sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Diyet yapma durumu		
Yapan	48	51,6
Yapmayan	45	48,4
Sosyal dışlanma yaşama durumu		
Yaşayan	27	29,0
Yaşamayan	66	71,0
Maruz bırakılan dışlanmanın kimler tarafından gerçekleştirildiği		
Aile üyeleri	10	37,0
Akrabalar	6	22,3
Arkadaş çevresi	11	40,7
Tedaviye karar verme süreci		
Kendisi	48	51,6
Aile üyeleri	24	25,8
Akrabalar	5	5,4
Arkadaş çevresi	16	17,2

Katılımcıların obezite hastalığına ilişkin bilgileri Tablo 3'de verilmiştir. Katılımcıların ailesinde obezitenin varlığı incelendiğinde; çoğunun (%64,5) ailesinde obez bireyin varlığı söz konusudur ve bu katılımcıların %37,1'inin annesinde, %27,0'sinin babasında ve %14,6'sının kardeşinde var olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların obezite nedenleri incelendiğinde; en çok yeme bozukluğunun (%20,8), stresin (%18,8), uyku bozukluğunun (%11,5), genetiğin (%8,9) ve depresyonun (%8,6); en az ise geçmişe dair travmanın (%6,1), yalnızlık duygusunun (%5,4), ilgi eksikliğinin (%5,4) ve kardeş kıskançlığının (%0,3) etkili olduğu bulunmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%73,1) alkol kullanmaktadır ve %31,1'inin 6- 10 yıl ve %25,9'unun 11- 15 yıl arasında kilo problemlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların yarısından biraz fazlası spor(%53,8) ve diyet (%51,6) yapmaktadır. Katılımcıların %29,0 sosyal dışlanmaya maruz bırakılırken, çoğunluğu (%71,0) sosyal dışlanmaya maruz bırakılmamıştır. Sosyal dışlanmaya maruz bırakılan katılımcıların en çok (%40,7) arkadaş çevresinde sosyal dışlanmaya maruz kaldığı bulunmuştur. Katılımcıların tedaviye karar verme süreçleri incelendiğinde ise; %51,6'sının kendisi, %25,8'inin aile üyeleri ve %17,2'sinin arkadaş çevresi etkili karar verdiği bulunmuştur.

Tablo 4. Brief-COPE alt boyutlarının betimsel istatistikleri

Brief-COPE ve alt boyutları	n	Min.	Max.	X ²	SS
Aktif başa çıkma	93	2	8	5,81	1,68
Planlama	93	2	8	6,25	1,68
Olumlu yönde yeniden yorumlama	93	2	8	5,53	1,72
Kabul etme	93	2	8	6,11	1,66
Mizah	93	2	8	5,25	1,98
Din	93	2	8	4,95	2,15
Duygusal sosyal destek arama	93	2	8	4,81	1,76
Araçsal sosyal destek arama	93	2	8	4,72	1,80
Dikkatini dağıtma	93	2	8	5,83	1,57
İnkâr	93	2	8	3,80	1,84
Duyguları açığa vurma	93	2	8	5,45	1,71
Madde kullanımı	93	2	8	2,72	1,41
Davranışsal uzaklaşma	93	2	8	3,48	1,61
Kendini suçlama	93	2	8	5,34	1,99

Araştırmaya katılan obezite hastalığına sahip bireylerin Brief-COPE ölçeğinden aldıkları puanlara bakıldığında (Tablo 4); katılımcıların en çok kullandıkları başa çıkma stratejilerinin sırasıyla planlama (6,25±1,68), kabul etme (6,11±1,66), aktif başa çıkma (5,81±1,68) ve olumlu yönde yeniden yorumlama (5,53±1,72) olduğu; davranışsal uzaklaşma (3,48±1,61) ve madde kullanımı (2,72± 1,41) tutumlarının ise diğerlerine göre daha az kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Brief-COPE alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunun incelenmesi

Cinsiyet		n	Sıra Ort.	U	p
Aktif başa çıkma	Kadın	68	48,41	754,00	0,397
	Erkek	25	43,16		
Planlama	Kadın	68	46,26	900,50	0,653
	Erkek	25	49,02		
Olumlu yönde yeniden yorumlama	Kadın	68	49,33	691,50	0,163
	Erkek	25	40,66		
Kabul etme	Kadın	68	44,68	1.008,00	0,162
	Erkek	25	53,32		
Mizah	Kadın	68	48,18	770,00	0,483
	Erkek	25	43,80		
Din	Kadın	68	48,78	729,00	0,288
	Erkek	25	42,16		
Duygusal sosyal destek arama	Kadın	68	48,96	717,00	0,242
	Erkek	25	41,68		
Araçsal sosyal destek arama	Kadın	68	48,66	737,00	0,320
	Erkek	25	42,48		
Dikkatini dağıtma	Kadın	68	44,91	992,00	0,210
	Erkek	25	52,68		
İnkâr	Kadın	68	45,40	958,50	0,332
	Erkek	25	51,34		
Duyguları açığa vurma	Kadın	68	50,38	620,50	0,043*
	Erkek	25	37,82		
Madde kullanımı	Kadın	68	48,26	764,00	0,363
	Erkek	25	43,56		
Davranışsal uzaklaşma	Kadın	68	48,01	781,50	0,536
	Erkek	25	44,26		
Kendini suçlama	Kadın	68	45,94	922,00	0,526
	Erkek	25	49,88		

*p<0,05

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre *Brief-COPE* alt boyutlarının puan ortalamalarında farklılık olup olmadığını anlamak için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu analize göre; cinsiyet değişkeninin duyguları açığa vurma puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). Yani bu sonuca göre kadın katılımcıların duyguları açığa vurma puan ortalaması erkek katılımcılardan daha yüksektir.

Tablo 6. Brief-COPE alt boyutlarının yaş değişkenine göre farklılaşma durumunun incelenmesi

Yaş	n	Sıra Ort.	X ²	p	
Aktif başa çıkma	18- 28 yaş	23	41,22	10,516	0,033*
	29- 38 yaş	25	43,54		
	39- 48 yaş	24	44,15		
	49- 58 yaş	14	67,89		
	59-68 yaş	7	46,36		
Planlama	18- 28 yaş	23	45,20	2,727	0,604
	29- 38 yaş	25	51,52		
	39- 48 yaş	24	40,63		
	49- 58 yaş	14	50,57		
	59-68 yaş	7	51,50		
Olumlu yönde yeniden yorumlama	18- 28 yaş	23	44,85	1,954	0,744
	29- 38 yaş	25	48,90		
	39- 48 yaş	24	42,27		
	49- 58 yaş	14	52,00		
	59-68 yaş	7	53,50		
Kabul etme	18- 28 yaş	23	36,76	5,26	0,261
	29- 38 yaş	25	48,62		
	39- 48 yaş	24	51,35		
	49- 58 yaş	14	48,43		
	59-68 yaş	7	57,07		
Mizah	18- 28 yaş	23	46,80	5,740	0,219
	29- 38 yaş	25	51,40		
	39- 48 yaş	24	40,75		
	49- 58 yaş	14	56,93		
	59-68 yaş	7	33,50		
Din	18- 28 yaş	23	39,93	4,181	0,382
	29- 38 yaş	25	45,14		
	39- 48 yaş	24	47,81		
	49- 58 yaş	14	55,82		
	59-68 yaş	7	56,43		
Duygusal sosyal destek arama	18- 28 yaş	23	45,65	2,862	0,581
	29- 38 yaş	25	45,18		
	39- 48 yaş	24	42,98		
	49- 58 yaş	14	53,82		
	59-68 yaş	7	58,07		

Araçsal sosyal destek arama	18- 28 yaş	23	53,04	2,547	0,636
	29- 38 yaş	25	42,50		
	39- 48 yaş	24	44,13		
	49- 58 yaş	14	47,04		
	59-68 yaş	7	53,00		
Dikkatini dağıtma	18- 28 yaş	23	49,80	2,977	0,562
	29- 38 yaş	25	41,16		
	39- 48 yaş	24	48,65		
	49- 58 yaş	14	53,64		
	59-68 yaş	7	39,71		
İnkâr	18- 28 yaş	23	50,59	5,097	0,278
	29- 38 yaş	25	51,02		
	39- 48 yaş	24	49,06		
	49- 58 yaş	14	34,29		
	59-68 yaş	7	39,21		
Duyguları açığa vurma	18- 28 yaş	23	44,50	3,533	0,473
	29- 38 yaş	25	40,96		
	39- 48 yaş	24	51,35		
	49- 58 yaş	14	48,64		
	59-68 yaş	7	58,57		
Madde kullanımı	18- 28 yaş	23	47,91	2,020	0,732
	29- 38 yaş	25	47,44		
	39- 48 yaş	24	50,46		
	49- 58 yaş	14	42,57		
	59-68 yaş	7	39,43		
Davranışsal uzaklaşma	18- 28 yaş	23	47,98	13,677	0,008*
	29- 38 yaş	25	53,74		
	39- 48 yaş	24	50,71		
	49- 58 yaş	14	23,96		
	59-68 yaş	7	53,07		
Kendini suçlama	18- 28 yaş	23	38,15	3,449	0,486
	29- 38 yaş	25	49,64		
	39- 48 yaş	24	50,19		
	49- 58 yaş	14	50,86		
	59-68 yaş	7	48,00		

*p<0,05

Katılımcıların yaş değişkenine göre *Brief-COPE* alt boyutlarının puan ortalamalarında farklılık olup olmadığını anlamak için Kruskal- Wallis testi yapılmıştır. Bu analize göre; yaş değişkeninin aktif başa çıkma ve davranışsal uzaklaşma puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (p<0,05). Yani bu sonuca göre; 49- 58 yaş grubundaki katılımcıların aktif başa çıkma ve 29- 38 yaş aralığındaki katılımcıların ise davranışsal uzaklaşma puan ortalaması diğer yaş aralığındaki katılımcılardan daha yüksektir.

Tablo 7. Brief-COPE alt boyutlarının çocuk sahibi olma değişkenine göre farklılaşma durumunun incelenmesi

Çocuk sahibi olma durumu		n	Sıra Ort.	U	p
Aktif başa çıkma	Evet	57	50,32	836,50	0,128
	Hayır	36	41,74		
Planlama	Evet	57	49,82	865,50	0,193
	Hayır	36	42,54		
Olumlu yönde yeniden yorumlama	Evet	57	51,75	755,50	0,030*
	Hayır	36	39,49		
Kabul etme	Evet	57	47,25	1.011,50	0,907
	Hayır	36	46,60		
Mizah	Evet	57	49,49	884,00	0,257
	Hayır	36	43,06		
Din	Evet	57	54,46	600,50	0,001*
	Hayır	36	35,18		
Duygusal sosyal destek arama	Evet	57	51,56	766,00	0,037*
	Hayır	36	39,78		
Araçsal sosyal destek arama	Evet	57	47,62	990,50	0,776
	Hayır	36	46,01		
Dikkatini dağıtma	Evet	57	47,65	989,00	0,766
	Hayır	36	45,97		
İnkâr	Evet	57	48,38	947,50	0,523
	Hayır	36	44,82		
Duyguları açığa vurma	Evet	57	53,00	684,00	0,006*
	Hayır	36	37,50		
Madde kullanımı	Evet	57	47,58	993,00	0,751
	Hayır	36	46,08		
Davranışsal uzaklaşma	Evet	57	46,11	1.077,00	0,675
	Hayır	36	48,42		
Kendini suçlama	Evet	57	50,28	839,00	0,134
	Hayır	36	41,81		

*p<0,05

Katılımcıların çocuk sahibi olma değişkenine göre *Brief-COPE* alt boyutlarının puan ortalamalarında farklılık olup olmadığını anlamak için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu analize göre; çocuk sahibi olma durumunun olumlu yönde yeniden yorumlama, din, duygusal sosyal destek arama ve duyguları açığa vurma puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (p<0,05). Yani bu sonuca göre çocuk sahibi olan katılımcıların olumlu yönde yeniden yorumlama, din, duygusal sosyal destek arama ve duyguları açığa vurma puan ortalaması daha yüksektir.

Tablo 8. Brief-COPE alt boyutlarının spor yapma değişkenine göre farklılaşma durumunun incelenmesi

Spor yapma durumu		n	Sıra Ort.	U	p
Aktif başa çıkma	Yapan	50	51,76	837,00	0,062
	Yapmayan	43	41,47		
Planlama	Yapan	50	46,52	1.099,00	0,849
	Yapmayan	43	47,56		
Olumlu yönde yeniden yorumlama	Yapan	50	45,52	1.149,00	0,562
	Yapmayan	43	48,72		
Kabul etme	Yapan	50	48,76	987,00	0,488
	Yapmayan	43	44,95		
Mizah	Yapan	50	45,24	1.163,00	0,492
	Yapmayan	43	49,05		
Din	Yapan	50	46,30	1.110,00	0,784
	Yapmayan	43	47,81		
Duygusal sosyal destek arama	Yapan	50	44,28	1.211,00	0,287
	Yapmayan	43	50,16		
Araçsal sosyal destek arama	Yapan	50	45,43	1.153,00	0,539
	Yapmayan	43	48,83		
Dikkatini dağıtma	Yapan	50	49,63	943,50	0,302
	Yapmayan	43	43,94		
İnkâr	Yapan	50	41,48	1.351,00	0,028*
	Yapmayan	43	53,42		
Duyguları açığa vurma	Yapan	50	43,45	1.252,50	0,164
	Yapmayan	43	51,13		
Madde kullanımı	Yapan	50	42,19	1.315,00	0,024*
	Yapmayan	43	52,59		
Davranışsal uzaklaşma	Yapan	50	45,14	1.168,00	0,455
	Yapmayan	43	49,16		
Kendini suçlama	Yapan	50	43,97	1.226,50	0,236
	Yapmayan	43	50,52		

*p<0,05

Katılımcıların spor yapma durumuna göre *Brief-COPE* alt boyutlarının puan ortalamalarında farklılık olup olmadığı Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda spor yapma durumunun inkâr ve madde kullanımı puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuca göre spor yapmayan katılımcıların inkâr ve madde kullanım puan ortalaması daha yüksektir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada obez bireylerin obezite hastalığına karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejileri incelenmiş ve kullandıkları bu başa çıkma stratejileri ile bazı sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlara göre obez bireylerin süreç içerisinde kullandıkları baş etme stratejileri sırasıyla planlama, kabul etme, aktif başa çıkma ve olumlu yönde yeniden yorumlama olmuştur. Diğer baş etme stratejilerine göre davranışsal uzaklaşma ve madde kullanımı ise daha az görülmüştür. Bu bulgular bize katılımcıların duygusal odaklı baş etme stratejilerinden ziyade, problem odaklı baş etme stratejilerini benimsediğini göstermektedir. Bu duruma, araştırmanın klinik ortamda yapılması ve bu araştırmanın bir diğer önemli sonucu olan katılımcıların çoğunluğunun tedavi sürecine kendilerinin karar vermesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde; Bal, Özgür ve Babacan Gümüş tarafından 2006 yılında 120 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmada da bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde katılımcıların stresle baş etme stratejilerinde, probleme yönelik yaklaşımları ile duygulara yönelik yaklaşımları bir arada kullandıkları ortaya çıkmıştır. Ryden ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, kilo veren obez bireylerin baş etme stratejileri incelendiğinde, kilo kaybı olan bireylerin daha çok problem odaklı baş etme stratejilerini benimsediği ve stres seviyesinin azaldığı ortaya çıkmıştır. Axsell, Myburgh ve Poggenpoel (2016) tarafından dokuz erkek obez ergenle gerçekleştirilen nitel bir araştırmada da baş etme tutumlarını aktif (hastalık ya da ölüm korkusu nedeniyle hızla kilo verme, yaşam tarzını değiştirme gibi) ve pasif (okuldan, aynalardan ve akranlarından kaçma gibi) strateji olarak geliştirdikleri ifade edilmiştir. Bu araştırmada da ortaya çıkan özellikle 49- 58 yaş aralığındaki katılımcıların daha çok aktif başa çıkma stratejisini benimsemesinin bir nedeni de bu yaş grubunda yer alan bireylerin hastalık ya da ölüm korkusu olması düşünülebilir. Aktif ve pasif stratejilerin yanı sıra obez bireylerin işlevsel olmayan başa çıkma yöntemleri (çevresindeki kişilere karşı saldırgan davranma gibi) de benimsedikleri ortaya çıkmıştır. İşlevsel olmayan baş etme tutumları olarak özellikle travmatik yaşam olaylarında (bir yakının ölmesi, kronik hastalık, cinsel istismar veya taciz gibi) bireylerin büyük ölçüde kilo aldığı sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Axsell, Myburgh ve Poggenpoel, 2016). Aslında burada yemek yeme davranışı baş etme stratejisidir ve stresten kurtulmanın bir çaresi olarak görülmektedir (Guyton ve Hall, 2001; akt: Altunkaynak ve Özbek, 2006). Bu bağlamda özellikle pasif ya da

işlevsel olmayan başa çıkma stratejilerini benimseyen bireylere yönelik aktif başa çıkma stratejileri hakkında danışmanlık ve eğitim verilmesi gerekmektedir.

Araştırmada obezite hastalığının nedenleri olarak katılımcılar; yeme bozukluğu, stres, uyku bozukluğu, depresyon, ilaç kullanımı ve genetik faktörlerin etkili olduğunu bildirmiştir. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde de, obezite oluşumunda hem içsel/ genetik faktörlerin hem de dışsal/ çevresel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Yüksek kalorili yiyeceklerin alınması, günlük harcanan enerji miktarının azalması, sedantar (yerleşik) yaşam biçimi, oğn atlatılması, uzun süre televizyon karşısında kalma, doğum sayısı, işsizlik (Sağlam, 1989; Giammattei, 2003; Eliadis, 2006; Pikhart ve ark., 2007; Blümel, 2015) gibi bireysel etmenlerin yanı sıra, genetik ve sosyo- kültürel etmenler de etkili olmaktadır. Bu bağlamda obezite oluşumunda etkili olan bu çok yönlü faktörlerin iyi bilinmesi, analiz edilmesi, gerekli ve kalıcı önlemlerin alınması için koruyucu ve önleyici çalışmalar gereklidir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaklaşık yarısı bir kronik hastalığa sahiptir ve bu kronik hastalık türlerinden çoğunlukla hormonal (diyabet vb.) hastalığa ve hipertansiyon hastalığına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Dünyada ve Türkiye’de yayınlığı artış gösteren obezite hastalığının, çeşitli fiziksel ve psikolojik sonuçları bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, obezite ile depresyon, post travmatik stres bozukluğu, düşük benlik saygısı, sigara bağımlılığı, yeme bozuklukları, olumsuz beden algısı gibi psikolojik sorunların yanı sıra (Scott ve ark.,2008; Hamurcu ve ark.,2015); metabolik bozukluklar, kalp damar hastalıkları (kardiyovasküler hastalıklar), gastrointestinal bozukluklar, diyabet ve bazı kanser türleri gibi pek çok hastalıkla arasında ilişki olduğu bulunmuştur (Zhong vd., 2010). Hamurcu ve arkadaşları (2015) düşük benlik saygısı ve beden algısının bazen obezitenin bir sonucu olarak, bazen de temel nedeni olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Obezite ile ilişkili bu hastalıklara yönelik diyet ve farmakolojik tedavi, fiziksel egzersiz, bilişsel ve davranışçı tedavi, cerrahi tıbbi tedavi yöntemleri ile müdahaleler gerçekleştirilmektedir. Obez hastaların tıbbı tedavisi tamamlandıktan sonra bu bireyler aynı deneyimleri yaşamış kişiler ile bir araya getirilmeli, özel başa çıkma ağlarından biri olan kendi kendine yardım grupları içerisine dâhil edilmeli ve bu grup çalışmalarına aktif katılımları sağlanmalıdır (Biffi ve Raineri, 2018). Biffi ve Raineri (2018) %30,6’sı erkek ve %69,4’ kadın toplam 468 katılımcı ile yapmış oldukları çalışmada obez bireylerin çoğunluğunun (%73,9) kendi kendine yardım gruplarında başkalarına yardım ederek aslında kendilerine de yardım ettiklerini belirtmişlerdir. Bu gruplarda katılımcıları bir arada tutan şey yalnızca ortak bir sorun değil; özellikle

kendilerini değiştirme, bu problemle aktif olarak başa çıkma ile kişisel ve kişiler arası güçlenme isteği olmalıdır.

Bu araştırmada özel bir obezite cerrahisi kliniğine tedavi amacıyla başvuran katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu ortaya çıkmıştır. 2016 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) tarafından yapılan Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre 15 yaş ve üstü obez bireylerin oranı %19,6 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı araştırma da cinsiyet değişkenine göre bakıldığında; 2016 yılında kadınların %23,9'u obez iken; %30,1'inin obez öncesi dönemde olduğu bulunmuştur. Erkeklerde ise bu oranlar %15,2'si obez iken; %38,6'sı aşırı kilolu olarak gözlenmiştir. Kadınlar arasında obezite yaygınlığının erkeklerden daha yüksek olması aslında sürpriz değildir. Arslan ve Ceviz (2007) tarafından 383 ev kadını ve 414 çalışan kadınla yapmış oldukları araştırmada özellikle ev kadınları arasında obezitenin hızla yaygınlık gösterdiği görülmüştür. Türk kadınlarında sedantar yaşam tarzı, yanlış beslenme alışkanlıkları, doğum kiloları ve doğumlar arası sürenin kısa olması, menopoz, diyabet ve hipertansiyon gibi hastalıklar, kullanılan ilaçlar (antidepresan vb.), düşük gelir, düşük eğitim düzeyleri ve kültürel engellerin olması kadınlar arasında obezitenin yaygınlaşmasında etkili olmaktadır (Satman vd., 2018; Arslan ve Ceviz, 2007). Ayrıca bu araştırmada ailede obezite hastalığına sahip bireyin yakınlık derecesi incelendiğinde de katılımcıların çoğu annesinde obezite hastalığı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda nesilden nesile aktarılan obezite sosyal bulaşıcı bir hastalık olarak nitelendirilmektedir (Cohen- Cole ve Fletcher, 2008). Christakis ve Fowler (2007) sosyal ağın obez olma riski üzerine yapmış olduğu bir araştırmada, arkadaş grubunda ve aile üyelerinde bir veya daha fazla üyenin obez olması durumunda, bu kişinin obez olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarına göre bir kişinin arkadaş grubunda obez birinin olması %57, bir kardeşin obez olma durumunda %40, eşinin obez olma durumunda ise %37 oranında daha yüksek obez olma ihtimali bulunmaktadır. Bu bağlamda bu hastalık ile mücadelede, sosyal hizmet müdahaleleri birey, aile ve toplum odaklı olmalı ve vresi içerisinde birey perspektifi ile bireylerin yaşamlarında kültürel değerlerin, normların, davranışların, inanç ve tutumların rolüne dikkat edilmelidir (Melius, 2013).

Bu araştırmada spor yapan katılımcıların inkâr ve madde kullanımı gibi başa çıkma stratejilerini benimsemedikleri tespit edilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi obezitenin oluşmasında en önemli risk faktörlerinden biri de hareketsiz bir yaşam tarzına sahip olmaktır. Pikhart ve arkadaşları (2007) tarafından Rusya'da yapılan bir araştırmada obezitenin temel nedeninin işsizlik ve hareketsizlik olduğu ortaya çıkmıştır. OECD

(2017b) raporuna göre; 2014 yılı ortalamaları temel alındığında 23 OECD ülkesinde yetişkinlerin %66,5'inin orta derecede fiziksel aktivite yaptığı açıklanmıştır. Aynı raporda Türkiye'de bu oran %62,5'dir. Fiziksel aktivite konusunda Türkiye'de özellikle çocukluk ağı obezite yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda çocukların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak uygulanacak yürüyüş, koşu, bisiklet binme ve yüzme gibi spor etkinliklerinin obezitenin önlenmesinde olumlu katkı sağlayacağı düşünülebilir (Hekim, 2015). Bu sayede okul ortamında çocukların fiziksel aktiviteden mutlu olmaları ve bu alışkanlıkları ömür boyu sürdürmeleri sağlanmalıdır (Gedik, 2003). Elbette fiziksel aktivitenin obezite ile mücadelede tek başına etkili olacağı düşünülmemelidir. Fakat bu gibi koruyucu önleyici çalışmalar aslında problem odaklı baş etme stratejilerinin daha çok benimsenmesini, verilen kilonun dengede kalmasını ve obezitenin de neden olduğu pek çok hastalık riskini azaltılmasını sağlayacaktır. Özellikle kültürün ve altyapının da bu mücadeleye göre şekillendirilmesi ve bireylerin sağlıklı beslenme ve fiziksel aktivite alışkanlığını kazanmalarını teşvik etmek amacıyla toplumun ilgili kurumları iş birliği içerisinde olmalıdır. Toplumdaki yazılı ve görsel basın aracılığıyla obezite ile mücadelede farkındalığın sağlanması ve fiziksel aktivitenin gerekliliği üzerine kamu spotlarının oluşturulması ve var olanların yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde; obez bireylerin tedaviden sonra ilk 1-5 yıl içinde büyük bir çoğunluğunun başlangıçtaki beden kütle indekslerine geri döndükleri veya başlangıç beden kütle indeks değerlerinin üzerine çıktıkları görülmektedir (Jeffrey vd., 2000; akt: Annagür, 2010). Relaps gösterme durumunun bireyin, kendine yönelik özgüveninin düşük olması, olumsuz başa çıkma ve sosyal destek sisteminin olmaması gibi nedenlerden kaynaklandığı bilinmektedir (Miller ve ark., 1996). Bu araştırmanın ulaştığı en önemli bulgulardan birisi de ocuk sahibi olan katılımcıların olumlu yeniden yorumlama, din, duygusal destek arama ve duyguları açığa çıkarma stratejilerini daha çok kullandıklarıdır. Wang, Pbert ve Lemon (2014) tarafından 633 yetişkin ile gerçekleştirilen araştırmada benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmada özellikle aile üyelerinden gelen sosyal desteğin obez bireyleri fiziksel aktiviteye yönlendirdiği, iş arkadaşlarından gelen desteğin ise sağlıklı beslenme ve yaşam stillerini benimseme de etkili olduğu bulunmuştur. Sosyal destek özellikle obezite gibi tedavi süreci uzun ve zorlu olan hastalıklarda en önemli motivasyon araçlarından birisidir ve bireylerin tedaviye uyum sürecini ve yaşam kalitesini arttırmaktadır. Bu bağlamda bireylerin, yaşamlarında karşıladıkları stresli olaylar karşısında problem odaklı baş etme stratejilerini geliştirmek ve benimsemek için sosyal destek faktörü önemli yer

tutmaktadır ve sosyal destek bu bireylerin yalnız baş edemeyecekleri stres durumlarının üstesinden gelmelerinde iyileştirici ve kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise katılımcıların çoğunluğunun sosyal dışlanma yaşamadığıdır. Sosyal dışlanma yaşayan katılımcıların ise çoğunluğu arkadaş çevresi tarafından dışlanmaktadır. Yapılan diğer çalışmalarda ise obez bireylere yönelik olumsuz tutumların, istihdamdan sağlık hizmetlerine kadar yaşamın temel alanları üzerinde yaygın ve belirgin olduğudur (Mold ve Forbes, 2013). Bu bireyler özellikle akranları veya arkadaş ortamı tarafından kişiler arası ilişki kurulacak kadar değerli görülmemekte, tembel ve iradesiz olarak etiketlenmekte, alay edilmekte ve akran zorbalığına maruz bırakılmaktadırlar. Richardson ve arkadaşları (1961) bir çalışmada, ergenlik döneminde olan çocuklara; bir engelli, bir normal ve bir kilolu çocuk arasından en çok kiminle arkadaş olmak istediklerini sormuşlardır ve arkadaşlık için fazla kilolu çocuk en az tercih edilen olmuştur. Warschburger (2005)'in Mutsuz Obez Çocuk başlıklı yapmış olduğu çalışmada da obez erkeklerin yaklaşık %50'sinin ve obez kızların ise %58'inin akranlarıyla ilgili önemli sorunlar yaşadığını bildirmiştir. Arkadaş çevresinden ziyade bazı çalışmalarda obez bireylerin aile üyeleri tarafından da dışlandığı görülmektedir. Lindelof ve arkadaşları (2010) tarafından 15 ergen ve aileleri ile yapılan nitel araştırmada tüm aile üyeleri çocuklarını "sürekli bilgisayar ve televizyon karşısında zaman geçiren, tembel ve egzersiz yapmayan kişi" olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca araştırmalarda maruz bırakılan damgalanma ve etiketlenmenin yalnızca ortalama ağırlığı olanlarla sınırlı olmadığı ortaya çıkmıştır. İlginçtir ki, bu araştırmalar fazla kilolu insanların da fazla kilolu olan insanları değersizleştirdiğini göstermektedir (Davison ve Birch, 2001; Wang, Brownell ve Wadden, 2004). Bu bağlamda obez ve aşırı kilolu bireylere yönelik damgalamalar ve suçlamalar ile yapılan bu önyargıların olumsuz ve zarar verici olduğu görülmektedir. Obezite ile mücadelede sosyal desteğin ne kadar iyileştirici ve kolaylaştırıcı rolü bulunuyorsa, damgalama ve ayrımcılıkların da o kadar engelleyici ve zorlaştırıcı rolü bulunmaktadır. Bu nedenle bu bireylerin sosyal çevresi de tedavi sürecine dâhil edilmeli ve bu hastalık ve süreci ile ilgili farkındalıkların artırılmalıdır. Ayrıca toplumsal alanda işlevselliklerini arttırmak için bu bireylere yönelik pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma, 2017-2018 akademik yılında hazırlanan lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Araştırmanın verileri 2018 yılı Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde

toplanmıştır. Araştırmacılar arasında doktora derecesine sahip olmaması gerekçesiyle etik komisyona başvuru yapılamamış ve bu nedenle etik komisyon belgesi alınamamıştır.

Fakat araştırmacılar, araştırma öncesinde, sırasında ve sonrasında tüm etik kurullara uygun bir şekilde araştırmayı tamamlamış bulunmaktadır. Buna ek olarak araştırmamızda kullanmış olduğumuz ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan Tuna'dan izin almıştır. Araştırmanın içerisinde de belirtildiği gibi, gönüllü olmayan hiçbir katılımcı araştırma için zorlanmamış, katılımcıların tamamına araştırmamızın amacı ile ilgili detaylı bilgi verilmiş ve onamları alınmıştır. Ayrıca araştırmanın tüm süreci gizlilik ilkesi ile yürütölmüştür.

KAYNAKÇA

- Ağargün, M. Y., Besiroğlu, L., Kiran, Ü. K., Özer, Ö. A. ve Kara, H. (2005). COPE (Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği): Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6(4), 221- 226.
- Algın, F. (2009). şizofreni hastalarında başa çıkma tutumlarının umutsuzluk, intihar davranışı ve içgörü ile ilişkisi. Uzmanlık Tezi, Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 6. Psikiyatri Birimi.
- Altunkaynak, B. Z. ve Özbek, E. (2006). Obezite: Nedenleri ve tedavi seçenekleri. *Van Tıp Dergisi*, 13(4), 138-142.
- Annagür, B. B. (2010). Obezitede çeşitli risk faktörleri ve dürtüsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4).
- Arslan, C., & Ceviz, D. (2007). Ev hanımı ve çalışan kadınların obezite prevalansı ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(5), 211-220.
- Axsel, J., Myburgh, C. ve Poggenpoel, M. (2016). Adolescent boys with obesity: The lived experiences. *Journal of Psychology in Africa*, 26 (3), 276- 280. doi: 10.1080/14330237.2016.1185915.
- Bal, Ö., Özgür, G. ve Babacan Gümüş, A. (2006). Obez bireylerin stresle başa çıkma yöntemleri. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (3). 20- 28.
- Blümel, J. E., Chedraui, P., Aedo, S., Fica, J., Mezones-Holguín, E., Barón, G., ... ve Flores, D. (2015). Obesity and its relation to depressive symptoms and sedentary lifestyle in middle-aged women. *Maturitas*, 80(1), 100-105.
- Biffi, F. ve Raineri, M. L. (2018). The social capital of obese persons: implication for self-help/mutual aid groups and social work practice. *European Journal of Social Work*, 21(4), 530-545.

- Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 267-283.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol' too long: consider the brief cope. *Int. J. Behav. Med.*; 492, 100.
- Christakis, N. A. ve Fowler, J. H. (2007). The spread of obesity in a large social network over 32 years. *New England Journal of Medicine*, 357(4), 370-379. doi:10.1056/NEJMsa066082.
- Cohen-Cole, E. ve Fletcher, J. M. (2008). Is obesity contagious? Social networks vs. environmental factors in the obesity epidemic. *Journal of Health Economics*, 27(5), 1382-1387.
- Davison, K. K. ve Birch, L. L. (2001). Childhood overweight: a contextual model and recommendations for future research. *Obesity reviews*, 2(3), 159-171.
- Dünya Sağlık Örgütü MONİCA Çalışması <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/dunyada-obezitenin-gorulmesikligi.html> adresinden 05.08.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Eliadis, E. E. (2006). The role of social work in the childhood obesity epidemic. *Social Work*, 51(1), 86-88.
- Esterbauer, E., Anders, I., Ladurner, G., Huemer, M., & Wranek, U. (2001). Stress management in heart diseases, obesity, nicotine and alcohol use. *Wiener klinische Wochenschrift*, 113(23-24), 947-953.
- Folkman S. (1984). Personal control and stress and coping processes: a theoretical analysis. *J Pers Soc Psychol*; 46:839-852.
- Giammattei, J., Blix, G., Marshak, H. H., Wollitzer, A. O. ve Pettitt, D. J. (2003). Television watching and soft drink consumption: associations with obesity in 11-to 13-year-old school children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 157(9), 882-886.
- Global Sağlık Gözlemevi (GHO) Çalışması http://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight/en/ adresinden 05.08.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Hamurcu, P., Öner, C., Telatar, B. ve Yeşildağ, Ş. (2015). Obezitenin benlik saygısı ve beden algısı üzerine etkisi. *Türk Aile Hekim Dergisi*, 19 (3); 122- 128.
- Hekim, M. (2015). Çocukluk çağı obezitesinin önlenmesinde fiziksel aktivite ve sporun önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(37). 1102- 1106.

- Hörchner, R., Tuinebreijer, W. E., Kelder, H., & van Urk, E. (2002). Coping behavior and loneliness among obese patients. *Obesity Surgery*, 12(6), 864-868.
- Kim, E. K., Park, T. S., & Kim, K. K. (2001). A study on the obesity and stress of elementary school children in the Kangnung area. *Korean J Community Nutr*, 6(5), 715.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Lindelof, A., Nielsen, C. V. ve Pedersen, B. (2010). Obesity treatment—more than food and exercise: A qualitative study exploring obese adolescents' and their parents' views on the former's obesity. *International Journal of Qualitative Studies On Health and Well-Being*, 5(2), 5073.
- Melius, J. (2013). Overweight and obesity in minority children and implications for family and community social work. *Social Work in Public Health*, 28(2), 119-128.
- Miller, W. R., Westerberg, V. S., Harris, R. J., & Tonigan, J. S. (1996). What predicts relapse? Prospective testing of antecedent models. *Addiction*, 91, 155-172.
- Mold, F. ve Forbes, A. (2013). Patients' and professionals' experiences and perspectives of obesity in health-care settings: A synthesis of current research. *Health Expectations*, 16(2), 119-142.
- OECD (2017a). Obesity Update, OECD Publishing, Paris <https://www.oecd.org/els/health-systems/Obesity-Update-2017.pdf>
- OECD (2017b). Health Statistics. Health At A Glance, 2017. StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888933602956>.
- Pervanidou, P., & Chrousos, G. P. (2011). Stress and obesity/metabolic syndrome in childhood and adolescence. *International Journal of Pediatric Obesity*, 6(sup1), 21-28.
- Pikhart, H., Bobak, M., Malyutina, S., Pajak, A., Kubinová, R. Ve Marmot, M. (2007). Obesity and education in three countries of the central and eastern europe: The hapiee study. *Cent Eur J Public Health* 15 (4): 140–142. doi:10.1186/1471-2458-9-439.
- Richardson, S. A., Goodman, N., Hastorf, A. H. ve Dornbusch, S. M. (1961). Cultural uniformity in reaction to physical disabilities. *American sociological review*, 241-247.
- Ryden, A., Karlsson, J., Sullivan, M., Torgerson, J. S. ve Taft, C. (2003). Coping and distress: What happens after intervention? A 2-year follow-up from the swedish obese subjects (SOS) study. *Psychosomatic Medicine*, 65(3), 435-442.
- Sağlam, F. (1989). Kadınlarda şişmanlığın görölme sıklığı ve şişmanlık oluşumunu etkileyen etmenler. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 18(2), 195-203.
- Satman, İ., Yumuk, V. D., Erem, C., Bayram, F., Bahçeci, M., Araz, M. ve Küçükerdönmez, O. (2018). *Obezite Tanı ve Tedavi Klavuzu*. Ankara: Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği.

- Scott, K. M., Bruffaerts, R., Simon, G. E., Alonso, J., Angermeyer, M., de Girolamo, G., ... ve Kessler, R. C. (2008). Obesity and mental disorders in the general population: Results from the world mental health surveys. *International Journal of Obesity*, 32(1), 192.
- Sturm, R. (2002). The effects of obesity, smoking, and drinking on medical problems and costs. *Health Affairs*, 21(2), 245-253.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri*, (Çev. Ed.: Abdullah Karatay), Birinci Basımdan Çeviri, Ankara: Nika Yayınevi.
- TÜİK. Türkiye Sağlık Araştırması 2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24573> adresinden 15.01.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Tuna, M. E. (2003). Cross-cultural differences in coping strategies as the predictors of university adjustment of turkish and u.s. students (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncay, T., Musabak, I., Gok, D.E. ve Kutlu, M. (2008). The relationship between anxiety, coping strategies and characteristics of patients with diabetes. *Health Qual Life Outcomes*, 6, 79. doi:10.1186/1477-7525-6-79.
- Wang, S. S., Brownell, K. D. ve Wadden, T. A. (2004). The influence of the stigma of obesity on overweight individuals. *International Journal of Obesity*, 28(10), 1333.
- Wang, M. L., Pbert, L. ve Lemon, S. C. (2014). Influence of family, friend and coworker social support and social undermining on weight gain prevention among adults. *Obesity*, 22(9), 1973-1980.
- Warschburger, P. (2005). The unhappy obese child, *International Journal of Obesity*, 29(2), 127-129.
- Zhong, W., Cruickshanks, K. J., Schubert, C. R., Nieto, F. J., Huang, G. H., Klein, B. E., & Klein, R. (2010). Obesity and depression symptoms in the Beaver Dam Offspring Study population. *Depression and anxiety*, 27(9), 846-851.

Bekiroğlu, S. ve Demiröz, F. (2020). Toplum ruh sağlığı merkezlerinden hizmet alan ağır ruhsal hastalığa sahip bireylerin sosyal işlevselliğinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1053-1079.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 19.04.2020
Makale Kabul Tarihi: 22.06.2020

TOPLUM RUH SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEN HİZMET ALAN AĞIR RUHSAL HASTALIĞA SAHİP BİREYLERİN SOSYAL İŞLEVSELLİĞİNİN İNCELENMESİ¹

Social Functioning of Individuals with Severe Mental Illness Who Receive Service from Community Mental Health Centers

Seval BEKİROĞLU*

Filiz DEMİRÖZ**

* Dr. Öğr. Görevlisi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-0712-6653, sbekiroglu@baskent.edu.tr

**Dr. Öğretim Üyesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0001-8606-7350, filiz.demiroz@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Ankara ili örneğinde Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinden (TRSM) hizmet alan ağır ruhsal hastalığa sahip (ARHS) bireylerin sosyal işlevselliğinin; sosyodemografik özellikleri, hastalık süreci, TRSM'den hizmet alma süreci, algıladıkları damgalanma ve sosyal destek düzeyleri ile ilişkisi çerçevesinde incelemektir. Araştırmanın örneklemini, Ankara ilinde bulunan üç TRSM'den hizmet alan 138 ARHS birey oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak; araştırmacı tarafından hazırlanan Soru Formu, Kısa İşlevsellik Değerlendirme Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Tüm veriler araştırmacı tarafından yüzyüze görüşme yöntemiyle 15 Mayıs 2017- 15 Ağustos 2017 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, orta düzeyde sosyal işlevselliğe sahip olan ARHS bireylerin cinsiyetleri, öğrenim durumları, gelir durumları, çalışma durumları, yaşam biçimleri, hastalık tanı süreleri, TRSM hizmetlerine dair memnuniyet düzeyleri, algıladıkları sosyal destek ve damgalanma ile sosyal işlevselliği arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarının, TRSM'de çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ARHS bireylerin sosyal işlevselliğini geliştirmek üzere planlayacağı ve uygulayacağı müdahalelerde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağır ruhsal hastalığa sahip birey, sosyal işlevsellik, toplum ruh sağlığı merkezleri.

¹ Bu çalışma, Seval BEKİROĞLU'nun Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda gerçekleştirdiği "Ekosistem Yaklaşımı Perspektifinden Ağır Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerin Sosyal İşlevselliğinin Karma Yöntem Tasarımıyla İncelenmesi" başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümünden oluşmaktadır.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the social functioning and its correlation with the sociodemographic and clinical characteristics, process of receiving service from Community Mental Health Centers, perceived social stigma, social support of individuals with severe mental illness (SMI) who received service from CMHCs in the sample of Ankara. Study participants were recruited 138 individual with SMI from receiving service three CMHCs in Ankara. As data collection instruments, a question form prepared by the researcher, Functioning Assessment Short Test Stigma Scale for Receiving Psychological Help and Multi-Dimensional Perceived Social Support Scale was used. The data of the study were collected to the face-to-face interviews by the researcher between May 15 and August 15 in 2017. According to the findings of the study, there is a significant correlation was found among the genders, education, income of home, employment status, living situation, age of onset, satisfaction levels about community mental health center's (CMHC) services, perceived social support and stigma and moderate social functioning of SMI. The results of this study are thought to be a guide in the interventions that social workers working in CMHC will plan and implement to improve the social functioning of individuals with SMI.

Key words: Individual with severe mental illness, social function, community mental health center

GİRİŞ

Sosyal işlevsellik kavramı, bireyin yaşadığı toplum içerisindeki başlıca rolünü gerçekleştirebilmesi ve kişinin temel gereksinimlerini karşılaması için gerekli olan görev ve aktiviteleri yerine getirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Hirschfeld vd., 2000, akt: Kupferberg, Bicksb, ve Haslerave, 2016: 314; Sheafor ve Horesji; 2015: 23). Burada bahsi geçen temel gereksinimler; beslenme, barınma, sağlık, kendini koruma, kabul görme, sosyal destek, hayatın anlamı ve amacı olması gibi son derece temel endişeleri ifade etmektedir. Bireylerin toplum içerisindeki başlıca rolünü gerçekleştirebilme becerisi ise aile ferdi, ebeveyn, çalışan, komşu ve vatandaş olmaya ilişkin rollerini yerine getirebilme becerisini ifade etmektedir (Sheafor ve Horesji; 2015: 23).

Ağır ruhsal hastalıklar (şizofreni, duygu durum bozuklukları); bilişsel, yönetsel ve sosyal beceri alanlarındaki yıkıcı etkisi nedeniyle bireylerde yeti yitimine sebep olan kronik hastalıklardır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Bu yönüyle ağır ruhsal hastalıklardan birine sahip (ARHS) bireyler için sosyal işlevsellik kavramı, hem önemli bir tanı kriteri, hem de iyileşmenin göstergesi olarak değerlendirilmesi yönüyle oldukça önemli bir meseledir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013; Erol vd., 2013; Kupferberg, Bicks ve Hasler, 2016). Özellikle şizofrenide bireylerin mesleki, kişilerarası ilişkiler ve kendine bakım gibi önemli işlevsellik alanlarında, bipolar bozuklukta ise bireylerin tüm sosyal işlevsellik alanlarında bozulma önemli bir tanı kriteri olarak değerlendirilmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

ARHS bireyler, hayatlarının birçok alanında sadece hastalık ve semptomları ile ilişkili olmayan sosyal işlevsellik sorunları yaşarlar (Arslan, Yazici, Yılmaz, Coskun, ve Kurt, 2015; Erol vd., 2009; Kaya, Aydemir ve Selçuki, 2009; Tirupati, 2018). Bu yönüyle tıbbi tedavi, çoğu zaman hastalık belirtilerinde olumlu değişim yaratırken işlevsel iyileşmede yetersizdir kalmaktadır (Tirupati, 2018). ARHS bireylerin sosyal işlevselliğinin geliştirilmesinde, ilaç tedavisine ek olarak kapsamlı rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi gereklidir. Öyle ki dünyada yapılan birçok çalışmada, ARHS bireylerin tedavisinde uygulanan toplum temelli rehabilitasyon uygulamaları ile birlikte, bireylerin sosyal işlevselliklerinde ve hastalıkla başa çıkma becerilerinde anlamlı gelişim sağlandığı vurgulanmaktadır (Chowdur, Dharitri, Kalyanasundaram, ve Suryanarayana, 2011; Liberman, 2009; Na vd., 2016; Noordsy ve O'Keefe, 1999).

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin odağında, hastalığın klinik seyrenden öte bireylerin yaşadıkları çevreden koparılmadıkları bir tedavi sisteminde desteklenerek kendilerine yetebilir hale gelebilmelerinin sağlanması yer almaktadır. Kişilerin kendilerine yetebilir hale gelmelerinde en önemli meselelerden biri olan sosyal işlevselliğin, toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında verilen hizmetlerin en önemli çıktılarından biri olmasının yanı sıra tedavi etkinliğini de önemli derecede etkileme özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Bu yönüyle toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri, ARHS bireylerin sosyal işlevselliğinin geliştirilmesinde oldukça önemlidir.

Türkiye'deki toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin 2011 yılından itibaren verilmeye başlaması ile yeni bir hizmet modeli olduğu söylenebilir. Bu tarihten önce hastane temelli ruh sağlığı hizmetlerinin verildiği ülkemizde, ARHS bireylerin daha çok hastane ortamında (ki bu çoğunlukla ruh sağlığı hastanesi olmuştur) çoğu zaman sadece tıbbi tedaviden yararlanabilme imkânı buldukları söylenebilir. Bu yönüyle tedavi programının, daha çok hastalığın belirtilerini azaltmaya odaklandığı ve bireylerin işlevselliğini geliştirmekten uzak olduğu söylenebilir. Nitekim bu dönemde yapılan çalışmalar, ARHS bireylerin sosyal işlevselliğinin düşük olduğunu göstermektedir (Eryıldız, 2008; Kaya vd., 2009).

2006 yılı itibari ile Türkiye'de, DSÖ'nün liderliğindeki uluslararası gelişmeler ve ruhsal hastalıkların ciddi oranda artması ile Ulusal Ruh Sağlığı Politikası (URSP, 2006) metninin yayımlanması ile ruh sağlığı hizmet sunumunda değişimin başladığı görülmektedir. Politika ilkeleri kapsamında, oldukça gecikmeli bir şekilde, dünyada 1968 yılından beri ruh sağlığı hizmet sunumunda hâkim olan toplum temelli ruh sağlığı hizmet modeline geçişi içeren Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (URSEP, 2011)

hazırlanarak yayınlanmıştır. Politika metni ve eylem planı çerçevesinde, ülkemizde toplum temelli ruh sağlığı hizmet modeline geçiş süreci başlatılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2006, 2011).

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine geçişle birlikte ARHS bireylerin tüm ihtiyaçlarını karşılayan bütüncül bir ruh sağlığı sisteminin kurulmasının önem kazandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, ARHS bireylere ve ailelerine yönelik destek mekanizmalarının oluşturulması, bireylerin mümkünse ailesinin veya yakınlarının yanında yaşamını sürdürmesi, bunun mümkün olmaması halinde ise ruh sağlığı ve hastalıkları hastaneleri yerine toplum içinde, onun bir parçası olarak yaşayabilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında verilen bu hizmetlerin ana düzenleyicisi ve kontrol merkezinin ise, aşamalı şekilde ülke genelinde açılması hedeflenen TRSM'lerin (toplam 236 TRSM) olması belirlenmiştir. 2011 yılından bugüne, planlanan TRSM'lerden 177'si hizmete açılmıştır (T. C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında ARHS bireylerin, tıbbi tedavinin yanı sıra psikososyal hizmetlerden de yararlanma fırsatı bulunduğu söylenebilir. Böylelikle ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerinde önemli gelişimler görülmeye başlanmıştır. Dünyada yapılan birçok çalışmada (Chowdur, Dharitri, Kalyanasundaram ve Suryanarayana, 2011; Liberman, 2009; Na vd., 2016; Noordsy ve O'Keefe, 1999) belirtildiği gibi, ARHS bireylerin tedavisinde uygulanan toplum temelli rehabilitasyon uygulamaları, bireylerin sosyal işlevselliklerinde ve hastalıkla başa çıkma becerilerinde anlamlı gelişim sağlamıştır (Arslan, Yazici, Yılmaz, Coskun ve Kurt, 2015; Ensari, Gültekin, Karaman, Koç ve Beşkardeş, 2013; Esen, Devrim, Şahin, Şahin ve Şimşek, 2014; Özdemir, Şafak, Örsel, Kahiloğulları ve Karadağ, 2017; Şahin ve Elboğa, 2019).

Türkiye'de URSP (2006) ve URSEP (2011) kapsamında, 2011 yılından itibaren açılmaya başlanan TRSM'lerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Buna paralel olarak toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri ve TRSM'lerle ilgili yapılan çalışmalarda da artış görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde, TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevselliğini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmaların bireylerin sosyal işlevselliğinin ne düzeyde olduğunu tanımlamaktan uzak olduğu söylenebilir. Çalışmalar; çoğunlukla toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin bireylerin sosyal işlevsellikleri üzerindeki etkisine odaklanmıştır (Arslan vd., 2015; Ensari vd., 2013; Özdemir vd., 2017; Söğütlü, Özen, Varlık, ve Güler, 2017;

Şahin ve Elboğa, 2019). Bu yönüyle, çalışmaların sosyal işlevselliğın daha çok tıbbi boyutlarına odaklandığı, ARHS bireylerin toplumdaki başlıca rollerini gerçekleştirebilme becerilerini içeren sosyal boyutunun ne düzeyde olduğunu ve bu konuda yaşadıkları sorunları değerlendirmekten uzak olduğu söylenebilir.

Sosyal işlevsellik kavramı, sosyal hizmeti diğer insani yardım mesleklerinden ayıran anahtar kavram olarak sosyal hizmet uygulamalarının merkezinde yer almaktadır. Öyleki sosyal hizmet uygulamalarının amacı, bireylerin sosyal işlevselliklerini arttırarak kendilerini daha iyi gerçekleştirebileceği bir çevre ortamını yaratmaktır (Duyan, 2010: 13). Öte yandan sosyal hizmet mesleği, her ne kadar tüm insanların sosyal işlevselliği ile ilgilenirse de ARHS bireyler gibi genellikle sosyal adaletsizliğe, ayrımcılığa ve baskıya maruz kalan toplumun en savunmasız kesimlerine öncelik vermektedir (Duyan, 2010: 19-22). Bu yönüyle toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin sunumunda multidisipliner ekibin önemli bir üyesi olan sosyal hizmet uzmanı, ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerinin arttırılmasında en önemli meslek elemanlarından biridir. Ancak ruh sağlığı alanında sosyal hizmete özgü yapılan araştırmalar incelendiğinde, ARHS bireylerin sosyal işlevselliğini ve yaşadıkları sorunları inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Buradan hareketle bu çalışma, değişen tedavi yaklaşımı ile birlikte TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevselliğinin ne durumda olduğunu sosyal hizmet bakış açısı ile betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak üzere, Ankara ili örneğinde TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri; sosyodemografik özellikleri, hastalık süreci, sosyal destek sistemleri, TRSM'den hizmet alma süreci ve algıladıkları sosyal damgalanma ile ilişkisi çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modellerinden ilişkiisel tarama modeli çerçevesinde, toplum temelli ruh sağlığı hizmeti alan ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerinin (bağımlı değişken) bağımsız değişkenlerle (sosyo-demografik özellikler, hastalık süreci, TRSM'den hizmet alma süreci, algıladıkları sosyal destek ve damgalanma) ilişkisi incelenmiştir. Sosyal işlevsellik ile bu değişkenler arasındaki ilişkiye bakılarak, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, birlikte bir değişim var ise bunun nasıl olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma evrenini; Ankara ilinde bulunan 3 TRSM'den en az 6 aydır hizmet alan ve en az ayda bir olmak üzere merkeze düzenli gelen, DSM-V-TR tanı

ölçütlerine göre ağır ruhsal hastalıklardan birine (şizofreni ve benzeri psikotik bozukluklar, duygudurum bozuklukları-bipolar bozukluk) ait teşhise sahip olan, ailesi ile beraber veya yalnız yaşayan 18 yaş üstü ARHS bireyler oluşturmaktadır. TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevselliğini incelerken, bu bireylerin aldıkları hizmetlerin işlevsellikleri ile ilişkisinin doğasını incelemede hizmet süresinin önemli bir gösterge olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle çalışma evreni belirlenirken, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin en önemli çıktılarında biri olan sosyal işlevselliğin yordanmasında, en az 6 aydır bu merkezlerden hizmet alan ve en az ayda bir olmak üzere merkeze düzenli gelen bireylerin araştırmaya alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Her TRSM'nin ARHS birey sayısı farklılık gösterdiğinden her merkezi temsil etmesi gereken örneklem sayısı; araştırma evreni içerisinde yer alan TRSM'ler (küme) ile bu merkezlerden hizmet alan ARHS bireylerin (küme elemanları) her birinin eşit seçilme şansına sahip olduğu, tüm evrene dönük genelleme yapmaya olanak sağlayan olasılıklı örnekleme yöntemlerinden oranlı küme örnekleme yöntemi ile hesaplanmıştır. Buna göre araştırmanın örneklemini, araştırmaya gönüllü katılım sağlamak isteyen ve kendini ifade etmede güçlük yaşamayan Etimesgut TRSM (31), Yenimahalle TRSM (44) ve Sincan TRSM (63) 'den hizmet alan toplam 138 ARHS birey oluşturmuştur. ARHS bireylere ilişkin tanımlayıcı bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bulgular

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	36	26.1
Erkek	102	73.9
Eğitim Durumu		
Temel Eğitim*	118	85.5
Temel Üstü Eğitim**	20	14.5
Medeni durum		
Evlenmemiş	64	46.4
Evli	48	35.5
Boşanmış	26	18.1
Hane geliri (Ortalama = 2500 TL)		
Ortalama üstü	75	54.3
Ortalama altı	63	45.7

Çalışma durumu		
Çalışmıyor	90	65.2
Çalışıyor	30	21.7
Emekli	18	12.1
	Min-max	Ortalam-Std
Yaş	22-68	44.19-10.11
TRSM'den hizmet alma süresi	1-5 yıl	02.81-1.21
TRSM hizmetlerinden memnuniyet düzeyi	2-5 puan	4.57 – 0.71
Hastalık süresi	2-37 yıl	16.50 - 8.11

*Temel eğitim: İlköğretim ve lise; **Temel üstü eğitim: önlisans, lisans ve üstü

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ARHS bireylerin sosyo-demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, aylık hane geliri, çalışma durumu, yaşam biçimi vb.), hastalık sürecine ve TRSM'den hizmet alma sürecine (merkezden hizmet alma süresi, hizmetlere ilişkin memnuniyet düzeyi vb) ilişkin verilerin elde edilmesinde, konuya ilişkin literatürden (Kaya, 2013; Gumber, 2011; Rodger, 2009) yararlanılarak araştırmacı tarafından geliştirilen toplam 54 adet sorudan oluşan "Soru Formu" kullanılmıştır.

ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerinin ölçülmesinde; Rosa ve ark. (2007) tarafından işlevselliğin seri bir biçimde değerlendirilmesini sağlamak üzere geliştirilen, Aydemir ve Uykur (2012) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan "Kısa İşlevsellik Değerlendirme Ölçeği" (KİDÖ) kullanılmıştır. KİDÖ soru biçimi itibarıyla işlevselliği ölçerken yeterliliğe vurgu yapmaktadır. KİDÖ; (1) otonomi/özzerklik (madde 1,2,3,4), (2) mesleki işlevsellik (madde 5,6,7,8,9), (3) bilişsel işlevsellik (madde 10,11,12,13,14), (4) mali konular (madde 15,16), (5) kişiler arası ilişkiler (madde 17,18,19,20,21,22) ve (6) boş zaman etkinlikleri (madde 23,24) olmak üzere altı boyutu içeren 24 maddeden oluşmaktadır. Dörtlü Likert (0=hiç zorlanma yok, 3=aşırı derecede zorlanma) tipinde, görüşmecinin uyguladığı ve derecelendirme yaptığı ölçeğin alt boyutlarının toplamından oluşan ölçek puanının yüksek olması kötü işlevselliği göstermektedir. Ölçeğin güvenilirlik çözümlenmelerinde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,960, test-yeniden test güvenilirlik katsayısı 0,945 olarak hesaplanmıştır (Aydemir ve Uykur, 2012).

ARHS bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin ölçülmesinde; Zimet ve ark. (1988) tarafından geliştirilen, Eker (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (SDÖ) kullanılmıştır. Bir öz bildirim ölçeği

olan SDÖ, her biri 4 maddeyi içeren aile (3., 4., 8. ve 11. maddeler), arkadaş (6., 7., 9. ve 12. maddeler) ve özel bir insan (1., 2., 5. ve 10. maddeler) olmak üzere desteğin kaynağına ilişkin üç boyutu içeren 12 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde 7 aralıklı (kesinlikle Evet'ten kesinlikle Hayır'a 1,2,3,4,5,6,7) Likert tipi ölçek kullanılarak derecelendirilmektedir. Ölçeğin tamamından alınabilecek en düşük puan 12 iken, en yüksek puan 84'tür. Buna göre toplam puanın yüksek olması algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu, düşük olması ise sosyal desteğin az olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach alpha değeri 0.66 olarak bulunmuştur (Eker, 2001).

ARHS bireylerin algıladıkları sosyal damgalanmanın incelenmesinde, Komiya, Good ve Sherrod (2000) tarafından geliştirilen, Topkaya (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği (PSDÖ) kullanılmıştır. Ölçek dördümlük likert tipinde (1= kesinlikle katılmıyorum ve 4=kesinlikle katılıyorum), toplam 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 5, en yüksek puan ise 20'dir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği, kişilerin psikolojik yardım alması durumunda toplum tarafından damgalanacağına ilişkin algısının yüksek olduğunu, puanın düşüklüğü ise yardım alınması durumunda kişinin toplum tarafından damgalanacağına ilişkin algısının düşük olduğunu ifade etmektedir (Topkaya, 2011). Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur.

Katılımcıların veri toplamada kullanılan ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin tanımlayıcı bulgulara Tablo 2'de yer verilmiştir. KİDÖ, SDÖ ve ASDÖ'ye ilişkin tanımlayıcı bulgular incelendiğinde; ARHS bireylerin en yüksek sosyal desteği ailelerinden (22.52 ± 5.47) almakla birlikte algıladıkları sosyal desteğin ortanın üstünde olduğu (53.04 ± 12.91), bu yönüyle algıladıkları sosyal desteğin yüksek olduğu görülmüştür. ARHS bireylerin ASDÖ puan ortalamalarının ortanın üstünde olduğu (12.16), bu yönüyle de kişilerin psikolojik yardım almalarından dolayı toplum tarafından damgalandığına ilişkin algısının yüksek olduğu anlaşılmıştır. ARHS bireylerin KİDÖ puanları ortalamalarının (37.20 ± 14.54) ortanın (36) çok az altında (37.20) olduğu bu yönüyle de sosyal işlevselliğinin çok düşük olmamakla birlikte yüksek de olmadığı, ortalama düzeyde olduğu anlaşılmıştır (KİDÖ'te yüksek puan düşük işlevselliği göstermektedir). Yine ARHS bireylerin sırasıyla mali konular, özerklik, boş zaman etkinlikleri ve kişilerarası ilişkiler alt ölçeklerinde ortanın altında puanlar alarak diğer alanlara göre görece daha yüksek işlevsellik gösterdikleri, bilişsel ve mesleki işlevsellikte ise ortanın üstünde puanlar alarak görece daha düşük sosyal işlevsellik gösterdikleri anlaşılmıştır.

Tablo 2. ARHS bireylerin araştırmada kullanılan KİDÖ, SDÖ ve ASDÖ'den aldıkları puanlara ilişkin tanımlayıcı bulgular

	Minimum- Maksimum değer	Ortalama-Standart Sapma
<i>Sosyal Destek</i>		
Aile	4-28	22.52-5.47
Özel bir insan	4-28	16.04-6.22
Arkadaş	4-28	14.27-7.13
SDÖ Toplam	22-84	53.04-12.91
ASDÖ	5-20	12.16-3.02.
<i>Sosyal İşlevsellik</i>		
Mali konular	0-6	2.6-2.06
Boşzaman etkinlikleri	0-6	2.73-1.88
Özerklik	0-12	5.76-3.12
Bilişsel işlevsellik	0-15	8.29-3.90
Kişilerarası ilişkiler	0-17	8.09-3.86
Mesleki işlevsellik	0-18	9.93-4.52
KİDÖ toplam	5-72	37.20-14.54

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci öncesinde, araştırmanın etik açıdan uygunluğunu değerlendirmek üzere Hacettepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 14.03.2017 tarih ve 16969557-381 sayılı karar ile Etik Kurul Onayı alınmıştır. Daha sonra merkezlerin bağlı bulunduğu hastane yöneticilerinden çalışmanın yapılması için gerekli izinler alınmıştır.

Çalışmada kullanılacak veri toplama araçlarında yer alan soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek amacıyla şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesine bağlı TRSM'den hizmet alan 5 ARHS birey ile ön uygulama yapılarak formlar yeniden gözden geçirilmiştir. Ön uygulamada elde edilen veriler araştırmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmanın verileri; 15 Mayıs – 15 Ağustos 2017 tarihleri arasında, haftaiçi her gün, araştırmaya katılmayı kabul eden ARHS bireyler ile hizmet aldıkları TRSM'de araştırmacı tarafından yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 20 (Statistical Program for the Social Sciences- SPSS 20.0) programı kullanılmıştır. Araştırmanın soru formu setleri numaralandırılarak SPSS ile bilgisayar ortamına aktarılmış, değişkenler yeniden kodlanmış, betimsel analizler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Shapiro Wilk's Testi yapılmıştır. Normal dağılım gösteren verilerin analizinde parametrik testler tercih edilmiştir. ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri ile sosyo-demografik özellikleri,

hastalık süreci, hizmet alma süreci, damgalanma durumları ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesinde pearson korelasyon analizi, iki grup karşılaştırılmasında iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi (t testi), üç veya daha fazla grup karşılaştırıldığında tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA/F testi) analizi kullanılmıştır. Araştırmada, istatistiksel anlamlılık %95 ($p < 0.05$) olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, öncelikle katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile KİDÖ toplam puan ve alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki farklılıklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Sonrasında ise; ARHS bireylerin sosyodemografik özellikleri, hastalık süreci, TRSM'den hizmet alma süreci, algıladıkları sosyal destek ve damgalanma düzeyleri ile KİDÖ toplam puan ve alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki ilişkiye (Pearson) dair bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3'te ARHS bireylerin sosyodemografik özellikleri ile KİDÖ toplam puan ve alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Yapılan analiz sonrasında, ARHS bireylerin medeni durumları ile KİDÖ toplam puan ve özerklik, mesleki işlevsellik, bilişsel işlevsellik, mali konular, kişilerarası ilişkiler ve boş zaman etkinlikleri alt ölçek puan ortalamaları arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p > 0.05$).

Kadın katılımcıların mesleki işlevsellik puanlarının erkeklerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu, bu yönüyle de daha düşük işlevsellik gösterdikleri görülmüştür. Çalışan ARHS bireylerin mesleki işlevsellikte ve kişilerarası ilişkilerde anlamlı derecede daha yüksek işlevsellik gösterdiği görülmüştür ($p < .05$). Birileri ile yaşayan ARHS bireylerin özerklik ($M=5.80$) ve mesleki işlevselliklerinin ($M=10.21$) anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür ($p < .05$).

Tablo 3. ARHS bireylerin sosyodemografik özellikleri ile kısa işlevsellik ölçeği puanları arasındaki ilişki (T Testi)

		Cinsiyet		Medeni Durum		Çalışma Durumu		Yaşam Biçimi	
		Kadın n=36	Erkek n=102	Evli n=48	Evli değil n=90	Çalışıyor n=18	Çalışmıyor n=120	Yalnız n=14	Birileri ile n=124
Özerklik	M -	5.91-	5.61-	6.18-	5.43-	6.00-	5.6-	3.85-	5.80-
	Std	.02	.17	.25	.03	.08	5.14	.57	.01
	p	0.62		0.17		0.65		0.020*	
Mesleki İşlevsellik	M -	11.7-	9.28-	9.56-	10.1-	7.22-	10.34-	7.42-	10.21-
	Std	.37	4.71	4.82	4.37	4.26	4.43	5.27	4.36
	p	0.001**		0.48		0.006**		0.028*	
Bilişsel işlevsellik	M -	8.41-	8.25-	8.45-	8.21-	7.66-	8.39-	6.50-	8.50-
	Std	.55	.04	.35	.67	.13	.88	.63	.78
	p	0.83		0.72		0.46		0.06	
Mali Konular	M -	1.77-	2.43-	2.37-	2.20-	1.83-	2.32-	2.07-	2.28-
	Std	.85	.12	.12	.05	.91	.09	.61	.01
	p	0.10		0.63		0.34		0.77	
Kişilerarası ilişkiler	M -	7.97-	8.12-	7.97-	8.15-	6.16-	8.38-	7.78-	8.12-
	Std	.29	0.5	3.92	3.84	3.97	3.77	4.15	3.84
	p	0.80		0.79		0.02*		0.75	
Boş zaman etkinlikleri	M -	2.94-	2.75-	2.91-	2.64-	2.11-	2.83-	3.14-	2.28-
	Std	.62	.05	.06	.79	.11	.84	.74	.90
	p	0.45		0.42		0.13		0.40	
KİDÖ Toplam	M -	38.81-	36.64-	38.06-	36.74-	31.00-	38.13-	30.50-	37.95-
	Std	1.47	5.49	17.1	3.02	4.87	4.33	6.93	4.13
	p	0.37		0.64		0.05		0.06	

*: p<0,05 **: p<0,01

Tablo 4'te ARHS bireylerin sosyodemografik özellikleri, hastalık süreci, TRSM'den hizmet alma süreci, algıladıkları sosyal destek ve damgalanma düzeyleri ile KİDÖ toplam puan ve alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre; ARHS bireylerin yaşı, TRSM'den hizmet alma süresi ile KİDÖ toplam puan ve alt ölçekleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı doğrusal ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte ARHS bireyler, eğitim düzeyleri arttıkça bilişsel işlevsellik (-.234), boş zaman etkinlikleri (-.171) ve KİDÖ genelinde (-.226) daha yüksek işlevsellik gösterirken, hane gelirleri arttıkça özerklikte (.185) daha düşük işlevsellik göstermektedir.

Hastalığın başlangıç yaşı arttıkça ARHS bireyler daha yüksek mesleki işlevsellik (-.215) göstermektedir. Hastalık süreleri arttıkça kişilerarası ilişkiler (.259), boş zaman etkinlikleri (.256) ve KİDÖ genelinde (.249) daha düşük işlevsellik göstermektedir. TRSM hizmetlerine dair memnuniyet düzeyleri arttıkça kişilerarası ilişkilerde (-.180) daha yüksek işlevsellik göstermektedirler (Tablo 4.).

Tablo 4. ARHS bireylerin Sosyodemografik özellikler, hastalık süreci, TRSM'den hizmet alma süreci, algıladıkları sosyal destek ve damgalanma düzeyleri ile kısa işlevsellik ölçeği puanları arasındaki ilişki (Pearson)

	Özerklik	Mesleki işlevsellik	Bilişsel işlevsellik	Mali konular	Kişilerarası ilişkiler	Boş zaman etkinlikleri	KİDÖ
Yaş	.019	-.051	-.001	.100	.078	.167	-.040
Eğitim	-.161	-.139	-.234**	-.111	-.139	-.171*	.226**
Hane geliri	.185*	.119	.100	.005	-.096	.032	.073
Hastalığın başlangıç yaşı	-.058	-.215*	-.156	-.044	-.078	.013	-.140
Hastalık süresi	.149	.165	.185*	.196*	.259**	.256**	.249**
TRSM'den hizmet alma süresi	.134	.059	-.069	-.044	-.048	-.010	.017
TRSM memnuniyet	-.035	.044	-.102	.040	-.180*	-.032	-.066
ASDÖ	.112	.185*	.236**	.181*	.287**	.134	.262**
Aile Arkadaş desteği	.010	-.024	-.030	-.024	-.267**	-.047	-.095
Özel bir insan	-.191*	-.109	-.300**	-.278**	-.316**	-.207*	-.301**
	-.52	-.176*	-.291**	-.182*	-.430**	-.291**	-.308**
SDÖ toplam	-.122	-.141	-.312**	-.257**	-.490**	-.276**	-.347**

* : p< 0.05 ** : p< 0.01

Yine Tablo 4'te incelendiğinde; ARHS bireylerin ASDÖ puan ortalamaları arttıkça mesleki işlevsellik (.185), bilişsel işlevsellik (.236), mali konular (.181), kişilerarası ilişkiler (.287) ve KİDÖ genelinde işlevselliğinin düştüğü görülmüştür. Aile destekleri arttıkça kişilerarası ilişkilerinde; arkadaş desteği arttıkça özerklik, bilişsel işlevsellik, mali konular, kişilerarası ilişkiler, boş zaman etkinlikleri ve KİDÖ genelinde; özel bir insan desteği arttıkça ise bilişsel işlevsellik, mali konular, kişilerarası ilişkiler, boş zaman etkinlikleri ve KİDÖ genelinde daha yüksek işlevsellik gösterdikleri görülmektedir. Genel olarak ARHS bireylerin algıladıkları sosyal desteğe baktığımızda ise; sosyal destek düzeyi arttıkça bilişsel işlevsellik, mali konular, boş

zaman aktiviteleri, kişilerarası ilişkiler ve KİDÖ genelinde daha yüksek işlevsellik gösterdikleri görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri; sosyodemografik özellikleri (cinsiyet, yaş, çalışma durumu, hane geliri, eğitim durumu, yaşam biçimi, medeni durum), hastalık süreçleri (hastalık başlangıç yaşı, hastalık süresi), TRSM'den hizmet alma süreçleri (hizmet alma süresi ve memnuniyet düzeyi), algıladıkları sosyal destek ve damgalanma ile ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırmaya katılan ARHS bireylerin sosyal işlevselliği, ülkemizde son dönemde TRSM'lerin ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri üzerindeki olumlu etkisini gösteren çalışma (Arslan vd., 2015, Ensari vd., 2013; Özdemir vd., 2017) bulgularından beklenenin aksine orta düzeydedir (Tablo 2). Ulusal ve uluslararası literatürle uyumlu bir şekilde ARHS bireylerin mesleki ve bilişsel işlevselliği daha düşüktür (Arslan vd., 2015; Kaya vd., 2009; Rosa vd., 2007; Xiang, Shum, Chiu, Tang, ve Ungvari, 2010). Mesleki işlevselliğin düşük olmasında, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin önemli bileşenlerinden olan ve URSEP'te de belirtilen bu bireylere yönelik destekli istihdam modellerinin (korunmalı iş yerleri) hala ülkemizde yaygınlaşmamasının etkili olduğu söylenebilir. Sadece Türkiye'de değil dünyada da yıllar geçmesine, yeni tedavi yöntemleri gelişmesine rağmen ARHS bireylerin çalışma hayatına katılımında hala ciddi sorunlar bulunmaktadır (Burns vd., 2008; Saavedra, López, González, Arias, ve Crawford, 2016). Bu durum değişmedikçe mesleki işlevselliklerinin artmasını beklemek pek de gerçekçi olmayacaktır.

Bu çalışmanın kadın ARHS bireylerin mesleki işlevselliğinin erkeklere göre daha düşük olduğu bulgusu, Türkiye'de hastalıktan bağımsız olarak, genel nüfus içerisinde kadınların çalışma hayatına katılım oranlarının erkeklere kıyasla oldukça düşük olmasının bir diğer yansıması olarak değerlendirilmiştir. The Global Gender Gap Report (2018)'a göre, Türkiye %68 fark ile dünyada sondan 20. ülke olarak çalışma hayatında cinsiyetler arasındaki farkın en çok olduğu ülkeler arasındadır. Dolayısıyla, kadınların çalışma hayatına az katılımının hastalık süreci ile de birleştiiğinde daha güç bir mesele olduğu söylenebilir. Öte yandan, bu çalışmanın bulgularından farklı şekilde, ulusal literatürde kadınların erkeklere göre mesleki işlevselliğinin daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalara da rastlanmıştır (Kavak ve Ekinci, 2014; Kaya, 2013). Bununla birlikte, ARHS bireylerin cinsiyeti ile sosyal işlevsellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, genellikle cinsiyetler arasında sosyal işlevsellik puanları

açısından anlamlı farklılığın olmadığını belirtmektedir (Erol vd., 2009; Güneş, 2010; Kavak ve Ekinci, 2014; Kaya, 2013; Usall vd., 2001; Xiang vd., 2010). Farklı şekilde, Saavedra ve arkadaşları (2016) çalışmalarında kadınların bağımsızlık yetkinlikte/özerklikte erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek işlevselliğe sahip olduğunu saptamıştır. Başka bir çalışmada da, bağımsızlık performans ve mesleki işlevsellikte kadınların erkeklere göre işlevselliğinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır (Şirin, 2008).

Bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde literatürde yapılan çalışmalarda, ARHS bireylerin yaşları (Erol vd., 2009; Kaya, 2013) ve medeni durumları (Erol vd., 2009; Kavak ve Ekinci, 2014; Usall vd., 2001) ile sosyal işlevsellik puan ortalamaları arasında anlamlı ilişkiye rastlanmadığını göstermektedir. ARHS bireylerin yaşları ile sosyal işlevsellikleri arasında anlamlı farklılığa rastlanmaması, hastalığın negatif ve pozitif belirtilerinin yaştan bağımsız olarak ortaya çıkması ve bu bireylerin sosyal işlevselliklerini daha çok etkilemesi ile açıklanabilir.

Çalışan ARHS bireylerin çalışmayanlara göre mesleki işlevsellikte ve kişilerarası ilişkilerde daha yüksek düzeyde işlevsellik gösterdikleri görülmüştür. Bu durumun maaşlı bir işi sürdürme kapasitesi ve işyerindeki görevleri yerine getirmedeki etkinlik olarak tanımlanan (Rosa vd., 2007) mesleki işlevsellik açısından beklenen çıktılardan biri olduğu söylenebilir. Literatürde bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte birçok çalışma, ARHS bireylerin çalışma durumu ile sosyal işlevsellikleri arasında pozitif ilişki bulunduğu dikkat çekerek çalışan ARHS bireylerin çalışmayan bireylere göre daha yüksek düzeyde işlevsellik gösterdiğini belirtmektedir (Angell ve Test 2002; Erol vd., 2009; Kaya, 2013; McGurk ve Meltzer, 2000; Saavedra vd., 2016; Srinivasan ve Thara, 1997; Şirin, 2008). Saavedra ve arkadaşları (2016)'nın vurguladığı üzere günümüz toplumlarında çalışmak, insanlara özerklik ve sosyal katılım için finansal kaynak sağlaması, vatandaşlığın ve sosyal kimliğin inşasını ve gerçek anlamda kullanımını teşvik etmesi ile kişilerin sosyal işlevselliğinin artmasına ve iyileşmesine önemli katkı sağlamaktadır. Özellikle ARHS bireylere yönelik geliştirilen istihdam modelleri ve mesleki rehabilitasyon programları ile kişilerin mesleki işlevselliği önemli derecede artmaktadır (Burns vd., 2009; Saavedra vd., 2016). Türkiye'de URSEP'te belirtilmesine rağmen mevcut durumda, ARHS bireylerin erişim sağlayabilecekleri ve yararlanabilecekleri istihdam modelleri ve mesleki rehabilitasyon programlarının olmaması ile birlikte bu sonucun şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Aslantürk (2016)'ün de belirttiği gibi, yasal mevzuatta yapılan düzenlemeler bu bireylerin istihdamında hareketlilik yaratmakta sınırlı kalmaktadır.

Yalnız yaşayan ARHS bireylerin, birileri ile yaşayanlara göre özerklikte ve mesleki işlevsellikte daha yüksek düzeyde işlevsellik sağladığının görülmesi araştırmanın dikkat çeken bulguları arasındadır. Bu durum, Türkiye’de ARHS bireylerin çoğunun ebeveynleri ile yaşamalarının (Arslan vd., 2015; Ensari vd., 2013) negatif etkisi olarak değerlendirilebilir. Türkiye gibi geleneksel ülkelerde hem geleneksel aile yapısının varlığı, hem de bu bireylere yönelik bakım modellerinin eksiklikleri ve ulaşılabilirliğinin az olması ile birlikte ARHS bireylerin bakımından genellikle birinci derecede aileleri sorumludur (Attepe zden ve Tuncay, 2018; Koujalgi ve Patil, 2013; Talwar ve Matheiken, 2010; Yip, 2006). Ailelerin ise ARHS bireylerin iyileēeđine, daha iyi olacağına dair inancı düşüktür (Grover ve Pradyumna, 2015). Bu durumun, ailelerin hastalığı gerekçe göstererek ARHS bireylere sorumluluk vermekten kaçınmaları ve ARHS bireylerin yapabileceklerine dair beklentilerini düşük tutmaları ile çoğu zaman sonuçlandığı söylenebilir (Bekiroğlu, 2018). Özellikle, Türkiye’de birincil bakım verenlerin anneler olduğundan (Attepe zden ve Tuncay, 2018) hareketle, annelerin çocuklarına karşı daha korumacı yaklaştığı, hatta o üzülmesin diye hastalığı çevrelerinden gizlediği bilinmektedir (Attepe zden ve Tuncay, 2018). Bu yönüyle birileri ile yaşamanın, ARHS bireylerin yaşama becerilerini geliştirmekten uzak korumacı bir yaklaşımı içerdiği söylenebilir. Yetersiz olduklarını ve daha iyisini yapamayacaklarını vurgulayan bir yaşam biçimini ifade ettiği söylenebilir. ARHS bireyleri güçsüzleştiren, çoğu Şeyi yapamayacağına ilişkin inancını güçlendirerek birilerine daha çok bağımlı kılan bir yaşam biçiminin ise başta özerklik ve mesleki işlevsellik olmak üzere işlevselliklerini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Özerkliğin önemli göstergelerinden biri olan kendi kararlarını alabilme becerisinin, ARHS bireyleri korumak adına çoğunlukla ebeveynleri tarafından istismar edildiği söylenebilir. Ebeveynlerin, ARHS bireylerin doğru kararlar alamayacaklarını düşünmeleri ya da aldıkları kararların sonuçlarının kendilerini de etkileme gücüne sahip olması sebebi ile bu hakkı istismar ettiği bilinmektedir (Bekiroğlu, 2018). Ailelerce ARHS bireylerin özellikle evlenme, tek başına yaşama ve para yönetimi gibi önemli yaşam alanlarına müdahale edildiği bilinmektedir (Balack vd., 2008; Moore vd., 2016; Bekiroğlu, 2018). Literatürde ise, bu çalışmanın bulguları ile uyumlu Şekilde ARHS bireylerin yaşam biçimi ile işlevsellikleri arasında farklılığın olduğunu belirten çalışmaların (Kavak ve Ekinci, 2015) yanı sıra farklılığın olmadığını belirten alışmalar (Güneş, 2010; Tatlıdil, 2008) da bulunmaktadır. Bu durum çalışmaların tarihlerine dikkat edildiğinde, 2011 yılı itibari ile sunulan toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin

varlığının ARHS bireylerin yalnız yaşama becerilerinin desteklenerek sosyal işlevselliklerine pozitif yönde katkı sağlaması ile açıklanabilir.

Bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde alanyazında, ARHS bireylerin eğitim düzeyi ile sosyal işlevsellikleri arasındaki anlamlı ilişkiye dikkat çekmektedir (Kaya, 2013; Sevindik vd., 2014, Xiang vd., 2010). Özellikle çalışmalar, negatif belirtilerin etkisi ile bilişsel işlevselliğin azalmasının ARHS bireylerin eğitim hayatlarını sekteye uğratarak sosyal işlevselliğini negatif yönde etkilediğine vurgu yapmaktadır (Xiang vd., 2010). Öteyandan, ARHS bireylerin eğitim durumu ile sosyal işlevsellikleri arasında anlamlı ilişki olmadığını (Savedra vd., 2016) bildiren çalışmalara da rastlanmaktadır.

Hane geliri arttıkça ARHS bireylerin özerklikte daha düşük düzeyde işlevsellik sağlaması araştırmanın bir diğer dikkat çeken bulgusudur. Bu durum, ARHS bireylerin çoğunun çalışmamasından (Çizelge 1) kaynaklı kendilerine ait gelirlerinin olmaması ve çoğunlukla birileri ile yaşamaları (Çizelge 1) ile açıklanabilir. Hane gelirinin yüksek olmasının, ailelerin korumacı yaklaşımını arttırarak ARHS bireylerin sorumluluklarını daha çok paylaşması ve bakımını üstlenmesi ile özerkliğini olumsuz etkilediği söylenebilir.

ARHS bireylerin hastalık başlangıç yaşı arttıkça mesleki işlevselliğinin yükseldiği görülmüştür. Öte yandan hastalık süresi arttıkça bilişsel işlevsellik, mali konular, kişilerarası ilişkiler, boş zaman etkinlikleri alt boyutlarında ve sosyal işlevselliğin genelinde ARHS bireyler daha düşük işlevsellik göstermektedir. Literatürde bu çalışmanın bulguları ile uyumlu bir şekilde, ARHS bireylerin hastalık süreleri ile sosyal işlevsellikleri arasında anlamlı ilişkinin olduğunu belirten çalışmaların (Costa vd., 2014; Kavak ve Ekinci, 2014) yanı sıra farklılığın olmadığını belirten çalışmalar (Erol vd., 2009; Kaya, 2013; Tatlıdil; 2008; Xiang vd., 2010) da bulunmaktadır. Costa ve ark (2014) ARHS bireylerin hastalıklarının erken ve geç dönemlerindeki işlevselliklerini inceledikleri çalışmalarında, hastalık süresinin artması ile kişilerin mesleki işlevselliklerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Başka bir çalışmada, hastalığın süresi arttıkça ARHS bireylerin günlük yaşam becerilerinde ve sosyal işlevselliğinde anlamlı düzeyde iyileşme olduğu saptanmıştır (Kavak ve Ekinci, 2014). Bu durum, Kavak ve Ekinci'nin (2014) çalışmalarında belirttiği gibi, hastalığın süresi arttıkça ARHS bireylerin hastalığa uyumlarının artmasının işlevselliklerini pozitif yönde etkilemesi ile açıklanabilir. Öte yandan Angell ve Test'in (2002) belirttiği üzere, ARHS bireylerin ruhsal hastalığa sahip olmayan bireylerle oranla, sosyal ilişkilerindeki yüksek memnuniyetsizlik (Lehman vd., 1982; Huxley ve

Warner, 1992) ve yalnızlık (Brown, 1996; Gerstein vd., 1987) düzeylerinin hastalık sürelerinin artması ile birlikte daha da artarak sosyal işlevselliğini negatif yönde etkilediği de söylenebilir.

ARHS bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça bilişsel işlevsellik, mali konular, boş zaman aktiviteleri, kişilerarası ilişkiler ve sosyal işlevselliğın genelinde olmak üzere daha yüksek düzeyde işlevsellik gösterdikleri araştırma bulgusu, bir kez daha sosyal desteğın bu bireyler için önemini ortaya koyar niteliktedir. Öte yandan, aile desteğı yüksek olduğu görölen ARHS bireylerin ailelerinden aldığı bu desteğın, daha çok sorunlarını ve özel konularını konuşup paylaşabildikleri duygusal destek (Cohen ve Wills, 1985) düzeyinde kalarak kişilerarası ilişkilerindeki işlevselliğini arttırmakla sınırlı kaldığı da gözden kaçırılmamalıdır. Davis ve Brekke (2014)'nin de belirttiği üzere, ARHS bireylerin ailelerinden aldığı destek, onların zorlu yaşam olaylarını değerlendirme/anlamlandırma sürecinde stresini azaltarak değişime yönelik motivasyonunu arttırdığında ancak işlevselliğini geliştirme özelliğine sahip olmaktadır. Yine onların vurguladığı üzere, ARHS bireylerin yaşadıkları sorunlarla baş etme becerilerini geliştiren sosyal destek sistemlerinin varlığı işlevselliğının artmasına yardımcı olmaktadır. Öyle ki, başlarda ARHS bireylerin hastalık süreci ile baş etme dendiğinde daha çok hastalığın negatif belirtilerine odaklanılırken şimdilerde ise tedavi uyumu, yaşam kalitesi ve sosyal işlevsellik ile olan pozitif ilişkisinden dolayı sosyal destek sistemlerine odaklanılmaktadır (Angell ve Test 2002; Corrigan ve Phelan, 2004; Davis ve Brekke, 2014; Erol vd, 2009; McDonald ve Badger, 2002).

ARHS bireylerin TRSM hizmetlerinden memnun olma derecesi arttıkça kişilerarası ilişkilerde daha yüksek işlevselliğe sahip olmaları, alınan hizmetlerin kişilerin sosyal ilişkilerini güçlendirmesi ile açıklanabilir. Öte yandan Bellido-Zanin ve arkadaşları (2015), toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinden faydalanmanın belirleyicisi olarak sosyal işlevselliği inceledikleri çalışmalarında, kişilerarası ilişkilerdeki yüksek düzeydeki işlevselliğın bu hizmetlerin kullanımında önemli bir belirleyici olduğunu bildirmiştir. Onlara göre, iletişim becerileri daha iyi olan, dolayısıyla dışarıda bir sosyal çevresi olan bireylerin TRSM'den hizmet alma düzeyi daha düşüktür. Bununla birlikte literatürde, TRSM'den hizmet almanın ARHS bireylerin işlevselliğleri üzerine olumlu etkisini gösteren çalışma bulgularının (Arslan vd., 2015; Ensari vd., 2013) aksine bu çalışmada, sadece kişilerarası ilişkilerde anlamlı düzeyde ilişkiye rastlanması da gözden kaçırılmamalıdır.

Bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde alanyazındaki çalışmalarda da, ARHS bireylerin TRSM hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeyinin ve kalite algısının yüksek olduğu görülmektedir (Avcı vd., 2016; Kaşka, 2017; Saylavcı, 2014). Bireylerin herhangi bir şeye dair memnuniyeti, olması gerekene ilişkin bilgi düzeyi ve beklentileri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu yönüyle, ARHS bireylerin yüksek memnuniyet düzeyi, verilen hizmetlerin çok iyi olduğu anlamını taşımayabilir. Memnuniyetleri, TRSM hizmetlerini geçmişteki hizmet deneyimleri ile kıyaslamaları ile ilişkili olabilir. Avcı ve arkadaşları (2016)'nın TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin memnuniyet düzeylerini inceledikleri çalışmalarında; ARHS bireyler çoğunlukla kendilerine gösterilen özen ve önemin en önemli hizmet alanı olduğunu belirtmişlerdir. Yine onların çalışmasında ARHS bireylerin en fazla memnun oldukları alanın güven alt boyutu, en az memnun oldukları alanın ise sunum/görünüş alt boyutu olduğunu belirtmeleri, ARHS bireylerin değerlendirmelerini bilgiden öte duyguları ile ilişkili yaptıkları söylenebilir. Nitekim bu çalışmada, ARHS bireylerin TRSM'den hizmet alma süresi ile işlevsellikleri arasında anlamlı ilişkiye rastlanmaması bu şekilde açıklanabilir.

Alanyazında, TRSM'den hizmet alma süresi ile ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar; çoğunlukla altı ay (Noordsy, ve O'Keefe, 1999), bir yıl (Ensari vd., 2013; Na vd., 2016; Özdemir vd., 2017), iki yıl (Robinson vd., 2004) ve 3 yıl (Arslan vd., 2015) olmak üzere izlem çalışmalarından oluşmaktadır. Farklı izlem sürelerine sahip olan bu çalışmalar, ARHS bireylerin merkeze başlangıçlarındaki işlevsellik düzeyleri ile izlem süresi sonrasındaki işlevsellik düzeylerini karşılaştırmış ve TRSM'den hizmet almanın ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri üzerinde pozitif yönde etkisinin bulunduğunu göstermiştir. Na ve arkadaşları (2016) çalışmalarında, özellikle TRSM'den hizmet alma süresi arttıkça mesleki işlevsellik düzeyinin yükseldiğini belirtmektedirler. Farklı olarak Mueser ve arkadaşları, (1998), vaka yönetimi ve toplum temelli tedavi modellerinin ARHS bireylerin sosyal işlevselliğine etkisini inceleyen 75 çalışmanın çıktılarını sistematik inceledikleri çalışmalarında, uygulanan her iki tedavi modelinin de bireylerin başta mesleki işlevselliğinde olmak üzere sosyal işlevselliğinde çok az etkisinin olduğunu bildirmiştir. Bu yönüyle, bu çalışmanın verileri TRSM'den hizmet almanın ARHS bireylerin işlevsellikleri üzerindeki etkisini göstermede yetersiz kalmakla birlikte, literatürden farklı olarak merkezden hizmet alma süresi ile ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Son olarak alanyazındaki çalışmaların (Gerlinger vd., 2013; Lysaker, Vohs ve Tsai, 2009; Munoz vd., 2011; Yanos vd., 2010; Yanos vd., 2012) sonuçları ile benzer şekilde bu çalışmada da, ARHS bireylerin algıladıkları damgalanma düzeyi arttıkça zerlik haricindeki işlevselliğin tüm alt boyutlarında ve genelinde daha düşük düzeyde işlevsellik gösterdikleri görülmüştür. Öte yandan literatürde, ARHS bireylerin damgalanma düzeyleri ile sosyal işlevsellikleri arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığını belirten alışmalar (Switaj Wciórka, Smolarska-şwitaj ve Grygiel, 2009) da bulunmaktadır. Bu çalışmanın katılımcılarının yüksek sosyal damgalanma düzeyine sahip olduğu (bkz. Tablo 1) bulgusu da göz önünde bulundurulduğunda TRSM'lerin hizmetleri arasında yer alan damga karşıtı uygulama yapma konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir.

Algılanan damgalanma; bireyin yaşadığı toplum içerisinde hangi gruba dahil olduğuna ve damgalanmış bir grubun yesi olarak kendisini görmeye ilişkin inancını ifade etmektedir (Gerlinger vd., 2013). Algılanan damgalanmanın, ARHS bireylerin benlik saygılarını azaltarak (Kök ve Demir, 2018; Lysaker vd., 2007) kendilerini toplumun bir yesi olarak hissetmesini engellediği, dolayısıyla da toplumsal hayattan giderek daha fazla kaçınır hale gelmelerine neden olduğu bilinmektedir (Gerlinger vd., 2013). Algılanan damgalanmanın ARHS bireylerin kendilerini toplumdan daha çok soyutlayarak kk bir çevreye hapsettiği, dolayısı ile sosyal hayata katılımını azalttığı, bu durumunda sosyal işlevselliklerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Yine ARHS bireylerin damgalanma düzeyi arttıkça tedavi hizmetine daha az başvurduğu, bu durumda hastalığın seyri ile birlikte sosyal işlevselliğini de olumsuz etkilediği bilinmektedir (Bozan; 2019; Corrigan vd., 2009; Hawke vd., 2013; Gerlinger vd., 2013; Livingston ve Boyd, 2010). ARHS bireylerin en yoğun damgalamayı ise çalışma hayatında yaşadığı, bunun da kişilerin mesleki işlevselliğinin düşmesine neden olarak sosyal işlevselliğini olumsuz etkilediği bilinmektedir (Yanos vd., 2010; Yanos vd., 2012). Özellikle kişilerin benlik saygısını azaltarak bir işte çalışma isteğini azalttığı bilinmektedir (Lysaker vd., 2007). Bu yönüyle bu çalışmanın bulguları, ARHS bireylerin hayatında oldukça önemli olan damgalanma ile etkin mücadele edilmesinin önemini bir kez daha vurgular niteliktedir.

SONUÇ

Araştırma bulguları ARHS bireylerin orta düzeyde sahip oldukları sosyal işlevselliklerinin; cinsiyetleri, çalışma durumları, hane gelirleri, eğitim durumları, yaşam biçimleri, hastalık tanı yaşları, hastalık süreleri, TRSM hizmetlerine dair

memnuniyet düzeyleri, algıladıkları sosyal destek ve sosyal damgalanma düzeyleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu gösterirken; yaşları, medeni durumları ve TRSM'den hizmet alma süreleri ile anlamlı düzeyde ilişki ortaya koymamıştır. Bu yönüyle çalışmanın sonuçları, TRSM'lerden hizmet alan ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerini ve sosyal işlevsellikleri ile ilişkili faktörleri tanımlamakla birlikte, TRSM'lerin veya TRSM'lerce verilen hizmetlerin bireylerin sosyal işlevsellikleri ve işlevsellikleri ile ilişkili bu faktörler üzerindeki etkisine yönelik bir söylemde bulunma konusunda yetersizdir.

Çalışmanın bulgularının, ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri ile ilişkili faktörleri ortaya koyması yönüyle sosyal hizmet uzmanlarının müdahale stratejilerini belirlemelerine önemli katkı vereceği düşünülmektedir. Bu yönüyle, sosyal hizmette kanıta dayalı uygulama yapmaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARHS bireylerin sosyal işlevsellikleri ile ilgili yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik neler yapılabileceği veya yapılması gerektiği konusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

- TRSM'lerde çalışan SHU'lar insan hakları, güçlendirme, farklılıklara saygı, hizmetlere adil erişim, kendi kaderini tayin etme gibi temel sosyal hizmet değerleri doğrultusunda, ARHS bireylerin sosyal işlevselliklerini arttırmak üzere mesleki müdahalelerini gerçekleştirmelidir. Özellikle yalnız yaşayan bireylerin sosyal işlevselliklerinin daha yüksek olduğu bulgusundan hareketle, kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde (yalnız yaşamalarının, evlenmelerinin, vasilik gibi) bireylerin yaşamlarının kontrolünü sağlamaları konusunda yardımcı olmalıdır. Sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımını kullanarak, ARHS bireylerin kendilerini sınırlayan olumsuz duygularını ve algılarını değiştirmesine, yaşamlarında değişiklik yaratması için güçlerini fark etmesine ve kullanmasına yardımcı olmalıdır. Benzer şekilde ailelerinin de ARHS bireyleri güçsüzleştiren duygularının ve algılarının farkına varmasını sağlayarak bu duyguların ve algıların değişmesine öncülük etmelidir.
- Yalnız yaşayan ARHS bireylerin özerkliklerinde olmak üzere daha yüksek işlevsellik gösterdiği bulgusundan hareketle; TRSM'lerce ARHS bireylerin tek başına yaşayabilme becerilerini geliştirmeye yönelik beceri eğitimlerinin verilmesi oldukça önemlidir. Merkezlerce verilecek beceri eğitimleri, çoğunlukla birileri ile yaşayan ARHS bireylerin yaşam ortamlarında değişimin sağlanabilmesi için ailelerin katılımı sağlanarak gerçekleştirilmelidir.

- ARHS bireylerin algıladıkları damgalanma düzeyi arttıkça sosyal işlevselliklerinin anlamlı düzeyde azaldığı bulgusundan hareketle, toplumda ARHS bireylere yönelik yanlış inanışları değiştirmeye yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Öte yandan sadece eğitim vermekle kişilerin yaşadığı damgalanmanın azalacağını beklemek pek de gerçekçi olmayacaktır. Toplumun ARHS bireylerin yaşadıkları sorunları anlamasını sağlamaya ilişkin empati becerisinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bunu sağlamak üzere, teorik eğitimler yerine uygulamalı eğitimler yapılmalı, ARHS bireylerin toplumsal hayata katılımı arttırılmaya çalışılmalıdır. Toplumsal temas ve eğitim çalışmaları ile toplumda bu kişilere yönelik var olan “kontrolsüz davranan, şiddete meyilli birey” imajının yıkılarak ARHS bireylerin “çalışan, anne, baba, vatandaş, komşu, arkadaş” gibi sosyal rolleri ile öne çıkmaları sağlanmalıdır. Medyada bu kişilere yönelik yapılan olumsuz haber ve söylemlere karşı sivil toplum kuruluşlarının politik gücünden yararlanılarak hukuki yöntemlerle söylemlerinin sorumluluklarını almaları sağlanmalıdır. Dahası medyanın damgalamayı arttırıcı etkisi ele alındığında, bu gücün damgalanmayı azaltmaya yönelik kullanılmasına çalışılmalıdır. ARHS bireylerin damgalanma ile mücadele etkili savunma mekanizmaları kullanmalarına yardımcı olunmalıdır.
- ARHS bireylerin mesleki işlevselliklerinde daha düşük işlevselliğe sahip oldukları bulgusundan hareketle, bireylerin çalışma hayatına katılımı önündeki engeller açığa çıkarılmalı ve bu engelleri ortadan kaldırmaya yönelik mesleki müdahaleler gerçekleştirilmelidir. Mikro düzeyde, ARHS bireylere engelli istihdam programları ve mesleki eğitim programları hakkında bilgi verilerek onların bu programlardan yararlanması sağlanmalıdır. Sigortasız çalışmaktan doğacak hak kayıpları hakkında bilgi verilerek güvenceli çalışmaları desteklenmelidir. Mezzo düzeyde, iş yerlerinde ARHS bireylerin hastalıklarından kaynaklı hak kaybı yaşamamasının takipçisi olunmalı, sorun yaşadığı durumlara gerektiğinde müdahale edilmelidir. TRSM’ler bünyesinde ARHS bireylerin mesleki becerilerinin arttırılmasına yönelik uygulama ve programların gerçekleştirilmesine öncülük edilmelidir. Makro düzeyde, ARHS bireylerin çalışma hayatında yaşadığı zorlukları göz önünde bulunduran ve çözüme ulaştıran istihdam programlarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

- ARHS bireylerin bilişsel işlevselliğini geliştirmek üzere, dikkat ve anlama becerilerini geliştirmeye yönelik TRSM'lerce okuma saatleri organize edilebilir. Benzer şekilde film gösterimleri yapılarak film tartışma toplantıları da organize edilebilir.
- Son olarak bu çalışmanın katılımcılarının çoğunlukla orta yaş dönemindeki ARHS bireylerden olduğundan hareketle, benzer çalışmaların yaşlılık ve gençlik dönemindeki örneklem grubu üzerinde yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Veri toplama süreci öncesinde, araştırmanın etik açıdan uygunluğunu değerlendirmek üzere Hacettepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 14.03.2017 tarih ve 16969557-381 sayılı karar ile Etik Kurul Onayı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı. Beşinci Baskı (DSM-5), (Çev. Köroğlu E), . Ankara: Hekimler Yayın Birliği.*
- Aslantürk, H. (2016). Community Integration and Social Rights in Mental Health Area. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10(4), 259-270.*
- Arslan, M., Yazici, A., Yılmaz, T., Coskun, S., ve Kurt, E. (2015). Rehabilitasyon programının şizofreni hastalarının kliniği, sosyal işlevselliği ve yaşam kalitesi üzerindeki uzun dönem etkileri: İzleme çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16(4), 238.*
- Attepe Özden, S., ve Tuncay, T. (2018). The experiences of Turkish families caring for individuals with Schizophrenia: A qualitative inquiry. *International Journal of Social Psychiatry, 64(5), 497-505.*
- Aydemir, Ö., ve Uykur, B. (2012). Kısa İşlevsellik Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe Sürümünün Bipolar Bozuklukta Güvenilirliği ve Geçerliliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 23, 193-200.*
- Avcı, D., Kelleci, M., Yatmaz, M. ve Doğan, S. (2016). Toplum ruh sağlığı merkezinde izlenen hastaların memnuniyet düzeyleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17 (4), 17.*
- Bekiroğlu, S. (2018). *Ekosistem Yaklaşımı Perspektifinden Ağır Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerin Sosyal İşlevselliğinin Karma Yöntem Tasarımı İle İncelenmesi*, Hacettepe University, Ankara.
- Bellido-Zanin, G., Pérez-San-Gregorio, M. Á., Martín-Rodríguez, A., & Vázquez-Morejón, A. J. (2015). Social functioning as a predictor of the use of mental health resources in patients with severe mental disorder. *Psychiatry research, 230(2), 189-193.*

- Burns, T., Catty, J., White, S., Becker, T., Koletsi, M., Fioritti, A., . . . Wiersma, D. (2008). The impact of supported employment and working on clinical and social functioning: results of an international study of individual placement and support. *Schizophrenia Bulletin*, 35(5), 949-958.
- Chowdur, R., Dharitri, R., Kalyanasundaram, S., ve Suryanarayana, R. N. (2011). Efficacy of psychosocial rehabilitation program: The RFS experience. *Indian journal of psychiatry*, 53(1), 45.
- Cohen, S. ve Wills, T.A. (1985) Stress, Social Support and The Buffering Hypothesis. *Psychol Bull*, 98, 310-357.
- Corrigan, P. W., & Phelan, S. M. (2004). Social support and recovery in people with serious mental illnesses. *Community mental health journal*, 40(6), 513-523.
- Corrigan, P.W., Larson, J.E., Rusch, N. (2009). Self-stigma and the “why try” effect: impact on life goals and evidence-based practices. *World Psychiatry* 8, 75–81.
- Davis, L., & Brekke, J. (2014). Social support and functional outcome in severe mental illness: The mediating role of proactive coping. *Psychiatry Research*, 215(1), 39-45. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychres.2013.09.010>
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ekolojik Yaklaşım. (ss. 154-169). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Eker, D. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek olceginin gozden gecirilmis formunun faktor yapisi, gecerlik ve guvenirligi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12, 17-25.
- Ensari, H., Gültekin, B. K., Karaman, D., KOÇ, A., ve Beşkardeş, A. F. (2013). Bolu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi hizmetlerinin şizofreni hastalarındaki yaşam kalitesi, yeti yitimi, genel ve sosyal işlevsellik üzerine etkisi: Bir yıllık izleme sonuçları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14(2), 108-114.
- Erol, A., Keleş Ünal, E., Tunç Aydın, E., ve Mete, L. (2009). Şizofrenide Sosyal İşlevselliği Yordayan Etmenler. *Turk Psikiyatri Dergisi*, 20(4).
- Eryıldız, D. (2008). *Gündüz hastanesi ve rehabilitasyon merkezi'ne devam eden kronik şizofreni hastaları ile bir rehabilitasyon programına katılmayan kronik şizofreni hastalarının işlevsellik ve yaşam kalitesi açısından karşılaştırılması*, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul , Turkey.
- Esen, G., Devrim, C., Şahin, E., Şahin, Ş., ve Şimşek, E. (2014). Kırıkkale toplum ruh sağlığı merkezi'nde takip edilen şizofreni hastalarının değerlendirilmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16(2), 15-19.

- Gerlinger, G., Hauser, M., Hert, M., Lacluyse, K., Wampers, M., & Correll, C. U. (2013). Personal stigma in schizophrenia spectrum disorders: a systematic review of prevalence rates, correlates, impact and interventions. *World Psychiatry*, 12(2), 155-164.
- Grover, S., ve Pradyumna, S. C. (2015). Coping among the caregivers of patients with schizophrenia. *Industrial psychiatry journal*, 24(1), 5.
- Gumber, S. (2011). *Living in the Community with Serious Mental Illness: Community Integration Experiences of Clubhouse Members*. Bowling Green State University.
- Güneş, D. (2010). *Şizofreni hastalarının yaşam kalitesinin ve sosyal işlevselliğinin objektif ve subjektif değerlendirmesi*. Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, Turkey.
- Kavak, F., ve Ekinci, M. (2014). Kendi evlerinde yaşayan ve korumalı evlerde yaşayan şizofreni hastalarının yaşam niteliklerinin ve işlevsel iyileşme düzeylerinin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 588-598.
- Kaya, E., Aydemir, Ö., ve Selçuki, D. (2009). Remisyondaki iki uçlu hastalarda kalıntı duygudurum belirtilerinin bilişsel ve toplumsal işlevsellik üzerine etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 124-130.
- Kaya, Y. (2013). *Şizofreni Hastalarının Sosyal İşlevsellikleri ve Hastalara Bakım Veren Yakınlarının Bakım Yüğü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kaşka, L. (2017). Bir toplum ruh sağlığı merkezine başvuranların ve yakınlarının algıladıkları hizmet kalitesinin servqual ölçeği ile değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Komiya, N., Good, G. E., ve Sherrod, N. B. (2000). Emotional openness as a predictor of college students' attitudes toward seeking psychological help. *Journal of counseling psychology*, 47(1), 138.
- Koujalgi, S. R., ve Patil, S. R. (2013). Family burden in patient with schizophrenia and depressive disorder: a comparative study. *Indian journal of psychological medicin*, 35(3), 251.
- Kupferberg, A., Bicks, L., ve Hasler, G. (2016). Social functioning in major depressive disorder. *Neuroscience ve Biobehavioral Reviews*, 69, 313-332.
- Lysaker, P. H., Vohs, J. L., & Tsai, J. (2009). Negative symptoms and concordant impairments in attention in schizophrenia: Associations with social functioning, hope, self-esteem and internalized stigma. *Schizophrenia Research*, 110(1), 165-172.

- Liberman, R. P. (2009). *Recovery from disability: Manual of psychiatric rehabilitation*: American Psychiatric Pub.
- McGurka, S.R., Meltzer, H.Y. (2000). The role of cognition in vocational functioning in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 45,175–184.
- Munoz, M., Sanz, M., Perez, S.E., Delos A., Quiroga, M.. (2011). .Proposalof a socio-cognitive-behavioral structural equation model of internalizedstigma in people with severe and persistent mental illness. *PsychiatryResearch*, 30, 402–408
- Na, E. J., Kang, N.-I., Kim, M.-Y., Cui, Y., Choi, H.-E., Jung, A. J., ve Chung, Y. C. (2016). Effects of Community Mental Health Service in Subjects with Early Psychosis: One-Year Prospective Follow Up. *Community mental health journal*, 52(6), 724-730.
- Noordsy, D. L., ve O'Keefe, C. (1999). Effectiveness of combining atypical antipsychotics and psychosocial rehabilitation in a community mental health center setting. *The Journal of clinical psychiatry*, 60, 47-53.
- Özdemir, I., Şafak, Y., Örsel, S., Kahiloğullari, A. K., ve Karadağ, H. (2017). Bir toplum ruh sağlığı merkezinde şizofreni hastalarına uygulanan ruhsal-toplumsal uyumlandırma etkinliğinin araştırılması: Kontrollü çalışma. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(5), 419.
- Rosa, A. R., Sánchez-Moreno, J., Martínez-Aran, A., Salamero, M., Torrent, C., Reinares, M., . . . Ayuso-Mateos, J. L. (2007). Validity and reliability of the Functioning Assessment Short Test (FAST) in bipolar disorder. *Clinical Practice Epidemiology in Mental Health*, 3(1), 5.
- Saavedra, J., López, M., González, S., Arias, S., ve Crawford, P. (2016). Cognitive and social functioning correlates of employment among people with severe mental illness. *Community mental health journal*, 52(7), 851-858.
- Saylavcı, E. (2014). Toplum ruh sağlığı merkezlerine başvuran hastaların memnuniyet durumlarının istatistiksel değerlendirmesi: Kahramanmaraş Şirikçioğlu TRSM Uygulaması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Şahin, Ş., ve Elboğa, G. (2019). Toplum ruh sağlığı merkezinden yararlanan hastaların yaşam kalitesi, tıbbi tedaviye uyumu, içgörü ve işlevsellikleri. *Cukurova Medical Journal*, 44(2), 1-8.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. J. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. 2. Baskı. (D. B. Çiftci, Edt.). Ankara: Nika Yayınevi.

- Şirin, B. (2008). *Bir Sağlık Ocağına Başvuran Ruh Sağlığı Bozulmuş Hastaların Yaşam Kalitesi ve Sosyal İşlevsellik Durumunun Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- T. C. Sağlık Bakanlığı. (2020, 10.04.2019). Toplum ruh Sağlığı Merkezleri Listesi. Erişim: <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43118/toplum-ruh-sagligi-merkezleri-trsm-listesi.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Ruh Sağlığı Politikası*. T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara: Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2011). *Ulusal ruh sağlığı eylem planı (2011-2023)*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Talwar, P., ve Matheiken, S. T. (2010). Caregivers in schizophrenia: A cross cultural perspective. *Indian journal of psychological medicine*, 32(1), 29.
- The Global Gender Gap Report. (2018). *World Economic Forum*. Retrieved from Geneva: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2018>
- Tirupati, S. (2018). The Principles and Practice of Psychiatric Rehabilitation. *Indian Journal of Mental Health Neurosciences*, 1(1), 8-12.
- Topkaya, N. (2011). *Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalanma, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, Turkey.
- Usall, J., Araya, S., Ochoa, S., Busquets, E., Gost, A., ve Marquez, M. (2001). Gender differences in a sample of schizophrenic outpatients. *Comprehensive psychiatry*, 42 (4), 301-305.
- Uz Gül E., Can, D. Ö., Kılıçaslan Şahin, E. H., Şahin, Ş., ve Şimşek, E. (2014). Kırıkkale toplum ruh sağlığı merkezi'nde takip edilen şizofreni hastalarının değerlendirilmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16(2).
- Xiang, Y.-T., Shum, D., Chiu, H. F., Tang, W.-K., ve Ungvari, G. S. (2010). Association of demographic characteristics, symptomatology, retrospective and prospective memory, executive functioning and intelligence with social functioning in schizophrenia. *Australian New Zealand Journal of Psychiatry*, 44(12), 1112-1117.
- Yanos, P.T., Lysaker, P.H., Roe, D. (2010). Internalized stigma as a barrier to improvement in vocational functioning among people with schizophrenia- spectrum disorders. *Psychiatry Research*, 178, 211-213.
- Yip, K.-s. (2006). A suggested push model for interpreting the dilemmas of institutional care, community care and family care of mental-health consumers. *International Social Work*, 49(6), 805-817.

Rodgers, B. E. (2009). An ecological approach to understanding the stigma associated with receiving mental health services: The role of social proximity. Doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University. Available from ProQuest Dissertations ve Theses Global. Erişim: 11.12.2015, <http://search.proquest.com/docview/1032550997?accountid=11248>

Karadağ, F., Foto-Özdemir, D., Evinç, G., Çalık-Var, E. ve Özbesler, C. (2020). İhmal edilen çocukların annelerinin özellikleri: ev gözlemi ile annelerin bakım düzeylerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1080-1101.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 23.05.2020

İHMAL EDİLEN ÇOCUKLARIN ANNELERİNİN ÖZELLİKLERİ: EV GÖZLEMİ İLE ANNELERİN BAKIM DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Characteristics Of Mother's of Neglected Children: Evaluation of Mother's Care Levels with Home Observation

Ferda KARADAĞ*

Dilşad FOTO ÖZDEMİR**

Gülin EVİNÇ***

Esra ÇALIK VAR****

Cengiz ÖZBESLER*****

* Dr. Sosyal Hizmet Uzmanı, Hacettepe Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh. Sağ ve Hast. ABD. ORCID:0000-0002-3221-8712, ferda.karadag@hacettepe.edu.tr

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh. Sağ ve Hast. ABD. ORCID:0000-0002-9077-8419, dilsad_ozdemir@hacettepe.edu.tr

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh. Sağ ve Hast. ABD. ORCID: 0000-0001-7384-531X, gulinevinc@gmail.com

**** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-6025-0576, esracalik82@gmail.com

***** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-1397-6913, ozbesler@gmail.com

ÖZET

Çocuk ihmali bir davranışın varlığı değil yokluğuna dayanması nedeniyle sinsi bir kötü muamele biçimidir, çocukların gelişimlerinin birçok yönünü etkileyerek kalıcı izler bırakmaktadır. Bu nedenle ihmalin gecikmeden fark edilmesi ve gerekli müdahalelerin yapılması oldukça önemlidir. Ancak çocuk ihmali ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğu,

ihmal kavramının tanımlanması ve ölçülmesinde zorluk olduğu görülmektedir. Bu araştırma ile ihmal edildiği düşünülen çocukların annelerinin bakım düzeyleri değerlendirilerek çocukların yaşadıkları ihmalin boyutları anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Hastanede doktorların muayeneleri sırasında ihmalden şüphelendikleri, 0-6 yaş aralığında yer alan 32 çocuğun annesi araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada çocukların aldığı bakımın kalitesi hakkında güvenilir karar verilmesi ve ihmalin boyutlarının anlaşılması amacıyla Bakım Değerlendirme Formu (Graded Care Profile) kullanılmıştır. Bakım Değerlendirme Formuna göre bakımın dört alanını oluşturan fiziksel bakım, güvenlik, sevgi ve gelişimini destekleme alanları ev ziyareti ile gözlem yaparak ve annelerden bilgi alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmada anneler, çocukların fiziksel bakımında daha yeterli bulunurken, uygun uyarıları içeren sevgi ve gelişimini destekleme alanlarında çocukların ihmal edildiği saptanmıştır. İhmal edilen çocukların nesnel kriterlere göre belirlenmesi için alandaki profesyonellerin bu konudaki farkındalıkları artırılmalı ve yaşanan ihmal alanlarına ilişkin ailelere zamanında müdahale edilmelidir.

Anahtar kelimeler: Çocuk ihmali, annelerin bakım düzeyleri, ev ziyareti

ABSTRACT

Child neglect is an insidious form of maltreatment because it relies on the absence, not the presence, of behavior, leaving permanent traces that affect many aspects of children's development. Therefore, it is very important to notice the child neglect without delay and to take necessary interventions. However, studies on child neglect are limited and there is difficulty in defining and measuring the concept of neglect. With this research, the dimensions of neglect experienced by children were aimed to be understood by evaluating the care levels of the mothers of the children who were thought to be neglected. This research is a descriptive research based on the screening model. The mothers of 32 children, aged 0-6 years, who were suspected of neglect during the medical examinations, were included in the study. In the study, Graded Care Profile was used to assess the severity of neglect and to make a reliable decision about the quality of the care the children received. According to the Graded Care Profile, the four areas of care; physical care, security, love and developmental support areas, were evaluated by making observations at home visits and receiving information from mothers. In the study, it was found that the mothers were found more adequate in the physical care of their children, while the children were neglected in the fields of supporting love and development, including appropriate stimuli. In order to identify neglected children according to objective criteria, awareness of the professionals in the field should be increased and families should be intervened in a timely manner.

Key words: Child neglect, mother's care levels, home visit

GİRİŞ

Çocuk refahı alanının önde gelen sorun alanlarından biri ihmale uğrayan çocuklardır (Koşar, 1992: 32). Toplumun önemli bir kesimini oluşturan çocukların sağlıklı gelişmeleri, gelecekte toplumun da sağlıklı olmasını sağlar. Bu nedenle sağlıksızlığa neden olan ihmalin fark edilmesi, önlenmesi ve uygun müdahalelerin yapılması oldukça önemlidir (Güner vd., 2010). Ancak çocuk ihmalinin yeteri kadar ele alınmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, araştırmacılar arasında çocuğun karşılanmayan ihtiyaçları ve ebeveyn davranışındaki eksikliklerin çerçevelendirilmesinde anlaşmazlıklar olması, çoğu durumda ihmal ve istismarın iç içe geçmesi nedeni ile ihmal çalışmalarının yapılmasında zorluklar yaşanması,

ebeveynlik normları ve standartlarının zaman içerisinde ve kültürlere göre farklılık gösterebilmesi olduğu belirtilmektedir (Chitiyo, 2014; Straus ve Kantor, 2005; Tang, 2008; DePanfilis ve Dubowitz, 2005; WHO, 2018). İhmal eden kişinin çocuğun temel bakımını veren kişi olması ve bu kişinin suçlanmasının çocuğun bakımında zorluklara neden olması, kasıt olmaması ve ihmalin çeşitli sorunlardan kaynaklanması nedeniyle de ihmali anlamak kolay olmamaktadır (Dursunkaya, 2008: 478). Duygusal destek yoksunluğu, sevgi ihmali gibi bazı kavramlar bir çocuğun terk edilmesi ya da fiziksel zarar görmesi kadar açık anlaşılmayabilir (Dubowitz vd., 2005).

İHMALİN TANIMI ve TÜRLERİ

Yıllar içinde, ihmalin tek boyutlu olmadığı heterojen bir olgu olduğu kabul edilmiş (Mayhew, 2011) ve bu heterojenlik ihmal tanımında birden çok ihmal alt türünü ortaya çıkarmıştır (Dubowitz vd., 2005: 344). Zorluklarına karşı ortak özellikler içeren tanımlara da ulaşılmıştır. İngiltere’de çocuk koruma alanındaki profesyoneller tarafından (Department for Children, Schools and Families, 2017) yapılan ihmal tanımı, bir çocuğun temel fiziksel ve/veya psikolojik ihtiyaçlarını yerine getirmede başarısızlık, çocuğun sağlığının veya gelişiminin ciddi şekilde bozulmasına neden olmak, gebelik sırasında madde, alkol kullanmak, çocuğun yeterli yiyecek, giyecek ve sığınma gibi ihtiyaçlarına karşı ilgisiz olmak, çocuğu fiziksel ve/veya duygusal tehlikelerden koruyamamak, yeterli gözetim ve bakımı sağlayamamak (yeterli olmayan bakıcılara bırakmak dahil), uygun tıbbi bakıma veya tedaviye ulaşımında yetersiz kalmak, çocuğun temel duygusal ihtiyaçlarına uygun yanıt vermemek gibi özellikleri içermektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNICEF, 2018)’de ihmal, çocuğa bakmakla sorumlu yetişkinin bu sorumluluğunu yerine getirmemesi, çocuğun beslenme, giyim, tıbbi, sosyal ve duygusal ihtiyaçları için gerekli ilgiyi göstermemesi, çocuğu fiziksel ya da duygusal yönden ihmal etmesi olarak tanımlanmıştır.

Dubowitz ve arkadaşları (2004: 344) fiziksel, psikolojik ve çevresel olmak üzere üç ihmal alt türünü, Erickson ve Egeland (2001: 3) fiziksel, duygusal, tıbbi, ruh sağlığı ve eğitim ihmali türlerini, Mennen ve arkadaşları (2010: 650) ise fiziksel, çevre, eğitim, tıbbi ihmal ve denetim ihmali olarak beş alt türü içeren ihmal tanımını önermişlerdir. Bu tanımlara ek olarak Horwath (2007: 3) beslenme ihmali, rehberlik ve süpervizyon ihmaline değinmiştir. Beslenme ihmali yanlış beslenme yöntemleri ve yeterli egzersiz yapılmaması ile çocukların obez olması, rehberlik ihmali çocukların alkol kötüye kullanımı gibi risklere karşı yeteri kadar bilinçlendirilmemesi, uygun

yönlendirilmemesi olarak açıklanmıştır. Bazı sınıflandırmalarda ihmal türü "ihtiyaçların karşılanmasında başarısızlık" ve "denetim/uygun tutum eksikliği" olarak iki geniş çerçevede ele alınmıştır. Denetim/uygun tutum eksikliği ihmal türüne, çocuğun yeterli ve uygun uyarı almaması, çevre güvenliğinin sağlanmaması (çocuğun güvenli bir yerde oynamasını sağlayamama), bakım verenin eksikliği (bakıcının bulunmadığı yerde yerine uygun birinin geçmemesi) dahil edilmiştir (Dubowitz vd., 2005: 173).

Çocuk koruma merkezlerinin verilerinden en çok görülen ihmal türlerinin, çocuğu uygun ele almama ve denetleyememe konusunda olduğu bildirilmektedir (Clement vd., 2016). ABD Dördüncü Ulusal Çocuk İhmali ve İstismarı İnsidans Çalışması (NIS)'na göre, ihmal edilen çocukların neredeyse yarısının eğitim ihmeline, %38'sinin fiziksel ihmale uğradığı, %25'inin ise duygusal olarak ihmal edilmiş olduğu tahmin edilmektedir (Sedlak vd., 2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde ihmal oranlarında en yüksek artışın duygusal ihmalde olduğu, ihmalin alt tipleri arasında en sık denetim/gözetim ihmali görüldüğü, bunu fiziksel ihmalin izlediği belirtilmiştir (Dursunkaya, 2008: 478). İhmal tablosunda genelde tek bir yoksunluk durumunun söz konusu olmadığı, kötü bir fiziksel bakım tablosuna, çocuğun ihtiyacı olan sevgi, ilgi ve bakımdan mahrum bırakılması olan duygusal ihmalin de eklendiği belirtilmektedir (Polat, 2017: 60-267).

İHMALİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Araştırmalar, ihmalin çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri olduğunu ve çocuk ihmalinin bu etkilerinin bazen istismardan daha ciddi sonuçlara neden olabileceğini göstermektedir (Hildyard ve Wolfe, 2002). İhmal edilen çocukların, diğer çocuklara göre dil becerisi ve zekâ yönünden daha yetersiz oldukları gösterilmiştir (Crouch ve Milner, 1993). Çocuk İhmali ve İstismarına İlişkin Kanada İnsidans Çalışması Sonuç Raporu (CIS-2003)'nda ihmal olgularının % 38'inde fiziksel, duygusal veya bilişsel sağlık sorunlarının bulunduğu, % 44' ünde davranışsal sorunların bulunduğu, en yaygın sorunların okula düzensiz gitme (% 24), öğrenme güçlüğü (% 20), kötü akran ilişkileri (% 18), depresyon veya anksiyete (% 16) olduğu bildirilmiştir (Beissel, 2007: 97). İhmal edilen çocukların duygusal alanda önemli zorluklar yaşadıkları, bu çocukların başkalarının üzüntü ve öfkesini daha az anladıkları, duygusal durumların neden ve sonuçlarını yeterince değerlendiremedikleri, başkalarının duygularına uygunsuz tepkiler verdikleri ve daha az farkındalık ve empatilerin olduğu bulunmuştur (Shipman

vd., 2005). Yetersiz denetimden kaynaklı yaralanmalar, tıbbi tedavide gecikme veya önerilen tıbbi önerilere uyulmaması gibi nedenlerle ihmalin fiziksel etkileri görece daha acil olabilmekte hatta ölümlerle sonuçlanabilmektedir (Honor, 2014). Gözetim ya da güvenlik önlemleri ihmal edildiğinde küçük çocuklarda ölüm riski (boğulma, zehirlenme) önemli derecede artmaktadır (Welch ve Bonner, 2013: 745). İhmal edilen çocukların sağlık problemleri geçirme olasılığı iki kat, gelişim sorunları yaşama olasılığı ise üç kat daha fazladır (Davidson vd., 2010: 614).

İHMALDE EBEVEYN ÖZELLİKLERİ

Alan yazında ihmal tanımı ile birlikte ebeveynlerin özellikleri üzerinde de durulmuştur. Çocuklarını ihmal eden ailelerle çalışan uzmanlar bu aileleri duygusal ve zihinsel özelliklerine göre üç grupta toplamışlardır. İlk grupta yer alan ebeveynlerde duygular baskındır, ebeveynlerin davranışlarını duygular yönlendirmektedir. Anne babanın kendi ihtiyaçları ön plandadır. İkinci gruptaki aileler duygusal olarak ilgisizdir, bu ailelerde ev içinde çok fazla kural vardır ve herkesin rolü, ne yapacağı belirgindir. Eğitim, performans, ekonomik ihtiyaçlar ve kurallara uygun davranma önemlidir. Çocukların fiziksel ve bilişsel ihtiyaçlarına dikkat etmekle birlikte, bu ebeveynler çocukların duygusal ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaz. Üçüncü grupta yer alan depresif ebeveynler ise çocuklarını fark etmezler, tepkisizdirler. Bu ebeveynlerin çocukları çekinik, donuktur ve birçoğu hafif zihinsel engelli varmış gibi görünür. En önemlisi de bu ebeveynlerin çocuklarının yararına çalışmak için hiç motive olmamaları, pasif ve çaresiz görünmeleridir (Crittenden, 1999: 47). Kötü muamele düzeyine ulaşan ihmalkâr ebeveynlikte duyarlılık ve beklenti düşüktür, çocuğun fiziksel ve duygusal gereksinimlerine yanıt verilmez, çocuğun çıkarlarından ziyade ebeveyn kendisine odaklanmıştır (Toth vd., 2015). İhmalkâr tutumda ebeveynler çocuğa ayıracağı zamanı ve onunla kuracağı ilişkiyi en aza indirir, psikolojik olarak çocuk reddedilir, bu ebeveynler çocuklarını kendilerinden uzak tutarlar. Çocuğa düşen sevgi ve ilgi payı azdır. Çocuk anne-babayı rahatsız etmediği sürece çocukla ilgili sorun olduğunu düşünmezler. Böyle çocuklar pasif ve donuktur. Ebeveynin sorumsuzluğu ve ilgisizliği nedeniyle disiplinsizlik vardır. Hazır olmadığı halde çocuğun bir an önce kendi kendisine yetmesi beklenir (Türkbay vd., 2007).

İHMALİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuk ihmalinde ebeveynlerin sorumluluğunu yerine getirmesi ve çocukların iyi bakım alması önemli kavramlar olarak görülmektedir. Bu da ebeveyn sorumluluğunun ve ebeveynin yetersiz bakımından oluşan zararın nesnel ölçütlere

göre değerlendirilmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir. Çocuklarını ihmal ettiği belirlenen ailelerin özelliklerine dayanarak bazı yapılandırılmış araçlar oluşturulmuş ve bu özelliklerin olması, ihmalin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Polansky,1992; Minty ve Pattinson, 1994). Bağlanma bozukluğu gibi çocuklarda görülen bazı davranışsal özelliklerin klinik gözlemi ya da beslenme ölçekleri gibi araçlar ile de ihmal tahmin edilmeye çalışılmıştır (Tracy ve Ainsworth, 1981; Dietrich vd., 1983). Ev gözleminin ihmalde önemli bir değerlendirme yöntemi olduğu vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin bakım kalitesini ve ihmali belirlenmek üzere geliştirilen The Home Observation for Measurement of the Environment (HOME) ile çocuk ve ebeveyn evde doğal ortamlarında gözlem ve konuşma yoluyla değerlendirilmekte ebeveynlere destek verilecek alanlar belirlenmektedir. Ev ziyaretinde ebeveynlerin çocukla kurdukları ilişkide ses tonları, fiziksel temaslari, çocuğa yönelik övgü ve eleştirileri, çocuğun oyununa katılmaları, evde çocuğun gelişimine uygun materyallerin olup olmadığı gözlenmekte, ebeveynlerin yeterlilikleri artırılmaya çalışılmaktadır. Ailelerin güçlü ve zayıf alanlarını değerlendirirken yapılandırılmış araçlar kullanarak ev ziyaretlerinde gözlem yapmak oldukça önemlidir. Yapılandırılmış araçların ayrıntılı bir incelemeye, değerlendirilen konuya odaklanmaya ve çocukların gelişimleriyle ilgili önemli tüm boyutların anlaşılmasına olanak sağladığı kanıtlanmıştır (Totsika ve Sylva; 2004). Çocuk ihmalinde nesnel değerlendirmeler için bazı araçlar geliştirilmiş olsa da alandaki profesyonellerin genellikle eğitimlerine ve deneyimlerine dayanarak kendi sezgilerini kullandığı (Srivastava ve Polnay,1997), sosyal hizmet uzmanlarının yapılandırılmış risk değerlendirme araçlarını kullanma kültürlerinin olmadığı veya bunları kullanmayı pratik bulmadıkları, çocukları korumak ve gereken müdahaleyi belirlemek için klinik deneyimlerini yeterli buldukları belirtilmektedir (Knoke ve Trocme, 2005; Daniel ve Baldwin, 2001). Bazı uzmanlar bu tür yapılandırılmış araçları kullanmayı, ihmali tek tek maddeler halinde değerlendirmeyi kısıtlayıcı bir yaklaşım olarak görmektedir. Yapılandırılmış risk değerlendirme araçları, çocukları daha sonraki risklerden korumak için yapılacak müdahalelerin türü ve yoğunluğuna ilişkin karar vermeyi sağlar ve sosyal hizmet uzmanlarının verdikleri kararların doğruluğunu, tutarlılığını artırabilir (Knoke ve Trocme, 2005). Sosyal hizmet uzmanları tarafından ev ziyareti yapılması, evdeki olumsuz koşulların ve aile dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, tüm aile üyelerinin katılımını ve işbirliğini kolaylaştıracaktır. Ayrıca aileleri izlemek ve çocuk ihmalini önlemek için ev ziyaretleri yapılması oldukça etkili uygulamalardır (Karadağ, 2018:124).

Yukarıda aktarıldığı gibi karmaşıklığı nedeniyle çocuk ihmalinin ve müdahale alanlarının belirlenmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Bu araştırmada, yapılandırılmış bir araç kullanarak ev gözlemi ile annelerin bakım düzeylerinin ve ihmal alanlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın, ülkemizdeki sosyal hizmet ve çocuk refahı alanına yapacağı katkının yanında, genel olarak çocuk ihmali konusuna dikkatleri çekerek de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar, 1999: 136). Bu araştırmada ihmal edilen çocukların annelerinin bakım düzeyleri yapılandırılmış ihmal değerlendirme formu ile ev ortamında gözlemlenerek betimlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce Bakım Değerlendirme Formunu (Graded Care Profile) hazırlayan yazarlarla gerekli yazışmalar yapılarak form için kullanım izni ve Hacettepe Üniversite Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Komitesinden 17/142-05 tarih ve 2007/07 karar numaralı onay alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini, Hacettepe Üniversitesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesinin farklı polikliniklerine aileleri tarafından getirilen 0-6 yaş aralığında, klinisyen tarafından ihmal edildiği düşünülen çocukların anneleri oluşturmaktadır. Okul öncesi döneminin çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimleri açısından önemli olması, bu dönemdeki çocukların ihmal açısından daha yüksek risk altında olmaları, önleme ve müdahale stratejilerinin önem kazanması nedeniyle okul öncesi dönemdeki çocukların anneleri çalışmaya alınmıştır (Dubowitz vd., 2005). Hastanede muayeneleri sırasında ihmal edildiği (tıbbi bulgularla açıklanamayan bilişsel, duygusal ve sosyal gelişiminde gerilik, kişisel hijyeninde yetersizlik, çeşitli kaza ve yaralanmalarla hastaneye müracaat, tıbbi kontrollerini aksatma) düşünülen çocukların anneleri araştırmacıya yönlendirilmiştir. Annelerin çocuğun temel bakımını üstlenmiş olması, veri toplama araçlarını anlayıp doldurabilecek bilişsel düzeyde olmaları, çocuklarının kronik bir hastalığının ya da engelliliğinin olmaması, eşleriyle beraber yaşıyor olmaları araştırmaya katılımcı alma ölçütleri olarak belirlenmiştir. Yönlendirilen olgulardan bu ölçütlere uyan 32 çocuğun annesi çalışma kapsamına alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Bakım Değerlendirme Formu (Graded Care Profile)” ve annelerin sosyodemografik özelliklerini anlamaya yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “Sosyodemografik Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Bakım Değerlendirme Formu (Graded Care Profile): Çocuklarda ihmalin belirlenmesi, çocukların aldığı bakımın kalitesi hakkında güvenilir karar verilmesi, kurum ve kişilere göre değerlendirmelerin değişmemesi amacıyla Polnay ve Srivastava (2000: 1-5) tarafından oluşturulmuştur. İhmali tanıma ve müdahale alanını belirlemek için somut değerlendirme ölçütleri belirlemek, tüm ihtiyaç alanlarında çocukların bakımının nesnel bir ölçümünü sağlamak için pratik bir araç olduğu belirtilmiştir. Tanımlayıcı, kategorik bir araçtır, bakım kalitesini göstermektedir ve tüm alanlar 1 (en olumlu), 2 (yeterli), 3 (belirsiz), 4 (zayıf) ile 5 (en olumsuz) arasında puanlanmaktadır. Araştırmacının yeterli bilgi edinemediği ve emin olmadığı alanlar belirsiz olarak puanlanmaktadır. Toplam bir puan elde etmek için ortalamanın hesaplanması, zayıf puanı olan bir alanı anlamayı engelleyeceğinden form, kategorik bir araç olarak oluşturulmuştur. Bakım düzeyleri hakkında kanıta dayalı bilgi sağlamada önemli bir araç olduğu, çocuk ihmalinde anneleri anlamak ve annelere önerilerde bulunmak için kullanılabilmesi alandaki uygulayıcılar tarafından belirtilmiştir (Sen vd., 2014: 261). Bakım Değerlendirme Formunun farklı uygulayıcılar arasındaki tutarlılık katsayıları fiziksel alanda 0.89, güvenlik alanında 0.89, sevgi alanında 0.79, gelişimini destekleme alanında 0.87 olarak bulunmuştur (Srivastava ve Polnay,1997; Polnay ve Srivastava, 2000:1-5). Araştırmacı ve klinik alanında çalışan bir öğretim üyesi tarafından formun ayrı ayrı İngilizceden Türkçeye çevirisi yapılmış, en uygun ifadeler seçildikten sonra aracın yeniden İngilizceye çevirisi yapılmıştır. Geri çeviri ile orijinal form arasındaki farklar belirlenerek gerekli düzeltmeler yapılmış ve çeviriye son hali verilmiştir.

Aşağıda, formda yer alan 4 bakım alanı, bu bakım alanlarına ait alt alanlar ve özellikleri verilmiştir:

Fiziksel Bakım Alanı:

Beslenme: Besin içeriği (süt, meyve vb.), besinlerin hazırlanması, yemek zamanları, yemek düzeni, yemeklerin çocuğun ihtiyaçları düşünülerek hazırlanması, genellikle beraber ve düzenli saatlerde yemek yenmesi alanlarını içermektedir.

Ev Düzeni: Çocuk için evde gerekli temel ihtiyaçların karşılanıyor olması, tamir/bakım gerektiren durumları, evin temizliği, düzenini içermektedir.

Kıyafet: Kıyafetlerin hava koşullarına uygun koruma sağlaması, herhangi bir yıpranmanın düzeltilmesi, temiz, ütülü olmasıdır.

Hijyen: Düzenli olarak banyo yapılması, çocuğun temiz ve bakımlı görünmesidir.

Sağlık: Sadece hastalıklarda değil, aynı zamanda diğer sağlık konuları ile de ilgilenilmesi, koruyucu önlemler alınması, hastane randevularının alınması, kontrol ve aşıların aksatılmamasıdır.

Güvenlik Alanı:

Ebeveyn Varlığında: Gözetimsiz ve yalnız bırakma konusunda dikkatli olunması, güvenlik ve riskler konusunda bilinçli olunması ve endişe duyulması, gerekli tüm güvenlik önlemlerinin alınması (kapılar, pencereler, ilaç dolapları, ev kimyasalları, elektrikli ve gazlı cihazlar), yoğun bir yoldan tek başına geçmesine izin verilmemesidir.

Ebeveyn Yokluğunda: Çocuğu, yetkin bir yetişkinin bakımına bırakılması, tek başına veya 16 yaşın altındaki bir kişinin bakımına bırakmamasıdır.

Sevgi Alanı:

Bakıcı Özellikleri: Çocuğun sözlü veya sözsüz ipuçlarının alınması veya ne olduğunun öngörülmesi, çocuktan gelen sinyallere hem duygusal hem de fiziksel uygun tepkiler verilmesi, sıcaklık gösterilmesi, zorunlu işlerle meşgul olmadığı durumlar dışında tepkilerin zamanında olmasıdır.

Ortak Katılım: Ebeveyn ile çocuk arasında iki yönlü iletişim olması, ancak iletişimin daha çok ebeveynler tarafından başlatılması, çocuk ve annenin etkileşime girip keyif almasıdır.

Gelişimini Destekleme Alanı:

Uyaran: Uygun uyaran olmasıdır. Örneğin; konuşmak, dokunmak, kitap okumak ve bol araç-gereç, çocuğu dışarı çıkarma, uygun yerlere sık sık gitmek.

Onaylama: Keyifli bir şekilde çocuk hakkında konuşmak ve sormadan övmek, başarılarını duygusal ve somut ödüllerle uygun bir şekilde ödüllendirmektir.

Uyarma: Belirlenen bir sınır ve kural aşılsa, hafif ve tutarlı bir şekilde sözlü olarak uyarımadır.

Kabul: Koşulsuz kabul olması, çocuk başarısız olsa bile daima sıcak ve destekleyici olmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri Nisan 2017- Haziran 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Hacettepe Üniversitesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesinde muayeneleri sırasında ihmal edildiğinden şüphelenilen 0-6 yaş aralığındaki çocukların anneleri araştırmacıya yönlendirilmiştir. Anneler sözel olarak araştırma hakkında bilgilendirilmiş, araştırmaya katılma kararı veren annelerden araştırmanın amacı ve sürecini içeren bilgilerin yer aldığı yazılı onam formu alınmıştır. Annelerle birlikte belirlenen tarihte araştırmacı tarafından ev ziyareti yapılmış, ev ziyareti sırasında Bakım Değerlendirme Formunun ve Sosyodemografik Bilgi Formunun tamamlanması yaklaşık 2-2,5 saat sürmüştür.

Verilerin Analizi

Veriler, SPSS (Statistical Package Program for Social Science) 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kategorik veriler sayı (n) ve yüzde (%) olarak gösterilmiştir.

BULGULAR

Klinisyenler tarafından yapılan muayenelerde, çocuklarda tıbbi nedenlerle açıklanamayan gelişimsel gerilik/konuşma gecikmesinin ve/ya tekrarlanan kazalar sonucu yaralanmaların, çocukların sağlık kontrollerinin aksatılmasının ihmalden kaynaklanabileceğinden şüphe edildi. Muayene ve gelişimsel testler sonucunda 30 çocuğun (%93,7) bilişsel gelişiminde/konuşmasında gecikme olduğu saptandı. Çocuklarda tek bir ihmal türünün görülmediği, kazalar sonucu yaralanmalar, tedavi ve kontrollerde aksaklıklar olduğu da anlaşıldı. 2 çocuk balkondan düşme, 2 çocuk kimyasal/yabancı madde alma, 2 çocuk üzerine plazma televizyon düşme, 1 çocuk ateşli silahla oynarken kendini yarama şeklinde yeterli güvenlik önleminin alınmaması nedeniyle yaralandı. Ayrıca 4 çocuğun aşılarının yapılmadığı, aile hekiminde ya da hastanede gelişim takiplerinin yapılmadığı belirlendi.

İhmal edilen çocukların annelerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin tanıtıcı bulgular Tablo 1'de yer almaktadır. Anneler arasında 26-33 yaş aralığında (%40,6) olanların daha fazla olduğu, eğitim düzeylerinde yüksek öğrenim mezunu olan annenin bulunmadığı, ilkokul mezunu olan annelerin (%46,9) daha fazla olduğu, aile yapısında çekirdek ailenin yüksek oranda (%84,4) olduğu görüldü. Annelerin %62,5'i aylık gelirlerini kötü olarak değerlendirdi. Çalışmaya konu olan çocukların cinsiyeti

%59,9 oranında erkek çocuktü, 1 çocuğu olan 10 (%31,3), 2 çocuğu olan 12 (%37,5), 3 ve üzeri çocuğu olan 10 (%31,3) anne vardı.

Tablo 1. Annelerin Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Tanıtıcı Bulgular

Sosyodemografik özellikler	N	%
Yaş		
18-25	11	34,4
26-33	13	40,6
34-45	8	25,0
Eğitim		
İlkokul	15	46,9
Ortaokul	10	31,3
Lise	7	21,8
Meslek		
Ev Hanımı	32	100,0
Medeni Durum		
Evli	32	100,0
Aile Tipi		
Çekirdek	27	84,4
Geniş	5	15,6
Algıladıkları Gelir Düzeyi		
İyi	2	6,2
Orta	10	31,3
Kötü	22	62,5
Çocukların Cinsiyeti		
Kız	13	40,6
Erkek	19	59,4
Çocuk Sayısı		
1 Çocuk	10	31,3
2 Çocuk	12	37,5
3 Çocuk ve üzeri	10	31,3
Toplam	32	100

Bakım Değerlendirme Formuna göre yapılan puanlamalarda, annelerin fiziksel bakım alanında diğer alanlara göre olumlu ve yeterli puanları (1 ve 2 puan) daha fazla aldıkları belirlendi. Hijyen ve kıyafet alanında sadece 2 anne olumsuz puan (%6,2) alırken annelerin beslenme (%43,7), ev düzeni (%53,1), hijyen (%65,6) ve kıyafet (%68,8) alanlarında olumlu ve yeterli puanları daha fazla aldıkları saptandı. Sağlık kontrolleri alanında annelerin %40,6'sında, beslenme alanında %34,4'ünde yeterli bilgi edinilemediği için (annelerin tutarsız bilgi vermesi) 3 ile puanlandı. Bu sonuçlara göre çocukların fiziksel bakım alanlarının daha iyi olduğu ve bu alana ilişkin ihmalin daha az yaşandığı görüldü (Tablo 2).

Tablo 2. Fiziksel Bakım Alanı Puanları

Alt Alanlar	Fiziksel Bakım Alanı Puanları										Toplam	
	1		2		3		4		5		N	%
Beslenme	1	3.1	13	40.6	11	34.4	7	21.9	-	-	32	100
Ev Düzeni	1	3.1	16	50.0	10	31.3	5	15.6	-	-	32	100
Kıyafet	4	12.5	18	56.3	6	18.8	3	9.4	1	3.1	32	100
Hijyen	4	12.5	17	53.1	7	21.9	3	9.4	1	3.1	32	100
Sağlık	1	3.1	10	31.3	13	40.6	8	25.0	-	-	32	100

Tablo 3’de hem ebeveyn varlığında güvenlik hem de ebeveyn yokluğunda güvenlik alanlarında annelerin olumlu puanı alamadığı, yeterli puanı alan annelerin oranının (%21,9 ve %25) ise düşük olduğu belirlendi. Ebeveyn varlığında annelerin %53,1’i, ebeveyn yokluğunda ise annelerin %46,9’u güvenlik alanlarında zayıf ve olumsuz puanlar aldı. Ev gözlemi ve annelerden alınan bilgiler doğrultusunda bu çocukların güvenliğinin sağlanmasında ihmal olduğu belirlendi.

Tablo 3. Güvenlik Alanı Puanları

Alt Alanlar	Güvenlik Alanı Puanları										Toplam	
	1		2		3		4		5		N	%
Ebeveyn Varlığında	-	-	7	21.9	8	25.0	16	50.0	1	3.1	32	100
Ebeveyn Yokluğunda	-	-	8	25.0	9	28.1	12	37.5	3	9.4	32	100

Tablo 4’de belirsiz olarak puanlanan 2 anne (%6,3) dışında diğer annelerin sevgi alanında zayıf ve olumsuz puanlar aldığı belirlendi. Bakıcı özelliklerinde annelerin %78,1’i, ortak katılımında annelerin %71,9’u zayıf olarak değerlendirildi. Bu alandan alınan puanlar annelerin çocuğun sözlü veya sözsüz ipuçlarını almasında, çocuktan gelen sinyallere hem duygusal hem de fiziksel uygun tepkiler vermesinde, tepkilerin

zamanında olmasında, çocuk ve annenin etkileşime girip keyif almasında sorun yaşandığını ve bu alanda çocukların ihmal edildiğini gösterdi.

Tablo 4. Sevgi Alanı Puanları

Alt Alanlar	Sevgi Alanı Derecelendirmesi										Toplam	
	1		2		3		4		5			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bakıcı Özellikleri	-	-	-	-	2	6.3	25	78.1	5	15.6	32	100
Ortak Katılım	-	-	-	-	-	-	23	71.9	9	28.1	32	100

Sevgi alanında olduğu gibi uyaran, onaylama, uyarma ve kabul alanlarını içeren gelişimi destekleme alanında da anneler çoğunlukla zayıf ve olumsuz olarak puanlandı. Anneler uyaran alanında %96,9, onaylama alanında %90,7, uyarma alanında %81,3, kabul alanında %84,4 oranında zayıf ve olumsuz olarak değerlendirildi. Bu sonuçlara göre, gelişimini destekleme alanındaki bakım kalitesinde ihmal olduğu belirlendi (Tablo 5).

Tablo 5. Gelişimini Destekleme Alanı Puanları

Alt Alanlar	Gelişimini Destekleme Alanı Puanları										Toplam	
	1		2		3		4		5			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Uyaran	--	-	-	-	1	3.1	21	65.6	10	31.3	32	100
Onaylama	--	-	--	-	3	9.4	18	56.3	11	34.4	32	100
Uyarma	-	-	-	-	6	18.8	15	46.9	11	34.4	32	100
Kabul					5	15.6	14	43.8	13	40.6	32	100

TARTIŞMA

Bu araştırmada ihmalden şüphelenilen çocukların annelerinin bakım düzeylerini anlamak ve müdahale alanlarını belirlemek amacıyla ev ziyareti yapılmıştır. Bakım Değerlendirme Formuna göre bakımın dört alanını oluşturan fiziksel bakım, güvenlik, sevgi ve gelişimini destekleme alanları ev ziyaretinde gözlem yaparak ve annelerden bilgi alınarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada yer alan annelerin sosyodemografik özellikleri incelendiğinde, annelerin çoğunun ekonomik koşullarının kötü olduğunu belirttiği anlaşılmaktadır. Yoksulluk ve düşük gelirin, ihmal için risk faktörü olduğu pek çok çalışmada gösterilmiştir (Sedlack ve Broadhurst, 1996: 26; Lee ve Goerge, 1999; Brown ve vd., 1998). Ancak yoksul ailelerin ekonomik durumlarını iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmaların genel olarak çocuğun ihmalini engellemediği, her ne kadar fiziksel ihmal genellikle yoksullukla ilişkili olsa da maddi yardım alan ebeveynlerin çocuklarını duygusal olarak ihmal etmeye devam ettikleri alan yazında belirtilmiştir (Crittenden, 1999). Araştırmamızda, ev ziyareti sırasında, ailelerin çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ve yoksullukla daha çok ilişkili olduğu belirtilen fiziksel bakım alanında ihmalin daha az ailede görüldüğü, en çok sevgi ve gelişimini destekleme alanlarında ihmalin yaşandığı gözlenmiştir. Alan yazında da vurgulandığı gibi (Crittenden, 1999; Slack, 2004; Raikes HA, Thompson, 2005) ailelerin gelir durumunun tek başına ihmal davranışında etkisi olduğunu söylemek yerine diğer değişkenlerle birlikte ele alınması gerekir. Aynı şekilde aile yapısının ihmal için temel bir risk faktörü olmadığı, ancak aile yapısının belirli yaş gruplarındaki çocuklar için fiziksel ihmal ve eğitim ihmaline uğrama riskini artırdığı, özellikle sadece baba ile yaşanan evlerde bu ihmal türlerinin arttığı gösterilmiştir (Sedlak, 1992: 180). Araştırmamızda, çocukların tamamı okul öncesi dönemde yer almakla birlikte çocuklar arasında okul öncesi eğitim kurumlarına giden çocuğun olmaması dikkat çekici bir bulgudur. İhmal Değerlendirme Formunda eğitim ihmalini değerlendirmeye yönelik bir alan bulunmaması nedeniyle eğitim ihmalinin ayrıca değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Ancak tedavi sürecinde çocuklar okul öncesi eğitime yönlendirilmek istendiğinde bazı ailelerin okul öncesi eğitimin önemine ilişkin yeterince farkındalığın olmadığı ya da gelirlerinin yetersizliği nedeniyle gönderemedikleri görülmüştür.

Alan yazında genelde tek bir ihmal türünün olmadığı, kötü bir fiziksel bakım tablosuna, duygusal ihmalin de eklendiği belirtilmektedir. En çok görülen ihmal türünün çocuğu uygun ele alma ve denetleme konusunda olduğu, ihmal edilen çocukların neredeyse yarısında diğer ihmal türlerine fiziksel ihmalin de eşlik ettiği belirtilmektedir (Polat, 2017; Sedlack vd., 2018; Dursunkaya, 2008; 480). Araştırmamızda ise annelerin bakım kaliteleri alanlarında olumlu ve yeterli puanları daha çok fiziksel bakım alanında aldıkları, olumsuz ve yetersiz puanları ise daha çok sevgi ve gelişimini destekleme alanlarında aldıkları bulunmuştur. Bu sonuçlara göre annelerin çocukların beslenmesi, ev koşullarının temizliği, çocukların hijyeni gibi konularda daha başarılı iken, çocuklarıyla zaman geçirme, çocuklarına uygun uyaran

verme, sevgi ve sıcaklık göstermede yetersiz oldukları sonucuna varılmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun çocuklarının beslenmesine, evin temizliğine, düzenine önem verdiği, ekonomik koşullarına uygun en iyi düzeyde beslenme imkânı sağlamaya çalıştıkları, evlerinin düzen ve temizlik açısından uygun olduğu görülmüştür. Ev ziyareti sırasında annelerle yapılan karşılıklı görüşmelerde de annelerin beslenme ve temizlik konularını en önemli sorumlulukları olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Ülkemizde annelerin çocuklarını daha fazla yemek yemesi için zorladığı, ödül verme, baskı yapma gibi yöntemlerle çocukların yemek yemeye teşvik edildiği alan yazında da belirtilmektedir (Temizel, 2008; Kobak ve Pek, 2015; Terzi, 2005; Ünisan, 2001). Görüşmelerde bazı katılımcılar, annelik yeterliliklerini beslenme ve temizlik gibi işleri yerine getirmekle eşdeğer görmüş, zamanlarının çoğunu bu işlere ayırdıklarını söylemişlerdir. Bu sonuçlara göre kültürümüzde anneler için, çocuk bakımında fiziksel alanda başarılı olmanın daha önemli bir ölçüt olduğu söylenebilir.

İhmal edilen çocukların annelerinin bakım alanları içerisinde en olumsuz ve zayıf puanları sevgi ve gelişimini destekleme alanlarında aldıkları görülmektedir. Ev ziyareti sırasında evlerin çoğunda televizyonun açık olduğu ve ziyaret süresince de çocukların ekran önünde olduğu gözlenmiş, anneler de gün boyunca televizyonun açık olduğunu doğrulamışlardır. Yine ev ziyareti sırasında çocukların araştırmacı ile etkileşime girmesine, keyifli oyun oynamasına karşın anneleri ile paylaşımlarının kısıtlı olduğu, anneleri ile iletişime geçme isteklerinin olmadığı, annelerin de çocukları hakkında konuşurken daha çok sıkıntı ve yakınmalarını dile getirdiği, "*birlikte neler yaparsınız*" sorusuna çoğu annenin cevap veremediği gözlenmiştir. Bu durumu anneler "*ilgilenemiyorum, zamanım yok, hiç oyun oynamıyorum*" gibi kendi sözleriyle de ifade etmişlerdir. Anneler arasında, yemek, temizlik gibi ev işlerinin, çocuklarıyla ilgilenme ve onlara zaman ayırmadan daha öncelikli görev olarak algılandığı düşünülmüştür. Sevgi ve gelişimini destekleme alanları, annenin duygusal olarak sıcak ve güven verici olması, çocuğu ile etkileşime girip keyif alması, yeterli ve uygun uyaran vermesi, çocuk hakkında sevgiyle konuşması, övgü ve duygusal ödülleri kullanması gibi davranışları içermektedir. Bu alanlar duygusal ihmal tanımlarına karşılık gelmekte olup araştırmaya katılan annelerin en çok duygusal alanda çocuklarını ihmal ettiği söylenebilir. Çocuk doktorları tarafından çocukların çoğu organik bir nedene bağlı olmayan konuşma gecikmesi, uyaran eksikliği ve annelerin yeteri kadar ilgili olmadığı düşünülerek araştırmacıya yönlendirilmiştir. Bu nedenle araştırmada anneler arasında en fazla duygusal alanda ihmalin belirlenmiş olması

beklenen bir sonuçtur. Koreli ebeveynler arasında yapılan bir çalışmada, en ciddi ihmal türü olarak duygusal ihmalin algılandığı belirlenmiştir (Choi ve Thomas, 2015). Araştırmamızda ise annelerin çocuklarını duygusal olarak ihmal ettikleri yönünde bir farkındalıklarının olmadığı gözlenmiştir. İyi ebeveyn olmanın ölçütlerinin kültürel özelliklere göre değişebildiği, bizim toplumumuzda fiziksel bakım iyi annelikle eşdeğer görülürken, çocukların duygusal ihtiyaçlarının önemsenmediği düşünülmüştür.

Araştırmamızda, annelerin yaklaşık olarak yarısının güvenlik alanında çocuklarını ihmal ettiği saptanmıştır. Alan yazında güvenlik alanında yaşanan ihmalin yaygın olarak görüldüğü belirtilmiş (Clement vd., 2016; Mennen vd., 2010), ölümcül ihmal vakalarının değerlendirildiği bir çalışmada çocukların %61'inin güvenlik/denetim ihmali nedeniyle yaşamını kaybettiği anlaşılmıştır (Welch ve Bonner, 2013). Araştırmamızda ev ziyareti sırasında banyoda ve mutfakta çocuğun rahatlıkla ulaşabileceği yerlerde kimyasal maddelerin, önlem alınmayan açık balkon ve pencerelerin olduğu, çocuğu evde yalnız bırakarak alışverişe giden annelerin olduğu saptanmıştır. Balkondan düşme sonucu hastanede tedavi gören 4 yaşındaki çocuğun evine taburculuk sonrası yapılan ev ziyaretinde, hiçbir önlemin alınmadığı ve düşme riskinin devam ettiği tespit edilmiştir. Annenin bu konudaki açıklaması ise "*artık akıllandı, bir daha aynı şeyi yapmaz*" şeklinde olmuştur. Genel olarak annelerin güvenlik konularında bilgisiz olduğu görülmüş, çocukların okul öncesi dönemde olmalarına rağmen tehlikeli davranışlarda bulunmayacakları yönünde çocuğun gelişim dönemine uygun olmayan inanışlarının olduğu anlaşılmıştır. Araştırmacının ev gözlemi sırasında belirsiz olarak puanladığı en fazla alan güvenlik alanı olmuştur. Bazı annelerin güvenlik hakkında verdikleri bilgilerin şüpheli ve çelişkili olması, evde alınan güvenlik önlemlerinin geçici olabileceğinin düşünülmesi nedeniyle kararsız kalınmış ve tekrar ev ziyareti ve görüşmeye ihtiyaç duyulduğu için araştırmacı tarafından belirsiz olarak puanlamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocuk ihmali konusunda temel sınırlılık, kavramın tanımlanması ve ölçülmesinde zorluk olmasıdır. İhmali anlamak için çeşitli araçlar mevcut olsa da kültürümüze özgü araçların geliştirilmesi önemlidir. Nesnel ölçütlere göre ihmali tanımlamadaki zorluklar ve profesyonellerin ihmali fark etme ve müdahaledeki zorluklarından dolayı çocuk refahı alanında ihmalin ihmal edildiği söylenebilir. Olguların sayısındaki artış ve kaynak sınırlılığı göz önüne alındığında değerlendirmelerin güvenilirliğini artırmak

için yapılandırılmış araçlar kullanılmalıdır. Ayrıca verilen kararın dayanağının ne olduğunun ebeveynlere ve diğer otoritere açıklanması da kolaylaşacaktır. Ancak bu araçların kullanılmasında dikkatli olunmalıdır. Tek bir araca güvenmek yerine, mesleki yeterlilik ve beceri ile sonuçların desteklenmesi ve bütüncül bir yaklaşımla sorunun ele alınması gerektiği açıktır.

Çocuk refahı alanında sosyal hizmet uzmanları tarafından ev ziyaretlerinin yapılması oldukça önemlidir. Ev ziyaretleri çocuk ihmaline neden olan evdeki olumsuz koşulların anlaşılmasını ve bu koşulların iyileştirilmesini sağlayabilir. Ayrıca ev ziyareti sırasında anne çocuk arasındaki etkileşimlerin gözlemlenmesi yararlı bilgileri ortaya çıkarabilir. Ev ortamında örnekler üzerinden annelerin tutum ve becerileri üzerinde çalışılabilir ve annelere rol model olunarak ebeveynlik kapasiteleri artırılabilir. Aile üyelerinin katılımını ve işbirliğini sağlamak, aileleri izlemek ve çocuk ihmalinin tekrarlamasını önlemek için ev ziyaretleri en etkili uygulamalardır.

Araştırma sadece üniversite hastanesinde belirlenen ihmal olgularını içermesi nedeniyle genel toplumda görülen ihmal türlerini yansıtmamaktadır. Ayrıca sadece okul öncesi çocukların anneleri çalışmaya alınmıştır. Farklı yaş gruplarında çocukların ihtiyaçlarının ve ihmal türlerinin de farklılaşabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda örneklem sayısının az olması, olguların üniversite hastanesinden seçilmesi araştırma sonuçlarının genellemesini engellemektedir. İleriki çalışmaların daha geniş bir örneklemde ve toplum tabanlı yapılması önerilmektedir. Ev ziyareti sırasında bazı annelerin verdikleri bilgilerin şüpheli ve çelişkili olduğunun düşünülmesi, evde alınan önlemlerin geçici olabileceğinden kuşkulandırılması ve tekrar ev ziyareti ve görüşmeye ihtiyaç duyulması nedeniyle araştırmacı tarafından bazı alanların belirsiz olarak puanlanması bu araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

Bu araştırmanın güçlü yanı örneklem, klinik ortamda klinisyenlerin şüphelendiği olgulardan oluşmasıdır. Sosyal hizmet kuruluşlarına yansımış olgular kadar açık ve ciddi düzeyde olmayan ihmal olgularını belirlemenin, çocuk ihmali anlam ve önleme açısından çok değerli olduğu düşünülmüştür. İhmali ve ihmal türlerini belirlemede yapılandırılmış form kullanmak, ev ziyareti aracılığıyla ev ortamını ve anne çocuk ilişkisini gözlemlemek ve annelerle yüz yüze görüşme yapmak bu düzeydeki ihmalleri belirlemeye yardımcı olmuş, verilerin toplanmasında duyarlılığı ve güvenilirliği arttırmıştır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Hacettepe Üniversite Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Komitesinden 17/142-05 tarih ve 2007/07 karar numaralı onay alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Beissel CF. Observations of Neglectful Mothers and Their Children: Towards an Understanding of Maternal Attributions, Graduate Program in Psychology Faculty of Graduate Studies, Degree of Doctor of Philosophy, Ontario, The University of Western Ontario, 2007: 97-123.
- Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. ve Salzinger, S. (1998). A Longitudinal Analysis Of Risk Factors For Child Maltreatment: Findings of A 17-Year Prospective Study Of Officially Recorded And Self-Reported Child Abuse And Neglect, *Child Abuse and Neglect*, 22: 1065-1078.
- Chitiyo, RA. (2014). Predictors Of Child Neglect: Mothers' Parentification, Stress, Marital Status, Education, And Financial Situation, The Faculty Of The Graduate School, Degree Of Doctor Of Philosophy, Cookevill: Tennessee Technological University.
- Choi, BJ. and Thomas M. (2015). Perceptual Difference Of Child Neglect Among Korean Parents And Children: Implications For Child Welfare Policy. *Children And Youth Services Review*, 55: 56-61.
- Clement, ME., Berube, A. and Chamberland, C. (2016). Prevalence And Risk Factors of Child Neglect in The General Population. *Puplic Health*, 138: 86-92.
- Crittenden, PM. (1999). Child Neglect: Causes And Contributors. In: H. Dubowitz (Ed.). *Neglected Children: Research, Practice, And Policy*, Thousand Oaks, CA: Sage: 47-68.
- Crouch, JL and Milner, JS. (1993). Effects of Child Neglect of Children. *Criminal Justice and Behavior*, 20: 49-65.
- Daniel, B. and Baldwin, N. (2001). Assessment Practice in Cases of Child Neglect: A Developmental Project, *Practice*, 13: 21-38.
- Davidson-Arad, B., Benbenishty, R., Chen, W., Glasser, S. and Zur, S. (2010). Distinguishing Neglect from Abuse and Accident: Analysis of the Case Files of a Hospital Child Protection Team in İsrail. *Health and Social Care in the Community*, 2010, 18: 614-623.

- Depanfilis, D. and Dubowitz, H. (2005). Family Connections: A Program For Preventing Child Neglect, Child Maltreatment, 10 (2): 108-123. Department For Children, Schools And Families. Working Together To Safeguard Children. <Http://Www.Education.Gov.Uk/Publications/.../003052010DOM-EN-V3.Pdf>. 16 Aug 2017.
- Dietrich, KN., Starr, RH. and Weisfeld, GE. (1983). Infant Maltreatment: Caretaker-Infant Interaction and Developmental Consequences at Diverent Levels of Parenting Failure. Pediatrics, 72: 532-40.
- Dubowitz, H., Pitt, SC. and Black, M. (2004). Measurement Of Three Major Subtypes Of Child Neglect. Child Maltreatment, 9 (4): 344-356.
- Dubowitz, H., Newton, RR., Litrownik, J., Lewis, T., Briggs, CE., Thompson, R., English, D. and Lee, L. (2005). Examination Of A Conceptual Model Of Child Neglect. Child Maltreatment, 10 (2): 173-189.
- Dursunkaya, D. (2008). Çocuk ve Ergen Psikiyatri Temel Kitabı. İçinde: F.Çudodoroğlu Çetin (Ed). Duygusal Örselenme ve İhmal, 1.Baskı. Ankara, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yayınları: 478-487.
- Erickson, MF. and Egeland, B. (2002). The APSAC Handbook On Child Maltreatment. In: Myers L, Berliner J, Briere CT, Hendrix C. (Eds.). Child Neglect, 2nd Ed., Thousand Oaks CA: 3-20.
- Güner, Şİ., Güner, S. ve Şahan, MH. (2010). Çocuklarda Sosyal ve Medikal Bir Problem; İstismar. Van Tıp Dergisi, 17 (3): 108-113.
- Hildyard, KL and Wolfe, DA. (2002). Child Neglect: Developmental İssues and Outcomes. Child Abuse and Neglect, 26: 679-695.
- Hornor, G. (2014). Child Neglect: Assessment and Intervention. Journal of Pediatric Health Care Volume, 28 (2): 186-192.
- Horwath, J. (2007). Child Neglect: Identification And Assessment, London, Palgrave Macmillan: 3.
- Karadağ, F. (2018). İhmal Edilen Çocukların Annelerinin Özelliklerinin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Karasar, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Anı Yayıncılık, 9. Basım, Ankara, 136-153.
- Knoke, D. and Trocm, N. (2005). Reviewing The Evidence On Assessing Risk For Child Abuse And Neglect. Brief Treatment And Crisis Invention, 5 (3): 310-328.

- Kobak, C. ve Pek, H. (2015). Okul Öncesi Dönemde (3-6 Yaş) Ana Çocuk Sağlığı ve Anaokulundaki Çocukların Beslenme Özelliklerinin Karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2): 42-55.
- Koşar, N. (1992). Sosyal Hizmetlerde Aile Ve Çocuk Refahı Alanı. 1. Baskı. Ankara, İtek AŞ.: 39.
- Lee, B. and Goerge, R. (1999). Poverty, Early Childbearing, And Child Maltreatment: A Multinomial Analysis. Child And Youth Services Review, 21: 755-780.
- Mayhew, J. (2011). Understanding Child Neglect: A Developmental Victimology Perspective. Faculty Of Family Social Sciences Department Of Human Ecology, Degree Of Master Of Science, Winnipeg, University Of Manitoba.
- Mennen, FE., Kim, K., Sang, J. and Trickett, PK. (2010). Child Neglect: Definition and Identification of Youth's Experiences In Official Reports of Maltreatment. Child Abuse and Neglect, 34: 647-658.
- Minty, B. and Pattinson, G. (1994). The Nature Of Child Neglect. Br J Social Work, 24: 733-47.
- Polansky, NA., Gaudin, JM. and Kilpatrick, AC. (1992). The Maternal Characteristics Scale: A Cross Validation. Child Welfare, 71: 271-80.
- Polnay L, Srivastava OP. Graded Care Profile (GCP): A Qualitative Scala for Measure of Care of Children, Luton Child Protection Committee, 2000: 1-5.
- Polat, O. (2017). Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı. 2. Baskı. Ankara, Seçkin Yayıncılık: 60-267.
- Raikes, HA. and Thompson, RA. (2005). Efficacy And Social Support As Predictors Of Parenting Stress Among Families in Poverty. Infant Mental Health Journal, 26(3), 177-190.
- Sedlak, AJ., Mettenburg, J., Basena, M., Petta, IM, Greene, A. and Li, S. (2018). Fourth National Incidence Study Of Child Abuse And Neglect. US Department Of Health And Human Services. https://www.Acf.Hhs.Gov/Sites/Default/.../Nis4_Report_Congress_Full_Pdf_Jan2010.Pdf. 23 May 2018.
- Sedlak, AJ. (1997). Risk Factors For The Occurrence Of Child Abuse And Neglect. J. Aggression, Maltreatment, Trauma, 1: 149 -187.
- Sedlack, AJ. and Broadhurst, DD. (1996). Third National Incidence Study Of Child Abuse And Neglect, Washington, U.S. Government Printing Office, 1-26.

- Sedlak A., Mettenburg, J., Basena, M., Petta, IM., Greene, A. and Li, S. (2018). Fourth National Incidence Study Of Child Abuse And Neglect. US Departman Of Health And Human Services. https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/nis4_report_congress_full_pdf_jan2010.pdf. Erişim Tarihi: 23 May 2018.
- Sen, R., Green, LP., Rigby, P. and Kendrick, A. (2014). Grading The Graded Care Profile. *Child Abuse Review*, 23: 361-373.
- Shipman, K., Edwards, A., Brown, A., Swishe, L. and Jennings, E. (2005). Managing Emotion in A Maltreating Context: A Pilot Study Examining Child Neglect. *Child Abuse and Neglect*, 29: 1015-1029.
- Slack, KS. (2004). Understanding The Risks Of Child Neglect: An Exploration Of Poverty And Parenting Characteristics. *Child Maltreatment*, 9(4): 395-408.
- Srivastava OP, Polnay L. (1997). Field Trial of Graded Care Profile (GCP) Scale: A New Measure of Care. *Archives of Disease in Childhood*, 76: 337-340.
- Straus, MA. and Kantor, GK. (2005). Definition and Measurement Of Neglectful Behaviour: Some Principles And Guidelines. *Child Abuse and Neglect*, 29: 19-29.
- Tang, CM. (2008). Working Toward A Conceptual Definition Of Child Neglect, *Journal Of Health And Human Services Administration*, 356-384.
- Temizel Saltık, İN. (2008). İştahsız Çocuk. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 51: 176-181.
- Terzi, AÖ. (2005). Bir-Üç Yaş Grubu Sağlıklı Çocuklarda Beslenme Alışkanlıkları ve Günlük Posa Alım Düzeyleri. *Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi*, 42-55.
- Tracy, R.L. and Ainsworth, M.D.S. (1981). Maternal Affectionate Behavior and İnfant-Mother Attachment Patterns. *Child Dev*, 52: 1341-43.
- Toth, SL., Sturge-Apple, ML., Rogosch, FA. and Cicchetti, D. (2015). Mechanisms Of Change: Testing How Preventative Interventions İmpact Psychological and Physiological Stress Functioning İn Mothers in Neglectful Families. *Development and Psychopathology*, 27: 1661-1674.
- Totsika, V. and Sylva, K. (2004). The Home Observation For Measurement The Environment Revisited. *Child and Adolescent Mental Health*, 9(1): 25-35.
- Türkbay, T., Akın, R. ve Söhmen, G. (2007). Aile Tutumları ve Çocuk Gelişimi. <http://hayatdolu.tripod.com/İd4.html> Erişim Tarihi: 22 Haziran 2017.
- UNICEF. https://www.unicef.org/Turkey/Crc/_Cr23c.html. 23 May 2018
- Ünüşan, N. (2001). Okul Öncesi Çocukların Yeme Problemlerinin İncelenmesi. *Çocuk Forumu Dergisi*, 4: 1.

Welch, GL. and Bonner, BL. (2013). Fatal Child Neglect: Characteristics, Causation and Strategies For Prevention. *Child Abuse and Neglect*, 37: 745-752.

World Health Organization (WHO). World Report On Violence And Health. [Http://Apps.Who.Int/Iris/Bitstream/10665/42495/9241545615eng.Pdf](http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/9241545615eng.pdf). Erişim Tarihi: 23 April 20.

Yıldız, E. ve Koçak, O. (2020). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1102-1126.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 28.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 23.05.2020

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE ALGILANAN SOSYAL DESTEK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Relationship between Social Media Addiction and Perceived Social Support in University Students

Esra YILDIZ*

Orhan KOÇAK**

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, esrayildiz@esenyurt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2912-1231

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, orhan.kocak@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0281-8805

ÖZET

Sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek kavramları son yıllarda farklı araştırmalara konu olmuştur. Alan yazında birçok farklı değişkenle ilişkisi incelenen bu kavramların birlikte bir çalışma konusu olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda bu araştırmada; İstanbul'da bulunan üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım ve bağımlılık düzeyi ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modelindeki araştırmanın verileri "Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği: Yetişkin Formu" ve "Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeği" ile İstanbul'da üniversitelerde öğrenim gören 410 öğrenciden toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; medeni durumun aile ve arkadaş hariç değer verilen özel bir kişiden alınan destek ile, sosyal medya kullanım amacı ve kullanılan sosyal medya platformu sayısının ise algılanan sosyal destek ve sosyal medya bağımlılığı düzeyleri ile ilişkili olduğu, sosyal medya kullanım süresinin artması ile sosyal medya bağımlılığının arttığı ve sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek düzeylerinin fakülte ve bölüm bazında değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır. Sonuç olarak, algılanan sosyal destek düzeyi ve alt boyutlarının sosyal medya bağımlılığını negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Bağımlılığı, Algılanan Sosyal Destek, Üniversite Öğrencileri

ABSTRACT

Social media addiction and the perceived social support terms have been mentioned in different researches in recent years. It was seen that the terms whose relationship with different variables was analyzed in the literature are not a study subject together. Within this

scope, it was aimed to measure the relation of using social media and the addiction level of students who study at some universities in İstanbul to the perceived level of social support in this research. Data of the research in the relational screening model was collected from 410 students who study at universities in İstanbul with "social media addiction scale: Adult Form" and "Multi-faceted Perceived Social Support Scale". SPSS 22.0 program was used in analyzing data. According to the research findings, the marital status is related to the support received from a private person valued excluding family and friends, the purpose of social media use and the number of social media platforms used is perceived levels of social support and social media addiction, social media addiction increases with the increase in social media usage time and social media addiction and perceived social support levels differed on the basis of faculty and department. The results have shown that the perceived level of social support and sub-dimensions of it affect social media addiction negatively.

Key words: Social media, Social Media Addiction, Perceived Social Support, University Students

1. GİRİŞ

Sosyal medya kullanımı, akıllı telefonların yaygınlaşması ve sosyal medya platformlarının telefonlara uygulama halinde yüklenerek kolayca ulaşılabilir olması etkisi ile günümüzde büyük bir artış göstermektedir. Sosyal medya kullanımının; iletişim kurmak, oyun oynamak, bilgiye ulaşım için arama yapmak gibi birçok sebebi vardır. Sosyal medyanın bu çok yönlülüğü bireylerin başka bir desteğe ihtiyacını azaltmaktadır. Buna bağlı olarak günümüzde sosyal medyanın aşırı ve bilinçsiz kullanımını ifade eden sosyal medya bağımlılığı önemli bir sorun haline gelmiştir.

Sosyal medya bağımlılığının depresyon, bireylerin beğenilme ihtiyacı ve arkadaşlarının sosyal medyada daha fazla vakit geçirmesi gibi birçok sebebi bulunmaktadır. Bireylerin çevresinden gördükleri desteğin bireylerin nasıl algıladığını ifade eden 'algılanan sosyal destek' kavramı da sosyal medya bağımlılığının nedenleri arasında bulunmaktadır. Bireylerin sosyal destek kaynakları ve sosyal destek algıları bireyler üzerinde büyük etkilere ve koruyucu bir role sahiptir. Örneğin, sosyal destek sistemleri ve sosyal destek algısı bireyde olası psikolojik zararları ve farklı psikolojik rahatsızlıklar ve bozuklukların oluşumunu engellemesi açısından önemlidir. Bu nedenle sosyal destek kaynaklarının ve sosyal destek algılarının bireyler üzerindeki olumsuz etkileri sosyal medya bağımlılığına zemin hazırlayabilmektedir.

Bu çalışma algılanan sosyal destek düzeyinin sosyal medya bağımlılığı ile ilişkisini ölçmeyi ve sosyal destek kaynakları ve sosyal desteğin algılanma biçiminin bireylerin bağımlılığı üzerindeki rolünü kanıtlamayı amaçlamaktadır. Çalışma bağımlı bireylerin değerlendirme, müdahale ve rehabilite çalışmalarının sosyal destek kaynakları göz önüne alınarak yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışma sosyal

medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek kavramları arasındaki ilişki hakkında alan yazındaki boşluğu doldurmak üzere atılan bir adım olarak düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Sosyal Medya Bağımlılığı

Temeli iletişim kurmak olan internet, 1960'lı yıllarda Amerika'da kullanılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise internet özelinde sosyal medya büyük bir gelişim göstermiş, sosyal medya platformları tüm dünyaya yayılmıştır (Arısoy, 2009). Son yıllarda en önemli iletişim araçları uygulamalarından biri olan sosyal medya, internet ve mobil araçların gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Yüz yüze iletişimin sağladığı etkiyi sanal ortamda oluşturan sosyal ağlar internetin en önemli dallarından biri olmuştur. İstatistiklere göre Türkiye'de aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 2 milyonluk bir artış göstererek 52 milyona (nüfusun %63'ü) ulaşmıştır (<https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>).

Sosyal medya platformları; kullanıcıların kendi adına profil sayfaları oluşturabildikleri ve profil sayfaları üzerinden içerikler yayınlatabildikleri bir tür web platformlarıdır. Sosyal medya; bireyler tarafından fikirler, deneyimler, kavrama yetileri, algılar, müzik, fotoğraf ve videoları başkaları ile paylaşmak amacı ile kullanılan araçlar ve platformlar kümesi olarak tanımlanmaktadır (Vural ve Bat, 2010). Yapılan araştırmalarda sosyal medya platformlarının bireylerin düşüncelerini, görüşlerini ve yaşamlarını ayrıntıları ile paylaşmalarını teşvik eden bir ortam olduğu ileri sürülmüştür (Paul ve Dredze, 2011).

Bireylerin sosyal medya kullanım nedenleri farklılık göstermektedir (Tektaş, 2014). Milyonlarca internet kullanıcısı, arkadaşlarıyla bağlantıda kalmak, yeni arkadaşlar bulmak, fotoğraflarını, videolarını ve blog içeriklerini paylaşmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. Günümüzde ise akıllı telefonlara uygulama olarak yüklenebilmesi sebebiyle sosyal medya platformlarına erişim daha hızlı gerçekleşmektedir. Bireylerin kısa bir süre aktif olma düşüncesi ile girdikleri sosyal medya platformlarında günün önemli kısmını geçirdikleri bilinmektedir. 2021 yılında ise aktif sosyal medya kullanıcı sayısının, dünya nüfusunun yaklaşık üçte birine, yani yaklaşık 3.02 milyara ulaşması beklenmektedir (<https://www.statista.com>, 2019).

Genelde internet ve özelde sosyal medya platformları, bireylerin gelişimi için destek sunmanın yanında kontrolsüz kullanımı durumunda bağımlılığa yol açabilmektedir (Çınar ve Mutlu, 2019). Bağımlılık, bireyin bir maddeye karşı aşırı ve karşı konulmaz

istek duyması, bu isteği durdurmak konusunda zorluk yaşaması, bireyin kullandığı maddenin olumsuz sonuçlarını görmesine rağmen kullanımını sürdürmesi ve maddeye karşı tolerans geliştirmesi sebebiyle madde kullanım dozunu ve sıklığını arttırma durumudur (Dilbaz, 2013). Bu durumun bir alt faktörü olan internet bağımlılığı ise kişinin bilgisayar kullanımı üzerindeki kontrolünü kaybetmesi, sanal dünyalarda çok fazla zaman geçirmesi ve hayatındaki diğer faktörleri ihmal etmesidir. (Feindel, 2019). İnternet tarafından bireylere sunulan imkanların artması, bireylerin iş ve sosyal yaşamlarında problemler oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Sosyal medyaya internet üzerinden erişim sağlanması sebebiyle sosyal medya bağımlılığı ile internet bağımlılığının birbirlerinden ayrı düşünülmesi imkansızdır. İnternet bağımlılığı terimi ilk olarak Dr. Ivan Goldberg tarafından 1996 yılında kullanılmış ve günümüze kadar internet bağımlılığı üzerine birçok araştırma yapılmıştır. İnternet ve sosyal medya bağımlılıkları tanımlamaları zamanla literatürde varlık göstermesine rağmen günümüzde, bu bağımlılıklar kimyasal maddeye dayalı olmayan davranışsal bağımlılıklar olduğu için, internet/ sosyal medya aşırı kullanımının bir bozukluk olması ile bir davranış örüntüsü olması arasında tartışmaların var olduğu bilinmektedir. İnternet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı-DSM 5'te sınıflandırılan bozukluklar arasında yer almamıştır (Yüksel-Şahin ve Öztoprak, 2019). Fakat sosyal medya platformlarının telefonlara uygulama olarak yüklenebilmesi ile bu platformlara erişimin kolaylığının sağlanmış olması, diğer bir açıdan bakıldığında ise sosyal medya platformlarında öne çıkan haber ve paylaşımların toplumların gündeminde büyük bir yer tutması, bu platformların dünya genelinde kullanımının yaygınlığını arttırmış ve arttırmaya devam etmektedir. Zamanla artan sayıda kişinin bu platformları kullanım sürelerinin bağımlılık düzeyine ulaşmış olması da sosyal medya bağımlılığı kavramının tanımlanması gereksinimini doğurmaktadır.

Farklı araştırmaların sonuçlarına bakıldığında yeni teknolojilerin aşırı kullanımının (ve özellikle sosyal medya kullanımının) özellikle gençleri bağımlılığa yönelttiği görülmektedir. (Echeburua ve Corral, 2010, akt: Kuss ve Griffiths, 2011). Anderson (2010); akranlarıyla karşılaştırıldığında internet aşırı kullanımı görülen öğrencilerde, internet kullanımının akademik çalışma, yeni bireylerle tanışma ve uyku düzeni gibi aktiviteleri olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu nedenle internet ve sosyal medya bağımlılığından en kötü etkilenebilecek grup gençlerdir. Özellikle oldukça sık karşılaşılan öğrencilerin internet ve sosyal medya aşırı kullanımı; öğrencilerin

biyopsikososyal açıdan olumsuz yönde etkilemesinin yanında akademik başarılarında da düşüşe neden olmaktadır (Cengizhan, 2003).

2.2. Algılanan Sosyal Destek

Sosyal destek bireye yakın çevresinin sağladığı tüm psikolojik ve ekonomik yardımlardır (Yılmaz vd., 2008). Bireyin sosyal destek kaynaklarını; yaşamında büyük bir öneme sahip olan ve hatta bireyin yaşamını yönlendirebilen ebeveynler, eş yada partner, aile, akraba, arkadaş gibi bireyler oluşturmaktadır. Krizler veya yaşanan olumsuz olaylar neticesinde bireyler, uyum süreci ve sağlığı için büyük bir önem arz eden sosyal çevresinden yardım alma ihtiyacı hissederler (Çakır ve Palabıyıklıoğlu, 1997). Sosyal destek, bireylerin sosyal ilişkilerine tatmin edici bir düzeyde devam edebilmesinde, yalnızlık hissini azaltılması ve mümkünse giderilebilmesinde, çevresi ile arasındaki uyumun ve psikolojik iyilik halinin sürdürülebilmesinde, genç açısından önemli bir kaynak ve ihtiyaçtır. (Yılmaz vd., 2008). Birçok araştırmada, biyopsikososyal sorunların çözümü, önlenmesi ve tedavisi konusunda, ayrıca mücadele gerektiren zor durumların üstesinden gelinmesi konusunda sosyal destek sistemleri bireyler için en güçlü kaynaklardır (Yıldırım, 1997).

Bireysel ve sosyal çevre arasında var olan karşılıklı etkileşimin bir ürünü olan insan davranışı sosyal ağların varlığı ile şekillenmektedir. Sosyal ağ içerisinde; ev, aile, okul, toplum gibi sistemler yer almaktadır. Bu sistemlerin biri içinde oluşan bir değişim bu sistem haricindeki sistemleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Tortop ve diğ, 1999). Bireylerin sosyal ağ sistemlerinden yeterince destek bulamadığını düşünmeleri veya sosyal destek sistemlerinin zayıflığı ise teknoloji çağı olarak adlandırılan bu çağda bireyleri internet ve özelinde ise sosyal medyaya itmekte, bireyler gerçek yaşamda çevresinden göremediği desteği bu sistemlerde aramaktadır. Örneğin, bireylerin gerçek yaşamda gördüğü değer azlığı, diğer bireylerle iletişim kurmasının kolay olmaması buna karşın popüler olmayı istemeleri üzerine bireyler sosyal medya platformlarında yaptıkları paylaşımlarla beğenilen ve değer gören kişiler haline gelebilmektedir. Bunun en temel sebebi ise, bireylerin daha çok mutlu oldukları ve değer gördüklerini düşündükleri ortamlara karşı daha ilgili olmaları, bu ortamlarda bulunmayı tercih etmeleri ve kendilerini ifade edebildikleri, destek ve değer gördükleri yeri sosyal medya ortamı olarak görmeleridir. Bireyler bu etkenlerin sonucunda zamanlarının büyük bölümünü sosyal medya platformlarında geçirmektedirler (Ünlü, 2018). Bu konuda da çalışmalar yürüten psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi, odağını insan ilişkileri olarak belirlemiş profesyoneller, bir sorun

ile baş etmek için yardıma ihtiyacı olan müracaatçıyı çevresindeki sosyal ağ ve destek sistemleri ile değerlendirip müracaatçının kendi içindeki psikolojik süreçlerinin yanında iletişimde bulunduğu ve müracaatçıyı biyopsikososyal yönden etkileyen dış faktörleri de ele alarak “çevresi içinde birey” bakış açısı ile terapi ve tedavi gerçekleştirmektedirler (Ashman ve Zastrow, 1990).

2.3. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Algılanan Sosyal Destek İlişkisi

Alan yazında bireylerin internette en fazla sosyal ağlarda zaman geçirdiklerini belirten çalışmalar mevcuttur (Eraslan ve Çakıcı-Eser, 2015, Akıncı ve Bat, 2010). TÜİK'in 2019 yılı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'nda ise internet kullanımı içerisinde ilk sırada %93,9 oranı ile mesajlaşma yer alırken ardından %82,7 oranı ile internet üzerinden telefonla görüşme, sesli veya görüntülü konuşmalar ve sosyal medya kullanımı gelmektedir (TÜİK, 2019). Bu veriler ise sosyal medya bağımlılığına zemin hazırlamaktadır.

Yapılan araştırmalarda 18-34 yaş arası, genç yaş grubunda, sosyal medya kullanımında büyük bir artış görülmüştür (Karadağ ve Akçınar, 2019). We Are Social ve Hootsui (2019) tarafından yapılan çalışmanın “İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcı İstatistikleri” raporunun Türkiye verilerinde de sosyal medya kullanan bireylerin %57'sinin 18-34 yaş arasındaki kullanıcılar olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar sosyal medya bağımlılığının gençlerde diğer yaş gruplarına göre daha fazla görülmesi olasılığını doğurmakta ve gençleri sosyal medya bağımlılığı açısından tehdit etmektedir.

Algılanan sosyal destek ile ilgili yapılan bir araştırmada, gençlerin yaşları ile sosyal destek algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Araştırmadan çıkan sonuç; gençlerin yaşının artarken sosyal destek algılarının düşmekte olduğudur. Ayrıca aynı araştırmada, gençlerin sınıf düzeyi ile sosyal destek algıları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (Taşdemir, 2016).

Literatürde bulunan farklı çalışmalar incelendiğinde sosyal medya bağımlılığı ile sosyal destek algısını bir arada ele alan ve değerlendiren bir çalışma bulunamamıştır. Yapılan literatür taramasında araştırmamıza yakın konulardan biri olan internet ve sosyal destek algısını ele alan çeşitli çalışmalar bulunmuştur. Ayrıca bazı çalışmalarda internet bağımlılığı araştırılsa da sosyal medya bağımlılığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Karasu ve diğ. (2017) internet bağımlılığı ve sosyal destek ilişkisinin incelendiği çalışmalarında öğrencilerin interneti daha çok sosyal medya platformlarına erişim ve sosyal medya platformlarında mesajlaşma amacıyla

kullandıkları belirtilmiştir. Bu gibi çalışmalardan birinde gençlerin sosyal destek algıları ile yalnızlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Gençlerin sosyal destek algılarının yükselmesi ile yalnızlık düzeylerinin düştüğü belirtilmiştir. Aynı çalışmada, gençlerin yalnızlık düzeylerinin internet bağımlılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Taşdemir, 2016).

Gençlerin sosyal destek algısı arttıkça; internet bağımlılığı düzeylerinin düştüğü görülmektedir. Batıgün ve Kılıç (2011), çalışmalarında, internet bağımlılığı puanlarının yüksek olduğu grubun sosyal destek algısının daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Kraut ve diğ. (1998) ise yaptıkları bir çalışmada internetin aşırı kullanımının aile ve yakın sosyal çevre ile iletişimde düşüşe neden olduğunu ve internet bağımlılığı ile sosyal destek arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacı ve gerekçesine, desenine, çalışma grubuna, sorularına, hipotezlerine, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemine ve çalışmanın sınırlılıklarına yer verilmiştir.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Gerekçesi

Alan yazında sosyal medya bağımlılığı ile birçok psikososyal değişkenleri ölçmeye yönelik çalışma olsa da algılanan sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sayısının azlığı dikkat çeken bir olgudur. Bu nedenle araştırmada İstanbul'da bulunan üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya kullanım ve bağımlılık düzeyi ile algılanan sosyal destek düzeyi ilişkisini ölçmek ve ele almak amaçlanmıştır.

3.2. Çalışmanın Deseni

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeli ile tasarlanmış betimsel bir çalışmadır. Çalışma geçmişte veya içinde bulunan anda, var olan bir durumu, var olan şekli ile betimlemeyi amaç edinen araştırma yaklaşımları olan tarama modellerine uygun olarak araştırmaya konu edilen olay, birey, ya da nesne, var olan koşullar içerisinde ve var olan şekli ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma, çok sayıda elemana sahip bir evren üzerinde kapsamlı bir yargıya ulaşmak amacıyla evrenin tamamı veya evren içerisinden alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde oluşturulan tarama düzenlemeleri ile gerçekleştirilmiştir (Karasar, 2012, 77).

3.3. Çalışmanın Hipotezleri

1- Katılımcıların demografik özelliklerine göre sosyal medya bağımlılığı ile algılanan sosyal destek düzeyleri anlamlı farklılık gösterir.

2- Katılımcıların sosyal medya ile ilgili demografik bilgilerine göre sosyal medya bağımlılığı ile algılanan sosyal destek düzeyleri anlamlı farklılık gösterir.

3- Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ve negatif bir ilişki vardır.

3.4. Çalışma Grubu

Araştırma sosyal medya kullanımı ve sosyal destek algısı ilişkisini ölçmek amacı ile üniversite okumakta olan öğrencilere yönelik İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da sağlık, sosyal bilimler, mühendislik, öğretmenlik, islami ilimler ve bilgisayar alanlarında öğrenimine devam eden 410 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılardan herhangi bir kimlik bilgisi alınmamıştır. Katılımcıların anketleri doldurmaları için bir zaman kısıtlaması belirlenmemiş, bireyler uygulamayı yaklaşık 10 dakika içerisinde tamamlayabilmişlerdir. Veri toplama işlemine 2019 yılı Ekim ayı içerisinde başlanmış ve Aralık ayı içerisinde tamamlanmıştır.

3.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya dahil olan üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlıkları ile algılanan sosyal destek düzeyleri ilişkisinin ölçülebilmesi için üç bölümden oluşan toplam 45 soru içeren bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu, aşağıda tanımlanmış olan form ve ölçekler ile desteklenmiştir:

3.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Form içerisinde cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik değişkenler ile birlikte, katılımcıların akademik hayatına yönelik olarak; hangi bölüm ve sınıfta okudukları, not ortalamaları ve sosyal medya kullanımlarının öğrenilmesi amacıyla; günlük sosyal medya kullanım süresi ve sosyal medya kullanım amaçlarını sorgulamaya yönelik sorular bulunmaktadır.

3.5.2. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Ölçek "(1) Bana hiç uygun değil", "(2) Bana uygun değil", "(3) Kararsızım", "(4) Bana uygun", "(5) Bana çok uygun" şeklinde beşli likert tipi bir ölçektir. Şahin ve Yağcı (2017) tarafından geliştirilmiş ve geçerlik güvenirlik çalışması yapılmıştır. Şahin ve Yağcı (2017), çalışmalarında ölçeğin geneli için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı

,94; alt boyutlardan sanal tolerans için ,92 ve sanal iletişim için ,91 olarak bulunmuşlardır. Ölçek 18'i olumlu ve 2'i olumsuz maddelerden oluşmaktadır. Olumsuz ifadeler tersi kodlama ile puanlanmıştır. Gerçekleştirilen güvenilirlik çalışması sonucu 2 alt boyut -sanal tolerans, sanal iletişim- ve 20 betimlemeden oluştuğu belirlenmiştir. Sanal tolerans alt boyutu içerisinde 1-11'inci maddeleri, sanal iletişim alt boyutu içerisinde ise 12-20'inci maddeleri bulunmaktadır. Ölçekte ters puanlanan iki madde (5. ve 11. maddeler) bulunmaktadır. Ölçekten en yüksek 100 puan, en düşük ise 20 puan alınabilmektedir. Elde edilen puanın yüksek olması, bireyin kendini "sosyal medya bağımlısı" olarak algıladığı şeklinde değerlendirilmektedir.

3.5.3. Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Bu ölçek Zimet vd., (1988) tarafından geliştirilmiş ve Cronbach Alfa katsayısı önemli diğer kişi alt boyutu için ,91, arkadaş alt ölçeği için ,85, aile alt ölçeği için ,87 ve ölçeğin geneli için ,88 olarak bulunmuştur. Ölçek, bireyin sosyal destek kaynağının yeterliliğini ölçmek amacı ile "(1) Tamamen Katılmıyorum" ile "(7) Tamamen Katılıyorum" maddeleri arasında değişen maddelere sahip, 7'li likert şeklinde bir ölçektir. 12 madde içeren ölçek; aile, arkadaş ve diğer önemli kişi olmak üzere üç alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 84, alınabilecek en düşük puan ise 12'dir. Ölçekten yüksek puan alınması algılanan sosyal desteğin yüksek, düşük puan alınması ise algılanan sosyal desteğin düşük olduğunu ifade etmektedir.

3.6. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 22.0 programında frekans analizi, t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve regresyon testleri kullanılarak analiz edilmiştir.

3.7. Sınırlılıklar

Bu çalışma, zaman kısıtlılığı ve örneklem fazlalığı nedeniyle İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın bilgi vereni, İstanbul'da okuyan gönüllü olarak anket dolduran üniversite öğrencileridir.

Bu çalışma hazırlanan demografik ve ölçek soruları ile sınırlıdır.

Bu çalışma sonucunda ulaşılabilecek bulgular, varılacak sonuçlar ve genellemeler araştırmanın evreni kapsamında geçerlidir.

BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine Ait Bulgular

Tablo 1. Demografik Bilgiler İle İlgili Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
Erkek	84	20,5	Bekar	393	95,9
Kadın	326	79,5	Evlü	17	4,1
Sınıf	Bölüm				
Hazırlık	13	3,2	Sağlık	124	30,2
1. Sınıf	63	15,4	Sosyal	149	36,3
2. Sınıf	146	35,6	Mühendislik	81	19,8
3. Sınıf	93	22,7	Öğretmenlik	28	6,8
4. Sınıf	95	23,2	İslami İlimler	10	2,4
			Bilgisayar	18	4,4

Tablo 1 incelendiğinde, örneklem grubunu oluşturan bireylerin 84'ü (%20,5) erkek, 326'sı (%79,5) kadın, 393'ü (%95,9) bekar; 17'si (%4,1) evlidir. Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin 124'ü (%30,2) sağlık alanındaki bölümlerde, 149'u (%36,3) sosyal bilimler alanındaki bölümlerde, 81'i (%19,8) mühendislik alanındaki bölümlerde, 28'i (%6,8) öğretmenlik alanındaki bölümlerde, 10'u (%2,4) İslami ilimler alanındaki bölümlerde ve 18'i (%4,4) bilgisayar ile ilgili bölümlerde okumaktadırlar. 13 öğrenci (%3,2) hazırlık, 63 öğrenci (%15,4) 1. sınıf, 146 öğrenci (%35,6) 2. sınıf, 93 öğrenci (%22,7) 3. sınıf, 95 öğrenci (%23,2) 4. sınıfta okumakta olan örneklem grubu toplam 410 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 2. Sosyal Medya İle İlgili Demografik Bilgiler İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Sosyal medya kullanıyor musunuz?	n	%	Sosyal medya kullanım süresi	n	%
Evet	409	99,8	1 saatten az	58	1,90
Hayır	1	0,2	1- 3 saat	190	0,68
			3- 5 saat	127	31
			5 saat ve üzeri	35	8,5
Sosyal medya kullanım amacı	n	%	Kullanılan Sosyal medya platformu sayısı	n	%
Yeni arkadaş edinmek	6	1,5	0	1	0,2

İletişim kurmak	71	17,3	1	74	18
Akademik bilgi paylaşımı	41	10	2	119	29
Eğlenmek	231	56,3	3	132	32,2
Foto/ müzik/ video paylaşımı	43	10,5	4	71	17,3
Kendimi ifade etmek	18	4,4	5	13	3,2

Tablo 2 incelendiğinde; örneklem grubunu oluşturan bireyler arasında 409 kişi (%99,8) sosyal medya kullanırken 1 kişi (%0,2) sosyal medya kullanmamakta, 58 kişi (%14,1) günde 1 saatten az, 190 kişi (%46,3) 1-3 saat arası, 127 kişi (%31,0) 3-5 saat arası ve 35 kişi (%8,5) 5 saatten fazla sosyal medyada vakit geçirmektedir. Örneklem grubunu oluşturan bireyler arasında 1 kişi (%0,2) hiçbir sosyal medya platformunu kullanmazken 74 kişi (%18,0) 1 sosyal medya platformu, 119 kişi (%29,0) 2 sosyal medya platformu, 132 kişi (%32,2) 3 sosyal medya platformu, 71 kişi (%17,3) 4 sosyal medya platformu ve 13 kişi (%3,2) 5 sosyal medya platformu kullanmaktadır. Ayrıca, öğrencilerden 6 kişi (%1,5) yeni arkadaş edinmek, 71 kişi (%17,3) iletişim kurmak, 41 kişi (%10,0) akademik bilgi paylaşımı, 231 kişi (%56,3) eğlenmek, 43 kişi (%10,5) foto/müzik/video paylaşımı ve 18 kişi (%4,4) kendini ifade etmek amacı ile sosyal medya platformlarını kullanmaktadır.

4.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Sosyal Medya Bağımlılığı ile Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Üzerindeki Etkisi

Tablo 3. Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Alt Boyutları Puanlarının Katılımcıların Cinsiyetine göre Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutu	n	F	x	ss	t	df	p	
Diğer	Bekar	396	4,996	21,9949	1,69599	-1,940	408	,053
Önemli Kişi	Evli	14		25,2857	,91737	-3,587	16,759	,002*

p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin alt boyutları puanlarında katılımcıların cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması amacı ile bağımsız grup t testi yapılmıştır. Test sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark algılanan sosyal destek ölçeği içinde yer alan diğer önemli kişi boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t = -3,504, p < .05). Diğer alt boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p > .05).

Tablo 4. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Alt Boyutları Puanlarının Katılımcıların Bölümüne Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Ölçek Alt Boyutu		KT	df	$\bar{X}$	F	p
Sanal İletişim	Gruplar arası	568,879	5	113,776	2,687	,021*
	Grup içi	17109,124	404	42,349		
Diğer Önemli Kişi	Gruplar arası	601,531	5	120,306	3,153	,008*
	Grup içi	15413,747	404	38,153		
Aile	Gruplar arası	683,772	5	136,754	3,391	,005*
	Grup içi	16293,323	404	40,330		

p< .05

Tablo 4 incelendiğinde, Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin alt boyutları puanlarında katılımcıların bölümü değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması amacı ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Test sonucunda katılımcıların bölüm gruplarının arasındaki fark; sosyal medya ölçeğinin bir alt boyutu olan sanal iletişim alt boyutunda ($F(2,687)= 0,21$; $p < .05$), algılanan sosyal destek ölçeğinin alt boyutları olan diğer önemli kişi alt boyutunda ($F(3,153)= 0,08$; $p < .05$) ve aile alt boyutunda ($F(3,391)= 0,005$; $p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Bu tablodan yola çıkılarak ANOVA testinde bulunan anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının öğrenilmesi amacı ile tamamlayıcı post-hoc analiz teknikleri arasında yaygınlıkla kullanılan Tukey testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda ise diğer önemli kişi alt boyutunda İslami ilimler alanındaki bölümler ile sosyal ve mühendislik alanlarındaki bölümler arasında İslami ilimler alanındaki bölümler lehine ($p < .05$) düzeyinde anlamlı bir, farklılık saptanmıştır. Aile alt boyutunda ise öğretmenlik alanındaki bölümler ile sosyal ve mühendislik alanlarındaki bölümler arasında öğretmenlik alanındaki bölümler lehine ($p < .05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Diğer alt boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > .05$).

Tablo 5. Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Alt Boyutları Puanlarının Katılımcıların Sosyal Medyayı Kullanım Amacına Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Ölçek Alt Boyutu		KT	df	$\bar{X}$	F	p
Sanal İletişim	Gruplar arası	481,998	5	96,400	2,265	,047*
	Grup içi	17196,005	404	42,564		

p< .05

Tablo 5 incelendiğinde, Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin alt boyutları puanlarında katılımcıların sosyal medyayı kullanım amacı değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması amacı ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Test sonucunda katılımcıların sosyal medyayı kullanım amacı grupları arasındaki fark sosyal medya ölçeğinin bir alt boyutu olan sanal iletişim alt boyutunda, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F(2,265)= 0,47$; $p < .05$). Diğer alt boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 6. Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Alt Boyutları Puanlarının Kullanılan Sosyal Medya Platformu Sayısına Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Ölçek Alt Boyutu		KT	df	$\bar{X}$	F	p
Sanal İletişim	Gruplar arası	1058,508	5	211,702	5,146	,000*
	Grup içi	16619,494	404	41,137		
Sanal Tolerans	Gruplar arası	950,175	5	190,035	4,134	,001*
	Grup içi	18569,786	404	45,965		
Arkadaş	Gruplar arası	587,289	5	117,458	2,702	,020*
	Grup içi	17564,733	404	43,477		

$p < .05$

Tablo 6 incelendiğinde, Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin alt boyutları puanlarında katılımcıların kullanılan sosyal medya platformu sayısı değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığının anlaşılması amacı ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Test sonucunda katılımcıların kullandığı sosyal medya platformu sayısı gruplarının arasındaki fark sosyal medya ölçeğinin alt boyutları olan sanal iletişim alt boyutunda ($F(5,146)= 0,00$; $p < .05$), sanal tolerans alt boyutunda ($F(4,134)= 0,01$; $p < .05$) ve algılanan sosyal destek ölçeği içinde yer alan arkadaş alt boyutunda ($F(2,702)= 0,05$; $p < .05$) istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Diğer alt boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 7. Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Alt Boyutları Puanlarının Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Süresine(günde) Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Ölçek Alt Boyutu		KT	df	$\bar{X}$	F	p
Sanal İletişim	Gruplar arası	1666,360	3	555,453	14,084	,000*
	Grup içi	16011,643	406	39,438		
Sanal Tolerans	Gruplar arası	3077,183	3	1025,728	25,327	,000*
	Grup içi	16442,778	406	40,499		

p< .05

Tablo 7 incelendiğinde, Sosyal Medya Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin alt boyutları puanlarında katılımcıların kullanılan sosyal medya platformu sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması amacı ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Test sonucunda katılımcıların sosyal medya kullanım süresi gruplarının arasındaki fark sosyal medya ölçeğinin alt boyutları olan sanal iletişim alt boyutunda(F(14,084)= 0,00; p < .05) ve sanal tolerans alt boyutunda (F(25,327)= 0,00; p < .05) istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Sosyal medya kullanım süresi ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.05).

4.3. Sosyal Medya Bağımlılığı ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Faktör Analizleri Sonucu

Tablo 8. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Faktör Analizi Sonucu

Madde No	Faktör Ortak Varyansı	Faktör- 1	Faktör- 2	Faktör- 3
ARKADAŞ1	,883	,866		
ARKADAŞ2	,886	,861		
ARKADAŞ3	,850	,771		
ARKADAŞ4	,834	,744		
AİLE1	,862		,854	
AİLE2	,825		,825	
AİLE3	,770		,810	
AİLE4	,818		,784	
DİĞER ÖNEMLİ KİŞİ1	,810			,786
DİĞER ÖNEMLİ KİŞİ2	,754			,742
DİĞER ÖNEMLİ KİŞİ3	,814			,711

DİĞER ÖNEMLİ KİŞİ4	,688	
		,595
Açıklanan Varyans		
Toplam:	%81,602	
Faktör- 1:	%29,623	
Faktör- 2:	%28,045	
Faktör- 3:	%23,934	

Tablo 8 incelendiğinde, Algılanan Sosyal Destek Ölçeği üç boyutludur. Önemli olarak belirlenen faktörlerden birincisi ölçeğe ilişkin toplam varyansın %29,623'ünü, ikincisi %28,045'ini ve üçüncü faktör ise %23,934'ünü açıklamaktadır. Üç faktörün açıkladıkları toplam varyans %81,602'dir. İki faktörün maddelerde açıkladığı ortak varyans yaklaşık %69-88 arasında değişmektedir.

Tablo 9. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Faktör Analizi Sonucu

Madde No	Faktör Ortak Varyansı	Faktör- 1	Faktör- 2
SANAL TOLEANS1	,387	,606	
SANALTOLERANS2	,662	,791	
SANALTOLERANS3	,384	,584	
SANALTOLERANS4	,603	,764	
SANALTOLERANS5	,260	-,498	
SANALTOLERANS6	,333	,577	
SANALTOLERANS7	,400	,558	
SANALTOLERANS8	,324	,459	
SANALTOLERANS9	,369	,478	
SANALTOLERANS10	,167	-,404	
SANAL İLETİŞİM1	,361		,594
SANAL İLETİŞİM2	,499		,700
SANAL İLETİŞİM3	,505		,707
SANAL İLETİŞİM4	,434		,582
SANAL İLETİŞİM5	,278		,503
SANAL İLETİŞİM6	,444		,638
SANAL İLETİŞİM7	,525		,722
Açıklanan Varyans			
Toplam:	%40,780		
Faktör- 1:	%21,146		
Faktör- 2:	%19,633		

Tablo 9 incelendiğinde, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği iki boyutludur. Önemli olarak belirlenen faktörlerden birincisi ölçeğe ilişkin toplam varyansın %21,146'sını, ikinci faktör %19,633'ünü açıklamaktadır. İki faktörün açıkladıkları toplam varyans

%40,780'dir. İki faktörün maddelerde açıkladığı ortak varyans yaklaşık %17-66 arasında değişmektedir.

4.4. Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığı ile Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 10. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki

	B	ss	β	t	p
Algılanan Sosyal Destek Ölçeği	55,428	2,246		24,680	,000*
Toplam Puanları	-,120	,033	-,176	-3,601	,000*

p< .05

Tablo 10 incelendiğinde, sosyal destek algısının sosyal medya bağımlılığı üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucu görülmektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre sosyal destek algısının sosyal medya bağımlılığı üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Aile Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal İletişim Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Aile Alt Boyutu	23,487	1,138		20,639	,000*
	-,122	,050	-,120	-2,442	,015*

p< .05

Tablo 11 incelendiğinde, aile desteğinin sanal iletişim üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucu görülmektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ölçeği içinde yer alan aile alt boyutu ile sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin sanal iletişim alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre aile desteğinin sanal iletişim üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Aile Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal Tolerans Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Aile Alt Boyutu	31,178	1,183		26,355	,000*
	-,202	,052	-,188	-3,868	,000*

p< .05

Tablo 12 aile desteğinin sanal tolerans üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloya göre,

algılanan sosyal destek ölçeği içinde yer alan aile alt boyutu ile sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin sanal tolerans alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre aile desteğinin sanal tolerans üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Arkadaş Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal İletişim Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Arkadaş Alt Boyutu	23,187	1,082		21,435	,000*
	-,111	,049	-,113	-2,291	,022*

p< .05

Tablo 13 arkadaş desteğinin sanal iletişim üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ölçeğinin arkadaş alt boyutu ve sosyal medya bağımlılığı ölçeği içinde yer alan sanal iletişim alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre arkadaş desteğinin sanal iletişim üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Arkadaş Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal Tolerans Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Arkadaş Alt Boyutu	29,242	1,137		25,722	,000*
	-,115	,051	-,111	-2,260	,024*

p< .05

Tablo 14 arkadaş desteğinin sanal tolerans üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ölçeğinin arkadaş alt boyutu ve sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin sanal tolerans alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre arkadaş desteğinin sanal tolerans üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Diğer Önemli Kişi Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal İletişim Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Diğer Önemli Kişi	24,511	1,180		20,775	,000*
Alt Boyutu	-,167	,051	-,159	-3,249	,001*

p< .05

Tablo 15 aile ve arkadaş haricindeki önemli kişi desteğinin sanal iletişim üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunu

göstermektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ölçeğinin diğer önemli kişi alt boyutu ve sosyal medya bağımlılığı ölçeği içinde yer alan sanal iletişim alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre diğer önemli kişi desteğinin sanal iletişim üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 16. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Diğer Önemli Kişi Alt Boyutunun Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal Tolerans Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	B	ss	β	t	p
Diğer Önemli Kişi	30,234	1,243		24,321	,000*
Alt Boyutu	-,156	,054	-,141	-2,879	,004*

p< .05

Tablo 16 aile ve arkadaş haricindeki önemli kişi desteğinin sanal tolerans üzerindeki yordama gücünün belirlenmesi amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloya göre, algılanan sosyal destek ölçeğinin diğer önemli kişi alt boyutu ve sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin sanal tolerans alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tabloya göre diğer önemli kişi desteğinin sanal tolerans üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Üniversite öğrencilerinin sosyal destek algısı ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın birinci hipotezi genelinde, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğunu kadınlar ve bekarların oluşturduğu, sosyal bilimler alanında okuyan katılımcıların diğer bölümlere oranla daha fazla olduğu, katılımcıların çoğunluğunun ikinci sınıfta okuduğu görülmüştür. Katılımcıların sosyal medya ile ilgili demografik bulgularına ilişkin sonuçlarda ise, çoğu katılımcının sosyal medyada 1-3 saat arası zaman geçirdiği görülmüş ve çoğu katılımcının üç sosyal medya platformunu aktif olarak kullandığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların sosyal medyayı en fazla eğlenmek amacı ile kullandığı, bunun yanında sırasıyla iletişim kurmak, foto/müzik/video paylaşımı, akademik bilgi paylaşımı, kendini ifade etmek ve yeni arkadaş edinmek amaçları gelmektedir. Karasu ve diğerleri (2017), Uzun ve diğerleri, (2016), Hazar (2011) de yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin interneti bir eğlence aracı olarak kullandığını, daha az sayıda öğrencinin ise interneti araştırma veya akademik bilgiye ulaşım amaçlı kullandığını belirtmişlerdir. Çiftçi (2018) ise yaptığı çalışmada öğrencilerin interneti en fazla bilgi erişimi (%83) amacı ile kullandıklarını, bunu sosyal ağlara katılım (%47) ve eğlence, oyun vb. aktivitelerinin (%40) takip ettiği sonucuna

ulaşmıştır. Farklı araştırmalarda da internetin daha çok bilgiye erişim amacı ile kullanıldığı sonucuna varılmıştır (Becan, 2018; Yılmazsoy ve Kahraman, 2017; Tutgun- Ünal, 2015; Özgür, 2013; Akyazı ve Tutgun- Ünal, 2013; Sezgin vd., 2011; Mazman ve Usluel, 2011). Araştırmalardan elde edilen veriler arasındaki bu farklılığın sebebinin çalışmaların farklı bölgelerde ve farklı örneklem grupları ile yapılmış olması gibi birçok kriterden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın birinci hipotezi doğrultusunda katılımcıların medeni durumu ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin alt boyutları bağımsız grup t testi ile incelenmiş ve katılımcıların medeni durumu ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin diğer önemli kişi alt boyutu arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle bireylerin evli veya bekar olmaları, aile ve arkadaş hariç değer verilen özel bir kişiden aldıkları destek ile ilişkilidir.

Araştırmanın birinci hipotezi doğrultusunda yapılan Anova analizinden elde edilen sonuç ise katılımcıların bölümü ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinin sanal iletişim alt boyutu ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği içinde yer alan aile ve diğer önemli kişi alt boyutları arasında anlamlı bir fark olduğudur. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının öğrenilmesi amacı ile yapılan Tukey testi sonucunda ise diğer önemli kişi alt boyutunda İslami ilimler alanındaki bölümler ile sosyal ve mühendislik alanlarındaki bölümler arasında İslami ilimler alanındaki bölümler lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, İslami ilimler alanında okuyan öğrencilerin sosyal ve mühendislik alanlarında okuyan öğrencilere göre aile ve arkadaş haricinde değer verdikleri bir kişinin sosyal desteğini daha fazla aldıklarını ortaya koymaktadır. Aile alt boyutunda ise öğretmenlik alanındaki bölümler ile sosyal ve mühendislik alanlarındaki bölümler arasında öğretmenlik alanındaki bölümler lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, öğretmenlik alanında okuyan öğrencilerin sosyal ve mühendislik alanlarında okuyan öğrencilere göre ailelerinden algıladıkları sosyal desteğin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Daha önce yapılan araştırmalarda da sosyal medya bağımlılığı düzeyinin fakülte ve bölüm bazında değişiklik gösterdiği sonucuna varılmıştır (Aktan, 2018; Baz, 2018; Tutgun-Ünal, 2015). Aktan (2018), bu sonucun bölüm müfredatlarının içeriği ile ilişkili olduğunu ve müfredatı sosyal medya ile ilişkili olan öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğunu aktarmıştır.

Araştırmanın ikinci hipotezi doğrultusunda katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçları, kullandıkları sosyal medya platformu sayısı ve süreleri ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği içinde yer alan alt boyutlar tek

yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bu analiz sonucunda ise katılımcıların sosyal medya kullanım amacı ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği'nin sanal iletişim alt boyutu arasında, katılımcıların kullandıkları sosyal medya platformu sayısı ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği içinde bulunan sanal iletişim ve sanal tolerans alt boyutları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Yapılan bir araştırmada günde beş saat ve üzerinde internette zaman geçiren bireylerin sosyal medya bağımlılığı günde 1- 3 saat arasında internette zaman geçiren bireylere göre daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Aynı araştırmada, günde beş saat ve üzerinde internette zaman geçiren bireylerin sosyal medyaya karşı bir kontrol mekanizması geliştiremedikleri için sosyal medyayı daha fazla kullanma eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca araştırmada, sosyal medyada geçirilen zamanın sosyal medya bağımlılığını arttırması sonucunda duygusal desteğe duyulan ihtiyacın arttığı fakat bu ihtiyaca rağmen aile içi ve arkadaş ilişkilerinde zayıflamalar ve kopmalar meydana geldiği ortaya konmuştur (Çiftçi, 2018). Çeşitli araştırmalarda ise sosyal medya kullanım süresinin artması ile sosyal medya bağımlılığının da arttığı sonucuna varılmıştır (Becan, 2018; Aktan, 2018; Balcı ve Baloğlu, 2018; Tutgun-Ünal, 2015; Kırık vd., 2015; Balcı ve Gölcü, 2013).

Araştırmanın üçüncü hipotezi doğrultusunda ise Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ile Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve bu ölçeklerin alt ölçekleri arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu analiz sonucunda sosyal destek algısının toplam puanının ve ayrıca alt boyutlarının da sosyal medya bağımlılığını negatif yönde etkilediği anlaşılmıştır. Bir diğer deyişle sosyal destek algısı yüksek olan bireylerin sosyal medya bağımlısı olma ihtimali sosyal destek algısı düşük olanlara göre daha düşüktür. Gençlerin internet bağımlılığı ile sosyal destek algısının incelendiği bir araştırmanın; yüksek internet bağımlılığı puanına sahip olan bireylerin aile ve öğretmenlerinden aldıkları sosyal desteğin düşük internet bağımlılığı puanına sahip olan bireylere göre daha yüksek olduğuna dair sonuçları bu bulguyu destekler niteliktedir. Aynı araştırmada gençlerin sosyal destek algısının artmasının internet bağımlılığı düzeylerini azalttığı belirtilmiştir (Taşdemir, 2016). Yapılan bazı çalışmalarda ise, İnternet Bağımlılığı Ölçeği'nden yüksek puan alan bireylerin sosyal desteklerinin daha düşük olduğunu belirtilmiştir (Karasu vd., 2017; Esen ve Siyez, 2011; Batıgün ve Kılıç, 2011).

Ayrıca alan yazında algılanan sosyal desteğin internet bağımlılığı üzerinde negatif etkisi olduğunu gösteren birçok çalışma mevcuttur (Uz- Baş, vd., 2016; Oktan, 2015; Durak- Batıgün ve Kılıç, 2011; Esen ve Gündoğdu, 2010; Armstrong vd., 2000). Sosyal medya bağımlılığı ile internet bağımlılığının ilişkisi ve benzerliği dikkate alındığında, bu araştırmada elde edilen sonuçlar alan yazındaki bilgiler ile benzerlik göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya platformlarında diğer kullanıcılara göre daha fazla vakit geçirdikleri düşüncesi ile üniversite öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmada sosyal medyada geçirilen zamanın artması ile sosyal medya bağımlılığı riski doğduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda sosyal medya kullanım süresinin denetim altına alınması sosyal medya bağımlılığının önüne geçilmesi için atılacak bir adım olarak görülebilir. Ayrıca bireylerin sosyal medyayı daha çok eğlence amacı ile kullanması da bu süreyi arttırmakta olup bu sorun bireylerin eğlenmek için ayırdıkları zamanı aile üyeleri veya arkadaşlarına ayırması ve bu sürede kaliteli zaman geçirmeleri ile çözüme kavuşturulabilir. Ayrıca bireylerin sosyal becerilerini geliştirmeleri, öğrenim gördükleri üniversitede veya buldukları bölgede çeşitli kurslar ve aktivitelere katılmalarının sağlanması da sosyal medya bağımlılığının önüne geçilmesi ve bağımlılığa müdahalede rehabilite aşamasında etkili olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonucunda sosyal medya bağımlılığının önüne geçilebilmesinin bireylerin sosyal destek kaynaklarından algıladıkları destekle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bahsedilen uygulamaların ise, bireylerin sosyal destek algılarını arttırması sonucunda sosyal medya bağımlılığının önlenmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, algılanan sosyal desteğin sosyal medya bağımlılığı ile ilişkisini ve sosyal medya bağımlılığı üzerinde bir etken olduğunu göstererek literatüre katkıda bulunmuştur. Ancak, bu çalışmanın örnekleminin yalnızca İstanbul'da bazı üniversitelerde öğrenimine devam eden öğrenciler ile sınırlı olması bulguların genellenmesi açısından dikkat gerektirmektedir. Diğer bir sınırlılık ise, sosyal medya bağımlılığı ile sosyal destek algısını inceleyen bir çalışmanın bulunmaması sebebi ile bu çalışmanın bulgularını ve yorumlarını destekleyecek geçmişte yapılmış çalışmaların yetersiz olmasıdır. Bu sebeple alan yazında, algılanan sosyal desteğin bireylerin yaşamları üzerinde (bağımlılığa dahi yol açabilecek) etkilerini, sosyal medya bağımlılığının özellikle gençler üzerindeki etkileri ve bu iki faktörün olumsuz etkilerinin

önüne geçilebilmesi adına yapılacak araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmanın bu anlamda öncü bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın kısıtlı bir süre kapsamında tamamlanması gerektiği için herhangi bir etik kurula başvurulmamış ve dolayısıyla bir etik kurul onayı alınamamıştır. Ayrıca araştırma verilerinin 2020 yılı öncesinde toplanması sebebi ile etik kurul izninin alınmasına dair bir zorunluluk bulunmamaktadır. Katılımcılardan herhangi bir kimlik bilgisi alınmamıştır. Araştırma öncesi, esnası ve sonrasında katılımcıların haklarına, etik ilkeler ve değerlere bağlı kalınmış ve gizlilik esaslı bir çalışma yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aktan, E. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5, (4), 405- 421.
- Akyazı, E. & Ünal, A. T. (2013). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Amaç, Benimseme, Yalnızlık Düzeyi İlişkisi Bağlamında Sosyal Ağları Kullanımı. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 3(6), 1-24.
- Anderson, K. J. (2010). Internet Use Among College Students: An Exploratory Study. *Journal of American College Health*, 50 (1), 21-26.
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1 (1), 55-67.
- Armstrong, L. Phillips, J.G. ve Saling, L.L. (2000). Potential Determinants of Heavier Internet Usage. *International Journal of Human-Computer Studies*, 53, 537-550.
- Ashman, K. K. ve Zastrow, C. (1990). *Understanding Human Behavior and the Social Environment*. Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Balcı, Ş. ve Gölcü, A. (2013). Facebook Addiction among University Students in Turkey: "Selcuk University Example". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 255- 278.
- Becan, C.(2018). Sosyal Medya Bağımlılığının Haber Takibi Motivasyonları Üzerine Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5 (3), 238-256.
- Cengizhan, C. (2005) Öğrencilerin Bilgisayar ve İnternet kullanımında Yeni Bir Boyut: Bağımlılık. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22, 83- 98.
- Çakır, Y. ve Palabıyıköğlü, R. (1997). Gençlerde Sosyal Destek-Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 5, 15-24.

- Çınar, Ç. Y. ve Mutlu, M. (2019). İnternet Bağımlılığının Benlik Saygısı, Dikkat, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Yaşam Doyumu ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20 (3), 133-142.
- Çiftçi, H. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7 (4), 417- 434.
- Dilbaz, N. (2013). Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma. Ankara: Hangar.
- Durak- Batıgün, A. ve Kılıç, N. (2011). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26 (67), 1-10.
- Echeburua, E. ve de Corral, P. (2010). Addiction To New Technologies And To Online Social Networking In Young People: A New Challenge. *Adicciones*, 22, 91-95.
- Eker, D. ve Arkar, H. (1995). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Faktör Yapısı, Geçerlilik ve Güvenirliliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 45-55.
- Eraslan, L. ve Çakıcı-Eser, D. (2015). Sosyal Medya Toplum Araştırma. İstanbul: Beta Basım.
- Esen, B. K. ve Gündoğdu, M. (2010). The Relationship between Internet Addiction, Peer Pressure and Perceived Social Support among Adolescents. *The International Journal of Educational Researchers*, 2(1), 29-36.
- Esen, E. ve Siyez, D.M. (2011). Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psiko-Sosyal Değişkenlerin İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 127- 138.
- Feindel, Holger. (2019). İnternet Bağımlılığı Bağımlılar ve Aileleri İçin El Kitabı. (Atilla Dirim çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması. *Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151-177.
- <https://dijilopedi.com/2019-tuik-hanehalki-bilisim-teknolojileri-kullanim-arastirmasi/> (Erişim Tarihi: 15.11.2018)
- <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> (Erişim Tarihi: 13.11.2018)
- <https://www.statista.com> (Erişim Tarihi: 15.11.2018)
- Karadağ, A. ve Akçınar, B. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Psikolojik Semptomlar Arasındaki İlişki. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 154-166.
- Karasar, N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Karasu, F. Bayır, B. ve Çam, H. H. (2017). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ile Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 374-388.
- Kırık, A. M., Arslan, A., Çetinkaya, A. & Gül, M., (2015). A Quantitative Research On The Level Of Social Media Addiction Among Young People İn Turkey. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3 (3), 108-122.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S. ve diğ. (1998). Internet paradox. A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-being?. *American Psychologist*, 53 (9), 1017-1031.
- Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D. (2011). Online Social Networking and Addiction a Review of the Psychological Literature. *International of Journal Environmental Research and Public Health*, 8, 3528-3552.
- Mazman, S. G. & Usluel, Y. K. (2011). Gender Differences İn Using Social Networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10 (2), 133-139.
- Oktan, V. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımı, Yalnızlık ve Algılanan Sosyal Destek. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (1), 281-292.
- Özgür, H. (2013). Sosyal Ağların Benimsenmesi ve Eğitsel Bağlamda Kullanımı Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5 (10), 169- 181.
- Paul, M. J. ve Dredze, M. (2011). You are What You Tweet: Analyzing Twitter for Public Health. *Icwsm*, 20, 265-272.
- Sezgin, S., Erol, O., Dulkadir, N. & Karakaş, A. (2011). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri (BÖTE) Öğrencilerinin Facebook Kullanım Amaçları ve Eğitsel Bağlamda Kullanımı İle İlgili Görüşleri: MAKÜ Örneği. In *International Educational Technology Conference*. İstanbul.
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18 (1), 523-538.
- Taşdemir, N. Ö. (2016). Gençlerde Algılanan Sosyal Destek ve Yalnızlık Duygusunun İnternet Kullanımına Etkisinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul*.
- Tektaş, N. (2014). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağları kullanmalarına yönelik bir araştırma. *Tarih Okulu Dergisi*, 17, 851-870.
- Tortop, N., İsbir, E. G. ve Aykaç, B. (1999). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Yargı Yayınevi.

- Tutgun- Ünal, A. (2015). Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uz- Baş, A., Öz- Soysal, F. S. ve Aysan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Problemlerli İnternet Kullanımının Psikolojik İyi-oluş ve Sosyal Destek ile İlişkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (4), 1035-1046.
- Uzun, Ö., Yıldırım, V. & Uzun, E. (2016). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Ergenlerde Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Saygısı ve Algılanan Sosyal Destek İlişkisi. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10 (3), 142-147.
- Ünlü, F. (2018). Orta Yaş Üstü Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal İzolasyon. Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (1), 161-172.
- Vural, Z.B. ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. Journal of Yasar University, 20 (5), 3348-3382.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi, Güvenirliği ve Geçerliği. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 81-87.
- Yılmaz, E., Yılmaz, E. ve Karaca, F. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. Genel Tıp Dergisi, 18 (2), 71-79.
- Yılmazsoy, B. ve Kahraman, M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı İle Sosyal Medyayı Eğitsel Amaçlı Kullanımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Facebook Örneği. Journal of Instructional Technologies & Teacher Education, 6 (1), 9-20.
- Yüksel- Şahin, F. ve Öztoprak, Ö. (2019). Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeylerinin Benlik Saygısına Göre İncelenmesi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi (Özel Sayı), 363-377.
- Zimet, G., Dahlem, N., Zimet, S. ve Farley, G. (1988). The Multi Dimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment. 52 (1), 30- 41.

Kırlıoğlu, M. ve Gencer, T.E. (2020). Gçmen ve sığınmacılarla sosyal hizmet dersinin sosyal hizmet ğrencilerinin Suriyelilere yönelik algısına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 27.01.2020

Makale Kabul Tarihi: 29.06.2020

GÇMEN VE SİĞINMACILARLA SOSYAL HİZMET DERSİNİN SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN SURİYELİLERE YÖNELİK ALGISINA ETKİSİ

The Effect of Social Work with Immigrants and Asylum Seekers Course on the Perception of Social Work Students on Syrians

Mehmet KIRLIOĞLU *

Tahir Emre GENCER**

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakóltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0130-0841

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakóltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, tahiremgencer@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5453-8752

ÖZET

Bu çalışma Suriyelilerle yaşanan deneyimlerden yola çıkarak sosyal hizmet lisans müfredatına eklenen “Gçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin, sosyal hizmet öğrencileri üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede incinebilir ve hassas gruplar ile çalışma sorumluluğu bulunan sosyal hizmet meslek elemanlarının, lisans eğitimi süreçlerinde aldıkları derslerin beklendiğ düzeyde bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı güncel, dinamik ve önemli bir konu üzerinden ele alınmış olacaktır. Çalışma, ülkemizdeki iki farklı devlet üniversitesinin “Gçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersini alan lisans öğrencileriyle yapılmıştır. Bu süreçte kişisel bilgi formu, “Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği” ve “Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılarak nicel araştırma yöntemi ile tek grup ön test-son test modeline göre bir araştırma dizayn edilmiştir. Araştırma sonucunda “Gçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin etkiliğini ölçmek amacıyla ders öncesi ve sonrası uygulanan Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nde ve Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nde öğrencilerin aldıkları puanlar karşılaştırılmış ve puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Her iki üniversitenin sosyal hizmet ğrencilerinin hem Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nden, hem de Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden aldıkları son test puanlar, ön test puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek çıkmıştır ($p<0,01$). Sonuç olarak sosyal hizmet öğrencilerine, göçmen ve sığınmacılara ilişkin verilen lisans dersinin, ğrencilerin Suriyelilere yönelik algısında olumlu yönde bir etki yarattığı saptanmıştır. Ayrıca bu anlamlı etkinin pek çok bileşene bağlı olduğu ve yapılandırılmış eğitim süreçleri ile istendik yönde yaratılan kalıcı davranışların ve kazanımların; göç, sosyal uyum, farklılık ve birlikte yaşam gibi çalışmalarda ve eğitimlerde etkin biçimlerde kullanılabileceği gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet lisans eğitimi, ğrenci kazanımları, Suriyelilere yönelik algı

ABSTRACT

This study aims to measure the impact of “social work with immigrants and asylum seekers” course in the social work undergraduate curriculum on the social work students based on the example of Syrians. In this way, social workers who have responsibility for working with vulnerable and fragile groups, whether the courses they take during their undergraduate education processes have created an unexpected level of change, will be addressed on a current, dynamic and important subject. This study was carried out with undergraduate students taking “social work with immigrants and asylum seekers” course from two different public universities in our country. In this process, the research was designed according to the single group pretest-posttest model with the quantitative research method using the personal information form, “Xenophobia Scale” and “The Attitude Scale Towards Syrians”. As a result of the research, the scores received by the students from “Xenophobia Scale” and “The Attitude Scale Towards Syrians” which was applied before and after “social work with immigrants and asylum seekers” course were compared and significant difference was found between the scores. Post-test scores of both universities’ social work students which was received from “Xenophobia Scale” and “The Attitude Scale Towards Syrians” significantly higher than the pre-test scores ($p<0,01$). As a result, It has been determined that the undergraduate course given to social work students for immigrants and refugees has a positive effect on the perception of social work students towards Syrians. In addition, it has been observed that this significant effect depends on many components as well as the permanent gains and behaviors created in the desired direction with structured education processes can be used effectively in studies and trainings such as migration, social cohesion, diversity and living together.

Key words: Social work education, student acquisitions, perception towards Syrians

GİRİŞ

Sosyal hizmetin doğrudan insanı ve insan ile ilişkili konuları odağına alması kapsamlı bir çalışma alanı yanında çok çeşitli müracaatçı grupları ile çalışma sorumluluğu da doğurmaktadır. Ancak sosyal adaleti, sosyal işlevselliği, insan haklarını ve iyilik halini arttırma; insan onurunu ve değerini yüceltme gibi insan odaklı amaçları felsefe edinmiş profesyonel bir mesleğin ve akademik disiplinin, kuşaktan kuşağa aktarılması ve mesleki profesyonellerce uygulanması tahmin edileceği üzere pek de kolay bir süreç değildir. Bu süreç profesyonel, sistematik, akademik ve planlı boyutlarda çok sayıda bileşenin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Özellikle sosyal hizmet bölümlerinin ve eğitim müfredatının niteliği, yapısal mekanizmaların işlevselliği, istihdam politikalarının etkinliği ve donanımlı öğrencilerin yetiştirilmesi gibi pek çok değişken mezun öğrencilerin niteliğine ve mesleğin toplum içerisindeki işlevselliğine doğrudan etki edebilmektedir. Nihayetinde sosyal hizmet meslek elemanlarının yetiştirilmesi, toplumun ihtiyaç duyduğu yerlerde istihdam edilmesi ve mesleğin uygulanması çok sayıda bileşene bağlıdır. Diğer taraftan ise dezavantajlı, incinebilir ve marjinalize olmuş gruplar başta olmak üzere toplumu oluşturan tüm bireyler ile doğrudan hassas konularda çalışma sorumluluğu bulunan meslek elemanlarının profesyonel ve nitelikli biçimlerde yetişmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle çalışma

alanının zenginliği ve müracaatçı gruplarının çeşitliliği; sosyal hizmet lisans eğitiminin kapsamlı biçimde tasarlanmasını, profesyonel boyutlarda yürütülmesini ve asgari düzeyde standartlaştırılmasını gerektirmektedir.

Bilindiği üzere sosyal hizmet eğitim müfredatı; sosyal hizmetin evrensel amaçlarına, temellerine ve felsefesine yönelik bir içerikle tasarlanırken; öğrencilerin (sosyal hizmet uzmanı adaylarının) müracaatçı grupları ve çalışma alanları hususunda yetkin ve yeterli biçimde yetişmeleri amaçlanır. Bunun için ise sosyal hizmetin bilgi temeli, beceri temeli ve değer temeli dediğimiz sağ ayaklarından faydalanılır. Duyan'a göre sosyal hizmetin bilgi temeli kapsamında; bilgi ve kuram, insan davranışı ve sosyal çevre, sosyal hizmette bilgi türleri, bilgi çerçevesi, kuramsal, olgusal, uygulama/uygulamaya dayalı/kişisel bilgi, sosyal hizmet değerleri ve etiği, bireysel farklılıklar, sosyal ve ekonomik adaletin geliştirilmesi, sosyal politika, risk altındaki nüfus grupları, uygulama alanları, sosyal hizmet uygulaması, alan uygulaması ve araştırma konularına yer verilir. Sosyal hizmetin bir diğer sağ ayağı olan beceri temelinde ise sosyal hizmette yetkinlik, sosyal hizmet becerileri, sosyal hizmetin ortak becerileri, doğrudan ve dolaylı sosyal hizmet becerileri konularına yer verilir. Sosyal hizmetin üçüncü sağ ayağı olan değer temelinde de etik ve değer kavramları, sosyal hizmetin temel değerleri, etik standartları, etik ikilemler ve etik ikilemlerin çözümleri gibi konulara yer verilir (Duyan, 2012). Görüldüğü üzere sosyal hizmetin akademik köklerinin dayandığı üç sağ ayak üzerinden ifade edilen genel hatları dahi son derece kapsamlı, planlı, bütüncül ve profesyonel bir çerçeve çizmektedir. Bu sayede sosyal hizmet eğitimi açısından başlangıçta farklı seviyede ve çeşitli bakış açılarına sahip olan öğrencilerin; lisans eğitimi süresince sunulan imkânlar ve dersler sayesinde hedeflenen yetkinlik düzeylerine gelmeleri; çeşitlilik gösteren müracaatçı gruplarına nitelikli hizmetler vermeleri amaçlanır. Bu noktada sorulması gereken kritik sorulardan biri, sosyal hizmet lisans eğitiminin ideal amacı teorik olarak nitelikli, yetkin ve donanımlı profesyoneller yetiştirmek iken uygulamada veya gerçeklikte durumun böyle olup olmadığıdır.

Araştırmanın Gerekçesi

Ülkemizde çeşitli değişkenlere bağlı olarak üniversitelere ve bölümlere göre farklılık gösterebilen sosyal hizmet lisans eğitiminin öğrenciler üzerindeki etkilerinin nesnel olarak ortaya koyulabilmesi amacıyla bu çalışmanın yazarları tarafından bir ders kapsamında değerlendirilme yapılmasına karar verilmiştir. Literatürde de sosyal hizmet bölümlerinde çeşitli derslere ilişkin olarak değerlendirmelerin yapıldığı

görülmektedir (Akçay ve Başer, 2018; Gökçearslan-Çiftçi ve Altınova, 2017; Başer ve Kalaycı-Kırloğlu, 2016; Duyan ve Altınova, 2015; Gökçearslan-Çiftçi ve Altınova, 2012). Bu sayede sosyal hizmet lisans eğitimi kapsamında sunulan derslerin öğrenciler üzerinde ne düzeyde etkiler yarattığı, amaçlanan dönüşümü ve kazanımları sağlayıp sağlayamadığı gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada da 2011 yılından beri somut, dinamik ve önemli bir konu olarak güncelliğini koruyan ve ülkemizde önemli bir nüfusa sahip olan Suriyeliler özelinde “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” lisans dersi tercih edilmiştir.

Ayrıca 1951 tarihli “Cenevre Sözleşmesi”, 2013 tarihli 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (YUKK) ve 2014 tarihli 2014/6883 sayılı “Geçici Koruma Yönetmeliği” kapsamında ülkemizdeki Suriyelilerin hukuki statüsü “Geçici Koruma” statüsü ile tanımlandığı ve mevcut hukuki düzenlemeler Suriyeliler için “mülteci” tanımlamasını engellediği için çalışma boyunca Suriyelilerden bahsedilirken Suriyeli mülteci ya da Suriyeli sığınmacı ifadelerine yer verilmemiştir. Bu sebeple ülkemizdeki hukuki düzenlemeler dikkate alınarak Suriye göçüyle ülkemize gelen bireyler, Suriyeliler olarak ifade edilmiştir. Bu durumu biraz daha detaylandırarak olursak; Türkiye 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafi sınırlama çekincesi ile imzalamış ve bu çekinceye göre Avrupa dışından gelenlerin mültecilik haklarından yararlanabilmeleri engellenmiştir (Şimşek, 2019; Buz, 2008). Bu noktada Suriyeliler Avrupa ülkeleri dışındaki bir ülkeden geldikleri için mülteci statüsü kazanabilmelerinin önünde önemli bir yasal çekincenin bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte sığınmacı kavramı da ülkemizdeki Suriyelileri tanımlamak için uygun bir kavram değildir. Çünkü sığınmacı kavramı, mültecilik kavramı ile çoğunlukla bir arada kullanılan ve genelde mülteci statüsünün kesinleşmesine kadar verilen bir statüdür. Dolayısıyla mülteci statüsüne başvuruda bulunmuş fakat henüz mülteci statüsü kazanmamış kişiler, sığınmacı olarak adlandırılmaktadır (Kaya ve Eren, 2015). Diğer bir ifade ile sığınmacı statüsü alabilmek için mültecilik başvurusu yapabilmek hakkına sahip olunması gerekmektedir. Diğer taraftan ülkemiz açısından sığınmacı ve mülteci olarak adlandırılmayan Suriyelilerin savaşın bitmesi ile ülkesine dönecekleri düşüncesi hakim olduğu için Suriyeliler ilk etapta misafir olarak tanımlanmış ve hukuki düzenlemeler buna paralel yapılandırılmıştır (Erdoğan, 2018). Bununla birlikte Türk hukuk sisteminde Suriyelilere uygun bir yasal statünün olmadığı da öne sürülmektedir (Dinçer vd., 2013). Suriyelilere ilişkin olarak belirtilen misafirlik tanımlaması zamanla geçerliliğini yitirmiştir. Savaşın uzaması ve AB’nin Suriyelilere kapısını kapatması, uzun yıllardır Türkiye’de kalmakta olan Suriyelilerin kalıcılığını artırmıştır (Erdoğan ve

Çorabatır, 2019; İçduygu ve Ayaşlı, 2019; Şimşek, 2019; Yıldız ve Çakırer-Özservlet, 2016). Böylece Suriyeliler için yeni bir statü tanımlanmış ve Suriyeliler ile birlikte sıklıkla duymaya başladığımız geçici koruma statüsü Ekim 2011'den beri kullanılmaktadır. Geçici koruma statüsü, uluslararası arenada yer alan bir kavram iken Türk mevzuatında 11 Nisan 2014'te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) tanımlanmıştır. Gencer'e göre, Türkiye, uluslararası hukuk ve teamül çerçevesinde, Suriye uyruklu yabancılara 3 temel unsurunu yerine getirmek üzere geçici koruma sağlamıştır. Bu 3 temel unsur, açık sınır politikası ile ülke topraklarına koşulsuz kabulü, geri göndermeme ilkesinin istisnasız uygulanması ve gelen kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde düzenlenmiştir. Diğer taraftan geçici koruma, adından da anlaşılacağı üzere "geçici" bir statü özelliğine sahip iken aynı zamanda diğer statülerden farklı olarak kalabalık grupların toplu sığınma başvurularında, insanların sorunlarının genel olduğu kabulüne dayanan ve hızlı kararların alındığı bir süreçtir (Gencer, 2019). Mevcut literatürden de anlaşılacağı üzere misafirlikten kalıcılığa evrilen süreçte çözüm olarak başlangıçtaki misafirlik tanımlaması ile bağlantılı geçicilik algısı devam ettirilmekte ve Suriyeliler geçici korunma altına alınmaktadırlar. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 5 Haziran 2020 verilerine göre geçici koruma altına alınan Suriyelilerin sayısı 3.581.636'ya ulaşmıştır. Ancak bu sayının kayıt altına alınan Suriyelileri kapsadığını belirtmek gerekmektedir. Bu noktada (sınırdan ülkeye kaçak yollarla giriş, doğumların bildirilmemesi gibi nedenlerle) kayıt altına alınamamış diğer bir ifade ile geçici koruma altında bulunmayan Suriyelilerin de olduğu hatırlanmalıdır. Ayrıca kayıt altında bulunan ve kayıt dışı olan Suriyelilere ek olarak İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre 53 bini yetişkin, 57 bini ise çocuk olmak üzere Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısı ise 110 bindir (Mülteciler Derneği, 2020). Nihayetinde bu çalışmada kullanılan Suriyeliler kavramı "Geçici Koruma" altında bulunan kayıtlı, kayıt altına alınamayan kayıt dışı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilen olmak üzere üç farklı grubu kapsamaktadır.

Suriyelilere ilişkin yukarıda ifade edilen hukuki (yasal) statü tartışması önemli görülmektedir. Misafirlik-geçicilik-kalıcılık üçgeninde gerçekleşen tartışmanın aynı zamanda yerel halkın Suriyelilere yönelik algısını da büyük ölçüde etkilediği söylenebilir. Her ne kadar misafir tanımlamasından vazgeçildiği düşünülse de geçici koruma statüsünün de misafir algısını güçlendirdiği ifade edilmektedir (Alptekin vd., 2018). Misafirlik-geçicilik tanımlamasının hem Suriyeliler hem de yerel halk açısından sonuçları bulunmaktadır. Örneğin yerel halk, Suriyelilerin misafir-geçici olduğu algısı

ile şekillenen süreçte savaşın sona ermesi ile birlikte Suriyelilerin geri döneceğini düşünmüş ve başlangıçta Suriyelilere yardımcı olunması gerektiği noktasında daha istekli olmuştur. Diğer taraftan Suriyeliler de misafir-geçici olduklarını düşünerek kalıcılığı artıracak girişimlere başvurmamışlar ve özellikle Türkçe öğrenmeyi, okullaşmayı, kalıcı planlar yapmayı gerekli görmemişlerdir. Diğer bir ifade ile geçicilik algısının Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı bir yaşam kurmasını engellediği ifade edilmektedir (Biner ve Soykan, 2016). Suriyelilerin artık misafir olmadığı, kalıcı olduklarının anlaşılmasıyla birlikte yerel halkın kabul düzeyinin düştüğü ve meydana gelen sorunlardan Suriyelilerin sorumlu olduğuna dair bir düşüncenin şekillendiği çeşitli araştırmalarda ortaya koyulmaktadır (Erdoğan, 2018; Karasu, 2018). Yerel halktaki yoksul vatandaşlara yardım etmek için ayrılan kaynakların Suriyeliler için kullanması, Suriye’deki savaşta Türkiye’nin kayıp vermesi, yapılan yardımların belirsizliği gibi durumların, yerel halkın başlangıçtaki kabul düzeyini ve hoşgörüsünü olumsuz biçimde etkilediği belirtilmektedir (Dinçer vd., 2013). Örneğin Şanlıurfa’da başlangıçta hoşgörü ile karşılanan Suriyelilerin artık istenmeyen kişiler olduğu ifade edilmektedir (Karasu, 2018). Yerel halk Suriyelileri çeşitli alanlarda sorumlu tutabilmektedir. Bunlar arasında sağlık, kamu kurumlarının kalabalık olması, toplumsal düzenin bozulması, ekonominin kötüye gitmesi, Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ile ilgili konular yer almaktadır (Duruel, 2017; Kaya, 2017; Döner, 2016; Barın, 2015; Karadeniz, 2016). Ancak tüm bu konularla ilgili yerel halkın Suriyelileri günah keçisi olarak ilan ettiği, sorunların kaynağı olarak Suriyeleri işaret ettiği, yerel halkın Suriyelileri sorumlu olarak tuttuğu alanlardan aslında Suriyelilerin sorumlu olmadığı bu durumun daha yapısal süreçlerle ilişkili olduğu da belirtilmektedir. Örneğin geçici koruma altına alınan Suriyelilerin tamamına mevzuat gereği vatandaşlık verilemeyeceği, Suriyelilerin düşük geliri, zor şartlarda, yerel halkın çalışmak istemediği işlerde çalıştığı, özellikle medyada Suriyelilerin toplumsal düzeni bozduğuna dair çıkan haberlerin daha görünür kılındığı, Suriyelilerin çalışarak ve iş yeri açarak Türkiye ekonomisine katkı sağladığı çok sayıda farklı duruma da rastlamak mümkündür (Taş ve Taş, 2018; TBMM, 2018; Erdoğan 2017; Göker ve Keskin, 2015; Man, 2016; Erdoğan, 2014). Bu noktada Suriyelilerin sorumlu tutulduğu alanların çoğunun yukarıda yer verilen ön yargıları barındırdığı ve bunun da temel sebebinin Suriyelilere ilişkin bilgi eksikliği olduğu söylenebilir.

Yerel halkın sahip olduğu misafir-geçicilik algısına, ön yargılara ve Suriyelilerin sorumlu tutulduğu olumsuz düşüncelere; ailelerinden, sosyal medyadan ve toplumsal bakıştan etkilenebilme ihtimali bulunan sosyal hizmet öğrencilerinin de sahip

olabileceği düşünölmüştür. Bu süreçte araştırmanın birinci yazarı 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü'nde (SÜ) "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini vermek üzere görevlendirilmiştir. Araştırmacı ilk hafta ilgili bölüme giderek ikinci sınıftaki öğrencilerle tanışmış ve ilk hafta olması nedeniyle dersin işleyişi ile ilgili olarak genel bilgiler vermiştir. Devam eden süreçte öğrencilerin Suriyeliler özelinde sığınmacı ve mültecilere ilişkin yerel halkın Suriyelileri sorumlu tuttuğu alanlar ile ilgili benzer düşüncelere sahip olduğu görölmüştür. Bu durum öğrencilerin sığınmacı ve mültecilere ilişkin bakış açısına yönelik bir araştırma yapılması fikrini gündeme getirmiştir. Birinci yazar, göç ve mültecilik üzerine doktora çalışması yürüten ikinci yazara durumu aktarmıştır. İkinci yazar ile yapılan istişareler sonucunda araştırma süreci daha da olgunlaştırılarak konu ve tasarım açısından netleşmiştir. Birinci ve ikinci yazar çalışma ile ilgili olarak temelde şu sorulara yanıt vermeye çalışmışlardır:

1. Müfredat kapsamında dersin işleniş biçimi nasıl olmalıdır? (Derste ele alınacak konular ile ilgili olarak bir sonraki bölümde bilgi verilmektedir.)
2. Öğrencilerin (yabancı ve Suriyeli) algısına yönelik nasıl bir çalışma planlanmalıdır? (Planlanan çalışma ile ilgili yöntem kısmında detaylı bilgi verilmektedir.)

Yukarıdaki sorulara yanıt verecek şekilde bir araştırma dizayn edilmiştir. Benzer bir durum yarıyıl tatilinden sonra araştırmanın birinci yazarının 2018-2019 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde (NEÜ) "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini vermek üzere görevlendirildiğinde de gözlenmiştir. Araştırmacı ilk hafta ilgili bölüme giderek üçüncü sınıftaki öğrenciler ile tanışmış ve ilk hafta olması nedeniyle dersin işleyişi ile ilgili olarak genel bilgileri vermiştir. Necmettin Erbakan Üniversitesi'ndeki öğrencilerin üçüncü sınıf olmasına rağmen Suriyeliler özelinde sığınmacı ve mültecilere ilişkin bakış açılarının Selçuk Üniversitesi'ndeki öğrencilerden daha da olumsuz olduğu görölmüş ve iki yazar tarafından aynı uygulamanın Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde de yapılmasına karar verilmiştir. SÜ'deki son dersin bitimi ile NEÜ'deki ilk dersin başlaması arasında çok kısa bir süre bulunduğun henüz çalışma yayına dökölmemiş olup NEÜ'deki uygulamadan sonra yayına dökölmesine karar verilmiştir. Ayrıca her iki bölümdeki araştırmanın nedenlerinin ve konu kapsamalarının benzerlik göstermesi sebebiyle farklı üniversitelerdeki bu iki araştırmaya aynı yayın üzerinden yer verilmesi kararlaştırılmıştır.

Sonuç olarak ikinci yazarın doktora çalışmasını göç, çocuk refahı ve mültecilik konuları üzerine yapıyor olması; birinci yazarın ise bu konularda lisans dersi yürütüyor olması hem araştırma dizaynının hem de ders içeriğinin netleşmesinde etkili olmuştur. Bu sayede sosyal hizmet lisans müfredatında yer alan “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin sosyal hizmet lisans öğrencileri üzerinde yarattığı etkinin ve dönüşümün, öğrencilerin göç eden bireylere ve Suriyelilere yönelik (değişen) algısı üzerinden ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Dersin işleniş şekli

Selçuk Üniversitesi'nin Bologna sayfasında “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin amacı şu şekilde tarif edilmektedir:

“Uluslararası yaşanan göçler (sığınmacı) ve bunun sonucunda göç edilen ülkelerde kalan, Mülteciler olarak tanımlanan insanların yaşadıkları ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal ve psikolojik sıkıntı ve dramlarını iyi anlamak aynı zamanda gereken imkanları sunmaya yardımcı olmak ve destekleri en iyi şekilde aktarmayı kapsamaktadır”.

Benzer şekilde Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Bologna sayfasında “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bu dersin amacı, öğrencilerin göç ve sığınmacılık olgularını kuramsal olarak kavramalarını, göçün ulusal ve küresel etkilerini yorumlamalarını sağlamak ve sosyal hizmet uzmanları olarak bu uygulama alanına hazırlamaktır”.

İlk hafta öğrencilerle tanışılmıştır. Dersin kapsamı ile ilgili bilgi verilmiştir. İlk hafta her iki üniversitede için de öğrencilerin hazır bulunuşluklarından ve algılarından hareketle araştırmanın ortaya çıkmasını sağlayan haftadır. İlk hafta öğrencilerle tanışmaya ek olarak öğrencilerin bu dersten ne bekledikleri, ders ile ilgili ne düşündükleri, dersin kapsamında yer alan göç, sığınmacı, mülteci kavramlarına ilişkin bilgi düzeyleri ve yaklaşık olarak 3,5 milyon kayıtlı Suriyeli ile ilgili düşünceleri sorulmuştur.

İkinci hafta derse başlamadan önce ön test uygulanmıştır. Dersin genel amacı ve sosyal hizmetin amaçları düşünülerek ders planlamasında değişikliğe gidilmiş ve ikinci hafta “sosyal”, “hizmet”, “sosyal hizmet”, “adalet”, “sosyal adalet” kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca sosyal hizmet uygulamasının ayrımcılık karşıtı olması gerektiğine (Cankurtaran ve Beydili, 2016) yönelik bilgiler verilmiştir.

Üçüncü hafta göç ve iltica kavramları üzerinde durulmuştur. Bu iki kavram arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiştir. İlticanın bir eylem olduğu, sığınmacı ve mültecilerin bu

eylemi gerçekleştiren özneler olduğu ifade edilmiştir. Sığınmacı ve mülteci kavramları arasındaki farklılığa da dikkat çekilmiştir. Özellikle bu noktada 1951 Cenevre Sözleşmesi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü hafta Türkiye’de ve Dünya’da g olgusu işlenmiştir. Osmanlı döneminden bu yana devam eden g süreci anlatılmıştır. Örneğin 15. yüzyıldaki Yahudilerin yerleşimi, 1900’l yıllardaki birinci ve ikinci Balkan Savaşları, Soğuk Savaş Dönemi ve ardından yeni ülkelerin ortaya çıkması, günümüz Arap Baharı ve Suriye gnden bahsedilmiştir. Türkiye’nin artık transit ülke olmadığı hedef ülke olduğu, Türkiye’yi bu konumuna getiren cazip noktalar da anlatıldıktan sonra hafta tamamlanmıştır.

Beşinci haftada yeniden yerleşim ya da zorla yerinden edilme durumunda karışılabilecek risklerden bahsedilmiştir. Bu riskler vatansız ve topraksız kalma, iş sorunları, barınma sorunları, beslenme sorunları, g yollarında bebek ve yaşlı ölümlerinin artması, kamu kaynaklarından mahrum kalmak, sosyal dışlanma ve sosyal dokunun parçalanması (Cernea, 1997; Cernea, 2000; Cernea ve Mc Dowell, 2000; Cernea, 2004) şeklinde ele alınmıştır. Bu risklerle sadece başka bir ülkeye g edilmesi durumunda karışılaşılmayacağı, aynı ülke içerisinde bile yeniden yerleşim veya zorla yerinden edilme söz konusu olduğunda da bu risklerle karışılaşabileceği belirtilmiştir. Bu noktada Konya ve Beyşehir’de ikamet etmeyen ğrencilere Konya’ya ve Beyşehir’e ilk geldiklerinde ne gibi sorunlarla karışılaştıkları sorulmuştur. Öğrenciler barınma sorunları, beslenme sorunları, kamu kaynaklarından mahrum olmak, sosyal dışlanma ve sosyal dokunun parçalanması ekseninde cevaplar vermiştir. Türkiye’de doğup büyümüş, Türkçe konuşan, Türkiye’deki sisteme hâkim olan bir bireyin bile bu tür risklerle karışılaşma riski bulunuyorsa bu ülkenin dilini bilmeyen, ülkeye ilk defa adım atmış birinin nasıl bir durumla karışılaşacağını öğrencilerden tahayyül etmeleri istenmiştir.

Altıncı haftada yeniden yerleşenlerin ya da zorla yerinden edilenlerin uyum süreçleri literatürde yaygın olarak bahsedilen dört aşamalı Yeniden Yerleşim Kuramı işığında işlenmiştir (Scudder, 1993; Scudder, 2012; Scudder ve Colson, 2019). Uyum süreçlerinde Suriyelilerin hangi aşamada olabilecekleri tartışılmıştır.

Yedinci haftada Suriyelilerin yaşadığı sorunlardan bahsedilmiştir. En başta dil sorunu anlatılmıştır ve dil sorununun beraberinde hangi sorunları getirdiği tartışılmıştır. Dil sorunu dışında mevzuata ilişkin, diğer bir ifade ile yasal sorunlar, barınma ile ilişkili

sorunlar (Suriyelilerin çok küçük bir kısmı geçici barınma merkezlerinde kalmaktadır¹), sağlık sorunları, düzenli bir iş sahibi olamama ile ilgili sorunlar, sosyal dışlanma ve Suriyelilerin genelde Türk vatandaşlarından ayrı bir biçimde (kendi toplulukları ve gettoları içerisinde) yaşamasının getirdiği sorunlar (Türkçe öğrenme, yerel halk ile kaynaşma, sığınılan ülkenin kurallarını benimseme ve uyma, sosyal uyum gibi noktalarda yaşanan sorunlar), kamu hizmetlerinden yararlanamama ile ilgili sorunlar, yeterli beslenememe sorunlarından bahsedilmiştir. Tüm bu sorunların iç içe geçmişliği özellikle vurgulanmıştır.

Sekizinci hafta vize sınavı olmuştur. Dokuzuncu hafta da vize sonrası öğrenciler memleketlerine gittiği için ders yapılamamıştır. Her iki üniversitede de benzer bir süreç yaşanmıştır. Ancak öğrencilere vize sonrasında sorumlu olacakları bir kitap verilmiştir. Onuncu hafta bu kitap üzerinde durulacağı söylenmiştir.

Onuncu haftada Bakiroğlu ve arkadaşları (2018) tarafından Ankara ili Siteler bölgesinde yapılan çalışma üzerinden şimdiye kadar görülen konular tartışılmıştır. Kuramsal olarak işlenen hemen hemen tüm konular bu çalışmada kendini göstermiştir. Bu araştırma Ankara Siteler bölgesinde gerçekleştirilmiş olup Suriyelilerin neden bu bölgeyi tercih ettikleri, karşılaştıkları sorunlar, yerel halkın Suriyelilere yönelik bakış açısı, yerel halkın önyargıları, medyanın dili gibi tüm boyutları ele alan bir çalışmadır.

On birinci haftada yerel halkın yani “bizler”in Suriyelilerin kitlesel göçü ile yaşadığımız sorunların neler olduğu tartışılmıştır. Özellikle yerel halkın Suriyelileri sorumlu tuttuğu alanlardan hareketle her iki üniversitedeki öğrencilerin Suriyelileri sorumlu tuttuğu durumlar dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda olası tüm başlıklara olabildiğince yer vermeye özen gösterilmiştir. Her iki üniversitedeki öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bu noktada Suriyelilerin ülkemiz açısından ciddi bir yük olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde bazı sağlık sorunlarının da görüldüğünü ifade etmişlerdir. SÜ öğrencilerinden bir tanesi “Suriyeli hastalığı” kavramını kullanmıştır. Diğer taraftan NEÜ öğrencilerinin birçoğu kamuoyunda Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ile ilgili olarak çıkan haberlere son derece sert söylemlerde bulunmuştur. Her iki üniversitede de Suriyelilerin olduğu yerlerde sorunların eksik olmadığı, suç aktivitelerin fazla olduğu belirtilmiştir. Ek olarak hastanelerin çok kalabalık olmasından kaynaklı olarak hizmet almakta kimi zaman sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Tüm

---

¹ Toplam Suriyeli sayısı 3.581.363 olup bunların 63.137’si Geçici Barınma Merkezleri’nden kalmaktadır (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>).

bu hususlar Bakiroğlu ve arkadaşları (2018) tarafından Ankara ili Siteler bölgesinde yapılan çalışma ile tekrar tartışılmıştır. Ayrıca “Auk kuşu” metaforu ile Suriyelilerin “Günah keçileri” olarak görüldüğünü vurgulayan (Man, 2015) başka bir çalışma bir sonraki hafta tartışılmak üzere öğrencilere verilmiştir.

On ikinci haftada Man (2015) tarafından yapılan araştırmada geçen “Auk kuşu” metaforu üzerinden tartışma yürütülmüştür. Özellikle “biz ve ötekiler” vurgusu Bauman (2010, 2011, 2014) üzerinden alıntılarla desteklenerek tartışma zenginleştirilmiştir. Ayrıca yerel halkın ve öğrencilerin algıladığı riskler karşısında Suriye göçünün insani boyutu sosyal hizmetteki insan onuru, sosyal adalet, insan değeri, hak ve etik kavramları çerçevesinde empatik bir biçimde tartışılmıştır.

On üçüncü haftada Suriyeli çocukların yaşadıkları sorunlardan bahsedilmiştir. Suriyeli çocukların çalıştırılması, erken yaşta evlendirilmesi, eğitim sorunları, Geçici Eğitim Merkezleri ile ilgili süreç, öğretmenler ve okul müdürlerin tutumları (Seydi, 2013, 2014; Duruel, 2016; Mercan-Uzun ve Bütün, 2016; Levent ve Çaylak, 2017; Tamer, 2017, Morali, 2018) gibi hususlarla ilgili çeşitli araştırmalardan faydalanarak aktarılmıştır. Bu araştırmalardan öğrencilerin de sorumlu olduğu bilgisi verilmiştir.

On dördüncü haftada genel tekrar yapılarak son test uygulaması gerçekleştirilmiştir. Kalan zamanda öğrencilerin duygu ve düşünceleri sorulmuştur. Örneğin SÜ Sosyal Hizmet Bölümü’ndeki bir öğrenci itirafta bulunarak Suriyelilere karşı olumsuz ve önyargılı düşündüğünden dolayı utandığını, birçok düşüncesinin temeli olmadığını öğrendiğini, sosyal hizmet öğrencisi olarak düşünce şeklinin sosyal hizmet mesleği ile uyumlu olmadığını ifade etmiştir.

Ayrıca tüm ders haftalarında mevcut haftalık konular; sosyal hizmet uzmanının rolleri, işlevleri, sosyal hizmetin amaçları, felsefesi, etik ilkeleri, hak ve mevzuat bağlamı, bilgi, beceri ve değer temeli gibi temel kavramlar ile ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmıştır.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın temel amacı, SÜ ve NEÜ sosyal hizmet bölümlerinde verilen “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin öğrencilerin Suriyelilere yönelik algısına ve bununla bağlantılı olarak yabancı düşmanlığına etkisinin değerlendirilmesidir. Bu sayede sosyal hizmet lisans müfredatında Suriye göçü ile daha da önemli bir hal alan güncel ve önemli bir lisans dersinin sosyal hizmet

öğrencileri üzerinde beklendik yönde kazanım yaratıp yaratmadığının gözlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın bahsi geçen temel amacı yanında farklı amaçları da bulunmaktadır. Ortaya çıkan verilerin Suriye göçü ile birlikte sosyal hizmet lisans müfredatında daha da önemli bir hale gelen “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin etkinliğine ve verimliliğine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırma verilerinin aynı zamanda Suriyeliler, göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler kapsamında yürütülecek göç, sosyal uyum, birlikte yaşam ve toplumsal kabul çalışmaları için literatüre katkı sağlaması da amaçlanmaktadır. Bu sayede hem sosyal hizmet disiplini, mesleği ve öğrencileri için hem de göç alanında çalışan kurumlar, meslek elemanları ve akademisyenler için önemli ve güncel bir konu hakkında kanıta dayalı verilerin üretilmesi hedeflenmektedir. Bu verilerin göç temalı lisans dersi müfredatlarının güçlenmesine katkı sağlaması beklendiği gibi üniversite dışında sunulacak göç temalı formal ve informal eğitimlerin tasarlanmasına da katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca araştırmanın, tüm bu amaçlar doğrultusunda toplum içerisinde farklılıklara ve dezavantajlara sahip olan Suriyelilere, sığınmacılara, mültecilere ve göçmenlere yönelik toplumsal duyarlılığın, hoşgörü kültürünün, farkındalığın ve savunuculuk faaliyetlerinin gelişmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler ise aşağıda yer almaktadır:

H_1 = Öğrencilerin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_2 = Öğrencilerin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_3 = SÜ öğrencilerinin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₄ = NEÜ öğrencilerinin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₅ = SÜ öğrencilerinin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₆ = NEÜ öğrencilerinin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₇ = Yabancı Düşmanlığı Ölçeği için Selçuk Üniversitesi’nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son test puanları ile Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son puanları arasında fark yoktur.

H₈ = Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği için Selçuk Üniversitesi’nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son test puanları ile Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son puanları arasında fark yoktur.

H₉ = Deney grubunda yer alan Selçuk ve Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencilerinin girişim öncesi ve sonrası Yabancı Düşmanlığı Ölçeği puan değişim durumları (grup*zaman etkileşimleri) arasında fark yoktur.

H₁₀ = Deney grubunda yer alan Selçuk ve Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencilerinin girişim öncesi ve sonrası Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği puan değişim durumları (grup*zaman etkileşimleri) arasında fark yoktur.

YÖNTEM

Araştırma deseni

Araştırma desenleri tarama modelleri ve deneme modelleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Karasar, 2005). Bu araştırmada deneme modellenli araştırma deseni tercih edilmiştir. Araştırma tek grup ön-son test modeline göre dizayn edilmiştir. Tek grup ön-son test modeli, deneme öncesi modellerin içerisinde yer almaktadır (Büyüköztürk, 2001). Tarama modeli ile yürütölen çalışmalar durumu var olduğu şekliyle ve değiştirmeden ele almaktadır (Karasar, 2005). Deneme modellenli çalışmalar ise tarama modellenli çalışmalardan bu noktada farklılaşmaktadır. Deneme modellenli

çalışmalarda bir müdahale söz konusu olabilmektedir. Bu araştırmada da deneme modelli araştırma deseninin tercih edilmesinin de temel sebebi budur.

Katılımcılar

Konya'da bulunan iki farklı devlet niversitesinin sosyal hizmet öğrencileri bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Katılımcılar 2018-2019 eğitim-ğretim yılının gz döneminde S Sosyal Hizmet Bölümü'nde eğitimine devam etmekte olan ve "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini yüklenen 34 ikinci sınıf ğrencisi ile 2018-2019 eğitim-ğretim yılının bahar döneminde NE Sosyal Hizmet Bölümü'nde eğitimine devam etmekte olan ve "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini yüklenen 40 üçüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Ancak veri toplama sürecinde sınıfta bulunmayan öğrenciler değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Böylece S ğrencilerine ait 29, NE ğrencilerine ait 34 geçerli veri girişi gerçekleştirilmiştir. S Sosyal Hizmet Bölümü'nde eğitimine devam etmekte olan ve "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini yüklenen öğrencilerin %82,8'i kadın; %86,2'si çekirdek aileye sahip; yaş ortalamaları 20,38; genel not ortalamaları 4/3,02 ve aylık gelir ortalamaları 629,14'tür. NE Sosyal Hizmet Bölümü'nde eğitimine devam etmekte olan ve "Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet" dersini yüklenen öğrencilerin %67,7'si kadın; %79,4' çekirdek aileye sahip; yaş ortalamaları 21,15; genel not ortalamaları 4/3,08 ve aylık gelir ortalamaları 655,88 liradır.

Veri toplama araçları

Veriler kişisel bilgi formu, Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) leği ve Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum leği aracılığı ile toplanmıştır.

Kişisel bilgi formu, katılımcıların sosyodemografik özelliklerini elde etmek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) leği (YD), Veer ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye uyarlama çalışması zmete ve arkadaşları (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek 11 maddeden oluşmakta ve tek boyutu bulunmaktadır. Ölçekteki her bir madde için 1 ile 6 arasında değişen bir puan verilebilmekte ve 1 rakamı "Kesinlikle Katılmıyorum", 6 rakamı "Kesinlikle Katılıyorum" anlamına gelmektedir. Böylece ölçekten en düşük 11 ve en yüksek 66 puan alınabilmektedir. Ölçeğin 8. maddesi ters kodlanmaktadır (Göçmenlerin kriz zamanlarında ülkemi destekleyeceğine inanırım). Yüksek puanlar yabancı düşmanlığı düzeyinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değerı 0,87 olarak

bulunmuştur. Bu araştırmada Cronbach Alpha değeri SÜ öğrenciler için 0,83; NEÜ öğrencileri için 0,87 olarak bulunmuştur.

Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği (YHSYTÖ), Özüdoğru ve arkadaşları (2018) tarafından geçerlilik ve güvenirliliği yapılmıştır. Ölçek 26 maddeden oluşmakta ve üç alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekteki her bir madde için 1 ile 5 arasında değişen bir puan verilebilmekte ve 1 rakamı “Tamamen Katılmıyorum”, 5 rakamı “Tamamen Katılıyorum” anlamına gelmektedir. Böylece ölçekten en düşük 26 ve en yüksek 130 puan alınabilmektedir. Ölçeğin “tehdit” ve “reddetme” alt boyutlarını oluşturan toplam 15 maddesi ters kodlanmaktadır. Ölçeğin “kabul etme” alt boyutunu içeren 11 maddesi olumlu maddeler olup ters kodlanmasına gerek yoktur. Yüksek puanlar Suriyelilere yönelik tutumların olumlu olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,96 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada Cronbach Alpha değeri SÜ öğrenciler için 0,95; NEÜ öğrencileri için 0,92 olarak bulunmuştur.

Verilerin toplanması

Ön-son teste ilişkin veriler toplanmadan önce çalışma ve çalışmaya bağlı olarak dersin işleniş biçimi ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin sözlü onamları alınmıştır. Çalışmaya katılmak istemeyenlerin hazırlanan anketi doldurmayabilecekleri belirtilmiştir. Bu kapsamda ön teste katılırken sadece kendilerinin bilebilecekleri ve hatırlayabilecekleri takma ad (nickname) belirlemeleri istenmiştir. Son teste katılırken de aynı takma ad ile katılmaları istenmiştir. Böylece anonim olarak kalabilecekleri ve istedikleri gibi cevap verebilecekleri belirtilmiştir. Ön test verileri “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin ikinci haftasında, son test verileri ise ilgili dersin son haftasında toplanmıştır. Kişisel bilgi formu ve ilgili ölçeklerin maddeleri surveey.com web sitesine yüklenerek “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin ikinci ve son haftasında öğrencilerin Whatsapp uygulamasına gönderilmiştir. Hem ön test hem de son test aşamasında sınıfta bulunmayan öğrenciler araştırmaya katılmamıştır. Böylece SÜ öğrencilerine ait 29, NEÜ öğrencilerine ait 34 geçerli veri girişi gerçekteştirilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesi SPSS paket programı aracılığı ile yapılmıştır. Parametrik veya parametrik olmayan testlere karar verirken verilerin normal dağılımına bakılmıştır. Verilerin normal dağılabilmesi için normallik testi sonuçlarının $p > 0,05$ veya Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Çizelge 2’de görüleceği üzere verilerin dağılımı her iki

koşulu da sağladığı için verilerin değerlendirilmesinde parametrik test olan bağımlı gruplarda t testi yapılmıştır. Testlerde anlamlılık düzeyi için 0,05 değeri tercih edilmiştir.

Çizelge 1. Verilerin normal dağılımına ilişkin normallik testi sonuçları ve Skewness-Kurtosis değerleri

		Normallik Testi	Skewness	Kurtosis
Yabancı Düşmanlığı Ön Test	SÜ	0,354*	0,035;0,434	-0,973;0,845
	NEÜ	0,201*	-0,507;0,403	-0,212;0,788
Yabancı Düşmanlığı Son Test	SÜ	0,627*	0,331;0,434	0,500;0,845
	NEÜ	0,874*	-0,246;0,403	-0,026;0,788
Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutumu Ön Test	SÜ	0,413*	-0,596;0,434	0,471;0,845
	NEÜ	0,382*	0,334;0,403	0,630;0,788
Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutumu Son Test	SÜ	0,597*	-0,349;0,434	0,080;0,845
	NEÜ	0,890*	-0,308;0,403	0,543;0,788

*p>0,05

BULGULAR

Çizelge 2. Öğrencilerin “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersi verilmeden önce Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nden ve Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden elde ettikleri toplam puanlar ile ilgili ders verildikten sonra elde ettikleri toplam puanların karşılaştırılması (n=63)

	Ort±sd	t değeri	p değeri
YDÖ Ön Test	45,10±11,32	10,215	0,000
YDÖ Son Test	34,52±9,73		
YHSYTÖ Ön Test	71,06±21,10	-8,662	0,000
YHSYTÖ Son Test	89,08±18,94		

Yabancı Düşmanlığı Ölçeği için öğrencilerin son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı bir şekilde düşük olduğu (t=10,215; p=0,000) belirlenmiştir. Diğer taraftan Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği öğrencilerin son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu (t=-8,662; p=0,000) belirlenmiştir. Böylece H₁ ve H₂ hipotezleri reddedilmiştir.

Çizelge 3. SÜ ve NEÜ öğrencilerinin Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği ve Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği’nden aldığı puanlara göre yapılan iki yönlü varyans analizi sonuçları

	SÜ ort±sd	NEÜ ort±sd	Zaman	Zaman*Grup	Grup
YDÖ Ön Test	40,83±11,26	48,74±10,17	F=105,457 p=0,000	F=1,059 p=0,307	F=16,710 p=0,000
YDÖ Son Test	29,10±8,16	39,15±8,59			
YHSYTÖ Ön Test	81,24±21,53	62,38±16,56	F=77,197 p=0,000	F=1,694 p=0,198	F=33,078 p=0,000
YHSYTÖ Son Test	102,17±11,85	77,91±16,60			

Yabancı Düşmanlığı Ölçeği için hem Selçuk Üniversitesi hem de Necmettin Erbakan üniversitesine giden öğrencilerin son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı bir şekilde düşük olduğu (F=105,457; p=0,000) belirlenmiştir. Böylece H₃ ve H₄ hipotezleri reddedilmiştir. Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son test puanlarının Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne giden öğrencilerden anlamlı bir şekilde düşük olduğu tespit edilmiştir (F=16,710; p=0,000). Böylece H₇ hipotezi reddedilmiştir. Zaman*Grup olarak adlandırılan bölümün p değeri ise zaman içinde SÜ grubundaki puan değişim düzeyi ile NEÜ grubundaki puan değişim düzeyi arasında fark olup olmadığını göstermektedir. Eğitim öncesi ve sonrası SÜ ve NEÜ öğrencilerindeki puan değişimin benzer olduğu görülmektedir. Böylece H₉ hipotezi kabul edilmiştir.

Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği için hem SÜ'deki hem de NEÜ'deki öğrencilerin son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu (F=77,197; p=0,000) belirlenmiştir. Böylece H₅ ve H₆ hipotezleri reddedilmiştir. Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin ön test ve son test puanlarının Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne giden öğrencilerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (F=33,078; p=0,000). Böylece H₈ hipotezi reddedilmiştir. Zaman*Grup olarak adlandırılan bölümün p değeri ise zaman içinde SÜ grubundaki puan değişim düzeyi ile NEÜ grubundaki puan değişim düzeyi arasında fark olup olmadığını göstermektedir. Eğitim öncesi ve sonrası SÜ ve NEÜ öğrencilerindeki puan değişimin benzer olduğu görülmektedir. Böylece H₁₀ hipotezi kabul edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, üniversitedeki bir lisans dersinin mültecilere ve sığınmacılara ilişkin öğrenci tutum ve davranışları üzerindeki etkililiği üzerine benzer bir araştırmaya rastlanmamıştır. Var olan araştırmaların genel olarak doğrudan üniversite öğrencilerinin mültecilere ve sığınmacılara yönelik algıları veya yabancı düşmanlığına ilişkin olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırma verilerinde üniversite öğrencilerinin çoğunlukla mültecilere, sığınmacılara ve Suriyelilere yönelik olumsuz tutum, davranış ve ön yargı içerisinde oldukları ifade edilmiştir (Aldemir, 2019; Şen ve Keskin, 2019; Aslan vd., 2018; Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadir, 2018; Ankaralı vd., 2017; Kara vd., 2016; Topkaya ve Akdağ, 2016).

Üniversite bazlı bir değerlendirme yapıldığında SÜ öğrencilerinin her iki ölçekten aldıkları puanların, NEÜ öğrencilerinden bir miktar farklılaştığı söylenebilir. SÜ öğrencilerinin Yabancı Düşmanlığı Ölçeği'nden elde ettikleri ön test puanları, NEÜ öğrencilerin aynı ölçekten elde ettikleri son test puanına çok yakın olduğu

görülmektedir. Benzer bir değerlendirme Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği'nden elde edilen puanlar ile ilgili de yapılabilmektedir. SÜ öğrencilerin ön test puanları, NEÜ öğrencilerin son test puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak her iki ölçek nezdinde NEÜ öğrencilerinin daha dirençli bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Bunun temel sebebinin ise pek çok bileşenle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

İki üniversite öğrencilerinin tutumları arasındaki farkın öncelikli olarak eğitim ortamlarının ve öğrencilerin gündelik yaşam deneyimlerinin Suriyeli nüfusu barındırması ile ilişkili olduğu söylenebilir. SÜ öğrencileri Konya'nın merkezden uzak ve Suriyelileri barındırmayan ilçesi olan Beyşehir²'de eğitim-öğretim hayatına devam etmekte iken NEÜ öğrencileri, Konya'nın merkez ilçesi olan Meram'da eğitim-öğretim hayatlarına devam etmektedir. Toplam Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli nüfusun %5'inin (yaklaşık 110-120 bin) Konya'da olduğu belirtilmektedir. Bunun da büyük bir kısmının Meram ve diğer merkez ilçelerde yoğunlaştığı düşünüldüğünde NEÜ öğrencileri Suriyelilerle daha fazla karşılaşmaktadır. Kırmızı ışıklarda sık sık Suriyeli dilencilerle temas halindedirler. Diğer bir ifade ile NEÜ sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin yaşam alanları, SÜ sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin olası yaşam alanlarına oranla Suriyeliler ile daha fazla karşı karşıya kalınabilecek ve ön yargı barındırabilecek Suriyeli nüfusuna ve Suriyeli yaşam pratiklerine sahiptir. Öğrencilerin Suriyeliler ile temas oranlarının ve olumsuz deneyimlerinin, toplumun ve medyanın olumsuz nitelendirmeleri ile tetiklendiği tüm bunların ise NEÜ öğrencilerin puanlarındaki dirençliliğin nedeni olabileceği düşünülmektedir. Elde edilen bu bulgunun, Toplumsal Temas Kuramı (Pettigrew, 1998a; 1998b) ile farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Benzer olarak Aslan ve diğerleri (2018) tarafından yapılan çalışmada da doğrudan etkileşim içerisinde olan katılımcıların dolaylı olarak etkileşim içerisinde olan katılımcılardan daha olumsuz görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aslan vd., 2018). Diğer taraftan Aldemir (2019) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin genel olarak Suriyelilere ilişkin olumsuz bir tutum gösterdikleri, göç geçmişi olan kişiler arasında görece olarak olumsuz tutumun daha düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak göçmenlerle daha sık ilişki içerisinde bulunan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen öğrencilerin göçmenlere yönelik daha olumlu tutumlar içerisinde olduğu bulgusu da yer almaktadır (Ankaralı

---

² 10 Temmuz 2016 tarihinde Suriyeliler ile çıkan kavgada iki kişinin ölmesi üzerine ilçeye Suriyelilerin girişine izin verilmeyen bir tutum sergilenmektedir. Öğrenciler bu olaya tanık olmamıştır. Öğrencileri Eylül 2017 tarihinde Beyşehir'e gelmişlerdir.

vd., 2017). Üniversite öğrencilerinin aile, akraba ve arkadaş çevresinin olumsuz bakış açısından da etkilendikleri belirtilmiştir (Aslan vd., 2018, Ankaralı vd., 2017). Başka bir araştırmada, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde kira fiyatlarının ve işsizliğin artması, aşırı kalabalıklaşmanın meydana gelmesi nedeniyle üniversite öğrencilerinin olumsuz tutuma sahip olabileceği belirtilmektedir (Topkaya ve Akdağ, 2016). Özellikle Suriyeli nüfusunun belirli alanlarda kümelenmesinin ve mevcut toplum kaynaklarının Suriyelilerle paylaşılmasının üniversite öğrencilerinin bakış açısını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir (Ankaralı vd., 2017). Bu durumlar neticesinde Suriyelilere daha çok temas eden bazı üniversite öğrencilerinde (Toplumsal Temas kuramının aksine) daha fazla olumsuz tutumun geliştiği söylenebilir.

Bu süreçte dersin işleniş biçimi, ders hocasının ve öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi gibi hususların da önemli olduğu söylenebilir. Bu süreçlerdeki bir diğer dikkat çekici nokta ise NEÜ öğrencilerinin 3. sınıfta olmasına ve bu vesileyle sosyal hizmet eğitiminin ileri düzeyinde yer almasına rağmen 2. sınıf SÜ öğrencilerine oranla sığınmacılar ve mülteciler açısından daha dirençli bir yapıya sahip olmalarıdır. Bilindiği üzere sosyal hizmet eğitiminde lisans sınıf kademesi artıka öğrencilerin daha fazla bilgi, beceri ve değer açısından donanıma sahip olmaları nedeniyle mülteci ve sığınmacılara ilişkin daha olumlu bir bakış açısına sahip olmaları beklenir. Ancak bu araştırma açısından tersi bir durum gözlenmiştir. Bunun nedeninin, iki farklı üniversitenin sosyal hizmet eğitimi arasındaki nitelik farkı ile ilişkili olabileceği gibi üniversitelerin öğrenci niteliği ve başarı sıralaması ile de bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bu noktada farklı üniversitelerin sosyal hizmet eğitimleri arasında nitelik ve kazanım farklarının olduğu da söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” dersinin farklı üniversitelerdeki sosyal hizmet öğrencilerinin Suriyelilere yönelik algısı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin Suriyelilere yönelik algısı ile ilgili olarak dersten önce ve sonra yapılan ön ve son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla hem ülkemiz hem de sosyal hizmet açısından önem arz eden güncel ve somut bir konu üzerinden yürütülen lisans dersinin, sosyal hizmet öğrencileri üzerinde olumlu bir değişime ve dönüşüme katkı verdiği gözlenmiştir. Diğer taraftan mülteci ve sığınmacılara ilişkin gerçekleşen bu değişimin ve dönüşümün, iki üniversitenin farklı sosyal hizmet bölümü

öğrencileri açısından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu durumun temelde üniversitelerdeki sosyal hizmet eğitimleri arasındaki nitelik ve donanım farkı; öğrencilerin ve ders sorumlusunun hazır bulunuşluğu; öğrencilerin sosyal hizmet bölümüne yerleşme puanı; üniversitelerin konumunun mülteci ve sığınmacı yaşam alanlarına mesafesi; öğrencilerin gündelik yaşam çevresinde mülteci ve sığınmacılarla temas etme sıklığı ve olumsuz deneyimler; toplumsal, medyatik ve kültürel tutumlar gibi bileşenlere bağlı olduğu söylenebilir.

Bu süreçte iki üniversite öğrencileri üzerinde genel olarak dersin amaçlarına ve beklenen kazanımlarına yönelik anlamlı bir değişime ve sonuca ulaşmanın ise ders sorumlusu hocaların tutum ve davranışlarına, hocalık deneyimine, dersin işleniş biçimine, haftalık derslerin planlanmasına, gündelik hayattan empatik örnekler verilmesine ve müfredat içeriğine bağlı olduğu gibi öğrencilerin bilişsel hazır bulunuşluklarına ve sosyokültürel özelliklerine de bağlı olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda kontrolsüz ve plansız biçimlerde artan sosyal hizmet bölümlerinin niteliğine yönelik yapılan tartışmaları düşündüğümüzde (Alptekin vd., 2017; Alptekin, 2016; Alptekin vd., 2014); benzer araştırmalar, ilgili değişkenlerden hareketle ülkemizdeki sosyal hizmet lisans ve lisansüstü eğitim süreçlerindeki derslerin niteliğinin ve kazanımlarının saptanması; sosyal hizmet eğitiminde asgari düzeyde standardizasyonun sağlanması açısından da önemli görülmektedir.

Bununla birlikte bu araştırmada olduğu gibi derslerin öğrenciler üzerindeki etkinlik ve verimlilik araştırmaları sayesinde sosyal hizmet lisans eğitimi süresince sunulan imkânların ve derslerin daha nitelikli hale getirilmesi; sosyal hizmet açısından başlangıçta farklı hazır bulunuşluklara ve çeşitli bakış açlarına sahip olan öğrencilerin sosyal hizmet meslek elemanı için hedeflenen yetkinlik düzeylerine ulaşamadıkları saptanarak eğitim-öğretim süreçlerinin, ortaya çıkan bulgulardan hareketle desteklenmesi hedeflenmelidir. Bu sayede mezun öğrencilerin bilgi, beceri ve değer açısından belli standartları ve kazanımları edinerek yetişmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca bu araştırma açısından yapılandırılmış dersin öğrenciler üzerinde sağladığı anlamlı değişim ve kazanım süreci, benzer biçimlerde özellikle toplum içerisinde zaman zaman ön yargılı, ayrımcı, dışlayıcı ve baskılayıcı davranışlara maruz kalabilen Suriyeliler ile göçmen, sığınmacı ve mülteci bireyler açısından olumlu etkiler yaratabilecek toplumsal kabul ve birlikte yaşam eğitimleri için de önemli çıktılar sunmaktadır.

Diğer taraftan bu amaçlı ve yapılandırılmış eğitim; Suriyelilere, göçmen, sığınmacı ve mülteci bireylere hizmet veren kurum personellerine ve ev sahibi toplumun bireyelerine verileceği gibi benzer biçimde göçmen, sığınmacı ve mülteci bireyelerle yönelik tasarlanarak birlikte yaşamı, sosyal uyumu ve toplumsal kabulü artırabilecek bir sisteme de dönüştürülebilir. Son yıllarda ülkemizdeki göçmen, sığınmacı ve mülteci bireyelerin artan nüfusu düşünöldüğünde ülkemizin bu tarz eğitimlere önemli ölçüde ihtiyaç duyduğu görölmektedir. Bu sebeple bu eğitimler kurumsal ve sistematik biçimlerde Mili Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda ve üniversitelerde hem ev sahibi toplumu hem de sığınmacı toplumu içerecek biçimlerde de yaygınlaştırılmalıdır. Bu eğitimleri yürütecek ekiplerin içerisinde ise sosyal hizmet uzmanlarının yer almasına özen gösterilmelidir. Bu sayede salt göç alanında hizmet veren sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanları değil aynı zamanda toplumu oluşturan tüm bireyelerin bu konulardaki duyarlılıkları, farkındalıkları ve kabul düzeyleri artırılabilir. Ayrıca bu süreçler sosyal hizmet uzmanlarının bilgilendirici ve eğitici rollerinden hareketle toplum, aile, grup ve birey düzeyinde yürütölecek çalışmalar kapsamında gerçekleştirileceği gibi eğitim öğretim kurumlarında okul sosyal hizmeti kapsamında da yürütölebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmanın verileri 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz ve bahar dönemlerinde toplanmış olup araştırma etiğine ilişkin diğer bilgiler, yöntem bölümünde detaylandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. ve Başer, D. (2018). Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet dersinin sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısına etkisi. F. Yamaner ve E. Eyuboğlu içinde, *İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri* (s. 287-296). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aldemir, E. (2019). Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Tutumlarının İncelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 265-296.
- Alptekin, K., Akarçay-Ulutaş, D. ve Ustabası-Gündüz, D. (2018). Konya'da geçici koruma altında yaşayan Suriyeliler üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 87-114.

- Alptekin, K. (2016). *Başlangıçtan bugüne ve yarına Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2014). *Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: Tespitler, analizler ve öneriler*. İçinde E. Atamtürk ve E. Yaman, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye’de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı (ss.353-366).
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Küneuroğlu, M., Çaç, M., Özislam, M. E. ve Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Aslan, A., Cambaz, H. Z. ve Karasu, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Suriyeli Mültecilere Yönelik Algı ve Görüşlerine Yönelik Bir Nitel Araştırma. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 1(3), 472-489.
- Bakiroğlu, A., Artar, F. ve İzmir, H. (2018). *Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri: Göç, Gündelik Yaşam, Geçim Deneyimleri ve Sosyal Dışlanma*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını.
- Barın, H. (2015). Türkiye’deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 10-56
- Başer D. ve Kalaycı Kırılıoğlu, H. İ. (2016). Deneme modeli bir araştırma: Sosyal hizmet kuram ve uygulamaları ı dersinin empatik beceri ve eğilimine etkisi. 2. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi "Göç, Yoksulluk ve İstihdam", 226-233.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Biner, Ö. ve Soykan, C. (2016). "Bize Misafir Dediler. Söyleyiniz, Kimdir Misafir? Var Mıdır Kanunda Karşılığı?": Suriyeli Mültecilerin Perspektifinden Türkiye’de Yaşam. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/SURIYELI-MULTECILERIN-PERSPEKTIFINDEN-TURKIYE-DE-YASAM.pdf>
- Buz, S. (2008). Türkiye’deki Sığınmacıların Sosyal Profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneyisel Desenler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.

- Cernea, M. M. (2000). Risks, Safeguards and Reconstruction: A Model for Population Displacement and Resettlement. *Economic and Political Weekly*, 3659-3678.
- Cernea, M. M. (2004). Impoverishment Risks, Risk Management, and Reconstruction: A Model of Population Displacement and Resettlement. Australia: *UN Symposium on Hydropower and Sustainable Development* (Vol. 27).
- Cernea, M. M. 1997. The risks and Reconstruction Model for Resettling Displaced Populations. *World Development* 25: 1569-1589.
- Cernea, M. M. ve McDowell, C. (2000). *Risks and Reconstruction Experiences of Resettlers and Refugees*. Washington: World Bank.
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Özmenek Çarmıklı, E. (2013). *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye Sonu Gelmeyen Misafirlik*. Ankara: UISAK ve Brookings Enstitüsü.
- Döner, H. (2016). Suriyeli göçmenlerle yaşanan sorunlar üzerine sosyolojik bir araştırma: Hatay ili örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ*.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 30(5), 1399-1414.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı temel sorunlar, algı ve beklentiler: Hatay örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* (62), 57-79.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayın No: 20.
- Duyan, V. ve Altınova, H. H. (2015). Gruplarla sosyal hizmetin sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 7-22.
- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Erdoğan, M. (2017). "Kopuş"tan "Uyum"a kent mültecileri Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul Örneği. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları
- Erdoğan, M. M. ve Çorabatır, M. (2019). Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye'deki Eğitim, İstihdam ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri. UDRA Programme Research Panel.
- Gencer, T. E. (2019). Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği.

- (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökçearslan-Çiftçi, E. ve Altınova H. H. (2012). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin empati becerisine etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 133-149.
- Gökçearslan-Çiftçi, E. ve Altınova, H. H. (2017). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yöntemiyle iletişim becerisi geliştirme: Ders uygulaması Örneği. *İlköğretim Online*, 16(4), 1384-1394.
- Göker, G. & Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256
- İçduygu, A. & Ayaşlı, E. (2019). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları. MiReKoc Çalışma Notları.
- Kabaklı-Çimen, L. K. ve Ersoy-Quadir, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Tutumlarının Sivil Katılımları Bağlamında İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1251-1273.
- Kara, Ö. T., Yiğit, A. ve Ağırman, F. (2016). The Study of The Perceptions of The Students Studying In The Department of Turkish Teaching In Çukurova University About The Term "Syrian Refugee". *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(4), 945-961.
- Karadeniz, M. (2016). Kilis'te yaşayan Suriyeli sığınmacıların il ekonomisine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasu, M. A. (2018). Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.
- Kaya, A. (2017). İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri. *Toplum ve Bilim*, 140, 42-68.
- Kaya, İ. ve Eren, E. Y. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki durumu: arada kalanların hakları ve yükümlülükleri*. Ankara: SETA.
- Levent, F. ve Çayak, S. (2017). Türkiye'de Suriyeli Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *HAYEF Journal of Education*, 14(1), 21-46.
- Man, F. (2015). "Günah Keçileri" ya da "Olağan Şüpheliler" Olarak Suriyeliler. *Çalışma ve Toplum*, (3), 1147-1169.
- Man, F. (2016). "Günah Keçileri" ya da "Olağan Şüpheliler" olarak Suriyeliler. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1147-1170.

- Mercan-Uzun, E. ve Bütün, E. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Moralı, G. (2018). Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426-1449.
- Mülteciler Derneği, 2020. Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mayıs 2020. Erişim adresi: <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 17.06.2020).
- Özmete, E., Yıldırım, H. ve Duru, S. (2018). Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 191-209.
- Özüdoğru, H. Y., Kan, A., Yaman, E. ve Uslu, L. Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 115-140.
- Pettigrew, T. F. (1998a). Intergroup Contact Theory. *Annual review of psychology*, 49(1), 65-85.
- Pettigrew, T. F. (1998b). Reactions toward The New Minorities of Western Europe. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 77-103.
- Scudder, T. (1993). Development-Induced Relocation and Refugee Studies: 37 Years Of Change and Continuity Among Zambia's Gwembe Tonga. *Journal of Refugee Studies*, 6(2), 123-152.
- Scudder, T. (2012). *The Future of Large Dams: Dealing With Social, Environmental, Institutional And Political Costs*. London: Routledge.
- Scudder, T. ve Colson, E. (2019). From Welfare to Development: A Conceptual Framework for The Analysis of Dislocated People. In *Involuntary migration and resettlement* (pp. 267-287). London: Routledge.
- Seydi, A. R. (2013). Türkiye'deki Suriyeli Akademisyen ve Eğitimcilerin Görüşlerine Göre Suriye'deki Çatışmaların Suriyelilerin Eğitim Sürecine Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 217-241.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 267-305.
- Şen, G. ve Keskin, H. Ş. (2019). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Tutumları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1958-1974.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorluklar ve Olanaklar. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson Education.
- Tamer, M. G. (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Trabzon Devlet Okullarındaki Durumu. *Göç Dergisi (GD)*, 4(2), 119-152.
- Taş, O. ve Taş, T. (2018). Post-Hakikat çağında sosyal medyada yalan haber ve Suriyeli mülteciler sorunu. *İletişim* (29), 183-207.
- Topkaya, Y. ve Akdağ, H. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Suriyeli Sığınmacılar Hakkındaki Görüşleri (Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 767-786.
- Veer, K., Yakushko, O. ve Ommundsen, R. (2011). Cross-National Measure of Fear-Based Xenophobia: Development of a cumulative Scale. *Psychological Reports*, 109(1), 27-42.
- Yıldız, S. ve Çakırcı-Özservet, Y. (2016). Türkiye Göç Politikalarının Entegrasyon ve Yerel Yönetimler Açısından İncelenmesi. Paksoy, H. M., Yıldırımçı, E., Sarıçoban, K. ve Özkan, Ö. (Ed.) içinde *Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu* (s. 121-135), Ankara: Efil Yayınevi.

Kalaycı-Kırlioğlu, H.İ. ve Karakuş, Ö. (2020). Reflection of the perceptions of university students with disabilities who get service from department of disabled students on their disabilities to education experiences. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1153-1175.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 07.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 22.06.2020

REFLECTION OF THE PERCEPTIONS OF UNIVERSITY STUDENTS WITH DISABILITIES WHO GET SERVICE FROM DEPARTMENT OF DISABLED STUDENTS ON THEIR DISABILITIES TO EDUCATION EXPERIENCES¹

Engelli Öğrenci Biriminden Hizmet Alan Engelli Üniversite Öğrencilerinin Engelliliğe İlişkin Algularının Eğitim Yaşantılarına Yansıması

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU*

Özlem KARAKUŞ**

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hurirkal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8352-8868

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ozikarakus@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9375-559X

ABSTRACT

The aim of the present study is to evaluate perceptions of the disabled university students for their disabilities, at the ages of 19-27 and applying to Department of Disabled Students of a university in Konya between 2015-2017, and to investigate its reflections on students' educational lives. In order to achieve this target, 13 participants with disabilities were asked such questions as "what disability means for them, how they have assessed the effects of their disabilities on access to educational opportunities when they realized that they were different from their peers (how they realized and what they felt), how they assess or perceive their own disability compared with other types of disabilities, and how effective Department of Disabled Students of a university is in raising awareness for disabilities" by using qualitative research method. The data were compiled via in-depth interviews with a semi-structured interview form. The interviews were recorded with the voice recorder and deciphered on the same day. By analyzing the content, similar and same expressions were categorized. According to these results, it is suggested for the future work to focus on the self-perceptions of the disabled people and the functions of Departments of Disabled Students in other universities.

Key words: Disability, disabled student, education and disability, perception

---

¹ This study was presented orally at the III. INES Congress between 28 April and 1 May 2018.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 2015-2017 yılları arasında, Konya'da Engelli Öğrenci Birimi'ne başvuran 19-27 yaşları arasındaki engelli üniversite öğrencilerinin engelliğe ilişkin algılarını ve bunun eğitim yaşamlarına etkisini değerlendirmektir. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılarak 13 engelli üniversite öğrencisine "engelliliğin onlar için ne ifade ettiği, eğitim fırsatlarına ulaşmada engel durumlarının etkisini nasıl değerlendirdikleri, yaşlılarından farklı olduklarını ne zaman fark ettikleri (nasıl fark ettikleri ve ne hissettikleri), kendi engel türlerini diğer engel türleri arasında nasıl değerlendirdikleri ve Engelli Öğrenci Birimi'nin engellilik konusunda farkındalık yaratmada nasıl bir etkisinin olduğu" gibi sorular yöneltilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla derinlemesine görüşme yapılarak toplanmıştır. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve aynı gün yazıya aktarılmıştır. İçerik analizi yapılarak benzer ve aynı ifadeler kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, gelecekteki çalışmaların engellilerin algılarına ve diğer üniversitelerdeki Engelli Öğrenci Birimlerinin işlevlerine odaklanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, engelli öğrenci, eğitim ve engellilik, algı

INTRODUCTION

The issue of disability has emerged as a subject emphasized in recent years and has been given importance in the aspect of law and practice. Disability is a challenge that should be considered and evaluated by many disciplines under the headings, such as education, health, social life, employment and family, requiring that novel policies should be developed in these areas.

Although it is stated that there is a difference between the concepts of "handicap" and "disability" in literature, two concepts can be used in place of each other (Mahmut & Karademir, 2011; Subaşıoğlu, 2008). While the World Health Organization (WHO) described handicap as limitations and insufficiency in performing an activity in a normal manner and within normal limits, it describes disability as the condition where an individual is limited or cannot perform the roles supposed, based on age, gender, social and cultural factors, due to handicaps or insufficiency (Karataş & Oran, 2007). Considering the difference between the two concepts, the term "disability" was adopted in the present study to prevent confusion.

The types of disability are primarily put into four main groups as hearing loss, visual loss, physical and mental disabilities. Although the challenges each disability group faces seem to be common in general, the problem areas in each individual's personal life differ. These problem areas can be listed as education, participation in social life, employment, health, transportation, family and economic problems. The self-perceptions of disabled individuals gain importance, while coping mechanisms with these challenges faced by the disabled individuals are evaluated.

As a concept, it is emphasized that disability has social and individual consequences, and the term became more widespread in social life, especially after the Industrial Revolution, and the reason for this is the demand shown by the disabled to integrate into society (Genç & Çat, 2013). Based on the statistics published by the Turkish Statistical Institute, it is stated that 6.6% of the total population in our country are those with disabilities (TÜİK, 2011), and 41.6% of the disabled individuals are illiterate (TÜİK, 2010). A study describes education as a process encompassing all life-long period, during which an individual needs to socialize (Kaya, 2010). In another study, it is emphasized that the individuals with disabilities should be educated like other individuals in the same environments, and the difference between those with disabilities and others showing normal development can be eliminated with the tools and methods used in education (Zan & Özgür, 2004).

Although the article number 42 of Turkish Constitution states that "*no one can be deprived of the right for education and learning*", only a small quantity of the individuals with disabilities can benefit from the opportunities educational system has provided and receive appropriate training (Aykara, 2011; Gürek, 2016). Based on the statistics published by the TSI, only 7.7% of the disabled population has a high school or higher education level (TÜİK, 2010). As different from their peers, however, the education and training given to the disabled have been interrupted due to various health, economic, environmental and transportation problems (Pehlivan & Acar, 2009).

While disability is a risk itself for an individual, it is considered that the measures not taken in time can also yield new risks, and the individuals with disabilities have to struggle with these risks (Genç & Çat, 2013). The environment should also be well-planned and designed for the individuals with disabilities to maintain their routine activities in an accessible manner like other individuals (Sirel et al., 2012). Though those without disabilities should be trained and know about the needs of the disabled individuals, this is not the case (Pehlivanoglu, 2012). At this point, training is important, and education is stated to be the most important contributor to raising social awareness (Butdisuwan, 1999; Isbir & Çubuk, 2018).

Although there are some prenatal and postpartum reasons for disabilities, the social attitudes and prejudices against the disabled are reported as the most significant obstacles in front of the disabled individuals (Çolak & Çetin, 2014). All behaviours

out of reflexive behaviours are acquired, especially by children at small age through learning or observing peers or adults (Ulutaşdemir, 2007). As age advances, children develop perceptions by observing the lives of individuals around. A study defines our perceptions as a process of giving meaning to the objects and events in our circle by organizing and interpreting emotional data (Cüceloğlu, 2015).

Such perceptions are sometimes positive, or vice versa. To prevent negative perceptions and behaviours, it is known that training those with normal development and disabled individuals in the same education environment will be beneficial for both parties, and so a social inclusion will also be achieved in the society (Nacar, Çetinkaya, & Baykan, 2012). With the help of these inclusion programs, it is asserted that individuals educated in schools will be grown up more consciously and able to act more sensitively to the problems the disabled individuals will face in the future (Şahin & Çicek, 2008; Ulutaşdemir, 2007). It is even emphasized that those who will be trained together with the disabled individuals should be prepared for such education environments, and these education programs interest all segments in the society (Firat, 2008). In another study, it is stated that the co-education of those with disabled and non-disabled students should be started in the pre-school period, and so the disabled and non-disabled children will have opportunities to observe and communicate with each other; this process should also be continued in primary education (Artan & Balat, 2003). In order to achieve this target, an inclusive education program should be implemented in pre-school, primary school and high school environments.

However, as well as students' lack of information, teachers also receive no in-service training for the inclusive education. Little or no information has been inserted into the syllabus or the textbooks, and the disabled individuals and disability-related challenges are only touched on during the Week of the Disabled at the second week of May each year. Considering that an average of 15-year education time has been spent until colleges, the educators play a key role in terminating the obstacles faced by the disabled students (Çolak & Çetin, 2014). Given that the places where more time is spent than families, even after the family, are schools, the influence of the educators on students' perceptions is quite high (Tortop, Kandemir, Kaya, & Demir, 2015). It is stated that the most common definition used for education is "behaviour change" and that the educator's value judgments, beliefs and practices affect the result (Bencuya, 2003). There are great tasks for educators to turn this goal from negative to positive, and teachers have a greater chance of making a positive

impact on students. Because teachers' attitude and approach to children with disabilities affect the positive attitude and approach of non-disabled students (Batu, 2000).

When the literature was scanned, the studies investigating the challenges of individuals with disabilities were seen to focus on family (Güllüpinar, 2013; Sadioğlu, Batu, & Bilgin, 2012; Yavuz, Baran, & Bıçakçı, 2010; Mutlu, Piştav-Akmeşe, & Kerem-Günel, 2008; Özgür, 2008; Işıksan, 2005; Uğuz, Toros, İnanç, & Çolakkadioğlu, 2004; Zan & Ozgur, 2004; Özşenol et al., 2003; Danış, 2001; Tümkaya, 2001; Turkoğlu & Artan, 2001; Atay, 1999), social environment (Aykara, 2011; Demirbilek, 2013; Kurnaz Özdemir, 2012; Ünal, 2010; Koçman & Tufan, 2005) and schools (Nacar et al., 2012; Kaya, 2010; Bayazıt, Meriç, Adin, & Seyrek, 2007; Özbek, 2005;). These dimensions are known to be influential in the formation of disabled individuals' self-perceptions since childhood period. Although it is suggested that the familial approach may be mostly positive for children's self-perceptions, the school and social environment are asserted to have negative effects on disabled individuals' self-perceptions.

It is known that the first steps related to "the equality of opportunity in education" have been taken in universities of most countries since 1990s, and offices have been established under various names for students with disabilities at universities (Akgül & Vercan, 2003). Unfortunately, there were no regulations related to inclusive education in higher education organizations in Turkey until 2005, but some regulations have been made to eliminate this loophole in law since 2005 (Akbulut, 2012).

Under the Turkish Constitution (law and item number: 5378/15) on the amendments to decrees related to disabled individuals, it is stated that "*Education of disabled individuals cannot be prevented for any reason. Disabled children, adolescents and adults are provided with equal education opportunities in an integrated environment and with non-disabled individuals, taking into account special circumstances and differences*". Accordingly, Departments of Disabled Students (DDS) have been established at universities. Based on the law published on the Official Gazette (date and number: June 20, 2006/26204) for the higher education institutions prepared by the Presidency of the Council of Higher Education, it was announced that DDS of university was established to "*determine the needs and difficulties of disabled students in various fields during their education, to meet the identified needs and to*

eliminate the difficulties, to develop and provide services to increase the awareness and awareness level of the university employees and students in the field of disability regarding the physical, academic and social support needs of disabled students" on 20th June, 2009.

As mentioned above, although there are numerous studies investigating different perspectives (family, health and schools) for disabled individuals, non-disabled individuals' perceptions towards the disabled ones (Tortop et al., 2015; Çolak & Çetin, 2014) and their attitudes (Çolak & Çetin, 2014; Yelpeze & Türküm, 2018), a few studies investigated disabled individuals' self-perceptions (Yılmaz, 2015; Zheng et al., 2016; Ünal, 2018). We consider that it is necessary to enlighten the conditions experienced by disabled students at a university. In this study, therefore, it was aimed to elucidate self-perceptions of disabled students applying to DDS of university and to investigate its effects on these students' educational life. In accordance with this purpose there are three main questions in this study:

- What are the self-perceptions of disabled students about their disability?
- How do students' self-perceptions affect the students' educational experiences?
- What are the considerations of disabled students about effect of DDS in increasing the awareness of the disabilities?

MATERIALS AND METHODS

In this study, phenomenological approach was preferred. This approach focuses on facts that we are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding of. Facts can appear in various forms such as events, experiences, perceptions, tendencies, concepts and situations in the world we live in. We can encounter these facts in various ways in our daily life. However, this acquaintance does not mean that we fully understand the facts. Phenomenological approach creates an appropriate research ground for studies that are not entirely foreign to us but also aim to investigate cases that we cannot fully grasp (Yıldırım & Şimşek, 2008; Erdoğan et al., 2014).

The most important reason for the qualitative research pattern to be preferred in the research is undoubtedly that it reveals the perspectives and worlds of meaning of the research subjects, which are the main characteristics of qualitative research and which are also prominent in the definitions (Kuş, 2012). Another reason why a qualitative research pattern is preferred is that it is stated that the traditional

hypothesis testing approach is not suitable when dealing with social research problems arising from professional practice, organizational and institutional environments (Punch, 2005). In this study, it was tried to make sense of the disability perceptions of the university students with disabilities who applied to the disabled student unit within the framework of qualitative research.

The study was performed by using qualitative research method with 13 disabled students attending from different faculties of university between 2015-2017, applying to DDS of university and accepting to participate in the study. It is seen that of all participants, seven were from female gender, age level ranged between 19 and 27 years, and 10 had a disability grade of 50% and over according to the last disability health report as the percentage of total evaluation. The socio-demographic data of the participants are presented in Table 1.

Table 1. The socio-demographic data of the participants

	Gender	Age	Students' Departments	Type/Degree of Disabilities	Time when the disabilities were first realized
P1	Female	21	Turkish Literature	Motor Disability (Cerebral Palsy)/ %51	Intranatal
P2	Female	21	Accounting and Tax Applications	Chronic/Orthopedic (Cancer)/%49	Postpartum
P3	Male	27	Engineering of Mapping	Orthopedic/%45	Prenatal
P4	Male	24	History	Visual Loss/%90	Postpartum
P5	Female	19	Office Management	Orthopedic/%74	Intranatal
P6	Female	20	History	Visual Loss/%63	Prenatal
P7	Male	23	English Literature	Orthopedic/Psychological/%24	Unknown
P8	Female	20	Midwifery	Orthopedic/%72	Prenatal
P9	Male	21	Air Conditioning and Cooling Office	Mental/%50	Prenatal
P10	Female	19	Office Management	Hearing Loss/%65	Intranatal
P11	Male	19	Electronics and Communication	General (Cancer)/%58	Postpartum
P12	Female	20	Public Relations and Publicity	Hearing Loss (Diabetes Mellitus)/%80	Postpartum
P13	Male	19	Computer programming	Hearing Loss/%53	Prenatal

It is seen that 7 of the 13 participants were from female gender, age rate ranged between 19 and 27 years, and 10 of all participants had a disability grade of 50% and over, according to the last disability health report as a percentage of total evaluation.

Process

Participants were university students studying at Selcuk University between 2015-2017 and applying to DDS of Selcuk University. Researchers were the coordinator and assistant coordinator at DDS of Selcuk University on the specified dates. Students with disabilities who were in contact with DDS were informed about the research and the research was completed with volunteer participants. Also pointed out that the interviews would be recorded in line with their permission, the content of the interviews would be shared with no institutions and persons other than the study, the identification information would not be included into the interviews, and they could be withdrawn whenever they wished. The interviews were held outside the course hours of the participants and in the interview room of DDS. The interview times range from 26 to 41 minutes.

Data-Collection Tool

As a data-collection tool, a semi-structured questionnaire was used, and all interviews were performed in DDS, electronically recorded, and written down as short reminders. Each recording was decoded just after the interviews and combined with the notes. The interviews were performed in a single session with each participant in order to avoid from a second interview. During the interviews with each participant, personal questions including socio-demographic data were asked, and then continued with the questions appropriate for the study and formed after scanning the literature, such as: *"When did you notice first that you were different from your peers (how did you notice, and what did you feel?)", "Can you compare your disability with other types of disabilities (in terms of advantages or disadvantages)?"*, *"Can you refer to what disability means for you?"*, *"How do you evaluate the effect of your disability in access to education or taking advantage of education opportunities?"*, *"Can you assess the effect of DDS in increasing the awareness of disability?"*. Particularly, the questions such as *"How did you notice?"* and *"What did you feel?"* were also asked in order to evaluate individual difference and to get deeper information. Accordingly, the second part consists of five main questions.

Data Analysis

In the study, qualitative research design was preferred. Yıldırım and Şimşek (2008) have described the qualitative research as “a research model in which qualitative data collection methods such as observation, interview and document analysis are used, and the perceptions and events are monitored in a realistic and holistic manner in the natural environment.” As similar to the previous description, İslamoğlu and Alnıaçık (2016) describe it as “acquiring knowledge by assessing social events through observation, interviews or evaluating documents in an environment where they are located with natural appearances and developing a theory by analyzing this information”. The data were investigated with content analysis. In various studies, content analysis is reported to be commonly used in qualitative researches, preferred for the cases where the present information is put into pieces and seen as appropriate for obtaining descriptions related to the cases (Elo & Kyngäs, 2008; Hsieh & Shannon, 2005).

In the evaluation of the data, the four-phase method of Graneheim and Lundman (2004) was used, including the following phases: 1) Choosing the analysis unit (all interviews with participants), 2) Understanding significant units and attribution to a key word or statement, 3) Condensation or abbreviation by keeping the original, 4) Abstraction or interpretation at a higher logical level, description and formation of categories.

The voice recordings were decoded and transferred to the text for data analysis. The deciphering of one participant took an average of 1.5 hours. The data set obtained in the research is 51 pages. The decoded text was read many times. Significant expressions in the data set were condensed, and the code list was prepared. Codes where similarities and differences were determined were conceptualized through abstraction. Data analysis and generation of the code were performed by one researcher and then confirmed by the other researcher.

RESULTS AND DISCUSSION

According to the three main questions mentioned above, some main themes were reached in the research. From these main themes titles (1), (2), and (3) are about the first question; title (4) is about the second question and the title (5) is about last question.

(1)When and how the participants realized to be different from their peers, and what they felt

When the participants were asked when they realized to be different from their peers, ten of 13 participants (P1, P3, P4, P5, P6, P7, P8, P11 and P13) were determined to respond as *“when I started the primary school”*. Two participants (P2 and P10) reported the difference as *“at high school”*. One participant (P9) responded as *“when I went to the rehabilitation center”*. Also, when asked how they realized to be different from their peers, eight out of 13 participants (P1, P4, P6, P9, P10, P11, P12 and P13) were detected to give responses as *“with peers making fun”*. Five participants (P2, P3, P5, P7 and P8) were seen to respond as *“through other individuals looking at me”*. When the participants were asked what they felt when they realized to be different, six (P1, P3, P4, P5, P6 and P8) of 13 participants were determined to respond as *“I felt isolated”*. While six participants (P2, P7, P9, P10, P12 and P13) gave responses to the same question as *“I was sad”*, one (P11) was observed to respond as *“Having priority made me happy”*. When the participants were assessed as to when and how they realized to be different from the peers, especially schooling age and behaviours of school friends were concluded to be effective.

One of the participants, P6, declared the following response as related to the same question: *“Maybe, I have realized since I was born. I didn’t say I was visually-impaired when I was nearly one year old, because I have always been aware of the problem. I knew I couldn’t see, but I don’t remember if I have been disabled. I knew I didn’t see the board at least. Some of my friends made fun of me. So, I realized at that moment. It meant that I had been seeing little”*. Disabled students are more rejected by their peers and less popular among their peers (Farmer, 1996). In addition, it is stated that disabled students are not preferred to work together by their friends and that they are seen as problematic in terms of compliance (Kabasakal, 2008). It is stated that disabled students feel excluded at school for two main reasons. Firstly, students with disabilities can be rejected by their peers because they have difficulty expressing themselves in social settings. Secondly, educators do not give equal opportunities for disabled students to participate in educational and non-educational activities. This separation can prevent disabled students from belonging to the classroom and experiencing a sense of acceptance (Bakkaloğlu, 2008). It is stated that children at a young age display negative attitudes toward disabled individuals, the same attitudes can be continued at high school and college

periods, and male gender displays higher negative attitudes, compared with girls (Ahlborn, Panek, & Jungers, 2008). Although it has been emphasized that children should be trained starting from the young ages to change these negative attitudes (Şahin & Çiçek, 2008; Ulutaşdemir, 2007), most teachers do not wish to teach disabled students, even wish the disabled not to be in their classes and be trained in special schools. Teachers also show exaggerated responses to the mistakes made by disabled students. However, students do not accept those different from themselves and isolate such students. In a study investigating how and how much Turkish textbooks used in primary schools include disabilities, it is reported that textbooks include almost nothing, and when the textbooks are taken into account at all grades, the rates of passages, photos and illustrations are 1.7, 0.9 and 0%, respectively (Tuncer, Karasu, Altunay, & Güler, 2011). In fact, it is necessary that respect for differences be taught more profoundly, and it is important that teachers have deeper perspectives on this issue for training future generations.

(2)The participants' comparisons of their own disabilities with the other types of disabilities

When the responses, through which all participants assessed their own disabilities as comparisons with other types, were investigated, it was found out that the participants responded as *"I see myself better and more advantageous than other groups"*. While a participant, P4, announced to see himself more advantageously compared with other disabilities and gave the following response to the same question: *"I am visually-impaired, but a hearing-impaired person, for example a born-hearing impaired person, cannot speak, cannot express himself well. I think I'm a little more advantageous than hearing-impaired individuals. For example, we aren't so much needy; in fact, I can say that wheelchair users are always in need while taking a bus; in other words, they live a little dependent on assistance devices. For example, a hearing-impaired guy, if another person does not help for the dialogues, or if s/he doesn't communicate in a written instrument, there isn't a bridge for communication. So, I think those with visual impairment are less needy than the other disability groups"*, another participant, P3 stated: *"I am advantageous. Most people will say the same, probably. I am advantageous because no problems in feet, if there had been problems in my both hands, it would have been a greater problem. In general, however, I haven't experienced such a big problem to live on so far, because it is a condition requiring a small support. I can't carry big things, of course it is extreme, but I can carry small things; I can cope with on my own"*. From

all participants' comparisons with other types of disabilities, it is seen that their disabilities are more advantageous. In other words, it can be said that disabled students emphasize positive points in positioning their perception of disability to other types of disability. It can be stated that disabled students are successful at dealing with their own disability type, strengthen themselves at this point and emphasize their strengths in comparison other types of disability. In the literature, it is stated that disabled people encounter various problems and these problems can be addressed in various topics. Among these, the topics of health, economic, family, participation in social life, employment, transportation and education come to the fore (Karakuş ve Kırılıoğlu, 2019; Kırılıoğlu, 2019). For example, in a study, it was concluded that the problems experienced by students with physical disabilities during their university education are mostly about transportation and accessibility (Sevinç & Çay, 2017). In another study, it was concluded that visually impaired individuals have problems in employment in social life, have to deal with negative attitudes of employers and poverty due to their disabilities (Arslan et al., 2014).

(3)What disability means for the participants

With the question asking what disability means, all participants were asked to describe disability in general as to self-perceptions and taking their own disability into consideration. Of 13 study participants, six (P1, P2, P4, P5, P6 and P7) were found out to describe disability as *“an obstacle or barrier put by outsiders”*, while three (P3, P10 and P13) described the condition as *“a defect”*. Even so, it was concluded that two participants (P8 and P11) described the disability as *“an advantage, but not a failure”* with a positive approach, although two (P9 and P12) handled the subject with a religious point of view and described it as *“a providential thing caused by God”*. Another participant, P2 emphasized that the disability was shaped by the environment, commenting on the same question: *“Disability is becoming an obstacle put by external world. The individual does not see himself as disabled, as long as outsiders do not set an obstacle. The person cannot do the job, and when you cannot perform anything yourself, you see it's an obstacle. You are making comparisons; for example, you compare your previous life with the situation after your disability. She also added “if I were without my obstacle, I could do this thing”*.

Although many attempts have been made in terms of disability in recent years, many provinces in Turkey cannot be assessed to be disability-friendly cities,

because streets, houses, schools, public transportation vehicles and cars have not been produced according to international design. This situation also restricts the disabled individuals' access to many facilities such as schools, work places and educational places. For example, in a study investigating the availability and use of the open areas for disabled individuals in Cukurova University, it is stated to be concluded that recreational areas are not suitable for the use by those with disabilities (Sirel et al., 2012).

On the other hand, individuals' narrow point of view is also another type of restriction. It is stated in literature that general biases are present in society regarding the disabled individuals, and that the biases cause the disabled individuals to be seen as *"a weak and pitiable one needing someone else's help"* (Akbulut, 2012). As supportive to this notion, in the study performed by Tortop et al. (2015), teacher candidates are reported to use expressions, such as *"individuals needing help and having to be reintegrated into society"* while describing the disabled individuals. However, in another study, Östring and Nieminen (1982) point out that as disabled individuals' dependence increases on others, or behaving independently is restricted, self-esteem diminishes. In addition, there are also other examples of discriminatory practices led by the Measuring, Selection and Placement Center (MSPC), the official exam center for entering universities, against the disabled individuals (Akbulut 2012). As mentioned in literature, other individuals or opportunities offered to the disabled have influences on the disabled individuals. The positive changes of perceptions and behaviours caused by external factors will, in fact, be effective in eliminating many problems from the disabled individuals' standpoint because the majority of the students assert that the obstacles are placed by external factors.

(4)The effects of disability on access to education and taking advantage of educational opportunities

The participants were asked how they assessed the effects of their own disabilities on access to education and taking advantage of educational opportunities. Of 13 participants, seven (P1, P2, P5, P8, P10, P11 and P12) responses that their own disabilities had no effect on educational process and stated *"not to see their disabilities as obstacles for their training"*. The fact that five (P2, P5, P10, P11 and P12) of these seven participants also replied as *"if s/he wishes, an individual can cope with those obstacles"* suggested that indeed they overcame the barriers they

encountered through their own efforts, and perhaps such barriers influenced their present thoughts. The remaining six participants (P3, P4, P6, P7, P9 and P13) stated that *“their disabilities constituted obstacles for their training”*. All of these six participants emphasized *“the negative effects of environmental factors”* on access to educational opportunities such as suitable department for the type of disable; access the university; the protective attitude of the close environment. While one of the participants (P11) replied to this question as: *“Actually it is not an obstacle. There is no obstacle we can cope with if we all try hard. Because of that, we shouldn't put ourselves into too much stress, we have to trust ourselves. We need to define a target for ourselves by saying 'I can tackle with this obstacle'. I think our disabilities originate because of our own thought.”*, another participant (P6) declared: *“That I couldn't choose the faculty I wanted is an obstacle for me. I wanted to choose the faculty of radio, television or journalism. My high school teachers, at first, said journalism was very difficult, advising me to choose the faculty of radio or television. Some others also said the opposite. That's why it's so difficult, because I also wanted to be a policewoman or something like that more... I searched much, but people around me said I couldn't succeed. I had negative thoughts as well, and I said I couldn't. So, I paid no mind. That I could not choose the faculty I wanted is a bit an obstacle for me to make my dreams come true.”*

As understood from their statements, a part of participants report that the disabilities yield no obstacles in front of the educational process, and the participants suggesting that the disabilities creates no obstacles for training solve the challenges and overcome the difficulties by performing positive coping strategies. The celebrities, such as Beethoven, Stephen Hawking and Franklin D. Roosevelt, can be given as good examples to such individuals. In other words, the obstacle itself ceases to be disadvantageous and the obstacle becomes a strength in a sense.

However, the participants seeing the disabilities as obstacles attribute to the negative environmental factors. The environment is the premise for these individuals to do or not to do certain things. In the manuals for the national level university entrance examination of Student Selection and Placement System prepared by MSPC, some conditions related to unacceptance of the disabled into various faculties are the examples of negative environmental effects. Also, there are examples that a disabled student cannot complete a college program when the student does not meet some requirements for a certain lesson (Bülbül, 2009).

36% of individuals with disabilities are illiterate and only 15% have secondary or higher education (Özürümler İdaresi Başkanlığı, 2010). According to another data, these rates are 41.6 and 18, respectively (TÜİK, 2011). On the other hand, 62% of disabled people aged 18-24 in Turkey are leaving the education system without completing high school (Eurostat, 2014). Especially individuals with mental disabilities are known to experience challenges related to education at a higher rate. In a study performed by Akbulut (2012), many mentally retarded individuals are reported to be trained with individualized education programs during pre-university education lives. However, it is emphasized that there are several problems in practice. These are stated as transportation, inexperience, lack of educational equipment, inadequate physical environment, and communication problems with teachers (Gürgür, Kış, & Akçamete, 2012). When an individualized education program is implemented, such problems as lack of equipment, inadequacy of physical conditions in schools, lack of infrastructure, inadequacy of computer use, inadequacy of teachers and insufficient time can be encountered (Öztürk & Eratay, 2010). Even teachers taking part in the implementation of individualized education programs do not know some basic concepts and definitions (Tortop et al., 2015; Tuğrul, Üstün, Akman, Erkan, & Sendoğdu, 2001).

(5)The participants' considerations related to Department of Disabled Students

When the participants were asked about the effect of DDS of the university in increasing the awareness of the disabilities, eleven (P2, P3, P4, P5, P6, P7, P8, P9, P10, P11 and P12) of 13 participants were determined to see DDS *“effective”* in a positive manner; even so, two participants (P1 and P13) were found out to response as *“inadequate”*. Emphasizing the activities in the DDS for the disabled students and stating that she wanted to be supported by public, another participant (P8) replied the same question as: *“It was absolutely effective. Before I came here, I couldn't communicate. After I started coming to the DDS, I learned to communicate more easily, the number my friends was proliferated, and we started to do activities. We are trying to do various things in the university, but everyone and the society need to be aware of the condition. For example, I do not like 3rd December, the day of individuals with disabilities. I do not want any activities to be performed on that day. But when we do activities on different days, everyone in Konya should be informed about it. They also know that we are in this community. They shouldn't regard us as strange, but support us.”* In terms of the same question, the participant

(P2) both emphasized the importance of the activity for herself and drew attention for the activity to work as bridge between the society and the disabled individuals, responding as: *“For example, as students, let’s say the disabled students, we didn’t have a chance to play in places like theatres. I am commenting on the play we performed during the last term. I mean by incorporating us into the society more, as awareness, we preformed as if I said ‘I don’t have an obstacle, I’m not different from you’. I think this theatrical activity also made other friends happy like me.”* The point emphasized by P2 is seen to be in line with the tasks of DDS stated in The Consultation and Coordination Regulations of Higher Education Institutions for The Disabled Students (2010). The related regulations have loaded different responsibilities for DDS in universities to help solve all types of problems encountered by the disabled students and perform the necessary studies. The fact that students taking part in no activities until years in universities begin participating in the activities in higher education institutions can be effective in developing disabled students’ own skills and improving communicative talents. Such students also wish to be integrated into the society like other individuals by participating in social and cultural activities (Öztabak, 2018; Salderay, 2012). It is stated that students with or without disabilities who will teach knowledge and science should be free (Kalyon, 2012). Especially students with disabilities in universities have difficulties in the way exams are given, the way the lecture is taught is not suitable for students with disabilities, and practice courses (Karakuş et al., 2017). At this point, DDS carries out various practices aimed at facilitating the educational life of students with disabilities such as face-to-face expression, giving projects and assignments considering the disability group, provision of computers for visually impaired students if necessary, and ease of changing courses (Özdelikara & Arslan, 2017).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In light of the study findings, it was found out that the participants realized to be different from their peers when they started *“primary school”* and with *“their friends’ making fun of them”*, and as a result of this, they felt *“isolated”* and *“sad”*. Based on the findings, the participants were detected to define the disability as *“an obstacle placed by others”* and not to consider the disability as an obstacle in reaching educational opportunities. Another point is that the participants found their disability status to be *“advantageous”*, compared to other types of disabilities and DDS to be effective in raising awareness about disabilities in higher education institutions.

Based on our study findings, it is recommended that social awareness should be raised for disabled individuals not to be influenced negatively in the community. For this reason, training should not only be confined to schools. Several mechanisms, through which the disabled can be professionally supported, should be constituted. As it is understood that the disabled individuals overcome obstacles by their own efforts, an integrative education model should be adopted in training process of the disabled from early ages, and among the disabled students, those showing improvement should be prepared for participation in social life; the social and educational opportunities of the disabled individuals should not be considered apart from each other. While the curriculum arranging the participation in education is planned, the authorities should be informed and trained with lessons and topics such as approaches to the disabled individuals; and finally, DDS in universities having roles to facilitate the participation of the students with disabilities in the education processes in the universities should perform studies not only for the disabled, but also for healthy individuals. According to these results, it is suggested for the future work to focus on the self-perceptions of the disabled people, the reasons why disabled students see themselves as advantageous among other types of disabilities and the functions of DDS in other universities.

Ethical Information about Research

Prior to the interviews, all participants were informed about the aim and design of the study, and also pointed out that the interviews would be recorded in line with their permission, the content of the interviews would be shared with no institutions and persons other than the study, the identification information would not be included into the interviews, and they could be withdrawn whenever they wished.

REFERENCES

- Ahlborn, L. J., Panek, P. E., & Jungers, M. K. (2008). College students' perceptions of persons with intellectual disability at three different ages. *Research in Developmental Disabilities, 29*(1), 61-69.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten eşit miyiz? Acı (ma), zayıf gör (me) ve yok say (ma) ekseninde engelli ayrımcılığı. K. Çayır ve MA Ceyhan (der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Akgül, M. K., & Vercan, R. (2003). *Özürümlerin işgücü niteliklerinin artırılması için eğitimlerinde bilgisayar teknolojilerinin kullanımı*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.

- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., & Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman Merkez Örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Artan, İ., & Balat, G. U. (2003). Okul öncesi eğitimcilerinin entegrasyona ilişkin bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(1), 65-80.
- Atay, M. (1999). *İşitme engelli çocukların eğitiminde temel ilkeler*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Aykara, A. (2011). Kaynaştırma eğitimi sürecindeki bedensel engelli öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler ve okul sosyal hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 63-84.
- Bakkaloğlu, H. Ç. (2008). Engelli Çocuklarda Yalnızlık. Öğretmenler Nasıl Yardım Edebilirler? *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(02), 41-50.
- Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35-45.
- Bayazıt, B., Meriç, B., Adın, M., & Seyrek, E. (2007). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda eğlenceli atletizm antrenman programının psikomotor özelliklere etkisi. *Sporometre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4, 173-176.
- Bencuya, C. (2003). *Öğretmenlerin iletişim becerisi eğitimi almasının öğrenciler üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bülbül, M. Ş. (2009). Doğuştan görme engellinin Türkiye'de fizikçi olabilme ihtimali. *Eleştirel Pedagoji*, 2(7), 52-59.
- Butdisuwan, S. (1999). *Information Services to the Disadvantaged Person: A Challenge for Information Professionals in Thailand*. Paper presented at the 65th IFLA Council and General Conference, Bangkok, Thailand.
- Çolak, M., & Çetin, C. (2014). Öğretmenlerin engelliliğe yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 191-211.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Danış, Z. (2001). Otistik çocuklar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1(2), 65-82.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-64.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107-115.

- Erdoğan, S., Nahcivan, N., & Esin, M. N. (2014). *Hemşirelikte Araştırma Süreç, Uygulama ve Kritik*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Eurostat (2014). Early leavers from education and training (age group 18-24) by type of disability, sex and labour status. <https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/Vg1L0aVS1OwP65LIPhew>
- Farmer, T. W., Pearl, R., & Van Acker, R. M. (1996). Expanding the social skills deficit framework: A developmental synthesis perspective, classroom social networks, and implications for the social growth of students with disabilities. *The Journal of Special Education, 30*(3), 232-256.
- Fırat, A. S. (2008). Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 19*(1), 89-100.
- Genç, Y., & Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi, 8*(1), 363-393.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today, 24*(2), 105-112.
- Güllüpnar, F. (2013). Toplumsal ilişkiler kısılacında zihin engelli olan bireyler ve aile yapıları: Eskişehir'de engelli ailesi hakkında sosyolojik bir alan çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 24*(1), 41-64.
- Gürek, M. (2016). Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri. *ABMYO Dergisi*(42), 131-143.
- Gürgür, H., Kış, A., & Akçamete, G. (2012). Kaynaştırma öğrencilerine sunulan bireysel destek hizmetlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online, 11*(3), 689-701.
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research, 15*(9), 1277-1288.
- İsbir, E. G., & Çubuk, H. (2018). Engellilerin anayasal haklarını kullanmalarını zorlaştıran sebepler. *Hukuk Fakültesi Dergisi, 4*(1), 1-30.
- İşıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyoekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 16*(2), 35-52.
- İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

- Kabasakal, Z., Girli, A., Okun, B., Çelik, N., & Vardarlı, G. (2008). Kaynaştırma öğrencileri, akran ilişkileri ve akran istismarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23).
- Kalyon, H. (2012). Bülent Ecevit Üniversitesi'nde engelli öğrenci biriminin yeniden yapılandırılması. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 63-68.
- Karakuş, Ö., & Kırılıoğlu, M. (2019). Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: Anneler üzerinden nitel araştırma. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (41), 96-112
- Karakuş, Ö., Kırılıoğlu, H. İ. K., Kırılıoğlu, M., & Başer, D. (2017). Üniversitelerde engelli öğrencilerin eğitim alanında karşılaştıkları sorunlar: Selçuk Üniversitesi örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2577-2589.
- Karataş, K., & Oran, B. (2007). Engelliler: Siyasetin periferinde kalanlar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 7(2), 4-19.
- Kaya, F. (2010). *Engelli Çocuklarda Depresyon ve Kaygı Düzeyi*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Kırılıoğlu, M. (2019). Engellilik alanında yaşanan sorunların belirlenmesi. M. Kırılıoğlu, & H. H. Tekin içinde, *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları* (s. 1-15). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Koçman, A., & Tufan, İ. (2005). Engelliler için normal bir yaşam. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 5(2), 49-53.
- Kurnaz Özdemir, D. (2012). Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri üzerine bir araştırma: Tuzla ilçesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 67-81.
- Mahmut, A., & Karademir, T. (2011). İşitme engelli öğrencilerin Benlik saygılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 165-179.
- Mutlu, A., Piştav-Akmeşe, P., & Kerem-Günel, M. (2008). Serebral Paralizi'li çocukların annelerinin perpektifinden yürüyüşleri ve geleceğe yönelik beklentileri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 8(1-2), 87-98.
- Naçar, M., Çetinkaya, F., & Baykan, Z. (2012). Kayseri il merkezinde özürülük, sakatlık ve engellilik prevalansı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(1), 71-80.
- Östring, H., & Nieminen, S. (1982). Concept of self and the attitude of school age CP children towards their handicap. *International Journal of Rehabilitation Research*, 5(2), 235-236.
- Özbek, R. (2005). Eğitim programlarının bireyselleştirilmesinin sebepleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(11), 66-83.

- Özdelikara, A., & Arslan, B. (2017). engellilik durumunun belirlenmesi ve engelli hizmetlerine yönelik beklentiler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 98-110.
- Özgür, İ. (2008). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi: Özel Eğitim*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Özşenol, F., Işıkhana, V., Ünay, B., Aydın, H., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Öztabak, M. Ü. (2018). Examination of the perceptions on the view of preschool teachers about school counselor. *Journal of Education and Training Studies*, 6(6), 13-24.
- Öztürk, C. Ç., & Eratay, E. (2010). Eğitim uygulama okuluna devam eden zihin engelli öğrencilerin öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı hakkında görüşlerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 145-159.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2010). Projeler, özür lülük araştırmaları, Türkiye özür lülük araştırması temel göstergeleri. Ankara: ÖZİDA.
- Pehlivan, K. B., & Baykara-Acar, Y. (2009). Çocuklar ve eğitimde dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 27-38.
- Pehlivanoğlu, B. (2012). Konaklama yapılarının engellilere yönelik oda düzenlemelerinin irdelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(4), 27-35.
- Sadioğlu, Ö., Batu, E. S., & Bilgin, A. (2012). Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 399-432.
- Şahin, S., & Çiçek, Ç. (2008). Normal Gelişim Gösteren ve Özel Gereksinimli Çocukların Kendilerini ve Birbirlerini Algılayışlarının İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1), 101-118.
- Salderay, B. (2012). Engelli bireylerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarının engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimciler tarafından değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 219-229.
- Sevinç, İ., & Çay, M. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar (Akdeniz Üniversitesi örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (13), 219-238.
- Sirel, B., Boyacıgil, O., Duymuş, H., Konaklı, N., Altunkasa, F., & Uslu, C. (2012). Çukurova Üniversitesi yerleşkesi açık alanlarının fiziksel engelliler bakımından ulaşılabilirliğinin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27(1), 53-72.

- Subasioglu, F. (2008). Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümleri'nin "engellilik farkındalığı" üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 399-430.
- Tortop, H. S., Kandemir, B., Kaya, Ö. E., & Demir, F. (2015). Öğretmen adaylarının zihin engelli birey kavramına yönelik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (Özel Sayı), 307-322.
- Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Erkan, S., & Şendoğdu, M. (2001). Okulöncesi öğretmenlerinin özel eğitime gereksinim duyan çocukların normal yaşlılarıyla kaynaştırılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1(2), 27-40.
- TÜİK (2011). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010. Ankara. Yayın No: 3636.
- TÜİK (2013). 2011 Nüfus ve Konut Araştırması. Ankara. Yayın No: 4030.
- Tümkiye, S. (2001). Engelli çocukların ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri gereksinimi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1(2), 95-102.
- Tuncer, A. T., Karasu, N., Altunay, B., & Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439-457.
- Türkoğlu, N., & Artan, İ. (2001). Zihinsel engelli çocukların anne ve babalarının kaygı düzeylerine etki eden etmenlerin incelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1(2), 41-53.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y., & Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7(1), 42-47.
- Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli çocukların eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(5), 119-130.
- Ünal, A. (2010). *Türk çocuk edebiyatında engellilerin temsili (1969-2009)*. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ünal, B. (2018). *The development of disability pride through challenging internalized idealist and ableist norms in Turkish society: A grounded theory study*. Doctoral Thesis, Middle East Technical University The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Yavuz, H., Baran, G., & Biçaksçı, M. Y. (2010). İşitme engelli ve işitme engeli olmayan 9-17 yaş grubundaki çocukların sosyal uyumlarının karşılaştırılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 7-23.

- Yelpaze, İ., & Türküm, A. S. (2018). Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeğinin türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 167-187.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2015). *The phenomenon of disability perception in blindness*. Doctoral Thesis, Boğaziçi University Institute for Graduate Studies in Social Sciences, İstanbul.
- Zan, B., & Özgür, İ. (2004). Engelli çocuk, engelli aile. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(27), 18-27.
- Zheng, Q., Tian, Q., Hao, C., Gu, J., Tao, J., Liang, Z., ... & Hao, Y. (2016). Comparison of attitudes toward disability and people with disability among caregivers, the public, and people with disability: Findings from a cross-sectional survey. *BMC public health*, 16(1), 1024.

Hassamancıoğlu, U., Akın, A., Yoldaş, C. ve Şahin, S. (2020). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde, aile içi roller ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığına etkisinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1176-1200.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 03.04.2020

Makale Kabul Tarihi: 16.06.2020

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERDE, AİLE İÇİ ROLLER VE ÇOCUĞU TANIMA BECERİLERİNİN AİLE YILMAZLIĞINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Investigation of the Effects of Family Roles and Child Recognition Skills on Family Resilience in Families with Special Needs Children

Uğur HASSAMANCIOĞLU*

Ayşe AKIN**

Ceren YOLDAŞ***

Semra ŞAHİN****

* Öğr. Gör. Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, ORCID: 0000-0003-4108-2885, ugur.hassamancioglu@kapadokya.edu.tr

** Öğretmen, MEB-Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı, ORCID: 0000-0001-9273-093X, aayseakin@gmail.com

*** Okul Öncesi Öğretmeni, Tema Koleji, ORCID: 0000-0001-6238-0326, crn_ylds@hotmail.com

**** Öğr. Gör. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-5132-1451, semra.sahin@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Planlanan bu çalışmada, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık düzeylerinin, çocuklarını tanıma becerilerinin ve aile içi rol dağılımlarının incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara'da özel eğitim kurumlarında bireysel eğitim alan özel gereksinimli çocukların aileleri oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 104 gönüllü anne ve baba katılmıştır. Ailelerin yılmazlık düzeylerini belirlemek üzere Aile Yılmazlığı Ölçeği (AYÖ), çocuklarını tanıma becerilerini belirlemek üzere Çocuk Eğitimi Yeterliği Ölçeğinin (ÇEYÖ) 'Çocuğu Tanıma' alt ölçeği ve aile içi rol dağılımlarını belirlemek üzere Aile Değerlendirme Ölçeğinin (ADÖ) alt ölçeği 'Roller' kullanılmıştır. Veriler üzerinde betimsel istatistikler uygulanmıştır. Aile yılmazlık düzeyi, roller ve çocuğu tanıma becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi üzerine korelasyon analizleri yapılmıştır. Aile içi rol dağılımları ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığı üzerindeki etkisini belirlemek üzere Çoklu Regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlara göre; aile içi rollerin çocuğu tanıma becerisi ve aile yılmazlığıyla ve çocuğu tanıma becerisinin de aile yılmazlığı alt ölçeklerinden öz-yetkinlik ve kendini kontrolle

ilişkili olduğu görülmüştür. Aile içi rollerin, çocuğu tanıma değişkenine göre aile yılmazlığı puanı üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerle gerçekleştirilecek diğer çalışmalar için pilot ve örnek bir çalışma olarak ele alınabilir.

Anahtar kelimeler: Özel gereksinim, özel gereksinimli çocuğa sahip aileler, aile yılmazlığı, aile içi roller, çocuğu tanıma becerileri

ABSTRACT

This research was aimed to investigate the resilience levels of the families with special needs children, their ability to recognize their children, and their role distribution and to determine the relationship between them. Relational screening model was used. The sample of the study consists of 104 volunteer mothers and fathers whose children receive individual treatment from private educational institutions in Ankara. Family Resilience Scale (FRS), Child Education Efficiency Scale (CEES) 'Child Recognition' subscale and the Family Assessment Device (FAD) subscale 'Roles' were used. Descriptive statistics and correlation analyzes were conducted on the determination of the relationship between family resilience level, roles and child recognition skills. Multiple regression analysis was used to determine the effect of family role distributions and child recognition skills on family resilience. According to the results; family roles were related with the ability to recognize the child and family resilience, and the ability to recognize the child was related to self-efficacy and self-control, which were among the family resilience subscales. Family roles are more effective on resilience score than child recognition variable. This results can be addressed as a pilot and a sample study for other studies to be carried out with parents with special needs children.

Key words: Special needs, families with special needs children, family resilience, family roles, child recognition skills

GİRİŞ

Toplumun en küçük yapısını oluşturan “aile” kavramı içinde “ebeveyn-çocuk” ilişkisi oldukça önemlidir. Her ebeveyn neslinin devamı için sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmek ister ve bu beklentiler içerisinde kendilerine bir yol haritası çizer (Özsoy Altuğ, Özkahraman ve Çallı, 2006). Bu doğrultuda oluşturulan aile içindeki sorumluluklar ve aile içi roller bireylerin birbirleriyle olan iletişimlerini etkileyerek aile içinde güçlü ve sosyal bir yapının oluşmasına zemin hazırlar (Greeff, 2000). Fakat her çocuk birbirinden farklı özelliklerle dünyaya gelir ve bu özellikler her bireyin kendine özgü olmasını sağlar. Aileye yeni katılacak çocuğun özel birtakım gereksinimleri varsa bu durumda “ebeveyn-çocuk” ilişkisinde farklı faktörler de devreye girebilecektir. Çocuğun bilişsel, motor, dil, sosyal-duygusal gelişim ve özbakım alanındaki performansları, bu performansları çerçevesinde gereksinimleri; yaşamlarını hangi oranda bağımsız geçirebileceği ile ilgili çeşitli soruları, sorunları, çözüm yollarını, destek hizmetleri beraberinde getirmektedir. Aileye yeni katılan tüm çocukların dünyaya geliş süreci ebeveynler üzerinde belirli bir düzeyde stres etkeni oluşturabilirken, özel gereksinimli çocuğun aileye katılımı ailenin tüm düzeninde yeni

yapılandırmalara yol açabilmekte ve aile birliğinin düzenlenmesinde birtakım güçlükler neden olabilmektedir (Sivrikaya ve Çiftçi-Tekinarslan, 2013). Çocuğun tüm yaşam alanlarında yüz yüze kaldığı tüm güçlükler, çocukların ebeveynlerine bağımlılıklarını artırabilmekte ve bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyerek ailelerde karmaşık duyguların yaşanmasına, aile bireylerinin neyi nasıl yapacaklarına, kimden yardım alacaklarını bilememelerine neden olabilmektedir (Özşenol vd., 2003; Köksal ve Kabasakal, 2012). Dolayısıyla çocuklarının engel tipi, gereksinimi, bulunduğu ortam gibi çeşitli faktörler yaşadıkları güçlüklerin seviyesini değiştirebilmektedir. Özel eğitim gerektiren çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları tüm bu zorluklar ve stres; kaygı düzeylerini artırarak aile içi rollerde, ailenin çocuklarına karşı tutumlarında ve yılmazlık düzeyinde sorunlara bozulmalara neden olabilmektedir. Bu konuda aile içi sorunlarla baş edebilme konusunda ailenin güçlendirilmesi bir bakıma güçlü bir çocuğun yetişmesine de hizmet edecektir. Aile üyelerinden özellikle annenin, hem aile dinamiğinde önemli bir rol alması hem de çoğu zaman özel gereksinimli çocuğun sorumluluğunun büyük bir oranını üstlenmesi, aile içi rol dağılımı dengelerini değiştirebilmektedir. Ebeveynlerin ebeveynlik rollerini yerine getirebilmeleri, çocuklarının engellerini kabul edebilmeleri ve bu doğrultuda gerekli gelişimsel ve eğitimsel destekleri almaları gerektiği ile ilgili çalışmalar mevcuttur (İlhan, 2017). Bu noktada ebeveynlerin çocuklarını tanıma yetisi, ailelerin çocuklarını kabul etme ve yaşadıkları zorluklarla mücadele etme becerilerinde kilit rol oynamaktadır (Ergin vd., 2007). Aydın ve Yamaç tarafından 2014 yılında zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin tutumlarının incelendiği bir çalışmada özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarında çocuğunu kabul etmenin ailenin yılmazlık seviyesine olumlu bir katkı sağladığı bulunmuştur.

“Yılmazlık” konusu özel gereksinimli bir çocuğun yaşam sürecinde ailenin yaşadığı olaylar karşısında daha güçlü kalmasına ve mücadele açısından daha istekli ve motivasyonda olmasına yardımcı olmaktadır. Bir bakıma hayatta karşılaşılan stresli ve zorlu yaşam koşullarına rağmen; dayanıklı ve esnek olabilme, zorluklara ya da travmatik deneyimlere karşı uyum sağlayabilme, güdülenme ve motivasyon becerileri ile hayata karşı olan umudunu sürdürme yetkinliği olan “yılmazlık” kavramı özel gereksinimli çocuğu ailelerde koruyucu bir kalkan gibidir (Gizir, 2006). Elbette ki yılmazlığın da etkilendiği ya da etkilediği çeşitli faktörler söz konusudur. Önemli olan yılmazlığı olumlu yönde etkileyen faktörlerin varlığıdır. Ancak bunun tersi durumda çeşitli problemlerin görülmesi muhtemeldir. Örneğin; aile içindeki yılmazlığı etkileyen faktörlerle ilgili yapılan çalışmalarda aile içinde isyan-yılgınlık duyduğunu ifade eden

ebeveynlerin, kendi ebeveynlik rolleri ve davranış kontrolü boyutlarında sıkıntılar yaşadığını göstermiştir (İçmeli vd., 2008). Başka bir çalışmada ise özel gereksinimli ya da normal gelişim gösteren çocukların ailelerinde fark etmeksizin stresle başa çıkma stratejileri üzerinde çocuk-aile etkileşiminin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Cuzzocrea vd., 2015). Tüm bu çalışmalar göz önüne alındığında, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin kendi yaşantıları, sosyal çevrelerindeki ilişkiler, gelir durumu gibi birçok alanda sorun yaşadıkları ile ilgili bulgulara rastlanmıştır. Dolayısıyla ailenin bu sorunlarla baş edebilme konusunda yılmazlık düzeylerinin önemli olduğu düşünülebilir. Ailenin karşılaştıkları sorunlarla baş etme, sorunları kendi potansiyellerini kullanarak çözüm önerileri oluşturma ve aile içindeki tüm bireylerin iyi olma hali göz önünde bulundurulduğunda; desteğe ihtiyaç duydukları ortaya çıkmaktadır. Bu noktada; alana özgü yapılan çalışmalarda konuya temel bir bakış açısı kazandırmak, risk altında olan çocuklar ile aileleri için koruyucu ve önleyici tedbirler kapsamında bireylerin başvurabilecekleri stratejiler geliştirmek oldukça önemlidir.

Sonuç olarak; özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarını tanımalarının, gereksinimlerini bilerek bilinçli davranışlar sergilemelerinin, aile içi rol dağılımı açısından da birbirlerine destek olmalarının yararlı olacağı bu durumun karşılaşılabilecekleri sorunlarla baş edebilme konusunda gerek bireysel gerekse aile olarak önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Planlanan bu araştırma ile özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin çocuklarını tanıma ve aile içi rol dağılımlarının algılanan yılmazlık düzeylerine etkisinin araştırması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen bulguların aile gereksinimlerinin belirlenmesine, aileye verilecek hizmetlerin sunulabilmesine, müdahale programlarının da içeriğini ve niteliğini belirtme açısından büyük önem taşıyacağı ve ailelerin algıladıkları stres seviyelerini düzenlemelerine ve yılmazlık seviyelerini güçlendirmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışma öncelikle pilot bir çalışma olarak planlanmış olup, kapsamlı yürütülecek olan çalışma için de bir ön hazırlık niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile içinde algıladıkları roller ve engelli çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığına olan etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmada ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarını tanıma becerileri, aile içi rol dağılımlarının nasıl yapıldığı, sorunlar karşısında nasıl güçlü olabildikleri, bu gücü kazanmalarında aile içi rollerin ve çocuklarını gerçekçi bir gözle tanıyıp tanımadıklarının etkisinin olup olmadığı gibi merak edilen birçok değişken vardır. Dolayısıyla planlanan bu araştırmada birden fazla değişken arasındaki birlikte değişim varlığı ve derecesini belirlemeyi amaçlayan (Karasar, 2009: 81) “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Ankara’da yaşayan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler oluşturmaktadır. Örneklem belirlenirken uygun örnekleme (Kılıç, 2013) kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara İl merkezinde bulunan tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 5 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde bireysel ve grup eğitimi alan çocukların ebeveynleridir. Örnekleme katılım gönüllük esasına dayanmakta olup sayı 104’tür. Örneklemi oluşturan ebeveynlerin özel gereksinimli çocukların yaşları da 3-21 arasında değişmektedir. Tablo 1 ve 2’de örneklemi oluşturan ebeveynlere ait demografik bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Anne ve Babaların Demografik Özellikleri

Demografik bilgiler-I		Anne		Baba	
		Sayı (n: 104)	%	Sayı (n:104)	%
Yaş	27 ve altı	6	5,8	3	2,9
	28-33 yaş	24	23,1	14	13,5
	34-39 yaş	30	28,8	19	18,3
	40-45 yaş	27	26,0	41	39,4
	46-51 yaş	11	10,6	19	18,3
	52-63 yaş	6	5,8	8	7,7
Öğrenim Düzeyi	İlkokul	21	20,2	9	8,7
	Ortaokul	9	8,7	2	1,9
	Lise	27	26,0	28	26,9
	Önlisans	8	7,7	7	6,7
	Lisans-Yüksek Lisans	35	33,7	46	44,2
	Cevap alınamadı	4	3,8	12	11,5
Çalışma durumu	Çalışıyor	40	38,5	92	88,5
	Çalışmıyor	60	57,7	-	-
	Cevap alınamadı	4	3,8	12	11,5

Tablo 1'e göre, araştırmaya katılan annelerin büyük çoğunluğunun (%28,8'i) 34-39 yaş arasında olduğu, babaların da büyük çoğunluğunun (%39,4'ü) 40-45 yaş arasında olduğu bulunmuştur. Annelerin %26'sı lise mezunu, babaların ise, %44,2'si lisans-yüksek lisans mezunudur. Annelerin %57,7'si çalışmıyorken, babaların %88,5'i çalışmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Ebeveynlerin Diğer Demografik Özellikleri

Demografik bilgiler-II	Açıklama	Sayı (n: 104)	%
Anne ve Baba Birlikteliği	Birlikte yaşıyorlar	90	86,5
	Ayrı yaşıyorlar	14	13,5
Aile Yapısı	Geniş Aile	19	18,3
	Çekirdek Aile	85	81,7
Çocuk Sayısı	1	33	31,7
	2	49	47,1
	3	19	18,3
	4	2	1,9
	5	1	1,0
Özel Gereksinimli Çocuğun Tanı Raporu	Mental Retardasyon	26	25,0
	İşitme Engeli	8	7,7
	Otizm	45	43,3
	Dil ve Konuşma Bozukluğu	8	7,7
	Öğrenme Güçlüğü	3	2,9
	Serebral Palsi	3	2,9
	Bilişsel Yetersizlik	6	5,8

Araştırmaya katılan ebeveynlerin %86,5'i birlikte yaşamaktadır. Ailelerin %81,7'si çekirdek aile yapısına, %47,1'i iki çocuğa sahiptir. Ebeveynlerin %43,3'ünün çocuğu otizm tanılıdır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından oluşturulan bu form yaş, aile yapısı, çocuk sayısı gibi örnekleme tanımaya yönelik sosyo-demografik bilgileri içermektedir.

Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)

Epstein, Baldwin ve Bishop tarafından geliştirilen ve Işıl Bulut tarafından 1990 yılında Türkçeye uyarlanan ölçek, 12 yaş ve üstü aile bireylerine bireysel uygulanmaktadır.

Ölçeğin alt ölçeklerinin Cronbach-alfa ile değerlendirilen iç tutarlık katsayıları .38 ile .86 arasında değişmektedir. Ölçeğin boşanma sürecinde olan ve olmayan aileler üzerinde yapı geçerliliği değerlendirilmiş ve ölçeğin iki grubu anlamlı düzeyde ayırt ettiği bulunmuştur. “Ölçek, problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü, genel işlevler olmak üzere” 7 alt ölçek ve 60 madde içermektedir (Bulut, 1990; akt: Şenses-Dinç vd., 2018). Her madde için “aynen katılıyorum” ya da “büyük ölçüde katılıyorum”, “biraz katılıyorum”, “hiç katılmıyorum” seçeneklerinden birinin seçilmesi ve işaretlenmesi istenmektedir.

Yapılan bu araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin aile içi rolleri ile ilgili bilgi edinebilmek için Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)’nin “*Roller*” alt ölçeği kullanılmıştır. Roller alt ölçeği toplam 11 maddeden oluşmaktadır.

Çocuk Eğitimi Yeterliği Ölçeği (ÇEYÖ)

Yeşil, Arslanderen ve Şahan (2018) tarafından geliştirilen ölçek, öz değerlendirmeye dayalı olarak anne ve babaların çocuk eğitimi konusundaki yeterlik düzeylerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Çocuk Eğitimi Yeterliği Ölçeği (ÇEYÖ), beş alt faktörü içermektedir. Sorumluluk kazandırma, iletişim-etkileşim, çocuğu tanıma, çocuğu geliştirme ve çocuğu yönlendirme alt faktörlerinden oluşan ölçek toplam 37 maddeden oluşmakta olup 5’li likert tipi bir ölçektir. ÇEYÖ’nün cronbach alfa güvenilirlik katsayıları ‘Çocuğu Tanıma’ alt faktörü için 0.85, ‘Sorumluluk Kazandırma’ için 0.87, ‘İletişim-Etkileşim’ için 0.85, ‘Çocuğu Geliştirme’ 0.94, ‘Çocuğu Yönlendirme’ için 0.76 ve ölçeğin geneli için 0.94 olarak bildirilmiştir. Test tekrar test yöntemi ile de kararlı ölçümler yapıldığı görülmüştür.

Yapılan bu araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını ne kadar tanıdıkları ile ilgili bilgi edinebilmek amacıyla Çocuk Eğitimi Yeterliği Ölçeği (ÇEYÖ)’nin “*Çocuğu Tanıma*” faktörü, veri toplama araçları arasında yer almıştır. “*Çocuğu Tanıma*” faktörü 8 maddeyi içermektedir.

Aile Yılmazlığı Ölçeği (AYÖ)

2010 yılında Kaner ve Bayraklı tarafından ebeveynlerin yılmazlık algılarını değerlendirmek için geliştirilen *Aile Yılmazlığı Ölçeği (AYÖ)*’nin, alt ölçeklerinden “Mücadelecilik-Meydan Okuma” 17 madde; “Yaşama Bağlılık” 8 madde; “Öz-Yetkinlik” 9 madde; “Kontrol” 3 madde olmak üzere toplam dört alt ölçekten ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin cronbach alfa güvenilirlik katsayıları, ‘Mücadelecilik-Meydan Okuma’ alt ölçeği için 0.91, ‘Öz-Yetkinlik - 0.87’, ‘Yaşama

Bağlılık - 0.82', 'Kontrol - 0.54' ve ölçeğin geneli için 0.94 bildirilmiştir. Beşli Likert tipi (beni çok iyi tanımlıyor-5 puan, beni hiç tanımlamıyor-1 puan) bir ölçek olan AYÖ'den alınan yüksek puanlar, yüksek yılmazlık düzeyini ifade etmektedir (Kaner & Bayraklı, 2010).

Yapılan bu araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yılmazlık algılarını değerlendirmek üzere *Aile Yılmazlığı Ölçeği (AYÖ)* seçilmiş olup tüm alt ölçekleri araştırmada kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma için öncelikle etik kurul onayı alınmıştır. Veri toplama sürecinden önce örnekleme dahil edilen her çocuğun ebeveynine çalışmaya katılım konusunda onam formları verilmiştir. Ebeveynlerden imzalı onam formları alınmıştır. Daha sonraki aşamada örnekleme katılmayı kabul eden her ebeveyne doldurmak üzere verilen araçları nasıl doldurmaları gerektiği ile ilgili bilgilendirmede bulunulmuştur. Veri toplama araçlarının doldurulma sürecinde de ebeveynler bireysel olarak formları doldurmuş olup formlarda anlamadıkları ya da sormak istedikleri herhangi bir soru olma ihtimaline karşı araştırmacılardan en az biri erişilebilir konumda olmuştur. Doldurdukları formları Örnekleme oluşturan ebeveynler, formları doldurduktan sonra araştırmacılara teslim etmişlerdir.

Verilerin Analizi

Veriler istatistiksel olarak incelenmeden önce, veriler içerisindeki bazı veriler değerlendirme dışı tutulmuştur. 4 anne ve babanın yaş, öğrenim düzeyi ve meslek bilgilerine ulaşamamıştır. Anne ve baba yaş değişkeni kayıp verilerinin yerine, 'Kayıp gözlem yerine ortalamayı koyma (meansubstitution)' yöntemi ile verilerin ortalamaları atanmıştır (Köse ve Öztumur, 2014). Toplanan verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı test etmek üzere örneklem verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Sonuçlara göre 'Aile Değerlendirme Ölçeği-Roller alt ölçeği ve Aile Yılmazlığı Ölçeği alt ölçekleri Kendini Kontrol, Mücadelecilik ve Yaşama Bağlılık skorlarının normal dağılım gösterdiği, 'Çocuk Eğitimi Yeterliliği Ölçeği alt ölçeği Çocuğu Tanıma' skorlarının ise normal dağılım göstermediği (Tablo 3) görülmektedir. Betimleyici analizlerle ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanların ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri hesaplanmıştır (Tablo 4). Verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda değişkenler arasındaki kuvvet ve yön ilişkisini incelemek üzere Spearman Korelasyon katsayısı ile gruplar arası farklılıkları belirlemek üzere parametrik olmayan test varsayımlarından Kruskal-Wallis Varyans

Analizi kullanılmaktadır (Alpay, 2016). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin roller, çocuğu tanıma ve yılmazlıkları arasındaki ilişkileri belirlemek üzere veriler üzerinde Spearman Korelasyon Analizi yapılmıştır (Tablo 5). Veriler üzerinde annelerin çocuğu tanıma, aile içi roller ve yılmazlık algılarının anne öğrenim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını açıklamak üzere Kruskal-Wallis Varyans Analizi (Tablo 6), çocuğu tanıma ve aile içi rollerin yılmazlık düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla da Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır.

Tablo 3. Toplam ve Alt Kategoriler Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
ADÖ –Roller	,459	-,106
ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma	-1,491	2,337
AYÖ Toplam Puanı	-,411	-305
<i>AYÖ- Mücadelecilik</i>	-,344	-,429
<i>AYÖ- Yaşama Bağlılık</i>	-,586	-,181
<i>AYÖ- Öz-Yetkinlik</i>	-,671	,210
<i>AYÖ- Kendini Kontrol</i>	-,326	,416

Araştırmada kullanılan veriler üzerinde normal dağılım sorgulanmıştır. Bir dağılımın çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması normal dağılımın var olduğuna kanıt olarak gösterilebilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2018). Tablo 3'e göre araştırmada kullanılan ADÖ-Roller skorları ile AYÖ skorları normal dağılım gösterirken ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma skorları normal dağılım göstermemektedir (ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma skorları basıklık değeri; 2,337).

BULGULAR ve TARTIŞMA

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık düzeylerinin, çocuklarını tanıma becerilerinin ve aile içi rol dağılımlarının incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular Tablo 4 ve Tablo 7 arasında verilmiştir.

Tablo 4. Aile İçi Roller, Çocuğu Tanıma ve Aile Yılmazlığı ile İlgili Betimsel Analizler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{X}$	s.d.
ADÖ –Roller	104	1,27	3,64	2,2	,486
ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma	104	25,00	100,00	82,2	16,2
AYÖ Toplam Puanı	104	61,00	185,00	138,6	24,1
<i>AYÖ- Mücadelecilik</i>	104	25,00	85,00	60,3	13,0
<i>AYÖ- Yaşama Bağlılık</i>	104	9,00	40,00	28,9	7,3
<i>AYÖ- Öz-Yetkinlik</i>	104	23,00	45,00	37,7	5,2
<i>AYÖ- Kendini Kontrol</i>	104	4,00	15,00	11,4	2,1

Tablo 4'e bakıldığında çalışmaya katılan ebeveynlerin 'ADÖ-Roller' alt ölçeğinden ortalama 2,2 puan aldıkları görülmektedir. Aile Değerlendirme Ölçeği – Roller alt ölçeğine göre alınan puanların 1 veya 1'e yakın olması ailenin sağlıklı olduğunu, 4 veya 4 de yakın olması ise sağlıklı işleyişi göstermektedir. Puanların ortalamasının 2'yi geçmesi aile içi rollerin bazı alanlarında sorunlar olabileceğini 2'nin altında oluşu ise aile içerisinde sağlıklı rol dağılımlarının olduğunu göstermektedir (Alacahan, 2010). Aile içi rol dağılımlarının, sorumluluk paylaşımının, sorumluluk almanın ve aile bireylerinin gelişimlerini desteklemek üzere görev paylaşımının belirlendiği bu ölçekte roller alt ölçeğinden alınan 2,2'lik puan örnekleme oluşturan özel gereksinimli çocuk ailelerinin, aile içi roller açısından ortalama bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca benzer şekilde Kocakaya ve Çalık Var (2018) da zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin ADÖ-Roller alt ölçeğinden 2.04 puan ortalamasına sahip olduklarını bulmuşlardır. Bu noktada ebeveynlerin ADÖ-Roller puan ortalamalarının 2'nin üzerinde olması, özel gereksinimlilikle birlikte duygusal tepkiler ve süreç içinde ebeveynlerin ihtiyaç duyabilecekleri yeni düzenlemeler düşünüldüğünde aile içi rollerin dağılımının tam olarak sağlıklı bir yapıda olmamasını açıklayabilmektedir.

Tablo 4'e göre Çocuk Eğitimi Yeterliliği Ölçeği (ÇEYÖ)-Çocuğu Tanıma alt başlığında çalışmaya katılan ebeveynlerin puan ortalamaları 82,2 bulunmuştur. ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma ölçeğine göre 68-83 puan aralığı; 'Yeterli' olarak anlamlandırılmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgu, oldukça değerlidir. Çünkü ebeveynlerin çocuklarını tanımaları özellikle de özel gereksinimli bir çocukları varsa çok daha büyük önem taşımaktadır. Birçok toplum özel gereksinimliliği değerlendirirken çocuğun başarısından çok başarısızlığına odaklanabilmekte bu durumun da ailenin algısını, yaşam stilini olumsuz yönde etkileme olasılığı bulunmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını gerçekçi bir bakış açısı ile değerlendiremediklerinde ise çocuklarının gelişimi konusunda ebeveynlerin yeterli desteği verememe ihtimalleri olabilecektir.

Yapılan bu çalışmadan ebeveynlerin çocuklarını yeterince tanıdıkları ile ilgili elde edilen bulgunun çocuğun gelişimini ve aile bütünlüğünü destekleyeceğini düşündürmektedir.

AYÖ ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 185'tir ve çalışmaya katılan ebeveynlerin puan ortalamalarının Tablo 4'te 138,6 olduğu görülmektedir. AYÖ'den alınan yüksek puanlar, yılmazlık düzeyinin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada çalışmamızda ebeveynlerin yılmazlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bazı aileler stres unsurları ve zorlukları güçlü bir şekilde atlatabilmekte, bazı aileler ise yaşanan krizlerle mücadele edemeyip dağılabilmektedir. Bu noktada yaşanan zorluklara direnç gösterme ve ailenin yeniden denge sağlayabilmesi için "yılmazlık" önemli bir kavram olmaktadır. Yılmazlık kavramı ebeveynler için risk faktörlerinden kaynaklı stres ya da sıkıntıların birleşimlerine karşı direnç gösterme ya da stres ve sıkıntıların üstesinden gelerek olumlu psikoloji geliştirmeye yönelik tutum ve davranışları içermektedir (Rutter, 2006). Bu konuda çalışmamızın bulgularını destekler nitelikte özel gereksinimli çocuk ailelerinin üst düzeyde yılmazlık sergilediklerini ve karşılaştıkları yeni strese sebep olacak durumlar karşısında kendi kaynaklarını hızla "harekete geçirebildiklerine" ilişkin bilimsel kanıtlar da artmaktadır (Krausse, 1991; akt: Howard vd. 2010). Yine Arellano, Denne, Hastings ve Hughes (2017) çalışmalarında geleceğe umutla bakan, kendilerini çocuğun yaşantısında etkili bir konumda gören ebeveynlerin daha az stres yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yine Aydın ve Arslantürk-Egin (2018), aileye özel gereksinimli bir çocuğun katılımıyla birlikte ailenin engelle baş etme, uygun tedaviye ulaşma, uzmanlardan destek alma, hedeflere-hizmete ulaşma gibi pek çok konuda mücadele ettiklerini ve dayanıklılığın da bu noktada pekişebildiğini ifade etmektedirler. Çalışmadan elde edilen ebeveynlerin yılmazlık düzeylerinin yüksek olduğu bulgusunun aksine literatürde engelli çocuğa sahip ailelerin yılmazlık algılarının düşük olduğuna dair çalışmalar da bulunmaktadır (Palancı 2018; Altındağ Kumaş ve Sümer 2017; Kaner, Bayraklı ve Güzeller, 2011). Araştırmalardaki ortak nokta olarak ailelerin çocuklarının problemini kabullenme ve engel durumlarını algılama biçimindeki farklılıklara vurgu yapılmaktadır (Duygun ve Sezgin, 2003; Akkök, Aşkar ve Karancı, 1992).

Bailey (1989), çocuklarının yetersizliğinden dolayı aileleri de yetersizlikleri olan bir yapı olarak kabul etmenin, aile merkezli hizmetlerin amacını ve etkisini olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmektedir (akt. Howard vd., 2010). Dolayısıyla yetersizlikleri olan çocuk ile ailede patolojik bir uyumsuzluk beklentisinden çok ailenin ilerleyen

süreçte dayanıklılığına odaklanması gerektiği bu yaklaşımın da aileyi güçlendirme için önemli bir yaklaşım olabileceği düşünülebilir. Nitekim özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile yükü ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada ailelerde baskı unsuru oluşturabilecek durum ya da olayların psikolojik dayanıklılıklarını olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamaktadır (Bildirici, 2014). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere sunulan sosyal destek ve rehberlik yardımlarının ailelerin çocukların bireysel farklılıklarını kabul düzeylerini ve yılmazlık düzeylerini artırdıklarını vurgulamaktadır (Çetrez İşcan ve Malkoç, 2017). Bu noktada çalışmamızda ebeveynlerin yüksek yılmazlık düzeyleri, ailelerin sosyal destek almış/alıyor olabildiklerini, çevreleri kaynaklı özel gereksinimlilikle ilgili baskı hissetmedikleri, çocuklarını olduğu gibi kabul edebildikleri ve özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarının ebeveynleri güçlendirici bir konumda olabileceğini düşünülmektedir.

AYÖ Aile Yılmazlığı Ölçeği (AYÖ) sonuçları için yine Tablo 4'e bakıldığında; ebeveynlerin mücadele edebilme, zorluklara rağmen ayakta kalabilme gibi becerileri içeren 'Mücadelecilik-Meydan Okuma alt ölçeğinden en yüksek puanı aldıkları görülmektedir. Bulgularımızla örtüşür şekilde Dilsiz (2019)'in çalışmasında serebral palsi tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerin AYÖ alt ölçeklerinden en yüksek Mücadelecilik alanında puan aldıkları görülmektedir. Mücadele etmenin, sonuca ulaşma üzerinde zorlukların üstesinden gelme gücünü içerdiği göz önünde bulundurularak çalışmaya katılan ailelerin, engelli çocuğun kendisini gerçekleştirebilmesi için çocuğa rehberlik etme ve çocuğu destekleme konusunda güçlü oldukları ve çevrelerinden de sosyal destek alıyor olabildikleri düşünülmektedir.

Tablo 4'e göre ebeveynlerin en düşük puanı, bireyin yaşamını kontrol edebilme becerisini değerlendiren 'Kendini Kontrol' alt ölçeğinden aldıkları görülmektedir. Bireyin yaşamını kontrol edebilme becerisini değerlendiren (Altındağ Kumaş ve Sümer, 2017) AYÖ'nün Kendini Kontrol alt ölçeğinde geçen "Kontrol" kavramı genellikle içsel veya dışsal kontrol şeklinde açıklanmaya çalışılmakta olup kişinin yaşam koşullarına yönelik olarak; dışsal kontrollü bireyler toplumu ya da herhangi bir varlığı yaşamlarının kontrolcüsü olarak anlamlandırırken içsel kontrollü, yaşamları üzerinde sorumluluğun kendilerinde olduğunu düşünmektedir (Bhana ve Bachoo, 2011). Ailelerin özel gereksinimli çocuğa sahip olmasının getirdiği sorumluluklara bağlı olarak çocuğu desteklemeye yönelik çaba ve girişimleri, zamanı yapılandırılmaları, kaynakların kullanımı gibi pek çok faktörü dikkate alarak hayatlarının merkezine özel gereksinimli çocuklarını almalarına neden olabilmekte, ebeveynlerin

kendi gereksinimleri, istekleri ya da beklentileri, çocuklarının istekleri ya da beklentilerine kıyasla geri planda kalabilmektedir (Işıkhan, 2005). Genel olarak tüm ebeveynlerin çocukları söz konusu olduğunda sorumluluklarının daha büyük olduğu bir gerçektir. Araştırmadan elde edilen sonuca bakıldığında da kontrol odağı özel gereksinimli çocuk üzerindeki ebeveynlerin kontrol odağının kendilerinde olmasının zor olduğunu düşünülmektedir.

Tablo 4'te elde edilen bulgulara genel olarak bakıldığında; çalışmaya katılan ebeveynlerin aile içi rol dağılımlarının sağlıklı işleyişe yakın olduğu, özel gereksinimli çocuklarını yeterli düzeyde tanıdıkları ve yılmazlık düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarının yeterli düzeyde güçlü ve zayıf yönlerini bildikleri, ilgi ve ihtiyaçlarına hâkim oldukları ve çocuklarını tanıdıkları sonucuna da ulaşılabilmektedir. Çalışmadan elde edilen bu bulgu doğrultusunda araştırmaya katılan ailelerin özel gereksinimli çocuklarının gelişimleri konusunda beklenti içinde oldukları, karşılaştıkları zorluklarla mücadele edebildikleri ve çocuklarının kendi potansiyellerini kullanabilmeleri hususunda inançlı oldukları düşüncesi akıllara gelmektedir.

Araştırma kapsamında ebeveyn rolleri ve aile yılmazlığı düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Ailelerin AYÖ, ÇEYÖ ve ADÖ Sonuçları Arasındaki İlişkiler – Spearman Korelasyon Katsayısı

	2	3	4	5	6	7
ADÖ-Roller	-,266**	-,296**	-,282**	-,232*	-,280**	-,218*
ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma		,164	,059	,124	,326**	,240*
AYÖ Toplam Puanı			,940**	,911**	,756**	,419**
AYÖ-Mücadelecilik Puanı				,808**	,590**	,237*
AYÖ-Yaşama Bağlılık Puanı					,624**	,345**
AYÖ-Öz-yetkinlik Puanı						,463**
AYÖ-Kendini Kontrol Puanı						1

*p<.05. **p<.01 (2= ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma, 3= AYÖ-Toplam Puanı, 4= AYÖ-Mücadelecilik Puanı, 5=AYÖ-Yaşama Bağlılık Puanı, 6=AYÖ-Öz-yetkinlik Puanı, 7=AYÖ-Kendini Kontrol Puanı)

Tablo 5'e bakıldığında AYÖ toplam puanı ile AYÖ alt ölçekleri arasında (Mücadelecilik-Meydan Okuma, Yaşama Bağlılık, Kendini Kontrol ve Öz-yetkinlik) arasında; ÇEYÖ-Çocuğu tanıma skorları ile AYÖ-Özyetkinlik arasında ve ADÖ-Roller ile ÇEYÖ-Çocuğu tanıma, AYÖ toplam puanı, AYÖ-Mücadelecilik-Meydan Okuma ve

AYÖ-Öz-yetkinlik arasında $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. ÇEYÖ-Çocuğu tanıma ile AYÖ toplam skoru arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Tablo 5'te dikkat çeken ADÖ-Roller ve diğer değişkenler arasındaki negatif anlamlı ilişkidir. Alanyazında konuyla ilgili yapılan çalışmaların çoğu bulgumuzla örtüşmemektedir. Örneğin, İlhan (2017), özel gereksinimli ebeveynlerin stres düzeyleri ve ebeveyn rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine yürütmüş olduğu çalışmada da stres düzeyi ve ebeveyn rolleri arasında negatif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Greeff, (2000) yılmazlık düzeyinin artmasıyla aile içi rol dağılımının güçlenebileceğini ifade etmiştir. Ve yine diğer çalışmalar da eşlerin ebeveynlik rolleri sürecindeki aktif katılımlarının psikolojik sağlıklarını güçlendirdiği sonuçlarına ulaşmışlardır (Dyson, 1991; Simmerman, Blacher ve Baker, 2001).

Özel gereksinimli bir çocuğun varlığıyla çocuğun gelişimiyle ilgili aile içinde bazı kararlar alınması ve rol dağılımlarının yapılması gerekmektedir ve bu durum aile üyelerinin statüleri ile bu statülerden beklentilere göre farklılık gösterebilir (Aydın, 2019). Dilsiz, (2019) aile içi rollerin adaletli ve eşit dağılımı ve sorumluluğun uygun paylaşımının yanı sıra rollerin belirlenmesi ve bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesi üzerine durmuştur yani rolleri belirlenmiş bir aile daha işlevseldir denilebilir ve işlevsel bir ailede maddi ve manevi konularda kararlar almak ve kurallar koymak daha kolaydır. Aynı çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan ailelere yönelik gerçekleştirilen eğitim programında da ön test-son test puan farklılıklarında ADÖ-Roller alt testinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmemiştir. Bu düşünceyle birlikte araştırmamız doğrultusunda ortaya çıkan aile içi roller ile değişkenler arasındaki negatif ilişkiye neden olabilecek etkenler olarak toplumsal cinsiyet rolleri kapsamı ile anne ve babalara atfedilen görev tanımlarının, anne ve babaya ait önceden tanımlanmış davranış kalıplarının, ebeveynlerin statülerinin ve aile içi rollerin getirdikleri sorumlulukların etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekler farklı şekillerde sosyal desteklerden yararlandıkları ve stresle baş etme stratejilerinin değiştiğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Pepperel, Paynter ve Gilmore, 2016). Örneğin Halberg, (2014) çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde özellikle annelerin stresli yaşam koşullarından daha fazla etkilendiklerini ancak annelerin olumsuz duygularla ve sorunlarla başa çıkma gibi konularda, babaların da daha çok finansal sorunlara yönelik daha etkili stratejiler geliştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Duru ve Duyan (2017) da çalışmalarında engelli çocuğa sahip ailede özellikle annenin hem ailede hem de toplumda görev ve sorumluluklarıyla ön planda, babanın da daha çok arka planda aileyi finanse etme konumunda rol aldığını ifade

etmişlerdir. Bu noktada toplumsal cinsiyet unsuruna bağlı olarak genel olarak erkeklerin iş hayatına atılması ve evi geçindirme gibi sorumlulukların verilmesi, kadınların ise evlilik sürecinde ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgili sorumluklara tabi tutulması (Alesina, Giuliano ve Nunn, 2013) araştırma kapsamında bu sonucun elde edilmesine neden olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla ebeveynler çocuklarının sorumluluklarındaki rolleri algılarken, rollerin içerik ve yoğunluğundan çok, rol paylaşımının olup olmadığını değerlendirmiş olabilirler. Yine ebeveynlerden sorumluluğu çoğunlukla kabul eden ebeveynle birlikte işlerin sorunsuz yürümesi ya da karşılaşılan sorunların atlatılması bu duruma örnek olarak verilebilmektedir. Ayrıca araştırmadan elde edilen bu sonucun nedeni olarak; örnekleme oluşturan ebeveynlerin 3-21 yaşlarında çocuklarının olması ve roller açısından birtakım stres yaratan problemleri bu süreçte atlatmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Yine Tablo 5'te ADÖ-Roller ile ÇEYÖ-Çocuğu tanıma toplam puanı arasında negatif anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuçlarımız, aile içi rol dağılımı ve sorumluluk paylaşımı ne kadar sağlıklıysa özel gereksinimli çocuğu tanıma becerisinin de o kadar yetersiz olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Aile bireylerinin duygularını ifade edebilmeleri, birbirlerine gereken ilgili gösterebilmeleri, birbirlerinin davranış standartlarına saygı duyma ve birbirlerini ilgilendiren şeylere karışma, işlevsel olma gibi eylemler aile içi rollerle ilgilidir (Şenses-Dinç vd., 2018). Li, Shaffer ve Bagger, (2015) özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin çocuklarının bakım sürecindeki zorluklara bağlı olarak aile yapısının farklı şekillerde etkilenebileceğini ve aile içi rolleri şekillendirme sürecinde de belirsizlikler yaşamalarına neden olabileceğini ifade etmektedirler. Bu noktada çalışmaya katılan ebeveynlerin özel gereksinimli çocuğa müdahale etme, yeteneklerini geliştirmede, özel gereksinimli çocuğa nasıl davranması gerektiğinin bilincinde olma gibi önemli konularda, aile üyelerinden birisinin (çoğunlukla annenin) sorumluluk almak istemesi üzerine çalışmamızda bu bulguya ulaşıldığı düşünölmektedir. Çalışan ve geçim sorumluluğunu üstlenen baba ve ev ile özel gereksinimli çocuğun sorumluluğunu üstlenen annenin içinde yer aldığı aile yapısı örneğinin bu düşünönceyi desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bu bulguların özel gereksinimli ailelerin aile içi rolleri konusunda literatüre farklı bir bakış açısı kazandırabileceği düşünölmektedir.

ÇEYÖ-Çocuğu tanıma ile anlamlı olan değişkenler, Özyetkinlik ve Kendini Kontrol değişkenleridir. Literatürde çocuğu tanıma ve yılmazlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır ancak aile sisteminde bireylerin uyumlu içinde olabilmeleri konusunda disiplin, iletişim, kendine güven, bireyler arası esneklik

konular önem arz etmektedir (Özbay ve Aydoğan, 2013). Ayrıca yine yaşam içinde bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesi, diğerleriyle etkileşime girmesi, diğerlerini anlama-saygı duyma ve bundan tatmin olma öz-yetkinliği oluşturmaktadır (Turan, 2017). Çin’de babalarla yapılan bir araştırmada da babaların, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmakla birlikte duygusal destek kaynağı olarak en yakın aile üyelerini gördükleri ve babaların aile üyelerinden destek aldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Hu, 2020). Bu araştırma sonucunu destekler nitelikte, özel gereksinimli çocuğun özellikleri ve karşılaşılan zorluklar söz konusu olduğunda aile üyelerinin etkileşimle birlikte birbirlerine destek olabildikleri, özel gereksinimli çocuğu anlamayla birlikte aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmeyle öz-yetkinlik ve çocuğu tanıma arasındaki ilişki açıklanabilmektedir. Bu noktada çalışma sonuçlarımız aile içinde bireylerin uyumunun sürdürülebilmesi söz konusu olduğundan, aile bireylerinin özel gereksinimli çocuğun ihtiyaçlarını, güçlü ve zayıf yönlerini bildikleri, anlamaya ve olduğu gibi kabul etmeye çalıştıkları ve herhangi bir olumsuzluk yaşandığında normal gelişim gösteren diğer aile bireylerinin kendilerini tolere ederek aile içi uyumu sürdürmeye çalıştıklarını düşündürmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu olarak annenin öğrenim düzeyi ile çocuğu tanıma becerileri, roller ve aile yılmazlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı yönündedir. Bu konuda elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Ailelerin AYÖ, ÇEYÖ ve ADÖ Sonuçlarına İlişkin Kruskal Wallis Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Anne Öğrenim Düzeyi	n: (100*)	Ortanca	X ²	P
AYÖ	İlkokul	21	140,5000	5,059	,281
	Ortaokul	9			
	Lise	27			
	Ön Lisans	8			
	Lisans-Yüksek Lisans	35			
ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma	İlkokul	21	86,2500	3,722	,445
	Ortaokul	9			
	Lise	27			
	Ön Lisans	8			
	Lisans-Yüksek Lisans	35			
ADÖ-Roller	İlkokul	21	2,1818	7,163	,128
	Ortaokul	9			
	Lise	27			
	Ön Lisans	8			
	Lisans-Yüksek Lisans	35			

*Araştırmaya katılan annelerin dördünden öğrenim düzeyleri ile ilgili bilgi alınamamıştır.

Tablo 6’da bulunan sonuçlara göre annelerin öğrenim düzeyi ile Aile Yılmazlığı, Çocuğu Tanıma ve Roller puanları arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Gruplar

arasında farklılık yoktur ($p>0,05$). Elde edilen bu sonuçlarla Aile Yılmazlığı, Çocuğu Tanıma ve Roller puanlarının annelerin öğrenim düzeylerine göre farklılaşmadığı söylenebilir. Çalışmanın bulgularıyla benzer şekilde Kocakaya ve Çalık Var'ın (2018) çalışmalarında ADÖ-Roller skoru ebeveynlerin öğrenim düzeyine göre anlamlı derecede farklılaşmamıştır. Ancak Tablo 6'daki sonuçlar araştırmanın örneklem sayısı dikkate alındığında ebeveynlerin öğrenim düzeylerine göre dağılımının aynı ya da benzer sayıda olmamasından kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim konu hakkında gerçekleştirilen çalışmalar bireylerin öğrenim düzeyinin hayata karşı bakış açısını şekillendirmede, karşılaştıkları sorunlarla baş edebilme kapasitelerinde, kendini ifade edebilme ve iletişim kurabilme yetilerinde önemli rol oynadığını, özellikle çocuğun bakımından birincil derecede sorumlu olan annelerin öğrenim düzeylerinin çocuklarının gelişimlerini desteklemede, aile içinde rolleri ve sorumlulukları işlevsel bir şekilde düzenlemede aktif görev üstlenmesine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır (Greeff, 2000; İlhan, 2017).

Tablo 7. ÇEYÖ ve ADÖ Skorları ile AYÖ Sonuçlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

AYOTOP	B	Standart Hata _B	B	VIF	%95 Güven Sınırları		T	P
					ALT S	ÜST S		
Sabit	172,441	18,759			135,228	209,653	9,193	,000
ÇEYÖ-Çocuğu Tanıma	,045	,146	,031	1,102	-,243	,334	,311	,756
ADÖ-Roller	-16,497	4,875	-,332	1,102	-26,167	-6,827	-3,384	,001

n=104 R=0,342 R²=,117 (F=6,713756; p<0,01)

Araştırma kapsamında aile içi roller ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığı üzerinde etkisi olup olmadığı ile ilgili bulgular için Tablo 7'ye bakıldığında; *Roller* ve *Çocuğu Tanıma* puanlarının *Aile Yılmazlığı Ölçeği* puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (R=0,342 R²=0,11, p<0,01). İki değişken, Aile yılmazlığının yaklaşık %11'ini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre roller, çocuğu tanıma değişkenine göre aile yılmazlığı

puanı üzerinde daha önemlidir. Roller alt ölçeğinin Aile Yılmazlığı Ölçeği üzerinde .05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Regresyon denklemi anlamlıdır ($F=6,713756$, $p<0,01$). Regresyon analizi sonucunda regresyon kestirim denklemi şu şekildedir;

$$AYÖ=172,441+,045\text{Çocuğu Tanıma} - 16,497\text{Roller}$$

Aile içi rollerin ve çocuğunu tanıma becerileri açısından ailenin; kaynaklarını kullanması, çocuklarını sağlıklı yetiştirme, kendilerinin ve çocuklarının kişisel gelişimlerini sağlama ve aile sistemini yönetme gibi konulara özen gösterdiği düşünüldüğünde, elde edilen bu sonuç beklenenden düşük bir etkiye sahiptir. Konu hakkında yürütülen diğer çalışmalarda özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık düzeylerini etkilemede sosyal destek, sağlıklı aile yapısı, evlilik uyumu, maneviyat, karşılaştıkları olayları algılamada ve yorumlamadaki olumlu bakış açısı, esneklik, tecrübe, sorumluluk alma ve problemleri çözmede öğrenilen teorik bilgilerin pratikte kullanabilme becerisi gibi önemli unsurların rol oynadığı öne sürülmektedir (Greeff, Vansteenwegen ve Ide, 2006; Özbay ve Aydoğan, 2013). Çocuğunu tanıma becerilerine kıyasla rollerin aile yılmazlığı üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olması da araştırma sonucunda elde edilen diğer bulgudur. Bu bağlamda ADÖ'nün alt boyutu olan roller aile içi sorumlulukları ve işlevleri etkilemesi yönüyle ailelerin yaşadıkları zorluk veya sorunlarla nasıl ve ne ölçüde başa çıktıklarının bir göstergesi olan aile yılmazlığı üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Özşenol vd. (2003) tarafından engelli çocuğu olan ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi kapsamında yürütülen bir çalışma da aile içi rol dağılımlarının, ailelerin çocuklarının engelliliğini kabul ediş süreçlerinde, eşler arası uyum becerilerinde ve ailelerin psikolojik sağlamlıkları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yer aldığı bu çalışmada, ebeveynlerin evlerinde sağlıklı bir aile yapısının olduğu, yılmazlık düzeylerinin yüksek olduğu ve ebeveynlerin çocuklarını iyi tanıdıkları görülmüştür. Bu sonuçlar özel gereksinimli çocuğa sahip olmakla birlikte ailelerin zorluklarla baş etmek üzere çaba sarf ettiklerini, ebeveyn olarak sorumluluk aldıklarını, özel gereksinimli çocuklarıyla özellikle gelişimsel destek hizmeti esnasında sürekli bir arada olmalarına bağlı olarak çocuklarını iyi tanıyabildiklerini ve gelişimlerini desteklemek için çaba sarf ettiklerini düşündürmektedir.

Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri de aile içi rol dağılımlarının, aile bireylerinin gelişimlerinin desteklenmesinin ve sorumluluk paylaşımı ile sorumlulukların yerine getirilmesinin, aile yılmazlığı ve çocuğu tanıma yetisiyle olan düşük negatif ilişkisidir. Sağlıklı bir ailede adil paylaşılan sorumluluklar ile aile bireylerinin yılmazlığı ve birbirlerini tanımaları arasındaki ilişkinin olumlu ve yüksek derece olması beklenilirken çalışmamızın bulguları şaşırtıcıdır. Çünkü sağlıklı rol dağılımının ve aile yapısının bireyleri güçlendirerek yılmazlık düzeyini de arttıracakı düşünce daha muhtemel görünmektedir. Çalışma sonuçlarımıza göre ebeveynlerin yılmazlık düzeyleri ile çocuğu tanıma yetilerinin yüksek olması ve rol dağılımlarının sağlıklı aile yapısına yakın olması ancak aile içi rollerin bütün değişkenlerle negatif ilişkisinin olması sonucu toplumsal cinsiyet rolleri, ebeveynlerin toplumdaki statüleri ve ebeveynlerin kendilerini değerlendirmeleriyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Bu noktada yapılacak diğer çalışmalarda özel gereksinimli çocuğun bakımına ilişkin cinsiyet rolleri ele alınabilir. Özel gereksinimli çocuk odağında anne, baba ve çocukların cinsiyetleri, rolleri ve beklentileri incelenebilir.

Çalışmamızdan elde edilen bir diğer sonuç özel gereksinimli çocuğu tanıma ve aile içi rollerin, ailelerin yılmazlık düzeyleri üzerinde anlamlı fakat düşük düzeyde bir etkisi olduğu sonucudur. Bu durum aile yılmazlığı üzerinde etkili olabilecek sosyal destek, eşlerin uyumu, ailenin değerleri, aile bireylerinin çıkan zorlukları algılama ve bunlarla baş etme gücü, tecrübeleri gibi farklı değerşkenlerin olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlara göre özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin aile yılmazlığı, aile içi roller ve çocuğu tanıma becerileri ebeveynlerin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermemektedir. Yapılan bu çalışmanın pilot bir çalışma olması nedeni daha geniş örneklem grupları ile çalışmanın tekrarı ve ebeveynlerin öğrenim düzeyi açısından durumun yeniden değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünölmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan bir diğeri de ebeveynlerin aile yılmazlığı alt boyutlarından en yüksek mücadelecilik-meydan okuma alt ölçeğinde yüksek yılmazlık düzeyine sahip olduklarıdır. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, çocukların potansiyelini en üst düzeyde kullanabilmeleri için sağlık, eğitim ve toplumun özel gereksinimliliğe bakışı ile bireyin kabulü gibi pek çok kanalda mücadele etmeyi gerekmektedir. Bu durum ailelerin çocuklarına bakım sağlama, ihtiyaçlarına ve gereksinimlerine cevap verme, gelişimlerini destekleme, kaynaklara ulaşma, güçlüklerle tek başına başa çıkabilecek potansiyele sahip olmayla birlikte ailenin farklı nedenlerden dolayı aktif olması ve sorumluluğu alması konularıyla ilişkili olabileceğini

düşündürmektedir. Araştırma sonucunda ebeveynlerim mücadelecilik-meydan okuma alt ölçeğinden aldıkları yüksek puan aslında bu becerinin zamanla kazanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin çocukları ile ilgili tanı konusunda edindikleri ilk bilgiler döneminden itibaren ailenin yılmazlık sürecinin takibi ve yılmazlık açısından ebeveynlerin güçlendirilmesi çok önemlidir. Bunun için yapılabileceklerin bu süreçte alan uzmanları tarafından planlı bir program ile ele alınması hem sürecin daha sağlıklı ilerlemesini hem de çocuğun gelişimsel açıdan ve aile bütünlüğü açısından olumlu gelişmeleri sağlayacağı düşünülmektedir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler yaşam süresince pek çok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedirler. Anne, baba, kardeşler ve diğer aile bireylerinin aile içinde sorumluluklarının paylaşımı, engelli çocuklarını tanıma ve çocuğun potansiyelini gerçekleştirme çabaları, diğer aile bireylerinin de kendi yaşantıları için güçlü kalabilmeleri ve uygun motivasyonu geliştirebilmeleri, çözümlenmesi gereken çok bileşenli karmaşık bir yapıyı oluşturmaktadır. Ailelerin desteklenmesi, hissedilen stres ve kaygıların azaltılarak aile içinde eşit ve dengeli bir rol dağılımının sağlanabilmesi, aileyi güçlendirme ve gerekli görüldüğü noktalarda uygun müdahale programlarının oluşturulmasında anahtar role sahip olacaktır. Bu noktada özel gereksinimli çocuğun fark edilmesi basamağından itibaren psikiyatri, çocuk gelişimi, sosyal hizmet, psikoloji gibi alanlardan ilgili profesyonellerin iş birliği içinde çalışabilmelerinin aileleri ve dolayısıyla toplumu destekleyeceği düşünülmektedir.

Ailelerin olası yük ve streslerini azaltmak, süreçte yalnız olmadıklarını görmeleri adına gerekli danışmanlık programları hazırlanarak ebeveynlere zorluklar karşısında mücadele etme ve etkili problem çözme becerileri kazandırılabilir. Buna ek olarak ailelerin sosyal destek ve etkileşim ihtiyaçlarını giderebilmek için sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimi uzmanı, özel eğitimci, psikolog, fizyoterapist gibi disiplinler arası meslek elamanlarından oluşan bir grubun özel gereksinimli çocukları olan ailelere engellilik süreci ile baş etmeye ve çocukların ve ailelerin sosyal uyumlarını sağlamaya yönelik kendi alanlarına özgü bir öğrenme bilinci kazandırabilirler.

Yapılan bu araştırma özel gereksinimli ailelerle gerçekleşecek diğer çalışmalar için pilot ve örnek bir çalışma olarak ele alınabilir. Dolayısıyla bu araştırma sonuçlarının araştırmacılara öneri niteliğinde olduğu ve yeni planlanacak çalışmalar için küçük bir rehber olduğu düşünülmektedir. Yapılacak sonraki araştırmalar farklı sosyo-ekonomik düzeye ve öğrenim seviyesine sahip daha fazla anne ve babanın araştırmaya

katılımıyla planlanabilir ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde aile yılmazlığını etkileyen faktörleri araştıran daha kapsamlı çalışmalar yürütülebilir ve farklı engel gruplarında ailelerin yılmazlık düzeyleri ile ilgili karşılaştırmalı değerlendirmelerle alanyazına katkıda bulunulabilir. Özel gereksinimli çocukların engel derecelerine göre yine karşılaştırılmalı bir çalışma yapılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın birinci yazarının Kapadokya Üniversitesi'nde öğretim elemanı olması ve etik kurul belgeleri ile ilgili düzeltme vb. konularda zaman açısından sürecin kontrolü ve kurul tarafından istenebilecek düzenlemeler konusunda kolay erişilebilir olmanın avantajı düşünülerek ilgili üniversitenin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 01.04.2019 tarihli 2019.03 karar nolu etik kurul onayı alınmıştır ve veriler Ankara ilinde toplanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akkök, F., Aşkar, P., & Karancı, N. (1992). Özürli bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 8-12.
- Alacahan, O. (2010). Aile birliğini oluşturan faktörler ve işlevleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 289-298.
- Alesina A, Giuliano P & Nunn N. (2013). On the origins of gender roles: Women and the plough. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(2):469-530.
- Alpay, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik- güvenilirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altındağ Kumaş, Ö., & Sümer, H. M. (2017). Özel gereksinimli küçük çocuğu olan annelerin özyetkinlikleri, yılmazlık düzeyleri ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (1), 163-173.
- Arellano, A., Denne, L.D., Hastings, R. P., Hughes, C. (2017). Parenting sense of competence in mothers of children with autism: Associations with parental expectations and levels of family support needs, *Parents and Families*, 44(2), 212-218.
- Aydın, A. & Yamaç, A. (2014). The relations between the acceptance and child rearing attitudes of parents of children with mental disabilities. *Eurasian Journal of Educational Research*, 54, 79-98.

- Aydın, A; Arslantürk Egin, C.T. (2018). Zihin engelli, serebral palsili ve otizmlı çocuk ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılıkları ile ebeveynlik algılarının karşılaştırılması. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi / OMU Journal of Education Faculty*, 37(1), 171-188.
- Aydın, A. (2019). Özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin yaşamda anlam ve kendilik algılarının psikolojik dayanıklılıklarıyla ilişkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9 (3), 487-505.
- Bildirici, F. (2014). Özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerde aile yükü ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki. *Haliç Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 120-127.
- Bhana, A., & Bachoo, S. (2011). The determinants of family resilience among families in low- and middle-income contexts: a systematic literature review. *South African Journal of Psychology*, 41 (2), 131-139.
- Cuzzocrea, F., Murdaca, A. M., Costa, S., Filippello, P., Larcan, R. (2015). Parental stress, coping strategies and social support in families of children with a disability, *Child Care in Practice*, 22(1), 3-19.
- Çetrez İşcan, G., & Malkoç, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 120-127.
- Dilsiz, H. (2019). Serebral palsili çocukların ebeveynlerine uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri, yılmazlık ve umutsuzluk üzerine etkisinin incelenmesi (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara.
- Duygun, T., & Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52.
- Dyson, L. L. (1991). Families of young children with handicaps: Parental stress and family functioning. *American Journal on Mental Retardation*, 95(6), 623-629.
- Duru, S., Duyan V. (2017). Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2)
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S., Kayacı, M. (2001). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1), 41-48.
- Gizir, C. A. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28).
- Greeff, A. (2000). Characteristics of families that function well. *Journal of family Issues*, 21(8), 948-962.

- Greeff, A. P., Vansteenwegen, A., & Ide, M. (2006). Resiliency in families with a member with a psychological disorder. *The American Journal of Family Therapy*, 34(4), 285-300.
- Hallberg, U. (2014). Differences in health and well-being of parents of children with disabilities, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9(1).
- Howard, V. F., Williams, B., Lepper, C. E. (2010) Very young children with special needs: a foundation for educators, *Families and service Providers*. Pearson. N.J.
- Hu, X. (2020). Chinese fathers of children with intellectual disabilities: Their perceptions of the child, family functioning, and their own needs for emotional support, *International Journal of Developmental Disabilitie*. doi: 10.1080/20473869.2020.1716565
- Işıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psikososyal ve sosyoekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 16(2), 35-52.
- İlhan, T. (2017). Özel Gereksinimli 3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin stres düzeyleri ile rolleri arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 383-400.
- İçmeli, C., Ataoğlu, A., Canan, F., & Özçetin, A. (2008). Zihinsel özürli çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 3, 21-28.
- Kaner, S., & Bayraklı, H. (2010). Aile Yılmazlık Ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 47-62.
- Kaner, S., Bayraklı, H., Güzeller, C.O. (2011). Anne babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(2) 63-78.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorder*, 3(1), 44-46.
doi:10.5455/jmood.20130325011730
- Kocakaya, R., Çalık Var, E. (2018). Aile işlevselliği: Engelli üyeye sahip aileler örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 707-716
- Köksal, G., Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 71-91.
- Köse, İ. A., & Öztemur, B. (2014). Kayıp veri ele alma yöntemlerinin t-testi ve ANOVA parametreleri üzerine etkisinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 400-412.

- Li, A., Shaffer, J., & Bagger, J. (2015). The psychological well-being of disability caregivers: Examining the roles of family strain, family-to-work conflict, and perceived supervisor support. *Journal of Occupational Health Psychology, 20* (1), 40-49.
- Özbay, Y., Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen Aileler *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7* (31), 129-146.
- Özsoy Altuğ, S., Özkahraman, Ş., Çallı, H. F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum, 3* (9), 69-77.
- Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 45*(2), 156-164.
- Palancı, M. (2018). Engelli çocuğa sahip anne babaların aile Yılmazlığı, öznel iyi oluş ve evlilik uyumlarının psiko-sosyal yeterlilikler ile yordanması. *Eğitim ve Bilim , 43* (193), 217-236.
- Pepperell, A., Paynter, J., Gilmore, L. (2016). Social support and coping strategies of parents raising a child with autism spectrum disorder, *Early Child Development and Care, 188*(10), 1392-1404
- Rutter, M. (2006). The promotion of resilience in the face of adversity. A. Clarke-Stewart & J. Dunn (Ed.), içinde *The Jacobs Foundation series on adolescence. Families count: Effects on child and adolescent development* (ss. 26-52). Cambridge University Press.
- Simmerman, S., Blacher, J., & Baker, B. L. (2001). Fathers "and mothers" perceptions of father involvement in families with young children with a disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 26*(4), 325-338.
- Sivrikaya, T., & Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 14*(02), 17-31.
- Şenses Dinç, G., Şahin, M., Bilgili, D., Çöp, E., Göker, Z., Hekim, Ö., (2018). Anne psikopatolojisi ve aile işlevselliğinin ergenlerin intihar niyeti ve davranışı üzerine etkisi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 11*-18.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2018). *Using Multivariate Statistics, 7th Edition*. New York: Pearson Education.
- Turan, N. (2017). Otistik çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi), Gaziantep.
- Yeşil, R., Arslanderen, M. ve Şahan, E. (2018). Çocuk eğitimi yeterliği ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması (Validity and reliability study of the child education

efficiency scale), *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(3), 283-302.

Zubaroglu-Yanardağ, M. (2020). Sosyal Hizmet Mesleki Uygulamalarında Müracaatçılara Karşı Etik Sorumluluklar ve Etik Karar Verme Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1201-1226.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2019
Makale Kabul Tarihi: 17.01.2020

SOSYAL HİZMET MESLEKİ UYGULAMALARINDA MÜRACAATÇILARA KARŞI ETİK SORUMLULUKLAR VE ETİK KARAR VERME SÜRECİ

Ethical Responsibilities to Clients and Ethical Decision Making in Social Work Professional Practices

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ*

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, mzyanardag@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3425-483X

ÖZET

Meslek etiği kapsamında oluşturulan kurallar, meslekler için güvence sağlayan ilke ve sorumluluklar içerir. Sosyal hizmet mesleği de belli başlı etik ilke ve sorumluluklara sahiptir. Sosyal hizmet etik ilke ve prensipleriyle ilgili ilk taslak çalışmaların girişim bazında 1920'lerde başladığı bilinmektedir. Sosyal hizmet etik ilke ve prensipleriyle ilgili en güncel belge olan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) Etik Kurallar Rehberi 2017 yılındaki revizyonu ile sosyal hizmet uzmanlarına rehber olmaktadır. Belgede yenilikçi olarak, hizmetin teknolojik veya elektronik düzlemde verilmesiyle ilgili bazı maddelerde ek açıklamalarda bulunulmuştur. Bu çalışmada Rehber'de açıklanan etik sorumluluklardan yalnızca müracaatçılara ilişkin olanlar ele alınmıştır. 17 başlık altında incelenen bu sorumluluklarla ilgili bazı örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sosyal hizmet mesleğinde etik karar verme sürecinin nasıl olabileceği konusunda bir inceleme sunulmuştur. Bu çalışmadaki amaç hem güncel gelişmeler ışığında müracaatçılarla ilgili etik sorumlulukları ele almak hem de tamamlayıcı bir konu olarak etik karar verme sürecine yer vermektir.

Anahtar kelimeler: Etik, etik karar verme, sosyal hizmet, sosyal hizmet etiği

ABSTRACT

The rules related to professional ethics include principles and responsibilities that provide assurance for the professions. The social work profession also has certain ethical principles and responsibilities. It is known that the first draft studies on the ethical principles and principles of social work started in the 1920s as an enterprise. The National Association of Social Workers (NASW) Code of Ethics, which is the most recent guideline on the ethical principles and principles of social work, provides guidance to social workers with its revision in 2017. As an innovative work, in some articles on the document, additional disclosures are made about provision of services on a technological or electronic level. In this study, only the

“Social Workers’ Ethical Responsibilities Related To Clients” chapter which is on the Guideline has been discussed. Some examples have been presented related to the responsibilities which are examined under 17 titles on the Guideline. In addition, an examination on how should be an ethical decision-making process in the social work profession have been done. The aim of this study is to address the ethical responsibilities of the clients in the light of current developments and address to the ethical decision-making process as a complementary issue.

Key words: Ethics, ethical decision making, social work, social work ethics

GİRİŞ

Birçok meslekte olduğu gibi sosyal hizmet mesleğinde de referans alınan etik ilke ve sorumluluklar doğrudan uygulamayı şekillendirmektedir. Sosyal hizmet, tıpkı tıp ve hemşirelik alanlarında olduğu gibi bireye hizmet verirken bireyle doğrudan birebir çalışan ve bu nedenle de etik ikilem veya etik ihlal durumlarıyla karşılaşmanın en muhtemel olduğu mesleklerden biridir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının, etik ilke ve prensiplerle ilgili iyi bir eğitim almış olmaları ve iyi donatılmış olmaları önemlidir.

Etik ihlallerden kaçınmak için etik ilke ve sorumlulukları bilmek ve bunları kavramak yeterli olmayabilir. Bazen müracaatçı ile yaşanan krizler sosyal hizmet uzmanının kontrolünü kaybetmesine neden olabilir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının durumları ve olayları hızlı değerlendirebilir, çözüm odaklı ve yapıcı bir bakış açısına sahip ve mesleki becerilerini ustaca kullanabiliyor olması gerekir. Bu çalışmada da değinileceği üzere sosyal hizmet uzmanları etik ilke ve sorumluluklar kendilerine ışık tutmada yetersiz olduğu zaman, etik karar verme basamakları veya modelleri ışığında çıkar yollar aramalıdır. Gerekli noktalarda, çalışma alanlarıyla ilgili kıdemli veya alana hakimiyeti yüksek uzmanlardan süpervizyon almalıdırlar. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının özverili bir çalışma prensibi benimsemeleri şarttır.

Tüm bu nedenlerle sosyal hizmet uzmanlarının hem etik ilke ve prensipleri özümsemiş olmaları hem de etik karar verebilme konusunda yetkin olmaları önem taşımaktadır. Bu çalışmada, etik sorumlulukların müracaatçı yönü ele alınmaktadır. Ele alınan etik sorumluluklarla ilgili bazı örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında sosyal hizmet mesleğinde etik karar verme sürecinin nasıl olabileceği konusunda bir incelemeye yer verilmiştir. Böylelikle hem güncel gelişmeler ışığında müracaatçılarla ilgili etik sorumlulukları ele almak hem de tamamlayıcı bir konu olarak etik karar verme sürecine değinmek amaçlanmıştır.

Etik ve Meslek Etiği

İnsanlık tarihi boyunca pek çok soyut kavram gibi “etik” kavramı da felsefi tartışmaların odağı olmuştur. Etik, çoğu zaman ahlak kavramı ile aynı anlamda kullanılsa da ifade

ettikleri açısından ahlaktan ayrışan yanları bulunabilmektedir. Pek çok yerde bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılması işlevsellik açısından tercih edilmesiyle ilgilidir. Ahlak, somut ve soyut ahlak olarak değerlendirildiğinde, etik, soyut ahlakla ilgili olan daha felsefi olarak nitelendirebileceğimiz boyutta değerlendirme sağlamaktadır denilebilir. Bunun yanında ahlak kuralları, özellikle ilgili bölgenin kültürel öğelerinden ve ilgili tarihin/zamanın kendine has özelliklerinden etkilenirken, etik daha evrensel bir bağlam taşıtmaktadır. Kuçuradi (2002: 49), gerek meslek etiği gerekse ahlak anlamında kullanılan “etik” kelimesini norm sistemleri olarak açıklamaktadır. Bunun yanında etiği, kendine has nesnesi olan bir bilgi alanı olarak tanımlamaktadır.

Meslek ise, Türk Dil Kurumu’na göre, belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan kuralları belirlenmiş iş, uğraş olarak tanımlanmaktadır. Bir uğraşa meslek niteliği kazandırmanın koşullarından biri olan meslek etiği (meslek ahlakı olarak da kullanılmaktadır) ise kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan olması istenen çeşitli değer yargıları sistemidir (Kuçuradi, 1988: 21). Lewis (1995: 11)’e göre meslek ahlakı; mesleki davranışla ilgili doğru/yanlış, haklı/haksız ayrımını yapmada belirli ilkeleri ve kuralları içerir. zen (2011)’e göre meslek ahlakı, meslek sahiplerinin mesleklerini yapmak suretiyle kendilerine ihtiyaç duyanlara hizmet ederek kamu yararına çalışmalarıdır. Bir başka tanıma göre ise meslek ahlakı/etiği; iş dünyasında bireylerin davranışlarına yol gösteren ahlaki ilkeler ve standartları kapsamaktadır (Ferrel ve Fraedrich, 1994; zgener, 2009: 51).

Biraz daha detaylandırılırsa; bir uğraşı alanının meslek niteliği kazanabilmesi için gerekli olan başlıca koşullar şu şekildedir (Tosun, 1982: 257-258):

- a) nemli bir bilimsel niteliği olan sistematik bilgi topluluğu,
- b) Bu bilgilerin özel olaylara uygulanmasıyla ilgili olarak kişisel beceriye dayanan uygulama,
- c) Meslekle ilgili amaçları kişisel amaçların üstünde tutan mesleksi davranış standartlarının (meslek ahlakı) varlığı,
- d) Sözü geçen bilimsel ilke ve bilgiler ile meslek tresi (ahlaki) kuralların uygulanması gerektiği zaman zorlayabilecek bir meslek,
- e) Mesleğe girebilmek için asgari kurumsal ve pratik standartların sağlanmasıdır (akt. Cılga, 2004: 119-120).

Mesleki etik kuralları olarak belirlenen ve meslek mensuplarının genel ve ortak olan davranış biçimlerini tanımlayan ilkelerin üç temel fonksiyonu vardır (Aydın, 2002: 76): “1) Yetersiz ve ilkesiz üyeleri ayırmak, 2) Meslek içi rekabeti düzenlemek, 3) Hizmet ideallerini korumak”. Bu fonksiyonları taşıyan ilkeler, bir meslek açısından olmazsa olmazdır.

Mesleki kurallar olarak adlandırılan kurallar bir mesleğin güvencesidir. Meslek bu yolla toplumun kendisine olan güveninin devamlılığını sağlar. Mesleğin böyle bir güvenden yoksun olması mesleğin teklifini muhafaza etmesini önler (Çifci ve Gönen, 2011: 150). Mesleğin, etik değer ve ilkelerini terk ederek dejenere olması ve toplumun güven ve desteğini kaybetmesine ve uzun vadede yok olmasına zemin hazırlar. Özellikle birey, grup ve topluluklara yönelik uygulamaların yoğun olarak kullanıldığı, insanların hayatına doğrudan dokunan ve sosyal refah sisteminde işlev gören yardım meslekleri açısından mesleki değerler ile mesleki etik ilke ve prensiplerin korunarak geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Her meslek gibi sosyal hizmet mesleğinde de, mesleği korumak, mesleğin amacına uygun bir şekilde var olmasını sağlamak, meslektaşlar arasındaki etkileşimi düzenlemek ve mesleki bilginin yaşamda “ideal” bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak için meslek etiği ve buna ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Sosyal Hizmet Mesleği Açısından Etik

Sosyal hizmet; sosyal değişim ve gelişimi, sosyal uyumu, insanların özgürleşmesini ve güçlenmesini destekleyen, akademik ve uygulamalı bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farkındalıklara saygı ilkeleri sosyal hizmet mesleğinin merkezindedir. Sosyal hizmete özgü yaklaşımlar, sosyal bilimler, insanlık tarihi ve yerele özgü bilgi temeli ile desteklenen sosyal hizmet mesleği, yaşama dair zorluklara işaret ederek ve iyilik hallerini artırarak insanları ve yapıları birleştirir (IFSW, 2014). 2014 yılında geliştirilen bu tanımdan kısa bir süre sonra bir sonraki bölümde daha detaylı yer verileceği üzere etik ilke ve sorumlulukların güncellenmesiyle ilgili çalışmaların da hız kazandığı bilinmektedir. Sosyal hizmet mesleği, diğer meslekler gibi sürekli gelişim ve değişim içindedir. Bu nedenle sosyal hizmet etiği de, değişmeye ve gelişmeye açıktır. Etik, mesleki gelişim için yol göstermektedir. Sosyal hizmet etiği, evrensel çerçevede mesleğin ortak ilke ve standartlardan esinlenmesine, ulusal düzeyde özgün yorum ve katkılar yapmaya olanak sağlayan boyutlar taşır (Cılga, 2004: 73).

Sosyal hizmet mesleğinin evrensel olması ve değişime ve gelişime açık olması mesleki etik ile ilgili belgelerin oluşturulmasını ve belirli periyotlarla yenilenmesi gerektirmiştir. Uluslararası boyut açısından bakıldığında, dünyanın pek çok ülkesinden (80 civarında) üyesi bulunan Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (IFSW)'nun 1994 yılında Sri Lanka'da sunduğu ve yine aynı yıl Adelaide'da revize ettiği "Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Standartlar" belgesi pek çok ülkede o ülkenin kültürüne uygun olarak geliştirilerek kullanılmaktadır (Banks, 2001; Congress ve McAuliffe, 2006).

Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi'nin 1997 yılındaki 4. Olağan Genel Kurulu'nda Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu Etik İlke ve Kuralları kabul edilmiştir. Oluşturulan Komisyon 2001 yılında bu kuralları düzenleyerek son halini vermiştir (SHUDER, 2004). Bu etik ilke ve kurallar belirli başlıklar altında gruplar halinde ele alınmıştır. Ayrıca Avustralya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Rusya, Singapur, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'ta da sosyal hizmet örgütlerinde etik kurallar geliştirilmiştir (Reamer, 2018: 67).

Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden bakılırsa mesleğin etik kurallarıyla ilgili ilk girişimin 1920'lerde Mary Richmond tarafından bir taslak belge şeklinde olduğu bilinmektedir. 1947 yılında ise Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (AASW) tarafından formal bir etik ilkeler belgesi kabul edilmiştir (Elliot, 1931; Johnson, 1955; Pumphrey, 1959 akt. Reamer: 1998: 488-500). İlk kapsamlı belge ise Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) kurulduktan bir süre geçtikten sonra 1960 yılında yayınlanmış ve sosyal hizmet mesleğinin gelişimine paralel bir şekilde bu belge yenilenmiştir (Reamer, 2006: 2). 1960'da yayınlanan etik kodlar, ilerleyen yıllarda periyodik olarak revize edilmiştir. 1999'da yenilenen 28 sayfalık kapsamlı etik kodlar belgesinde hem etik kodlar hem de standartlar işlenmiştir (Congress ve McAuliffe, 2006). Ayrıca ilerleyen dönemlerde de belirli aralıklarla yapılan dernek (NASW) zirvelerinde toplanan temsilciler, etik belgedeki maddeleri yeniden gözden geçirerek düzeltme ve eklemelerde bulunmuşlardır (NASW, 2008; NASW, 2017). Yine Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden bakıldığında, etikle ilgili bilgilerin yenilenmesinin yanı sıra, sosyal hizmet alanlarında mesleki gelişim, alanlara özgü etik belgelerin oluşmasını sağlamıştır. Klinik Sosyal Hizmet Derneği (CSWA, 1997) tarafından klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları için etik kodlar, Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından okul sosyal hizmeti ile ilgili standartlar (NASW, 2012), Adli Sosyal Hizmet Örgütü tarafından ise; Adli Sosyal Hizmet için Etik Kodlar

(NOFSW, 1987) belgelerinin yayınlandığı görülmektedir. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen tüm mesleklerde branşlaşmanın hızlı bir seyir izlemesi, bu meslekler ve yeni branşlarla ilgili etik kodlar gibi konuların gündeme gelmesini getirmiştir.

Sosyal Hizmet Uzmanı- Müracaatçı İlişkisi Açısından Etik Konular

Sosyal hizmet mesleği açısından uygulamalara yön verecek etik ilke ve prensiplerle ilgili en güncel revizyon olan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Demeği (NASW, 2017) belgesi, incelendiğinde önceki son revizyonlarda da olduğu gibi altı başlık altında mesleki ilke ve değerler ve etik sorumluluklara yer verildiği görülmektedir.

Etik ilke ve her ilke ile bağlantılı değerler;

- 1) *Sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli hedefi ihtiyaç içindeki bireylere yardım etmek, sosyal problemlere eğilerek dikkat çekmektir; "hizmet değeri".*
- 2) *Sosyal hizmet uzmanları sosyal adaletsizliğe meydan okur; "sosyal adalet değeri".*
- 3) *Sosyal hizmet uzmanları bireyin doğal olarak sahip olduğu onuru ve değerine saygı gösterir; "bireyin onuru ve değerine ilişkin değer".*
- 4) *Sosyal hizmet uzmanları insan ilişkilerinin merkezi önemini farkındadır; "insan ilişkilerinin önemi değeri".*
- 5) *Sosyal hizmet uzmanları güvenilir bir şekilde davranmalıdır; "güvenilirlik değeri".*
- 6) *Sosyal hizmet uzmanları kendi yetkin oldukları alanlarda uygulama yapmalı ve mesleki uzmanlıklarını güçlendirmeli ve geliştirmelidirler; "yetkinlik değeri" (NASW, 2017).*

Etik sorumluluklar ise; sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara, meslektaşlarına, uygulama ortamına, meslek elemanı olmalarına, mesleğe ve topluma karşı sorumluluklarını kapsamaktadır.

Sosyal hizmet uygulaması açısından ele alınması gereken başlıca etik sorumluluk alanlarından biri, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara yönelik etik sorumluluklardır. Bu etik sorumluluklar etik karar verme süreçlerine doğrudan yön vermektedir. Bu sorumluluklar en güncel olan son belgede (NASW, 2017) yer aldığı sıralamayla tek tek ele alınacaktır. Yeni belgede, özellikle uzman tarafından verilen hizmetin teknolojik kanalla verilmesi konusuna değinilmiş ve yer yer bununla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur.

1) Müracaatçılara Bağlılık: Müracaatçılara bağlılık, sosyal hizmet uygulamalarında uyulması gereken etik sorumluluklardan ilkidir. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara hizmet verirken güven ilişkisi tesis edecek bir yaklaşım içinde olması esastır. Bu bağlamda; müracaatçılara karşı dürüst tavırlar içinde olunması, gerek toplumun gerekse müracaatçının çıkarlarının göz önünde bulundurulması, toplumun çıkarları ve müracaatçının çıkarlarının çatışması durumunda bu durumun müracaatçı ile açık açık konuşularak uygun önerilerde bulunulması (NASW, 2017), müracaatçıya sağlanamayacak veya sağlanması kesin olmayan hizmetler için vaatte bulunulmaması önemlidir. Uygulamada etik karar verme süreci, müracaatçılara bağlılık sorumluluğu açısından bu çerçevede ele alınmalıdır. Örneğin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetini, sigortasındaki sınırlılıklar nedeniyle alamayan dezavantajlı bir birey için belirli sosyal yardım kuruluşlarına başvuru yapılabilir ancak ihtiyaç duyulan hizmetin temininin doğrudan uzmana bağlı olmadığı müracaatçıya belirtilmelidir. Müracaatçının, sosyal hizmet uzmanını sorunlarının çözümünde kilit role sahip biri olarak algılaması etik sorumluluklar açısından bazı problemler doğurabilir. Bunun yerine uzmanın sorunlarının çözümünde kendisine yol arkadaşlığı yapacak, rehberlik edecek ve savunuculukta bulunacak bir profesyonel olarak kendini tanıtmayı ve müdahalede bu tür mesajlar vermesi uygun olacaktır.

2) Müracaatçının Kendi Kaderini Tayin Edebilmesi: Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara karşı etik sorumluluklarından biri de müracaatçıların kendi hayatlarına yön verebilmeleri için kendi kararlarını almalarına yardımcı olmaktır (NASW, 2017). Uzmanın, müracaatçının kararına saygı duyması ve yapacağı uygulamalarda bu kararları göz önünde bulundurması gerekmektedir. Şahin (2005) tarafından Türkiye’de yapılan bir araştırmada; sosyal hizmet uzmanlarının neredeyse yarısı (%45,6) müracaatçının kendi hayatında en iyinin nasıl olacağını müracaatçı dışında hiç kimse -çok iyi eğitim almış meslek elemanları bile- bilemez düşüncesine katılırken, %54,4’ü bu fikre katılmadığını belirtmiştir. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyla ilgili veya müracaatçının yapması gerekenlerle ilgili fikirleri olabilir ancak bu fikirleri paylaşmanın dışına çıkılarak bunların müracaatçıya empoze edilmesi uygulamada bir etik ihlal olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle gerekli olması durumunda müracaatçılara söz konusu seçenekler veya olanaklar açıklanmalı ancak belirli bir yönde davranmaları için dayatmadan uzak durulmalıdır. Örneğin erişkin yaşta çocuğu bulunan ve bu çocukla ciddi problemleri olan bir çiftte, sürekli olarak çocuklarının ayrı bir eve taşınmak için gerekli yasal koşulları taşıdığıyla ilgili mesaj vermek, ailenin kendi kaderini tayin hakkını engelleyebilir. Sosyal hizmet uzmanı, kendisi için doğru

olan çözümleri değil, aile için doğru olan çözümleri aileyle işbirliği kurarak ve onlara fikirlerini açıklama fırsatı vererek birlikte geliştirmek durumundadır.

3) Bilgilendirilmiş Onam: Bilgilendirilmiş onam yine her müracaatçı ile uygulamanın başında ve gerekli durumlarda sürecin gidişatına göre uygulamanın devamında başvurulması zorunlu bir etik sorumluluktur. Bilgilendirilmiş onam tıpla ilgili hizmetlerle de benzer olarak bireylere kendilerine uygulanacak mesleki müdahaleyle ilgili bilgilendirme (hizmetin kapsamı, hizmetin neye katkı sunacağı, oluşabilecek riskler, durdurma hakkı vb. konularda) yapılmasını ve mesleki müdahaleye onay vermelerini içeren bir süreci ifade etmektedir. Bu işlem hizmetin türüne göre sözel veya yazılı olarak gerçekleştirilir.

Onam veremeyecek koşulda olan müracaatçılar (yabancı, okuryazar olmayan, çocuk, engelli vb.) için gerekiyorsa ara formüller (yasal temsilci, tercüman, veli vb. yardımı) bulunmalı ve müracaatçı veya temsilcinin onam dahilinde kendilerine açıklananları anladıklarından emin olunmalıdır. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanı teknolojik araçlar vasıtasıyla hizmet sunuyorsa, öncelikle müracaatçının bununla ilgili kapasite veya uyumunu değerlendirmeli, müracaatçıyı bu hizmet şekliyle ilgili prosedür veya politikayla ilgili bilgilendirmeli ve ilk görüşmede hizmetleri başlamadan önce müracaatçıdan onam alarak müracaatçının konumu ile kimliğini doğrulamalıdır (NASW, 2017). Müracaatçının herhangi bir nedenle onam vermek istememesi durumunda bunun riskleri ve uygulamanın gerçekleşememe durumu açıklanmalı ve gerekiyorsa süpervizyon alınmalıdır. Özellikle eğitim, araştırma vb. her ne amaçla olursa olsun sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki görüşmeler video veya ses kaydı altına alınacaksa (NASW, 2017) müracaatçılardan bilgilendirilmiş yazılı onam alınması zorunludur. Buz ve Akçay (2015) da sosyal hizmet araştırmalarında bilgilendirilmiş onam alınması gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

4) Yetkinlik/ Yeterlilik: Sosyal hizmet uzmanı, çalıştığı alanda yetkinliğini sağlamak için gerekli bilgi ve beceri donanımına sahip olmalıdır. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanı, teknolojik araçlar vasıtasıyla hizmet sunuyorsa, bu durumun yaratacağı problemlerle baş edebilir bir yetkinlik taşımaları bunun yanında bu yolla verilen hizmetlerle ilgili mevzuata hâkim olmalıdır (NASW, 2017). Sosyal hizmet uzmanı yeterli uzmanlığının olmadığı konularla ilgili hizmet vermektен kaçınmalıdır. Yeterli uzmanlığa sahip olunmayan konu veya tekniklerle ilgili sosyal hizmet uzmanları eğer bir kuruma bağlı olarak çalışıyorlarsa meslek içi eğitim ihtiyaçlarını kurum yetkililerine iletmelidirler. İhtiyaç duyulan eğitim alınmadan yapılan müdahaleler, müracaatçılara karşı etik

sorumluluklara uyulmadığını gösterir. Örneğin, madde bağımlılarıyla, kayıp ve yas sürecindeki bireylerle veya travma mağdurlarıyla çalışma konusunda sosyal hizmet lisans eğitimi kimi zaman yetersiz kalabilir. Bu tür özellikli gruplarla çalışmak ileri mesleki eğitimlere sahip olmayı gerektirebilir ve bu gibi hassas gruplarla çalışmada klinik bilgi ve becerilerin önemi açıktır. Bu bağlamda, mesleki yetkinlik ve yeterlilik sağlanmadan bu gruplara yönelik ileri uygulamalar yapmak etik açıdan hem sosyal hizmet uzmanını hem de bağlı bulunduğu kuruluşu sorumluluk altına sokacaktır.

5) Kültürel Farkındalık ve Sosyal Farklılık: Sosyal hizmet uzmanları belirli müracaatçılarla çalışırken o müracaatçının bağlı bulunduğu kültürün özgün değerlerini göz önünde bulundurmak zorundadır. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının sahip olduğu kültürü ve bu kültürün insan davranışı ve toplum üzerindeki işlevi ile gücünü anlamaya çalışmalıdır. Uzman hizmeti elektronik olarak veriyorsa müracaatçılar arasında sosyoekonomik durum ile kültürel farklılıkların ve teknolojiyi nasıl kullanacaklarının farkında olmalıdır (NASW, 2017). Aynı şekilde uzmanlar, kendi kültürlerinin, uyguladıkları mesleki müdahaleyi şekillendirip şekillendirmediği konusunda da farkındalığa sahip olmalıdırlar. Kültürel ve etnik normlar, müracaatçıların yaşadıkları sorunlara ilişkin algılarını şekillendirebilmekte ve mevcut sosyal hizmetlere ilişkin tutumlarını etkileyebilmektedir (Reamer, 2018: 78). Hizmet sunumunda kültürel farklılıklar kabul edilmeli, bu farklılıklara karşı duyarlı olunmalı ve buna göre davranılmalıdır (SHUDER, 2004: 3). Özellikle çok kültürlü toplumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanları aynı toplum içindeki farklı kültür, yapı ve düşünceleri tanımaya ve anlamaya çalışmalıdır. Örneğin bir ülkede yaşayan ve o ülkenin alt kültürünü taşıyan bir gruba yönelik, o ülkede baskın olan kültüre sahip gruplara uygun düşecek müdahaleler planlanması hem alt kültürden olan birey ve grupları rencide edebilir hem de mesleki çalışmadan ayrılmalarına sebep olabilir.

6) Çıkar Çatışmaları: Çıkar çatışmaları sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada zaman zaman karşılaşılabilecekleri bir etik durumdur. Hizmet sunumunda çıkar çatışması durumlarını iyi yönetebilmek ahlaki ve etik değerlerin gözetilmesiyle ilgilidir (Usta, 2015). Profesyoneller olarak sosyal hizmet uzmanlarının bu tür durumlardan kaçınmaları ve tarafsız olmaları esastır. Sosyal medyadan müracaatçıların bağlantı isteklerini kabul etmek de bu tema altında ele alınabilir. Özel kişisel bilgileri içeren sosyal medya veya elektronik medya hesaplarına profesyonel sınır karmaşalarını önlemek için müracaatçıların kabul edilmemesi gerekir (NASW, 2017). Zaman zaman müracaatçının çıkarı ile diğer başka bireylerin veya toplumun çıkarının ters düşeceği

durumlar olabilir. Ya da aynı ailenin üyeleriyle çalışan sosyal hizmet uzmanının her bir aile üyesinin çıkarını ayrı ayrı gözetmesi ve çatışmaları yönetmesi gerekebilir. Aynı şekilde bir çıkar ilişkisi müracaatçı ve uzman arasında da var olabilir. Örneğin bir kamu kurumunda çalışan ve müracaatçısı üst düzey bir politikacı olan bir sosyal hizmet uzmanı, söz konusu müracaatçısıyla ilişki kurarken kendi kurumunda terfi yönünde bir beklentisinin olduğu mesajını doğrudan veya dolaylı bir şekilde verirse bu “çıkar çatışmaları” bağlamında bir etik sorumluluk ihlali olacaktır. SHUDER (2004: 7) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan kılavuzda da mesleki ilişkiden kaynaklanan haksız kazanç veya faydalardan uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.

7) Gizlilik ve Mahremiyet: Gizlilik ve mahremiyetin sağlanması sorumluluğu, sosyal hizmet uzmanının mesleki uygulama sırasında müracaatçıyla ilgili edindiği bilgileri, profesyonel bir düzlemde temin etmesi ve korumasını kapsamaktadır. Müracaatçıdan birebir edinilen veya elektronik olarak müracaatçı ile ilgili edinilen mahrem bilgiler gizliliği koruyan bir ortam sağlanmadıkça tartışılmamalıdır. Yazılı veya elektronik olarak kayıtlı mahrem bilgilerin korunduğundan emin olunmalıdır. Şifreleme, güvenlik duvarı gibi önlemler sıkı bir şekilde alınmış olmalıdır. Zorlayıcı mesleki gerekçeler olmadıkça müracaatçıyla ilgili elektronik arama ve bilgi toplama işleminden kaçınılması ve duruma göre bilgilendirilmiş rıza ile bunun yapılması gerekmektedir (NASW, 2017). Ayrıca, görüşme odasının uygunluğu, ses yalıtımı, bilgilerin uygun şekilde kaydı ve bilgi güvenliğinin sağlanması, müracaatçıyla ilgili bilgilerin başka kişi veya kurumlarla müracaatçının bilgisi ve onayı dışında paylaşılması, müracaatçıdan bağlam dışı bilgilerin alınmaması, vakanın süpervizyon veya eğitim kapsamında ele alınması durumunda müracaatçı kimliğinin gizli tutulması gibi noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı, gizlilikle ilgili politika ve yönergeleri müracaatçı ile görüşme süreci içinde mümkün olan en kısa süre içinde paylaşmalı ve çalışma ilişkisi süresince ihtiyaç duyulduğunda zaman kaybetmeden bunların üstünde durmalıdır (Reamer, 2018: 79). Sosyal hizmet uzmanı belirli bilgileri, müracaatçı kendine veya çevresine zarar verme riski taşıyorsa veya yasal olarak adli mercilere müracaatçı ile ilgili bilgi verilmesi zorunlu kılınmışsa paylaşır. Birine saldırma planı olan müracaatçının gizlilik ilkesi kapsamında değerlendirilmeden ilgili makamlara bildirilmesi profesyonel bir sorumluluktur (Şahin, 2009). Bir başka örnek olarak; okul sosyal hizmeti alanında çocuklarla çalışan bir sosyal hizmet uzmanı, mesleki görüşmeleri neticesinde tespit ettiği veya kendisine bildirilen ihmal ve istismar vakalarını bildirmekle yükümlüdür.

Sosyal hizmet uzmanı, yasal zorunluluklar neticesinde müracaatçıyla ilgili istenen bilgiyi paylaşırken de oldukça hassas davranmalı ve yalnızca talep edilen konu bağlamında ilgili makamlara bilgi vermelidir. Uzman, müracaatçıyla ilgili talep edilen bilginin konusu dışında kalan diğer özel bilgileri vermekten kaçınmalıdır. Bu gibi gizliliğin sağlanamayacağı durumların müracaatçıya ilk oturumda açıklanması ve bu konuda bilgi verilmesi gerekir. Örneğin, sosyal hizmet uzmanı, bildirim kapsamına giren konuları ilgili mercilere bildirirken, müracaatçının görüşmelerde bahsetmiş olduğu ve konuyla ilgisi olmayan başka özel bilgileri (erken çocukluk yaşantıları, cinsel yönelimi, vb.) paylaşması uygun değildir.

8) Kayıtlara Ulaşma: Müracaatçıların kendileriyle ilgili tutulan kayıtlara makul düzeyde ulaşma hakları vardır ve sosyal hizmet uzmanının bu kayıtları müracaatçının erişimine açma sorumluluğu bulunmaktadır. Bazı durumlarda kayıtların tümünün müracaatçı ile paylaşılması müracaatçının yüksek yararı açısından uygun olmayabilir. Bu özellikteki kayıtlarda bunun nedeni ile ilgili açıklamaların bulunması gerekir. Ayrıca rapor kayıtlarında başkalarına ait bilgilerin de yer alması durumunda kayıtların bütünüyle müracaatçıyla paylaşılması uygun değildir (NASW, 2017). Uygun olan bir örnek olarak küçük yaşta evlat edinilmiş bir birey, gerekli başvuruyu yaparak isterse biyolojik ailesinin bilgilerine erişebilmektedir.

9) Duygusal veya Cinsel İlişki: Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara karşı en önemli etik sorumluluklarından biri de herhangi bir duygusal ilişki veya cinsel münasebetten uzak durmalarıdır. Geçmişteki veya şu anki müracaatçılar ile isteğe bağlı olup olmama durumuna bakılmaksızın cinsel etkinlik ve temastan uzak durulmalıdır (SHUDER, 2004: 8). Ayrıca sosyal hizmet uzmanı daha önce cinsel bir ilişki yaşadığı bir bireye klinik düzeyde hizmet vermemelidir (NASW, 2017). Bazı durumlarda duygusal veya cinsel ilişki talebi müracaatçının kendisinden de gelebilir. Böyle bir durumda uzmanın profesyonel sınırı koruması ve müracaatçıyı uyarması gerekmektedir. Gerekirse hizmet sonlandırılmalıdır. Örneğin, daha önce pek az kişiden yakın bir ilgi ve alaka gören bir müracaatçı, kendisini dinleyerek dikkate alan ve sorunlarının çözümünde kendisine yardımcı olan sosyal hizmet uzmanından duygusal bir yakınlık beklentisi içine girebilir. Sosyal hizmet uzmanları bu gibi durumlarda etik sorumluluklar çerçevesinde gerekli tutumları sergilemelidirler.

10) Fiziksel Temas: Tıpkı duygusal/cinsel ilişki ile ilgili açıklanan etik sorumluluktaki gibi, sınırlı fiziksel temas da sosyal hizmet uygulamalarında uyulması gereken başka bir etik sorumluluktur. Fiziksel temas konusunda, açıkça kurulmuş, uygun ve kültüre

duyarlı sınırlar tesis etmelidirler (NASW, 2017). Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarıyla olan ilişkilerinde müracaatçının içinde bulunduğu duygusal bağlamı düşünerek fiziksel temasla ilgili karar vermelidirler. Fiziksel temasın (sarılmak gibi) bireyi psikolojik olarak örseleyebileceği veya uzmana yönelik bağımlılık duygusu geliştirebileceği düşünülüyorsa bundan kaçınılmalıdır. Ayrıca müracaatçının sahip olduğu kültürün fiziksel teması destekleyip desteklemediği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, bazı kültürlerde birbirini tanımayan bireylerin fiziksel teması uygun karşılanmayabilir. Bu durum kuşkusuz bu kültüre mensup müracaatçı ile uzman için de söz konusudur.

11) Cinsel Taciz: Duygusal/cinsel ilişki ile ilgili açıklanan etik sorumlulukta olduğu gibi sosyal hizmet uzmanları cinsel taciz konusunda da oldukça dikkatli davranmalıdırlar. Müracaatçıları cinsel içerikli diyaloglar, davranış veya mesajlarla taciz etmemelidirler (SHUDER, 2004: 8; NASW, 2017).

12) Onur Kırıcı Dil Kullanımı: Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarıyla olan iletişimlerinde (elektronik iletişim dahil) onur kırıcı veya küçük düşürücü dil kullanımından uzak durmalı ve müracaatçılarıyla saygı sınırları çerçevesinde iletişim kurmalıdırlar (NASW, 2017). Bazı müracaatçılar aşırı hassas veya herhangi bir kişilik bozukluğuna sahip olabilirler ve zaman zaman sosyal hizmet uzmanını rahatsız edecek tutum ve davranışlar sergileyebilirler. Sosyal hizmet uzmanları bu tür müracaatçılarla çalışma konusunda donanımlı olmalı ve onur kırıcı dil kullanımı konusunda kendilerini kontrol edebilmelidirler.

13) Hizmet Ödemeleri: Sosyal hizmet uzmanları verdikleri hizmetin karşılığı olan ücretin makul ve adil olduğundan emin olmalıdırlar (NASW, 2017). Kendilerine ödenen hizmet karşılığı ücret dışında müracaatçılarından ek olarak para kabul edemezler. Özellikle özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının verdikleri hizmete uygun ve makul bir seviyede ücret talep etmeleri gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılardan hediye kabul etmeleri de etik açıdan uygun değildir.

14) Karar Alma Kapasitesi Yetersiz Müracaatçılar: Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarına karşı bir diğer sorumluluğu, karar alma kapasitesi yetersiz müracaatçıların çıkar ve haklarını makul adımlar atarak korumalarıdır (NASW, 2017). Bu noktada, bu tür müracaatçıları ilgilendiren yasa ve mevzuat dahilinde hareket edilmesi gerekmektedir. Bu tür müracaatçılar için çoğu zaman, vasi, hukuksal temsilci, birinci derece yakınlar gibi kaynaklardan destek alınması gerekecektir.

15) Hizmetin Kesintiye Uğraması: Sosyal hizmet uzmanı tarafından müracaatçıya verilen hizmetin kesintiye uğramasına (tayin, hastalık, elektronik iletişimin kesilmesi vb.) karşılık devamlılığı için bu durumlara yönelik makul tedbirlerin alınması gerekmektedir (NASW, 2017). Örneğin başka bir kuruluşa veya ile tayin olacak bir sosyal hizmet uzmanı hali hazırda çalıştığı kuruluştan ayrılmadan önce müracaatçılarıyla olan mesleki süreçlerini sonlandırmalı veya mümkün olması durumunda bu müracaatçıları meslektaşlarına havale edebilmelidir.

16) Müracaatçıyı Hizmet için Havale Etme: Sosyal hizmet uzmanları, veremeyecekleri hizmetler için müracaatçıları ilgili meslek elemanına havale etmelidirler (NASW, 2017). Havale kriz durumlarında da sıkça başvuru bir sorumluluktur (Mavili-Aktaş, 2004). Havale işlemini yaparken müracaatçının da onayı ile ilgili havale bilgisi diğer meslek elemanına iletilmelidir. Örneğin kaslarıyla ilgili fiziksel yakınmaları yoğun olan bir müracaatçının öncelikle bir fizik tedavi hekimi tarafından değerlendirilmesi uygun olacaktır.

17) Hizmeti Sonlandırma: Sosyal hizmet uzmanının müracaatçılarına karşı bir diğer sorumluluğu hizmeti sonlandırma aşamasıyla ilgilidir. Amaca ulaşılması ve sonlandırma bilindiği gibi sosyal hizmette ayrıca bir mesleki beceri olarak da nitelendirilmektedir (Duyan, 2014: 80). Hizmetin daha uzun süre devamı gerekmiyorsa hizmet sonlandırılmalıdır (NASW, 2017). Sosyal hizmet uzmanı makul bir süre içinde ve müracaatçıya ilgili hizmeti sağlamasıyla birlikte hizmeti sonlandırmakla sorumludur. Hizmeti sonlandırmadan önce uzmanın, sonlandırmayla ilgili hazırlık yaparak müracaatçıyı buna hazırlaması önemlidir. Zaman zaman izleme görüşmeleri organize edilebilir ve böylelikle takip gerektiren müracaatçıların ihtiyaçları karşılanmış olur.

Tüm bu etik sorumluluklar, sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya ilişkin etik karar verme sürecinde oldukça etkili kurallar dizgesi olarak değerlendirilebilir.

Sosyal Hizmet Uzmanının Etik Karar Verme Süreci

Sosyal hizmet uzmanları açısından etik karar verme süreci, sosyal hizmet mesleğinin değerleri ile etik ilke ve sorumluluklarıyla uyumlu ve bu sorumluluklarla çatışan iki veya daha çok seçeneğin bir arada var olmasıyla gündeme gelmektedir. Kimi zaman sosyal hizmet uzmanları bu seçenekler arasında sıkışıp kalabilir. Bu durum, etik ikilemler olarak da açıklanabilir. Bu gibi durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının işletmesi gereken süreç, etik karar verme sürecidir. Yani, etik karar verme süreci

referansını; mesleğin doğası, değerleri, etik ilkeleri ve sorumluluklarından almaktadır. Bu nedenle etik karar verme sürecinden bahsedilebilmesi için mesleğin kural ve sınırlarının meslek elemanları tarafından açık, net ve aynı yönde anlaşılabilir olması gerekmektedir. Dolgoff ve diğerlerine (2012: 5) göre etik ikilemler sosyal hizmet uzmanlarının “yardım edici/sağlayıcı ve sosyal kontrol ajanlığı” rollerinin sorgulanmasına neden olan bağlamlar içinde oluşur. Sosyal hizmet uzmanından hizmet alan bir müracaatçının görüşme esnasında vergi kaçırdığını aktarması sonucunda sosyal hizmet uzmanının bu noktada toplumun çıkarlarını da düşünme sorumluluğu etik ikilemler kapsamında örnek olarak verilebilir. Evlat edinme biriminde çalışan bir sosyal hizmet uzmanının, bu birime başvuran yakın bir arkadaşının işlemlerini hızlandırarak öne alması başvuran diğer bireylerin çıkarlarını tehlikeye sokan bir durumdur. Başka bir örnekle, özel bir danışmalık merkezi bulunan bir sosyal hizmet uzmanının uzun süredir hizmet verdiği ve bir süredir işsiz olduğu için hizmet ödemelerini yapamayacak durumda olan müracaatçısını ücretsiz olarak merkeze kabul etme durumu da etik ikilemler arasında düşünülebilir. Çalışılan kurumda gizliliği tehlikeye sokacak durumların fark edilmesi de bazı etik problemler oluşturabilir. Türkiye’de sosyal hizmet uzmanları üzerinde yürütülen ve sahadaki mevcut etik ihlallerin fotoğrafını çekmeye yönelik bir araştırmada adli sosyal hizmet alanında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı tarafından Aile Mahkemesi bünyesinde hazırladığı sosyal inceleme raporlarının Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemine aktarıldığı ve bunun bazı riskler içerdiği belirtilmiştir (Acar vd., 2017, 48).

Kısacası etik problemler değerlerin yarışı veya bağlılıkla ilgili yarışla ilgilidir (Dolgoff vd., 2012: 11). Mesleki değerler mi yoksa bununla uyuşmayan bireysel değerler mi? Müracaatçıya bağlılık mı yoksa müracaatçının çıkarına ters düşen topluma bağlılık mı? Bu gibi karşıtlıklar meslek elemanlarını etik karar verme ile ilgili süreçlere sürüklemektedir.

Reamer (2018, 100-101) etik karar verme aşamalarını bir çerçevede halinde şu şekilde tanımlamıştır:

- 1) *Toplumsal değerler ve bu konudaki görevleri de içeren etik konuları tanımlayın.*
- 2) *Verilecek etik kararlardan etkilenmesi muhtemel bireyleri, grupları ve organizasyonları tanımlayın.*
- 3) *Uygulanabilir tüm eylem yollarını ve mevcut katılımcıları, her birinin potansiyel yararları ve risklerini dikkatlice tanımlayın.*

- 4) *İlgili olduğunu düşündüğünüz her bir eylem biçimini lehte ve aleyhte olan sebeplerini iyice inceleyin.*
  - a) *Etik kurallar ve yasal ilkeler.*
  - b) *Etik teorileri, ilkeleri ve yönergeleri (örneğin deontolojik ve teleolojik-faydacı bakış açısı ve onlara dayanan etik ilkeler).*
  - c) *Sosyal hizmet uygulamaları teorisi ve ilkeleri*
  - d) *Kişisel değerler (dini, kültürel ve etnik değerler ve siyasi ideolojiler), özellikle kendininkilerle çelişenler.*
- 5) *Meslektaşlar ve uygun uzmanlarla birlikte değerlendirme yapın (kurum personeli, süpervizörler, denetçiler, kurum yöneticileri, avukatlar ve etik ile ilgili çalışan bilim adamları).*
- 6) *Kararı alın ve karar verme sürecini belgeleyin.*
- 7) *Kararı izleyin, değerlendirin ve belgeleyin.*

Etik karar verme sürecini işletmeyi gerektirebilecek güncel ve somut bazı örnekler vermek gerekirse¹;

Örnek 1: Bir hastanede sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapmaktasınız. Şartlı mülteci statüsü alabilmek için değerlendirme aşamasında olan İran kökenli bir hasta ile görüşmeniz sırasında, hastanın ülkesine geri gönderilmemek için statüsüyle ilgili değerlendirme yapan görevlilere birden fazla konuda yanlış beyanda bulunduğunu fark ettiniz. Birey, size güvendiği için bu konuları açıklıkla anlattığını, tüm ailesinin kendisiyle birlikte Türkiye'ye sığındığını ve bu durumu bildirmeniz durumunda köken ülkesine geri gönderileceğini ve hem ailesinden ayrılacağını hem de ülkesinde zulüme maruz kalacağını ifade ediyor. Kendinizi bildirim yapıp yapmamak arasında kararsız hissediyorsunuz. Ayrıca göçmen hasta, ciddi bir kardiyolojik hastalığa sahiptir ve Türkiye'de ailesinin geçimini gündelik işlerde çalışarak sağlayan tek kişidir.

Örnek 2: Bir üniversitenin Psikososyal Danışma Biriminde sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapmaktasınız. Birim'den hizmet alan bir müracaatçı(danışan) normalde Birim'deki başka bir uzmandan destek aldığını ancak kendisinin tatilde olduğunu bu nedenle size kısa bir şey danışmak istediğini söylüyor. Kişiyi kabul ederek görüşmeye alıyorsunuz ve görüşme sırasında danışan, uyuşturucu madde kullandığını ve destek sürecinde bu konu hakkında da destek aldığını, ayrıca psikiyatrist tarafından da takip edildiğini belirtiyor. Bununla ilgili Birim'deki danışmanın psikiyatrist ile iletişim

---

¹ Örnekler kapsamında sunulan vakalar gerçek vakalar değildir. Bu vakalar yazar tarafından tasarlanmıştır.

halinde olduğunu birkaç defa yineliyor. Danışan, size uyuşturucu madde satışında da bulunduğu itirafında bulunuyor. Ancak danışan, Birim'de sizin takibiniz altında olmadığı için ve kendisine yönelik ilk görüşme prosedürünü işletmediğiniz için hali hazırda görüşmenizin başında gizlilik prensibini detaylı bir şekilde açıklamayı atladınız. Yasal olarak bildirilmesi gereken bu konu hakkında ne yapacağınızı bilemiyorsunuz. Belki de danışan, kampüs içerisinde pek çok öğrenciye satış yapmaktadır...

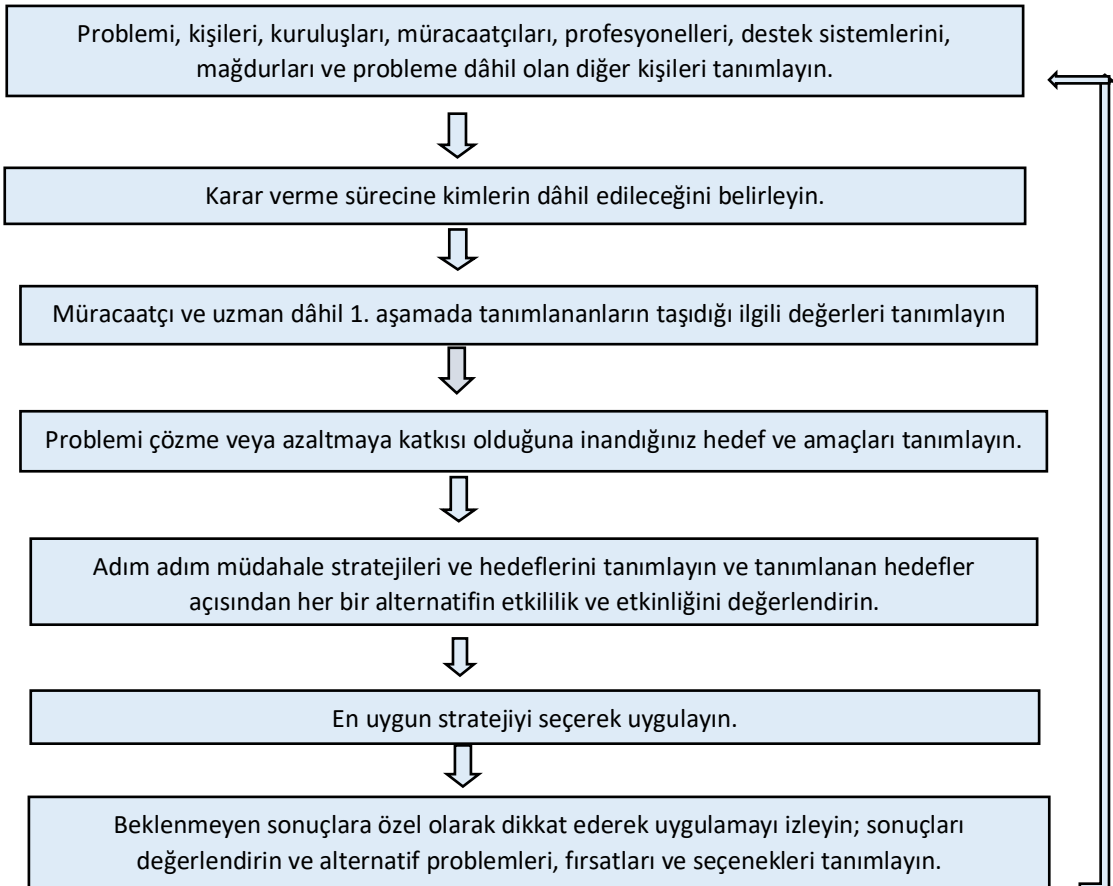
Paylaşılan örneklerde olduğu gibi sosyal hizmet uzmanları sık sık bu tür durumlarla baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Her vaka biricik olduğundan benzer öyküdeki vakalarla karşılaşıldığında bildirim yapılmalı veya yapılmamalı şeklinde net cevapların verilmesi güçtür. Bu tür etik ikilemler veya etik sorunlarla ilgili prosedürler, meslek örgütleri tarafından da ilgi konusu olmuştur. Her iki vakada da kararın, etik karar verme modelleri referans alınarak ve etkili bir süpervizyon süreci sonrasında verilmesi önemlidir.

Kanada Newfoundland ve Labrador eyaletleri Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği de etik karar verme ile ilgili literatürde var olan bilgileri ve modelleri sentezleyerek kapsamlı bir etik karar verme modeli oluşturmuşlardır. Aşağıdaki adımlar bu modeli yansıtmaktadır (NLASW, 2015).

- 1) *Etik ikilem nedir? Çatışma içinde olan mesleki değerleri açıkça ifade edin. Varsa hangi kişisel değerler beni etkiliyor olabilir? Kişisel ve mesleki değerlerim arasında bir çatışma var mı?*
- 2) *Etik ikileme en iyi şekilde hitap etmek için o anki tepkim veya duyduğum his nedir?*
- 3) *Ulusal sosyal hizmet uzmanları birliğinin (Kanada için CASW) etik ilkeler ve etik uygulama için rehberine danışın. Bu etik belge yönlendirme ve rehberlik sağlıyor mu? Etik Belge ve Etik Uygulama için Rehber'de, yaşanan etik ikileme ilgili başvurulabilecek bölümleri tanımlayın.*
- 4) *Başvurulabilecek kurum politikaları ile en iyi uygulama standartlarına başvurun.*
- 5) *Yasal olarak dikkat edilmesi gerekenler var mı? Gerektiğinde ilgili mevzuatı kullanın.*
- 6) *Kültürel olarak göz önünde bulundurulması gereken neler var?*
- 7) *Bu konudan bilgilendirilmiş onay aracılığıyla bahsedilmiş mi?*

- 8) İkilemi çözmek için uygun seçenekler nelerdir? Her bir seçeneğin risk ve faydalarını analiz ediniz. Riski en aza indirmek için ve etik sorumluluklarınızı riske atmamak için hangi adımları atmalıyım?
- 9) Müdür veya süpervizör gibi bir profesyonelden konsültasyon almak yardımcı olabilir.
- 10) Uygulamanın bağlamı bir farklılık/değişim yaratır mı?
- 11) Uygun olması durumunda müracaatçıyla etik ikilem hakkında konuşun.
- 12) Terapötik ilişkinin etkisini göz önünde bulundurun.
- 13) Başka hangi kaynaklar karar verme sürecine yardımcı olabilir?
- 14) Etik karar verme sürecini kâğıda dökerek kaydedin.
- 15) Kararın etkisini değerlendirerek izleyin ve gerekliyse yeniden düzenleyin.

Modelde, mesleki uygulamalarda etik karar verme sürecinde olan bir sosyal hizmet uzmanının kendine sorması gereken sorular ve gerçekleştirmesi uygun olacak adımlar sıralanmıştır. Bu modele benzer olarak Dolgoff ve diğerlerinin (2012: 73) etik bağlamda genel karar verme modeli ile ilgili sundukları bir model daha bulunmaktadır:

Şekil 1: Genel Karar Verme Modeli

Bu modele göre sosyal hizmet uzmanları herhangi bir etik problem/ ikilem ile karşılaşmaları durumunda aşamalı olarak bu modelin adımlarını tek tek uygulayabilirler. Modelde bir önceki sunulan modelle benzer şekilde, son adımda (7. adımda) yeniden değerlendirme yapılarak, uzman kanaatine göre yeniden ilk adıma geçiş yapılabilir. Model, uzmanlar için sistematik bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle zorlayıcı biçimde uzmandan beklentisi yüksek olan müracaatçılarda ayrıca bu tür ikilem içeren bir durum birlikte çalışmayı daha da zorlaştırabilir. Müracaatçıların yanı sıra uzman kaynaklı etik durumların da olabileceği hatırlanmalıdır. Müracaatçının belirli kaynak ve güçlerini kendi yararına kullanmak isteyen uzmanlarda bu durum görülebilir. Her iki durumda da uzmanlar etik karar verme sürecini işletmelidirler. Etik karar verme sürecinin daha da net anlaşılabilmesi için tasarlanan bir örnek durum üzerinden aşağıdaki değerlendirme- açıklamalar yapılmıştır.

Yaşanan Etik Problem Hakkında Kısa Bilgi:

“Aynı hizmeti almak üzere ve taşıdıkları özellikler (yaş, gelir, medeni durum, eğitim durumu, sosyal destek ihtiyacı, engel durumu, vb.) oldukça yakın olan dört müracaatçı çalıştığınız Belediye'nin Sosyal Destek Birimi'ne başvuru yapıyor. Bu kapsamda başvuru hizmet Belediye'nin ücretsiz barınma/konut yardımınıdır. Müracaatçıların tümü huzurevi seçeneğini en son seçenek olarak düşünmektedir. Yine müracaatçıların tümü 65 yaş ve üzeri, yalnız yaşayan, fiziki olarak oldukça eski ve bakımsız bir konutta yaşayan, eşini kaybetmiş kadınlardan oluşmaktadır. Tümünün çocukları ülke veya şehir dışındadır ve müracaatçıların gelir durumları oldukça benzerdir ve oturdukları konuta kira ödemektedirler. Herhangi bir mal varlıkları ise bulunmamaktadır. Tümünde yaşlılığa bağlı belirli kronik hastalıklar mevcuttur ancak bu hastalıklar bir engel olarak nitelenmemektedir. Aralarından biri daha önce çok defa başka hizmet türleri için de başvuru yapmış ve bu hizmetlerin birçoğundan yararlanmış bir müracaatçıdır. Siz uzman olarak müracaatçının oldukça talepkâr olduğu yönünde bir kişisel görüşe sahipsiniz. Diğer müracaatçı ise Somali kökenli bir müracaatçı ancak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır (vefat eden eşi Türk ve 10 yıl kadar evli kalmış, süreç içinde de birey Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuş). Daha önce çalıştığınız başka bir Birim bünyesinde bu bireye hizmet vermiştiniz ve bu bireyle ilgili olumlu düşünceleriniz var yardım sistemini istismar etmediği yönünde görüşleriniz var. Üçüncü müracaatçı için ise kolaylaştırıcı olmanız yönünde müdürünüz tarafından arandınız. Son müracaatçı ile de ilk defa karşılaşıyorsunuz ve dosya bilgileri ile tüm başvurulara yönelik hazırladığınız sosyal inceleme raporunuz dışında bu bireyle ilgili ek bir bilginiz veya kişisel görüşünüz yok. Başvurular arasında yalnızca bir kişiye hizmet verilebilecek.”

Kanada Newfoundland ve Labrador eyaletleri Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin etik karar verme modeli doğrultusunda Tablo 1'deki şekliyle bir değerlendirme yapılabilir (NLASW, 2015):

Tablo 1. Vaka üzerinden açıklama tablosu

1	Etik ikilem nedir? Çatışma içinde olan mesleki değerleri açıkça ifade edin. Varsa hangi kişisel değerler beni etkiliyor olabilir? Kişisel ve mesleki değerlerim arasında bir çatışma var mı?
	<i>Etik ikilem neredeyse aynı koşullara sahip dört kişiden yalnızca birine hizmet sunulabilecek olması durumudur. Burada hizmet değeri ile güvenilirlik değeri çatışma halindedir. Bir tarafta eşit koşullara sahip bireylere hizmet sunma sorumluluğu diğer tarafta da özellikle de referansı bulunan kişiye hizmetin sunulması durumunda güvenilirlik açısından uzmanın rolünün sorgulanması söz konusu olacaktır. Tüm bunların yanında daha önce pek çok hizmetten yararlanmış bireyle ilgili sosyal hizmet uzmanının olumsuz düşünceleri söz konusu bireyi dışarıda tutabilecektir.</i>
2	Etik ikileme en iyi şekilde hitap etmek için o anki tepkim veya duyduğum his nedir?
	<i>Böyle bir durumda uzman rahatsızlık hissi, bir başkasına haksızlık yaptığı yönünde bir his ve hali hazırda henüz uygunsuz bir eylem gerçekleştirilmemiş olsa bile bu ihtimal nedeniyle suçluluk hissedebilir. Ayrıca, seçim yapma konusunda kendini yetersiz ve çaresiz hissedebilir.</i>
3	Ulusal sosyal hizmet uzmanları birliğinin (Kanada için CASW) etik ilkeler ve etik uygulama için rehberine danışın. Bu etik belge yönlendirme ve rehberlik sağlıyor mu? Etik Belge ve Etik Uygulama için Rehber'de, yaşanan etik ikileme ilgili başvurulabilecek bölümleri tanımlayın.
	<i>Bu vaka için biz SHUDER (2004) Etik İlke ve Sorumluluklar Kitapçığını referans alacağız. Buna göre müracaatçılara bağlılık ve çıkar çatışmaları etik ilkeleri bağlamında sosyal hizmet uzmanı sorun yaşamaktadır. Buna göre, referansı bulunan kişiye hizmet sunulması hem diğer müracaatçılara bağlılık kapsamında bir etik ihlal oluşturacak hem de çıkar çatışmaları bağlamında uzman için kısa vadede sorunsuz ancak uzun vadede sorunlu bir sürece işaret edebilecektir. Uzman, kendisine belirtilen kişiye hizmet sunulması yönünde karar aldığı anda burada müdürüyle iyi ilişkiler sürdürmek üzere kendi çıkarını korumuş olacaktır.</i>
4	Başvurulabilecek kurum politikaları ile en iyi uygulama standartlarına başvurun.
	<i>Bu noktada uzman tek bir kişiye ilgili hizmeti sağlaması durumunda diğer bireyler için savunuculuk çalışmalarını başlatabilir. Bunun için benzer hizmetleri araştırabilir veya kurumun hizmet kapasitesinin artırılabilmesi için girişimde bulunabilir. Müracaatçılarla şehir dışındaki barınma olanaklarını konuşabilir, gönüllü olanlarla bu yönde bir çalışma başlatabilir. Ancak üzerinde durulan diğer seçenekler kısa vadede çözüm olanağı sunmamaktadır.</i>

5	Yasal olarak dikkat edilmesi gerekenler var mı? Gerekğinde ilgili mevzuatı kullanın.
	<i>Kuşkusuz verilen hizmet, mevzuat kapsamında verildiğinden bu noktada ilgili mevzuat uyarınca hizmet sağlanır. Yasal olarak mevzuatın dışına çıkılmaması önemlidir. Hizmet sunulamayan bireyler, yasal olarak bunun gerekçesini sorgulayabilir. Bu nedenle hizmet sunulan kişinin seçiminde bazı dayanak noktalarının sunulması oldukça önemlidir. Bu vaka ile ilgili örnek vermek gerekirse Somali kökenli bireyin seçilmesi, sosyal desteğinin daha zayıf olabileceği dayanağı ile desteklenebilir.</i>
6	Kültürel olarak göz önünde bulundurulması gereken neler var?
	<i>Özellikle hizmet verilen bölgede hâkim kültür dayanışmayı desteklemiyorsa, hakim kültür daha çok bireyselleşme odağında ise kısacası toplumsal dayanışmanın zayıf olduğu sistemlerde sosyal hizmet uzmanının kurum temelli çözümleri daha ciddi bir şekilde planlaması ve bireylerin sosyal savunmasızlıklarını gidermesi gereklidir.</i>
7	Bu konudan bilgilendirilmiş onay aracılığıyla bahsedilmiş mi? Özellikle yasal konulardan ve hizmeti etkileyen diğer kurallardan bilgilendirilmiş onay formunda bahsedilmesi oldukça önemlidir.
	<i>Onam formunda yasal ve bildiri zorunlu konular, hizmetle ilgili kısıtlar ve kurallar vb. yer alır.</i>
8	İkilemi çözmek için uygun seçenekler nelerdir? Her bir seçeneğin risk ve faydalarını analiz ediniz. Riski en aza indirmek için ve etik sorumluluklarını riske atmamak için hangi adımları atmalıyım?
	<i>Karşılaşılan etik ikilemle baş edebilmek için daha önce de belirtildiği gibi bir kişiye hizmet sunulması durumunda diğerlerine de aynı hizmetin sunulabilmesi için savunuculuk çalışması önemlidir. Referansı olan kişiye hizmet vermenin riski ise diğerlerinin haklarının ihlal edilmesi ve bu durumun ortaya çıkması durumunda ceza vb. bir yaptırımın kaçınılmaz olmasıdır. Hizmetin kurumun olanakları gereği ilk seferde bir kişiye sağlanabileceği ve diğerleri için çözümün henüz belirli olmayan bir tarihte olacağı müracaatçılara açıklanmalıdır.</i>
9	Müdür veya süpervizör gibi bir profesyonelden konsültasyon almak yardımcı olabilir.
	<i>Kurumda, müdür tarafından etik ihlal teşvik edildiği için, bu vaka özelinde süpervizörden destek almak uygun olabilecek ve yapılabilecekler konusunda ek fikirler sağlayabilecektir. Süpervizörle yapılan görüşmede şu noktalar ortaya çıkabilir:</i> <ul style="list-style-type: none"> - Birçok kez kuruma başvurup farklı farklı hizmetlerden yararlanan müracaatçı ile ilgili bu hizmetlerden çoklu olarak yararlanmasının önünde bir sınırlama olmadığı ve mevzuata aykırı bir durum olmadığı ortaya konulmalıdır.

	<ul style="list-style-type: none"> - Referansı bulunan müracaatçıyla ilgili uzman kendini hizmeti sunma baskısı altında hissetse bile bu kişinin de diğerleri ile aynı koşullar altında olduğu ve mevzuat gereği hizmeti almasının önünde bir engel olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu kişinin referansının olması onu daha ilk aşamada eleyerek hizmet dışı bırakmak gibi bir sonuç doğurmamalıdır. - Dolayısıyla seçim sonucunda hizmetin verileceği bireyle ilgili dayanaklar tüm önel yargılardan arınmış ve doğru değerlendirmeye dayanmalıdır.
10	Uygulamanın bağlamı bir farklılık/değişim yaratır mı?
	<i>Sunulan hizmetle birlikte, hizmet kullanıcısı müracaatçı, Belediye'nin tedbirleri ile korunan, koşulları yaşlı bir birey için uygun ve güvenli bir konutta ücretsiz barınmadan yararlanabilecek böylelikle yaşam kalitesi yükselebilecektir.</i>
11	Uygun olması durumunda müracaatçıyla etik ikilem hakkında konuşun.
	<i>Bu durumla ilgili sınırlı kaynağın olduğu ve yalnızca bir kişiye bu hizmetin sağlanabileceği ancak diğer yapılabileceklerle ilgili müracaatçılara bilgi verilmesi uygun olabilir.</i>
12	Terapötik ilişkinin etkisini göz önünde bulundurun.
	<i>Uzmanla müracaatçıların etkileşim sağladıkları her bir an, süreci etkileyecektir. Müracaatçılara karşı dürüst olunması, net açıklamalarda bulunulması terapötik ilişkide özellikle güvenin tesisi açısından katkı sağlayacaktır.</i>
13	Başka hangi kaynaklar karar verme sürecine yardımcı olabilir?
	<i>Yapılan sosyal inceleme ziyaretleri yinelenebilir ve verilecek kararı destekleyecek ek veriler elde edilebilir. Bu aşama yeniden süpervizyonla desteklenebilir.</i>
14	Etik karar verme sürecini kâğıda dökerek kaydedin.
	<i>Tüm süreç boyunca yapılanlar kaydedilmelidir. Bu aşamada uzman kararını vermelidir.</i>
15	Kararın etkisini değerlendirerek izleyin ve gerekliyse yeniden düzenleyin.
	<i>Hizmeti alması uygun bulunan kişi onamı dahilinde hizmetin etkililiği konusunda görüşmelere çağrılabilir. Diğer müracaatçılar için alternatif çözümler kapsamında çalışma ve takip planlanmalıdır.</i>

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal hizmet uygulamalarında etik durum ve problemlerle, sosyal hizmet uzmanları tarafından oldukça sık karşılaşılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının mesleki

uygulamalarında her bir adım etik bir durumu yansıtır. Uzmanın etik sorumluluklar dâhilinde uygulamasını yürütmesi buna en iyi örnektir. Müracaatçıya bağlılık, müracaatçının kendi kaderini tayin etmesine saygı duyulması, müracaatçının gizlilik ve mahremiyetinin korunması, müracaatçı onamının alınması, yeterli olunmayan konularda müracaatçının havale edilmesi, müracaatçının cinsel ve duygusal açıdan istismar edilmemesi, fiziksel temasın sınırlanması, müracaatçıya yönelik onur kırıcı dil kullanımından uzak durulması ve diğer etik sorumluluklar (NASW, 2017) tüm sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçılara yönelik muamelelerin ne şekilde olacağını belirleyen etik kurallardır.

Sosyal hizmet mesleğinin değerleri de belirli etik durumların değerlendirilmesi ve yönetilmesi bağlamında fikirler vermektedir. Bu değer ve sorumluluklar, etik çözümler için yol gösteren taşlar olarak düşünüldüğünde, taşların sistematik bir bağlam içinde kullanımı ve dizilimi uygulamadaki “etik karar verme modeli” ve “genel karar verme modelleri”ni yansıtmaktadır. Bu noktada etik karar verme ile ilgili bilinmeyenler tartışılması gereken önemli bir konudur. Bir sosyal hizmet uzmanı için etik karar vermenin bilinmeyenleri; etik karar verme aşamasında referans alınan etik kural ile başka bir etik kuralın çelişmesi, etik karar verme sürecinde yasal olmayan bazı bilgilerin açığa çıkması ve bunun bir etik ikilem yaratması veya yasal süreç işletmek gerektiğinde bunun etik kurallarla çelişmesi olarak belirtilebilir. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçısına karşı etik sorumluluklarını gözetirken bu tür belirsiz veya göreceli değişkenler karşısında etik bağımsızlığını nasıl koruyabileceği ile ilgili açık bir formül veya doğru bir cevaba hükmetmek pek mümkün değildir. Ancak etik karar verme ile ilgili önerilen belirli mevcut modeller (Reamer, 2018; NLASW, 2015; Dolgoff vd., 2012) doğrultusunda hareket edilmesi uygun olabilecektir. Burada uzmanın tekil değerlendirmesi ve varsa süpervizörü ile konuyu değerlendirmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye özelinde eksikliği büyük oranda hissedilen bir sistem olarak, sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanları için süpervizyon sisteminin kurulması önerilmektedir. Bunun yanında sosyal hizmet uzmanlarının bağlı olarak çalıştıkları kurum da etik karar verme süreçlerini etkileyerek belirli ikilemler yaşamalarına neden olabilir. Kimi zaman sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıları bizzat çalışmakta oldukları kuruma karşı savunmaları gerekebilir. Müracaatçı için sunulmayan hizmetlerin sunulabilmesi için ve bununla ilgili düzenlemeler yapılması için sosyal hizmet uzmanının bir baskı unsuru olması hali hazırda o kuruma bağlı olarak çalışırken güç olabilir. Acar ve diğerleri (2017) sosyal hizmetlerde yanlış uygulama ve etik ihlallerle ilgili Türkiye'nin çeşitli illerinden sosyal

hizmet uzmanlarının görüşlerine yer verdikleri çalışmalarında benzer bir problem saptamışlardır. Araştırma kapsamında, kimi kurum idarecilerinin sosyal hizmet uzmanlarından kendi seçtikleri kişilere sosyal yardım bağlanmasını talep ettikleri ve uzmanların bu noktada baskı hissettikleri paylaşılan bulgulardan biri olmuştur. Bu durum, hizmete erişimde tarafsızlık ve eşitlik ilkesinin de ihlal edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle uzun vadede sosyal hizmet uzmanlarının bağımsız olabilecekleri ve tarafsızlıklarını daha net bir şekilde koruyabilecekleri sistem veya yapılar içinde çalışmalarına olanak sağlayacak seçenekler tartışılmalıdır.

Türkiye özelinde eksikliği hissedilen başka bir nokta olarak, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki etik karar verme süreçlerinin daha iyi yönetilebilmesi için, uluslararası ve evrensel olarak kabul görmüş etik belge ve metinler ışığında, ülkeye özgü özel koşulları da içeren ve yerele özgü bilgi temeliyle desteklenmiş ek belgelerin oluşturulması tartışılmalıdır. Örneğin, Türkiye’de özellikle son yıllarda sayıları büyük ölçüde artan düzensiz göçmenlere ve onlara ev sahipliği yapan topluluklara yönelik çalışmalarda ne tür etik problemler yaşandığı, yerele özgü olarak elde edilen kanıta dayalı bilgiler ışığında değerlendirilerek bu alanda hazırlanacak etik belgeler için bir fikir elde edilebilir. Kanıt temelli bilgiler ayrımcılık ekseninde yoğunlaşıyorsa etik belgede bu tür vurguların yer alması uygun olacaktır. Daha farklı bir örnek ele alınacak olursa, ağırlıklı olarak insanların tarımla geçindiği bir bölgede kırsal sosyal hizmet uygulamalarına esas oluşturacak noktalar yine kanıta dayalı olarak belirlenmeli ve yerelin ihtiyaç duyduğu/duyabileceği kırsal sosyal hizmet uygulamaları ekseninde ilgili etik ilke ve prensipler oluşturulmalıdır. Bu noktada temel eğitimini tamamlamış belirli bir yaş üzerindeki çocukların (14 yaş ve üstü olabilir) yaz tatili gibi uzun tatillerde kırsal alandaki çalışma etkinlikleri içinde ne şekilde değerlendirilebilecekleriyle ilgili genel prensiplerden bahsedilebilir.

Sosyal hizmet mesleğinde, özellikle Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW)’nin güncel etik kurallarında birincil sorumluluğun müracaatçılara ilişkin olduğu kabul edilmekte, bazı durumlarda birincil sorumluluğun spesifik yerel yükümlülükler ve sınırlı kaynaklar nedeniyle daha geniş topluluklara yönelebileceği belirtilmektedir (Reamer, 2018: 77). Yerele özgü bilgi temelinin uygulamaya yansımaları olarak farklı bir örnek verilecek olursa; olgusal bilginin kullanımı ekseninde gelişen farklı uygulamalardan bahsedilebilir. Sosyal hizmet uzmanları istismar edilmiş bir çocuğu olan ya da kendine veya başkalarına zarar vermiş müracaatçıları ihbar etmek için yasal düzenlemeye ihtiyaç duyarlar (Reamer, 2018: 77). Bu yasal düzenlemeler ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin çalışma yaşı ülkeden ülkeye

farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla çalışmakta olan bir çocuğun istismar edilme durumu yerelde değerlendirilirken olgusal bilgi kapsamında taraf olunan uluslararası sözleşmelerin yanı sıra yereldeki yasa ve mevzuat bilgisinden yararlanması da gerekecektir.

Üzerinde durulması gereken yerele özgü bir başka önemli konu da etik kuralların yerine getirilmesini denetleyici yapıların eksikliğidir. Türkiye’de bu yapı genellikle sosyal hizmet uzmanının/sosyal çalışmacının çalışmakta olduğu kurumun denetiminde olarak görünmektedir ancak bu denetimin de hali hazırda kabul edilen etik ilke ve prensipler ışığında olduğunu söylemek güçtür. Bunun nedeni “*sosyal hizmet meslek kanunu*”nun bulunmaması ve etik sorumluluklar ile meslek kanunu veya benzeri bir yasal düzenleme arasında bir köprü oluşturulmamış olmasıdır. Bunun yanında “*sosyal hizmet meslek odası*”nın da olmaması muhtemel denetleme mekanizmasını ketyen bir ortam hazırlamaktadır. Meslek odası oluşturulacak muhtemel bir süpervizyon sistemi ile ilgili de bir yapı sağlayabilecektir. Bunun yanında meslek odası tarafından kabul edilecek etik belgeler de daha geçerli ve yaptırım açısından güçlü olabilecektir. Dolayısıyla sosyal hizmetle ilgili her bir alt alanın ayrı ayrı sahip oldukları hassas bağlamlar düşünüldüğünde, gerek sosyal hizmet meslek örgütleri ve sosyal hizmet uzmanları, gerekse sosyal hizmet akademisyenleri ve alandaki ilgili bürokratların katkı ve katılımlarıyla etik belge hazırlıklarının değerlendirilmesi ve ihtiyaç olduğu kanaatine varılan alanlarla ilgili çalışmaların başlatılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, H., İçağasıoğlu Çoban, A., Polat, G. (2017). *Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma*. İoanna Kuçuradi, Neşe Şahin Taşğın (Ed.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Aydın, İ. (2002). *Yönetmel Mesleki ve Örgütsel Etik*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Banks, S. (2001). *Ethics and Values in Social Work*. London: Macmillan Press.
- Buz, S. & Akçay, S. (2015). Sosyal hizmet araştırmalarında etik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 149-161.
- Cılga, İ. (2004). *Bir Bilim ve Meslek Olarak Sosyal Hizmet*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.
- Congress, E. & Mcauliffe D. (2006). Social work ethics: Professional codes in Australia and the United States. *International Social Work*, 49(2), 151-164.
- CSWA (1997). Klinik Sosyal Hizmet Etik Kodları, Erişim Linki: goo.gl/bLXC14 Erişim Tarihi: 02.01.2018.

- Çifci, E. G. & Gönen, E. (2011). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Karar Verme Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 149-160.
- Dolgoﬀ, R., Harrington, D., Loewenberg, F. M. (2012). *Ethical decisions for social work practice* (9th edition), Belmont CA: Thomson Brooks/Cole.
- Duyan, V. (2014). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Elliott, L. J. (1931). *Social work ethics*. New York: American Association of Social Workers.
- Ferrel, O. C. ve Fraedrich, J. (1994). *Business ethics: Ethical Decision Making & Cases*. 2nd Edition, New Jersey: Houghton Mifflin Company.
- IFSW (2014). Global Defination of Social Work, Erişim Linki: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> Erişim Tarihi: 02.01.2018.
- Johnson, A. (1955). Educating professional social workers for ethical practice. *Social Service Review*, 29, 125–136.
- Kuçuradi, İ. (1988). *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*. Ankara Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2002) Etik Kavramı. İhsan Bal & Bedri Eryılmaz (Ed.), *Polis Meslek Etiği*, Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yay., 45-51.
- Lewis, P.A. (1995), *Management Challenges in the 21 st Century*. Minneapolis: St. Poul-West Publishing.
- Mavili-Aktaş, A. (2004). Kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesi. *Kriz*, 11(3), 37-44.
- NASW (2008). NASW Code of Ethics. Washington, DC: NASW Publ. Erişim Linki: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=KZmmbz15evc%3D&portalid=0> 20.02.2018.
- NASW (2017). NASW Code of Ethics. Washington, DC: NASW Publ. Erişim Linki: <https://socialwork.sdsu.edu/wp-content/uploads/2011/09/NASW-Code-of-Ethics2017.pdf> 20.02.2018.
- NASW (2012). NASW Standards for School Social Work Services, Erişim Linki: <http://www.naswdc.org/practice/standards/naswschoolsocialworkstandards.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2018
- NLASW (Newfoundland and Labrador Association of Social Workers) Professional Issues Committee (2015). Ethical Decision-Making in Social Work Practice. http://www.nlasw.ca/sites/default/files/inline-files/Ethical_Decision_Making_Framework.pdf 07.02.2018.
- NOFSW (1987). Code of Ethics Preamble, Erişim Linki: goo.gl/wjD6hm Erişim Tarihi: 03.01.2018.
- Özen, Y. (2011). Sorumluluk bağlamında iş ahlâkı ve sosyal sorumluluk: sosyal psikolojik bir yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4, 173-189.
- Özgener, Ş. (2009). *İş Ahlakının Temelleri* İstanbul: Nobel.

- Pumphrey, M. W. (1959). *The Teaching of Values and Ethics in Social Work Education*. New York: Council on Social Work Education Publ.
- Reamer, F. G. (1998). The Evolution of Social Work Ethics. Digital Commons at RIC, p.488-500. Retrieved from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.679.6692&rep=rep1&type=pdf>
- Reamer, F. G. (2006). *Ethical Standards in Social Work: A Review of the NASW Code of Ethics*. USA: NASW.
- Reamer, F. G. (2018). *Sosyal Hizmet Etiği ve Değerleri*. Hakan Acar(Çev. Ed.), Ankara: Nika Yay.
- SHUDER Genel Merkezi- SHUDER (2004). *Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları (2.Baskı)*, Ankara: SHUDER Yay.
- Şahin F. (2005). Sosyal hizmet uzmanlarının güçler perspektifinin temellerine ilişkin düşünceleri üzerine araştırma. *Sağlık ve Toplum*, 4, 43-51.
- Şahin, F. (2009). Sosyal hizmette kendi kaderini tayin hakkı. *Aile ve Toplum*, 11(5), 87-97.
- Tosun, M. (1982). *Örgütsel Etkililik*. Ankara: TODAİE Yay.
- Usta, A. (2015). Kamu örgütlerinde çıkar çatışması: türleri ve önlenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13), 100-124.

Yıldırım, B. ve Şahin, F. (2020). Simulation applications: a potential approach for Turkish social work education. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1227-1247.

Review

Makale Geliş Tarihi: 24.12.2019
Makale Kabul Tarihi:04.05.2020

SIMULATION APPLICATIONS: A POTENTIAL APPROACH FOR TURKISH SOCIAL WORK EDUCATION¹

Simülasyon Uygulamaları: Türk Sosyal Hizmet Eğitimi İçin Potansiyel Bir Yaklaşım

Buğra Yıldırım*

Fatih Şahin**

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-2840-3624

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-4171-0722

ABSTRACT

Social work education all over the world is reshaped within the framework of social entrepreneurship, social innovation, the use of information and communication technologies, role-play simulations of clients by actors, and simulation applications involving computer-based virtual reality. In social work simulation programs and applications prepared according to certain scenarios and cases, students may be expected to observe, to make certain decisions, to use professional skills, to measure empathic responding abilities and to evaluate the course of professional intervention methods while working with clients. On the other hand, although computer-based virtual reality simulations lack sincerity in face-to-face role-playing, they have some strong benefits in traditional prevention or intervention program formats. While accessing this technology has become easier in the world than ever, this is a dream not yet realized in Turkey in social work education presentation. Ultimately, this article aimed to direct social work educators to use simulation methodology and techniques. Fortunately, there are professionals and academicians who feel the need for revision of social work education in Turkey with new technological developments, understand the contribution of technological knowledge and communication, and advocate the use of social entrepreneurship, innovation and simulation techniques in education.

Key words: *Social work education, role-play simulations, computer-based virtual reality, simulation techniques, Turkey.*

---

¹ A Small Part of This Study Was Presented As A Verbal Statement Under The Title Of "Simulation In Social Work Education" At The 8th International Congress Of Research In Education: The Power Of Innovation And Creativity In Educational Practices Held Between 9-11 May 2018 In Manisa/Turkey.

ÖZET

Dünyanın her yerinde sosyal hizmet eğitimi sosyal girişimcilik, sosyal yenilikçilik, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, müracaatçıların aktörler tarafından canlandırıldığı role-play simülasyonlar ve bilgisayar tandanslı sanal gerçeklik içeren simülasyon uygulamaları çerçevesinde yeniden şekillenmektedir. Belirli senaryo ve vakalara göre hazırlanan sosyal hizmet simülasyon program ve uygulamalarında öğrencilerin müracaatçıları ile çalışırken gözlem yapmaları, birtakım kararlar almaları, mesleki becerilerini kullanmaları, empatik tepki verebilme yetilerini ölçmeleri ve mesleki müdahale yöntemlerinin gidişatını değerlendirmeleri beklenebilir. Öte yandan her ne kadar bilgisayar tandanslı sanal gerçeklik içeren simülasyonlar, yüz yüze rol oynama konusundaki samimiyetten yoksun olsalar da, geleneksel önleme veya müdahale programı formatlarında bazı güçlü faydalara sahiptir. Bu teknolojiye erişim Dünya'da kolaylıkla sağlansa da Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi sunumunda henüz gerçekleştirilemeyen bir hayaldir. Nihayetinde bu makale sosyal hizmet eğitimcisi simülasyon metodolojisini ve tekniklerini kullanma konusunda yönlendirmeyi amaçlamıştır. Neyse ki Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin yeni teknolojik gelişmeler ile gözden geçirilmesine ihtiyaç duyan, eğitimde sosyal girişimciliğin, yenilikçiliğin ve simülasyon tekniklerinin kullanılmasını savunan, teknolojik bilgi ve iletişimin katkısını anlayan profesyoneller ve akademisyenler bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet eğitimi, role-play simülasyonlar, bilgisayar tandanslı sanal gerçeklik, simülasyon teknikleri, Türkiye.

1. INTRODUCTION

Social work is a practice-based profession and academic discipline that supports social change and development, social integration, strengthening, and liberation of people. The social work discipline has three main aspects under the headings of social work education, research, and practice. Social work education, one of the main aspects of the social work discipline, is based on the principles of social justice, human rights, collective responsibility, and respect for diversity. Social work education associates people with social structures in order to cope with vital difficulties and improve the well-being of individuals.

Social work education all over the world is reshaped within the framework of social entrepreneurship, social innovation, the use of information and communication technologies, role-play simulations of clients by actors, and simulation applications involving computer-based virtual reality. Naturally, we evaluate simulation applications in social work education from two perspectives. While there is a limited discussion on role-play simulations of clients by actors and simulation applications involving computer-based virtual reality, and role-play simulations for social work educators and simulation applications involving computer-based virtual reality in the current literature (Petracchi, 1999), it is known that all these concepts are centralized in the revitalization of social work practices with children and families, particularly in Anglo-Saxon countries (Garret, 2005).

Information and communication technologies are becoming a contemporary force that transforms economic and social activity, and as a result, we are becoming increasingly involved in a digital society that significantly changes the information environment and affects every aspect of our lives (Rafferty & Steyaert, 2009). With the continuous improvement of software, hardware, and the developing internet, it is necessary to focus on the technology potential to maximize the training of social workers and the efficiency of institutions and their services (Choi et al., 2002). Simulation in social work education provides the use of this technology potential.

Moreover, social work education has a goal of guiding individuals, groups, and society to solve social problems (Alptekin et al., 2017). The science-society-technology relationship is examined in studies conducted on social problems (Pinch & Bijker, 1984). In practice, social problems can be addressed by means of scientific facts and technological equipment, and solutions to them can be easily discussed. By using this approach in social work education, it can also be possible to test the obstacles and activities that arise around the solution of social problems in the classroom environment.

It is becoming increasingly common among professionals to use simulation software that includes full-scale, realistic, sophisticated, computer-based virtual reality in engineering, industrial design, judiciary fields, and social policy production, and particularly in healthcare services (Alinier et al., 2006). Simulation forms and therapies, which involve sophisticated virtual reality putting the user's senses into the computer environment, are effectively used to address the individual's physical or environmental problems (for example height, flying, treating animal-related phobias) in the world (Smokowski & Hartung, 2003).

On the other hand, institutions, administrators, social organizations, and non-governmental organizations they are involved in expect social work graduates to show the qualifications of practical education they have received right from the start. In social work education, including clients' behaviors in the knowledge repertoire of social work students through observation, imitation, and experiment, in other words, role-play simulations of clients by actors, is considered as an important output.

The use of simulation techniques in social work education may be functional in terms of determining the nature of human service delivery. Social work students who have a chance to practice continuously in a simulative environment before they start their career will, of course, be more fortunate and equipped than those who do not have

such an opportunity. Simulations will encourage social work students to practice their clinical skills and actively participate in reflective practice activities, and students will feel more confident before they start providing service to clients. When they step in the field, they will take into consideration more variables in favor of clients.

Furthermore, the use of simulation in social work education will also become an important source of social support for practitioners. Social support reduces the difficulties experienced by the practitioner, alleviates the external stressors that the practitioner perceives during the practice, and changes the stress-tension relationship experienced by the practitioner (Viswesvaran et al., 1999). The social work practitioners' habit of providing social support should come to the fore from the very beginning with the techniques used in social work education. Social work students need to use simulation programs and applications developed for the purposes of developing problem-solving strategies and acquiring the necessary qualifications in Turkish social work education.

2. SOCIAL WORK EDUCATION PROCESS IN THE USE OF SIMULATION

The use of simulation in the educational environment is based on the andragogical theory in young and adult education. The andragogical theory refers to different and new forms of learning, methods of comprehending and processes for educational purposes for young people and adults. It emphasizes the control of learners. It is a theory that guides young people and adults to learn with new methods.

This theory sees the student as a self-managing, participatory, and independent individual capable of meeting the needs of the environment. In this theory, the life experience of individuals is recognized, emphasized and used. It is expected that the learner is ready to learn and is motivated by the immediate implementation of skills and knowledge (Knowles, 1980; Galambos & Neal, 1999; Knowles et al., 2005; Kara & Karakoç, 2017).

According to Galambos and Neal (1999), the use of simulation in social work education should include a three-stage process. The first stage is to explain to students the need for simulation: the purpose, why this simulation application is needed and the type of application, such as simulations involving computer-based virtual reality (the use of technology) or role-play. The second stage depends on the roles assigned to students by the scenario in the computer-based and role-play simulation. The purpose is to help students improve their problem-solving skills in a

different environment while the simulation is applied. Students' focus on simulation and participation in applications may increase their interest in classes and social problems. The final and most important stage is the feedback stage, which allows the educator to combine various independent aspects of the application. The feedback begins with a briefing about what happens in the process. It aims to make students gain intellectual honesty, in other words, to provide them with the ability to take into account evidence and reasons for situations that students accept and disagree with.

Then, it is necessary to discuss the main problems that arise during the simulation and how they relate to real-life situations. It is an important component to determine what kind of a grasp of life the simulation brings to the student. In other words, a briefing is designed to encourage critical thinking. The functioning of this social work education process, which is described in the use of simulation in Turkey, depends on the first step to be taken.

2.1. First Step: What should we do?

A study conducted on 245 social workers, who work with the public, has shown that technology and software applications are influenced by the computer skills and experience of social workers, their perceptions of the user-friendliness of systems and the usability of data (Carrilio, 2007). This result explains to us that we need to improve the computer skills of practitioners before adopting simulation techniques in practice and that with computer-based virtual reality, we need to create useful databases for role-play simulations of clients by actors. Computer use skills can be improved at some point through interpersonal support, training and the efforts of young social workers, but how will a useful database be created especially for the adoption of simulation techniques? The answer to this question will certainly be related to experience from one aspect.

Accepting the knowledge of social workers in different age groups and the similarities between different experiences supports the development of social work education. When specialization is combined with experience and technological development, management and sharing of information become easier. Thus, professional communication and understanding may be improved. The use of simulation in Turkish social work education may become a significant approach to professional interaction. The National Society of Social Workers can have an important function in the creation of useful databases for the adoption of simulation techniques.

This society is responsible for popularizing the examples of good professional practices in the base of the population. Scenarios and cases can be collected through society. It is also important to consider the ethical aspect of this issue. First, permission must be obtained from clients for scenarios and cases. Then, all the scenarios and cases should be examined by the National Society of Social Workers' education ethics commission. Finally, all simulations (simulations involving computer-based virtual reality and role-play simulations) should be designed through the scenarios and cases selected depending on the importance of the experience gained from practice and the most beautiful reflections. In social work simulation programs and applications prepared according to certain scenarios and cases, students may be expected to observe, to make certain decisions, to use professional skills, to measure empathic responding abilities and to evaluate the course of professional intervention methods while working with clients.

There are examples of case and scenario studies in the world. It is known that in 1928 in the United States of America, the American Association of Hospital Social Workers published nearly 1000 cases from 60 hospitals (Gehlert, 2006, Özbesler, 2017). Why are similar studies not preferred to develop education simulations? Ultimately, this article aimed to direct social work educators to use simulation methodology and techniques. It aims to review the need for simulation programs and practices in social work education in the interest of social work students.

Technology can improve the quality of our lives, potentially enrich learning, social work practice, and education. Furthermore, technology can create challenges and dangers in the professional context. Orlikowski (2007) argues that the challenges related to organizational studies on the adoption, popularization, and the use of technology tend either towards technology influences (a techno-centric viewpoint) or towards interactions with technology (a human-centric viewpoint).

The human-centric viewpoint focuses on how people perceive technology in various situations and how they interact with technology (Orlikowski, 2007). The acquirement of all these gains depends on our active participation and the adoption of technology in our professional practice (Rafferty & Steyaert, 2009). In this context, we want to create a general framework starting from the obstacles in promoting the effective use of simulation in Turkish social work education.

3. OBSTACLES

It is known that the vast majority of university students effectively use technology-based communication tools and channels and that they enjoy spending time in front of the computer. In our country, although there are individual and group simulation applications such as role-play in the field of social work, there is no technology-based educational and guiding software developed for students. Moreover, the contents of role-play individual and group simulation applications are also controversial, because students who know each other and study in the same class become actors by the guidance of educators. The method that should be preferred is to carry out role-play simulations by selecting actors who will play clients and students who will plan the intervention from independent environments.

An example consistent with this logic (Petracchi, 1999) will certainly be given later in the article. However, at least we should accept that what we consider role-play simulation in our country is a practical application that depicts standard clients in the context of typical social work practices and includes interaction among students in the same class. We are trying to establish a strong understanding (Linsk & Tunney, 1997) that interaction with clients simulated by students during practical studies, which are completed with the feedback of impressions of students' peers and educators regarding the practice as in Turkey, receiving feedback from them, and participating in simulation both as a practitioner and an observer are beneficial.

Unfortunately, social work in Turkey does not constitute a market large enough in terms of information and communication technologies and computer-based simulation software industry. However, simulation software and the application needs of social work schools differ according to the needs of students and social work practice areas. Given that it is not possible to develop general software to cover many social work practice areas, it may not be a realistic expectation to think that technological approaches to be used in making human service effective will increase rapidly in the special case of Turkey (Tuncay, 2010).

In a successful transition in education, a road map, a shared vision, technology needs, a knowledge management strategy, redesigned education processes, and a need for change emerge (Kunkel & Yowell, 2001). We do not have infrastructure features, vision, and adequate equipment to provide simulation use in departments besides the insufficient number of educators who are aware of the necessity of changing social work education in our country. In the future, departments in Turkey will get access to

infrastructure possibilities for simulation applications, will change the vision window, and gradually some of the applications in social work education will require computer literacy. This will increase access to simulation programs that are reliably delivered on the internet and meet high professional practice standards and will also popularize the application of role-play simulations of clients by actors, selected from different environments, in classes.

The field of social work education, research, and application is surrounded by the speed of information and communication technologies. Social workers need to be competent in technological developments in order to maintain the ethical standards and values of social work practice under today's conditions. Thus, social workers can perform practices at all levels to help improve the lives of disadvantaged people deprived of their rights through broader access to education, information, and other resources.

Discussion of approaches such as the use of simulation in social work education has created a context that reminds social workers that they cannot resist technology and must understand the role that technology plays in everyday life (Perron et al., 2010). As a conclusion, the increasing frequency of simulation use will allow for the development of new practice methods and support for professional practices. Although access to this technology has become easier than ever in the world, it is a dream that cannot yet be realized in social work education presentation in Turkey. Simulations involving computer-based virtual reality have significant limitations. It is costly and difficult to fix when computer hardware and software problems arise. Hardware and software can quickly lose their currency.

Academicians should be trained on the use of technology, and department personnel should support students by using simulation programs (Smokowski & Hartung, 2003). Taking into account the opinions of the professional staff working in the field of social work and social work practices in our country, the development of guiding and educational software for the use of social work students and the diversification of simulative individual and group practices may be another step to contribute to their professional development.

4. OPPORTUNITIES: WHY IS SIMULATION IMPORTANT?

The use of information and communication technology in social work practice is a reflection of the climate change policy in social work, the importance of accountability

in public services, and the transition to the age of technological monitoring as a learning technique in practice (Rafferty & Steyaert, 2009). Nowadays, information and communication technology is included in traditional social work practice for administrative and therapeutic purposes (Bullock & Colvin, 2015). The importance of simulation in social work is, in fact, a concrete indication of the acceptance of information and communication technology, and the integration of simulation into practice offers opportunities for the field of social work, but opportunities in human service practices differ from institution to institution and from client to client.

Social workers, on the other hand, consider the need to prioritize the secrecy of the information they obtain from their clients, but also express their concerns about the revelation of this information (Richardson & Asthana, 2005). Nevertheless, many studies (O'Sullivan, 1988; Linsk & Tunney, 1997; Marlowe-Carr, 1997; Petracchi, 1999; Barnes et al., 2000; Helton, 2003; Foster & Stiffman, 2009; Kuehn et al., 2017) have shown that the use of online simulation involving role-play techniques and virtual reality in social work education is useful. As a matter of fact, the use of simulation in social work education can shed light on students' minds in terms of professional practice standards, the acquirement and sharing of information, ethics, and the importance of record keeping. This opinion is supported by statements (O'Neal, 1996; Moss, 2000; Sunarich & Rowan, 2017) of how social work simulations will integrate students' social work theory, knowledge, skills, and values into practice and eliminate the dilemma of how they should apply theory to practice.

The use of simulation can be reinforced by certain conditions of sharing information, professionals with whom the information is shared, the limits of shared information, ethical violations, and the need for effective report writing. Solutions to students' problems related to record keeping can be sought through the use of simulation techniques and role-play methods. The practitioner can become stronger with the use of simulations related to processes and procedures such as making more qualified interviews with the client, better communication, better social assessment report writing, record keeping, creating an intervention plan, and practice monitoring. It is possible to make use of technological opportunities and to include simulative applications in social work education.

Simulations provide a large number of repetition and enhancement opportunities more easily compared to time-dependent face-to-face skill training groups. Although simulations involving computer-based virtual reality lack the sincerity of face-to-face

role-playing, they have some powerful benefits in traditional prevention or intervention program formats. According to Lowe (1996), simulations allow students to work on specific tasks in small groups. They enable students to integrate popular life skills with social work education. They provide an unlimited practice environment for students for practicing their new skills. Students who can easily be embarrassed by playing roles in front of others are more likely to appreciate the anonymity of computer simulations. Simulations do not only invite students to be alert against the client, but also impress them (Smokowski & Hartung, 2003) because simulations facilitate social communication and the understanding of knowledge. Through experience, they lead a student to a form of learning (Mar & Oatley, 2008). Thanks to simulations, the development of skills and professional change of students can be easily monitored in some practices in which specialized knowledge is required (Tuncay, 2010).

Computer simulations offer modulated, active participation and individual feedback opportunities to respond to the speed, skill level, and performance of students. Simulations require that participants make decisions and confront the results of those decisions. In simulation applications, students are exposed to situations similar to those in real life and students are asked to make a choice based on the information available. Thanks to the simulation experience, students confront a variety of perspectives, ideas, and information that need to be processed before reaching a judgment (Galambos & Neal, 1999). Thus, students are required to follow logical steps and to explore alternative behavior strategies by using simulation repeatedly in order to achieve results (Smokowski & Hartung, 2003).

However, technology has already taken its place in social work practice. Fax, e-mail, mobile phones, online messaging, and chat rooms are part of easy access to practitioners, colleagues, and clients via social media. Furthermore, simulations contribute to social work research. New research helps develop methodologies. It has the potential to facilitate a more productive and effective learning environment for both social work students and academicians (Videka et al., 2008; Perron et al., 2010). Therefore, the role of the social worker is developing, and social workers need to adapt to changes in social work practices in the technological age (Bullock & Colvin, 2015).

5. THE MEANING OF THE USE OF TECHNOLOGICAL SIMULATION FOR SOCIAL WORK EDUCATION

Some authors (Smith et al., 1980; Logie et al., 2013; Olson et al., 2015) made a critical appraisal of technological client simulations used in social work education to assess their effectiveness for teaching and for evaluating social work students' competence. However, using technological client simulations is well-received by students. Education for professions aims to prepare students in the professions' fundamental ways of thinking, performing, and acting with integrity (Shulman, 2005). In the Educational Policy and Accreditation Standards, the Council on Social Work Education (2008) adopted a competence framework with a focus on outcomes, similar to related health and human service professions such as medicine (Carraccio et al., 2002; Frank, 2005), nursing (Watson et al., 2002), and psychology (Kaslow et al., 2004).

Competence refers to the complex set of practice behaviors reflecting knowledge, skills, values, and attitudes that students should be able to demonstrate on completion of their educational program. Social work educators are now challenged to develop and test a range of methods to assess educational outcomes and to devise reliable and valid measures with simulations (Logie et al., 2013). Modern technologies allow for interactive and immersive learning experiences, which enable students to develop practice skills safely (Dodds et al., 2018). Through interactive and immersive simulations, facilitated by modern technology, we suggest that social work education can bridge the gap between knowledge and skills.

Moreover, we should not forget the following fact: Role-play simulation practices along with technological simulations should continue in social work education. In addition, it should be noted that virtual reality has different aspects from the virtual world. Virtual reality creates a strong perception that the simulated event intensively experienced by the user in an audio-visual manner is actually being experienced. In fact, the user feels the reality while experiencing an entirely virtual experience. In the virtual world, we consume reality instead of feeling the reality in everything including games, relationships, communication patterns, and social media accounts.

We consume excitement and strategies in games, love and longing in relationships, life in communication patterns and social media. Thanks to the virtual world, we always live the moment, consume our experience fast, and throw them away as if they are products. In the virtual reality, we try to understand the reality and gain

experience through fiction. In the virtual world, we drift away from the reality towards the side roads just like using passwords when we cannot finish games, continuously sharing photographs or check-ins on social media to show that we are happy with our lives. Now, we can enrich the use of simulation with examples.

6. USING SIMULATION WITH EXAMPLES

We challenge traditional approaches in social work education when we access and process information in new ways (Siegel et al., 1997). In a study conducted by Alinier et al., (2006) examining the effect of simulation training on the clinical skills and competences of students, it was reported that technology is a more useful educational tool than traditional techniques. Simulation techniques are generally used for entertainment and business purposes, but their ability to teach positive social skills to children and adolescents has not been adequately considered (Smokowski & Hartung, 2003). Simulation practices that will form the basis for teaching the dynamics of individual and group work with children and adolescents in social work education should be used primarily in social workers who will prefer to work in the field of school social work.

While social workers are considered to be key members of community mental health, oncology and forensic teams, the importance of computer-based virtual reality simulations, solving challenges in professional association especially among psychiatrists, oncologists, and nurses, and social workers, has been reported (Barnes et al., 2000). Simulation use can reveal perceived differences in attitude and value models such as stereotyping, professional description, and role clarity. The use of simulation techniques provides a point of view to emphasize the meaning of interprofessional cooperation before participating in medical and forensic teamwork and to see who implements what and how in teamwork.

6.1. Virtual Reality Simulation Application Examples

For example, in a project (Kuehn et al., 2017), virtual reality simulation application was carried out for the first time with nursing and social work students. Students participated in a learning experience based on the reflection content of the vocational practice through patient simulation, informing and open interpretation of treatment team members as the members of a medical treatment team. The participants noted that they got a better understanding of the practice scope of other team members thanks to reflection and learning during the simulation.

Furthermore, the participants reported that they understood the dynamics of teamwork better and learned their duties related to patient care. In general, simulation encourages the development of skills necessary to function as a part of a collaborative and professional team (Kuehn et al., 2017). Discussions on different information sharing activities carried out on different platforms and their mutual interaction can provide a good balance between new knowledge management approaches and the easier achievement of education objectives (Leung, 2014).

On the other hand, specifically to social work, computer-simulated avatars have been employed to replicate learning experiences of working with military veterans (University of Southern California, 2010) and computer-simulated microworlds to social work research (Wastell et al., 2011). In addition to explanations, evidence from a USA study on using simulation-education to teach social work students how to recognise depression in older adults suggests that this approach can facilitate student learning, concluding that 'exposure by social work students to simulation-based learning appears to have a positive effect on their clinical skills' (Gellis & Kim, 2017; Dodds et al., 2018). The above-mentioned facts highlight the potential for simulated exercises to help students acquire practical skills and knowledge (Dodds et al., 2018).

In a study conducted by Foster & Stiffman (2009) that aimed to show that the conception of social innovation is spreading among professionals working in the field of child welfare in the public sector stated that adaptation to institutional constraints, referral chains, and decision support systems is indispensable for the adoption of successful professional practices. The use of simulation involving computer-based virtual reality may allow the understanding of the structure and rules of public institutions, the referral chains, and decision support mechanisms to which institutions are subject, in the interest of students. Through simulation software during the education period, the institutions in which social workers serve in the public sector can be introduced. This development, which will also support the class of field experience in social work settings, is an indication of how much simulation use is needed in social work education.

6.2. Role-play Simulation Application Examples

In another simulative application (O'Sullivan, 1988), the development and use of a problem solving and decision-making game played by social workers are described. The aim is to discuss the place of role-play simulation in social work education and to investigate the nature of problem-solving and decision making in complex situations

in social work. During the simulation, social workers sometimes showed that they were equipped for complex activities.

On the other hand, there were also pieces of evidence that social workers' knowledge and skills in problem-solving and decision making were insufficient in a simulation involving a highly complex game. The participants stated that they found the simulation game useful, and a significant minority remained under the influence of the simulation without accepting the artificiality of the game (O'Sullivan, 1988).

A promising example that may complete these role-play simulation applications is the objective structured clinical examination (OSCE). Originally developed for medical education (Harden & Gleeson, 1979; Adrales, et al., 2003; Cogbill et al., 2005), it is now used to assess educational outcomes of health professionals such as nurses (Ross et al., 1988; Kelly et al., 2016), pharmacists (Austin et al., 2003; Galato et al., 2011), physical therapists (Ladyshevsky et al., 2000; Wessel et al., 2003), and dentists (Mossey et al., 2001). In an OSCE, students interact with standardized patients (SPs) or clients (SCs) for a set period of time and perform a series of tasks. SPs and SCs are actors specially trained to enact a situation typical of that profession. Using standardized scales to measure competence, a faculty member or clinical instructor observes and evaluates student performance (Logie et al., 2013).

In another role-play simulation application, in which clients were played by students who were receiving acting training at the first grade at the department of theater arts of the same university, all of the social work students expressed their excitement for the use of acting students in simulations and emphasized that it is a great approach to receive simulation education with actors for a real practice (Petracchi, 1999). This simulation actually shows that the perception is real. Petracchi (1999) reported that he understood that the students could understand how they felt instead of interacting with a "real person" and acting as a classmate to the client as a learning experience during practice.

Role-playing that uses professionally trained actors to simulate clients adds realism to feelings that may be lacking in a computer-based simulation. It is certain that distinguishing clients from actors challenges the creativity of social work students. Students also understand how social workers will behave in certain situations. Considering the extra freedom to experience a reality that does not exist, in addition to focusing on the development of skills in the social worker's pedagogical repertoire,

it will be revealed that actor and computer-based simulations should be used as a necessary component in social work education.

As the use of simulation in social work education becomes more widespread, the need for new technologies in social work organizations will increase, and new methods of intervention and perspectives will be developed against social problems. Therefore, the professional satisfaction of social workers and their freedom will increase. Sapey (1997) states that unless being involved in methods that use new technologies in organizations, the effectiveness of social workers on clients will not increase and they will not understand how technological applications positively affect the nature of social work in the future.

With a structured web-based simulation program, therapist social workers who will work in the field full-time and who will also carry out e-consultations outside the field will come to the fore in the future. They can create the infrastructure of providing advice to clients through textual communication. In the future, social workers, who learn how to use technology when they are students, can pave the way for e-consultation by developing joint simulation software with clients.

7. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

It is understood that social workers, who play a role in the delivery of human services in Turkey, are unfamiliar with the teaching materials from which they will benefit considerably in terms of technology. It is ensured through simulation that students gain experience in how to react appropriately in the event of a critical professional practice in a safe and controlled environment. The use of simulation in social work education will educate students to use more effective behaviors in various real social systems and contribute to them. New social arrangements that will increase human dignity will be designed with the help of new learning approaches.

It is important for social workers to provide high-quality examples to students by exchanging information about experiential learning methods in field education and to try to develop best practices in social work education. This kind of education is also valuable for equipping students with minimum professional skills before graduating because it will involve questioning certain basic principles. In the worst possible scenario, a simulation center should be opened with a focus on social work education in Turkey. This center should be structured through the society of social workers or the association of national social work schools. The structuring of the center should

be designed with the permission from the institutions in charge of the Turkish higher education system (YOK² and MEB³).

It is suggested to adopt new approaches in social work education and to use simulation techniques to provide qualified services to those who demand social services and to improve the practice conditions of social workers. It can be the yield of simulation techniques to counteract the threat to students' practical skills and their civil freedom and to emphasize the importance of teamwork. According to our explanation of the difference between virtual reality and a virtual world, the former is a technology for achieving an experience; the latter is the location of the experience. In the instance cited in this paper, the experience is social work educational activities.

Fortunately, there are professionals and academicians who feel the need for revision of social work education in Turkey with new technological developments, understand the contribution of technological knowledge and communication, and advocate the use of social entrepreneurship, innovation and simulation techniques in education. Practitioners should work more for the adoption of new technologies and monitoring of program effectiveness together with the increased knowledge about the current and future use of technology in social work education. For this reason, social work educators should frequently use virtual reality simulation applications as a potential benefit to show students the interaction with clients and to assess students' professional skills.

We hope that scenario and case-based simulation applications in human service areas and the number of simulation software involving user-friendly computer-based virtual reality will increase continuously. The rate of this increase is undoubtedly based on the need for simulation learning and the computer literacy of social work students, professionals, and academicians. The use of simulation in education will make case management studies more effective in professional practice. It is likely that long-standing knowledge sharing among social workers, one of the professionals in the health and social care field, will clearly progress towards the best.

---

² Turkish Council of Higher Education

³ Republic of Turkey Ministry of National Education

REFERENCES

- Adrales, G. L., Chu, U. B., Witzke, D. B., Donnelly, M. B., Hoskins, D., Mastrangelo, M. J., ... & Park, A. E. (2003). Evaluating minimally invasive surgery training using low-cost mechanical simulations. *Surgical Endoscopy and Other Interventional Techniques*, 17(4), 580-585.
- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor? [What is Happening in Social Work Education in Turkey?] . *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Austin, Z., O’Byrne, C., Pugsley, J., & Munoz, L. Q. (2003). Development and validation processes for an objective structured clinical examination (OSCE) for entry-to-practice certification in pharmacy: the Canadian experience. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 67(3), 1-8 (Article 76).
- Bullock, A. N., & Colvin, A. D. (2015). Communication technology integration into social work practice. *Advances in Social Work*, 16(1), 1-14.
- Barnes, D., Carpenter, J., & Dickinson, C. (2000). Interprofessional education for community mental health: Attitudes to community care and professional stereotypes. *Social Work Education*, 19(6), 565-583.
- Carraccio, C., Wolfsthal, S. D., Englander, R., Ferentz, K., & Marin, C. (2002). Shifting paradigms: From Flexner to competencies. *Academic Medicine*, 77(5), 361-367.
- Carrillo, T. E. (2007). Using client information systems in practice settings: Factors affecting social workers’ use of information systems. *Journal of Technology in Human Services*, 25(4), 41-62.
- Choi, G., Ligon, J., & Ward, J. (2002). Computer anxiety and social workers: Differences by access, use, and training. *Journal of Technology in Human Services*, 19(1), 1-12.
- Cogbill, K. K., O’Sullivan, P. S., & Clardy, J. (2005). Residents’ perception of effectiveness of twelve evaluation methods for measuring competency. *Academic Psychiatry*, 29(1), 76-81.
- Council on Social Work Education. (2008). *Educational Policy and accreditation standards*. Retrieved from [https://www.cswe.org/getattachment/Accreditation/Standards-and-Policies/2008EPAS/2008EDUCATIONALPOLICYANDACCREDITATIONSTANDARD S\(EPAS\)-08-24-2012.pdf.aspx](https://www.cswe.org/getattachment/Accreditation/Standards-and-Policies/2008EPAS/2008EDUCATIONALPOLICYANDACCREDITATIONSTANDARD S(EPAS)-08-24-2012.pdf.aspx), Accessed 23 September 2018.
- Dodds, C., Heslop, P., & Meredith, C. (2018). Using simulation-based education to help social work students prepare for practice. *Social Work Education*, 37(5) 597-602.

- Frank, J. R. (2005). *The CanMEDS 2005 physician competency framework: Better standards, better physicians, better care*. Ottawa, Canada: The Royal College of Physicians and Surgeons of Canada.
- Foster, K. A., & Stiffman, A. R. (2009). Child welfare workers' adoption of decision support technology. *Journal of Technology in Human Services, 27*(2), 106-126.
- Galambos, C., & Neal, C. E. (1999). Macro practice and policy in cyberspace: Teaching with computer simulation and the Internet at the baccalaureate level. *Computers in Human Services, 15*(2-3), 111-120.
- Galato, D., Alano, G. M., Trauthman, S. C., & França, T. F. (2011). Pharmacy practice simulations: Performance of senior pharmacy students at a University in southern Brazil. *Pharmacy Practice, 9*(3), 136-140.
- Garrett, P. M. (2005). Social work's 'electronic turn': Notes on the deployment of information and communication technologies in social work with children and families. *Critical Social Policy, 25*(4), 529-553.
- Gehlert, S. (2006). The conceptual underpinnings of social work in health care. In S. Gehlert & T. Brown (Eds.). *Handbook of health social work* (2nd ed., pp. 3-19). Canada: John Wiley & Sons.
- Gellis, Z. D., & Kim, E. G. (2017). Training social work students to recognize later-life depression: Is standardized patient simulation effective?. *Gerontology & Geriatrics Education, 38*(4), 425-437.
- Harden, R. M., & Gleeson, F. A. (1979). Assessment of clinical competence using an objective structured clinical examination (OSCE). *Medical Education, 13*(1), 39-54.
- Helton, D. (2003). Online therapeutic social service provision (Therap-pc): A state of the art review. *Journal of Technology in Human Services, 21*(4), 17-36.
- Kara, K., & Karakoç, B. (2017). Yetişkin eğitiminde 'Sekiz Süreç Elementi' doğrultusunda öğretmenlerin aldıkları hizmet içi eğitim programlarının değerlendirilmesi [Evaluating In-Service Teacher Training Programs That Teachers Had in Accordance with 'The Eight Process Elements' within the Adult Education]. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(24), 613-634.
- Kaslow, N. J., Borden, K. A., Collins, F. L., Jr., Forrest, L., Illfelder-Kaye, J., Nelson, P. D., ... Willmuth, M. E. (2004). Competencies conference: Future directions in education and credentialing in professional psychology. *Journal of Clinical Psychology, 60*(7), 699-712.

- Kelly, M. A., Mitchell, M. L., Henderson, A., Jeffrey, C. A., Groves, M., Nulty, D. D., ... & Knight, S. (2016). OSCE best practice guidelines-applicability for nursing simulations. *Advances in Simulation*, 1(10), 1-10.
- Knowles, M.S. (1980). *The modern practice of adult education*. Chicago: Associated Press.
- Knowles, M.S., Holton III, E.F., & Swanson, R.A. (2005). *The adult learner: The definitive in adult education and human resource development* (6th ed). California: Elsevier Inc.
- Kuehn, M. B., Huehn, S., & Smalling, S. (2017). Improving Collaboration Among Social Work and Nursing Students Through Interprofessional Simulation. *Creative Nursing*, 23(3), 179-183.
- Kunkel, B., & Yowell, T. (2001). e-Tools and Organization Transformation Techniques for Collaborative Case Management. *Journal of Technology in Human Services*, 18(1-2), 117-134.
- Ladyshevsky, R., Baker, R., Jones, M., & Nelson, L. (2000). Evaluating clinical performance in physical therapy with simulated patients. *Journal of Physical Therapy Education*, 14(1), 31.
- Leung, Z. C. (2014). Knowledge management in social work: The interplay of knowledge sharing platforms. *International Social Work*, 57(2), 143-155.
- Linsk, N. L., & Tunney, K. (1997). Learning to care: Use of practice simulation to train health social workers. *Journal of Social Work Education*, 33(3), 473-489.
- Logie, C., Bogo, M., Regehr, C., & Regehr, G. (2013). A critical appraisal of the use of standardized client simulations in social work education. *Journal of Social Work Education*, 49(1), 66-80.
- Lowe, J. I. (1996). The simulation of a neighborhood family service center for teaching macro practice. *Journal of Teaching in Social Work*, 13(1-2), 27-41.
- Marlowe-carr, L. C. (1997). Social workers on-line: A profile. *Computers in Human Services*, 14(1), 59-70.
- Mar, R. A., & Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3(3), 173-192.
- Moss, B. (2000). The use of large-group role-play techniques in social work education. *Social Work Education*, 19(5), 471-483.
- Mossey, P. A., Newton, J. P., & Stirrups, D. R. (2001). Scope of the OSCE in the assessment of clinical skills in dentistry. *British Dental Journal*, 190(6), 323-326.

- Olson, M. D., Lewis, M., Rappe, P., & Hartley, S. (2015). Innovations in social work training: A pilot study of interprofessional collaboration using standardized clients. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 27(1), 14-24.
- O'Neal, G. S. (1996). Enhancing undergraduate student participation through active learning. *Journal of Teaching in Social Work*, 13(1-2), 141-155.
- Orlikowski, W. J. (2007). Sociomaterial practices: Exploring technology at work. *Organization Studies*, 28(9), 1435-1448.
- O'Sullivan, T. (1988). Simulation games and social work education: The woods family: A problem-solving and decision-making game for social workers. *Social Work Education*, 7(3), 12-16.
- Özbesler, C. (2017). Tıbbi sosyal hizmete giriş ve tıbbi sosyal hizmet uzmanının rolleri. In S.A. Özden & E. Özcan (Eds.). *Tıbbi sosyal hizmet* (first published, pp. 3-13). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Perron, B. E., Taylor, H. O., Glass, J. E., & Margerum-Leys, J. (2010). Information and communication technologies in social work. *Advances in Social Work*, 11(2), 67-81.
- Petracchi, H. E. (1999). Using professionally trained actors in social work role-play simulations. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 26(4), 61-69.
- Pinch, T. J., & Bijker, W. E. (1984). The social construction of facts and artefacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. *Social Studies of Science*, 14(3), 399-441.
- Rafferty, J., & Steyaert, J. (2009). Social work in the digital age. *The British Journal of Social Work*, 39(4), 589-598.
- Richardson, S., & Asthana, S. (2005). Inter-agency information sharing in health and social care services: the role of professional culture. *British Journal of Social Work*, 36(4), 657-669.
- Ross, M., Carroll, G., Knight, J., Chamberlain, M., Fothergill-Bourbonnais, F., & Linton, J. (1988). Using the OSCE to measure clinical skills performance in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 13(1), 45-56.
- Sapey, B. (1997). Social work tomorrow: Towards a critical understanding of technology in social work. *The British Journal of Social Work*, 27(6), 803-814.
- Shulman, L. S. (2005). Signature pedagogies in the profession. *Daedalus*, 134(3), 52-59.
- Siegel, E., Jennings, J. G., Conklin, J., & Napoletano Flynn, S. A. (1998). Distance learning in social work education: Results and implications of a national survey. *Journal of Social Work Education*, 34(1), 71-80.

- Smith, N. J., Parmar, G., & Paget, N. (1980). Computer simulation and social work education: A suitable case. *The British Journal of Social Work*, 10(4), 491-499.
- Smokowski, P. R., & Hartung, K. (2003). Computer simulation and virtual reality: Enhancing the practice of school social work. *Journal of Technology in Human Services*, 21(1-2), 5-30.
- Sunarich, N., & Rowan, S. (2017). Social Work Simulation Education in the Field. *Field Educator*, 7(1), 1-9.
- Tuncay, T. (2010). E-sosyal hizmetler: İnsani hizmetlerde bilişim teknolojisi uygulamaları. In 3. İleri Yaş Sempozyumu: Kırılgan yaşlı e-özet kitabı (pp. 57-67). İzmir: Ege Geriatri Derneği. Retrieved from <http://www.egegeriatri.org.tr/images/stories/3.pdf>, Accessed 1 April 2018.
- University of Southern California. (2010). ICT and USC school of social work to demo virtual reality educational technologies at CES. Retrieved from <http://ict.usc.edu/news/press-releases/ict-and-usc-school-of-social-work-to-demo-virtual-reality-educational-technologies-at-ces/>, Accessed 23 September 2018.
- Videka, L., Blackburn, J. A., & Moran, J. R. (2008). Building research infrastructure in schools of social work: A university perspective. *Social Work Research*, 32(4), 294-301.
- Viswesvaran, C., Sanchez, J. I., & Fisher, J. (1999). The role of social support in the process of work stress: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 54(2), 314-334.
- Wastell, D., Peckover, S., White, S., Broadhurst, K., Hall, C., & Pithouse, A. (2011). Social work in the laboratory: Using microworlds for practice research. *British Journal of Social Work*, 41(4), 744-760.
- Watson, R., Stimpson, A., Topping, A., & Porock, D. (2002). Clinical competence assessment in nursing: A systematic review of the literature. *Journal of Advanced Nursing*, 39(5), 421-431.
- Wessel, J., Williams, R., Finch, E., & Gemus, M. (2003). Reliability and validity of an objective structured clinical examination for physical therapy students. *Journal of Allied Health*, 32(4), 266-269.

Akarçay-Ulutaş, D. (2020). Sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi: içeriğe yönelik bir sistematik derleme çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1248-1277.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 02.10.2019
Makale Kabul Tarihi: 30.05.2020

SOSYAL HİZMETTE KÜLTÜREL YETKİNLİK EĞİTİMİ: İÇERİĞE YÖNELİK BİR SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI¹

Cultural Competence Education in Social Work: A Systematic Review Study about Course Content

Demet AKARÇAY ULUTAŞ*

* Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, demetakarcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5872-2549

ÖZET

Her toplumun değişime açık yapısı düşünüldüğünde, sosyal hizmet eğitiminin çağın gereklerini ve sosyal sorunları yakalayıp değişime yanıt verecek bir modele evrilmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Bu anlamda, Türkiye’de de son yıllarda yaşanan göç ve artan öğrenci eğitim hareketliliklerinin toplumsal yansımaları düşünülerek çokkültürlü yapıyı anlamaya odaklanan ve kültürel yetkinlik açısından yeterli ölçüm ve değerlendirmelerin yapılabildiği ders içeriklerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Alanyazında sosyal hizmet öğrencileriyle yapılan kültürel yetkinlik ve çokkültürlü yapının değerlendirildiği pek çok farklı çalışmanın sosyal hizmet eğitiminde teori, uygulama ve süpervizyon aşamalarına önemli katkıları olduğu görülmektedir. Bu çalışma, kültürel yetkinlik dersini farklı eğitim düzeylerindeki öğrencilerle etkileşimde bulunarak değerlendirilen çalışmaları ele almaktadır. Bu anlamda çalışma, kültürel yetkinliği sosyal hizmet eğitim bileşenleri özelinde bir araya getirmek amacıyla sistematik derleme olarak tasarlanmıştır. Taylor and Francis Online, SAGE Journals, Cochrane Library, PubMed, Science Direct, TR Dizin veri tabanları aracılığıyla çokkültürlü sosyal hizmet dersi, uluslararası sosyal hizmet dersi, uluslararası sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi, kültürlerarası sosyal hizmet eğitimi anahtar kelimelerinin farklı versiyonları İngilizce ve Türkçe karşılıklarıyla taranmıştır. Başlık ve anahtar kelimeleri uygun olan çalışmaların özetleri ve yöntem bölümleri incelendikten sonra dahil edilme kriterlerini taşıyan 20 makale ile sistematik derlemenin prosedürleri yerine getirilmiştir. Yapılan çalışmada, “kültürel farkındalık”, “farklı kültürlerle ait bilgi donanımı”, “öğrencilerin farklılıklara yükledikleri anlam”, “ihtiyaçların karşılanması ve sorunların giderilmesi noktasında sosyal hizmetin yüklediği çatışma çözümü”, “karar verme sorumluluğu ve sosyal adaletin sağlanması” gibi konuların öne çıktığı görülmüştür. Sonuç olarak, alan yazına kazandırılan önceki çalışmaların ışığında, sosyal hizmet eğitiminde kültürel yetkinliğin tartışıldığı bir ders çerçevesi, öneri olarak sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel Yetkinlik, Çokkültürlü Yapı, Sosyal Hizmet Eğitimi

¹ Çalışmanın özeti, 05.04.2019 tarihinde İzmir’de gerçekleşen Erasmus Uluslararası Akademik Araştırmalar Sempozyumunda sunulmuştur.

ABSTRACT

Considering the organic structure and changes of each community, it seems inevitable that the social work education should evolve towards a model responding to the change by capturing social issues and the necessities of the time. In this sense, there is a need for course contents that can be made adequate measurement and evaluations in terms of understanding the multicultural structure and cultural competence by considering the social reflections of migration and intensive student mobility to our country in recent years

Many studies conducted among social work students about evaluating cultural competence and multicultural structure seem to contribute to the theoretical, practical and supervision phases of social work education crucially in the literature. This study was designed as a systematic review in order to bring together the studies conducted in different periods, countries, educational levels and evaluate cultural competency through interaction with the students as a nature of the content of a course specifically. The keywords of multicultural courses, courses in international social work, international social work education, cultural competence in social work education, intercultural education in social work as in English and Turkish versions were browsed through Taylor and Francis Online, Sage Journals, the Cochrane Library, PubMed, Science Direct, TR Index databases. After examining the sections of the summaries and methods of the studies possessed appropriate title and keywords, systematic review procedures were followed with 20 articles that overlapped the inclusion criteria. Main issues that are conflict resolution, decision- making responsibility and promoting social justice shouldered by social work in the context with cultural awareness, knowledge of different cultures, meeting the needs and attribution of students for the means of differences and satisfying the social needs and problems have been seen as becoming prominent within the study. As a result, in the light of several previous studies, a framework of a course with the content of discussing cultural competence in social work education is presented as a proposal.

Key words: Cultural Competence, Multicultural Structure, Social Work Education

GİRİŞ

Ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizler, istihdam sorunları, kısıtlı olanaklar gibi sorunlar, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım ihtiyacı ve isteği, teknolojik gelişmelerin insan yaşamına etkisi, seyahat olanaklarının ve yollarının gelişimi özellikle isteğe bağlı göç hareketliliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, çeşitli nedenlerle yaşanan savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, insan yaşamının devamını sağlayacak temel ihtiyaçların sağlıklı ve yeterli düzeyde karşılanamaması gibi pek çok nedenle zorunlu ve ani yer değişimleri, geçmiş yıllardan beri görülmektedir. Türkiye açısından, bunun en büyük örneği, 2011 yılında başlayan iç savaş nedeniyle Suriye'den gelen göç akını olarak verilebilmektedir.

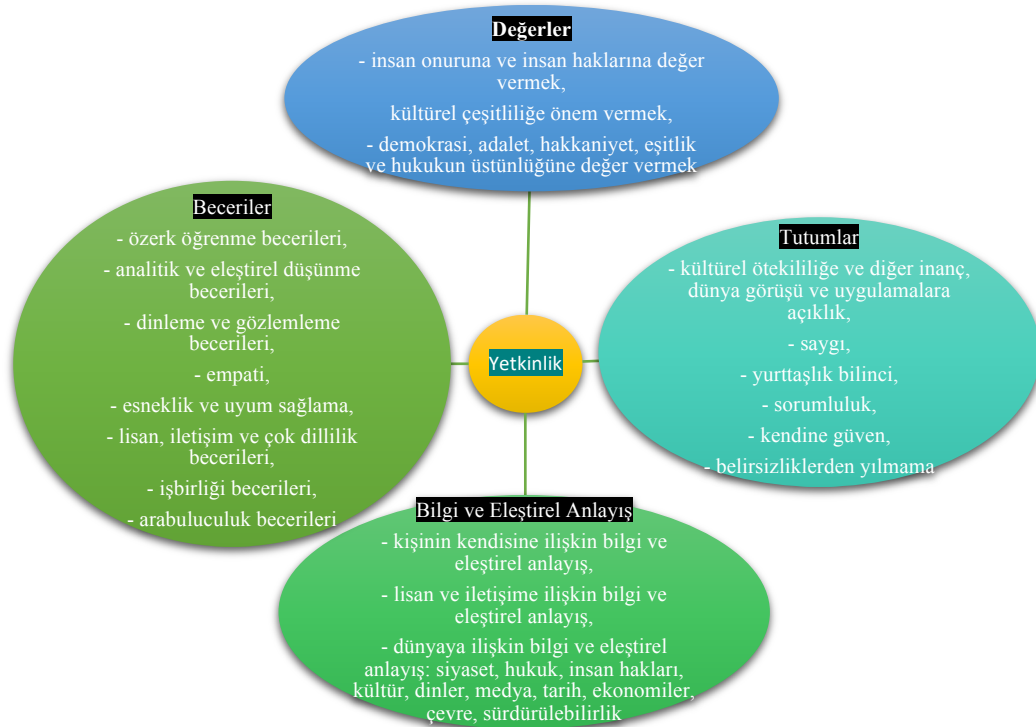
Birey, aile, grup, toplum odaklı çalışmalardan mevzuat ve göç politikalarına kadar mikro, mezzo ve makro düzeylerde yürütülen tüm çalışmaların sağlıklı sonuçlar vermesi için dahil olunan toplumda mutlaka bir anlam karşılığının olması gerekmektedir. Bunun en iyi yolu ise, farklı gruplara ve kültürlerle ait semboller ve davranış örüntüleri gibi detayların öğrenilmesidir. Bireylerde, ailelerde, gruplarda ve toplumlarda planlı bir değişim sürecini yürütmeyi amaçlayan sosyal hizmetin çalışma gruplarından biri de farklı kültürel özelliklere sahip bireyler olmaktadır. Bu gruplardaki değişim sürecinde sosyal hizmetin rolünün, eşitlik, adalet ve insan onuruna yakışır

yaşam ilkelerinden ayrılmadan politika ve mevzuat ile iç içe olduğu görülmektedir. Farklı kültürel gruplarla çalışmaya yönelik beceri kazanımının sosyal hizmet eğitiminde ayrıca önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet eğitiminin farklı kültürlerle nasıl çalışılması gerektiği yönünde bireyin bilgi ve becerilerini geliştirerek öğrenim kazanımlarını somut bir şekilde ölçümlemesi gerekmektedir. Bu kazanımın daha da özele indirgenmesi ve bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tanımı yapılacak olan kültürel yetkinlik kazanımına yönelik özel bir ders içeriğinin geliştirilmesi, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası alanyazında, lisans eğitimi ve lisansüstü eğitim öğrencileriyle yürütülmüş “kültürel yetkinlik eğitimi” konu alan çalışmalardan ulaşılan sistematik derlemeye ilişkin elde edilen sonuçlar, konuya ilişkin özel bir derse ait içerik önerisi ana başlığı ile sunulmaktadır.

KÜLTÜREL YETKİNLİK KAVRAMI

Kültürel yetkinlik kavramını anlayabilmek için öncelikle kültür ve yetkinlik kavramlarının içini doldurmak önem taşımaktadır. Kültürü, insan davranışlarının bütünlüklü yansıması olarak ifade eden Yılmaz ve Çalışkan (2017: 131), bu yansımanın inanç, değerler, eylemler, ırk, dil gibi farklılıklardan gelen iletişim tarzlarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Bunun yanında, yetkinlik belli bir alanda sahip olunan bilgi, beceri ve tutumu ifade etmektedir. Buradan hareketle, kültürel yetkinlik kavramının özünde, belli bir kültüre özgü semboller hakkında bilgi sahibi olmayı, bu sembolleri doğru kullanmayı ve değerlendirmeyi kapsadığı çıkarılabilmektedir. Daha geniş anlamı tanımasına bakılacak olursa, kültürel yetkinlik, etik bir zorunluluk ve mesleki bir standart olarak uygulama, danışmanlık ve sistem düzeylerinde çokkültürlü hizmetlerin etkili bir şekilde sunulması için oluşturulmuş becerileri, ilkeleri ve kendine özgü bilgi donanımı olan bir uygulama çerçevesidir. Dolayısıyla, bu kavramın farklı olmaktan kaynaklanan ve toplumun, topluluğun güç dinamiklerinden oluşan bileşenlerle çalışılmasını öngören karmaşık bir yapı sunduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Mizrahi ve Davis, 2008: 490).

Farklı kültürlerle birlikte yaşamak için belirlenen yetkinlikler modelinde yer alan 20 yetkinlik, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Demokrasi Kültürü için Yetkinlikler: Kültürel Çeşitlilik Taşıyan Demokratik Toplumlarda Eşit Bireyler Olarak Birlikte Yaşama Yönetici Özeti” (2016) kitabından uyarlanarak Şekil 1’de görülebilmektedir.

Şekil 1. Yetkinlikler Modelinde Yer Alan 20 Yetkinlik

Şekilde görülebileceği üzere, değerler, tutumlar, beceriler, bilgi ve eleştirel anlayış şeklinde ifade edilen dört ana yetkinlik alanı bulunmaktadır. Belirtilen 20 yetkinlikten en önemlileri, insan haklarına verilen değer, kültüre ve ötekilliliğe açıklık, empati, analitik ve eleştirel düşünme becerileri ve dil ve iletişim olarak sayılabilmektedir.

Alanyazında ve sosyal hizmet, psikoloji gibi meslek gruplarında uzun zamandır kendine yer bulan bu kavram, kültürel duyarlılık ya da kültürel hassasiyet gibi farklı bir isimle de karşımıza çıkabilmektedir. Buna karşın, alanyazındaki araştırma biraz daha derinleştirildiğinde, bu iki kavramın birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Resnicow vd. (2000), kültürel duyarlılığı gruba ait etnik/kültürel özelliklere, deneyimlere, normlara, değerlere, davranış örüntülerine ve inançlara göre uygun tarihi, çevresel ve sosyal faktörlerin bir araya getirilerek hizmet ve programların sunulması olarak tanımlamaktadırlar. Öte yandan, bu tanımdan farklı olduğunu belirttikleri kültürel yetkinliği ise, uzmanın sahip olduğu bireylerarası kültürel duyarlılığı harekete geçirme kapasitesi olarak ifade etmektedirler (Jongen vd., 2018: 76). Burada kültürel yetkinliğin daha geniş kapsamlı bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Duyarlılığın içinde farklılıkların gözetilerek uygulamaların düzenlenmesi, yetkinliğin ise farklılıkları kabullenerek savunuculuk yapılması şeklinde doldurulabileceği görülebilmektedir.

Kavramsal çerçevenin ardından kültürel yetkinlik kazanım sürecini incelemek faydalı olacaktır. Bu sürecin çerçevesi ve aşamaları hakkında bilgi sahibi olmak, beceri kazanımının somut ölçümlenmesine giden yolu daha anlaşılır kılacaktır. Cross vd. (1989), yetkinlik sürecine giden altı aşamanın olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki, kültürlere karşı yürütülen yıkıcı tutum, politika ve uygulamaları ifade eden kültürel yıkıcılıktır. İkinci aşama, kişi, kurum ya da sistemlerin farklı kültürel üyelere yardım etme kapasitesi açısından yetersiz olduğunu belirten kültürel yetersizliktir. Üçüncü aşama olan kültürel körlük, kültürel farklılıkların yok sayıldığı, önyargıların geniş yer tuttuğu (Yılmaz, 2015: 35) ve gerçek dışı değerlendirmelerin yapıldığı bir aşamayı ifade ederken, dördüncü aşamada görülen ön kültürel yetkinlik, bireyin kurumun ya da sistemin kültürel eksiklerini tanıyarak bunların üzerine eğilme girişimlerini açıklamaktadır. Farklılıklara saygı duyulan kültürel politika ve çalışmalar konusunda öz değerlendirmenin yapıldığı, kültürel bilgi ve kaynakların genişletildiği kültürel yeterlilik, beşinci aşamayı oluşturmaktadır. Kültürel yetkinlik olarak ifade edilen altıncı aşamada ise, kültürel uygulamaların ve kültürel bilginin araştırmalarla genişletildiği görülmektedir (Cross vd., 1989; Uzunlaşan ve Gökçeşlan-Çifci, 2019: 218).

Kültürel yetkinliğe giden aşamalar, Hendricks (2013: 68) tarafından yapılan geniş açıklama ile daha iyi anlaşılabilir. Kültürel yetkinliğe giden yolun bireylerin kendi kültürlerini ve diğer kültürleri tanımalarından geçtiğini vurgulayan Hendricks, bireyin kendi kültürüne yönelik farkındalığına ilişkin tanımın içinde yer alan faktörleri şu şekilde saymaktadır (Hendricks, 2013: 68):

- Kişisel değerler, inançlar, tutumlar, önyargılar ve bunların dünya görüşünden nasıl farklılaştıkları,
- Çeşitliliğin geniş sınıflandırılması ve bu gruplar arasındaki farklılıklar,
- Çeşitliliğin tanımları,
- Güç ve baskı kalıpları ve bunların insanları nasıl etkilediği,
- Travma, baskı ve dışlanmanın insanın gelişimi ve ruh sağlığı üzerine etkisi,
- Kimlik gelişimi,
- Klinik çalışmalarda, araştırmalarda, program geliştirmede, politika analizinde olduğu gibi bireylerle, ailelerle, gruplarla ve toplumlarla uygulamaların her boyutunda kültürel yetkinliğin nasıl kullanıldığı,
- Kültürün, sadece ekonomik, siyasi ve sosyal bir değişken olarak değil kişilik gelişimi ve ruh sağlığının bir parçası olarak görülmesi,
- Önyargı ve ayrımcılığın etkisi.

Kültürel yetkinlik ve kültürel duyarlılık gibi kavramların, “farklılıkların tanınması” olarak ele alınan, politik bir duruş olan çokkültürcülük akımının etkisiyle psikoloji ve sosyal hizmet gibi alanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, psikolojide psikanaliz, davranışçı ve insancıl yaklaşımların görülmesinden sonra dördüncü güç olarak kültürel yetkinliğin tanımlandığı görülmektedir. Buradan hareketle, kültürel yetkinliğin bireylerin benliğine saygı duymayı, onları güçlendirmeyi ve sınıflayıcı, etiketleyici tutumlardan uzak durmayı amaçlayan sosyal hizmet mesleğinin de odağına uygun olduğu söylenebilmektedir (Özgür, 2010: 89). Kavramsal olarak geniş bir bakış açısı sunan kültürel yetkinliğin bir beceri kazanımına odaklandığı görülmektedir. Bu kazanımın somut standartlar aracılığıyla ölçülmesi gerekmektedir. İnsana yardım eden meslekler arasında yer alan sosyal hizmetin kültürel yetkinlikle nasıl bir paydada bulunduğu anlaşılması ayrıca önem taşımaktadır.

KÜLTÜREL YETKİN BİR MESLEK: SOSYAL HİZMET

Önceki bölümde çerçevesi çizilen kültürel yetkinlik kavramının insanların düşünce, duygu ve davranışlarında değişimi hedefleyen bilim dalları olan sosyal hizmet ve psikoloji alanlarına girişine yönelik bir tarihsel gözden geçirme, faydalı bir başlangıç olacaktır. Kültürel yetkinliğin sosyal hizmet ve psikoloji alanına girişi, 1964'te Amerika'da çıkarılan ve “cinsiyet, renk, köken, engellilik, yaş ve din temelli ayrımcılık” uygulamalarına karşı yasal koruma sağlayan vatandaşlık hakları yasasına (civil rights act) dayanmaktadır. 1970'lerin başında sosyal hizmet eğitimcileri birkaç etnik grupla çalışmaya başlamış ve Solomon 1976 yılında, Afrikalı Amerikalıların güçsüzlüğü ve güçlendirilmeleri üzerine bir kitap yayınlamıştır. 1982'de Green ve 1989'da Pinderhughes, kültürel yetkinlik kavramını sosyal hizmet alanına tanıtmıştır. Bu kavramın psikoloji alanında girişi ise, 1980 yılında Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association) tarafından kültürel yetkinliğin, uygulamanın gerekli bir bileşeni olarak kabul edilmesi ile olmuştur. Terry Cross, 1989 yılında kültürel yetkinliğin süreklilik arz eden yapısını sistematik bir şekilde ifade eden ve bu çalışmanın bir önceki bölümünde anlatılan altı temel aşamayı formüle etmiştir. Sosyal hizmet eğitiminin kültürel yetkinliği ağırlıklı olarak çocuk refahı ve çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarında kullandığı görülmektedir. Berkeley, 1996 yılında nüfus guruplarına, çocuk refahı bilgisine ve uygulama becerilerine göre 14 kültürel yetkinliği tanımlamıştır. Bu yetkinlikler, nüfus gurupları yetkinliklerini, kültürel ve etnik farklılıkları, etnik grup dinamiklerini, kültürün davranış üzerindeki etkilerini, göçmen ve mültecilerin karşılaştıkları sosyoekonomik ve psikososyal sorunları ve müracaatçının kullandığı dilin önemini kapsamaktadır (Lum, 2011: 4-6). 2001 yılında Amerikan

Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (National Association of Social Workers-NASW), kültürel yetkinlik standartlarını kabul etmiş ve 2003'te Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (Council of Social Work Education-CSWE) onaylamıştır. Bu standartlar, sosyal hizmette kültürel yetkinlik için etik ve değerler, öz farkındalık, kültürlerarası bilgi, kültürlerarası beceriler, hizmet sunumu, güçlendirme ve savunuculuk, çeşitli (farklılaşan) işgücü, mesleki eğitim, dil ve iletişim ve kültürlerarası liderlik olmak üzere belirlenmiştir. Bu kapsamlı yaklaşımın, genelci sosyal hizmet modelinin bireyi çevresiyle ele alan ve güçlendirmeye dayalı bakış açısının temel ilkelerine uygun olduğu görülmektedir (Gallina, 2011: 70). Bundan sonraki süreçte, NASW 2007 yılında, kültürel yetkinlikte başarı göstergelerini yayınlayarak (Lundy, 2011: 191) beceri kazanımının ölçülebilir şekilde değerlendirilmesi yolunu açmıştır.

Hinz-Rommel'in (1994), sosyal hizmetlerin sunumunda, mesleki eğitim açısından kültürlerarası açılımın gerekliliği üzerinde duran ilk bilim insanlarından olduğu belirtilmektedir. Atalı-Timer (2015: 9) bu noktada, başka kültürlerden insanlara uygun hizmetlerin sunulması açısından olağan becerilerin üzerine çıkılması ve ulusal ve etnik gruplar arasındaki farklılıkların dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, kültürel yetkinliğin sürekli farklı müracaatçılarla ve yeni durumlarla karşılaşan sosyal hizmet uzmanları için yaşam boyu devam eden bir süreç olması nedeniyle uygulamalarda tam olarak ulaşılamayan bir kavram olduğu ifade edilmektedir (Lundy, 2011: 191). Sosyal hizmetin etik kodlarında da belirtildiği üzere, ayrımcılık ve baskı karşıtı müdahaleleri ifade eden etik kodların tek başına kültürel yetkinliği açıklamada eksik kaldığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle etik kodlar, kültürel yetkinlik standartları ve göstergeleriyle birbirini tamamlayıcı bir şekilde görülmelidir. Kültürel yetkinlik standartlarının amaçları, kültürel yetkinlik göstergelerinin arka planını oluşturmaktadır. Bu açıdan, etik kodların, mesleki davranış ile ilintili bir çerçeve çizdiği, kültürel standartların (pek çok etik kodu kapsayan) etik davranışın bir boyutunu tanımladığı (Simmons vd., 2008: 7) unutulmamalıdır. Mesleğin etik kodları ve kültürel yetkinlik arasında bir bağ kurmak istenirse, Zastrow'un açıklaması bir ışık tutmaktadır. Bir sosyal hizmet uzmanının farklı kültürel gruplarla çalışabilmesi için renk körü (color-blind) olmaya çalışmaması gerekmektedir. Çünkü renk körlüğü o gruba ait önemli dinamiklerin gözden kaçırılmasına neden olabilecektir (Zastrow, 2009: 216). Davis, Galinsky ve Schopler, farklı kültürel gruplarla çalışmak için RAP (Recognize, Anticipate, Problem Solve)² çerçevesini sunmuşlardır. Buna göre, gruba ait özelliklerin tanınması, grubun diğer üyeleri ile etkileşime geçerek ilişki kurulması

² Türkçe karşılıkları "Tanıma, Öngörme, Sorun Çözme" şeklinde ifade edilebilmektedir.

ve baskı altındaki grubun sorununa yönelik çözümlerin geliştirilmesi, farklı kültürel gruplarla çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır (Zastrow, 2009: 217).

Sosyal hizmet uzmanlarının kültürel yetkinliği geliştirme noktasında, öncelikle kendi inanç ve yanlılıklarının farkına varmaları, başkalarının dünya görüşlerini dikkate alarak kültürel yetkinliği engelleyen faktörleri anlamaları gerekmektedir (Uzunaslan ve Gökçearslan-Çifci, 2019: 215) birlikte kültürel yetkinlik bağlamında, sahip olmaları gereken belli beceriler bulunmaktadır. Bunlar (Akbaş, 2019: 55),

- Müracaatçılarla etkili ve verimli iletişim kurma yollarının öğrenilmesi,
- Müracaatçıların geldikleri ülkelerdeki sosyal yapı ve refah sistemlerin öğrenilmesi,
- Müracaatçıların farklı inançlarının ve değerlerinin kabul edilmesi,
- Müracaatçıların kültürel sembollerinin ve ritüellerinin mümkün olduğunca öğrenilmesi,
- Her bir kültür grubunun kendi çeşitliliğinin anlaşılması ve genellemelerden uzak durulması olarak özetlenebilmektedir.

Kültürel yetkinliği, geçen bölümlerde, detaylı bir şekilde tanımlamaya çalışan bu çalışmanın temel amacı, sosyal hizmet eğitiminin içinde yer alan kültürel yetkinlik eğitimine ilişkin yapılan çalışmaların sistematik bir şekilde bir araya getirilerek derse ait bir içerik önerisinde bulunmaktır.

YÖNTEM

Sistematik derleme olarak tasarlanan bu çalışmada, konu ile ilgili anahtar kelimeler kullanılarak veri tabanları aracılığıyla taranan çalışmalar bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Kanıtların güçlendirilmesi amacını taşıyan (Karaçam, 2013: 26) sistematik derleme, seçilen konuyla ilgili tekil çalışmaları bir araya getirerek, onları değerlendirerek ve özetleyerek, özellikle karar vericiler için daha ulaşılabilir kanıtlar sunmaktadır (Centre for Reviews and Dissemination's Guidance for Undertaking Reviews in Health Care: 3). Hemingway ve Brereton (2009)'a göre, sistematik derleme çalışmaları kapsamlı olmaları, daha fazla bilimsel bilgi içermeleri ve nitel ve nicel kanıtları bir araya getirilmeleri bakımından önem taşımaktadırlar (Karaçam, 2013: 27). Ayrıca, sistematik derlemeler detaylandırılmış, kapsamlı bir plan ve araştırma stratejisi doğrultusunda hareket ederek ele alınan çalışmaların, bilimsel bilginin üretimine uygun olarak, tarafsız bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Uman, 2011: 57).

Bu çalışmanın yöntemsel adımlarının belirlenmesinde, Joanna Briggs Enstitüsü tarafından oluşturulan sistematik derleme sürecinin aşamaları kullanılmıştır. Bu

aşamalar; önerinin titiz bir şekilde hazırlanması, araştırma sorularının belirlenmesi, literatür taramasında kullanılacak kriterlerin belirlenmesi, uygun literatürün ele alınmasında kullanılacak stratejinin geliştirilmesi, birincil çalışmaların kalitesinin değerlendirilmesine ilişkin yolların oluşturulması, veri çözümlemesinin detaylandırılması, sentezleme ve özetleme olarak ifade edilebilmektedir (Joanna Briggs Enstitüsü; Kitchenham, 2004: 4-18; Roberts, 2010: 86). Araştırma kapsamında aşağıdaki ana araştırma sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır:

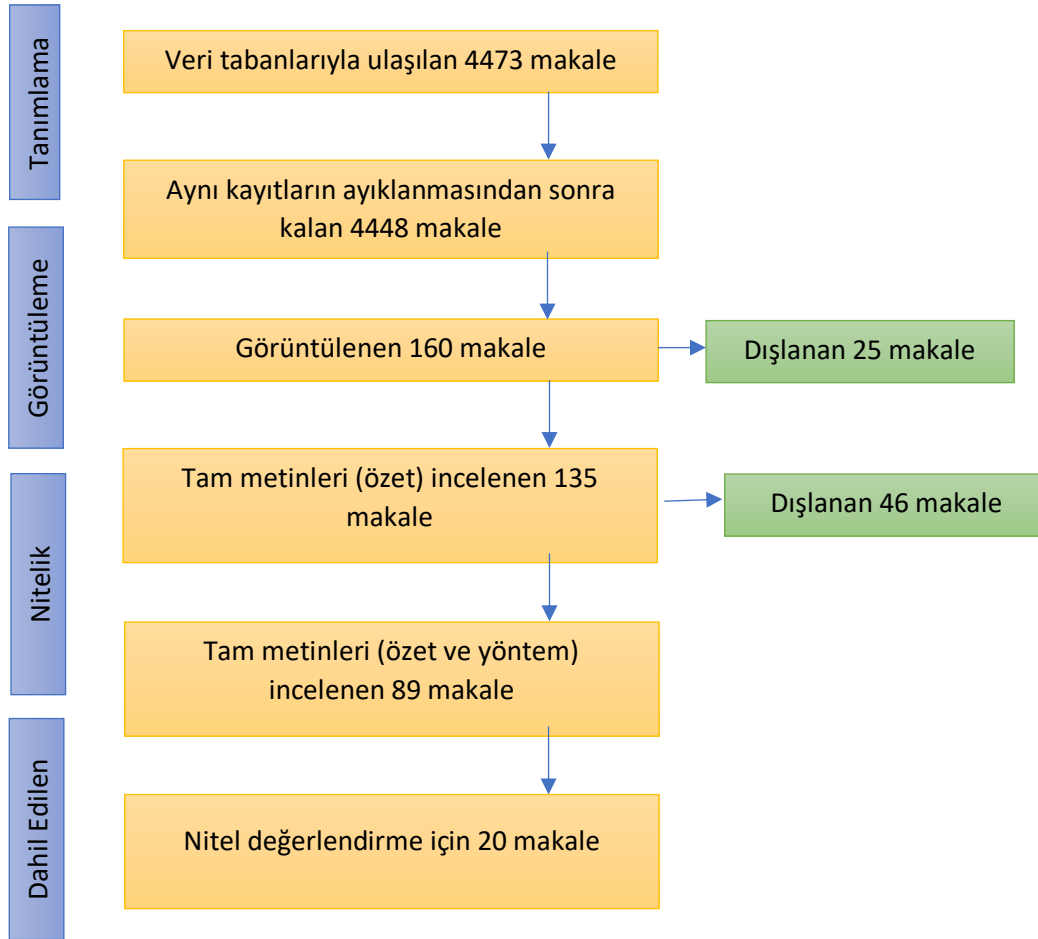
1. Sosyal hizmet eğitiminde, kültürel yetkinlik kazanımına ilişkin yürütülen çalışmalar hangi desende tasarlanmıştır?
2. Sosyal hizmet eğitiminde, kültürel yetkinlik kazanımına ilişkin yürütülen çalışmalarda öne çıkan kavramlar hangileridir?
3. Sosyal hizmet eğitiminde, kültürel yetkinlik kazanımına ilişkin yürütülen çalışmalarda ders içeriği önerisi nasıl çerçevelendirilmektedir?
4. İncelenen çalışmalar, kültürel yetkinlik dersini sosyal hizmet eğitim süreçlerinden (teorik bilgi, alan uygulaması, süpervizyon) hangisiyle ilişkili olarak ele almaktadır?
5. İncelenen çalışmalarda, kültürel yetkinlik kazanımına ilişkin yürütülen derslerin adı, içeriği ve kazanıma ilişkin etkileri hakkında öğrenci görüşleri nasıl şekillenmektedir?

Literatür taramasında kullanılan dahil edilme kriterleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Makalenin ulusal ya da uluslararası hakemli bir dergide yayımlanmış olması,
2. Makale çalışmasına ait örneklemin sosyal hizmet öğrencilerinden (lisans, yüksek lisans, doktora) oluşturulmuş olması,
3. Sosyal hizmet eğitiminde, çokkültürlü yapı, kültürel yetkinlik ya da uluslararası uygulamalar üzerine olan dersleri inceliyor ya da bu derslerin içerikleri hakkında görüş alıyor olması,
4. Sosyal hizmet eğitiminde çokkültürlü yapı ya da kültürel yetkinlik derslerini teorik, uygulama ya da süpervizyon süreçlerinin herhangi birinde değerlendiriyor olması,
5. Sosyal hizmet eğitim müfredatında ya da sürecinde, öğrencilere kültürel yetkinliğin kazandırılması ile ilgili önerilerde bulunuyor olması.

Çalışma kapsamında, Taylor and Francis Online, SAGE Journals, Cochrane Library, PubMed, Science Direct, TR Dizin veri tabanları aracılığıyla “çokkültürlü sosyal hizmet dersi”, “uluslararası sosyal hizmet dersi”, “uluslararası sosyal hizmet eğitimi”, “sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi”, “kültürlerarası sosyal hizmet eğitimi” anahtar

kelimelerinin farklı versiyonları İngilizce ve Türkçe karşılıklarıyla taranmıştır. Üniversite internet ağı üzerinden ücretsiz olarak erişim sağlanan ve çeşitli dergilerde yayınlanan makaleler değerlendirmeye alınmıştır. Bu noktada sistematik derleme aşamaları Moher, Liberat, Tetzlaff ve Altman (2009: 267)'in çalışmasından faydalanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 1. Çalışmaya ait sistematik derleme aşamalarına ilişkin bilgi akışı

Anahtar kelimeler aracılığıyla yapılan tarama sonrasında 4473 çalışmaya ulaşılmış, tekrarlanan kayıtların silinmesinin ardından kalan 4448 çalışma EndNote X6 programı aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Bu program içinde, başlık ve anahtar kelimeler özelinde mevcut çalışmalar tekrar taranmış ve görüntülenebilen (tam metnine ve özet bölümlerine ulaşılabilen) 160 makale ayıklanmıştır. Detaylı incelemede, 25 makale sosyal hizmet alanında yapılan uluslararası ve kültürlerarası klinik sosyal hizmet uygulamalarını ele aldığı için dışlanmış ve 135 makale özetleri incelenmek üzere tekrar değerlendirmeye alınmıştır. Özet bölümlerinde ders içeriğine ilişkin öneri görülen 89 çalışma kaydedilmiştir. Buraya kadar yapılan incelemede, örneklem bilgisine ilişkin dahil edilme kriteri dışındaki kriterlerin sağlanması noktasına dikkat

edilmiştir. Bundan sonraki süreçte, dahil edilme kriterlerine göre, özellikle örneklem bilgisini özet bölümünde paylaşmayan makalelerin yöntem bölümlerinde verdikleri örneklem bilgisi özet bölümleriyle bağlantılı olarak incelenmiş ve örnekleminde sosyal hizmet uzmanları arasında uygulama yapan çalışmalar kapsam dışında bırakılmıştır. Son olarak, başlık ve anahtar kelimeleri uygun olan çalışmaların özetleri ve yöntem (örneklem) bölümleri birlikte incelendikten sonra dahil edilme kriterlerini taşıyan 20 makale ile sistematik derlemenin prosedürleri yerine getirilmiştir. Tarama yöntemi ile elde edilen makaleler belli sorular ve kodlar aracılığıyla (Graneheim ve Lundman, 2004: 106) değerlendirmeye alınmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Makalelere Ait Tanımlayıcı Bilgiler

	Çalışma Adı	Araştırma Tasarımı	Örneklem	Çalışma Konusu
1	Small, Sharma ve Nikolova (2015)	Nicel Tasarım	272 (L., Yl., Dr ³ .)	Uluslararası sosyal hizmet eğitimi
2	Hall ve Theriot (2007)	Nicel tasarım (ön- son test uygulamalı)	23 (L.)	Çokkültürlü sosyal hizmet eğitimi
3	Block, Rossi, Allen, Alschuler ve Wilson (2016)	Nicel tasarım	168 (L.)	Sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitiminin etkililiği
4	Caragata ve Sanchez (2015)	Nicel tasarım	57 (okul) ⁴	Uluslararası sosyal hizmet eğitimi
5	Bolea (2012)	Nitel tasarım	11-13 (L., Yl.) ⁵	Kültürel yetkinlik eğitimi
6	Jani, Osteen ve Shipe (2016)	Nitel Tasarım	10 (Odak grup, L., YL.)	Kültürel yetkinlik eğitimi
7	Hall ve Theriot (2016)	Nicel tasarım	191 (L., YL.)	Farklılık eğitimi
8	Bertera ve Littlefield (2003)	Nicel tasarım	91 (YL.)	Sosyal hizmet farklılık eğitimi
9	Healy (1986)	Nicel tasarım	- ⁶	Sosyal hizmet eğitiminin uluslararası boyutu
10	Lalayants, Doel ve Kachkachishvili (2012)	Nicel tasarım	285 (L.)	Uluslararası sosyal hizmet eğitimi
11	Okech ve Barner (2014)	Nitel tasarım	53 (YL.)	Seçmeli uluslararası sosyal hizmet dersi
12	Osteen, Vanidestine ve Sharpe (2013)	Karma tasarım	297 (YL.)	Çokkültürlü müfredat
13	Lalayants, Doel ve Kachkachishvili (2014)	Nicel tasarım	285 (YL.)	Uluslararası sosyal hizmet eğitimi

³ L.: Lisans, YL.: Yüksek Lisans, Dr.: Doktora öğrencisini ifade etmektedir.

⁴ Makale içinde öğrenci sayısı belirtilmemiştir.

⁵ Makalenin yöntem bölümünde belirtildiğine göre, kültürlerarası uygulama eğitimi üzerine olan dersi alan ve 11-13 öğrenci bulunan dört farklı grupta görüşmeler yapılmıştır.

⁶ Katılımcı sayısı belirtilmemiştir.

14	Tesoriero (2006)	Nitel tasarım	- ⁷	Uluslararası alan uygulaması
15	Swank, Asada ve Lott (2001)	Nicel tasarım	437 (L.)	Çokkültürlü eğitim
16	Rosen, McCall ve Goodkind (2017)	Nitel tasarım	47 (L.)	Sosyal hizmet farklılık eğitimi
17	Barner ve Okech (2013)	Nitel tasarım	53 (YL.)	Küreselleşme ve sosyal hizmet eğitimi
18	Lee, Blythe ve Goforth (2009)	Nitel tasarım	- ⁸	Kültürel çeşitlilik eğitimi
19	Perry ve Tate- Manning (2006)	Nitel tasarım	42 (L.)	Sosyal hizmet eğitiminde kültürel yapılar
20	Voss, Bolton, Rolly, Dente, Ingersoll ve Bartholomew (2015)	Nitel tasarım	5 (L.)	Uluslararası sosyal hizmet eğitimi

Çalışma kapsamına alınan makalelerin yöntem bölümleri incelendiğinde, 11 makalenin nicel tasarım, sekiz makalenin nitel tasarım ve bir makalenin ise karma tasarım prosedürlerini izlediği görülmektedir. Bunun yanında, çalışmalarda uluslararası sosyal hizmet eğitimi, uygulaması ve bunun yanında kültürel çeşitlilik ve farklılıklar üzerine olan derslerin etkililiğinin ölçümüne ve bu derslere ilişkin öğrencilerin görüşlerinin keşfedilmesine yoğunlaştığı gözlenmektedir. Nicel tasarıma sahip makalelerde kullanılan ölçüm araçları⁹, Kültürel Farkındalık- Bilgi ve Beceriler Ölçeği (Multicultural Awareness- Knowledge and Skills Survey), Kaliforniya Kısa Kültürel Yetkinlik Ölçeği (California Brief Multicultural Competence Scale), Modern Irkçılık Ölçeği (the Modern Racism Scale), Çeşitlilik Hakkında Bireysel İnançlar Ölçeği (the Personal Beliefs about Diversity Scale), Miville- Guzman Evrensellik- Farklılık Ölçeği (Miville- Guzman Universality- Diversity Scale), Sosyal Baskı Yönelimi Ölçeği (the Social Dominance Orientation Scale) olarak sayılabilmektedir.

MÜFREDAT ÖNERİSİ

İncelenen 20 makalenin içeriğinde ulaşılan konular, kültürel yetkinlik eğitimi dersine ait bir içerik önerisi oluşturması bakımından “müfredat önerisi” olarak tek bir ana başlık altında ele alınmıştır. Çalışmada önerilen ders içeriği, “dersin adı ve gerekçesi”, “dersin amacı”, “dersin kavramsal çerçevesi”, “öğrencilerin beceri kazanımına yönelik

⁷ Katılımcı sayısı belirtilmemiştir.

⁸ Katılımcı sayısı belirtilmemiştir.

⁹ Adı geçen ölçüm araçlarından sadece Miville-Guzman Evrensellik-Farklılık Yönelimi Ölçeğine ait Türkçeye uyarlama çalışması (bkz. Çivitci, 2014) bulunabildiğinden, diğer ölçüm araçlarının isimleri yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

sınıf için uygulama önerileri”, “dersin teorik arka planı” ve “dersin alan uygulaması boyutu” olmak üzere altı alt başlıkla sunulmaktadır.

Dersin Adı ve Gerekçesi

Dersin gerekçesi bir çalışmada, Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin (IFSW, 2014) farklılığın genellikle sosyal hizmet öğrencilerinin anlatımları, alan uygulaması ve mesleki uygulama boyunca müracaatçı ayrımcılığıyla yansıtıldığı, bu nedenle de farklılıkların gözetilmesi sosyal hizmet eğitiminin temel bileşenlerinden birini oluşturduğu savıyla belirtilmiştir (Hall ve Theriot, 2016: 35). Başka iki çalışmada ise bu gerekçe, Sosyal Hizmet Eğitim Konseyinin (CSWE), sosyal hizmet eğitim müfredatının uluslararası konuları daha yoğunluklu içermesi ve bu anlamda hizmet sunumundaki boşlukları doldurması gerektiği vurgusu ile ifade edilmektedir (Small vd., 2015: 415; Voss vd., 2015: 2). Bunlardan ayrı olarak Jani vd. (2016: 320), farklı gruplarla çalışma yönteminin öğrenilmesinin somut bir çıktı değil, bir süreç olduğunu ve farklılıkların öğrenilmesinde belirli/kendi başına (siyahi bireylerle sosyal hizmet gibi farklı gruplara özgü derslerin açılması gibi) bir ders içeriğinin oluşturulmasının şart gibi görüldüğünü vurgulamaktadır (Jani vd., 2016: 320). CSWE'nin 2015 yılında güncellediği Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartlarının temellendirdiği yeterliliğe dayalı çıktı yaklaşımı gereği, sosyal hizmet eğitimcilerinin öğrencilerin farklılıklarla çalışma noktasındaki becerilerini işlevsel hale getirmeye ve eğitsel bir çıktı olarak ölçümlemeye ihtiyaçları bulunmaktadır (Jani vd., 2016: 312; Osteen vd., 2013: 112).

Caragata ve Sanchez (2015: 220), çalışmalarında Stein (1990)'ın atfına dikkat çekerek sosyal hizmet eğitiminde kültürel farklılıkların, sosyal yapıların, ekonomik durumların, eğitimin, sosyal politikaların ve toplumsal değerlerin göz ardı edildiği konusunun son dönemlerde değiştiğini vurgulamıştır. Bolea (2012: 285)'nın çalışmasında görülen Miller ve Garran (2008)'in çalışmasına yapılan atıfta, ırkçılığa dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek noktasında, kültürel hassasiyeti olan uzmanların eğitilmesinin ya da sosyal yapının değiştirilmesinin yeterli olmayacağını, bunun yerine mevcut durumun değişmesi adına yapılacak uygulamaların daha değerli olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla, üniversitelerde belirlenecek ders içeriklerinin mevcut durumun anlaşılmasına ve mevcut sorunlar üzerinden politikaların yönlendirilmesine odaklanan bir eğitim çerçevesi sunması gerektiği yorumu yapılabilmektedir.

Dersin gerekçesi ve genel olarak çizilebilecek çerçevesinden sonra, incelenen çalışmalar dersin adının da önemine dikkat çekmişlerdir. Bertera ve Littlefield (2003:

138) tarafından yapılan çalışmada, araştırma örneklemini oluşturan öğrenciler dersin içeriğinin doğrudan isminde yer alan uluslararası içerikte olmasını değerli bulmuşlardır. Diğer derslerin ise, karşılaştırmalı sağlık sistemleri ya da yaşlılar için karşılaştırmalı hizmetler gibi konu bazında isimlendirmelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında, bazı müfredatlarda uluslararası sosyal hizmet içeriğinin mevcut derslerin içine dahil edildiğini ve bunun büyük resmin görülmesini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Osteen vd. (2013: 123) tarafından yapılan çalışmada, diğer derslerin içeriklerine dahil edilmekten ziyade kültürel yetkinliğin ya da çokkültürlü yapı üzerine açılacak ayrı bir dersin öğrencilerde tutum değişikliği yaratma noktasında, daha etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, yine aynı çalışmada çokkültürlülük dersini alan öğrencilerin tutumlarında farklılık görülürken bu dersi almayan farklı sınıflardaki öğrencilerin tutumlarına ait puanlarda farklılık olmaması dikkat çekici olmuştur. Buradan hareketle çalışma içinde, önerilen dersin yer almadığı mevcut sosyal hizmet müfredatının bu alanda tutum değişikliği oluşturmada yeterli olmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca, çalışmanın sonucunda, dersin kredisi ve süresinden ziyade içeriğinin zenginleştirilmesine odaklanılması gerektiği de başka bir önemli noktayı ifade etmektedir. Bu açıdan, özelleştirilmiş bilgi donanımı ve uzmanlığın kültürel farklılığı olan gruplarla yapılacak uygulamalarda, olumlu yönde daha fazla etkisinin olduğu yorumu yapılabilmektedir (Lalayants vd., 2014: 455). Bu açıklamalardan yola çıkarak içinde kültür vurgusunun gerekliliği ile “kültürel yetkinlik eğitimi” isminin bahsi geçen derse uygun olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, incelenen çalışmalar doğrultusunda, kültürel yetkinliğin sosyal hizmetin etik ilke ve sorumlulukları, eğitim standartları ve uygulamalarıyla örtüştüğü ve beceri kazanımı noktasında bir ihtiyacı karşıladığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Dersin Amacı

İncelenen çalışmalardan neredeyse yarısında, çokkültürlü uygulamaların sosyal hizmet eğitiminde yer alma amacı, uluslararası bir yapıya ait raporlara atıf verilerek yer almıştır. Buna göre, CSWE'nin “farklı kültürel özelliklere sahip müracaatçılara, kültürel arka planlarına uygun olarak hizmetlerin sunulması ve kültürel çeşitliliğin anlaşılması için öğrencilerin geliştirilmesi” şeklindeki ifadesi bu dersin amacı olarak belirtilmiştir (Okech ve Barner, 2014: 167; Hall ve Theriot, 2007: 267; Hani vd., 2016: 312; Lalayants vd., 2014: 456; Swank vd., 2001: 86; Lee vd., 2009: 123; Voss vd., 2015: 2).

Ayrıca, sosyal hizmetin müracaatçı grubunun özelliklerinden yola çıkarak dersin amacını açıklamaya çalışan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Vygotsky (1979)

öğrenmenin sosyokültürel niteliklerini, kültürel normların karmaşık yapısı, dil, yeme alışkanlıkları ve yaşam biçimi olarak ifade etmiştir (Small, Sharma ve Nikolova, 2015: 415). Dolayısıyla, sosyal hizmet eğitiminin Caragata ve Sanchez (2015: 225)'in çalışmalarında vurguladıkları üzere, Sanders ve Pedersen (1984)'in “kültürel miyopi”den kurtularak öğrencilerin diğer kültürleri, sosyoekonomik ve politik sistemleri, farklı teorik ve uygulama yaklaşımlarını sosyal olgular bağlamında öğrenmelerini desteklediği söylenebilir.

Dersin Kavramsal Çerçevesi

Kültürel yetkinlik eğitimi dersinin içeriğinde yer alması gereken pek çok kavramın olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen makalelerde öne çıkan uluslararası sosyal hizmet kavramına ait tanımın açık şekilde yapıldığı görülmektedir. Buna göre, bu kavramın içeriği insan ilişkilerinin geliştirilmesi, küresel toplumun güçlendirilmesi ve küresel sosyal sorunlara yönelik işbirliği kurulması (bkz. Healy, 2008, Uluslararası Sosyal Hizmet -International Social Work- kitabı) şeklinde doldurulmaktadır (Hall ve Theriot, 2016: 35; Okech ve Barner, 2014: 170; Small vd., 2015: 415). Çalışmalarda yer verilen atıflara göre bu kavram, Birleşmiş Milletler, Kızılhaç gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla uluslararası yardım ve desteği içeren sınırlar ötesi sosyal hizmet uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Small vd., 2015: 415). Ayrıca, sosyal hizmet uzmanının “kültürün kendisinin ve insan davranışındaki ve toplumdaki işlevinin anlaşılması ve bütün kültürlerde var olan güçlü tarafların tanımlanması” şeklinde ifade edilen görevi, Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) tarafından vurgulanmaktadır (Block vd., 2016: 645; Hall ve Theriot, 2007: 262; Jani vd., 2016: 311; Osteen vd., 2013: 115). Yapılan bu tanımlarla birlikte iki çalışmada ilgili dersi alan öğrencilerin görüşlerinden yola çıkılarak bu kavramın çerçevesi genişletilmiştir. Osteen vd. (2013: 103-105) tarafından yapılan çalışmada, öğrenciler uluslararası sosyal hizmet tanımını iki farklı açıdan yapmışlardır. Öğrencilerin birincil odak noktasını yerel bağlam oluşturmuş ve bu kavramı farklı ülkelerden insanlarla çalışma olarak nitelendirmişlerdir. Küresel bağlamda ise, dünyada görülen sosyal sorunları, insanlık sorunlarını ve dünyadaki farklı ülkelerin refah politikalarına olan bakış açılarını ele almışlardır. Böylelikle, Healy ve Thomas (2007) tarafından ifade edilen uluslararası sosyal hizmetin değişen ve gelişen bir yapısının olduğu görülmektedir (Small vd., 2015: 415). Bunun yanında, uluslararası sosyal hizmet dersinin güncel sorunları takip etmeye elverişli olması ve küresel sağlık, sosyal krizler, kültürlerarası iletişim ve bütünleşme konularıyla uluslararası sosyal politikaları, farklı ülke uygulamalarını, küresel değerleri ve etik ilkeleri içermesi gerektiği üzerine

durulmuştur. Öğrencilerin baskı, ırkçılık, ayrımcılık, uyum, engellilik gibi temel kavramları kültürel azınlıkları etkileyen baskın kültürel yapıları anlayabilmek adına öğrenmeleri de bir öneri olarak sunulmaktadır (Tesoriero, 2006: 127).

CSWE'nin sunduğu sosyal hizmet eğitim programının içeriğinde ve NASW tarafından oluşturulan etik kodlarda (Block vd., 2016: 644) küresel dayanışma ihtiyacının anlaşılması, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin desteklenmesi (Barner ve Okech, 2013: 1062; Bolea, 2012: 284; Osteen vd., 2013: 111; Small vd., 2015: 415) vurgulanmaktadır. Ayrıca, bunların hükümet politikaları ve gelenekler bağlamında değerlendirilmesi (Okech ve Barner, 2014: 171), dersin önemli tartışma konuları olarak görülmektedir. Hall ve Theriot (2007: 260)'un ve Rosen ve diğerlerinin (2017: 290) çalışmalarında, çokkültürlü sosyal hizmet eğitiminin kültürel farkındalık, kültüre odaklı bilgi ve beceriler şeklindeki bileşenlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Swank ve diğerleri (2001: 90) tarafından yapılan çalışmada ise, toplumsal ve bireysel algının ortaya konulması açısından "ırkçı şema(lar)" (azınlıklara yönelik tembellik, zeka seviyesinin düşüklüğü, şiddet eğilimli gibi söylemler ve düşünceler) kavramından bahsedildiği için bu kavramın da ders müfredatında yer alması gerektiği düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak birlikte yaşamının önemine vurgu yapan çalışmalardan Bertera ve Littlefield (2003: 136)'ın dayanışma kavramı, dersin içeriğinde kendine uygun bir yer bulmaktadır. Hokenstad (1984: 20)'ın atfına göre, dayanışmanın olduğu bir dünyada, hiçbir ulus ya da uzman, dünyayı etkileyen sosyal sorunlara ve bu sorunun siyasi ve ekonomik kararlara olan etkisine ilgisiz kalmamalıdır (Bertera ve Littlefield, 2003: 136). Ayrıca, Block vd. (2016: 646), Hani vd. (2016: 311), Eksen vd. (2017: 290) tarafından yapılan çalışmalarda görülen kültürel farkındalık, sosyal adaletin sağlanması noktasında, anahtar bileşenlerden biri olarak ifade edilmiştir. Buradan hareketle, bu kavram kültürel yetkinlik eğitimi içinde ele alınması gereken bileşenlerden birini oluşturmaktadır. Ders içeriğinde tartışılması gereken bir diğer kavram ise, "baskı karşıtı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın özünün sadece "çeşitlilik" ifadesinden ziyade farklı kültürel gruplara ait özelliklere yönelik farkındalıkla ilintili olduğunun vurgulanması önem taşımaktadır (Osteen vd., 2013: 112). Buna göre, çeşitlilik adı altında tek bir tanımlama yapmanın ırk, dil, din, cinsiyet farklılıklarının anlaşılabilir beceri geliştirmede sığ bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Belirtildiği şekilde çalışmalarda görülen kavramsal tartışmalarla birlikte kültürel yetkinliğin tanımına ve bileşenlerine ulaşmak mümkün gibi görünmektedir. Barker (2003) kültürel yetkinlik kavramını, hizmet sunulan müracaatçı ile sosyokültürel

farklılığından ayrı olarak profesyonel bir ilişki kurmak adına sahip olunması gereken bilgi donanımı, tutumlar, anlayış, kişisel farkındalık ve uygulama becerileri şeklinde tanımlamaktadır (Block vd., 2016: 644). Kültürel olarak farklı müracaatçı gruplarına ait dünya görüşlerine ilişkin farkındalıkla (Bertera ve Littlefield, 2003: 135) birlikte kültürlere uygun müdahale stratejilerinin kullanılması kültürel yetkinliğin temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Hall ve Theriot, 2016: 36).

Öğrencilerin Beceri Kazanımına Yönelik Sınıf İçi Uygulama Önerileri

Kültürel yetkinlik eğitiminde teorik bilgi ve vaka tartışmalarından çıkarımlar yaparak beceri kazanımına katkı sağlaması adına, farklı yöntemlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu kazanım noktasında, çokkültürlülüğe odaklanan bir sosyal hizmet eğitiminin uyumu ve geliştirmeyi destekleyen, eleştirel düşünceyi güçlendiren ve yaratıcılığı destekleyerek ilham verici (Hall ve Theriot, 2007: 269), teorik bilginin uygulamaya dönüştürülebildiği bütünleştirilmiş bir öğrenme sürecini içeren, kişisel gelişimi, inisiyatif almayı destekleyen, özerk düşünmeyi ve kültürel empatiyi geliştiren (Bolea, 2012: 293) bir yapısının olması önerilmektedir. Bu noktada, Bolea (2012: 289) tarafından Mezirow (2000)'un çerçevesine yapılan atıf dikkati çekmektedir. Dönüşümcü öğrenme teorisine göre yorumlanan bu çerçevede, öğrencilerin kendi anlamlandırmalarını, yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını içeren düşünce ve davranış örüntülerini, daha kapsayıcı, farklılıkları gözeten, açık, değişime duygusal olarak hazır ve yansıtıcı bir hale dönüştürmeleri süreci görülmektedir.

Başka bir çalışmada, benlik ve diğerleri arasındaki etkileşimin öneminden bahsedildiği görülmektedir. Kelly ve Sewell (1991), "Ben-Sen-Biz (I-You- We)" etkileşiminin anlaşılmasıyla ilişki örüntülerinin anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Buna göre, "Ben (I)" benlik algısını ve kimliği ifade ederken "ben" in süreç içinde diğer insanlarla kurulan çoklu bağlantılarla değişime uğradığı görülmektedir. Ayrıca, "Ben- Sen-Biz" etkileşiminde, sosyal bağlantıların kişisel çıkarların önüne geçtiği görülmektedir (Perry ve Tate-Manning, 2006: 738). Müfredatın içeriğinde "benliğin kullanımı"nın çeşitli açılardan önemli olduğunu ifade eden çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre, kişilerarası ilişkilerde önemli bir faktör olan benlik kullanımının (öğrencilerin kendilerine ilişkin tanımlamalarının) farklı kültürlerdeki bireylerle yürütülecek çalışmalarda yardımcı olduğu (Hall ve Theriot, 2016: 37) vurgulanmaktadır. Özellikle azınlık gruplarla kurulacak iletişim ağını ve güven ilişkisini belirlemede benlik kullanımının önemli rol oynadığı unutulmamalıdır (Hall ve Theriot, 2007: 268). Ayrıca, kültürel yetkinliğin kazanımında ilk boyutun kişisel değerler ve benlik farkındalığı olduğu düşünüldüğünde (Bolea, 2012: 293), öğrencilerin derse kendi benliklerini

tanımlayarak başlamaları daha uygun gibi görünmektedir (Jani vd., 2016: 317; Perry ve Tate-Manning, 2006: 735). Buna göre, çalışmaların öncelikli olarak öğrencilerin kendilerini ve kendi kültürlerini tanımaları üzerine odaklandıkları ve ilgi alanlarına yönelmenin iyi bir adım olacağını öngördükleri anlaşılmaktadır. Bu durumun sosyal hizmet eğitiminde kültürel yetkinlik bağlamında, farklı düzeylerdeki öğrencilerde farklı yansımalarının olduğu görülmektedir. Lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin politika yapma ve toplumsal örgütlenme konularına daha az eğilimli ve az ilgi duydukları, bu alanları doktora öğrencilerinin daha yoğunluklu olarak tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Small vd., 2015).

Öğrencilerin bilgi donanımı ve becerilerine yönelik farkındalıklarından devam edilecek olursa, çokkültürlü sosyal hizmet uygulamalarında öğrencilerin soruna müdahale teknikleri konusunda kendilerini yeterli bulmadıkları görülmüştür (Small vd., 2015: 423). Bu anlamda, sosyokültürel çerçeve ile bağdaştırılmış sorun çözme tekniklerinin sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi dersinin müfredatında yer alması gerektiği çıkarımı yapılabilmektedir (Small vd., 2015). Ders içeriğine yönelik daha özele inildiğinde, öğrencilerin azınlıkların sahip olduğu duygu ve düşünce durumlarına yönelik yordamalarda ve çıkarımlarda bulunabilmeleri için bu çalışmanın gerekliliği öne çıkmaktadır (Block vd., 2016: 650; Bolea, 2012: 293). Buna göre, öğrencilerin kişisel bir plan hazırlamaları beklenmiştir. Bu çalışmanın içeriğinde, farklı gruplarla çalışmanın zorluklarına yönelik nasıl çözümler üreteceklerini, kültürel yetkinliği geliştirme açısından müracaatçı profilinden nasıl faydalanabileceklerini tartışmaları öngörülmüştür. Ayrıca, kişisel farkındalığı geliştirmek adına ders kapsamında edindikleri bilgileri ve kültürel yetkinliklerini geliştirmek için çalışmaya ihtiyaç duydukları alanları tartışmaları istenmiştir (Block vd., 2016: 651). Okech ve Barner (2014: 175) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda, uluslararası sosyal hizmet dersini yüklenme nedenlerinden yola çıkarak öğrencilerin kendilerine yönelik tanımlamaları ve gelecek planlarından üç temel noktanın öne çıktığı görülmektedir. Buna göre, öğrencilerin seçme nedenlerinden ilki, uluslararası sosyal hizmet dersini yurtdışında çalışma planları, ikincisi ise farklı uluslararası sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışma istekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak ise, görüşülen öğrencilerden bazılarının kendilerinin yabancı uyruklu olmasından ya da ailelerinin etnik köken, vatandaşlık farklılığı olmasından dolayı bu derse ve içeriğine ilgi duydukları görülmüştür.

Başka bir yöntem olarak karşımıza çıkan klasik bir yol olan ödev hazırlamanın beceri kazanımında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Elektronik tarama ile NASW'ın kültürel

yetkinliğe ilişkin etik kodları üzerine okumalar yapan öğrencilerin etnik, sınıfsal, cinsel yönelim farklılığına dayalı temel dinamikleri tanımlayabildikleri ve analiz edebildikleri görülmüştür. Başka bir ödevde ise, Smith, Gabriel, Lott ve Hirano tarafından yazılan “Teaching Racial, Ethnic and Cultural Diversity in Social Work” isimli kitaplarından faydalanılarak kültür odaklı bir rapor yazmaları beklenmiştir. Bu raporun içeriğinde, azınlık grupların ayrımcılık uygulamalarından nasıl etkilendiklerini, kültürel farklılıklarla çalışan bir sosyal hizmet uzmanının bu alandaki becerilerini geliştirmek adına hangi bileşenleri kullandıklarını, müracaatçıların etnik kimliklerinin diğer kimlik boyutlarıyla nasıl keşiştiğini yorumlamaları ve açıklamaları istenmiştir (Hall ve Theriot, 2007: 261). Bu dersin başka kullanılabilecek araçları ise, etkili sözel ve yazılı iletişim, kişisel ve aile geçmişlerinin, çocukluk deneyimlerinin yazımı, kısa sunumlar olarak sayılabilmektedir (Rosen vd., 2017: 292). Bunların dışında, canlandırma (role play) yine çokkültürlü sosyal hizmet eğitiminde kullanılabilecek araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Lee, Bythe ve Goforth, 2009: 125).

Dersin Teorik Arka Planı

Bütüncül olarak ele alındığında, kültürel yetkinliğin sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, tarih, antropoloji, siyaset gibi pek çok bilim dalından beslenerek ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kültürel yetkinlik eğitiminin teorik arka planının da bu bilim dallarının sunduğu yaklaşımlardan oluşacağı görülebilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde çokkültürlülüğe ait teorik bilginin Lee ve Greene (1999, 2003) tarafından belirtilen çokkültürlülük odağına, Devore ve Schlesinger (1999)’in ele aldığı etnik farklılıklara duyarlı uygulama yaklaşımına, Green (1995) tarafından ifade edilen insani hizmetlerde kültürel farkındalık yaklaşımına ve Lum (2004) tarafından kültürel özgüllük odağından geliştirilen sistematik bir süreç- adım yaklaşımına dayandırılması önerilmektedir (Hall ve Theriot, 2007: 260). Domain Lum tarafından yazılan “Social Work Practice and People of Color: A Process Stage Approach” isimli kitap, çokkültürlü sosyal hizmet eğitimi için önerilmektedir (Hall ve Theriot, 2007: 262). Bunun yanında, ders içeriğinde ele alınması gereken başka bir yaklaşım ise sosyal bilişsel teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın önemli kavramlarından biri olan öz-etkililik, kültürel çeşitlilik ve kültürel farkındalıkla ilgili sosyal hizmetin önemli bir ölçüm aracı olarak değerlendirilebilmektedir (Okech ve Barner, 2014: 59).

Bu yaklaşımlarla birlikte güncel sorunların değerlendirilmesi gerektiği ve sosyal sorunlara etkili yanıtların verilebileceği, yoksullukla mücadeleyi, ırkçılıkla, kültürel emperyalizmle ve şiddetle mücadeleyi kapsayan bir anlayışa katkıda bulunan bir uluslararası sosyal hizmet yaklaşımı önerilmektedir (Caragata ve Sanchez, 2015:

223). Ayrıca, Razack (2009), sosyal hizmet eğitimindeki derslerin sorun odaklı bir yaklaşımla bilgi sunmasından ziyade farklılıklarla uygulama gerçekliklerini göz önünde bulundurarak küresel bir bakış açısıyla derinlemesine anlamayı hızlandıracak ve geliştirecek şekilde bilgi donanımına ve tartışmalara yer vermesi gerektiğini vurgulamaktadır (Barner ve Okech, 2013: 1062). Çokkültürlülüğe ilişkin farkındalık, bilgi donanımı ve becerilerin gelişiminde farklılık eğitiminin önemli bir yordayıcı olduğu görülebilmektedir (Tesoriero, 2006: 129). Kültür, müracaatçının güçlü yanlarını ve sorunlarını anlamada, müracaatçı ile uzman arasındaki ilişkiyi düzenlemede ve müdahalelerin içeriğini şekillendirmede önemli katkılar sağladığından sosyal hizmet yardım sürecinin önemli bir bileşeni olarak sayılmaktadır (Hall ve Theriot, 2016: 40). Lee, Blythe ve Goforth (2009: 127) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde, öğrencilerin kültürel ve siyasi bağlamda yeterli bilgi donanımına sahip olmamalarından rahatsızlık duydukları görülmüştür. Buradan hareketle, Caragata ve Sanchez (2015: 236), Okech ve Barner (2014: 169) ve Tesoriero (2006: 128), dersin içeriğine ilişkin olarak küreselleşmenin etki ettiği insan ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması noktasında, sosyal hizmet uzmanlarının temel sorumluluklarını kapsamaları ve uluslararası odağı mesleki uygulamanın bir parçası olarak vurgulaması şeklindeki önerileri dikkati çekmektedir. Ders içeriğinde küreselleşme bağlamında, küreselleşmenin tarihi anlamından ziyade günümüzdeki daha dar anlamı, küresel sosyoekonomik eşitsizliklerle ilişkisi ve küreselleşme sürecinin farklı kültürler üzerindeki farklı etkilerine yoğunlaşılması gerektiği önerilmiştir (Barner ve Okech, 2013: 1073).

Dersin Alan Uygulaması Boyutu

İncelenen çalışmalar, kültürlerarası çalışma ile ilgili beceri kazanımında deneyimleyerek öğrenmeyi bir koşul olarak görmüşlerdir. Sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi bağlamında, öğrencilerin değişen dünyanın karmaşık yapısına hazırlanabilmesi için sadece sınıf içinde yürütülen derslerin yeterli olmadığı, teorik arka plan ve alan uygulamasının birleştirilmesi gerektiği görülmektedir (Small vd., 2015: 423). Uygulama örneklerinden biri olarak Block vd. (2016: 650), öğrencilerin katılımlı gözlem ve etnografi tekniklerini kullanarak müracaatçıların günlük yaşam deneyimlerini (giyim tarzları gibi) kültürel farklılıklar açısından değerlendirmelerini istemişlerdir. Bu çalışmayla, çokkültürlü yapı içinde mesleğe yeni başlayan ya da başlayacak olan sosyal hizmet uzmanlarını, müracaatçılarıyla olan etkileşimlerini ve hak savunuculuğunu, doktrinlerin nasıl etkileyeceğini tahmin edememeleri ve bu nedenle baskı ile ilişkili konuları yerinde tartışamamaları şeklinde tehlikeler bekliyor

olabileceğine dikkat çekerek alan uygulamasının önemini göstermeye çalışmışlardır. Çokkültürlü yapı içinde bireylerle ve gruplarla çalışmaya yönelik alan uygulamasını da içeren bir ders müfredatının öğrencilerin kültürel farkındalıklarının ve bilgi donanımlarının gelişmesinde etkili olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, sosyal hizmet eğitiminin çokkültürlülüğe uygun öğrenme yaklaşımlarını içermesi gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir (Hall ve Theriot, 2007: 267). Bununla birlikte, sosyal hizmet öğrencilerinin travmatik yaşam olaylarına müracaatçıların verdikleri yanıtları, dayanıklılık faktörlerini tartışarak yorumlaması ve bunun yanında, farklı kültürlere ilişkin müdahale yöntemlerinde yetkin olması ve müracaatçılarla birlikte iyileşmeyi ve gelişmeyi deneyimlemesi gerekmektedir (Bolea, 2012: 287). Alan uygulamasına yönelik raporlarında ise, öğrencilerin gözlemlerine dayanarak kültürel sembolleri (sanat eserleri, algıları, ifadeleri gibi) tanımlamaları ve bu kültürel sembollerin müracaatçıların güçlendirilmesinde nasıl rol aldıklarını genel olarak tartışmaları beklenmektedir (Hall ve Theriot, 2007: 262; 2016: 37; Osteen vd., 2013: 98).

Tesoriero (2006: 132) yaptığı çalışmada, Bennett (1993)'in kültürel duyarlılık modelini ele alarak ders içeriğinin dışlanmadan bütünleşmeye kadar devam eden süreçlerini değerlendirmiş ve bu dersin alan uygulamasına ait içeriğin çerçevesini sunmaya çalışmıştır. Kültürel yetkinliğin sağlanabilmesi adına anlaşılması gereken üç temel nokta bulunmaktadır. Bunlardan biri, kültürün sürekli değişen bir olgu olmasından dolayı kültürel açıdan yetkinlik, hiçbir zaman ulaşılabılır olmayacak, aksine değişimle birlikte yetkinlik düzeyi de değişime uğrayacaktır. İkinci nokta, kültürel yetkinlikle ilgili ulaşılması öngörülen yeterli düzey, diğer kültürlerin anlaşılması ve onlara değer verilmesinin yanında farklılıklarla çalışabilmeyi içermekte ve bu durum genellikle kültürel yorumlamayla yansıtılabilmektedir (Hall ve Theriot, 2016: 36). Kültürün yorumlanmasının nesnel çıktısı ise, çalışma sürecinin, açıklamaların ve farklı dünya görüşlerinin anlaşılmasında gösterilen çaba ile ölçülebilmektedir. Son nokta ise, kültürel yetkinlik kavramının olumlu bir olgu ve bu kavramın özelde, farklı kültürlerin etkileşimde görülen olumsuz etkilerle mücadele ile ilgili tartışmaları bir çatı altında toplaması gereken bir kavram olduğu ifade edilebilmektedir (Jani vd., 2016: 314).

Alan uygulaması için üniversitelerin uluslararası sivil toplum örgütleriyle anlaşmalar yaptıkları ve öğrencilere bu kurumlarda atanan eğitsel danışmanlarla süpervizyon desteği sunulduğu görülmektedir (Caragata ve Sanchez, 2015: 231). Ayrıca, bu kuruluşların öğrencilere yönetim, doğru ve etik karar verme ve müracaatçılara etkili hizmet sunumunun organize edilme süreçlerinin gözlemlene fırsatı sunacağı düşünülmektedir (Small vd., 2015). Okech ve Barner (2014: 65) tarafından yapılan

araştırma sonucunda, kampüs ortamından ziyade sosyal çevresiyle daha fazla vakit geçirerek kültürel farklılıklarla ilişki kurabilen öğrencilerin sadece kampüs ya da sınıf ortamında vakit geçiren öğrencilere göre kültürel yetkinlik noktasında, daha fazla bilgi sahibi olabildikleri ve gördükleri çokkültürlü yapı odağındaki derse yönelik algıladıkları öğrenme faydalarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Uygulamanın ölçme ve değerlendirme aşamasında ise, gerçek çıktıları uygunlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, eğitim çıktılarının ve uygulama davranışlarının her zaman benzer ve uyumlu olmayabilecektir. İyi bir sosyal hizmet uygulamasının kültürel yetkinliği içeren uygulama olduğu unutulmadan, öğrencilerin bu ders sonunda değerlendirilmesi için uygulama yaptıkları alanda müracaatçıların doğrudan görüşlerine başvurmak gibi farklı ölçme yöntemlerine başvurulması gerekmektedir (Jani vd., 2016: 320).

TARTIŞMA

Yürütülen bu sistematik derleme çalışmasıyla, öğrencilerin farklı kültürel özelliklere sahip müracaatçılarla çalışmalarını sağlayacak bir beceri kazanımına hizmet edecek bir kültürel yetkinlik eğitimi dersinin içeriğine yönelik genel çerçevenin çizilmesi amaçlanmıştır. İncelenen makalelerin bu çerçeveyi, teorik bilgi birikiminin doğru pencereden değerlendirilmesi ve bu eğitimin içinde mutlaka alan uygulamasının olması şeklinde çizdikleri görülmektedir. Teorik bilgi açısından farklı kültürlerle uygulamalar yürütmek sosyal hizmete yabancı olmayan bir alan olmakla birlikte mesleğin etik kodlarında geçen eşitlik, sosyal adalet, insan hakları, sosyal refah ilkeleriyle, ayrımcılık ve baskı karşıtı, bireyleri güçlendirme odaklı duruşuyla ve sosyal değişim amacıyla (Reamer, 2006: 49-51) birebir uyduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte, çalışmada da daha önce Zastrow'un atfı ile vurgulandığı gibi farklılıklara eşit hakların sunulması, sosyal adalete giden bir tarafı desteklerken her müracaatçıya aynı çerçevede uygulamaların sunulması her zaman istenen sonuçları veremeyecektir. Bu noktada, bireye özgü kültürel semboller ve özellikleri gözetmek için kullanmamız gereken anahtar kelime insan hakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ife (2001: 102), sosyal hizmetin insan haklarını bireyin kendi dünyasına ait özellikler ile sağlıklı bir topluma ulaşma amacı arasında bir bağ olarak kullandığını belirtmektedir. Birlikte yaşamın temel gerekliliklerinden olan saygı ve eşitlik, yine sosyal hizmet mesleğinin ayrımcılık karşıtı yapısını ortaya koymaktadır. Sosyal hizmete ait alanyazına bakıldığında, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok açıdan farklı olan ve risk altındaki gruplarla yapılan uygulamaların olduğu çalışmalar görülmektedir. Cankurtaran ve Beydili (2016: 156), sosyal hizmet müfredatında yer

alan ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının öğrencileri farklı gruplarla çalışmaya hazırladığını vurgulamış ve farklılıklara ilişkin önyargıların derslerde ele alınması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Buradan hareketle, sosyal hizmet eğitiminde yer alan bir kültürel yetkinlik dersinin teorik arka planının müfredatın içinde bulunan derslere uzak olmadığı söylenebilmektedir. Genel olarak toparlanacak olursa, sosyal hizmete giriş, sosyal hizmet etiği, baskı, ayrımcılık karşıtı, çokkültürcü sosyal hizmet gibi müfredatta yer alan temel derslerin kavramsal çerçevesinin genişletilerek ele alınması kültürel yetkinlik dersinin teorik arka planını oluşturabilecektir. Bunun yanında, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset gibi bilim dallarının kültürlerarası ilişkileri yordamaya olanak sağlayan yaklaşımlarının da yine bu dersin teorik bilgi donanımına eklenmesi gerekmektedir.

Çalışmalarda kültürel yetkinlik kazanımına ilişkin bir diğer nokta, öğrencilerin diğer kültürlerle ait sembolleri ve göstergeleri öğrenmelerinden ziyade öncelikli olarak kendi bireysel kültürel özelliklerine yönelik farkındalık geliştirmeleridir. Yan ve Wong (2005: 181), sosyal hizmet müdahalelerinde benliğin kullanımının önyargıları aşmak için bir teknik olabileceğini ve aynı zamanda benliğin kavramsallaştırılmasının uzman ve müracaatçı ilişkisinin getirdiği hiyerarşiyi ortadan kaldırarak özne-nesne ikilisine dönüştüreceğini böylelikle kültürlerarası sosyal hizmet uygulamasının daha somut anlamlar ve ilişkiler taşıyan bir iletişime sahip olacağını vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın Franklin (1989) tarafından "soul-searching¹⁰" olarak isimlendirildiğini ve genişletilerek uzmanın kültür, ırk, cinsiyet, ekonomik ve sosyal sınıflar açısından kendi deneyimlerini bireysel olarak derinlemesine değerlendirmesi gerektiği şeklinde ifade eden Barker (1999: 58), bu yolla uzmanın önyargılı tutumlar karşısında müracaatçının nasıl incindiğini anlayabileceğini savunmaktadır. Zengin (2016) çalışmasında, sosyal hizmet eğitim sürecinin müracaatçıların öznel gerçekliklerinden üretilen yerel bilgiye dayanması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, sosyal hizmetin bireyin biricikliğine dayandığı gerçeği bir daha vurgulanabilmektedir.

Dersin içeriğine yönelik elde edilen başka bir sonuç ise, alan uygulamasının kültürel yetkinlik eğitiminin tamamlayıcısı olmasıdır. Alanda öğrencilerin gerçek yaşam deneyimlerinden yola çıkarak müdahale planları hazırlamaları ve bunları raporlara dökmeleri beceri kazanımının temel noktalarından birini oluşturmaktadır. İncelenen makaleler alan uygulamasının öğrenci, süpervizör ve üniversite olmak üzere üç temel tarafının olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna göre, öğrenci beceri kazanımı noktasında, edindiği teorik bilgiyi kullanma fırsatını değerlendirirken üniversitenin de

¹⁰ Alanyazında Türkçe karşılığı bulunmamıştır.

özellikle sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği sağlayarak öğrenciye uygulama için uygun ortam hazırlaması beklenmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde ana bileşenlerden olan süpervizyon, öğrenci için teorik ve pratik bilgilerin bütünleştirilmesinde bir köprü ve danışmanlık görevi üstlenmektedir. Özet bir ifadeyle, temeli beceri kazanımına dayandığından dersin adı “kültürel yetkinlik eğitimi” olarak ifade edilmiştir. Sosyal hizmet eğitimin amacı ve mesleğin etik kodlarıyla doğrudan uyum sağlayan bu ders içeriğinin sınıf içi uygulamalar ve alan uygulaması olmak üzere iki temel koşulu görünmektedir. Teorik bilginin öğrenciye sunulmasının yanında, sınıf içi uygulamalarda aktif öğrenmenin gerekliliklerini yerine getirmenin, öğrencilerin öncelikli olarak benlik tanımını vurgulayan çalışmaların alan uygulamasında deneyimlemelerinin ve raporlama becerisinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların altı çizilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Göç hareketliliğinden sonra yerleşilen ülkedeki yaşam deneyimi bireyler için geçici olabileceği gibi kalıcı olarak da düşünülebilir. Girilen her farklı kültürde belli krizlerin ve sorunların yaşanması mümkün olmakla birlikte, isteğe bağlı ve planlı bir göç deneyimi yaşayan bireyler ile savaş ortamından kaçarak zorunlu ve ani bir hareketlilik yaşayan bireylerin ihtiyaçları ve yaşadıkları zorluklar birbirinden farklı olabilecektir. Göç, nedenleri belirlenerek ve sonuçları öngörülerek, insan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah ilkeleri gözetilerek hem göç eden birey hem de göç edilen toplumun bireyi açısından bütüncül bir şekilde ele alındığında, yönetilebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç politikalarının bir parçası olarak eğitimin de bütünleşik düşünülmesi ve sorunların çözümünde ve müdahalelerde etkililiğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Göç eden bireylerin ihtiyaçlarının insan hakları ve sosyal adalet bağlamında karşılanabilmesi için farklı gruplarla müdahale çalışmalarının sistemli bir şekilde kurgulanmış ve kazanımlarının ölçümlenebildiği bir kültürel yetkinlik eğitimi gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, sosyal hizmet eğitiminin güncel sosyal ve küresel sorunları takip ederek bu sorunları tanımlamaya ve çözüm üretmeye yönelik olarak teorik bilgi donanımını ve alan uygulamasını geliştirmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Türkiye’deki sosyal hizmet bölümlerinin müfredatı incelendiğinde, farklı gruplarla ya da kültürlerle çalışmaların eklendiği ana derslerin bulunduğu görülmektedir. Bu noktada, en temel önerilerden biri kültürel yetkinlik dersinin bağımsız bir ders olarak müfredata eklenmesi gerektiğidir. Ayrıca, mevcut müfredatlarda “Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet” ya da “Mültecilerle Sosyal Hizmet” gibi farklı isimlerle

sunulan derslerin amacının farklı kültürlerle sosyal hizmet uygulamalarına odaklanmak olduğu görülebilmektedir (bkz. Akarçay Ulutaş, Ustabaşı Gündüz ve Boz, 2019; Kırılıoğlu ve Tekin, 2019). Buna karşın, bu derslerin isimlerinde yer alan farklı statü tanımları, öğrenciye beceri kazandırma noktasında bütüncül bir bakış açısı sunamadığını ve yönlendirici bir etki yaptığını düşündürmektedir. Bu derslere ait içeriklerin esas olarak, sadece mültecilere ya da sığınmacılara odaklanmadığı bilinmektedir. Asıl unsur, farklı kültürel özelliklere sahip olma nedeniyle maruz kalınan ayrımcılık ve farklı hukuki statü tanımlarından kaynaklanan hak mahrumiyeti olmalıdır. Başka bir açıdan bakıldığında, Türkiye’de son dönemde nüfusu giderek artan Suriyeli bireylerin hukuki statü tanımları “geçici koruma” şeklinde yapılmıştır. Bu da mülteci ve sığınmacı tanımlamalarından farklıdır. Dolayısıyla, ana çatı bir kavram olan göçmen ifadesinin tercih edilmesi önerilmektedir. Örneğin Kırılıoğlu ve Tekin (2019) tarafından yapılan çalışmada sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı adaylarının Suriyeli sığınmacılar ile ilgili düşünceleri, yerel halkla ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda, sosyal hizmet uzmanı adaylarının Suriyeli sığınmacılara yönelik düşünceleri değerlendirildiğinde, sosyal hizmet mesleğinin en temel amacını ve rolünü nasıl yerine getireceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu nedenle özellikle sosyal hizmet müfredatında göçmen, sığınmacı ve mülteci gibi farklı kültürleri kapsayan konularını daha detaylı işlenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu noktada, bu çalışma kapsamında öneri olarak sunulan “kültürel yetkinlik eğitimi” dersinin daha geniş bir çerçeve çizdiği görülebilmektedir. Bu dersin sosyal hizmet öğrencileri arasında uygun görülen bir sınıf düzeyinde yürütülerek etkililiğinin ölçülmesi başka bir öneri olarak sunulabilmektedir.

Bu dersin içeriğinde farklı dezavantajlı durumların da tartışılması ve özellikle alan uygulamasında süpervizyon desteği ile öğrenciye müdahale imkânı sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Farklı kültürlerin bir arada yaşamasının temeline inildiğinde, çeşitli nedenlerle yaşanan göç hareketlilikleri görülmektedir. Bu tabloda, sosyal adalet, insan haklarına ilişkin yaşanabilen pek çok sorun görülürken sadece yetişkinler için hak savunuculuğunun yeterli olmadığı, bu hareketliliğin içinde çocuk haklarının da (bkz. Atasü Topçuoğlu, 2014) gözetilmesi ön plana çıkmaktadır. Farklı kültürel özelliklere sahip çocuklar bu gruplardan sadece birini oluşturmakla birlikte engelli, yaşlı, hamile, hasta bireylerle kültürel yetkinlik çatısı altında çalışılması, daha önce belirtildiği üzere göç olgusunun daha iyi yönetimini sağlayabilecektir. Bunun yanında, kültürel yetkinliğin bir beceri kazanımını işaret ettiği düşünüldüğünde, bu kazanıma yönelik somut çıktılarının elde edilebilmesi için çalışma içinde ele alınan

makalelerin kullandığı ölçüm araçlarının Türkçeye uyarlanarak alanyazına ve alan uygulamasına kazandırılmasının da değerli bir katkı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarçay Ulutaş, D., Ustabası Gündüz, D., Boz, A. N. (2019). Türkiye'deki Sosyal Hizmet Eğitiminde Kültürel Yetkinliğin İncelenmesi. Mehmet Dalkılıç (Ed.), *Academic Researches in Social Sciences and Humanities* içinde (9-32). Ankara: Gece Akademi.
- Akbaş, E. (2019). Sığınmacı ve göçmenlerle sosyal hizmetin kavramsal ve kuramsal temelleri. Filiz Göktuna Yaylacı (Ed.), *Kuramsal ve Uygulama Boyutları İle Türkiye'de Sığınmacı Mülteci Ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* içinde (51-64). Londra: London Press.
- Atalı Timmer, F. (2015). Kültürlerarası yetkinlik olanağı ve olanaksızlığı. *Die Gaste*, 38, 9.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar: yola çıkınca değişen hayatlar- bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25 (1), 89-107.
- Baker, K. A. (1999). The importance of cultural sensitivity and therapist self-awareness when working with mandatory clients. *Family Process*, 38(1), 55-67.
- Barner, J. R., Okech, D. (2013). Teaching Globalization to social work students: in and out of the classroom. *Social Work Education*, 32(8), 1061-1074.
- Bertera, E. M., & Littlefield, M. B. (2003). Evaluation of elektronik discussion forums in social work diversity education: a comparison of anonymous and identified participation. *Journal of Technology in Human Services*, 21(4), 53-71.
- Block, A. M., Rossi, A. N., Allen, C. D., Alschuler, M., & Wilson, V. B. (2016). Assessing cultural competence in a BSW student population. *Social Work Education*, 35(6), 643-658.
- Bolea, P. S. (2012). Cross- cultural service learning with native Americans: pedagogy for building cultural competence. *Journal of Teaching in Social Work*, 32(3), 284-299.

- Cankurtaran, Ö., Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Caragata, L., & Sanchez, M. (2015). Globalization and global need: new imperatives for expanding international social work education in North America. *International Social Work*, 45(2), 217-238.
- Council of Europe (2016). *Demokrasi Kültürü için Yetkinlikler: Kültürel Çeşitlilik Taşıyan Demokratik Toplumlarda Eşit Bireyler olarak Birlikte Yaşama, Yönetici Özeti*, Council of Europe Publishing, s. 7.
- Cross, T. L., Bazron, B. J., Dennis, K. W., Isaacs, M. R. (1989). *Towards a Culturally Compenent System of Care: A Monograph on Effective Services for Minority Children Who Are Severely Emotionally Disturbed*. Washington: CASSP Technical Assistance Center Georgetown University Child Development Center.
- Çivitci, N. (2014). Miville-Guzman evrensellik-farklılık yönelimi ölçeği kısa formu'nun türkçe'ye uyarlanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(15), 96-111.
- Gallina, N. (2011). Cultural Competencein Assessment and Social Work Interventions: Implications for Practice and Professional Education. Robert G. Malgady (Ed.), *Cultural Competence in Assessment and Intervention with Ethnic Minorities: Some Perspectives from Psychologyand Social Work* içinde (68-80). Danvers: Benthsm Books.
- Graneheim, U. H., Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112.
- Hall, J. C., & Theriot, M. T. (2007). An exploratory study evaluating the effectiveness of an innovative model for teaching multicultural social work education. *Journal of Teaching in Social Work* 27(3-4), 259-271.
- Hall, J. C., & Theriot, M. T. (2016). Developing multicultural awareness, knowledge and skills: diversity training makes a difference? *Multicultural Perspectives*, 18(1), 35-41.
- Healy, L. M. (1986). The international dimension in social work education: current efforts, future challenges. *Internatıonal Social Work*, 29, 135-147.

- Hendricks, C. O. (2013). The Multicultural Triangle of the Child, the Family and the School: Culturally Competent Approaches. Elaine P. Congress, Manny J. Gonzalez (Ed.), *Multicultural Perspectives in Social Work Practice with Families* (3. Baskı) içinde (54-74). New York: Springer Publishing Company.
- Ife, J. (2001). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*, New York: Cambridge University Press.
- Jani, J. S., Osteen, P., & Shipe, S. (2016). Cultural competence and social work education: moving toward assessment of practice behaviors. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 311-324.
- Joanna Briggs Enstitüsü Sistematik Derleme Rehberi. <https://wiki.joannabriggs.org/display/MANUAL/1.1+Introduction+to+JBI+Systematic+reviews>. Erişim Tarihi: 01.09.2019.
- Jongen, C., McCalman, J., Bainbridge, R., Clifford, A. (2018). *Cultural Competence in Health: A Review of the Evidence*. Singapore: Springer.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Kırloğlu, M., Tekin, H. H. (2019). *Sosyal hizmet uzmanı adaylarının Suriyeli sığınmacılara yönelik düşünceleri*. S. E. Dinçer, S. Sönmez, M. Bostancı, & E. Özçoban içinde, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler-2019* (s. 17-31). Ankara: Gece Akademi.
- Kitchenham, B. (2004). *Procedures for Performing Systematic Reviews*. Keele University Technical Report, Keele.
- Lalayants, M., Doel, M., & Kachkachishvili, I. (2014). Pedagogy of international social work: a comparative study in the USA, UK and Georgia. *European Journal of Social Work*, 17(4), 455-474.
- Lalayants, M., Doel, M., Kachkachishvili, I. (2015). Students' perceptions of international social work: A comparative study in the USA, UK, and Georgia. *International Social Work*, 58(1), 97-110.
- Lee, E. K. O., Blythe, B., Goforth, K. (2009). Teaching note: can you call it racism? An educational case study and role-play approach. *Journal of Social Work Education*, 45(1), 123-130.

- Lum, D. (2011). *Culturally Competent Practice: A Framework for Understanding Diverse Groups and Justice Issues* (4. Baskı). Belmont: Cengage Learning.
- Lundy, C. (2011). *Social Work, Social Justice and Human Rights: A Structural Approach to Practice* (2. Baskı). Ontario: University of Toronto Press.
- Mizrahi, T., Davis, L. E. (2008). *Encyclopedia of Social Work* (20. Baskı). Washington: NASW Press.
- Moher, D., Liberat, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-269.
- Okech, D., & Barner, J. R. (2014). MSW students' motivations for taking an international social work elective course. *Journal of Teaching in Social Work*, 34, 167-181.
- Osteen, P. J., Vanidestine, T. J., & Sharpe, T. L. (2013). Multicultural curriculum and MSW students' attitudes about race and diversity. *Journal of Teaching in Social Work*, 33(2), 111-128.
- Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü sosyal hizmet: eleştirel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 89-104.
- Perry, C., Tate-Manning, L. (2006). Unravelling cultural constructions in social work education: journeying toward cultural competence. *Social Work Education*, 25(7), 735-748.
- Reamer, F. G. (2006). *Social Work Values and Ethics* (3. Baskı). New York: Columbia University Press.
- Roberts, C. M. (2010). *The Dissertation Journey: A Practical and Comprehensive Guide to Planning, Writing and Defending Your Dissertation* (2. Baskı). Thousand Oaks: Sage Company.
- Rosen, D., McCall, J., Goodkind, S. (2017). Teaching critical self-reflection through the lens of cultural humility: an assignment in a social work diversity course. *Social Work Education*, 36(3), 289-298.
- Simmons, C. S., Diaz, L., Jackson, V., Takahashi, R. (2008). NASW cultural competence indicators: a new tool for the social work profession, *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 17(1), 4-20.

- Small, E., Sharma, B. B., & Nikolova, S. P. (2015). A pilot study evaluating students' interest in international social work education. *Social Work Education, 34*(4), 414-427.
- Swank, E., Asada, H., & Lott, J. (2001). Student acceptance of a multicultural education. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work, 10*(2), 85-103.
- Tesoriero, F. (2006). Personal growth towards intercultural competence through an international field education programme. *Australian Social Work, 59*(2), 126-140.
- Uman, L. S. (2011). Systematic reviews and meta-analyses. *J Can Acad Child Adolesc Psychiatry, 20*(1), 57-59.
- Uzunaslın, Ş., Gökçearslan Çıfci, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel etkinliği geliştirmenin önemi, *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30* (1), 213-230.
- Voss, R. W., Bolton, D. L., Rolly, H. F., Dente, C. L., Ingersoll, T. S., Bartholomew, J. (2015). A qualitative study of an international social work course in Germany: Using the EPAS core competencies and practice behaviors as the coding scheme. *International Social Work, 1*-11.
- Yan, M. C., Wong, Y. L. R. (2005). Rethinking self-awareness in cultural competence: toward a dialogic self in cross-cultural social work. *Families in Society, 86*(2), 181-188.
- Yılmaz, M. (2015). Diyaliz tedavisi olan hasta ve ailesinin bakımında transkültürel hemşirelik yaklaşımı. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 10*(1), 32-39.
- Yılmaz, S. H., Çalışkan, H. (2017). Hemşirelerde kültürel yetkinlik akışının iş performansına etkisi, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 13*, 127-149.
- Zastrow, C. H. (2009). *Social Work with Groups: A Comprehensive Workbook* (7. Baskı). Belmont: Cengage Learning.
- Zengin, O. (2016). Sosyal hizmet eğitiminde ikilem: Uluslararası sosyal hizmet eğitimi ve yerelleşme. İçinde: A. İ. Çoban, B. Karakuş, A. Özdemir, M. Z. Yanardağ ve M. C. Aktan (Eds.), 8. Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi Türkiye'de sosyal politikanın dönüşümü: Yerelleşme ve sosyal hizmetler (ss. 99-107). Ankara, Türkiye: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını - Yayın No: 28.

Mayda, F.A. (2020). Jane Addams'ın unutulmuş mirasını hatırlamak: sosyal hizmet uygulaması bağlamında sporun gücü ve potansiyeli üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1278-1306.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 30.11.2019
Makale Kabul Tarihi: 06.06.2020

JANE ADDAMS'IN UNUTULAN MİRASINI HATIRLAMAK: SOSYAL HİZMET UYGULAMASI BAĞLAMINDA SPORUN GÜCÜ VE POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Remembering the Forgotten Heritage of Jane Addams: An Evaluation on the Potential and Power of Sport in the Context of Social Work Practice

Fethi Anıl MAYDA*

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3828-8391

ÖZET

Tarihsel süreçte spor, çeşitli sosyal değişimlerin yarattığı problemlerin olumsuz etkilerinin giderilmesi ve çözümü amacıyla sosyal hizmet meslek ve disipliniinde kullanılmış bir uygulama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde spora ve sporun çeşitli sosyal sorunların çözümünde bir uygulama aracı olarak kullanılmasına ilişkin çeşitli eleştiriler olsa da gücü ve potansiyeline ilişkin de önemli kanıtların ortaya konduğu görülmektedir.

Sosyal hizmet bakış açısı, odağa alınan bireylerin, grupların ve toplumların güçlü yanlarına odaklanmayı vurgular. Bu sebeple bir uygulama aracı olarak sporun güçlü yönlerine ve potansiyeline odaklanmanın, sosyal hizmet öğretisiyle daha uyumlu olacağı ifade edilebilir. Bu derleme makale, sosyal hizmet mesleği ve disiplini için unutulmuş bir miras olan sporun bir uygulama aracı olarak güçlü yanlarını ve potansiyelini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için literatürde bu kapsamda yer alan güncel çalışmalar ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Spor, sosyal hizmet, sosyal hizmet uygulaması.

ABSTRACT

In the historical process, sport has emerged as a practice tool used in the social work profession and discipline in order to eliminate and solve the negative effects of the problems caused by various social changes. In the literature, various criticisms have been brought about sport and its use as a practice tool in solving various social problems. However, it is seen that important evidence about its power and potential has been revealed.

The social work perspective emphasizes the focus on the strengths of individuals, groups and communities that are focused. Therefore, it can be stated that focusing on the strengths and potentials of sports as a practice tool would be more compatible with the doctrine of social work. In this context, this review article aims to examine the strengths and potential of sports

as an practice tool, which is a forgotten heritage for the social work profession and discipline. In order to realize this aim, current studies in this context are discussed in the literature.

Key words: Sport, social work, social work practice.

GİRİŞ

2014 yılında Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) Genel Kurulu tarafından onaylanan tanımına göre sosyal hizmet (IFSW ve IASSW, 2014):

Sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alır. Sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır.

Uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmette çeşitli düzeylerde (mikro-mezzo-makro) planlanabilen uygulamalar temel anlamda odağa alınan bireyler, gruplar ve topluluklar üzerinde -onlar için değil, onlarla birlikte- bir değişim sağlamayı simgeler. Disiplinin ve mesleğin eklektik yapısı, değişim sağlama amacına yönelik planlanan uygulamalarda çeşitli teorilerin ve modellerin (Sheafor ve Horejsi, 2014; Teater, 2015) kullanılmasına olanak sağlar. Spor da sosyal hizmetin planlı değişim sürecinde bu teorilere ve modellere entegre edilebilecek araçlardan biridir.

Spor ve sosyal hizmet, ilk bakışta birbiriyle pek de alakası olmayan iki kavram olarak görülebilir. Ancak sosyal hizmetin repertuarına dikkatle bakılırsa sporla ilk kez yan yana gelişinin, mesleğin henüz ilk adımlarını attığı dönemde gerçekleşmiş olduğu görülür (Gems, Borish ve Pfister, 2008). Günümüzde bu ikilinin durumuna bakıldığında -ilk yıllardaki gibi- işbirliğinde olduklarından söz etmek mümkün değildir. Bu anlamda da literatürde çok az akademik çalışmaya rastlanmaktadır. Öyle ki, bu alandaki güncel çalışmalardan birine sahip olan Reynolds (2017), spor ve rekreasyonu "Jane Addams'ın Unutulan Mirası" olarak tanımlamıştır.

Sosyal hizmet akademisyenlerinin ve uygulayıcılarının bu mirası hatırlamaları, sporun gücünü ve potansiyelini uygulamaya yansıtma noktasında oldukça önemlidir. Spor ve sosyal hizmet ortaklığı, mesleğin ilk dönemlerinde olduğu gibi bir sistematik içerisinde ve amaçlı olarak kullanıldığında günümüz sosyal sorunlarının çözümünde önemli bir uygulama aracı olabilir. Literatürde spor ve sosyal hizmet alanında yer alan

derin boşluğun doldurulmasına yönelik bir katkı sağlaması için oluşturulan bu çalışmada Jane Addams'ın unutulmuş mirasının hatırlatılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın, spor ve sosyal hizmete ilişkin alan yazında daha çok girişimi beraberinde getirmesi ve uygulamada nasıl kullanılabileceğine dair bir fikir oluşturması beklenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak spor ve sosyal hizmetin tarihsel süreçteki yolculuğu ele alınmıştır.

SPOR VE SOSYAL HİZMET KESİŞİMİNİN TARİHSELLİĞİ

Literatürde, spor ve sosyal hizmet arasındaki kesişimin tarihi hakkında çok az şey belgelenmiştir ve kayıt altındadır. Ancak spor, mesleğin ilk yıllarından itibaren toplumsal değişimlerin (sanayi devrimi ve göç hareketleri gibi) yarattığı sosyal sorunların bireyler ve toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesinde kullanılan önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Azzarito, Munro ve Solmon, 2004).

Spor, sosyal hizmet mesleğini toplumla uygulama odaklı bir bağlamda ilerletmek için çok önemli katkılar sunmuştur ve bu birlikteliğin başlangıcı, Amerikan şehirlerinde önemli bir siyasi-ekonomik dalgalanma ve demografik değişim zamanına dayanmaktadır. 1880-1930 yılları arasında gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm süreci, İlerlemeci Çağ (Progressive Era) olarak adlandırılır. Bu yıllarda politikacılar, tıp alanındaki bilim insanları ve eğitimciler; bireysel yaşam koşullarını, sağlığı ve refahı iyileştirmek amacıyla fiziksel aktiviteyi savunmuşlardır (Azzarito, Munro ve Solmon, 2004).

İlerlemeci Çağ, hızlı endüstrileşmenin bir sonucu olarak göçmen popülasyonunda ani ve büyük bir artışın yaşandığı bir dönemdir. Birçok milletten göçmenin sanayileşmenin odağında bulunan Amerikan şehirlerine giriş yapması, göçmenlerin Amerikan kültürüne uyumu ve Amerikan vatandaşı kavramının yeniden tanımlanması konularının tartışılmasını gündeme getirmiştir. Bu tartışmaların en önemli çıktısı 1900'lerin başındaki Yerleşim Evi Hareketi¹ (Settlement House)'nin bir ürünü olan Hull House'tur (Kaya, 2017). Bu süreçte sosyal hizmet meslek ve disiplini için oldukça kıymetli bir rol üstlenen kişi ise sosyal hizmet öncüsü Jane Addams'tır

---

¹19. yüzyıl sonunda ABD'de endüstrileşmenin tetiklediği göçmen akınının şehirlerde yoğunlaşmasıyla yaşanan sosyal sorunlar karşısında, mevcut kültürel enstrümanların yeterli olmadığı bir dönemde, sosyal reform çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Kaya, 2017).

Avrupa'yı gezen ve Londra'da gecekondulu mahallelerde gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarını gözlemleyen Addams, 1889'da Şikago'ya döndükten sonra üniversite arkadaşı Ellen Gates Starr ile birlikte yoksul Avrupalı-Amerikalılara yardım ve eğitim sağlamak için Hull House'u açmıştır. Çoğu yerleşim yerinin tipik bir örneği olan Hull House bölgesi, 18 milletten yaklaşık 70.000 kişiyi bünyesinde barındırmıştır. Addams, çeşitli etnik azınlıklardan bireylerin Amerikan kültürüne uyumlarını sağlamak amacıyla oluşturduğu sosyal programlarına finansman sağlamak için önemli sosyal bağlantılarını kullanmıştır. Hull House, kapitalist sistemin aşırılıklarını sorgulayan, yardımsever zenginlerin desteğiyle programlarını ve olanaklarını genişletmiş, gençliği oyun alanlarına çekerek spor takımlarına fon yaratmıştır. Addams ve ekibi, açık havada spor yapmak için göçmen çocukları ve yetişkinleri gezilere götürmüştür. 1895'te düzenlenen bir organizasyonla Jane Addams Hull House Demeğine bağlı olan çocukların ve yetişkinlerin Illinois-Waukegan'daki Bowen Park'ta yaz tatilini geçirmeleri sağlanmıştır. Şikago'nun yoğunluğundan uzak bu doğayla iç içe ortamda, Hull House sakinleri tenis, yüzme, yürüyüş, basketbol ve beyzbol gibi sporlarla ve diğer açık hava etkinlikleriyle uğraştıkları sağlıklı bir boş zaman geçirme mekânı bulmuşlardır (Gems, Borish ve Pfister, 2008: 184-185). Reynolds (2017), Addams'ın spor temelli bu uygulamalarının, Amerikan şehri ve göçmenlerinin sosyal sorunlarını ele almak için bireyler, fiziksel alanlar ve programlar arasındaki etkileşimi kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Addams'ın spor odaklı sosyal hizmet uygulamalarını kullanmasının kilit noktası olarak 1884'te Toynbee Hall'de bulunduğu sıralarda Pierre de Coubertin² ile girdiği etkileşim gösterilebilir. Çünkü Addams, bu süreçte Toynbee Hall'da rekreasyonel programlamanın kullanılabilirliğine tanık olmuştur. Sonrasında ise Londra'da edindiği izlenimleri ve deneyimlerini Şikago'ya taşımıştır (Begum, 2012).

Jane Addams'ın fiziksel aktiviteyi ve sporu destekleyen anlayışı, kentlerde –hızlı endüstrileşme etkisiyle- ortaya çıkan sosyal sorunlara bir alternatif çözüm ve risk altındaki gruplara yönelik bir koruyucu-önleyici tedbir olarak tanımlanabilir. Bu anlamda spor ve oyun alanlarının yaratılması, ilk önce sanayileşme, genişleyen ekonomik fırsatlar ve göç nedeniyle kalabalık şehirlerin ortaya çıkması sorununa cevap vermiştir. Bu alanların yaratılmasındaki öncelikli amaç, çocukları ve gençleri sokaklardan uzak tutmak ve eğitilmeleri için güvenli alanlar sağlamaktır. Yani rekreasyonel spor programları, çocukların sokak çetelerinden ve kentin çeşitli

---

² Modern Olimpiyat Hareketi'nin kurucusu.

sorunlarından uzak, sağlıklı ve kendilerini ifade etmelerine olanak sağlayan etkinliklere katılmalarının bir yolu olarak görülmektedir. Addams buna ilişkin olarak bir kitabında spor ve rekreasyonun “çukurun kenarında dikkatsizce yürüyen gençleri felaketlerden koruyabileceğin”den söz etmektedir (Lumpkin, 1998; Addams, 1910: 351; akt. Reynolds, 2017).

Addams'ın çocukları ve gençleri çeşitli risklerden uzak tutmak ve onların sağlıklı gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla spora attığı değer, bir başka yerleşim evinin uygulamalarında ve söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Amerika'daki Yahudi göçmenlerin ahlaki, dini, fiziksel ve kentsel refahlarını desteklemek için kurulan bir yerleşim evi olan Şikago Hebrew Enstitüsü, Doğu Avrupalı göçmenlerin Amerikanlaştırılmasında, vatandaşlık, İngilizce, ticaret, yerli bilim, edebiyat, sanat, drama ve müzik gibi konularında geniş bir yelpazede dersler sunan önemli bir kurum olarak hizmet vermiştir. Aynı zamanda döneminin en iyi sportif bölümlerden birine sahiptir. 1908'den 1923'e kadar enstitü sportif bölümünün direktörü olan Harry Berkman'ın, enstitünün 1913 tarihli bir gazetesindeki yazısındaki “Zihni geliştirmek kadar bedeni geliştirmek de bizim dinimizdir. Erkekleri ve kızları kendine güvenen, bağımsız ve her şeyin merkezinde olacak şekilde eğitiyoruz.” ifadeleri, kurumun spora olan yaklaşımına işaret etmektedir. Kapsamlı spor alanları ve tesisleri ile enstitü, 1913'te 113.000'den fazla katılımcısı ile her yaşta kadın ve erkeği kendine çekmiştir (Gems, Borish, ve Pfister, 2008).

Mesleğin erken dönem uygulamalarının yanı sıra o dönemin profesyonel sosyal hizmet eğitimi de bir rekreasyon ve spor temelli programa dair eğitimi içermektedir. Hull House'ta öğrencilere sporun teknik yönleri (modern bir antrenörün rolü gibi) öğretilmiştir ve öğrencilerden şehirdeki yerleşim evlerinde ve rekreasyon merkezlerinde hizmet sağlamaları istenmiştir. Bu kurslara katılanların eş zamanlı olarak eğitici ve eğlenceli olan rekreasyonel programları kolaylaştıracak ve çocuklara yönelik bakım becerilerini güçlendirecek beceriler kazanmaları da beklenmiştir. Bu bağlamda öğrencilere verilen eğitimdeki temel vurgu, öğrencilerin çocuklarla nasıl çalışacaklarını anlamalarının ve spor programlarının yürütülmesinde kullanılan teknik becerilerin önemidir (Reynolds, 2017: 15). Spor ve rekreasyonun sosyal hizmet müfredatındaki ilk ayak izi ise 1918 yılı müfredatı bülteninde yer almaktadır ve müfredat içeriğinde ise bu alanda çalışmak isteyen sosyal hizmet uzmanları için bir sertifika programı açıklanmaktadır (Begum, 2012).

Jane Addams'ın ilerlemeci çağ boyunca gerçekleştirdiği çalışmalarına ek olarak spor, sosyal hizmetin odaklandığı sosyal adaletsizlikleri ele almak için güçlü bir platform görevi görmeye devam etmiştir. 28 Ağustos 1945'te Jackie Robinson (beyzbolcu), Amerika'da beyzbol ligine (Major League Baseball) imza atarak renk bariyerini kırmıştır. Bunu daha sonra İspanyol süperstarı Roberto Clemente'nin lige giriş yapması izlemiştir. Buna ek olarak Tommie Smith (olimpiyat atleti), John Carlos (olimpiyat atleti), Muhammed Ali (boksör), Billie Jean King (tenisçi), Megan Rapino (futbolcu), Colin Kaepernick (Amerikan futbolu oyuncusu) ve LeBron James (basketbolcu) gibi sporcular ırk, cinsiyet, cinsel yönelim ve diğer sosyal aktivizm unsurlarını çevreleyen konuları ele almaya devam etmiştir. Sosyal adaletsizliklere karşı sadece sporcular bireysel olarak karşı durmamıştır. Irk, oyun koşulları ve eşit ücret konularında savunuculuk yapan takımların (Grambling Eyaleti ve Missouri Üniversitesi) ve liglerin (Amerikan Ulusal Hokey Ligi ve Amerikan Ulusal Basketbol Ligi) de bir geçmişi vardır (Moore ve Gummelt, 2018: 15).

1960'lı yılların sonuna doğru gelindiğinde ise ABD'de gençlere yönelik bir ulusal spor programı, sosyal hizmeti içine alacak şekilde oluşturulmuştur. Ulusal Gençlik Spor Programı (NYSP) adı verilen bu program Ulusal Üniversite Spor Birliği (NCAA), ABD Sağlık ve İnsani Hizmetler Bakanlığı (HHS), Çocuklar ve Aileler İdaresi ile toplam 172 kolej ve üniversitenin ortaklığında geliştirilmiştir. Bu program temelde üniversitelerde ve kolejlerde yer alan genç bireylere spor eğitimi ve diğer eğitim faaliyetleri için fırsatlar yaratmıştır. 1992 yılında NYSP yaz programı 10 ve 16 yaşları arasında 70.000'den fazla çocuğa hizmet vermiştir. Ayrıca program, ülke genelinde 151 ilde ve 44 eyalette çeşitli projelerle yer almıştır. NYSP'nin odağında ise bireysel sağlığı, pozitif sosyal etkileşimi ve bireyin öz saygısını desteklemenin bir aracı olarak spor eğitimi ve fiziksel aktivite bulunmaktadır. Program, spor eğitimini beslenme, sorumluluk bilinci ve madde kullanımını önleme gibi yaşamsal becerilerin öğretimi ile birleştirmiştir. Yüzme, basketbol, futbol, golf, tenis ve atletizm gibi spor aktivitelerine katılma imkanı sağlanan programın katılımcı kitlesi ise genel olarak düşük gelirli ve ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerden gelen genç bireyler olmuştur. Bu bağlamda tarihsel süreçte yerel NYSP projeleri ile kolej ve üniversitelerin kaynaklarının yerel halka daha iyi hizmet sunulması ve özellikle de gençlere yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (NYSP, 1992). Gill, Rowan, ve Moore (2017)'a göre ilerleyen dönemde NYSP programlarına benzer spor programları, toplum temelli ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarla sosyal hizmet çabalarının bir parçası olacaktır.

1980'lerin ortasında sporun suçla mücadelede kullanılmış olduğu görülmektedir. Gece Yarısı Basketbolu (Midnight Basketball) adı verilen program Washington'un banliyölerinde başlamış ve ülke genelinde 50 ilde uygulanmıştır. 17 ile 26 yaşları arasındaki yetişkin bireyler programın genel hedefidir ve program sokaklarda suçun en yoğun olduğu saatler olan 22.00-02.00 saatleri arasında faaliyet göstermektedir. Tarihsel süreçte çocuk ve gençlere odaklanan spor sosyal hizmeti bu kez yetişkin nüfusla daha net bir bağlantı sağlamıştır (Shogren, 1994).

Spor, sosyal hizmetin hedeflediği daha makro amaçlara da hizmet etmiştir. Bu bağlamda 20. yüzyılda ayrımcılığa ve ırkçılığa son verme çabalarının en dikkat çekici isimlerinden biri olan ve sporu ırkçılığa karşı büyük bir silah olarak gören Güney Afrikalı aktivist ve politikacı Nelson Mandela'ya ayrı bir parantez açmak gerekir. O, insanları birleştirmek ve ülkesinin uluslararası imajını yeniden tanımlamak için sporu bir araç olarak kullanan ilk küresel lider olarak gösterilebilir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Güney Afrika'da spor türlerine ilişkin ırksal bir ayırım mevcuttur ve "Futbol siyahların, ragbi ise beyazlarındır" anlayışı söz konusudur. 1995 yılı Ragbi Dünya Kupası finali sırasında sahaya milli forma ile inışı bu anlamda hafızalardan silinmeyecek bir anı oluşturmaktadır. Bu girişimle birlikte sporu kullanarak halkına önemli bir mesaj vermiştir (Bond, 2013).

Tarihsel süreçte Türkiye'de spor ve sosyal hizmetin kesişimine bakıldığında ise karşımıza bir kurumsal yapı olan -eski adıyla- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Gençlik ve Spor Kulübü çıkmaktadır. 1986'da kurulan bu kulüp, devlet korumasında bulunan gençlerin ve çocukların spor yoluyla desteklenmesi amacını taşımıştır. 2011 yılında -eski ismiyle- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasından sonra Aile ve Sosyal Politikalar Gençlik ve Spor Kulübü adını almış; 2015 yılında ise sadece çocuk ve gençlere yönelik değil, bakanlıktan hizmet alan tüm gruplara yönelik faaliyetler yürütecek şekilde mevzuatını genişletmiştir. Bu bağlamda kulübün amacı "başta sosyal hizmet desteğine ihtiyaç duyan bireyler olmak üzere, çocuk, engelli, yaşlı, kadın ve gençlere yönelik her türlü spor faaliyetleri yapmak, sporcu yetiştirmek, gençlik faaliyetleri düzenlemek, spor müsabakaları düzenlemek ve katılmak, böylece bireyleri topluma yararlı bireyler haline getirmek, projeler yapmak, resmi ve sivil kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmak" olarak belirlenmiştir (AÇSHB, 2015).

Türkiye'de sporu sosyal hizmetin temel alanları bağlamında ele alan akademik çalışmalara bakıldığında bunların büyük çoğunluğunun spor bilimleri, sağlık bilimleri,

sosyoloji, işletme, spor ve beden eğitimi öğretmenliği gibi disiplinlere ait olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda; sporun cinsiyet analizi, önyargıları ve ayrımcılığı kapsamında değerlendirilmesi (Koca, 2006; Koca ve Arslan, 2010; Yüksel, 2014; Kara ve Yıldırım, 2011; Çelik ve Yenilmez, 2019), bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının ve fiziksel aktivite düzeylerinin obezite durumları ile ilişkisi (Göger, Cingil ve Ören, 2019), otizmli çocuklarda düzenli spor eğitiminin bu çocukların bireysel becerileri üzerindeki etkileri (Odabaş, 2016), spor yapan terör gazilerinin sosyalleşme düzeyleri (Karaçoban, 2019), yerel yönetim hizmetleri bağlamında spor ve rekreasyon politikaları (Zengin ve Öztaş, 2008; Uçar, 2015; Atalay, Korkmaz ve Yücel, 2016; Mumcu, 2018; Uçar ve Şemşit, 2019), dezavantajlı grupların sportif etkinliklerle sosyal uyumlarının sağlanması (Çeviker, Mumcu, Şekeroğlu ve Bayrak, 2018), parçalanmış aileye sahip gençlerin sosyalleşmelerinde sporun etkisi (Kılıç ve Arslan, 2018) gibi konular ele alınmıştır. Sporun sosyal hizmet bakış açısıyla ele alındığı çalışmaların ise az sayıda olduğu ve son birkaç yılda oluşturulduğu ifade edilebilir. Bu çalışmalarda; dezavantajlı koşullardaki bireylerin spor etkinliklerine katılımlarının bireylerin hayatlarına yansımaları (Aykara ve Albayrak, 2016), kurumsal bakım ve rehabilitasyon sürecinde sporun önemi (Aydın, Gül ve Aydın, 2018), futbol altyapılarında çocuklara yönelik şiddet (Mayda, 2019), Türkiye ekseninde sporda uluslararası çocuk koruma programları (Aydın ve Gül, 2019) ve spor sosyal hizmeti bağlamında sosyal hizmet uygulayıcılarının rolü (Aydın, 2020) gibi konuların ele alındığı görülmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalara ek olarak bazı güncel projeler aracılığıyla da sporun sosyal hizmetin çalışma alanları ile kesiştiğini görmek mümkündür. Bunlardan biri olan "SODES Sporun Yıldızları Projesi" (ÇÜHM, 2014), dezavantajlı bölgelerdeki genç bireylerin ve çocukların spor aracılığıyla topluma kazandırılması amacıyla oluşturulan projelerden biridir. Bir diğeri, uluslararası mevzuatta toplumsal cinsiyet eşitliği için geliştirilmiş standartların Türkiye'deki mevzuat düzleminde ve politikalarda içerilmesine, bu alandaki sorunların belirlenmesine ve izleme göstergelerinin geliştirilmesine yönelik bir proje olan "Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi"dir (Koca, 2018). Literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğunda olduğu gibi bu projeler de sosyal hizmet dışındaki disiplinlerce geliştirilmiştir. Bunların dışında "herkes için spor" anlayışıyla oluşturulmuş ve bireylere sağlıklı yaşam için spor yapma alışkanlığını kazandırma, çocukların fiziki ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunma amaçlarını taşıyan "TMOK Aktif Çocuklar Spor Okulları Projesi", "Herkes için Spor Günleri" ve

“Hareketteyiz” gibi projeler de mevcuttur (TMOK, 2016; Herkes için Spor Federasyonu, 2018).

BİR UYGULAMA ARACI OLARAK SPORA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Literatürde spora ve sporun bir uygulama aracı olarak kullanımına yönelik çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Potansiyelini incelemeden önce eleştirileri göz önünde bulundurmak, sporun bir uygulama aracı olarak nasıl kullanılması gerektiğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Ekholm (2013), spora yönelik eleştirel literatürü incelemiş ve altı tespitte bulunmuştur. Buna göre, (1) literatür, sporun suçun temelleri olarak kabul edilen yoksulluk, işsizlik ve sosyal refah kesintileri gibi -yani kaynağı yapısal koşullar olan- sosyal sorunları azaltmadığını ileri sürmektedir. Dahası, spora olan inancın sosyal sorunların yapısal açıklamalarını gizlediğini ve toplumda suçun temellerini yeniden oluşturan yapılarda da meşrulaştırdığını belirtmektedir. (2) literatür, spor organizasyonlarının öncelikle sporla ilgilendiğini ve bu nedenle de sporun bir sosyal hizmet uygulaması olmadığını vurgulamaktadır. (3) literatüre göre spor uygulamaları temel olarak ekonomik ve sosyal açıdan ayrıcalıklı olan çevrelerdeki gençleri çekmektedir. Spor organizasyonlarının dışlanmış gençlere ulaşma konusundaki ilgisine ve imkânlarına yönelik abartılı bir inanç vardır. Ekholm’a göre bu durum sporun savunmasız ve risk altında olan tüm gençliğe ulaşılabilir olduğu argümanının doğruluğunu sorgulamaktadır. (4) literatür, spordaki rekabeti ve sıralanma/dereceleme durumunu bir problem olarak tanımlamaktadır. Çünkü rekabetin mantığı ve değerleri spordaki diğer idealleri domine etmektedir ve dışlıyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda bireyin başkalarını yenme dürtüsü, sıralanmayı, dereceleme ve seçilmeyi hedefleyen uygulamalara yol açabilmektedir. (5) literatür, sporun erkeklik idealleriyle bağlantılı olarak şiddet ve meydan okumayı ritüelleştirdiğini ve meşrulaştırdığını vurgulamaktadır. Ayrıca araştırmalar, özellikle güce dayalı sporların bireylerin spor ortamının dışında devreye sokabilecekleri agresif becerileri ve davranışları edinmelerine yol açabildiğini göstermektedir. Bu bağlamda literatürdeki çalışmalarda sporda şiddetin tüm türlerinin yer aldığı görülmektedir (Brackenridge ve Fasting, 2002; Gervis, 2009; Gervis ve Godfrey, 2013; Fasting, Huffman ve Sand, 2015). (6) literatür, spor yoluyla sosyal açıdan paylaşımda bulunma inancının sıklıkla abartıldığını, sporda edinilen değerlerin ve becerilerin otomatik olarak daha geniş bir topluma aktarılmadığını ifade etmektedir (Ekholm, 2013).

Sporun araçsal kullanımına getirilen bazı eleştiriler ise makro hedeflerine yöneliktir. Bu bağlamda literatür, kalkınma için sporun açıkça eşitsizliklere yönelik toplumsal değişiklikler getirecek şekilde tasarlanmadığını belirtmektedir ve bu bağlamda spor temelli politika ve programları seferber etme sürecinde yer alan sosyal ve politik güce dikkat çekmektedir (Hartmann ve Kwauk, 2011). Buna ek olarak, uluslararası kalkınma kavramının kapsamının belirsiz olduğu ve kalkınma için spor savunucularının geleneksel kalkınma girişimlerinin hatalarını göz önünde bulundurmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Black, 2010). Ayrıca sporun politik ve kurumsal yapılarının, kalkınma gündeminin ve önceliklerinin yereli görmeyecek şekilde bağışçılar tarafından belirlenme eğiliminde olduğuna işaret edilmektedir (Nicholls, Giles ve Sethna, 2010). Literatür, Paulo Freire'nin öğretilerinden hareketle kalkınma ve barış için spor uygulayıcılarına önemli bir tavsiye sunmaktadır. Buna göre uygulayıcıların, eşitsizlik tarihine ve politikasına "aktif ve eleştirel bir şekilde dahil olan" pedagojik bir pozisyon almalarını önermektedir (Spaaij ve Jeanes, 2013).

Bir başka akademik tartışma, bir müdahale biçimi olarak ya da vatandaşları ekonomik, politik ve ahlaki açıdan topluma katkıda bulunma kabiliyetlerine göre sınıflandırmanın bir aracı olarak sporun kullanılmasını eleştirme eğilimindedir (Parker vd., 2017: 2). Kabul görmüş vatandaşlık biçimlerini kuluçkalamayı amaçlayan spor temelli girişimler iyi niyetli amaçlara sahip olsa da bazı eleştirel bilim adamları, bu tür programların egemen yönetim biçimi olarak neoliberalizmin yaygın yükselişini sürdürdüğünü, güçlendirdiğini ve pekiştirdiğini belirtmişlerdir (Silk ve Andrews, 2008; Winlow ve Hall, 2013). Ayrıca spor temelli uygulamaların "sorunlu" insanları "sorumlu" vatandaşlara ve "sorunlu" yerleri ise aktif tüketim alanlarına dönüştürmek için nasıl uygulandığını göstermişlerdir (Paton, Mooney ve McKee, 2012). Harvey (2005)'in de vurguladığı üzere, neoliberalizm her şeyden önce egemen sınıflar için bir sınıf projesidir. Bu bağlamda, sporla ilgili mevzuatın gizli bir gündemi -yani alt sınıfların sosyal kontrolünü- taşıdığı ifade edilmektedir (Hylton ve Totten, 2007).

Küreselleşen dünyanın hâkim politika anlayışı olan neoliberalizmin tüm hayatımızı şekillendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, sporun da bu hâkim anlayışın talep ettiği özneler (Han, 2019) yaratmada bir araç olarak kullanılma riski taşıdığı unutulmamalıdır. Buna ilişkin olarak Carr (1991), spor temelli uygulamaların genellikle itaatkâr ve pasif vatandaşlar yaratmada uygun bir mekanizma olarak kullanıldığını belirtir. Westheimer ve Kahne (2004) tarafından yapılan çalışma, bu düşünceyi desteklemektedir. Çalışmada, sportif etkinliklerden sorumlu kişilerden "iyi bir vatandaş" olarak tanımlanan bir bireyin özelliklerini listelemeleri istenmiştir.

Sorumluların cevaplarında “dürüst”, “diğerleri için sorumluluk alan”, “pasif değil aktif katılımcı olan”, “kamu sorunlarının çözümünde yer alan”, “demokrasi konusunda eğitilmiş ve ülkeye sadık olan” ve “gerçeklere dayalı kararlar verebilen” gibi özelliklerin yer aldığı görülmektedir.

Yukarıda yer verilen eleştirilere karşın literatürde sporun gücünü ve potansiyelini vurgulayan çalışmalar (Bailey, 2005; Lawson, 2005; Gould ve Carson, 2008; Kelly, 2011; Spaaij, 2012; Parker, Meek ve Lewis, 2014; Simard, Laberge ve Dussecult, 2014; Brosnan, 2017; Morgan ve Parker, 2017; Alrababa'h, Marble, Mousa ve Siegel, 2019) da mevcuttur. Fakat bunların çok azı sosyal hizmet odağında ele alınmıştır. Sosyal hizmet bireylerin, grupların ve toplumların güçlü yönlerine odaklanarak mesleki uygulamalar kurgular. Bu bağlamda bir uygulama aracı olarak sporun güçlü yönlerine ve değişimi sağlama potansiyeline odaklanmanın, sosyal hizmet bakış açısıyla daha çok örtüştüğü ifade edilebilir.

BİR UYGULAMA ARACI OLARAK SPORUN GÜCÜ VE POTANSİYELİ

Çalışmanın bu bölümünde sosyal hizmet uygulamalarında kullanılabilecek bir araç olarak sporun gücü ve potansiyeli, ilgili literatürden hareketle tartışılacaktır. Bu bağlamda sporun sosyal hizmet uygulamalarında nasıl kullanılabileceğine ve nasıl konumlandırılması gerektiğine ilişkin bir fikir oluşturması hedeflenmektedir.

Sosyal hizmet alanlarında kullanımına geçmeden önce, sporun kendine has gücüne ve potansiyeline değinmek önemlidir. Spora katılımdan elde edilecek çeşitli faydalar vardır. Spor, biyolojik sağlığın iyileştirilmesine ve buna yönelik risklerin (kardiyovasküler hastalıklar, felç, tip 2 diyabet ve kanser gibi) azaltılmasına katkıda bulunur. Buna ek olarak vücut ağırlığı ve kompozisyonuna, hipertansiyona, kireçlenmeye, bel ağrılarına ve kas-iskelet yapısına olumlu etkiler sağlar. Beden imgesinin ve ruh sağlığının iyileştirilmesine yardım ederek depresyon riskinin ve kaygı düzeyinin azaltılmasına ve bilişsel işlevselliğin sağlanmasına katkıda bulunur. Bu anlamda psikolojik sağlığa olumlu faydalar sağlar. Yaşam kalitesinin artırılması için eğitim, istihdam, kişisel beceriler, sosyal içermeye, uyum ve zararlı-riskli davranışların azaltılması ile bağlantılı soyolojik faydaları da vardır (Paylor, 2010). Yapılan meta-analitik incelemeler, düzenli sportif faaliyette bulunmanın depresyon, stres ve anksiyete ile ters ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan fiziksel olarak aktif olmak, bilişsel işlevsellik ile pozitif yönde ilişkilidir. Düzenli fiziksel aktivite canlılığı artırır, her yaş ve cinsiyet için olumlu duygusal etkiler yaratır (Williams ve Strean, 2006). Sporun bireylerin fiziksel, psikolojik-duygusal, sosyal ve entelektüel

gelişimlerine yönelik olumlu potansiyel etkileri bulunmaktadır. Olumlu spor deneyimlerine sahip olmak bireylerin toplumun yetkin, kendine güvenen ve bağlantılı, üyeleri olarak ortaya çıkmalarına yardımcı olur (Fraser-Thomas, Cote ve Deakin, 2005).

Spora katılım, bir uygulama aracı olarak kullanıldığında ise savunmasız, risk altındaki ve diğerlerine göre daha dezavantajlı konumda bulunan bireylerin, grupların ve toplumların benzersiz problemlerini çözmede kolaylaştırıcı olabilir. Bu bağlamda spor, spor dışı hedeflerle (güçlendirme, içerme, eğitim vb.) birleştirildiğinde mikro-mezzo ve makro düzeylerde değişim için katkı sağlayabilir. İlgili literatür incelendiğinde sporun, güçlendirmeye, suç davranışı sergileyen bireylere, sosyal içermeye ve uyuma yönelik uygulamalarda ve programlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle sporun gücü ve potansiyeli çalışmanın devamında bu alt başlıklarca incelenmiştir.

Güçlendirme ve Spor

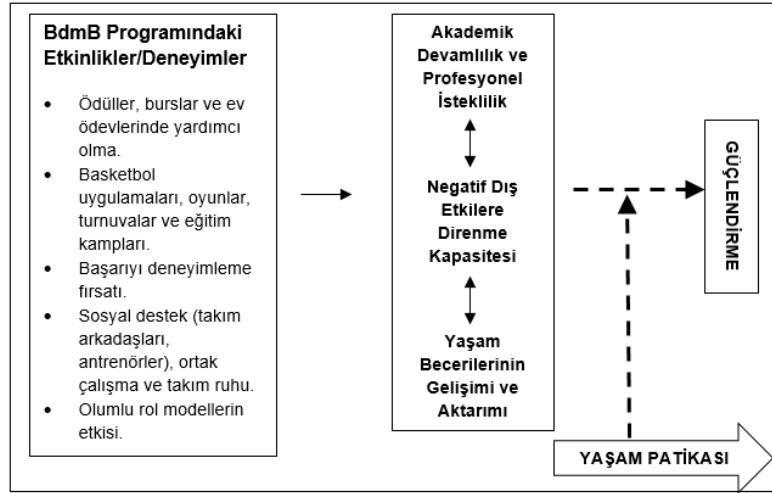
Thompson'ın da ifade ettiği üzere güçlendirme, bireyler için ya da bireylere değil, bireylerle birlikte yapılan bir şeydir. Yani işbirliği içinde olmayı ve odağa alınan bireylerin, grupların ve toplulukların aktif katılımını gerektirir. Dahası; bir zorlamayı değil, istekliliği ifade eder (Thompson, 2013: 43). Bu bağlamda spor, bireylerin aktif katılımında bulunduğu bir süreç olarak düşünüldüğünde ve spor dışı hedeflerle birleştirildiğinde, güçlendirmeye yönelik uygulamalarda bir kolaylaştırıcı işlevi görebilir. Ayrıca güçlendirmenin tüm düzeylerine (kişisel, kültürel ve yapısal) de entegre edilebilir. Güçlendirme ve sporu içeren uygulamalara ve hizmet modellerine bakıldığında kız çocuklarına, yoksulluktan ve savaştan etkilenen çocuklara, kadınlara, mültecilere ve göçmenlere yönelik geliştirilmiş çeşitli programlar ve girişimler olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde güçlendirme bağlamında sporun gücü ve potansiyeli, bu gruplara yönelik uygulama ve program örneklerinden hareketle ele alınmıştır.

Spor, bireylerin güçlenmelerini destekleyen ve böylece yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarına yardımcı olacak becerileri geliştirmelerine olanak sağlayan bir uygulama aracı olarak kullanılabilir. Bazı dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları çalışmalarda sporun bireylerin güçlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu oluşumlar son 15-20 yılda çok hızlı bir şekilde büyüyen ve böylece dünya genelinde spor temelli -sporun daha geniş ve sportif olmayan hedeflerini takip etmek için bir uygulama aracı olarak kullanımını içeren- faaliyetlerde bulunan organizasyonlardır. Bu organizasyonlar, oluşturdukları programlarca farklı alanları

odağına almaktadırlar. Örneğin “Women Win” (2007), toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, cinsel sağlık-üreme sağlığı ve haklarına erişim, ekonomik güçlendirme konularında çalışmaktadır. “Women’s Sports Foundation” (2016), kız çocuklarının güçlendirilmesi ve refahı konularına ağırlık vermektedir. “Right to Play” (2017) ise mülteci, göçmen, yoksulluktan, hastalıktan ve savaştan etkilenen çocukların korunması, eğitilmesi ve güçlendirilmesi alanlarında spor temelli çalışmalar yürütmektedir. Organizasyonların gerçekleştirdikleri uygulamalardan elde edilen sonuçlar ve bunların hedef gruplara yansımaları, sporun önemli değişimler yaratmadaki potansiyelini vurgulamaktadır. Organizasyonların ve spor temelli programlarının önemli bir kitleye ulaştıkları ve hedefledikleri alanlarda olumlu sonuçlar yarattıkları görülmektedir. Örneğin Mali’de Right to Play programı öğretmenlerinin %96’sı sınıfta her gün kız çocuklarının seslerini duyurmalarına olanak sağlamaktadır. Tanzania’da bu programdaki kız çocuklarının %59’u 18 aylık eğitim sürecinden sonra istenmeyen cinsel ilişkiye hayır diyebileceğini düşünmektedir. Programdan önce bu oran sadece %13’tür. Burundi’de Right to Play programındaki çocukların %83’ü barış inşası ve çatışma çözme becerilerini önemli ölçüde arttırmıştır. Uganda’da Right to Play programındaki çocukların %91’i HIV virüsünün bulaşmasına yönelik hangi önlemleri alabileceğini bilmektedir (Right to Play, 2017).

Sporun güçlendirme çalışmalarında kullanımı uluslararası örgütlerin uygulamalarının dışında literatürde yer alan araştırmalarda da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, endüstrileşmiş toplumlarda yetersiz hizmet alan kesimlerin spor aracılığıyla güçlenebileceği düşüncesine katkıda bulunmak amacıyla yapılan bir çalışma, sosyal hizmet ve spor kombinasyonunun güçlendirme sürecine potansiyel katkısını vurgulamaktadır. Çalışmada risk altındaki gençlere ulaşmak ve onların kişisel ve sosyal gelişimlerini teşvik etmek için takım sporu olan basketbolu kullanan bir psikososyal uygulama programının etkisi değerlendirilmektedir. “Bien dans mes Baskets” (BdmB) olarak ifade edilen bu program, “Spor+” (sport plus) olarak adlandırılan programlardandır. Programın amacı, gerçekleştirilen grup çalışmalarıyla gençlerin okuldan ayrılmalarını, sosyal dışlanmalarını ve suça sürüklenmelerini önlemektir. Sporcu-öğrencilere akademik destek de sunan programın yürütücüleri ise antrenör-sosyal hizmet uzmanlarıdır. Çalışmada güçlendirme süreci, özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinden gelen kız çocukları arasında, bireysel düzeyde odağa alınmıştır. Çalışma sonucunda spor temelli güçlendirme gelişim sürecine ilişkin önemli göstergelerle karşılaşılmıştır ve yazarlar bu doğrultuda çalışma katılımcılarının

güçlendirme gelişimini etkileyen faktörleri şekil 1'deki gibi sunmuşlardır (Simard, Laberge ve Dussecult, 2014).

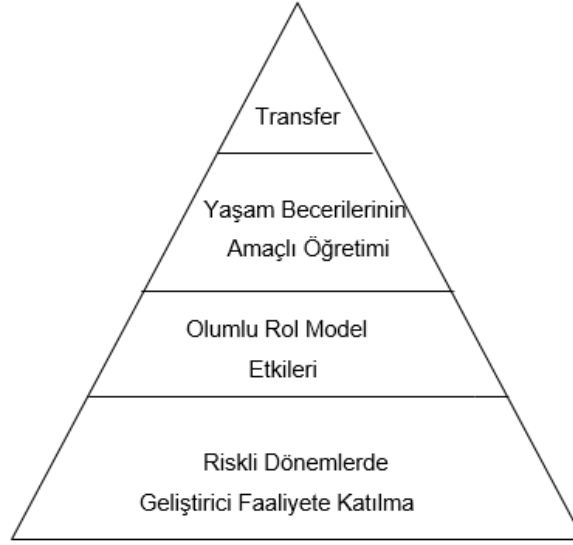
Şekil 1. Güçlendirme Gelişim Süreci (Simard, Laberge ve Dussecult, 2014: 6).

Çalışmanın sonuçları gençlerin programa katılımları aracılığıyla elde ettikleri olumlu deneyimlerin akademik istekliliklerine, devamlılıklarına ve doğru seçimler yapabilme kapasitelerine katkı sağladığını göstermektedir. Buna ek olarak çalışmada, programa katılımın gençlerin hayatları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarına ve hassas durumlarda (negatif dış etkiler) daha iyi kararlar vermelerine yardımcı olduğu ve yaşam becerilerinin (stres yönetimi, zaman yönetimi, problem çözme, duygu kontrolü, sorumluluk, iletişim, liderlik, takım çalışması, iş ahlakı ve dakiklik) geliştirilmesini desteklediği belirtilmektedir. En önemlisi de sonuçlar, sporun araçsal kullanımıyla geliştirilen becerilerden bazılarının program sürecinde ve sonlandıktan sonra spor dışındaki bağlamlara aktarıldığına işaret etmektedir (Simard, Laberge ve Dussecult, 2014).

Hatırlanacağı üzere spor yoluyla öğrenilen becerilerin spor dışı alanlara çoğunlukla aktarılamadığı argümanı (Ekholm, 2013) literatürde spora ve spor temelli uygulamalara yöneltilen eleştirilerden biriydi. Bu bağlamda güçlendirme gelişim sürecindeki faktörlerden biri olan yaşam becerilerinin gelişimi ve aktarımı konusu değinilmesi ve incelenmesi gereken önemli bir konudur.

Spor yoluyla yaşam becerileri gelişimi, çağdaş spor psikolojisinin ilgi gören, önemli bir alanıdır. Bugüne kadar yapılan araştırmalar yaşam becerileri geliştirme sürecinin basit bir süreç olmadığını ortaya koymaktadır. Bu süreç, karmaşıktır ve çeşitli faktörlerden etkilenir. Bununla birlikte sporda yaşam becerileri geliştirme alanındaki en büyük sorun, bunların otomatik olarak katılımdan kaynaklandığı varsayımdır. Bu varsayımın

aksine, yaşam becerilerinin spor yoluyla öğretilmesi doğru koşullar altında -yani geliştirme özel olarak hedeflenip ele alındığında- daha olasıdır (Gould ve Carson, 2008). Simard, Laberge ve Dusseault'in (2014) yaptıkları çalışma, pratikte yaşam becerilerinin aktarımının sağlandığına yönelik önemli çıktılar sunmuştur. Pratikte olduğu gibi teoride de bunu ortaya koymak önemlidir. Bu bağlamda Gould ve Carson, yaşam becerilerinin spor aracılığıyla gelişim aşamalarını içeren bir model (Şekil 2) sunmaktadırlar (Gould ve Carson, 2008).

Şekil 2. Spor Yoluyla Sosyal-Duygusal ve Yaşam Becerileri Gelişim Düzeyleri Modeli (Gould ve Carson, 2008: 73).

Bu modele göre ilk etki düzeyinde spor, örneğin okul sonrası dönemde gençlerin denetimli ve üretken bir faaliyette bulunmaya devam etmelerini sağlayarak riskli aktivitelere katılımlarını önleme etkisine sahip olabilir. Gençler bu hassas zamanlarda sokaklardan uzak tutulabilir ve riskli davranışlarda daha az yer alabilirler. İkinci etki düzeyi gençliğin olumlu yetişkin rol modelleriyle temasları durumunda ortaya çıkar. Gençlere uzun süre olumlu mentorluk sağlanmasının gelişimlerini olumlu yönde etkileyebileceği ifade edilebilir. Bu rol model yetişkinler, spor programlarındaki antrenörler ve/veya eğitim veren diğer kişilerdir. Üçüncü ve daha efektif olan etki düzeyi, gençleri üretken bir faaliyete dahil etmenin yanı sıra özellikle yaşam becerilerini öğretmek için etkinlikler tasarlayan ve olumlu bir rol model olarak hizmet veren eğitilmiş antrenörler tarafından yaşam becerilerinin amaçlı öğretimidir. En üst düzeyde ise yaşam becerileri gelişimi ilk üç düzeye dayanmaktadır ve özellikle transfer için eğitime odaklanır. Yani programdaki antrenörler ya da yürütücüler sadece sporda kullanım için becerileri öğretmekle kalmaz aynı zamanda bu becerileri sporun

ötesine aktarmak için bireylerle birlikte çalışır (Gould ve Carson, 2008). Bu model, spor aracılığıyla beceri gelişimi ve aktarımı konusunda sosyal hizmet uzmanlarının oldukça etkili birer uygulayıcı olabileceklerini ve modelin her düzeyinde fark yaratabileceklerini düşündürmektedir.

Spor ve güçlendirmenin birlikte kullanıldığı bir başka çalışmada Lawson, bireyleri güçlendirmek, toplum gelişimini kolaylaştırmak ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak konusunu sosyal hizmet ilişkisiyle incelemiştir. Bu alternatif söylemde spor ve fiziksel aktivite önemli bir yere sahiptir fakat daha büyük bir şeyin parçasıdır. Bu daha büyük ve kapsayıcı çerçeve, yaşam boyu insan sağlığına ve iyilik haline odaklanmaktadır. “Spor, egzersiz ve beden eğitimi” (SEPE) olarak adlandırılan programlarda spor aktivitelerinin yanında beslenme uygulamaları, hastalık önleme çalışmaları ve çevre sağlığı uygulamaları yer almaktadır. Lawson’a göre güçlendirme odaklı ve toplum temelli SEPE programları ve uygulamaları bireylerin sağlığına, yaşam boyu refah düzeylerinin artırılmasına katkıda bulunabilme potansiyeline sahiptir. Özellikle “kırılgan” grupların insan sermayesi gelişimine katkıda bulunabilecek araçlardandır. Ancak yazar, potansiyel katkılarına karşın SEPE programları ve uygulamalarının standart altı yerleşme, güvenli olmayan caddeler ve mahalleler, toksik atıklar, yetersiz beslenme ve bunlara ilişkin problemlerin hüküm sürdüğü ortamlarda problemleri tek başına çözemeyeceğinin de altını çizmektedir. Yani SEPE programlarının başarısı, diğer programların ve sistemlerin etkililiğine bağlıdır (Lawson, 2005).

Lawson (2005)’in çalışmasındaki bu vurgu, spor temelli uygulama programlarının kapasitesini araştırmak için sosyal ve kültürel sermaye kavramlarını inceleyen bir başka çalışmada da yer almaktadır. Çalışmada incelenen programın bireylerin sosyal ve kültürel sermayelerinin gelişimine katkısının, çok sayıda kurumsal aracı ile bağlantı kurma becerisiyle ve kurumsal bir bağlamın sağlanmasıyla yakından ilişkili olduğu dile getirilmektedir. Çalışma sonuçlarına göre sportif faaliyetler, katılımcıların sosyal ve kültürel sermayelerinin gelişimi için olanakları genişletme konusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Sportif etkinlikleri uygun bir araç haline getiren iki temel özellik dikkat çekmektedir: (1) gençlere eğitim içeriği sağlamak için bir öğrenme ortamını kolaylaştırmak için kullanılmıştır. (2) programın sonuçlarının temelini oluşturan ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Sportif etkinlikler sırasında katılımcılar birbirlerine karşı bir bağlılık geliştirmiş ve takım olarak çalışmaya istekli olduklarını ortaya koymuşlardır. Bu faaliyetler katılımcıların işbirliği, sorumluluk, kişisel bağlılık ve disiplin içeren sosyal beceriler geliştirmelerinde yardımcı olmuştur (Spaaij, 2012).

Yani spor, problemlere ve hedef gruba yönelik oluşturulmuş bir çözüm sisteminin alt sistemi olduğu vakit daha etkili olabilir ve potansiyelini gerçekleştirme daha mümkündür. Burada ortaya çıkan şey sporun katma değeridir. Coalter (2005)'a göre spor, kişisel ve sosyal gelişim konularını ele alan programlarla birleştirildiğinde en etkili araçtır. Spesifik bir örnek vermek gerekirse uygulamalarda bir tamamlayıcı olarak spor, feminist terapinin hedeflerine katkıda bulunabilir (Chrisler ve Lamont, 2002). Spor ve fiziksel aktiviteyi kullanarak oluşturulacak başarılı bir program için dikkate alınması gereken birkaç temel faktör bulunmaktadır. Paylor'a göre bu faktörlerden ilki bir eylem planının hazırlanmasıdır. Programın amaç ve hedefleri, programda yer alan spor organizasyonlarıyla diğer ortakların bu amaç ve hedeflere ulaşmak için birlikte nasıl çalışacakları tanımlanmalıdır. İkinci faktör ise programa yönelik bir maliyet-fayda analizinin yapılmasıdır. Bu etkinlik politika geliştirmenin bir parçası olmalıdır. Üçüncü faktör ise programın geliştirilmesi sürecinde yerel katılımın sağlanmasıdır. Bu anlamda programın sunmayı hedeflediklerinin bölgeye veya hedef gruplara yönelik olması sağlanmalıdır. Son faktör ise ölçülebilir, net sonuçlar geliştirilmesidir. Bu, yerel fonu ve hükümet fonunu teşvik etmede önemlidir (Paylor, 2010).

Bu bölümde değinilen uygulamalar, programlar ve araştırma sonuçları sosyal hizmetin güçlendirmeye yönelik uygulamalarında sporun nasıl kullanılması ve konumlandırılması gerektiğine ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır. Çalışmanın devamında sporun gücü ve potansiyeli suç davranışı bağlamında ele alınacaktır.

Suç Davranışı ve Spor

Spor, vatandaşlık gelişimini eleştirilerin sunulduğu önceki bölümde belirtilen hedeflerin ötesine taşıma potansiyeline de sahiptir. Spora katılım, daha "aktif vatandaşlık" biçimlerine benzer kişisel özellikleri desteklemede önemli rol oynar. Buna ek olarak "korunmasız" ve "ulaşılması zor" gruplarla bağlantı kurma mekanizması olarak hareket etme potansiyeli açısından geçmişte olduğu gibi günümüzde de uygulanabilir bir uygulama aracı olmaya devam etmektedir. Gençlik suçlarının azaltılması ve önlenmesi amacıyla kullanılması bunun tipik bir örneğidir. Bu bağlamda spor, şiddet içeren ve suç teşkil eden faaliyetlerden ve davranışlardan uzaklaştıran bir aktivite olarak ve ayrıca gençlerin eğitimlerini ilerletmek veya onların istihdama katılımlarını sağlamak gibi daha geniş hedeflere ulaşmak için fırsatlarla temas etmelerini sağlayan bir araç olarak kullanılabilir (Parker vd., 2017; McMahon ve Belur, 2013).

Literatürde yer alan çalışmalar spor temelli programların, suç davranışlarının önlenmesi meselesinde etkin rol oynayabileceğine işaret etmektedir (Cameron ve MacDougall, 2000; Morris, Sallybanks ve Willis, 2003; Nichols, 2007; Ehsani, Dehnavi ve Heidary, 2012; Ekholm, 2013; Public Safety Canada, 2017). Bu savı destekleyen güncel çalışmalardan birinde sporun suç davranışlarını azaltmada istatistiksel olarak anlamlı düzeyde, olumlu etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada 2012 ve 2015 yılları arasında, İngiltere'deki yerel yönetimlerde, spor katılımı ile mülkiyet suçları ve kişisel suçlar arasındaki ilişki incelenmiştir ve spor aktivitelerine katılımın bir kişinin suç davranışı sergileme kararını etkileyip etkilemediği değerlendirilmiştir. Sonuçlar, spor katılımının yerel yönetimlerdeki mülkiyet suçları ve kişisel suçlar için oranları düşürdüğünü göstermektedir. Buna ek olarak spora katılımın kişisel suçlar üzerinde daha güçlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Brosnan, 2017). Spor ve sosyal hizmet kesişiminin tarihselliği konusunda değinilen Midnight Basketball programı (Shogren, 1994) da bu kapsamda kullanılmış bir uygulamadır.

Spor temelli programların suç davranışının önlenmesi ve azaltılmasında kullanılabileceği görülmektedir. Peki sosyal hizmet sporu ve spor temelli programları suç davranışı bağlamında uygulamasıyla nasıl bütünleştirebilir? Bu soruya ilişkin verilecek cevap, "güçlendirme ve spor" başlığında da ifade edildiği gibi sporu bir katma değer olarak görmek ve çözüm sisteminin bir alt sistemi olarak konumlandırmak olacaktır. Literatürde yer alan bir çalışma (Parker, Meek ve Lewis, 2014), bu anlayışla paralel şekilde oluşturulmuş spor temelli bir programın değerlendirilmesini kapsamaktadır ve suç davranışı sergilemiş bireylerle –özellikle gençlere- yapılacak uygulamalarda sporun kullanımına ilişkin önemli çıktılara sahiptir. Çalışma, Güney İngiltere'de suç davranışı sergileyen gençlerin bulunduğu bir kuruma (Young Offender Institution) yapılan spor temelli bir uygulama programının değerlendirmesini içermektedir. Program, 12 haftalık bir dizi spor temelli akademi etrafında yapılandırılmıştır ve belirli bir spor etkinliği (futbol, boks, rugby veya kricket) aracılığıyla tasarlanmıştır. Programda teorik ve pratik oturumların etrafında oluşturulmuş, kapsamlı bir çoklu yardım bireysel destek paketi (multiagency individual support package) bulunmaktadır. Bu doğrultuda yaşam becerileri danışmanlığı, ailelerle ve yakın çevreyle yeniden bağlantı kurmaya hazırlık ve serbest bırakılma öncesi yerleşim desteği ile ilgili olarak gençlere yardım sağlanmıştır. Araştırma sonuçları, spor aktivitelerinin cezaevlerinde genç ve savunmasız bireylerin rehabilitasyon çalışmalarının bir aracı olarak kullanılma potansiyelini vurgulamaktadır. Çalışmada ele alınan bireysel deneyimler, bu tür ortamlarda sporda

yer almanın katılımcılara ve cezaevi ortamına fiziksel, sosyal ve psikolojik faydalar sağladığını göstermektedir. Dahası, sonuçlar spor yoluyla benlik saygısı ve sosyal beceriler anlamında kişisel gelişimin sağlanabileceğini ve bunun da gençlerin daha olumlu bir geleceği yeniden tasarlama ve sonraki süreçlerde karşılaşılabilecekleri riskli durumlardan kaçınmalarına yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır. (Parker, Meek ve Lewis, 2014).

Özetle, sporun bir uygulama aracı olarak kullanıldığı programların sosyal ve kişisel gelişim konularını ele alan stratejiler ve olumlu mentorluk ile birleştirildiğinde suç önleme, azaltma girişimleri olarak başarılı olmaları muhtemeldir. Sosyal hizmet, bu alanda gerçekleştirdiği uygulamalarına sporu entegre edebilir ve sosyal hizmet uzmanları da bir paket uygulama planı içerisinde sporu kullanarak değişim hedeflerine yönelik önemli farklar yaratabilirler.

Sosyal İçerme, Uyum ve Spor

Sporun; göçmenlerin, mültecilerin ve marjinalleştirilmiş diğer tüm grupların sosyal içermeleri ve uyumları konusunda -Yerleşim Evleri Hareketi sırasında Jane Addams ve ekibi tarafından kullanıldığı gibi- örnek kullanımının olduğu görülmektedir. Kelly, İngiltere ve Galler'de faaliyet gösteren spor ve aktiviteye dayalı bir sosyal içerme programı olan "Positive Futures"ın yöneticileri, operasyon personeli, katılımcıları ve ortaklarıyla görüşmeler yapmıştır ve bu görüşmelerin sonucunda ortaya çıkan dört ana temaya (herkes için spor, sosyal uyum, çalışmak ve ses vermek için bir yol) atıfta bulunarak "spor temelli sosyal içerme" kavramını eleştirel bir şekilde değerlendirmiştir. Çalışma sonuçları programların bu temalarla ilgili olarak farklı derecelerde başarı elde ettiğini göstermektedir (Kelly, 2011). Fiziksel eğitim ve spor faaliyetlerinin sosyal içerme ve sosyal sermayenin gelişmesindeki potansiyel katkılarının incelendiği başka bir çalışmada da bu faaliyetlere katılımın yine bazı alanlarda (fiziksel ve ruhsal sağlık, bilişsel ve akademik gelişim, suç azaltma, okul devamsızlığı) olumlu etkiler yarattığına dair kayda değer miktarda kanıtın olduğu vurgulanmaktadır (Bailey, 2005).

Literatürde yer alan bir diğer çalışmada marjinalleştirilmiş genç nüfusa ulaşmak ve sosyal içerme duygularını artırmak için sporun araçsal kullanımı incelenmiştir. Araştırmanın ampirik bulguları, spor temelli uygulamaların gençlik dönemindeki suç davranışları ve anti sosyal davranışlar üzerindeki etkisini incelemeye çalışan iki projeden alınmıştır. Araştırmacılar, spor projelerine katılımın marjinalleştirilmiş gençler arasında öncelikli olarak kişilerarası düzeyde, tanıma ve kabul etme yoluyla sosyal içerme duygusunu geliştirme potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcılar ise spora katılımın toplumsal düzeyde sosyal içermeyi sağladığını ve toplumsal söylemlerle uyumlu, “normal” veya “beklenen” yaşam rolleri için bir kanal sunduğunu belirtmektedir. Ayrıca çalışma bulguları, spor temelli uygulama programlarının olması gereken koşulları içinde ilk sırada gelen unsurun marjinalleştirilmiş gençlerin kilit kişilerle güven ilişkisi geliştirmeleri olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada olumlu kişilerarası ilişkilerin gençlerin sportif ve diğer kişisel deneyimlerinin niteliğini etkileyebildiği görülmektedir. Bu sebeple araştırmacılar, spor temelli uygulamalarda yer alan kilit kişilerden olan kulüp sorumlularının ve antrenörlerin felsefelerinin ve uygulamalarının gençlerle kurulacak olan güven ilişkilerinin kolaylaştırılmasında kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmektedirler (Morgan ve Parker, 2017).

Sosyal içirme kavramıyla bağlantılı olarak spor, ırkçılığın, nefret söylemlerinin ve ayrımcılığın azaltılmasına da katkı sağlayabilir. Stanford Üniversitesi Göçmenlik Politikası Laboratuvarı (Immigration Policy Lab of Stanford University) tarafından yürütülen bir çalışma, İngiltere'nin Merseyside bölgesinde -Liverpool şehrinin bulunduğu yer- Mısırlı Müslüman futbolcu Mohamed Salah'ın Liverpool FC'ye imza atmasından bu yana nefret suçlarında %18.9 oranında düşüş olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak diğer suç türlerinde ise benzer bir etkinin bulunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca Liverpool taraftarlarının, diğer üst düzey İngiliz futbol kulüplerinin taraftarlarına kıyasla, Müslüman karşıtı tweet gönderme oranlarının yarı yarıya azaldığı da tespit edilmiştir (Arababa'h, Marble, Mousa ve Siegel, 2019).

Görüldüğü üzere, sporun marjinalleştirilmiş bireylerin kendine güven ve çeşitli kişilerarası ve sosyal beceriler geliştirmelerini olumlu yönde etkileyebileceğini vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca çalışmalar sporun kişisel ve sosyal eğitim, tanıma ve kabullenme ile ilgili konuların ele alınması için güçlü bir araç olarak hizmet verebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda sporun özellikle Türkiye gibi fazla göç alan ülkelerde bu olgunun yarattığı sosyal sorunların çözümüne, sosyal içermeye ve uyuma yönelik geliştirilen stratejiler arasında tamamlayıcı olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

SONUÇ

Sosyal hizmet kendine has bilgi-beceri ve değer temeline sahip, eklektik yapısı ile mikro-mezzo ve makro düzeylerde çalışmalar gerçekleştiren uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal hizmetin eklektik yapısı, uygulamada çok farklı

yaklaşımların ve uygulama araçlarının kullanılmasına olanak tanır. Bu bağlamda kullanılacak araçlardan biri de spordur.

Sosyal hizmetin profesyonel anlamda ilk adımlarını attığı yıllara bakıldığında, özellikle toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı sosyal problemlerin bireyler, gruplar ve topluluklar üzerindeki etkilerinin giderilmesinde ve iyilik hallerinin temininde sporun aktif bir biçimde kullanıldığı görülür. Ancak mesleğin ilk yıllarında yaygın olarak kullanılan bu müdahale aracı, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Bu bağlamda Jane Addams'ın unutulmuş mirası olan sporun sosyal hizmet uygulamalarında kullanılacak bir araç olduğunu hatırlamak amacıyla kaleme alınan bu derleme çalışmada, literatürde yer alan az sayıdaki çalışma tartışılmıştır.

Literatürde bir uygulama aracı spora yönelik çeşitli eleştiriler (Carr, 1991; Silk ve Andrews, 2008; Black, 2010; Nicholls, Giles ve Sethna, 2010; Hartmann ve Kwauk, 2011; Ekholm, 2013; Winlow ve Hall, 2013; Parker vd., 2017) getirilmiştir fakat potansiyeli ve olumlu etkilerine ilişkin de bir araştırma bütünü (Bailey, 2005; Lawson, 2005; Gould ve Carson, 2008; Kelly, 2011; Spaaij, 2012; Parker, Meek ve Lewis, 2014; Simard, Laberge ve Dussecult, 2014; Brosnan, 2017; Morgan ve Parker, 2017; Alrababa'h, Marble, Mousa ve Siegel, 2019) mevcuttur. Günümüzde spor, "savunmasız", "risk altında" ve "kırılgan" gruplara ulaşmada ve onlarla bağlantı kurmada önemli bir mekanizma olmaya devam etmektedir ve değişim yaratma için önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyel, sporun sosyal hizmet uygulamasında nasıl konumlandırıldığı ile doğrudan ilişkilidir. Literatürde yer alan çalışmalar sporun, sosyal hizmetin tüm temel alanlarında kullanılacak bir araç olduğuna işaret etmektedir. Ancak spor, bir sihirli değnek olarak görülmemelidir. Bir çözüm sistemin alt sistemi olarak kullanıldığında değişim için önemli farklar yaratabilir. Bu bağlamda sosyal hizmetin meta teorileriyle uyumlu bir şekilde kullanılabilir ve mikro-mezzo ve makro uygulama düzeylerine entegre edilebilir.

Sporun, sosyal hizmet uygulamalarına entegre edilebilecek bir araç oluşu elbette ki uygulayıcıların bu konuya ilişkin anlayışlarına ve bilişlerine bağlıdır. Sosyal hizmet uygulayıcıları her ne kadar sporun ve fiziksel aktivitenin bireyin sağlığına (biyopsikososyal) yönelik faydalarını bilse de çoğu, uygulama bağlamında veya terapötik bir yardımcı olarak sporu nasıl kullanılabileceğini bilemeyebilir. Bunun için de uygulayıcıların spor ve fiziksel aktivitenin faydalarını, gücünü ve potansiyelini tanımak adına çok daha fazla anlayış ve farkındalık geliştirmeleri gerekmektedir. Konuya ilişkin olarak Parker ve diğerleri (2017), sosyal hizmet uzmanlarının sporu ve

fiziksel aktiviteyi teşvik etme konusunda bazı noktaları göz önünde bulundurmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Buna göre hizmet veya program kullanıcıları arasında spor, egzersiz ve fiziksel aktiviteyi teşvik ederken bireylerin ya da grupların “benzersiz” özelliklerini dikkate almak oldukça önemlidir. Bireylerin fiziksel ve psikososyal bağlamları, spor ve fiziksel aktivitenin teşvikinde mutlaka hesaba katılmalıdır. Bu da her bireyin fiziksel, sosyal ve psikolojik kapasitesini ve durumunu belirlemek anlamına gelmektedir. Bunun dışında fiziksel aktivite için bireylerin mevcut motivasyonu, önceki aktivite deneyimleri, faaliyet katılımına yönelik olası kısıtlamalar, kültürel farklılıklar ve bireylerin belirli klinik durumları, sosyal hizmet uzmanları tarafından düşünülmelidir. Bunlara ek olarak, spor temelli uygulamaların hedef grubun farklı (ve çoğu zaman karmaşık) ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayabilmelerine olanak sağlayan bütünsel bir değer sistemi oluşturması ve bu anlamda etik boyutunun hesaba katılması esastır (Parker vd., 2017: 4).

Bazı üniversitelerin (Hacettepe, Karabük ve Üsküdar) sosyal hizmet bölümlerinde “Spor ve Sosyal Hizmet” derslerinin verildiği görülmektedir. Sosyal hizmet uygulayıcısı olma yolunda ilerleyen genç bireylerin bu dersler aracılığıyla sosyal hizmet uygulaması bağlamında sporun gücü ve potansiyelini keşfetme fırsatını yakalamaları, bu alan için oldukça önemlidir. Buna ek olarak sporun sosyal hizmette bir uygulama aracı olarak kullanımı konusunda yalnızca uygulayıcıların değil, akademisyenlerin ve araştırmacıların da bu alanı tanımalarına ve bu alanda bilgi üretmelerine ihtiyaç vardır. Uluslararası literatürde spor ve sosyal hizmet kesişiminin yer aldığı çok az çalışmaya rastlanmaktadır. Türkiye’de ise bu alana ilişkin literatürün çok daha kısıtlı olduğu ifade edilebilir. Fakat olumlu bir gelişme olarak bu alanda güncel çalışmaların oluşturulmaya başladığı da görülmektedir (Aykara ve Albayrak, 2016; Aydın, Gül ve Aydın, 2018; Mayda, 2019; Aydın, 2020). Sosyal hizmet uygulamalarında sporun ve fiziksel aktivitenin amaçlı kullanımı, sosyal hizmet uzmanlarına ve akademisyenlerine Jane Addams’tan kalan mirastır. Bu bağlamda sosyal hizmet odağında daha fazla akademik çalışmaya ihtiyaç vardır. Birçok güçlü yanı bulunan bu uygulama aracını hem uygulamaya hem de teoriye daha fazla yansıtmak, bu unutulmuş mirasın hatırlanmasına ve kanıta dayalı olarak kullanılmasına olanak sağlayacaktır.

Sporun gücü, sosyal hizmet teorisi ve uygulamalarıyla bütünleştirildiğinde politikalara da yansıtılabilir. Ülkemizde bulunan göçmen ve sığınmacı statüsündeki bireylerin içerilmesi –tıpkı Jane Addams’ın yaptığı gibi- meselesi bunun için oldukça uygundur. Elbette sadece bu grup için değil, sosyal hizmetin odağında olan ve diğerlerine kıyasla

daha “kırılgan” ve “savunmasız” tüm gruplara yönelik oluşturulan ve/veya oluşturulacak politikalarda spor temelli uygulamalara ve programlara yer verilebilir. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve STK’lar, aile, çocuk ve gençlik, yaşlı, engelli, kadın, LGBTİ+ refahı gibi sosyal hizmetin temel alanlarına yönelik oluşturacakları politikalara ve dezavantajlı bölgelerde yürütecekleri çalışmalara sporu entegre ederek bu uygulama aracının gücü ve potansiyelinden daha fazla yararlanmalıdırlar.

Son olarak, tüm dünyaya ilham vermiş bir lider olan Mandela’nın Laureus Dünya Sporları Ödül Töreni’nde sporun gücüne ve potansiyeline ilişkin yaptığı konuşmasında geçen “Spor dünyayı değiştirme gücüne sahipidir” cümlesini bir son söz olarak hatırlamak oldukça önemlidir (Laureus, 2013).

KAYNAKÇA

- AÇSHB. (2015, Nisan 8). *ASP Gençlik ve Spor Kulübü Başkanlığı - Tarihçe*. Haziran 3, 2020 tarihinde T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://sporfaaliyetleri.ailevecalisma.gov.tr/hakkimizda/tarihce> adresinden alındı
- Alrababa’h, A., Marble, W., Mousa, S. ve Siegel, A. (2019). *Can Exposure to Celebrities Reduce Prejudice? The Effect of Mohamed Salah on Islamophobic Behaviors and Attitudes*. Immigration Policy Lab. doi:<https://doi.org/10.31235/osf.io/eq8ca>
- Andrew Parker, H. M. (2017). Sporting intervention and social change: football, marginalised youth and citizenship development. *Sport, Education and Society*, 1-14.
- Atalay, A., Korkmaz, M. ve Yücel, A. S. (2016). *Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Spor Hizmetleri*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Aydın, H. (2020). Spor sosyal hizmeti yaklaşımında sosyal hizmet profesyonellerinin rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 396-404.
- Aydın, H. ve Gül, Ö. (2019). Sporda Uluslararası Çocuk Koruma Programlarının Türkiye Ekseninde Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(89), 558-581.
- Aydın, H., Gül, Ö. ve Aydın, M. (2018). Kurumsal bakım ve rehabilitasyon sürecinde sporun önemi, kamu ve sivil toplum kuruluşu işbirliği: aile, çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığı ile aile ve sosyal politikalar gençlik ve spor kulübü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(80), 627-644.
- Aykara, A. ve Albayrak, H. (2016). Olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı açısından spor etkinliklerine katılımın gençlere yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 77-100.

- Azzarito, L., Munro, P. ve Solmon, M. A. (2004). Unsettling the body: the institutionalization of physical activity at the turn of the 20 th century. *Quest*, 56(4), 377-396.
- Bailey, R. (2005). evaluating the relationship between physical education, sport and social inclusion. *Educational Review*, 57(1), 71-90.
- Begum, S. S. (2012). *Toynbee Hall's Olympic Heritage*.
- Black, D. R. (2010). The ambiguities of development: implications for 'development through sport'. *Sport in Society*, 13(1), 121-129.
- Bond, D. (2013, Aralık 6). *How Nelson Mandela Used Sport to Transform South Africa's Image*. Nisan 3, 2020 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/sport/25262862> adresinden alındı.
- Brackenridge, C. ve Fasting, K. (2002). Sexual harassment and abuse in sport: the research context. *journal of sexual aggression: an international, interdisciplinary forum for research, Theory and Practice*, 8(2), 3-15.
- Brosnan, S. (2017). *The impact of sports participation on crime in england between 2012 and 2015*.
- Brown, S., Garvey, T. ve Harden, T. (2011). A sporting chance:exploring the connection between social work with groups and sports for at-risk urban youth. *Groupwork*, 21(3), 62-77.
- Cameron, M. ve MacDougall, C. (2000). Crime prevention through sport and physical activity. *Australian Institute of Criminology*, 165.
- Carr, W. (1991). Education for citizenship. *British Journal of Educational Studies*, 373-385.
- Chrisler, J. C. ve Lamont, J. M. (2002). Can exercise contribute to the goals of feminist therapy? *Women ve Therapy*, 25(2), 9-22.
- Coalter, F. (2005). *The Social Benefits of Sport: An Overview to Inform the Community Planning Process*. Araştırma Raporu. Haziran 8, 2019 tarihinde <https://sportsotland.org.uk/documents/resources/thesocialbenefitsofsport.pdf> adresinden alındı
- Çelik, O. B. ve Yenilmez, M. İ. (2019). Oyunu değiştirmek: Neden daha fazla kadın spora katılım sağlayamıyor? *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 9-17.
- Çeviker, A., Mumcu, H. E., Şekeroğlu, M. Ö. ve Bayrak, M. (2018). UNICEF'e göre Türkiye'de dezavantajlı kabul edilen grupların sportif etkinliklerle sosyal uyumun sağlanması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 221-238.

- ÇÜHM. (2014, Aralık 2). *SODES'le 470 Yıldız Sporcu Ortaya Çıktı*. Haziran 3, 2020 tarihinde Çukurova Üniversitesi Haber Merkezi: <http://habermerkeziarsiv.cu.edu.tr/SODESCU.asp> adresinden alındı.
- Ehsani, M., Dehnavi, A. ve Heidary, A. (2012). The influence of sport and recreation upon crime reduction: a literature review. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2(6), 98-104.
- Ekholm, D. (2013). Sport and crime prevention: individuality and transferability in research. *Journal of Sport for Development*, 1(2), 1-13.
- Fass, P. S. (2003). *Encyclopedia of Children and Childhood In History and Society*. New York: Thomson Gale.
- Fasting, K., Huffman, D. ve Sand, T. S. (2015). *Gender-Based Violence in Zambian Sport: Prevalence and Prevention*. Oslo, Norway: Norwegian Olympic and Paralympic Committee and Confederations of Sports.
- Fraser-Thomas, J. L., Côté, J. ve Deakin, J. (2005). Youth sport programs: an avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 10(1), 19-40.
- Gems, G. R., Borish, L. J. ve Pfister, G. (2008). *Sports in American History: From Colonization to Globalization*. Human Kinetics.
- Gervis, M. (2009). An investigation into the emotional responses of child athletes to their coach's behaviour from a child maltreatment perspective.
- Gervis, M. ve Godfrey, R. (2013). Emotional abuse in sport: a case study of trichotillomania in a prepubescent female gymnast. *Journal of Clinical Case Reports*, 3(4).
- Gill, E., Rowan, D. ve Moore, M. (2017). Special issue editors' note: the role of social work practice, advocacy, and research in college athletics. *Journal of Issues in Intercollegiate Athletics*, 1-10.
- Giulianotti, R., Hognestad, H. ve Spaaij, R. (2016). Sport for development and peace: power, politics, and patronage. *Journal of Global Sport Management*, 1-14.
- Gould, D. ve Carson, S. (2008). Life skills development through sport: current status and future directions. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 1(1), 58-78.
- Göger, S., Cingil, D. ve Ören, G. K. (2019). Bir spor merkezine kayıtlı kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışları, fiziksel aktivite düzeyleri ve obezite arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum*(1), 89-97.
- Green, M. (2007). Governing under advanced liberalism: sport policy and the social investment state. *Policy Sci*, 40, 55-71.

- Han, B.C. (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hartmann, D. ve Kwauk, C. (2011). Sport and development: an overview, Critique, and Reconstruction. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 284-305.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Herkes için Spor Federasyonu. (2018, Nisan 21). *Projeler*. Haziran 3, 2020 tarihinde Herkes için Spor Federasyonu Web Sitesi: <http://www.his.gov.tr/projeler> adresinden alındı
- Hylton, K. ve Totten, M. (2007). Community Sports Development. K. Hylton ve P. Bramham içinde, *Sports Development: Policy, Proccess and Practice* (s. 77-117). Routledge.
- IFSW. (2014). Nisan 3, 2020 tarihinde International Federation of Social Workers Web Sitesi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı
- Kara, F. M. ve Yıldırım, İ. (2011). 'Öteki'nin algısı: Spor sektöründe kadınlarca algılanan cinsiyet önyargıları ve ayrımcılığı. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(1), 3-13.
- Karaçoban, S. (2019). Spor Yapan Terör Gazilerinin Sosyalleşme Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, T. (2017). Yerleşim Evleri ve Göçmenden Vatandaşa: Hull House Örneği. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 79-95.
- Kelly, L. (2011). "Social inclusion" through sports-based interventions? *Critical Social Policy*, 31(1), 126-150.
- Kılıç, M. ve Arslan, A. (2018). Parçalanmış aileye mensup lise öğrencilerinin sosyalleşmesinde sporun etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 505-517.
- Koca, C. (2006). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 81-99.
- Koca, C. ve Arslan, B. (2010). *Kız Çocukları ve Futbol: Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı*. İstanbul: TFF-FGD Futbol Eğitim Yayınları.
- Koca, C. (2018). *Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Laureus. (2013, Kasım 5). *Laureus Chairman Edwin Moses Pays Tribute to Nelson Mandela*. Haziran 1, 2019 tarihinde Laureus Web Sitesi: <https://www.laureus.com/news/laureus-chairman-edwin-moses-pays-tribute-to-nelson-mandela> adresinden alındı

- Lawson, H. A. (2005). Empowering people, facilitating community development, and contributing to sustainable development: the social work of sport, exercise, and physical education programs. *Sport, Education and Society*, 10(1), 135-160.
- Mayda, F.A. (2019). Çocuklara Yönelik Şiddet ve Bağlanma İlişkisinin İncelenmesi: Futbol Altyapı Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- McMahon, S. ve Belur, J. (2013). *Sports-Based Programmes and Reducing Youth Violence and Crime*. London: Project Oracle.
- Moore, M. ve Gummelt, G. (2018). *Sport Social Work: Promoting the Functioning and Well-being of College and Professional Athletes*. Cognella.
- Morgan, H., ve Parker, A. (2017). Generating recognition, acceptance and social inclusion in marginalised youth populations: the potential of sports-based interventions. *Journal of Youth Studies*, 1-16.
- Morris, L., Sallybanks, J. ve Willis, K. (2003). *Sport, physical activity and antisocial behaviour in youth*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Mumcu, H. E. (2018). *Engelli Spor Politikaları (Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye Karşılaştırması)*. Akademisyen Kitabevi.
- Nicholls, S., Giles, A. R. ve Sethna, C. (2010). Perpetuating the 'lack of evidence' discourse in sport for development: privileged voices, unheard stories and subjugated knowledge. *International Review for the Sociology of Sport*, 46(3), 249-264.
- Nichols, G. (2007). *Sport and Crime Reduction: The Role of Sports in Tackling Youth Crime*. Great Britain: Routledge.
- NYSP. (1992). *National Youth Sports Program: Math/Science Final report*. Teknik Rapor. doi:10.2172/10194654
- Odabaş, C. (2016). Eğitilebilir Otizmli Çocuklarda Düzenli Spor Eğitiminin Bireysel Beceriler Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi. Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Parker, A., Meek, R. ve Lewis, G. (2014). sport in a youth prison: male young offenders' experiences of a sporting intervention. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 381-396.
- Parker, A., Morgan, H., Farooq, S., Moreland, B. ve Pitchford, A. (2017). Sporting intervention and social change: football, marginalised youth and citizenship development. *Sport, Education and Society*, 1-13.
- Paton, K., Mooney, G. ve McKee, K. (2012). Class, citizenship and regeneration: glasgow and the commonwealth games 2014. *Antipode*, 44(4), 1470-1489.

- Paylor, I. (2010). A discussion paper on promoting sport and physical activity as part of the role of the social work sector. *International Journal of Health Promotion and Education*, 48(3), 85-93.
- Public Safety Canada. (2017). *Sports-Based Crime Prevention Programs*. Nisan 4, 2020 tarihinde Public Safety Canada Web Sitesi: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2017-h03-cp/index-en.aspx> adresinden alındı
- Reynolds, J. F. (2017). Jane addams' forgotten legacy: recreation and sport. *Journal of Issues in Intercollegiate Athletics*, 11-18.
- Right to Play. (2017). *Play: Protect, Educate, Empower*.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler* (1. b.). Ankara: Nika.
- Shogren, E. (1994, Ağustos 19). Mayıs 5, 2019 tarihinde <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1994-08-19-mn-28886-story.html> adresinden alındı
- Silk, M. L. ve Andrews, D. L. (2008). Managing memphis: governance and regulation in sterile spaces of play. *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 14(3), 395-414.
- Simard, S., Laberge, S., Dusseault, M. (2014). Empowerment revisited: how social work integrated into a sports programme can make a difference. *Journal of Sport for Development*, 1(3), 1-13.
- Spaaij, R. (2012). Building social and cultural capital among young people in disadvantaged communities: lessons from a brazilian sport-based intervention program. *Sport, Education and Society*, 17(1), 77-95.
- Spaaij, R. ve Jeanes, R. (2013). Education for Social Change? A Freirean Critique of Sport for Development and Peace. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 18(4), 442-457.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama için Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (1. b.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- TMOK. (2016). *Faaliyet Raporu 2016*. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi.
- Uçar, A. (2015). Yerel Yönetimler ve Spor Hizmetleri. M. ÖKMEN içinde, *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler* (s. 435-458). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Uçar, A. ve Şemşit, S. (2019). Avrupa Kentsel Şartı Bağlamında Türkiye'deki Spor ve Rekreasyon Politikalarının Analizi. R. Akpınar, K. Taşcı ve V. İ. Sarı içinde, *Şehir ve Şehir Yönetimi* (s. 321-342). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Westheimer, J. ve Kahne, J. (2004). What kind of citizen? the politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237-269.
- Williams, D. J. ve Streat, W. B. (2006). Physical activity promotion in social work. *Social Work*, 51(2), 180-184.
- Winlow, S. ve Hall, S. (2013). *Rethinking Social Exclusion: The End of the Social?* London: Sage.
- Women Sports Foundation. (2016, Ağustos 23). *About Gogirlgo!* Mayıs 21, 2019 tarihinde Women Sports Foundation Web Sitesi: <https://www.womenssportsfoundation.org/programs/gogirlgo/about-gogirlgo/> adresinden alındı
- Women Win. (2007). *About Us*. Haziran 3, 2019 tarihinde Women Win Web Sitesi: <https://www.womenwin.org/about> adresinden alındı
- Yüksel, M. (2014). Cinsiyet ve spor. *Tarih Okulu Dergisi*(19), 663-684.
- Zengin, E. ve Öztaş, C. (2008). Yerel yönetimler ve spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50-78.

Akçin, M.E. ve Zengin, O. (2020). Düzensizliğin düzeni: kaos kuramı ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1307-1323.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 11.03.2020
Makale Kabul Tarihi: 08.06.2020*

DÜZENSİZLİĞİN DÜZENİ: KAOS KURAMI VE SOSYAL HİZMET

The Order of the Disorder: Chaos Theory and Social Work

Mustafa Emin AKÇİN*

Oğuzhan ZENGİN**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, mstfkenn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7750-3138

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, oguzhanzengin@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2682-0870

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yüzyılın bilim dünyasını derinden etkileyen kaos kuramı, son zamanlarda sosyal bilimlerde daha çok kullanılmaya ve konuşulmaya başlanmıştır. Bu makale kaos kuramının, sosyal hizmet disiplininin uygulama sürecinde kullanılabilirliğini ele almaktadır. Kaos kuramı, bilim dünyasına yeni bir bakış açısı kazandırarak bir değişime yol açmakla kalmamış aynı zamanda bilim dünyasında disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını hâkim kılmıştır. Kaos kuramı, düzensizliğin içinde var olan düzene değinirken, küçük görünen başlangıç koşullarının büyük sonuçları olabileceğini söyler. Geçmiş, insanın var oluşuna kadar dayanan ancak bilimselleşme süreci sosyal bilimler alanında diğerlerine göre kıyasla yeni olan sosyal hizmet disiplini açısından, kaos kuramının beraberinde getirdiği bütüncül bakış açısının ışığında toplumsal hayatta yaşanan kaosların düzenli, adaletli ve insancıl hale dönüşmesi önem arz etmektedir. Karmaşık sistemlerle her alanda ve her düzeyde çalışan sosyal hizmet uzmanları için kaos kuramının kullanılması, sosyal hizmet disiplinin kavramsal çerçevesi bakımından önemlidir. Bu nedenle çalışmada, kaos kuramı ve sosyal hizmet disiplini arasındaki ilişki ortaya çıkarılmış ve sosyal hizmet alanında kaos kuramının kullanımı örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaos kuramı, sosyal bilimler, sosyal hizmet

ABSTRACT

The chaos theory, which deeply influenced the scientific world of the century we live, has started to be used and spoken more recently in social sciences. This article discusses the practicality of the chaos theory that increases its popularity in the social sciences in terms of the application process of the discipline of social work. Chaos theory not only brought a new perspective to the scientific world and led to a change, but also a holistic interdisciplinary

perspective in the scientific world. Chaos theory refers to the order within the disorder but says that the initial conditions that appear small may have great consequences. From the standpoint of social work discipline, whose history dates back to the existence of man, but the process of scientificization is relatively new in the field of social sciences, it is important to use the holistic perspective for regular, fair and humane transformation of the chaos experienced in the society. The use of chaos theory for the social workers working with complex systems at all levels, it is important in terms of the conceptual framework of social work discipline. For this reason, the relationship between chaos theory and social work discipline is revealed and the use of chaos theory in social work is exemplified.

Key words: Chaos theory, social sciences, social work

GİRİŞ

Kaos denildiğinde akla kargaşa, karmaşık olaylar, aniden ortaya çıkan olumsuz durumlar gibi uç noktalarda yaşanan doğal veya yapay her türlü olay gelebilmektedir. Sözcük anlamı itibariyle bu tür izler taşısada da kaos kuramı, farklı bir kavramsal çerçeveyi ifade etmektedir. Kaos kuramı, ilk olarak pozitivistlere bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve fen bilimleri dünyasında büyük bir değişime neden olmuştur. Sonraları sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanlarının da dikkatini çekmeye başlayan bu kuram, günümüzde sosyal hizmet disiplininde de tartışılır hale gelmiştir.

Sosyal hizmet birey, aile ve toplumun sosyal işlevselliğini artırmak için çalışan bir meslektir. Sosyal hizmet, bu amaç için gerektiğinde bireyle çalışarak müdahalelerde bulunurken, yeri geldiğinde toplumsal anlamda refah düzeyini artırmak için politikalar üretmeyi kendine görev edinmiştir. Tanım olarak oldukça geniş bir alanı kapsamakla birlikte aynı zamanda mesleki anlamda da toplumsal refahı amaçlaması, sosyal hizmetin değişen toplumsal dinamiklere ve çağa ayak uydurması gereken bir meslek olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet disiplinin doğası gereği değişim ajanı rolünü üstlenerek, değişimi kendinden başlatması ve dinamizmini koruması gerekmektedir.

Çalışmanın temel amacı, toplumsal refah ve sosyal adalet gibi insani açıdan önemli görevler edinmiş olan sosyal hizmet disiplinin dinamizmine kaos kuramıyla katkı sağlayabilmektir. Bu doğrultuda kaos kuramı ve sosyal hizmet arasındaki bağlam kurulmadan önce, ilk olarak kaos kuramıyla ilgili tartışmalar ele alınmış ve ardından kuramın sosyal hizmetle ilişkisine değinilmiş ve uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Kaos Kuramı

Kaos kuramını anlayabilmek için ilk olarak kaosun sözcük anlamına bakmakta yarar vardır. Kaos, sözlük anlamı olarak “Evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu” ve “kargaşa” olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk

Dil Kurumu, 2020). Kaos, toplumsal kullanımda genellikle sözlükte ikinci anlamı olarak belirtilen “kargaşa” anlamıyla kullanılmaktadır. Kaos denilince akıllara, karmaşık her türlü toplumsal olay, anarşi, aniden ortaya çıkan olumsuz durumlardan hemen sonra yaşanan telaş, doğal afetler, trafik kazaları, toplumsal ve siyasal olaylar gibi anlamları gelebilmektedir.

“Kozmos” kavramı ise kaos kavramının karşıt anlamlısı olarak “düzen” anlamına gelmektedir. İnanmak istediğimiz ve aslında inanmanın bizi iyi hissettirdiği düzenlilik; tarihsel sürece ve alışkanlıklarımıza uyum sağlayan durumun adıdır. Yani düzensizlik istenmeyen özel bir durumdur ve zaman zaman ortaya çıksa da kendiliğinden tekrar düzen halini alacaktır. Fakat kuram olarak kaos, bu durumu tersine çevirerek aslında kendisinin var olması gerektiğini ve düzenli olan evrenin arka planında var olduğunu söylemektedir. Mitolojiler içinde bulunan kaos kavramına baktığımızda da içinde yaşadığımız “kozmos” öncesi evrenin adlandırılmasında kullanıldığını görürüz. Bu, antikçağdan günümüze kadar süre gelen yerleşik bir düşünce sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Bu kültür sayesinde günümüzde hala kaotik bir olaydan sonra düzenliliğin geleceği genel olarak kabul görmüş bir düşüncedir (Ural, 2004:1-2). Yani kaos, günümüzden yüzyıllar önce de bugün kullanılmakta olan anlamına yakın bir anlamda kullanılmıştır.

Kaos kuramı ise yine ilk bakışta bize kelime anlamındaki kargaşa ve düzensizlik anlamını yansıtıyor gibi olsa da tam olarak bunu ifade etmez. Kaos kuramı, bilimsel anlamda düzensizliğin içindeki düzenin araştırılması olarak ifade edilebilir (Gürsakar, 2001: 4). Kaos kuramı, önceden kestirilmesi imkânsız, içerisinde kuralsız fakat benzer durumların olduğu “düzensizliğin bir düzeni” yani amacı olan bir düzensizliği ifade etmek için kullanılır (Töremen, 2000: 204). Bir başka ifadeyle kaos kuramı, karmaşık sistemleri anlamlandırmayı sağlayan, kavramsal, matematiksel ve geometrik tekniklerden oluşan bir kuramdır (Cambel, 1933: akt: Hudson, 2000: 219). Yani kısaca ifade etmek gerekirse kaos, düzensiz ve öngörülmesinin imkânsız olduğu düşünülen sistemlerin ve davranışların, aslında düzensizliğin, düzenli bir şekilde gerçekleştiğini ifade eden bilimsel bir yaklaşımdır. Günlük yaşamda dikkatimizi hiç çekmeyen, tesadüf eseri gibi görünen ama aslında sistemli bir düzenin parçası olan olaylar, kaosun kanıtı niteliğindedir (Aybala, 2018: 6).

Bilimsel olarak genç bir kuram olan kaos kuramının (Uçar, 2010: 36) ortaya çıkması bilim dünyasında bir paradigma değişimiyle gerçekleşmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda fizik, astronomi ve matematikte bilim dünyasına adını ciddi buluşlarla yazdıran Isaac

Newton'un çalışmalarıyla gelişen pozitivism -Newtonculuk ya da klasik bilim olarak bilinen görüş- uzun yıllar bilim dünyasında başat unsur olmuştur. Klasik bilim diye tabir edilen bu bilimsel paradigmaya göre dünyada rastlantıya yer yoktur, bütün parçalar bir makinanın çarkları gibi işlemektedir (Yıldırım, 1992: 105). İşte bu noktada klasik bilime eleştirel bir bakış açısı doğacak ve bilimsel dünyada yeni görüşler filizlenmeye başlayacaktır.

Klasik bilim olarak adlandırdığımız bu bilimsel paradigmaya felsefi açıdan baktığımızda ise, temellerinde determinizm karşımıza çıkmaktadır. Determinizm, bir diğer ifade şekliyle "belirlenimcilik", sistemlerin şu anki durumlarının önceki durumlardan kaynaklandığını söyler. Newton'un bilim dünyasındaki geçerliliği ve genel kabulüyle birlikte, bilimsel dünyada determinist görüş hâkim olmaya başlamıştır. Klasik bilimin penceresinden baktığımızda örneğin, Halley kuyruklu yıldızının ne zaman ortaya çıkacağını öngörmek, güneş tutulmasının ne zaman gerçekleşeceğini ve nereden görünebileceğini kesin sonuçlarla hesaplayabilmek, bilimsel anlamda küçümsenmemesi gereken adımlardır. Fakat determinizmin uygulanabilmesi ve Newton mekaniğinin işleyiş göstermesi için sistemin tam anlamıyla çözümüne ve başlangıç koşullarının açık bir şekilde bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Söylerken kulağa kolay gelen bu durumun bilinebilmesi, doğada çoğu sistemde imkansızdır (Karaçay, 2004: 4). Bilim dünyasının bu imkansızlıklarla karşılaşma sıklığının artmasıyla bilim insanları, Newton mekaniğini dolayısıyla determinist görüşü sorgulamaya başlamıştır.

"Kaosun başladığı noktada klasik bilim durur." James Gleick

Klasik bilim, evren ve evrenle ilgili olayların anlamlandırılmasında deney ve uygulamaların kullanılması gerektiği, elde edilen sonuçların kesinlik taşıdığı ve her koşulda geçerlilik gösterdiği bir bilimsel yaklaşım olarak tanımlanabilir. Klasik bilimin bu kesinlik olgusu, modern bilimsel yaklaşımların ortaya çıkışıyla sorgulanmaya başlamıştır (Kuhn, 1996: 10-11: akt: Aybala, 2018: 25). 20. yüzyılda bilim dünyasında gerçekleşen hızlı gelişim, doğanın yasalarını araştıran fizikçileri daha farklı konular üzerine düşünmeye ve araştırmaya sevk etmiştir. Dalgalı denizler, bulutların gökyüzündeki dağılışı, kalbin ve beynin işleyişi gibi doğanın düzensiz ve rastgele yapısı farklı alanlarda çalışan Batılı bilim insanlarını araştırmaya yöneltmiştir. Ekonomistler, hisse bedellerindeki iniş çıkışlara; ekologlar, toplumdaki değişimleri inceleyerek yıldızların galakside kümelenmesine, şimşeklerin ve bulutların izledikleri yollara dair açıklamalar yapmaya çabalamışlardır (Gleick, 2016: 12).

Dünyadaki doğal olayları gözlemleyip düşündüğümüzde doğrusallığa dair örneklerle karşılaşmak zordur. Çatlayan topraktan, kırılmış cam parçalarına kadar birçok çatallanmalarla, kırıklı ve karmaşık şekillerle karşılaşırız. Doğanın doğrusallığa olan yabancılığı ortadayken akademik dünyada ve eğitim süreçlerinin birçoğunda, genel olarak doğrusal geometriyi ve doğrusallık varsayımını kullanmaktayız. Örneklendirmek gerekirse Batı bilim dünyasının klasik bilim anlayışı, bilardo masasında üzerinde bulunan bir topun hareketlerini anlamlandırmaya çalışırken, başka bir noktadan esme olasılığı olan rüzgarla ilgilenmez. Klasik veya Newtoncu bilimin gözünden dünyaya baktığımızda küçük etkiler, büyük sonuçlara yol açmazlar. Diğer bir ifadeyle eski bilim anlayışı, birtakım nedenleri diğerlerine göre daha önemli görür. Yeni bilim paradigmasında ise bir nedeni, bir diğer nedenden daha önemli ya da daha önemsiz görmek saçmadır. Bilim dünyasında yavaş yavaş filizlenmeye başlayan bu düşüncelerin ardından bazı bilim insanları zamanla klasik bilimin “doğrusallık” kavramını çok fazla kullandığını ve gerçekliğin tartışılır birçok varsayıma dayandığını gözlemlediler. Son yıllarda fizikçiler, biyologlar, sosyal bilimciler ve bilgisayar mühendisleri, ilgilerini doğrusal olmayan dinamikler olarak da isimlendirilen kaos kuramına yönelttiler. Çünkü kaos kuramı, doğrusal neden-sonuç ilişkilerinden çok daha farklı olarak sistemlere geniş bir bakış açısı sunan ve onların ne şekilde değiştiğini anlamaya çalışan bir kuramdı. Bilimsel dünyada gerçekleşmeye başlayan bu paradigma değişimleri, kaos ve karmaşıklık gibi yeni düşünce sistemleri ortaya çıkarmış ve kaos kuramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Gürsakal, 2001: 4-5).

Newtoncu görüşün eleştirilmeye başlandığı 20. yüzyılda, görelilik kuramı ve kuantum fiziği ortaya çıkmıştır. Kuantum fiziği, karmaşık sistemlerin ve kaotik durumların açıklanabilmesi anlamında bilim dünyasında büyük adımlar atmıştır. Kuantumun, atomun yapısını anlayabilmek ve açıklamasını yapabilmek için atom altı parçacıkların hareketlerini hesaplayabilmesi gerekiyordu. Deterministik görüşün uygulanabilmesi için atom altı parçacıklarının nerede, ne zaman, hangi yöne ve hangi hızla hareket ettiklerini bilmek önemliydi. Fakat konumları ve hızlarını aynı anda kestirebilmek mümkün olmadı. Bu duruma karşılık “olasılık” kavramı kullanılmaya başlandı. Atom altı parçacıkların hareketleri, belirli olasılıklarla hesaplandı. Bu durumu, ünlü fizikçi Albert Einstein “Tanrının zar attığına inanmam” diyerek eleştirmiştir. Fakat tahminlerin geçerliliği vardır. Çünkü bu tahminler, bir iki tane parçacık için değil, milyonlarcası için yapılmaktadır. Örnek olarak, bir madeni parayı attığımızda yazı ya da tura gelme olasılığı yarı yarıyadır. Tura gelecektir dersiniz ya tahmin gerçekleşecektir ya da

tamamen geçersiz olacaktır. Fakat 1.000.000 madeni paranın havaya atılması durumunda 500.000 tura gelecek dersiniz, yanılma payınız azalmaktadır (Karaçay, 2004:5). Kısacası kaos kuramı, klasik bilimin deterministik ve doğrusal bakış açısına eleştirel yorumlar getirilmiş, başka bir deyişle “at gözlüğünden kurtulması gerektiği” düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Fizik ve matematik gibi fen bilimlerinde başlayıp günümüze kadar süregelen, sırasıyla Newtoncu görüş, görelilik kuramı ve kuantum fiziğiyle devam eden değişim süreci, bilim dünyasında yeni bir bilimsel paradigmanın ve disiplinler arası bütüncül bir bakış açısının gerekliliği düşüncesini geliştirmiştir. Kaos kuramı, bu noktada bütüncül bakış açısıyla ve başlangıç koşulları öngörülmesi zor karmaşık sistemlerin anlaşılmasına yönelik cevaplar vermiş, günümüze yalnızca fen bilimlerinde kullanılan bir kuram olarak değil her disiplinin yararlanacağı bir kuram olarak gelmiştir.

Kaos teorisinin mucidi, bir meteoroloji uzmanı olan Edward Lorenz'dir. Lorenz, eski bir bilgisayarda hava durumunu en basit haliyle grafiğe dökerken çıktılarda sürekli tekrar eden ancak hiçbir zaman aynı tekrarların kesin olmadığı bir örüntü keşfetti. Oluşturduğu grafikte incelemeler yapmaya devam etmekteydi. 1961 yılında yine uzun bir dizeyi incelerken kestirme olsun diye baştan sona kaydı incelemek yerine ortadaki bir değeri, başlangıç değeri olarak bilgisayara girdi. Örnek olarak 0,506921 sayısı ile hesaplama başladı ve başlangıç değerini 0,506 olarak değiştirdi. Matematiksel olarak çok küçük olan bu değişiklik, bir süre sonra diziyi incelediğinde şaşırtıcı bir sonuç olarak karşısına çıkacak ve yeni bir bilimsel görüşün tohumları atılacaktı. Hava durumundaki değişiklikleri belirlemek için oluşturulmuş bu program, başlangıçtaki verinin olası sonucu vermediği ve çok büyük etkileri olduğu varsayımını geliştirmesine olanak sağlamıştır. Bu grafikten yola çıkan Lorenz, periyodik davranmayan fiziksel sistemlerde, öngörülerin olanaksız olduğunu fark etmişti. Denklemler, atmosferi sadece kabaca betimleyen genellemelerden oluşuyordu (Gleick, 2016: 24-27). Lorenz, bu çalışmalar sonucunda “kelebek etkisi” kavramını ortaya atmış ve günümüze kadar bu isimle gelmiştir.

“Kelebek etkisi” ve “başlangıç koşullarına hassas bağımlılık” olarak adlandırılan, “Çin’de bir kelebek kanadını çırpsa, Meksika Körfezi’nde fırtına çıkabilir” şeklinde betimlenen bu durum, önemsiz gibi görünen bir nedenin oldukça önemli sonuçlara yol açabileceğini söyler (Gürsakal, 2001: 5). Sık kullanılan eski bir deyişte şu şekilde anlatılır:

“Bir çivi kaybolduğu için bir nal kayboldu. Bir nal kaybolduğu için bir at kayboldu. Bir at kaybolduğu için bir atlı kayboldu. Bir atlı kaybolduğu için bir haber kayboldu. Bir haber kaybolduğu için bir savaş kaybedildi ve bir savaş kaybedildiği için bir krallık yok oldu.”

Herhangi bir olayın kaotik olduğunu kabul etmemiz için ilk olarak, başlangıç koşullarına hassas bir şekilde bağlı olması, aynı zamanda başlangıç koşullarındaki parametrelerin tam olarak bilinmemesi gerekmektedir. Örnek olarak yazı-tura için bir madeni paranın havaya atıldığında hangi tarafın geleceğinin bilinmemesi, başlangıç koşullarının belirlememesinden kaynaklanır. Yukarıda bahsettiğimiz Lorenz’in çalışması da meteorolojideki başlangıç koşullarının hassas olmasının, öngörülme sonuçlar ortaya çıkarmasına örnektir. Dolayısıyla ortada basitleştirilmiş bir sebep-sonuç ilişkisinden çok, tam olarak tayin edilmesi mümkün olmayan sebepler vardır (Ural, 2004: 4). Kaos kuramının temel taşlarından biri “Kelebek Etkisi” kavramına ek olarak diğer önemli kavramları arasında “Çekerler” ve “Fraktal Geometri” bulunur.

Çekerler

Çekerler, sistemlerin yöneticisidirler. Örnek vermek gerekirse salınım halinde bir sarkacı verebiliriz. Sürtünmeden dolayı sürekli enerji kaybına uğrayan sarkaçta, bütün hareketler hiçbir hareketin bulunmadığı merkeze doğru gerçekleşir. Bu noktaya “denge noktası” adı verilmiştir. Zaman ilerledikçe hareketler, denge noktasına yaklaşacak ve orada son bulacaktır. Yani başlangıç şartı ne olursa olsun, sarkaç nereden başlarsa başlasın, sonuçta sarkaç denge konumuna gelecektir ve denge noktası sarkaç sisteminin çekeridir (Uçar, 2010: 49-51). Çeker, sistemi çeken ve bırakmayan davranış şeklidir. Dinamik bir sistemin zaman içerisinde ilerlerken varacağı son noktadır (Rulge, 1991: 62; akt: Uçar, 2010: 51). Birçok sistemin, çekerler tarafından yönetildiği kabul edilir.

Fraktal Geometri: Kendi Kendine Benzerlik

Fraktal geometri, ilk olarak 1975’te matematikçi Beneoit B. Mandelbrot’un yaptığı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Mandelbrot ‘The Fractal Geometry of Nature’ isimli kitabında, Öklid geometrisiyle betimlene gelmiş doğanın, bu betimlemenin dışında fark edilmemiş olan yüzünü açıklamıştır. Mandelbrot’a göre “klasik Öklid geometrisinin şekilleriyle kıyaslandığında, doğadaki şekiller aslında düzensiz ve parçalıdır (Mandelbrot, 1983; akt: Uçar, 2010: 58). Matematikçiler, Mandelbrot’tan önce doğadaki çoğu şeklin açıklanamayacak kadar düzensiz ve karmaşık olduğunu düşünüyordular. Mandelbrot’un ortaya koyduğu fraktal geometri ise, matematikçilerin

bu görüşlerini yanılttı ve dünya ne kadar düzensiz ve karmaşık olarak görünürse görünsün, aslında matematiksel olarak açıklanabileceğini gösterdi. Bu açıdan baktığımızda Mandelbrot'a göre dünya, düzenli bir düzensizlik sergiler (Uçar, 2010: 60).

Fraktal geometri sayesinde kendini tekrar eden ve karmaşık görünen sistemleri anlamak mümkün hale gelmeye başlamıştır. Fraktal geometri, cisimlerin sonsuza kadar küçültülmüş hallerinin de kendisine benzerliğini inceleyen bir geometri dalıdır. Bu sayede, evrende yer alan karmaşık görünen bütün yapılar, daha iyi anlaşılabilir. Fraktallar, evrendeki tuhaf şekilli yapıların birer anlamı olduğunu ortaya koyarlar (Aybala, 2018: 37) Tüm bu tartışmalara dayanarak kaos kuramıyla ilgili şu önermeler geliştirilebilir:

- 1) Kaos kuramı, evreni ve doğa olaylarını anlamlandırmamıza, doğrusal olmayan yönlerini açıklamamıza yardımcı olur.
- 2) Kaos kuramı, bütüncül yaklaşımıyla disiplinler arası bir köprü görevi görür.
- 3) Kaos kuramı, sistemin başlangıç koşullarına hassas bağlılıklarına dikkat çekerek sonuçta büyük farklılıklar yaratabileceğini gösterir.
- 4) Her ne kadar, doğa bilimlerinden ortaya çıkmış bir kuram olsa da birçok insani sistemin açıklanmasında en iyi çerçeveyi sunan kuramlardan biri olabilir (Rockler, 1991: 60).

Kaos Kuramı ve Sosyal Hizmet

21. yüzyıl, küreselleşme sürecinin etkisini bütün dünyada göstermeye başladığı bir yüzyıl olmuştur. Gelişen teknolojiyle birlikte iletişimin olanaklarının artması, uluslararası ticaretin büyümesi, dünyanın koca bir köye benzetilmesine neden olmuştur. Günümüzde dünyanın neresinde olursak olalım, bir başka noktada yaşanan bir gelişmeyi anlık olarak öğrenebiliyor haberdar olabiliyoruz. Bu süreç insanlar, toplumlar ve ülkeler arası etkileşimi artırmış ve etkileşim arttıkça ilişkiler karmaşıklaşmaya başlamıştır. Gelişen teknoloji ve geçen yıllar her şeyi yenilediği ve değiştirdiği gibi insanların yaşam tarzları ve gereksinimleri de değişmeye başlamıştır. Böylelikle sosyal bilimlerde de insanı anlamaya yönelik olarak yeni yöntemler önem kazanmış ve pozitivist görüşün yanında postmodernizm, nicel yöntemin yanında nitel yöntem gelişmeye başlamıştır.

Hızla devam eden bu sürece birey, aile ve toplumların iyi oluşlarıyla ilgilenen sosyal hizmet mesleğinde de birtakım paradigma değişimleri söz konusu olmuştur. Acar ve

Çamur Duyan (2003)'a göre Abraham Flexner ile başlayan herhangi bir bilimsel paradigmaya dayanmaması nedeniyle sosyal hizmetin bir meslek olup olmadığına ilişkin eleştiriler, Mary Richmond'un sosyal hizmet mesleğini, psikiyatri disiplininin kuram ve kavramlarına dayandırmasıyla aşılmıştır. Böylelikle insanların yaşadıkları sorunları, yaşamlarının önceki dönemlerinde sahip oldukları sorunlu iletişimlere dayandıran psişik determinizm gibi kavramlara sahip psikanalitik kuram, sosyal hizmette başat paradigma haline gelmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda insanların yaşadıkları sorunların, yalnızca önceki ilişkilerinden kaynaklanmayabileceği, var olan sosyal sistemlerle sahip oldukları ilişkilerin de sorunların kaynağı olabileceği düşüncesi, sosyal hizmette gelişmeye başlamıştır (Şahin, 2001). Bu gelişmelerde sosyal bilimlerde görülen pozitivism tartışmalarının sosyal hizmete yansımalarının etkili olduğu da söylenebilir. Her ne kadar Payne (2014)'e göre sosyal hizmet disiplini hala pozitivist bir yönelime sahip olsa da geleneksel sosyal hizmet düşüncesinin "düzen" paradigmasına yönelik postmodern meydan okumalar söz konusudur. Bu meydan okumaların bir sonucu olarak ünümüzde sosyal hizmet mesleği değişimi temsil eden ve kendini değişim ajanı olarak tanımlayan bir meslektir (Akbaş, 2014). Tüm bu gelişmeler sonrasında psikanalitik kuramın yanında sistem yaklaşımı ve ekolojik sistem perspektifi gibi yaklaşımlar, sosyal hizmetin bilgi temelinde yer edinmiştir. Sosyal hizmetin ilgi alanına giren karmaşık olguları daha detaylı bir biçimde anlamak içinse sistem ve ekolojik sistem yaklaşımının kapsamını genişleten ve bu yaklaşımları tamamlayıcı bir perspektif sunan kaos kuramı, sosyal hizmette daha çok tartışılır hale gelmiştir.

Günümüzde kaos kuramı, bütüncül bakış açısına sahip disiplinler arası bir araştırma alanı olarak bilim dünyasında büyük ilgi görmektedir. Fiziğin yanı sıra ekoloji, fizyoloji, biyofizik gibi alanlarda yeni yaklaşımlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir (Uçar, 2010: 41-42). Son zamanlarda sosyal bilimlerde de kaos kuramına ilgi duymaya başlamış, bu alandaki bilim insanları, kendi alanlarında kaos kuramını kullanmaya başlamışlardır. Kaos kuramının sosyal hizmetteki kullanılabilirliğine bakmadan önce, sosyal hizmetin de dahil olduğu sosyal bilimlerde nasıl kullanıldığına ve neler sağladığına bakmak faydalı olacaktır.

Gürsakaç'a göre sosyal bilimlerin zorluğu, öznelerinin ve ilişkilerinin karmaşık olmasıdır (2001: 7). Kaos kuramı, temel özellikleri ve kapsamı bakımından sosyal bilimler için ilgi çekici bir çerçeve sunmaktadır. Toplumsal yapıda yaşanan olay ve değişimlerin açıklaması için son derece uygun ilkeler barındırır. Kaos kuramı, karmaşık ilişkiler düzenini açıklarken, karmaşık ilişkilerin sadece kendi iç yapısındaki

bağımlılıklara değinmekle yetinmez aynı zamanda büyük resmi görmeye olanak sağlar. Düzensiz olasılıkları içermesi, sosyal bilimler için yeni ufuklar sağlamaktadır (Yeşilorman, 2006: 81). Sosyal bilimler alayazanında en çok alıntı yapılan kavramlardan biri, başlangıç koşullarına bağılılıktır. Bazen küçük hatalar, fiziksel bilimlerde sıklıkla gözlenen bir olay olan geri besleme yöntemi ile büyür. Geri besleme yönteminin varlığı, öngörülebilirlik kavramlarına karşı çıkanları destekler niteliktedir. Kaotik yapıları tanımlayabileceğimizi varsaydığımızda bu sistemin modelinin ve biçiminin tahmin edilememesi anlamı gelmez. Yani başlangıç koşullarına duyarlılık sosyal bilimlerin ilgi alanı olan toplumsal sistemlerin öngörülmesini imkânsız olduğunu belirtirken, tahmin edilebilirlik noktasında yardımcı olmaktadır (Hudson, 2000: 221).

Sosyal bilimlerde kaos kuramının uygulama alanlarından birine örnek olarak psikoloji verilebilir. Psikoloji, kaos kuramının önemli uygulama alanlarındandır. Ancak psikoloji alanında yapılmış çalışmaların çoğu, seçilmiş kavramları içermektedir. Örneğin Duke, kelebek etkisini günlük belirli davranışlardaki sorunların kaynaklarının, yalnızca büyük olaylarla sınırlı olmadığı sonucuna varmak için kullanmıştır. Psikoloji gibi alanlarda kaos kuramı, matematiksel ve grafiksel araçlardan ziyade kavramsal ve mecazi kullanımlarını içerir (Hudson, 2000: 225). Bir başka alanla ilgili örnek, kaos kuramının, eğitim kurumlarına yansımaları ile ilgili bir çalışmadır. Akmansoy (2012), "*Kaos Teorisi ve Eğitime Yansımaları*" adlı çalışmasında, kaos teorisinin eğitim kurumlarındaki yansımalarını incelemiş, kelebek etkisinin eğitim ortamlarında izlerine rastlamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre uzun yıllar devam eden eğitim sürecinin içinde gerçekleşen ufak bir tökezlemenin, ilerleyen yıllarda daha büyük sorunlarla geri dönüşlerinin olabileceği görülmüştür.

Bu noktada kaos kuramı gibi postmodern bir yönelime sahip olan çözüm odaklı kısa terapinin mucidi olan sosyal hizmet uzmanı De Shazer'e değinmek yerinde olacaktır. De Shazer (1991), arzu edilen davranışsal değişimin birden olmayacağını ve küçük değişimlerin, istenen temel değişime giden yolu oluşturduğunu belirtmektedir. De Shazer çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımını kullanmaya başladığı ilk çalışmalarında müracaatçılarından seanslar arasında yaşamlarında nelerin daha iyi olduğu hakkında düşünmelerini istemiş, müracaatçıların üçte ikisi bir sonraki seansta yaşadıkları sorunla ilgili ilerleme kat ettiklerini belirtmiş ve kalan üçte birlik kısmın yarısı daha sonra ilk seferde fark etmedikleri ilerlemeler keşfetmişlerdir. Daha sonra randevu almak için kendisini ilk kez arayan müracaatçılara ilk görüşmeye kadar yaşamlarında iyi giden şeyleri düşünmelerini istemiş ve müracaatçılar bu bekleme sürecinde kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu da De Shazer'a ilk görüşme

başlamadan önce dahi olumlu değişimlerin meydana gelebileceğini düşündürmüştür (Sklare, 2013: 4). Tüm bu deneyimlerden sonra De Shazer mucize soru tekniğini geliştirmiş ve çözüm odaklı kısa terapide bu tekniği kullanmaya başlamıştır. Bu teknikte müracaatçıdan yaşadığı sorunla ilgili bir mucizenin gerçekleştiğini varsayması ve yaşadığı sorunun çözüldüğünü hayal etmesi istenir (De Jong ve Berg, 2008). Mucize sorusu sorunla baş etmenin önündeki psikolojik engelleri ortadan kaldırmaktadır (Iveson, 2002: 153). De Shazer'in deneyimlerini ve kullandığı mucize sorusu tekniğini kaos kuramı temelinde düşünersek olumlu düşünmenin bile sorunun çözümü konusunda bir tür kelebek etkisi yaratacağını görmüş oluruz.

Kaos kuramının, sosyal hizmetin sosyal sistemlere ilişkin bakış açısında önemli birtakım çıkarımları vardır. Bunlardan en dikkat çeken, sosyal hizmet uygulamalarında tahmin etme (kestirme) işlevinin sorgulanmasıdır. Özellikle planlı müdahale sürecinin ön değerlendirme ve planlama aşamalarında tahminde bulunmanın önemli bir işlevi bulunur. Ancak çalışılan birey, aile ya da sosyal çevre gibi sistemler, karmaşık sistemlerdir. Bu nedenle bir sorunun nedenine ilişkin tahminde bulunmak her zaman kolay olmayabilir (Stevens ve Hasset, 2007: 129; akt: Çelik ve Polat, 2018: 1328).

Kaos kuramının sosyal hizmet uygulamasına neler katabileceğini, ilk olarak doğrusal ve doğrusal olmayan düşünce sistemiyle ardından, kaos kuramının birkaç temel kavramıyla kurgusal bir vaka üzerinden değerlendirmek uygun olacaktır. Bu doğrultuda sosyoekonomik durumu yetersiz tek ebeveynli bir aileyi düşünelim. Bir baba ve lise öğrencisi bir çocuktan oluşan bu ailede, baba işsiz olduğu için geçimini sağlayamadığını belirtip nakdi yardım talebiyle bir sosyal hizmet kuruluşuna başvurmuş olsun. Babanın adına "A", çocuğun adına "B" diyelim. Öncelikle vakayı özetleyip sonrasında doğrusal düşünme sistemiyle düşündüğümüzde, sosyal hizmet uzmanı müdahale sürecini planlamadan önce, müdahaleyi şekillendirecek olası düşüncelerin, tahminlerin ve algılama biçimlerinin doğrultusunda gerçekleşmesi olası durumları aktaralım.

Sosyal hizmet uzmanı, babanın talebine karşılık ailenin evine sosyal inceleme yapmaya gitmiş ve babayla görüşme gerçekleştirmiştir. Kiralık bir evde oturan ve işsizlik maaşı alan babanın dört aydır işsiz olduğu, sobalı ve gecekondur türünde bir evde yaşadığı ve okul saatlerinde görüşme yapılmış olmasına rağmen çocuk B'nin evde olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen görüşmede, baba işinden alkol sorunu nedeniyle çıkarıldığını, tekrar çalışma yaşamına dönmek istediğini ve iki aydır iş

aradığını ifade etmiştir. Bununla birlikte alkol kullanımıyla ilgili sorunlar yaşadığını belirtmiş, tedavi görmek istediğini ancak oğluna bakacak kimse olmadığından dolayı tedavi sürecine başlamakta kararsızlık yaşadığını söylemiştir. Eşinden ayrılmayı kendisinin istemediğini, dört yıl önce boşandıklarını, boşandıktan sonra eşinin bir başkasıyla evlendiğini, başka bir şehre gittiğini, bir daha kendisinden haber alamadığını, oğlunu da aramadığını ve görüşmediklerini belirtmiştir. Sonrasında Çocuk 'B' ile de görüşme yapılmış, B sorulara kaçamak cevaplar vermiştir. Çocuk B'nin bu tutumu sosyal hizmet uzmanı tarafından, iletişime ve iş birliğine kapalı olarak değerlendirilmiştir. Baba A, çocuğun okula düzenli devam noktasında sorun yaşadığını, kendisinin çocuğu için elinden geleni yaptığını ve ebeveynlik görevlerini yerine getirdiğini belirtmiştir. Öncelikle vakayı doğrusal düşünce sistemiyle açıklamaya çalışalım.

Problem çözme yaklaşımı, literatürde güçler yerine sorunlara odaklanması nedeniyle bazı yazarlar tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilse de (Şahin, 2001), sosyal hizmette 1960'lardan beri güçlü bir biçimde yer almaktadır. Bu yaklaşım problemin kaynağını araştırırken bireyin ruhsal süreçleriyle fazla ilgilenmeyip, bireyin çevresi ile etkileşimde olduğu sistemlerden doğan ilişkilerinde aramaktadır (Danış ve Kara, 2016: 9). Problem çözme yaklaşımını benimsemiş bir sosyal hizmet uzmanı; bireyin ve ailesinin yaşamında aksaklıklar meydana getiren problemlere odaklanacaktır. Bu bağlamda babanın talebi ve işbirlikçi tutumu, yeni bir iş bulmaya ve tedaviye olan istekliliğini dile getirmesi göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hizmet uzmanı doğrusal düşünme sistemiyle, ilk olarak babanın temel sorununun alkol kullanımı olduğunu, alkol tedavisi gördüğünde veya farklı desteklerle alkol sorununu çözdüğü takdirde işsizlik durumundan, ailenin ekonomik dezavantajlardan ve babanın yaşadığı bağımlılık sürecinden kurtulabileceğini düşünebilir. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanı, çocuğun annesinden kopması, ailenin dağılmış olması, babanın alkol kullanımı gibi durumların etkisiyle çocuk B'nin psikolojik olarak olumsuz etkilediğini, bu yüzden okula devamında sorunlar yaşadığını düşünebilir. Bu noktada çocuk "B" ile görüşmeler yapılması, sorunlarının anlaşılabilmesi, eğitim öğretim hayatının sürekliliğinin sağlanması gerekli tedbirlerin alınabilmesi için vakayı bir başka birime yönlendirebilir. Ek olarak baba ve çocuk arasındaki iletişimin gözlemlenebilmesi, aile sisteminin incelenebilmesi ve güçlendirilmesi için aile danışmanlığı gerçekleştirebilir. Tüm bu çalışmalar sonucu, babanın alkol tedavisine başlaması ve aileye çocuk "B" adına, baba işe girene kadar nakdi yardım yapılması, çocuk "B" ile ilgili gerekli tedbirlerin alınması uygun görülebilir. Bu düşüncelerin sonucunda babanın alkol

tedavisinin olumlu yanıt vermesi, bu süreçte nakdi yardımla desteklenmesi sonucunda babanın iş bulabileceği ve ailenin dezavantajlı durumundan kurtulacağı sonucuna varılabilir. Doğrusal düşünce sonucu, sosyal hizmet uzmanının olası müdahalesi bu şekilde açıklanabilirken kaos kuramıyla vakaya baktığımızda, sistemler karmaşık, devamlı değişim içinde olan ve anlık yaşanabilen olaylardan etkilendiği için bu tip bir neden-sonuç ilişkisi yetersiz kalacak (Çelik ve Polat, 2018: 1329) ve vakaya yönelik müdahale yetersiz kalabilecektir. Örneğin babanın alkol tedavisine vereceği yanıtın olumlu sonuçları olacağı kesin midir? Baba alkolü bırakmak istediğini belirtmiş olsa da gerçekten bırakmayı istemekte midir, yoksa nakdi yardımın bağlanması için sosyal hizmet uzmanına bu şekilde mi söylemiştir? Babanın işsiz olmasının nedeninin kesin olarak alkol kullanımı olduğu belli midir, yoksa eşinden ayrılmış olması bir tükenmişlik durumu yaratmış, bu yüzden de özgüven kaybı yaşamış ve çalışma isteğini yitirmiş olabilir mi? Doğrusal düşünme yöntemiyle yaklaşıldığında bu ve buna benzer soruların yanıtı daima belirsiz olacaktır. Babanın, alkol kullanımını bırakmasının birçok farklı sonucu olabilir. İşte kaos kuramı, sosyal hizmet uzmanlarına bu tip durumlarda geniş bir çerçeveden vakaya yaklaşmasını ve doğrusal olmayan bir düşünce yöntemiyle düşünmesini tavsiye etmektedir. Aynı şekilde kaos kuramının en popüler kavramı olan “kelebek etkisini” aklımıza getirdiğimizde, başlangıç durumlarına olan hassas bağlılık durumlarını, daha anlaşılır bir ifadeyle; çok önemsiz gibi görülen bazı yaşamışlıkların, bazı olumsuz durumların etkilerinin tahmin edilmeyecek derecede büyük olabileceği düşünülürse, sosyal hizmet uzmanları hiçbir durumu önemsiz görmeyecek ve her koşulu, müdahalesinde değerlendirecektir.

Yine kaos kuramının varsayımları ile baktığımızda karmaşık sistemlerin aslında birbirlerine benzerlik gösterdiği düşünülebilir. “Fraktal Geometri” başlığı altında kısaca değindiğimiz bu kavramsallaştırmayı vaka üzerinden düşünecek olursak eğer, ailenin yaşadığı sorunların, en temelden yani en büyük görünenden en küçük ayrıntıdaki problemlere kadar birbirlerine benzer nedenlerden kaynaklanıyor olabilir. Farklı farklı görünse de problemlerin aslında birbirlerine benziyor olabileceğini bilmek, sistemi anlamamıza yardımcı olacaktır. Örnek olarak baba A'nın, boşanma sürecinden bu zamana kadar geçen sürede yaşadığı, ardı ardına gelen sorunlar, onun boşanmaya ve evliliğe bakış açısından kaynaklanmış, aile bu nedenle kaotik bir duruma gelmiş olabilir. Baba, boşanmayı bir başarısızlık olarak içsel dünyasında kavramsallaştırmış, sonrasında işinden olmuş ve işsiz olduğu için tekrar özgüven kaybına uğramıştır. Sorun odaklı baş etme stratejileri geliştirememiş ve alkol kullanmaya başlamış, alkole

olan bağımlılığı onda yeniden bir özgüvensizlik duygusu yaratmış ve kendisini değersiz hissetmeye devam etmiştir. Süreç, bu şekilde birbirine benzer şekilde devam etmiş olabilir. Bu durumda kaos kuramı, bize nakdi yardım ve alkol tedavisine başlanmasının, sisteme bir yarar sağlamayacağını anlamamızda yardımcı olabilir.

Sosyal hizmet uzmanları, kaos kuramı aracılığıyla, doğrusal olmayan düşünce sistemi geliştirip, müracaatçıların sorunlarına ve ihtiyaçlarına düzensiz yapıları nedeniyle tahmin edilemeyen sonuçlar doğurabileceğini bilerek yaklaşabilirler (Stevens ve Hasset, 2007: 134; akt: Çelik ve Polat, 2018: 1331). Bu vaka üzerinden kaos kuramı çerçevesinde müdahale sürecini oluşturmaya çalıştığımızda, öncelikle kaos kuramının sosyal bilimlerdeki kullanım alanlarının oldukça yeni olduğunu belirtmekte yarar vardır. Sosyal hizmet alanında da oldukça yeni olan kaos kuramı sosyal hizmet müdahale süreçlerine, tek başına bir müdahale yöntemi olmaktan ziyade, bir kavramsal çerçeve olarak temellendirebilir. Kaos kuramının temel kavramları, bütün sosyal sistemlerde karşımıza çıkabilmektedir. Vaka özelinde baktığımızda aile sistemi gerek sosyoekonomik yönden gerekse bireylerin günlük yaşantısı açısından dezavantajlı bir durumdadır. Vakanın çözümlenmesinde müracaatçılara müdahale sürecinde aktif bir rol verilmesi, baş etme yöntemlerinin kazandırılması, dezavantajlı durumdan güçlenerek çıkılmasını sağlayabilir. Baba ve çocuk özelinde ve aile ile ilgili yapılacak bütün müdahale yöntemleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte unutulmamalıdır ki kaos kuramı genelci sosyal hizmetin her uygulama düzeyi için oldukça işlevsel bakış açıları sunabilmektedir. Her ne kadar bu çalışmada verilen kurgusal vaka daha çok genelci uygulamanın mikro ve mezo düzeylerine karşılık gelse de kaos kuramı makro düzey uygulamalar için de oldukça işlevseldir. Örneğin yoksulluk alanında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı birey ve aile düzeyinde çalışmalar gerçekleştirdiği takdirde sorunun temeline inilemeyeceğinin farkındadır. Birbirini etkileyen karmaşık sistemlerden bahseden kaos kuramına benzer olarak, sosyal hizmet yaşanan sosyal sorunlarda ekonomik, sosyal ve siyasal sistemlerin etkilerine dikkat çeker. Sosyal hizmete göre çalışılan bütün müracaatçı grupların sorunları, sosyal politikaların, ekonomik sistemlerin ve toplumsal koşulların bir ürünüdür. Sosyal hizmet disiplin ve mesleği yaşadıkları sorunların bireylerin kendi yetersizliklerinden kaynaklandığını savunan görüşleri reddederek sosyal sorunların kaynağı olan “düzene” tüm yönleriyle dikkat çekmektedir. Örneğin kaos kuramının iddia ettiği “düzensizliğin düzenini” yoksulluk olgusunda da görmek mümkündür. Kapitalist ekonomik sistem kendi devamlılığını sağlamak için düzenli bir şekilde

yoksul bireylere ihtiyaç duymakta ve yoksulluğu tekrar tekrar üretmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanları sosyal sorunlara kaos kuramı çerçevesinden baktığında, bu sorunlarla yalnızca mikro ve mezzo düzeylerde çalışsa dahi mesleki çalışmalarının makro etkilerinin olabileceğini, makro düzeydeki çalışmalarıyla da mikro ve mezzo değişimler sağlayabileceğini unutmamalı ve bu inançla çalışmalarını gerçekleştirmelidir. Tüm bunlara ek olarak kaos kuramının genelci sosyal hizmet ile pek çok ortak özelliğe sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Örneğin kaos kuramının esnek doğası ve sürekli değerlendirme yapma düşüncesi genelci sosyal hizmetin de özellikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte kaos kuramının sosyal hizmet uygulamasına yönelik en temel sınırlılığı uygulamaya ilişkin bir yol haritası sunmamasıdır. Kaos kuramı bu yönüyle tıpkı sistem kuramı gibi bir müdahale kuramı olmaktan çok olguların daha iyi anlaşılmasına yönelik açıklayıcı bir kuram özelliği sergilemektedir.

SONUÇ

İnsanı ve toplumu ilgilendiren her türlü olay, devamlı olarak hareket halinde ve değişim içinde görülmektedir. Dinamizmini hiç kaybetmeyen dünyayı, kesin ifadelerle sahip kavramlarla anlamlandırmak oldukça zordur (Ural, 2004: 10). Bu noktada sosyal bilimlerin ilgi odağında bulunan, kavramsallaştırılması, deney ve gözlemi yapılması güç olan karmaşık sistemlerin anlamlandırılmasında kaos kuramı devreye girmektedir. Kaos kuramı, düzensiz ve öngörülmesinin imkânsız olduğu düşünülen sistemlerin ve davranışların, aslında düzensizliğin içinde bir düzen olarak bulunduğunu ifade eden ve bu sistemleri anlamakta bize geniş bir bakış açısı sağlayan bir kuramdır.

Kaos kuramının, sosyal bilimler alanındaki birçok sistemi ve sistemler arası ilişkileri açıklayabilme özelliği, karmaşık sistemlerin ve gün geçtikçe daha da karmaşılaşan toplumsal sistemlerin hepsiyle, her müdahale düzeyinde çalışan sosyal hizmetin de dikkatini çekmiştir. Karmaşık sistemlerin birbirleriyle girdiği etkileşimlere dokunan, aynı zamanda her türlü dezavantajlı, olumsuz ve kaotik durumlarda devreye girme amacı güden sosyal hizmet açısından kaos kuramı oldukça önemlidir. Şüphesiz, sosyal hizmet disiplinde kaos kuramının yeri sadece uygulamada değil, sosyal hizmet eğitim içeriği ve sosyal hizmet araştırmaları için de geçerlidir. Benimsenmiş olan genelci sosyal hizmet anlayışının ve sistem yaklaşımının bütüncül bakış açısına ek olarak kaos kuramının, çerçeveyi daha da genişleterek eğitime yararlı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünya'da Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1-19.
- Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları
- Akmansoy, V. (2012). *Kaos Teorisi ve Eğitime Yansımaları*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- Çelik, G. ve Polat, G. (2018). Karmaşıklık Kuramının Uygulamalı Bir Sosyal Bilim Olan Sosyal hizmete Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1320-1338.
- Danış, M. Z. ve Kara, H. Z. (2016). Sosyal Hizmette Problem Çözme Yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 1-10.
- De Jong, P. & Berg, I. K. (2008). *Interviewing for Solutions* (3rd ed.). Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- De Shazer, S. (1991). *Putting Difference to Work*. New York: W. W. Norton.
- Gleick, J. (2016). Kaos. (Çev. İ. A. Demir) İstanbul: ALFA Yayınları.
- Gürsakal, N. (2001). Yeni Bilim. http://www.academia.edu/download/37299078/YENI_BILIM.docx Erişim Tarihi: 07.01.2020
- Hudson, C. G. (2000). At the Edge of Chaos: A New Paradigm for Social Work? *Journal of Social Work Education*, 36(2), 215-230.
- Iveson, C. (2002). Solution-focused brief therapy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 8, 149-156.
- Karaçay, T. (2004). Determinizm ve Kaos. Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu. 21-24 Eylül 2004, Çanakkale, Türkiye.
- Lale, A. (2018). *Kaos Teorisi ve Uluslararası İlişkiler: Arap Baharı Örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Payne, M. (2014) *Modern Social Work Theory*, 4th edn. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rockler, M. J. (1991). Thinking about Chaos: Non-Quantitative Approaches to Teacher Education. *Action in Teacher Education*, 12(4), 54-63.
- Sklare, G. B. (2013). *Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma* (4th ed.). (A. Kaya, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

- Şahin, F. (2001). Sosyal Hizmette Güçler Perspektifi ve Çözüm Odaklı Mülakat. *Aile ve Toplum*, 1(4), 59-72.
- Töremen, F. (2000). Kaos teorisi ve Eğitim Yöneticisinin Rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22, 203-219.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Kaos. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07.01.2020
- Uçar, S. (2010). *Kaos Teorisinin Felsefi Özellikleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ural, Ş. (2005). Kozmozdan kaosa. Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu. 21–24 Eylül 2004, Çanakkale, Türkiye.
- Yeşilorman, M. (2006). Kelebek Kanadını Kimden Yana Çırpıyor? Birleştirilmiş Bilimin Kıyısında Kaos ve Sosyal Bilimler. *İKÜ Güncesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 4(3), 77-86.
- Yıldırım, C. (1992). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Doğancı, H.K. ve Tuncay, T. (2020). Tarihsel süreçte kadının aile içindeki konumunun feminist sosyal hizmet yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1324-1351.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 13.02.2020
Makale Kabul Tarihi: 10.06.2020

TARİHSEL SÜREÇTE KADININ AİLE İÇİNDEKİ KONUMUNUN FEMİNİST SOSYAL HİZMET YAKLAŞIMI TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Evaluation of Women's Positions in 'Marriage' and 'Family' Institutions Throughout the Historical Process on the Basis of Feminist Social Work Approach

Hatice Kübra DOĞANCI*

Tarık TUNCAY**

* Arş. Gör., Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0003-0880-1980, kubrasimsek@duzce.edu.tr

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ORCID: 0000-0002-9447-6717, ttuncay@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ataerkil kodların üreticisi ve uygulayıcısı olarak evliliğin ve ailenin içindeki kadınların konumunun, feminizm ve feminist sosyal hizmet yaklaşımı açısından eleştirel bir gözle sorgulanmasıdır. Kadınların konumu söz konusu olduğunda, feminist alanyazın, temel başvuru noktalarından biri olmaktadır. Bu nedenle feminizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tarihsel süreç ve kadın hareketinin tarihsel seyri açıklanarak feminizme göre ailedeki kadının konumunun dün ve bugün ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Ardından feminizmin etkisiyle şekillenen feminist sosyal hizmet uygulaması açıklanarak, bu bağlamda kadınlarla sosyal hizmet müdahalesinin nasıl yürütülebileceğinden bahsedilmiştir. Bu çalışma, mevcut alanyazından ikincil veriler kullanılarak derlenmiştir. Söz konusu veriler ışığında kadının evlilik ve ailedeki yeri hakkında genel bir değerlendirme ile kadınlarla bu bağlamda çalışırken kullanılacak feminist sosyal hizmet müdahalelerine dair öneriler sunulmaktadır. Kadının aileden bağımsız düşünülmediği toplumlarda aile kurumunun kadının özgürleşmesine katkı sunması mümkünken, kadınların özgürleşmesi önünde önemli bir engel halini aldığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle aileye ilişkin değerlere

¹ Bu çalışma, 'Kaçarak Evlenen Kadınların Kök Aile İlişkilerinin ve Kaçarak Evlenme Deneyimlerinin Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde İncelenmesi: Düzce İli Örneği' adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

eleştirel bir bakışla yaklaşarak, kadınların özgürleşmelerine katkı sunacak feminist sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Feminizm, feminist sosyal hizmet, aile, evlilik, kadın*

ABSTRACT

This review aims to question women's positions in marriage and family –as the producer and practitioner of patriarchal codes– critically in terms of feminism and feminist social work approach. When it comes to women's positions, feminist literature is one of the main points of application. For this reason, the historical process that prepared the ground for the emergence of feminism and the historical course of the women's movement were explained, and an answer was sought to the question of what the position of the woman in the family was according to feminism yesterday and today. Then, the feminist social work practice, shaped by the influence of feminism, was explained and in this context, it was talked about how to organize social work intervention with women. This study was compiled from the current literature using secondary knowledge. In the light of this knowledge, a general assessment of the woman's place in marriage and the family has been concluded by presenting suggestions on feminist social work interventions that can be used while working with women in this context. In societies where women are not considered independent from the family, it is clearly seen that the family institution; while it can be contributed to women's liberalization, it has become an important obstacle to women's liberalization. For this reason, there is a need for feminist social work practices that will contribute to women's liberalization by approaching family and family values with a critical perspective.

Keywords: *Feminism, feminist social work, family, marriage, woman*

GİRİŞ

Evlilik, çağlar boyu farklı anlam ve biçimlerde varlığını sürdürmüş bir olgudur. Tek bir aile türünden bahsetmek mümkün değildir. Kültürden kültüre değişmekle birlikte, ülkemizde kabul gören evlilik, bir erkek ve bir kadının aile bağı kurarak hayatı paylaşmasını ve aile kurmasını ifade etmektedir. Bu nedenle, çalışmada bir kadın ve bir erkeğin birleşerek oluşturduğu aile üzerinde durulacaktır. Aile kurmaktaki amaç; hayatı paylaşmak olduğundan dolayı, aileyi oluşturan kadın ve erkeğin her anlamda eşit paylaşımlarda bulunabileceği bir aile yapısı, en ideal olanıdır. Ancak toplumumuzda kadın ve erkeğe doğduğu andan itibaren öğretilen toplumsal cinsiyet rolleri evlilik aşamasında ve sonrasında kurulan ailede kendini göstererek çoğu zaman bu eşitliği kadınlar aleyhine bozmaktadır.

Toplumumuzda kadına yüklenen roller gereği, kız çocukları erken yaştan itibaren evlilik hayalleri ile büyümektedirler. Ataerkil ailede yetişen ve özgürlükleri kısıtlanan kız çocukları ve kadınlar, özellikle eğitimden yoksun bırakıldıklarında, evliliği hayatlarını değiştirme fırsatı olarak yorumlamaktadırlar (Boran, Gökçay, Devicioğlu ve Eren, 2015). Yaşadıkları ataerkil baskılardan başka bir çıkış yolu bilmediklerinden

dolayı, evlilik vasıtasıyla kurtulacaklarını ummaktadırlar. Kadınların aileden bağımsız bir birey olarak değerlendirilmediği bu toplumda, aileyi ve evliliği sorgulamak ve 'başka bir aile mümkün mü?'yü konuşmak gerekmektedir. Tüm bunlar içinse feminist sosyal hizmet yaklaşımı eşsiz bir uygulama aracı sunmaktadır. Yaklaşımına geçmeden önce evlilik ve aile içinde kadınların konumu, feminizme zemin hazırlayan tarihsel süreç; çağlar boyu süren kadın hareketleri ve feminizm kavramları etrafında açıklanacaktır.

Aile ve Evlilik Kurumunun Feminist Tarihsel Okuması

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, tarihin her döneminde eşitsizliklere maruz kalmışlardır. Kadın hakları, yüzyıllar boyunca ihmal edilmiş, kadınlar hukuksal ve toplumsal yönden erkeklerden çok daha azına razı olmak zorunda bırakılmıştır. Peki, bu eşitsizlik nasıl başlamıştır ve kaynağını nelerden almaktadır? Yazılı tarihin izlerini sürebildiğimiz en eski kaynaklardan günümüze kadar dünyanın, hep erkeklerin tekelinde olduğunu, kadınların doğal olarak sahip olması gereken haklara hiçbir zaman tam olarak ulaşamadığını görmekteyiz. Bazı bilim insanlarına göre anaerkil aile ve toplum düzeninin var olduğu bir dönem gerçekleşmiş olsa da gerçekten tüm dünyada bugünkü ataerki benzeri bir anaerkil dönem yaşanıp yaşanmadığı, halen tartışılmaya devam edilen bir bilgidir. Bu tartışmalarla beraber, tarihte kadın varlığının ve imgesinin insanların yaşamının merkezinde yer aldığını düşündürtecek veriler bulunmaktadır (Gültekin, 2017). Anaerkil ailenin, zincirin başlangıcı olduğunu ve halen yaşayan anaerkil toplumların olduğunu kabul eden Coler (2010), bu topluluklarda evliliğin anlamının, yalnızca erkeğin kadının evinde onunla beraber uyuması ve kadınla işbirliği kurması olduğundan bahsetmektedir. Anaerkil bu topluluklarda, ataerkil topluluklardakinin aksine erkekler, yaşanan hanenin veya ekilen toprağın sahibi değildirler. Günümüzde, halen Endonezya'da yaşayan Müslüman bir topluluk olan Minangkabaular, anaerkil toplum vasıflarını İslamiyet'e rağmen devam ettirmektedirler (Sucu, 2013). Soy bağı anneden geçmektedir ve mirasa sahip olanlar da kadınlardır. Ancak bu tarz topluluklar geçmişte olduğu gibi şimdi de birer istisnadır. Yaygın ve baskın olan aile türü tüm zamanlarda ataerkil, yani soyun babadan geçtiği, erkek egemen ailedir.

Milattan önce 3000 sonrasına kadar anaerkil dönemin devam ettiğini iddia eden bilim insanlarına (Erbil, 2015; Gordon, 2010) göre, tarımın yaygınlaşması ve üretimin başlayıp aletlerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte, güç kadınlardan erkeklere geçmiştir. İhtiyaçtan fazla üretim yapılmaya başlanmış, bu sayede ticaret, mülkiyet

edinme ve zenginleşmeye olanak sağlayan bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Erkeğin emeğine ve gücüne dayanan bu fazla üretimin en önemli sonuçlarından biri aile yapısındaki değişimdir. Servetin ve kaynakların belirli kişilerde toplanması ile birlikte mirası yönetmek, başlı başına bir iş haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren üretim gücünü elinde tutan erkekler, soyun ve kaynakların sahibi konumuna geçmişlerdir (Engels, 1974; Duby ve Perrot, 2005; Gordon, 2010; Erbil, 2015; Gültekin, 2017).

Tarih yazını, ekonomiyi, siyaseti, hukuku, hatta dinleri bile elinde bulunduran erkekler olduğu için kadınların kendi mücadele tarihini bile erkeklerin bakış açısından okumaya mecbur bırakılmaktayız. 17. yüzyılda, henüz kimseler tarafından kadın haklarının tartışılmadığı dönemlerde, erken dönem kadın hakları savunucusu olan Poulain de la Barre, “erkeklerin kadınlar üzerine yazdıklarına kuşkuyla bakılmalıdır, çünkü onlar hem yargıç hem davacıdır” demiştir (akt: Beauvoir, 1993). Kadınların tarafsız tarihine erişimimiz kısıtlı olsa da, var olan belgeler bile erkeklerin Geç Neolitik Çağ’dan beri, kendilerini dünyanın yegâne sahibi, kadınları ise; ancak erkeklerle tamamlanacak birer unsur olarak gördüğünü işaret etmektedir (Erbil, 2015; Duby ve Perrot, 2005). Böylesi tabii ki erkeklerin çıkarlarını korumak için en iyisidir. Yasa koyucular, din adamları, yazarlar, bilginler ve filozoflar kadının bu bağımlı konumunun Tanrı’nın ne kadar hoşuna gittiğini ve herkese ne kadar faydalı olduğunu anlatmak için dinleri de silah olarak kullanarak ellerinden geleni yapmışlardır.

Eski Yunan’da kadınlar Olimpiyat oyunlarına katılamazdı, belirli sanat okulları dışında okula gidemezlerdi, boşanamazlardı ve mirastan yararlanamazlardı (Russell, 1983). Eski Yunan filozoflarının kadınlarla ilgili düşünceleri de aynı biçimde olumsuzdur. Platon’a göre devleti idare edecek bir seçkinler sınıfı olmalıdır. Seçkinler sınıfına geçebilmenin tek yolu soy bağıdır. Bu grupta özel eğitilmiş seçkin kadınlara ihtiyaç vardır. Ancak bu kadınlar Platon’a göre seçkin erkeklerin ortak malı olmalıdır. Aristoteles’e göre ise; kadın her zaman erkeğe bağımlıdır, erkek daima yaratılıştan üstündür (Sautet, 1998). Eflatun her gün Tanrı’ya onu kadın olarak yaratmadığı için şükretmiştir. İlerleyen yüzyıllarda da dünyanın ne batısında ne doğusunda kadın haklarına dair olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Tek tanrılı dinlerle birlikte kadının konumu daha da gerilemiş, Hıristiyanlıkta kadınlar kiliselere kapatılmış ya da cadı avlarına kurban gitmiş, Musevilikte sinagoglara sokulmamış, İslamiyet’te de erkeğin himayesinde kalmıştır. Tek tanrılı dinlerin tümünün yaratılış hikâyeleri benzerdir; Yaradılış efsanelerinde Eve, Lilith ve Havva, kaburgasından yaratıldığı erkeği baştan çıkararak kadın konumundadır (Beauvoir, 2010; Berktaş, 2009).

Tarih boyunca cinsiyete dayalı eşitsizliklere maruz bırakılan kadınlar, Fransız Devrimi'nin etkisiyle şekillenen aydınlanmacı düşüncenin katkısıyla ilk kez 18.yüzyılın sonlarında görünür hale gelebilmiştir. İngiltere' de John Locke, kadınların yalnızca çocuklarının ilk öğretmenleri olacak kadar eğitilmelerini önermiş, Daniel Defoe ve Jonathan Swift kadınların eğitim aldıkça daha iyi bir eş olacağını vurgulamışlardır. 'Mavi Çoraplılar' olarak adlandırılan eğitilmiş İngiliz kadınları bu söylemlere meydan okuyarak evlerinin salonlarını eğitime açmış; kadınların ve kız çocuklarının eğitim almalarının sadece ailelerinin ve eşlerinin çıkarı için değil, bizzat kendi hakları olduğu için şart olduğunu savunmuşlardır (Duby ve Perrot, 2005).

Kadın hareketinin güçlenmesinin Fransız Devrimi'ne paralel gerçekleşmesi tesadüf değildir. Bunu iki şekilde değerlendirmek mümkündür; birincisi aydınlanma felsefesinin getirdiği eşitlik ve özgürlük gibi tüm insanlığı ilgilendiren paradigma değişimleri, ikincisi ise; devrimle birlikte şekillenen siyasi dönüşümdür.

İlk olarak aydınlanma düşüncesi ile yeşeren kardeşlik, eşitlik, yurttaşlık, özgürlük gibi kavramlar sadece Fransız İhtilali'ne değil, aynı zamanda feminizme de zemin hazırlamıştır. Tüm sınıflar arasından denge değişimlerine yol açan bu söylemlerin kadın-erkek arasındaki güç dengelerine tesir etmemesi imkânsızdır. Antik çağlardan beri kabul edilen erkeğin akıl, kadınlarınsa duygular ile özdeşleştirilmesi kabulü, insan hakları ile ilgili temel metinlerde yer alan herkesin koşulsuz olarak doğuştan aynı haklara sahip olduğunun kabulüyle yer değiştirmeye başlamıştır. Erkek egemenliğinin en güçlü savı olan 'erkek aklın üstünlüğü' ilk kez sorgulanmış ve kadınların da erkeklerle doğuştan aynı yeteneklere ve haklara sahip olduğu iddiası aydınlanmacı liberal feministler olarak kabul edilen birinci dalga feminizmin en önemli dayanak noktasını oluşturmuştur. Öncelikle temel insan hakları bağlamında mücadele edilmiş, ardından kamusal ve özel alanda kadınların konumunu erkeklerle eşitlemek için çaba harcanmıştır. Tüm bu mücadelelerin her bir kazanımı, ataerkiyi besleyen ve sürdüren en önemli unsur olan ataerki ailedeki kadının konumunu derinden etkilemiştir.

Feminizm, kadınların her anlamda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan, kadının toplumdaki yerini sağlamlaştırmak için mücadele veren, disiplinler arası bir kavramdır. Ne kadar kadın varsa, o kadar farklı feminizm tanımı vardır. Dolayısıyla tek bir feminizm tanımı yapmak oldukça güçtür. Marshall (1999)'a göre feminizm, 18. yüzyılda İngiltere'de doğan, kadın haklarını geliştirmek suretiyle cinsler

arasındaki eşitliği sağlamaya çalışan bir toplumsal harekettir. hooks² (2014) ise feminizmi; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak feminizmi, kadın ve erkeğin toplumdaki eşitliksiz konumuna karşı çıkan, erkek egemen patriarkal düzene meydan okuyan hem kamusal hem özel alanda kadınların karşılaştığı cinsiyetçilik kaynaklı ayrımcılığa bağlı sorunlarının çözümlerini arayan bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Feminizm kavramı, zaman içinde genellikle kadın hareketi, kadının kurtuluş hareketi ve kadının özgürleşme hareketi kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Günümüzde feminizm, bu toplumsal hareket, yani kadın hareketi ima edilerek kullanılmaktadır. Feminizm aynı zamanda siyasi bir ideolojidir (Heywood, 2013). Feminizm, iktisattan politikaya, sosyolojiden tarihe, gündelik ilişkilerden akademik çalışmalara kadar birçok meseleyle ilgilenen, kadınların konumlarını yükseltmek için çabalayan bir harekettir. Ayrıca feminizm, kadınların yaşamını derinden etkileyen kurumlardan olan aile ve evlilik ile ilgili tarih boyunca eleştiriler geliştirmiş bir harekettir. 1960'dan günümüze kadar yaygınlaşan, ataerkillik var olduğu sürece de devam edeceğe benzeyen bir hak arama yöntemidir. Toplumların neredeyse tümünde geçerli olan ataerkil sistem içinde kadınlar ezilmektedirler. Feminizm ise; tüm bu ülkelerin kadınları başta olmak üzere, ezen, adaletsiz, bağımlılık ilişkilerine dayalı bu toplumsal örgütlenme biçimlerine meydan okumaktadır. İnsanı ilgilendiren her şey feminizmin konusudur (Michel, 1997). Evlilik ve aile söz konusu olduğunda da feminizmin ve kadın hareketinin söyleyeceği çok söz bulunmaktadır.

Kadın Hareketinin ve Aile içinde Kadının Konumunun Tarihsel Seyri

Tarihsel olarak ailenin tanımı ve amacı değişmektedir. En eski çağlarda, hayatta kalmanın yegâne hedef olduğu avcı toplayıcılar için aile birlikte yaşayarak hayatta kalmayı sağlayan güvenlik işlevine sahipti; tarımın keşfi ve yerleşik yaşama geçildikten sonra ise aile, toprakları yönetmek için kullanılan bir emek ve servet gücü haline gelmiştir (Engels, 1974; Erbil, 2015; Özgüven, 2014). Kadının özel alandaki konumu, kadın hareketiyle birlikte gündeme gelen bir konudur. Bu nedenle, aile içinde

---

² Kapitalizme karşı olan Amerikalı kadın hakları savunucusu yazar, "capital letter" (büyük harf)'a da karşı çıkarak isim ve soy isminin baş harflerini daima küçük harfle başlatmıştır.

kadının konumuna değinmeden önce, kadın hareketinin temel kazanımlarına bakmakta fayda vardır.

Feminist alanyazında, feminizmin tarihini aktarırken belirgin toplumsal hareketlere denk gelen dönemleri ayırt eden 'dalgalar' kavramının kullanılması yaygındır. Feminist teori üzerine yazdığı kitapla feminizmin çağlar boyu gelişimini gözler önüne seren Donovan (2013)'a göre ise bu 'dalgalar'ı numaralandırmak günümüz için yanıltıcıdır. Zira 18. yüzyılın sonlarında başlayan ve birinci dalga olarak bahsedilen dalgadan çok önce de kadın haklarıyla ilgili toplumsal hareketlenmeler mevcuttur. Yine de kronolojik olarak hak kazanımlarından bahsetmekte yarar vardır. Bu hak kazanımlarını bilmek, aile içinde kadının konumunun tarih boyunca nasıl değiştiğini görebilmek açısından önemlidir. Daha önce de bahsedildiği gibi, tarihin her döneminde kadın hakları konusu örtük de olsa gündemdedi. Ancak bunların ses getirmesi erken dönemde 15., 16. ve 17. yüzyıllarda mümkün olmuştur, akabinde ise bastırılmıştır.

18. yüzyılın ortalarında başlayan ve hız kazanan tarihsel dönüşüm süreci içerisinde Sanayi Devrimi'nin etkisiyle evin dışında çalışmaya başlayan kadınlar, kamusal alanda daha çok görünür olmaya başlamıştır. Daha öncesinde özel alana sıkışık kalan kadınlar, Sanayi Devrimi'yle birlikte değişen ekonomik dengelerden kaynaklı olarak iş hayatına katılmaya başlamıştır. Bu gelişme, bir yandan kadının ucuz iş gücü olarak görülüp bir kat daha fazla sömürülmesine neden olurken diğer yandan, kadının kamusal alanda kendini göstermesini sağlamış ve az da olsa ekonomik hayata katılımıyla söz hakkı elde etmede güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu zeminle birlikte devletlerin yüzyıllardır üstünü kapattığı sorunlar daha fazla gizlenememiştir. Alanyazında birinci dalga olarak isimlendirilen, 18. yüzyılın sonunda başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden dönemde Aydınlanmacı (Liberal) Feminizm ve Kültürel Feminizm, dönemin en göze çarpan teorileridir.

Aydınlanmacı (Liberal) Feministlerin en önemli talebi, oy, eğitim ve mülkiyet hakkıydı. Tarihte kayıtlara geçen ilk kadın hakları manifestoları da bu yıllarda alanyazına girmeyi başarmıştır. Mary Wollstonecraft'ın 1792'de basılan *A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Savunusu)* eseriyle birlikte feminizm alanyazınında tartışılmaya başlanmıştır. Onun veciz sözlerinden birisi olan; "dünyanın hayırseverliğe değil, adalete ihtiyacı var" sözü, yurttaşlık hareketlerinde ve sosyal devletin filizlenmesi sürecinde çok atıf almıştır. Aydınlanma çağı etkisindeki liberal feminizm olarak kabul edilen bu ilk dalgada temel duruş, eğitim verildiği takdirde aklın

her insanda aynı olduğudur. Bu nedenle kadının eğitimi üzerinde durmuşlardır (Taş, 2016).

Bu dönemde, bir kadının evlenmeden önce mülk sahibi olması söz konusu değildi. Evlendiğinde ise 'çeyiz' olarak sahip olduğu tüm varlıkları eşinin sayılırdı. Bu sayede onunla evlenen erkeğin, evlilik yoluyla servetini arttırması söz konusuydu. Aynı şekilde kadının ekonomik koşulları da evleneceği erkeğin maddi koşullarına bağlıydı. Çocukların mülkiyeti de babadaydı. Evli kadınların mülk edinme hakkı, feministlerin baskıları sonucu 1882'de *Evli Kadınların Mülkiyeti Yasası* ile sağlanmıştır (Gittins, 2012). Çok önemli bir kazanım olmasına rağmen bu yasa da yalnızca evlilik içinde kadının haklarını korumakta, evlenmeyen kadınların mülkiyette söz hakkı olabileceğinden bahsetmemektedir. 1900'lü yılların sonuna doğru gelindiğinde kadınlar ilk dalganın en önemli taleplerinden olan oy hakkını elde etmeyi başarmışlardır. Ancak kadının toplumdaki konumunda istenilen düzeyde ilerleme sağlanamamıştır. Hatta bu nedenle feministler arasında ilk dalgayı bu görece başarısızlığından dolayı yok sayma eğilimi vardır. Esasında eğitim, mülkiyet ve oy hakkı konusunda büyük kazanımlar elde etmişlerse de Aydınlanmacı Feminist Teorinin, özel alanda kadının konumunu göz ardı ettiği söylenebilir (Donovan, 2013). Yaşamın kadınlar için özel-kamusal alan olarak ayrıldığını göz ardı eden liberal feministler annelik, evlilik ve aile kavramları üzerinde düşünmemişlerdir (Donovan, 2013). Liberal feminizm, kadının geri planda kalışını kamusal haklar bağlamında ele almıştır. Özel alan, yani aile, gayet doğal ve korunması gereken bir kurumdur (Güneş, 2018). Onlara göre, "kadının kimliğine saygı duyulduğu ve fırsat eşitliği gerçek anlamda sağlandığı sürece onun aile içindeki görev tanımı doğal karşılanabilir"(Güneş, 2018: 146).

19.yüzyılda, birinci dalga feminizm içinde sayılan diğer önemli akım da Kültürel Feminizm'dir. Bu görüşe sahip feministler, anaerkil bir bakış açısına sahiptir. Aydınlanmacı feministlerin akıl odağında yaptıkları tartışmaları, sezgi ve duygular odağına taşımak istemişlerdir. Siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşümü hedeflemişlerdir. Aydınlanmacı liberal görüşte de olan kültürel feministler eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin önemini yanında, hayatın sezgisel ve genellikle kolektif yönü üzerinde durmuşlardır (Donovan, 2013). Kültürel feministler, liberal kuramcılarının dokunmadıkları kurumlara din, evlilik ve yuva gibi alternatifler bulmaya çalışmışlardır. Kültürel feminist teorinin altında anaerkil bakış açısı yatmaktadır (Walby, 2016).

1960'lardan itibaren, feminizmin ikinci dalgası olarak kabul edilen, kadınların kamusal yaşam, iş, kültür ve eğitim alanlarında eşitsizliğe neden olan toplumsal ve hukuksal dinamikleri kaldırmaya yönelik hareketleri baş göstermiştir (Naiman, 1988). İkinci dalga feminizm; aydınlanmacı liberal feminizm olan birinci dalga hareketinden toplumsal cinsiyete bakış açısı, çözüm önerileri ve eylemleriyle farklılık göstermektedir. Birinci dalgayla birlikte her ne kadar kadınlar kanun önünde erkeklerle eşit haklar elde etmeye başlamışlarsa da ataerkil toplumun öğretileriyle şekillenen toplumlarda, günlük pratiklerde eşitsizlikler devam etmiştir. İkinci dalga, biyolojik cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliklerden çok, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine odaklanmıştır. İlk kez 'gender' kavramı toplumsal cinsiyeti ifade etmek için kullanılmış, dönemin önde gelen kadınlarından Simone de Beauvoir'ın "kadın olunmaz, kadın doğulur" sözü ikinci dalgayı özetleyen ilke söz olmuştur (Beauvoir, 2010). Özel alan–kamusal alan, doğum kontrolü, kürtaj, kadın cinselliği, ataerkil aile içinde kadın emeğinin sömürülmesi gibi konular ikinci dalga feminizmde başlıca tartışılan konulardır. Millett (2000)'in 'cinsel devrim' olarak nitelendirdiği, kadınların biyolojik cinsiyetlerinden kaynaklanan eşitsizliklere kafa tutarak ataerkiye başkaldırdıkları birinci dalgadan sonra gelen bu ikinci dalga, kadınların ezilmesinin ana sebebinin erkek ve kadın arasındaki kutuplaşmalardan çok, sosyal öğrenmelerden; yani ataerkinin tarihsel bir sonucu olan kadın ezilmişliğinden kaynaklı olabileceğine işaret etmektedir (Millett, 2000). Hatta kadınların erkeklerden güçlü yanlarına odaklanıp, tarihsel ve psikolojik tecrübelerden faydalanarak kadınların ihtiyacı olan güce ulaşmaya çalışılmıştır (Kılıç, 1998).

İkinci dalga feminizm; dünya çapında gelişen teknolojilerle birlikte kadınların üreme ve doğurma faaliyetlerinde değişen teknikler, ilk defa dile getirilen ve kadınların birbirinden güç alması gerektiğini savunan 'kız kardeşlik' olgusu, kadınların deneyimlerini birbirlerine aktararak beslendikleri 'bilinç yükseltme' toplantıları gibi farklı düzlemlerde hareketlerle desteklenerek güçlenmiştir (Taş, 2016). Ancak, farklı siyasi ideolojilere de yayılan kadın özgürlüğü fikri, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Feminizm farklı ideolojilerde bambaşka yorumlanarak alanyazına yeni isimlerle girmiştir; radikal feminizm, Marksist feminizm, sosyalist feminizm bunlardan bazılarıdır. Radikal feministler, "kişisel olan politiktir" sloganıyla birlikte, kadının ezilmesinin nedeninin ataerkillik, ataerkil aile ve ataerkil kapitalizm olduğunu söylemişlerdir (Atan, 2015). Radikal feministlerden Firestone, üremeyi ve bu çerçevede evliliği, kadın ezilmişliğinin merkezi olarak görmektedir. Gebelik, menstrüasyon (adet görme), doğum, emzirme ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerin,

kadınları erkekler karşısında güçsüz kıldığını ileri sürmüştür (Walby, 2016). Bu duruma çözüm olarak radikal feministler, üremede teknolojinin kadınlar yararına kullanılmasını savunmuşlardır. Marksist ve sosyalist feministlere göre ise aile kadınların ezilmesinin temel nedenidir; zira sermaye, aile sayesinde kadınların ev içindeki emeğini sömürmektedir (Hartman, 2006). Ailenin, sermaye için çalışan işçilerin günlük bakım ihtiyaçlarını ucuza mal ederek sermayeye kazanç sağladığını ve bu sayede sistemin devamlılığının anahtarı olduğunu düşünürler (Walby, 2016). Neticede tüm feministlerin ortak ve nihai hedefi, ataerkil düzenin hayatın her alanında son bulmasıdır ve bu dönemde feminist hareketler çok çeşitli alanlarda, sanatta, edebiyatta, politikada, kısacası hayatın olduğu her yerde yayınlar ve eylemler ile mücadele etmiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, değişen dünya paradigmaları ile birlikte feminizm de biçim değiştirmeye başlamıştır. Post modern dalğanın yarattığı etkilerle birlikte kadınların arasında da çok seslilik kendini göstermiştir. İkinci dalga feminizmdeki pratikler, kadınlar tarafından fazla elit olmakla, sadece beyaz orta veya üst sınıf kadınları kapsamakla eleştirilmişlerdir. Bu yeni oluşum feminizmin üçüncü dalgası olarak adlandırılmıştır. Üçüncü dalğanın belirleyici özelliği tüm kadınların eziliş biçimlerinin aynı olmadığını vurgulamasıdır. İkinci dalğanın aksine, üçüncü dalga feminizm tek tip evrensel kadınlık algısını sorgulayarak, başka kadınlıklar üzerine odaklanmıştır. Üçüncü dalğanın ürettiği politikalar daha çok her kadın için bireysel müdahaleleri ve evrensel olarak insan özgürleşmesini kapsamaktadır. Bu dönemde 'ekofeminizm' gibi, dünyanın daha yaşanılabilir bir yer olmasını talep eden kapsayıcı akımlar da ortaya çıkmıştır (Kolay, 2015). Kadın hareketinde tüm bu paradigma değişimleri yaşanırken ataerkil ailede kadınların konumu da değişmiştir. Sanayi sonrası, kent soylu çekirdek ailede kadından beklenenler bir önceki dönemlere nazaran artmakla birlikte kadınlar ekonomik hayata katılmakla birlikte görünür olmuş, sadece seçkin beyaz kadınlar değil; her statüden kadın sosyal hayatın içinde yer almaya başlamıştır. Hem kadın, hem yoksul, hem siyahi olmak gibi birden fazla bağlamda hak kaybı yaşayanların için kullanılan 'kesişimsellik' kavramı, 1990'larda alanyazında yerini almış, kadın hareketinin kesişimsellik bağlamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Çapar, 2019). Feminizmin beyaz ve orta sınıf kadının sorunu olmadığı özellikle siyahi kadınlar tarafından savunulmuştur.

Son dönemde ise, dördüncü dalga feminizm olarak adlandırılan yeni bir akım başlamıştır. Alanyazında 'siberfeminizm', 'hastagfeminizmi' veya 'online feminizm'

gibi farklı kavramlarla anılan bu dijital akım sayesinde kadınlar, aslında görünmez olmayan ama insanların görmeyi arzu etmedikleri olguları internet üzerinden sergilemektedirler (Alikılıç ve Baş, 2019). Tüm dünyada çok ses getiren ‘#WhyIStayed’ etiketi ile sosyal medyada, daha önce aile içi şiddete uğrayan ve kurtulan kadınlar, şiddete rağmen o ailede kalma nedenlerini anlatmışlardır. Benzer şekilde ‘#metoo’ hareketi de tacize uğrayan kadınların seslerini duyurduğu bir eyleme dönüşmüştür. Ülkemizde ise son dönemlerde yaygınlaşan #yardimdeğişbölümü’, #annelikherzamantozpembedeğil’, #kadincinayetlerinedurduracagiz’, #kadinkadınınyurdudur’, vb. sosyal medya eylemleri bunlara örnek teşkil etmektedir. Bu akım hiç şüphesiz ailede saklı kalanları ortaya koyarak, özel alanda daha fazla eşitlik için farkındalık oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Feminizmin getirdiği kadın hakları mücadelesi, elbette insan hak ve özgürlükleri için mücadele eden sosyal hizmet disiplininde de yankı bulmuştur. Feminist sosyal hizmet, kendi topluluklarında kadınlarla birlikte çalışan kadınlar tarafından gerçekleştirilen feminist sosyal eylemden ortaya çıkmıştır (Dominelli ve McLeod, 1989). Bu kadınların amacı; kadınların kişisel ve özel olarak addedilen sorunları ile onların toplumdaki sosyal konum ve durumlarını bağlantılandırarak kadınların refahını arttırmaktır. Bu durum, kişisel sorunların toplum sorunu olarak yeniden tanımlanması anlamına gelmiştir. Diğer birçok sosyal hizmet kuramının, kişisel sorunları toplumun ya da kişinin kendisinin yarattığı varsayımına karşılık, feminist sosyal hizmet, ilk defa kadınların sorunlarının kaynağını, onların toplumsal cinsiyet rollerine dayandırmıştır. Dolayısıyla feminist sosyal hizmet, kadınların güçlenmelerine destek olma yolunda daha çok kadınların bireysel yaşantılarından yola çıkarak toplumu anlamlandırmaya çalışırken, aynı zamanda kadınların toplumdaki konumlarından yola çıkarak da kadınların kişisel hayatlarında olumlu kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Feminist sosyal hizmet kuram ve uygulamasını oluştururken kadın aktivistler, daha genel anlamda feminist iç görüşlerden yararlanırlar. Bu iç görüşleri, kendi benzersiz teori ve uygulama yöntemlerini keşfederken kullanırlar. Bu karşılıklı ilişki içinde feminist sosyal hizmet, bir yandan feminizmden beslenirken, diğer yandan da feminist bilgi, araştırma ve uygulamaya katkıda bulunmaktadır (Dominelli, 2002).

Değer yüklü bir uygulama yaklaşımı olan feminist sosyal hizmet, sosyal sorunların niteliğine ve insanların ihtiyaçlarına göre seçilerek kullanılan uygulama yaklaşımlarının arasına 1970’lerden itibaren girmiştir. Çoğu toplumda kadınlar, –yine

çoğunluğu kadınlardan oluşan– sosyal çalışmacıların ana hizmet alan gruplarından birisidir (Payne, 2014). Feminist yaklaşım, özünde herkese toplumsal rollerinin ve konumlarının toplumda nasıl inşa edildiğini ve mevcut sorunlar ile tanımlanmış konumları arasındaki ilişkileri anlamalarında yardımcı olur. Feminist uygulama sıklıkla işbirliğine dayalı diyalog, grupla çalışma ve toplum çalışmalarıyla yürütülür, bilinç yükseltmeye odaklanır ve yaşam becerilerinin geliştirilmesine de katkıda bulunur.

Dominelli (2002), feminist sosyal hizmeti, kadınların dünya tecrübesini analizinin başlangıç noktası olarak kabul eden, bir kadının toplumdaki konumu ile yaşadığı bireysel zorluklar arasındaki bağlantılara odaklanarak onun özel gereksinimlerine cevap veren, müracaatçı-çalışmacı etkileşimlerinde eşitlikçi bağlar oluşturan ve yapısal eşitliklikleri ele alan bir sosyal hizmet uygulaması biçimi olarak tanımlar.

Kadınları etkileyen sayısız gerilim ve çeşitli baskı biçimleri de dâhil olmak üzere kadınların belirli ihtiyaçlarını bütünsel bir şekilde karşılamak ve onların hayatlarının karmaşıklıklarıyla ilgilenmek, feminist sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca, feminist sosyal hizmetin sosyal ilişkilerin birbirinden bağımsız doğasına odaklanması da kadınların; erkekler, çocuklar ve diğer kadınlar ile etkileşimlerinden doğan ihtiyaçlarını ele almaktadır.

Feminist sosyal çalışmacılar, kadınlara her anlamda erkeklerle eşit statüyü vermeye çalışırlar. Kadınlara, erkeğin yan ürünüymüşçesine muamele eden her türlü cinsiyetçi teori ve uygulamaya meydan okurlar (Harding, 1990). Cinsiyetçi kuram ve uygulamaların yerine, kadın müracaatçıların ve kadın sosyal çalışmacıların ihtiyaçlarına yönelik hassas cinsiyetçi yanıtları destekleyen kadın odaklı yaklaşımlar kullanırlar (Hanmer ve Statham, 1988).

Feminist sosyal çalışmacılar, toplumsal cinsiyeti sosyal hizmet haritasına yerleştirerek genellikle geleneksel profesyonel sosyal hizmet teori ve uygulamalarında muhafaza edilen bu sosyal bölünme konusundaki cinsiyet ayrımı gözetmeme yaklaşımına meydan okumuştur. Feministler, geleneksel uygulamacıların erkekleri tüm kadınların tecrübelerini değerlendirme ölçütü olarak kullanan evrensel söyleme dayanmasını sorgulamıştır; çünkü kadınları bu alanlarda bulmak, kadınların günlük hayat rutinlerindeki özel deneyimlerini reddeder ve onların bağımsız durumlarını belirli bir şarta bağlar (Pascall, 1986). Ayrıca feminist aktivistler, sosyal çalışmacıların, kadınların yaşadığı sosyal durumları göz önünde bulundurmamasını da sorgulamış

ve sosyal hizmetin sadece bireyler ve onların işlevleriyle ilgili olduğu varsayımını reddetmiştir.

Kadınların son yıllardaki konumundan elde edilen kazanımlara rağmen, kadınların kendi refahlarını sağlamak için cinsiyet merkezli eylemler çevresinde harekete geçmeyi sürdürme ihtiyacının devam ettiği açıktır. Kadınlar ve erkekler arasında daha eşitlikçi ilişkiler kurma vizyonu da gerekliliğini korumaktadır. Feminist sosyal hizmet teori ve uygulaması; kadın, erkek ve çocukların refahını yükseltmede oldukça önemlidir. Feminist sosyal hizmet, uçlarda olmaktan ziyade sosyal yaşamın merkezinde kadınların aktif bir şekilde yer aldığı daha iyi bir dünyanın nasıl yaratılabileceğine ilişkin uygulamalara odaklanmaktadır.

Feminist sosyal hizmet, bu soruna önemli ölçüde ışık tutmaktadır; çünkü her halükârda kadınların refahını analizlerinin sonu olarak değil, başlangıç noktası olarak görmektedir ve uygulamanın ayrılmaz bir parçası olarak eşitlikçi sosyal ilişkiler kurmuştur. Eleştirilere yanıt vermek üzere akıcılık ve kapasite konusunda kavramsal çerçeveler sunan feminist tartışmalar, kadınların hayatlarının değişken doğasını teorileştirmektedir. Feministlerin sosyal hizmeti yeniden ele almasının temelini pozitivist epistemolojik ve ontolojik paradigmların sorgulanması oluşturmuştur. Bu paradigmlar şunları içermektedir:

“1. Erkeklerin deneyimlerinin, kadınların deneyimlerini değerlendirme ölçütü olarak kullanılmasına itiraz etme;

2. Evrensel standartları inceleyip bunların, kadınların çeşitli yaşam tarzları ile topluma katkılarını tanımlama, anlama veya değer verme konusundaki başarısızlığını ortaya çıkarma;

3. Dualist düşünceyi ve bilgiyi birbirine zıt olarak faaliyet gösteren ikili kategoriler olarak formüle eden kavramları eleştirmek

4. Kimlik politikasını, sosyal ilişkilerin nasıl örgütlendiği ve taklit edildiğine ilişkin merkezi dinamik olarak görme;

5. Kadınların çoklu ve akışkan kimliklerine saygı duyma;

6. Kadın ve erkeklere kendi hayatlarını kendi ihtiyaçlarına ilişkin görüşlerine uygun olarak inşa etmek üzere sunulan fırsatları şekillendirmede cinsiyetçi güç ilişkilerinin önemini kabul etme ve

7. Kadınların kendi adlarına aksiyon alma ve sosyal alanlarda dayanışma sergileme kapasitelerini tanıma” (Dominelli, 2002: 18).

Bu hususlar, önemli temalar olmuştur; çünkü bunlar, feminist sosyal hizmeti diğer sosyal hizmet kuram ve uygulamalarından ayıran önemli özellikler olarak ortaya çıkmıştır. Dominelli (2002: 18-19) 'ye göre bu hususlar feminist sosyal hizmete özetle şu misyonları yüklemektedir:

“1. Kadın, erkek ve çocukların birbirleriyle olan patriarkal cinsiyetçi ilişkilerinin etkisini değerlendirme ve bu konuda çalışma;

2. Kamu sektöründeki ve özel sektördeki ataerkinin kadın, erkek ve çocuklar üzerindeki etkisini inceleme;

3. Bağımlılığı yeniden kavramsallaştırma;

4. Eşitlikçi ilişkiler kurarken yanlış eşitlik tuzaklarından kaçınma;

5. Farklılıkları övme;

6. Kadınların güçlü yanlarını ve yeteneklerini övme;

7. Bakım çalışmasına değer verme ve bu çalışmanın gerçekleştirildiği koşulları iyileştirme;

8. Toplumunu yeniden inşa etme;

9. Anneliği irdeme;

10. Aileye ilişkin yekpare açıklamalara itiraz etme ve tanımı genişletme;

11. Sosyal cinsiyet inşasını göz önünde bulundurma;

12. Kadın, erkek ve çocukların ihtiyaçlarını birbirinden ayırma;

13. Sendika üyesi olarak/olmayarak çalışma;

14. Devletin gücüne aracılık etme ve

15. Güçsüzlerin baskıya direnme faaliyet ve kapasitesini anlama” (Dominelli, 2002, s. 20).

Feminist sosyal hizmet teori ve uygulaması, resmi olarak 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında büyük ölçüde akademik sosyal hizmet ortamında görülen, oldukça yeni bir teorik oluşumdur. Kadınların sosyal hizmetteki deneyimlerinin değişken yapısını, yani 'evrensel' erkek kişiliğinin egemen olduğu teorik cephede kadınların deneyimlerinin görünmezliğini vurgulamak ve kadınları ağırlıklı olarak başkalarının (kocaları, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu akrabaları) bakımını üstlenen kişiler olduğu görüşünün sınırları içinde faaliyet gösteren bir uygulamanın yetersizliğini tanımlamak üzere ortaya çıkmıştır (Dominelli ve McLeod, 1989; Wilson, 1997). Kadınların aile içindeki bağımlılığını savunan, baskın sosyal düzeni yansıtan geleneksel sosyal hizmet uygulaması, kadınların mekândan bağımsız olarak günlük çalışmaları yoluyla kendi olma mücadelelerini tanınamaktadır (Segal, 1983). Kadınları bağımlı olarak tanımlamak, onların başkalarıyla etkileşime girerek onların hayatlarını farklı yönlerde şekillendiren temsilciler olarak hareket etme yeteneklerinin değerini düşürmüştür (Dominelli, 1986).

Feminist Yaklaşım Temelinde Aile ve Evlilik içinde Kadın

Aileyi feminizm kadar eleştiren başka bir disiplin yoktur. Feminizm aileyi, kadının hapsedilmek istendiği özel alan olarak görmekte ve aileyi dönüştürmek suretiyle kadınları özgürleştirmeye çalışmaktadır. Bu bölümde feminizmin aile ve evlilik kurumlarına bakış açısından bahsedilecektir. Gözden geçirmenin ana referanslarını Batı alanyazını oluşturmaktadır.

Connell (1987)'e göre aile toplumun yapı taşıdır, ancak aynı zamanda toplumun en karmaşık yapılarından biridir ve aile içindeki öğelerden hiçbiri basit değildir. Aileyi açıklamaya çalışırken yapılacak tüm genellemeler geçersiz kalmaktadır. Çünkü her ailenin dinamikleri, yapısı ve kurgusu başkadır. Sürekli değişen, kültürden kültüre, kuşaktan kuşağa farklılık gösteren ailenin tek bir evrensel tanımından bahsetmek mümkün değildir (Blankenhorn, 2009). Davidoff (2002), birbirinden farklı aile tipleri olsa da tüm ailelerin ortak özelliklerinin insanların, birey olarak yalnız kalmalarını engellemek üzere kendilerine çizdikleri sınırlar olduğunu söyler.

Aile; kadın, erkek ve çocukları içeren basit bir yapı olmaktan çok uzaktır. Aile, içerisinde ortak yaşam, cinsellik, üreme, ekonomik ilişkiler, annelik, babalık, toplumsal cinsiyet rolleri, farklı cins ve kuşaklar arasındaki iktidar ve güç ilişkileri gibi konuları içeren karmaşık bir yapıdır (Gittins, 2012). Kuşkusuz ki yaş ve cinsiyet toplumsal

işaretler olarak bütün kurumlarda mevcuttur. Ancak aile bunları eşine az rastlanır bir ölçüde içerir, oluşturur ve gerçekleştirir (Poster, 1989).

Toplumun kadına hazırladığı kader genel olarak, evliliğdir. Günümüzde dahi, kadınların büyük bir bölümü ya kendini evlenmeye hazırlamakta ya zaten evli, boşanmış ya da dul kalmış ya da en kötü ihtimalle evlenemediği için dertlenmektedir. Bu sınıflandırmanın dışında kalan bekâr kadınların konumu da toplum tarafından yine evlilik üzerinden değerlendirilir. Hal böyle olunca kadınların toplumdaki yerini anlamak için evlilik ve aile kurumuyla ilgili tartışmaları derinleştirmekte yarar vardır (Beauvoir, 2010).

17. ve 18. yüzyıllar boyunca ve öncesinde, kadının yegâne rollerinin anne ve eş olmak olduğu, kadının evine ait olduğu neredeyse evrensel bir yaklaşımdı (Donovan, 2013). Kadınlar, kaynağı Eski Yunan felsefesi olan ikilikçi Batı düşüncesinin ruh/beden karşıtlığı anlayışında bedenle özdeşleştirilmişlerdir (Berktaş, 2009). Erkekler ruhu ve akılı temsil ederken kadınlar bedeni ve duyguları simgelerler. Bedeni temsil eden kadın, aynı zamanda cinsellik demektir (Berktaş, 1998). Beden ve cinsellik söz konusu olduğunda, denetleyici kurum olarak evlilik kurumu ön plana çıkmaktadır (Aydın Şafak, 2014). Kadının kocasının himayesi altında, aileye ait olduğu fikri, kuramsal olarak doğal hakların tüm insanlar için olduğunu savunan John Locke dâhil tüm liberal erkek kuramcılarının ortak fikriydi (Donovan, 2013).

Locke, *Second Treaties of Government* (Hükümet Üzerine İkinci İnceleme, 1960) isimli, doğal haklar doktrinin kutsal kitabı ve Bağımsızlık Bildirisi'nin temeli kabul edilen eserinde erkek üstünlüğünü kabul ederek "Fakat karıyla koca bazen kaçınılmaz olarak farklı isteklere sahip olabilirler. Bunun için bir kuralın yerleştirilmesi gereklidir, bu da doğal olarak güçlü ve iktidar sahibi olan erkeğin görevidir" der (aktaran Donovan, 2013: 28).

Locke'un teorisine göre kadınlar doğal olarak akıl yoksunu iken, erkekler bir aileyi yönetme kapasitesine 'doğal' olarak sahiptir. Bu felsefeyle hareket eden hukuk da yakın zamana kadar kadını yok saymaktaydı. Hatta öyle ki, evlilikle birlikte kadınların birey olarak hukuksal anlamda öldüğünü söylemek mümkündür. Evlikle birlikte eşler tek bir kişi olarak kabul edilmiştir. Yani kadının mevcudiyeti yok sayılıp; ancak bir erkeğin himayesi söz konusu olduğunda varoluşları kabul edilmiştir (Okin, 2013).

Sanayi Devrimi ile değişen normlarla birlikte kadın hakları konusunda ilk metinlere imza atan Wollstonecraft, kadının köle olarak kalmasının nedeninin, eğitilmesine mâni

olan ve hayattaki esas gayesinin erkeğe hizmet etmek olduğunu kabul ettiren sosyalleşme süreci olduğunu iddia etmiştir. Kadınların bir birey olarak hukuksal ve toplumsal olarak var olmadığı 1900'lü yıllarda dahi evlilik kurumunun ataerkil zihniyetin denetim aracı olduğunu iddia eden Wollstonecraft (2012), kadınların daha cazip getirilerde evlilikler yapabilmeleri için akıllarını değil; sadece bedenlerini kullanmaya mecbur bırakıldıklarını, güzellik kavramına akıldan çok önem verdiklerini ve kendilerini bu işlere adayan kadınların yaptıklarının yasaya uygun fahişelikten başka bir şey olmadığını iddia edecek kadar tartışmayı ileri götürmüştür.

Madam Claire Leplae'nin 1945-1947 yılları arasında, Belçika'da kentsoylu sınıf üzerinde yaptığı araştırmadan elde ettiği sonuçlar çarpıcıdır ve günümüzde de büyük oranda geçerliliğini korumaktadır:

Genç kızlar delikanlılara saldırmaktadır. Genç kızlar, bir yuvaları olsun diye, ilk önlerine çıkana varmaktadır. Hepsi evleneceğini ummakta ve bunun için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bir genç kız için, istenmemiş olmak utanç vericidir: bu yüzden de, ilk önlerine çıkanla evleniverirler. Genç kızlar evlenmek için evlenmektedir. Genç kızlar kadın olabilmek için evlenmektedir. Evlilik kendilerine daha büyük bir özgürlük getireceği için dötrnala evlenmektedirler (Beauvoir, 2010: 20).

Toplumda kadınların değeri, ahlaki bir kurum olan evlilik ile belirlenmektedir. Evlilik cinselliğin ahlaki formudur (Önal, 2013). Aile çeşitleri zamana ve yere göre değişse de bunlar arasında en yaygını ataerkil ailedir. Russell(1983), ataerkil ailenin babanın iktidar alanı oluşunu şöyle açıklar:

Batı uygarlığında, Hristiyanlık öncesi dönemden bu yana, var olan cinsel etiğin ilk amacı kadının namusunu korumak olmuştur, zira onsuz babalık belirsizleşeceği için ataerkil aile de var olamazdı. Babalığın fizyolojik gerçeğinin kabul edilmesi babalık duygusuna yepyeni bir unsur ekleyerek hemen her yerde ataerkil toplumların doğmasına yol açtı. Baba, İncil'de belirtildiği gibi, çocuğunu kendi «tohumu» olarak kabul etmesiyle birlikte çocuğa karşı olan duygusu iki etken tarafından güçlendirildi; İktidar tutkusu ve dölün devamı (s. 21).

Dünyada kadına aile içinde biçilen rol tarihsel olarak bu şekildeyken, Türk modernleşmesinde aile ve evliliği bir başka başlık altında tartışmaya ihtiyaç vardır.

Türk Modernleşmesinde Ailede Kadının Konumu

Dünyada kadınlar ve aile içindeki konuları 1900'lü yıllarla birlikte bahsedildiği şekilde yol alırken, Türk modernleşmesinde de ailenin ve dolayısıyla kadının konumu cumhuriyetten sonra yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Modernlik, en genel anlamıyla, insanlar tarafından *düzenlenebilir bir toplum* hayal etmektir (Sancar, 2014). Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde aile, toplumu düzenlemek için kullanılan en önemli kurumlardan biri olmuştur. Modern zihniyet aileyi, ekonomik ve siyasal

hayatın dışında özel bir alan olarak kabul etmiştir. Aile alanı dışılığı, toplumsal alan ise erki temsil edecek şekilde kurgulanan modern aile yapısı şekillendirilmiştir (Sancar, 2014).

1907 tarihli İsviçre Medeni Kanununu temel alınarak hazırlanan ve 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik birçok hüküm içermesine rağmen, hazırlandığı döneminin ataerkil aile anlayışı çerçevesinde evlilik birliği içinde kocaya üstünlük tanıyan hükümlere de yer vermiştir. Bu hükümlere, kadının ikametgâhının eşinin oturduğu yer olduğunu (21. Madde) ve erkeğin ailenin reisi olduğunu (152. Madde) açıkça belirtmesi örnek verilebilir. Bu kanun daha önceki aile düzenini yansıtmaktan öteye gidememiştir. Ancak günümüzde aile, 20. yüzyılın başlarındaki aile ile aynı değildir. Özellikle 1950'lerden itibaren kırdan kente göçle birlikte geleneksel ataerkil aile yerini kadının da ekonomik ve sosyal hayata aktif olarak katıldığı modern çekirdek aileye bırakmıştır. Sanayileşme sürecindeki bu geçişte kadından beklentiler çelişkili hale gelmiştir: Kadınlardan bir yandan erkeğin kazancı tek başına aileyi geçindirmeye yetmeyeceğinden çalışması, bir yandan da aile içi geleneksel rollerini sürdürmesi beklenmiştir. Dolayısıyla kadınların yükü artmıştır. Bu bağlamda değişen sosyal koşullar ve artan mağduriyetler yeni bir kanuna ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmış, 1 Ocak 2002 tarihinde 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girerek eşit haklara dayalı bir model benimsenmiştir (Baygın, 2016).

Türk Dil Kurumu'na göre aile, "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu en küçük birlik" olarak tanımlanmıştır (Aile, t. y.) Geleneksel aile sistemi, tanımdan da anlaşılacağı gibi, erkekler, kadınlar ve çocuklardan oluşur. Bununla birlikte erkekler meslekleriyle, kadınlarsa mesleklerinden önce evlilik ve annelik karşısındaki konumlarıyla tanımlanır (Aydın Şafak, 2014). Ülkemizde 3 Haziran 2011 tarih ve 633 sayılı KHK ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı feshedilerek, bu bakanlığın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması da kadının bir birey olarak değil; aile içinde değerlendirilecek ve varlığı kabul edilecek biri olarak görüldüğünün bir işaretidir (Aydın Şafak, 2014). Feminist düşünce ise; ailenin ataerki tarafından kabul gören bu işlevlerine itiraz eder.

Toplumsal ve ekonomik değişikliklere rağmen aile kurumu birey ve toplum için hala önemini korumaktadır. Ailenin en önemli işlevleri kuşkusuz ki, üretim, bakım ve dayanışmadır. Aile hem fiziksel olarak hem de kültürel olarak üretimi sağlamaktadır. Ailenin ürünü olan çocuk, ihtiyacı olan tüm değerleri, fikirleri, becerileri ve yaşadığı

toplumun cinsiyet rollerini olarak ailede öğrenir (Wilson, 1985). Cinsiyet rollerinin inşasına yönelik sosyolojik, sosyal psikolojik, biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar mevcuttur. Bireyin sosyalizasyonunda aileden sonra içine girdiği toplumsal kurumlar cinsiyet rollerini pekiştirir. Evlilik, neredeyse her toplumda belli bir konum elde etmenin en önemli araçlarından biridir (Benedict, 2000). Kadınların ekonomik ve sosyal statülerini evlenerek değiştirmeleri mümkündür.

Kadınları bu kadar yakından ilgilendiren aile kurumu söz konusu olduğunda, feminizm tüm toplumsal kurumlara olduğu gibi, aileye de çeşitli eleştiriler yöneltmektedir. Feminist araştırmalar, aile ve kadın olgusuna farklı bir bakış açısı getirmektedir. Kadın sorunlarına, kadın deneyimlerinden yola çıkarak yaklaşan feminist araştırmalar, kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerini, toplumsal cinsiyete dayalı rol paylaşımlarını ve aile içinde yaşanan eşitsizlikleri dile getirmişlerdir. Feminist bakış açısıyla kadının özel alanda, yani aile içinde tüm yaşamını kapsayan ücretsiz emeklerine karşılık erkeklerin kendilerine daha fazla zaman ayırabilmeleri, işgücüne katılabilmeleri ve her yönden gücü ellerinde tutmaları eşitsizliği doğurmaktadır. Radikal feminizme göre, aile kurumunun bizzat kendisi bu eşitsizliğin doğmasına neden olmaktadır. Aile, kadını ev işleri yapan, erkeği de eve para getiren konuma taşır (Donovan, 2013; Güneş, 2018; Hanisch, Aliefendioğlu ve Erişkin, 2013; Walby, 2016).

Toplumsal cinsiyet, doğayla ilgisiz olarak, kadın ve erkek rollerinin toplumsal olarak öğretilmesidir. Toplumsal cinsiyet kavramı temelde, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıkları yerine, kültürel ve toplumsal olarak kadınlık ve erkekliğin nasıl kurgulandığını işaret eder (Spector, Allen, Poelmans ve Cooper, 2005). Eşit şekilde doğmalarına rağmen kız çocuklarına, toplum anneliği ve ev işlerini öğretirken, erkek çocuklar babaları gibi güçlü ve özgür olmayı öğrenir.

Feminizm, kadınların cinsiyetinden dolayı sosyal adaletsizliğe sistematik olarak maruz bırakıldığını kabul etmektedir. Feminizmin amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların her anlamda güce sahip olmalarını sağlamaktır. Aile, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini deneyimlediği ve öğrendiği ilk alandır (Polat Uluocak ve Bulut, 2011). Feminizme göre geleneksel ailenin yalnızca erkekler ve çocuklar için sayısız yararı vardır. Kadınlar ise; ailede erkekler ve çocuklara bu yararları sağlarken cinsel, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak baskılara maruz bırakılmaktadırlar (Pilalis ve Anderton, 1986).

Feminizm, aileyi ataerkil sistemin pratiklerinin uygulayıcısı olarak görmektedir. Bu nedenle feminizm, kadına ilişkin söylemlerinin temelinde özel alanın, ataerkil sistemin bir uygulayıcısı olan ailenin sorgulanmasını önerir. Aile, her yeni kuşakta yöneten erkekler ve onların yönettiği kadınlar üretmektedir. Evde sorumluluklar yüklenen ve özel alana hapsolan kadın, kendine verilen görevleri benimserken acı içinde evcilleşir. Baskılar sonucunda sınırlarının dışına çıkmamayı öğrenir. Kadını ezen bu yapı böylelikle kuşaktan kuşağa aktarılır (Doltaş, 1995).

Ataerkil değerler ailede kök salar ve yayılır ancak tek başına aileye özgü değildir. Ataerkil değer kalıpları toplumu, toplum da aileyi şekillendirir. Ataerkil düzenin temelinde, erkeğin üstün görülmesi ve erkek dışındaki tüm grupların erkeğe hizmet eden konumunda kurgulanması vardır. Ataerkil sistem içinde erkekler dışında kalan tüm gruplardan beklenen davranış, boyun eğme ve bağımlılıktır.

Aileye ve özel alandaki ilişkilere feminist bir yaklaşımla bakmak, aynı zamanda erkek ve kadın olmanın çok katmanlı anlamlarının nasıl sosyal olarak oluşturulduğunu; kadın ve erkek olmanın ev içinde ve ev ötesinde oluşan her türlü günlük faaliyette gömülü olduğunu gözler önüne serer (Dedeoğlu, 2000).

“Kadın” ve “ev” sözcüklerinin aynı sözcük içinde birlikte zikredilmesi kadınlık, evlilik ve ailenin, yaşanılan ortam içinde beraberliğine işaret eder (Oakley, 1974). Birbirinden bağımsız anıldığında ev ve kadın yalnızca birbirini çağrıştıran iki farklı kelime iken, birlikte telaffuz edildiğinde kadının ev üzerinde, evin de kadın üzerinde tahakkümünü hakkını sezdirir. Şenol Cantek(2001)'in de dediği gibi “birçok kültürde kadınla bir arada anılan ev, “yuva”nın sıcaklığıyla birlikte “zindan”ın karabasanını da içinde taşır. Ev, hem dönülüp gelinen hem de kaçılıp kurtulunmak istenen yerdir. Aile evinin bekçisi ise ev kadınıdır. O, evin sabit figürüdür”.

Evlilik, ataerkil toplumlarda kadınlar için hem evden kaçıp kurtulma hem de kendi yuvasını kurma telaşı taşır. Ataerkil toplumlarda kadınların hayatlarını kurguladıkları yegâne mekân evdir. Özellikle ev kadını olan kadınlar için evi çekip çevirmek, evin tüm alanlarından sorumlu olmak hayatlarının odak noktasıdır. “Ev kadını” olarak tabir edilen bu kadınlar sosyal ve kamusal hayattan uzakta olduğu varsayıldığından, toplumsal hayatta yer edinebilmek için elindeki en önemli kozu olan domestik (ev içi) bilgiyi kullanır. Kadının domestik bilgi ve deneyimleri arttıkça bir yandan toplumda kabul ve değer görürken, diğer yandan sergilediği ev içi emekler erkeklerin ve bilhassa ataerkil düzenin üretim ihtiyacını karşılamaktadır (Oakley, 1974). Bir nevi karşılıklı

Fayda olarak kabul edilebilen bu döngü kadına bir iktidar alanı yaratır. Ne kadar iyi “ev kızı” olabilirse o kadar kolay “ev kadınlığına terfi edebilmektedir. Zira bulunduğu evdeki sınırlarını genişletebilmesi ancak “hayırlı bir kısmet” bulabilmesiyle mümkün olmaktadır.

Kadınların toplumsal statüleri evlilikten doğrudan etkilenir. Kadınların eğitimleri ve ekonomik kazançları ne olursa olsun kadınlar arası hiyerarşide belirleyici olan medeni halleridir. Evli kadınlar bekârlara göre, çocuğu olanlar olmayanlara göre, ileri yaşlarda da çocuklarını evlendirip torunu olanlar olmayanlara göre daha yüksek bir statüdedir. Hiyerarşinin en altında ise “evde kalmışlar”, “dullar” ve “kısır kadınlar” vardır (Lüküslü ve Çelik, 2008).

İstanbul’da bekâr kadınlar ile yaptığı araştırmasında Lordoğlu (2018), bekâr kadınların yalnızca “aile” içinde olan kadınlar düşünülerek tasarlanan sosyal yardımlardan faydalanamadığına; mahalle sakinleri tarafından “kirlî” ve “muğlak” olarak görüldüklerinden; şehirde kendilerini güvenli hissetmediklerinden; mekânsal olarak kentte günlük pratiklerinin diğerlerinden farklılaştığından bahsetmektedir.

Toplumumuzda, kadınların geleneksel ataerkil aile yapısı içinde belli bir yaştan sonra aileleriyle birlikte yaşamaları hem toplumsal anlamda baskı altında olmaları hem de cinsel anlamda özgürlüklerinin kısıtlanması demektir. Sosyal olarak daha aktif olabilme şansına sahip kadınlar cinsel özgürlükleri için farklı mekânları kullanmaya yönelse de yaşadığımız toplumun cinselliği ancak evlilikle mümkün kılan tabuları nedeniyle kadınların birçoğu yalnızca cinsellik konusundaki merakı için dahi evlenmek isteyebilmektedirler. Kendi kararlarını veremeyen kadınlar için ise evlilik tek kurtuluş yolu olarak gözükmektedir (Uslu, 2012). Bir esaretten kurtulmanın başka bir tutsaklığa neden olabileceği ise üzerinde durulması gereken en önemli konudur.

Bu koşullar altında, “baba evi”nin mahrumiyetler ve yasaklarla çizilmiş sınırlarının dışına çıkmanın tek yolu evliliktir. Kimi zaman bir özgürleşme ihtimali olarak görülen evlilik, “koca evi”nin daha parlak ama daha az baskıcı olmayan hapisanesine giden yol da olabilir. Ev, ev kadınının üzerine kapanan bir kapıdır böyle durumlarda (Şenol Cantek, 2001: 5).

Evlenme yaşına geldiği halde ailesiyle yaşamaya devam eden kadınlar tek kişilik yataklarında müebbet bir çocukluk halinde yaşarlar (Gürbilek, 2007). Evin hükümdarı anneleridir, dolayısıyla evin kadını değildirler, çocuk statüsünü sürdürmektedirler. “Onlar ebeveyn banyosu kullanmaz, evin diğer odalarına oranla küçük olan bir odaları

vardır, bir çalışma masaları, kıyafetlerinin sığmadığı bir dolapları vardır” (Uslu, 2012: 98). Evden çıkmadıkları sürece evin küçük kızı olarak kalmayı sürdürürler.

SONUÇ

Geleneksel toplumlarda kadının bir birey olarak var olabilmesinin yegâne yolu evliliktir. Kadınlar reşit olsalar dahi, ‘baba evi’ denen ve aslında adı üstünde yine bir erkeğe ait olan kök ailelerinin yanındayken yetişkin oldukları kabul edilmez. Toplumun ve ailelerin nazarında kadının meşruiyet kazanabilmesi; yanında bir erkeğin ‘koca’ olmasına bağlıdır. Kadınların ateşe koşan pervaneler misali evliliği arzulamaları bu nedenledir. Peki ya erkekler neden evlenmektedir? Erkekler için ataerkil ailenin faydaları saymakla tükenmezdir. Gerekliğinde cinsel partner, gerekliğinde soylarını sürdürecektir anne, gerekliğinde evin hizmetkârı, çoğunlukla kendi bakımlarından dahi sorumlu olacak bir köleyi kim istemez ki? Ancak bu kölenin isyan etmemesi, işine ve eşine sadık olması ataerkil sistemin ayakta durabilmesi için şarttır. Bu sadakati sağlayabilmek için ataerkil sistem kendini gün be gün yeniden üretmekte, kadınların öğrenmesine ve düşünmesine mâni olmak için tüm silahlarını kullanmaktadır. Bu silahlardan en güçlüsü kadının kendi gücünü fark etmemesini sağlamak, kazara fark ettiyse de hemen unutturarak onu sisteme yeniden dâhil etmektir.

Evlilik ve aile yapısı dışında kendini var edemeyen kadınlar, kendi hayatlarıyla ilgili karar almaktan yoksundurlar. Özgürlükten mahrum olan; ancak bunun farkında bile olmayan dimağlarda hayatlarının kararlarının başkaları tarafından veriliyor oluşunu izlemek; ne yazık ki bir anlam ifade etmemektedir. Ataerkil değerler kadınların içine öyle işlemiştir ki, balığın sudan çıkmadan suyun varlığından bihaber olması misali sorgulamak veya meydan okumak akıllarına dahi gelmez. Günün birinde düzene kafa tutma gereği hissettiklerinde ise; yine sistemden öğrendikleri yöntemleri seçmekten başka çareleri yoktur.

Peki, kadınların bu yazgısı nasıl değişir? Kadınlar düşünmeyi ve sorgulamayı öğrendikleri, kısacası özgürleştikleri zaman elbette bu düzene ‘dur’ diyeceklerdir. Peki, bunu nasıl öğrenecekler? Meydan okuyan kadınları kimler, nerede yetiştirip donatacak? Bunun için, yine aileye ihtiyacımız vardır. Aileyi sabırla aydınlatmaya ihtiyacımız vardır. Kadınların ve toplumun şekillendiği farklı aile biçimlerinin aydınlatılmasına, eşitlikçi aile modellerini ilmek ilmek işleyerek gelecek nesillere aktarılmasına bütün dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun içinse en büyük engelimiz, güçlü ataerkil değerlerin bizi yeniden en başa sürüklemesidir. Kadınların neden ve ne

bekleyerek evliliğe bir umutçasına sarılarak ailelerinden uzaklaştığını sorgulamak, rotamızı belirlemek açısından bize ışık tutacak bir fener özelliği taşıyabilir.

Aileden kaçarak aile kurmak, ataerkinin elini güçlendirmekten fazlası değildir. Kadınlar ancak kendi değerlerinin farkına vardığında, eşitlikçi bir toplum yaratmak mümkün olacaktır. Feminist sosyal hizmet yaklaşımı kapsamında kadını güçlendirmek adına yapılacak çalışmalar, doğrudan kadının özgürleşmesinde, dolaylı olarak da eşitlikçi aile yapılarının gelişmesinde önemli ilerlemeler sağlayacaktır. Kadınların ihtiyacı olanın başka bir erkeğin hegemonyasından fazlası olduğu gerçeği, sosyal politikalar ile desteklendiğinde bambaşka bir aile ve dünya kurgulanması mümkündür. Bu bağlamda şu öneriler verilebilir:

1. Kadınların evlilikle ilgili bilgilerinin ve bilinçlerinin artırılması hedeflenmelidir. Bu bağlamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yapmakta olduğu 'Evlilik Öncesi Eğitim Programı' ve 'Aile Eğitim Programı Modülleri feminist ilkelere göre yeniden düzenlenmeli, yaygınlaştırılmalı ve kapsamı genişletilmelidir. Bu eğitimlerin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi açısından farkındalık oluşturucu ve tanıtıcı uygulamalar yapılmalıdır.
2. Kız çocuklarının zorunlu eğitimleriyle ilgili yapılan sosyal politikalar ve kampanyalar okullaşma oranlarını istatistiksel olarak arttırmıştır, ancak kız çocuklarının eğitime verilen önemi arttırmaya yetmemiştir. Bu nedenle kız çocuklarının eğitimiyle ilgili daha kapsamlı sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimden kopan kız çocukları erken yaşta evlenmekte, erken yaşta evlenenler ise eğitimden kopmaktadır. Bu karşılıklı ilişki gereği kız çocuklarının eğitimi ülke çapında önemsenmelidir.
3. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle yapılacak olan cinsel sağlık eğitimleri çocukların gelişimine uygun olarak ana sınıfından itibaren zorunlu tutularak uygulanmalıdır.
4. Kadın odaklı sosyal politikalar geliştirilerek kadınların kendi kararlarını alabilecek ve yanlarında bir erkeğe ihtiyaç duymadan da hayatlarını sürdürebilecekleri bilgi ve becerilerle donatılmaları sağlanmalıdır. Kadınlarda toplum cinsiyet tutumlarını dönüştüren ve atılganlık kapasitesini artıran içerikte etkileşimli eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır.
5. Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarını ve kendi hayatlarının sorumluluklarını alabilmelerini sağlamak için feminist sosyal hizmet yaklaşımı

kullanılarak, mikro, mezzo ve makro sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilerek– kadınların farklı düzeylerde güçlenmeleri sağlanmalıdır.

6. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi açısından, erken yaştan itibaren geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini kırmaya yönelik sosyal hizmet müdahaleleri düzenlenmelidir.
7. Sosyal hizmetin, çevresi içinde birey yaklaşımı gereği, kadının konumunu güçlendirmek için ilk önce içinde yaşadığı aileden başlayarak ailede kadının konumuna dair müdahaleler planlanmalıdır.
8. Kadınların sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi sağlanarak yaşadıkları hayattan kurtulma şanslarının, evlilik dışında da mümkün olabileceğini vurgulayan sosyal hizmet müdahaleleri uygulanmalıdır.
9. Çocuk yaşta zorla evlendirmeler ve kızların başlık parası karşılığında evlendirilmesi (çocuğun cinsel sömürsü) konularında ulusal ve yerel farkındalık çalışmaları yapılarak, hukuksal olarak cezai yaptırımlarla bu girişimler engellenmelidir. Sosyal hizmetin savunuculuk rolü, bu bağlamda aktif bir biçimde kullanılmalıdır.
10. Evli kadınların aile destekleri olmadığında kendilerini çaresiz ve kimsesiz hissettikleri bilinmektedir. Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, kadınların yalnız olmadıklarını hissedebilecekleri dayanışma ağları arttırılmalı, bu bağlamda çalışan sivil toplum örgütleri desteklenmeli, yaşanan aile içi sorunlara profesyonel bir biçimde destek sağlamak açısından Kadın ve Aile Danışma Merkezleri yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aile. (2016, 5 Ekim). *Güncel Türkçe Sözlük*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fa3c49c5d072.65385238 adresinden erişildi.
- Alıklıç, Ö. ve Baş, Ş. (2019). Dijital Feminizm: Hashtag'in Cinsiyeti. *Fe Dergi*, 11(1), 89-111.
- Atan, M. (2015). Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politik" Söyleminde Aile. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Aydın Şafak, A. (2014). *Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni* (1. bs.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Baygın, C. (2016). Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 453-462.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*. (B. Onaran, Çev.) (7. bs., C. I). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Beauvoir, S. (2010). *Kadın II"İkinci Cins" Evlilik Çağı*. (B. Onaran, Çev.)Çağdaş Kadının Kitaplığı (8. bs.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Benedict, R. (2000). *Kültür Örüntüleri*. İstanbul: Öteki Yayınları.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak* (3. bs.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Blankenhorn, D. (2009). *The Future of the Marriage*. New York: Encounter Books.
- Boran, P., Gökçay, G., Devicioğlu, E. ve Eren, T. (2015). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26(2), 58-62.
- Coler, R. (2010). *Kadın Krallığı*. (F. Öztürk, Çev.). İstanbul: Nemesis Kitap.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Stanford University Press.
- Çapar, G. (2019). Kesişimsellik: Postmodern Feminist Bir Yaklaşım. *Hukuk Kuramı*, 6(3), 1-33.
- Davidoff, L. (2002). Aile Paradoksu: Tarihçilere Bir Çağrı. S. Somuncuoğlu (Çev.), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet* içinde . İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile Ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, (86), 141.
- Doltaş, D. (1995). Batıdaki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türkiye Feminizmi. *Türkiye'de Kadın Olgusu* içinde . İstanbul: Say Yayınları.
- Dominelli, L. (1986). *Love and Wages: The Impact of Imperialism, State Intervention and Women's Domestic Labour on Workers' Control in Algeria, 1962-1972*. Norwich: Novata Press.
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. New York: Palgrave.
- Dominelli, L. ve McLeod, E. (1989). *Feminist Social Work*. London: Macmillan.
- Donovan, J. (2013). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan, Çev.) (7. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duby, G. ve Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi*. (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Engels, F. (1974). *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.). Sol Yayınları.
- Erbil, P. (2015). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi* (4. bs.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Gittins, D. (2012). *Aile Sorgulanıyor* (1. bs.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gordon, C. (2010). *Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi)*. (F. Oflluoğlu, Çev.) (11. bs.). Varlık Yayınları.
- Gültekin, A. K. (2017). Antropolojik Açıdan Aile, Evlilik Ve Cinsellik. *Bilim ve Gelecek*, (162).
- Güneş, H. N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 142-153.
- Gürbilek, N. (2007). *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanisch, C., Aliefendioğlu, H. A. ve Erişkin, A. N. (2013). *Radikal Feminizm Üzerine Kişisel Olan Politikadır*. (A. N. Erişkin, Ed.). İstanbul: Kült Neşriyat.
- Hanmer, J. ve Statham, D. (1988). *Women and Social Work: Towards a Woman-Centred Practice*. London: Palgrave.
- Harding, S. (1990). Feminism, Science and the Anti-Englightment Critiques. L. Nicholson (Ed.), *Feminism/Postmodernism* içinde (ss. 83-106). London: London: Routledge.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (5. bs.). Ankara: Adres Yayınları.
- hooks, bell. (2014). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. Toplumsal Cinsiyet (3. bs.). İstanbul: bgSt Yayınları.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış. B. Hacimirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde , Bilanço 98 Yayın Dizisi (ss. 347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri Ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*, (3), 10.
- Lordoğlu, C. (2018). *İstanbul'da Bekar Kadın Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lüküslü, D. ve Çelik, K. (2008). Sessiz ve Görünmez, "genç" Ve "kadın": Ev Kızı. *Toplum ve Bilim*, (112), 101-118.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (1. bs.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Michel, A. (1997). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics* (4. bs.). New York: University of Illinois Press.
- Naiman, J. (1988). *Marksizm ve Feminizm İki Ayrı Kuram*. (S. Özkal, Çev.)Siyasal Bilgiler Dizisi (1. bs.). İstanbul: Amaç Yayıncılık.

- Oakley, A. (1974). *Woman's Work, The Housewife, Past and Present*. New York: Pantheon Books.
- Okin, S. M. (2013). *Women in the Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Önal, S. (2013). Kadının Değeri: Felsefi Bir Deneme (s. 30). Aile ve Kadın Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Kırıkkale.
- Özgüven, İ. E. (2014). *Evlilik ve aile terapisi* (3. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pascall, G. (1986). *Social Policy: A Feminist Analysis*. London: Tavistock.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory* (4. bs.). Chicago, Illinois: Lyceum Books, Inc.
- Pilalis, J. ve Anderton, J. (1986). Feminism and Family Therapy-a Possible Meeting point. *Journal of Family Therapy*, (Vol 8), 99-114. doi:10.1046/j..1986.00708.x
- Polat Uluocak, G. ve Bulut, I. (2011). Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 7(24), 9-24.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Russell, B. R. (1983). *Evlilik ve Ahlak* (1. bs.). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (3. Baskı.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sautet, M. (1998). *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine*. İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Segal, L. (1983). *What is to be Done about the Family?* Harmondsworth: Penguin Books.
- Spector, P., Allen, T., Poelmans, S. ve Cooper, C. (2005). *Work and Family: An International Perspective*. Mahwah, U.S.A.: Lawrence Erlbaum Associates Press.
- Sucu, A. (2013). İslam Işığında Kadına Bakış. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset Ve Kültür Dergisi*, 107.
- Şenol Cantek, F. (2001). Fakir/Haneler Yoksulluğun "ev hali". *Toplum ve Bilim*, (89), 102-131.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 5(3).
- Uslu, L. (2012). Bir Odaya Sıkışmak: Büyümele Çocukluk Arasında Kalmak. *Fe Dergi*, 4(1), 98.
- Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.) (1. bs.). Ankara: Dipnot.
- Wilson, A. (1985). *Family*. Florence, U.S.A: Routledge Press.
- Wilson, E. (1997). *Women and the Welfare State*. London: Tavistock.

Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.) Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi (11. bs.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yılmaz, B. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarında coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1352-1369.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 19.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 17.06.2020*

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİNİN KULLANIMI

Using Geographic Information Systems in Social Work Practice

Beyza YILMAZ*

* Araştırma Görevlisi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0002-6963-2036, e-posta: beyzayilmaz@baskent.edu.tr

ÖZET

Yaklaşık yetmiş yıldır bilginin esas kaynak olduğu, bilgi alışverişinin hızlandığı, bu hızla paralel giden teknolojik donanım ve yazılımların geliştiği, bilgi çağının içinde bulunmaktayız. Bilgi çağı, kurum ve kuruluşlardan, günlük yaşamdaki eylemlerimize kadar her anımızı değiştirmekte, dönüştürmektedir. Sosyal hizmet kurum ve kuruluşları da bu değişimden etkilenmektedir. Çalışmalarının temel kaynaklarından biri bilgi olan sosyal hizmet mesleği ve disiplini için bilginin uygulamalarda etkin kullanımı önem taşımaktadır. Müracaatçıya ve sorunlarına ilişkin bilgilerin edinilmesi, planlı müdahale sürecini oluşturan temel yapı taşlarından biridir. Bu bağlamda sosyal hizmette bilgiyi edinme, üretme, kullanma ve geliştirmeyi ifade eden bilgi yönetimi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bilgi yönetimi de içinde bulunduğumuz çağdan etkilenmekte, teknolojik araç ve gereçlerin bu süreçlere dâhil edilmesiyle yeni yöntemler ortaya çıkmaktadır. Bilgi yönetimi sürecinde yararlanılan yazılımlardan birisi Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'dir. Coğrafi Bilgi Sistemleri mekâna ilişkin verileri toplayıp, analiz etmeye, arşivlemeye ve haritalandırmaya olanak sağlayan bir sistemdir. Daha çok şehir planlama, coğrafya, mimarlık, toplum sağlığı, arkeoloji gibi alanlarda karşımıza çıksa da sosyal hizmet tarihinin başlangıç yıllarında Jane Addams ve meslektaşları Hull House yakınlarında yaşayan yerel nüfusun demografik özelliklerini görsel olarak ifade etmek, sosyal ve ekonomik adaletsizlikler hakkında bilgi edinmek ve toplum haritalarını birincil veri kaynağı olarak kullanmak için haritalandırmayı kullanmışlardır. Günümüzde Coğrafi Bilgi Sistemleri doğrudan sosyal hizmet uygulamalarında kullanılsa da sosyal hizmet uygulamalarında kullanılmak üzere gereken bilgiyi elde etmek, düzenlemek ve kullanmak için elverişli bir yazılımdır. Bu çalışma, farklı disiplinlerde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin kullanımına yönelik örnekler vermekte ve sosyal hizmet uygulamalarında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin kullanılmasıyla, meslek elemanlarının çalıştıkları bölgenin sosyo-demografik özelliklerine, sosyal sorunlarına, örgütlerine ilişkin verileri elde ederek ve bunları görselleştirerek, çalışma alanlarına ilişkin bilgi temelini nasıl destekleyebileceklerine dair bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Coğrafi Bilgi Sistemi, sosyal hizmet uygulaması, veri, enformasyon, bilgi

ABSTRACT

For nearly seventy years, we have been in the information age where information is the main source, information exchange accelerates, technological hardware and software developing parallel to this speed. The information age changes and transforms every moment from institutions and organizations to our daily activities. Social work institutions and organizations are also affected by this change. Effective use of information in practice is important for social

work profession and discipline, which is the main source of knowledge. In this context, the concept of knowledge management, which expresses the acquisition, production, use and development of information in social work, emerges. Knowledge management is also affected by the current era, and new methods emerge with the inclusion of technological tools and equipment in these processes. One of the software used in this process is Geographic Information Systems. Geographic Information Systems is a system that allows collecting, analyzing, archiving and mapping data related to space. This study includes introductory information on the use of Geographic Information Systems in social work practices.

Key words: *Geographic Information Systems, social work practice, data, information, knowledge*

GİRİŞ

On bin yıl süren tarım toplumu yerini üç yüz yıl süren sanayi toplumuna, sanayi toplumu da 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren yerini bilgi toplumuna bırakmıştır. İçinde bulunduğumuz dijital çağ bilginin ve enformasyonun hızlıca aktığı bir çağı ifade etmektedir. Son otuz yıldır kamu kurumlarından evlere kadar birçok alanda bilişim teknolojilerindeki çeşitlilik artmış, fiyatlar azalmış, erişim kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak eğitim, inşaat, sağlık gibi pek çok mesleki alanda kullanılan geleneksel yöntemler teknolojidenden etkilenmiştir. Sosyal hizmet de bu alanlardan birisi olmuştur. Geçmişte müracaatçılar hakkındaki verilerin ve kurum içi işlerin kâğıtlara yazıldığı, arşivlendiği geleneksel yöntemler yerini yeni yazılımların ve araçların kullanıldığı teknolojik yöntemlere bırakmaya başlamıştır.

Sosyal hizmet mesleğinde, sosyal hizmet uzmanının sahip olduğu bilgi, uygulamanın temel basamaklarından birini oluşturmaktadır. Bu bilgi kümesi, uzmanın çalıştığı kuruma, uygulamada gerçekleştireceği müdahalelere ilişkin kuramlara, politikalara, kurumun ve uygulamanın temel aldığı mevzuata, çalışma yaptığı bölgedeki insanlara ve sorunlara ait verilerden oluşmaktadır. Uzmanların bu bilgi kümesine sahip olması, başarılı uygulama süreçleri geçirmesinde kritik rol oynamaktadır. Günümüzde teknolojik yazılım ve donanımların gelişmesiyle, uzmanlar bilgi kümesini geliştirme, uygulamalarını daha etkili yöntemlerle gerçekleştirme fırsatı bulmaktadır.

Bu çalışma ile verilerin haritalandırılmasına olanak sağlayan yazılımlardan biri olan Coğrafi Bilgi Sistemleri(CBS)'nin sosyal hizmet uygulamalarında kullanılması üzerine sosyal hizmetin bilgi temeli doğrultusunda bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır. Çalışma derleme türünde olup, uluslararası ve ulusal alan yazın 'coğrafi bilgi sistemleri', 'sosyal hizmet uygulamaları ve coğrafi bilgi sistemleri' anahtar kelimeleriyle İngilizce ve Türkçe olarak taranmıştır. Ulaşılan tüm çalışmalar evreni oluşturmuş, örneklem seçimi yapılmamıştır. Ulusal alan yazında sosyal hizmet mesleğinde CBS'nin kullanımına ilişkin yeterli çalışmanın bulunmaması nedeniyle, diğer disiplinler tarafından gerçekleştirilmiş ulusal çalışmalara konu olmuş CBS

yazılımı sosyal hizmetin bilgi temeli üzerinden ele alarak değerlendirilmiş, uluslararası alan yazın ile desteklenmiştir.

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bilginin Kullanımı

Sosyal hizmet mesleğinin temellerinden biri olarak belirlenmiş bilginin, eğitim ve uygulamadaki yeri herkesçe bilinmekte, etik ilkelerle de vurgulanmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarında karar verici konumda olan uzmanlar için bilginin rolü önem taşımaktadır. Çalışmalarında kullanacağı bilginin doğru, güncel, eksiksiz, zamanında ulaşılabilir, anlaşılır, yalın olması bilginin etkin kullanımındaki temel kriterlerdir (Öğüt, 2003). Bu da bizi sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında bilgi yönetimi kavramına götürmektedir.

Bilgi yönetimini açıklamadan önce bilgiyi oluşturan veri ve enformasyonun açıklanmasında fayda vardır. "Veri, amaçlara bağlı olarak işlemlerin işlenmemiş bir biçimde kaydedilmesidir". Enformasyon ise verilerin belirli bir amaç etrafında düzenlenmiş, anlam kazanmış halidir (Güçlü ve Sotirofski, 2006). Veriler, amaca yönelik işlem sürecinden geçip bir araya gelerek enformasyonu; enformasyon, zihin süreçlerinden geçerek bilgiyi oluşturmaktadır. Bilgi, zihin süreçlerinden geçmesi bakımından öznel, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bilginin kişiler tarafından, metin, grafik, sözcük gibi simgesel biçimlerle ifade edilmesiyle enformasyon oluşmaktadır (Yılmaz, 2009:114). Veri - enformasyon - bilgi (-tekrar enformasyon) döngüsünde sosyal hizmet uygulamalarında kullanılacak veriler, uzmanların müracaatçı sistemine ve sosyal sorunlara dair soru formları, ev incelemeleri ile elde edilmektedir. Ancak bu veriler mevcut durumda bir temaya veya amaca bağlı olmadığı için dağınıktır ve bir anlam ifade etmemektedir. Bu verilerin, uzmanın çalıştığı kurumun veya sorunların çözümünde kullanacağı müdahale planının amaç ve hedefleri doğrultusunda bir araya getirilmesiyle enformasyon oluşmaktadır. Oluşan bu enformasyonun sosyal hizmet perspektifiyle yorumlanıp, işe yarar hale getirilmesiyle bilgi ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet bilgisi, bilgiye yönelik süreç ve tanımlamalara bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarının zihinlerinde yer alan bir olgudur. Bu bağlamda bilginin uzmanların zihninden çıkarılıp, yazılı kaynaklara geçirilerek enformasyona dönüştürülmesiyle, kurum içinde yararlanılabilecek bir araç haline gelmesi mümkün olacaktır. Oluşturulan bu enformasyon kümesi diğer uzmanların ve meslek elemanlarının uygulamalarında kullanımıyla onların zihinlerinde oluşacak yeni bilgiler için kaynak oluşturacaktır.

Müracaatçıları çevresi içinde ele alan sosyal hizmet disiplini ve mesleği için müracaatçı sisteminin, sosyal sorunların ve bunları etkileyen sistemlerin bilgisine

sahip olmak, müdahalelerin başarılı bir şekilde planlanmasını, başlamasını, sürdürülmesini ve sonlanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda müracaatçılar ve sosyal sorunlar hakkındaki bilgilerin bir araya getirilmesi, aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların deneyimlemekte oldukları sorunların doğasını anlama ve mevcut sorunları doğru bir biçimde değerlendirmeleri noktasında kritiktir. Bu bilgi kümesinin sağlanması için de sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında bilginin yönetimi kavramı ortaya çıkmaktadır. Bilgi yönetimi, kurum ve kuruluşların, işletmelerin veri ve bilgi üretme, farklı kaynaklardan bilgi edinme, üretilmiş ya da edinilmiş bu kaynakları iş süreçlerinde kullanma ve geliştirme amaçlarının gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Özdemirci ve Aydın, 2007). Bilgi yönetimi, sadece şirketlerde değil, kamu kurum ve kuruluşlarında, kar amacı güden ya da gütmeyen örgütlerde amaçların etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla uygulanan bir sistemdir (Alkan, 2003). Sosyal hizmette bilgi yönetimi görece yeni bir alandır ve iki temel yaklaşımda gerçekleşmektedir. Bu iki yaklaşım teknik (technical perspective) ve insan-odaklı (people - oriented perspective) yaklaşımdır (Öngen, 2014). Teknik yaklaşım, kurum ve kuruluşlara ait bilginin ve müracaatçıya ait örtük bilginin, yani uzmanın beyninde, deneyimleri ve bilgisiyle depolanan, ifade edilmesi, kelimelere dökülmesi zor olan bilginin, veri tabanları kullanılarak toplanması, işlenmesi ve paylaşılmasını içermektedir (Sungur, 2014). İnsan odaklı yaklaşım ise, yüz yüze gerçekleştirilen iletişime dayalı bilgi paylaşımını içermektedir (Öngen, 2014). Bilgi yönetiminde amaç, örtük olan bilginin açık bir hale dönüştürülmesini sağlayıp, bilgiyi kullanıma açmaktır (Selvi, 2012). Bu amacın sağlanmasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolü büyüktür (Leung, 2014). Bilgisayarların ve farklı donanımların geliştirilmesi, farklı yerlerdeki bilgisayarların istenilen zamanda birbirine bağlanmasına ve bilgi alışverişine yardımcı olan internetin yaygınlaşması, bilgi yönetiminin temel öğeleri olan veri, enformasyon ve bilginin kullanımında önem taşımaktadır. Bilgisayarlar, donanımlar ve yazılımlar aracılığıyla verilerin kaydedilmesine, kaydedilen verilerin amaçlar doğrultusunda şekillendirilip enformasyona dönüşmesinde yardımcı olmaktadır. Kaydedilen bu enformasyonlar, örgütlerde çalışan personelin ve internet aracılığıyla diğer çalışanların ve hizmet verilen kitlenin bilgi kümesine eklenmesinde ya da değiştirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Sosyal hizmet uygulamalarında farklı müdahale aşamalarında kullanılabilecek donanım ve yazılımlar mevcuttur. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçı sistemleri ve müdahale yöntemleri hakkında mikro, mezzo, makro düzeydeki veri ve

enformasyonlara ulaşmak, bu veri ve enformasyon kümesine yenilerini eklemek ve kurum içi diğer işleri yürütmek amacıyla, çalışmakta olduğu kurumun olanakları doğrultusunda çeşitli yazılımlar kullanmaktadır. Örneğin ailelerle çalışan uzmanlar, aile içindeki ilişkileri görsel bir anlatımla ifade etmek için genogram, ecomap gibi yazılımları, SYDV'lerde çalışan uzmanlar, müracaatçıların sosyal yardım başvurularını almak, sosyo-ekonomik bilgilerini edinmek, sosyal inceleme raporlarını tutmak ve muhtaçlık kararının verilmesinden sonra yardım ödemeleri ile ilgili işlemleri yürütmek için Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi'ni kullanmaktadır (ASPB,2017). Türkiye'de sosyal hizmet uygulamalarında yer almayan ancak coğrafya, sağlık gibi diğer mesleklerin uzun yıllardır kullandığı, uzmanların veri elde etme, veriyi enformasyona ve sonrasında bilgiye dönüştürme döngüsünde kullanılabilecekleri yazılımlardan bir diğeri de 'Coğrafi Bilgi Sistemleri (Geographical Information Systems)'dir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri Nedir?

Coğrafi Bilgi Sistemleri bir araştırma ve uygulama aracı olarak, bilgisayar donanım ve yazılımlarını kullanarak, mekânsal (yani coğrafi ve konumsal) verileri almayı, saklamayı, haritalamayı ve analiz etmeyi içermektedir (Longley, Goodchild, Maguire, ve Rhind, 2001; akt. Hillier, 2007). CBS, 1960 yılında (Queralt ve Witte, 1998) Kanada'da askeri amaçlarla kullanılmak üzere geliştirilmiş, 1980'lerden sonra insan ve çevre arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla kullanılmaya başlamıştır (Goodchild, 1995'ten akt. Wier ve Robertson, 1998). 1980'lerden sonra kişisel bilgisayarların, kullanıcı-dostu CBS yazılımlarının, ulaşılabilir verilerin artmasıyla CBS multi milyar dolarlık bir sektöre dönmüştür (Hutchinson ve Scott, 1995; akt. Tompkins ve Southward, 1999). CBS'yi kullanmaya başlayan ülkeler daha çok şehir planlama, çevrebilim, mimari, toplum sağlığı, arkeoloji ve sosyoloji alanları üzerine çalışmışlardır. Günümüzde sosyal hizmet bu alanlara göre daha geriden seyreterek CBS'yi kullanmaktadır. Ancak sosyal hizmet tarihinde haritalama yeni bir yaklaşım değildir. Jane Addams ve meslektaşları, Hull House yakınlarında yaşayan yerel nüfusun demografik özelliklerini görsel olarak ifade etmek, sosyal ve ekonomik adaletsizlikler hakkında bilgi edinmek ve toplum haritalarını birincil veri kaynağı olarak kullanmak için haritalandırmayı kullanmışlardır (Tompkins ve Southward, 1999). Riis (1890), New York şehrinin Aşağı Doğu Yakası'ndaki göçmenlerin yaşam koşulları üzerine söylemlerini istatistiki verilerle göstermek için haritalar geliştirmiştir. Bu gibi elle çizilmiş harita çalışmaları günümüzde üretilen dijital gösterimlerin öncüllerini oluşturmaktadır (Felke, 2014). Hem sosyal hizmet alanında hem de diğer alanlarda

yapılan çalışmalar CBS'nin öncelikle değerlendirme amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Sosyal hizmette ilk uygulamalar çocuk bakım servisleri ile ilgili hizmet boşluklarını ve annelerin doğum bakımı hizmetlerine erişimlerini belirlemek için bir değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır. (Norris, Ridel, Scott, ve Woods, 1999; Queralt ve Witte, 1998a, 1998b; Gjesfeld ve Jung, 2011; akt. Felke, 2014). Çocuk ihmal ve istismar sıklığının, mahalledeki yoksulluk seviyesi ya da ihmal, istismar oranlarının nüfus verileri ve hizmete ihtiyaç duyan alanlar ile ilgili değişkenlerini haritalamak için kullanılmıştır (Rine, Morales, Vanyukevych, Durand, ve Schroeder, 2012). 1990'lı yıllardan günümüze kişisel bilgisayarların yaygınlaşmasıyla, CBS sadece değerlendirme aracı olarak değil, aynı zamanda planlama ve uygulama gibi amaçlarla da kullanılmaya başlanmıştır (Felke, 2006); (Wang, Guo, ve Zeng, 2018). Sosyal konuları keşfetmede mekânsal istatistiklerin kullanımına odaklanma, CBS teknolojilerinin artan kullanımıyla bağlantılıdır (Felke, 2014). 21.yy'ın ilk başlarında 175 bin CBS kullanıcısı olduğu bilinirken; birkaç yıl sonra CBS kullanıcılarının tahmini sayısı dünya çapında 4 milyona ulaşmıştır (Longley 2005; Dibise vd., 2006; akt. Demirci ve Karaburun, 2010). 1900'lü yıllarda birkaç disiplinin kullandığı CBS günümüzde 100'den fazla disiplin tarafından kullanılmaktadır (ESRI, 2011).

CBS toplum gelişimi için güçlü ve çok yönlü bir araç sağlamaktadır. Bu sistem, çalışılan alanın görünmeyen ilişkilerini ve karakteristiklerini açığa çıkaran resimleri oluşturarak, insanların toplumu yeni yollarla görebilmelerine ve anlayabilmelerine olanak sağlamaktadır (Cox, 1995; Franklin, 1992; Hofer, Hofer, ve Tobias, 1994; Huxhold, 1991; Martin, 1991; akt. Wier ve Robertson, 1998). CBS sayesinde farklı kaynaklardan elde edilen konuma bağlı birçok veri, birbiri ile ilişkilendirilmekte ve analiz edilmektedir (Yomralıoğlu, 2002:48; akt. Gürbüz ve Karabulut, 2008). CBS'nin önemli özelliği veri tabanı içerisinde grafik ya da yazılı enformasyonları bulundurarak kullanıcıların bu enformasyonlardan yeni bilgiler edinmesini sağlamaktadır (Sönmez ve Sarı, 2004). "CBS metodolojisini kullanan ve farklı meslek gruplarına hitap eden birçok CBS yazılımı mevcuttur" (Turoğlu, 2000; Yomralıoğlu, 2005; akt. Dölek ve Demir, 2011). Haritalaştırma, Environmental Systems Research Institute (ESRI) şirketinin sunduğu üzere, 5 aşamada gerçekleşmektedir; (1) verinin elde edilmesi, (2) verinin ilgili formatta işlenmesi, (3) veri yönetimi, (4) veri analizi, (5) veriyi görselleştirme (haritalama) (Tompkins ve Southward, 1999).

Verilerin toplanması CBS için kritik olan noktayı oluşturmaktadır. Çalışılan alan büyüdükçe gerekli verileri toplamak daha güç olmaktadır (Yomralıoğlu ve Demir, 1994); (Ercan ve Komesli, 2008). Çalışılan örgütün hizmet modelleri, hitap ettiği kitle,

amaç ve hedefleri, verilerin toplanmasında ve analizinde belirleyici unsurları oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında farklı disiplinlerin bir arada çalışması hem iş yükünü kolaylaştırmaya hem de verilerin çok yönlü düşünülerek ele alınmasıyla, doğru değerlendirilmelerine katkı sağlamaktadır. Verilerin elde edildikten sonra ilgili yazılımlara işlenmesi, eğitilmiş personeli ve güncel yazılımları gerektirmekte bu bağlamda ekonomik boyutu da göze çarpmaktadır (Steinberg, 2002). Verilerin elde edilip, işlenmesinden sonra verilerin yönetim sorunu ortaya çıkmaktadır. Veri havuzunun doğru kullanımı, verilere ihtiyacı olan örgütlerin, veriye erişimi ve eriştikleri verileri nasıl kullandıkları üzerine şekillenmektedir. Elde edilmiş veri havuzunun ortak payda olarak belirlenip, diğer örgütlerle paylaşılması önem taşımaktadır. Veriye sahip bir örgütün diğer örgütlerle bu verileri paylaşmaması ya da diğer örgütlerin bu verilerden habersiz olması örgütlerin tekrar veri elde etmeye yönelik çalışmalarına sebep olacak, bu durum da kaynakların boşa harcanmasına yol açacaktır. Ayrıca ortak verilerle çalışma yürütecek tüm örgütlerin aynı veri üzerinde çalışması verinin güncel tutulmasına olanak sağlayacaktır.

Türkiye’de Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Farklı Alanlarda ve Sosyal Hizmette Kullanımı

Bu bölümde sosyal hizmetin çalışma alanlarıyla kesişen noktalardan birkaçı olarak yerel yönetim hizmetleri, suçluluk alanı ve sağlık hizmetlerinde CBS’nin kullanımına ilişkin örnekler verilmektedir. Örnekler ile farklı sosyal hizmet uygulama alanlarında CBS’nin, sosyal hizmet uygulama hedeflerine yönelik olarak, nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir anlayış ortaya konulmak istenmektedir.

Yerel Yönetimlerde Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin Kullanımı

Devletin, sosyal devlet anlayışı gereği olarak hizmet sunulan bölge hakkındaki ihtiyaç ve kaynakları izlemesi, analiz etmesi, başka öğelerle planlama yapması önem taşımaktadır. Bunların gerçekleştirilmesi ise bölgeye ait verilerin bir havuzda toplanmasına olanak sağlayan CBS ile mümkün olmaktadır (Osmanlı, 2009). CBS’nin kullanımı, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesi ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. maddesi uyarınca yerel yönetimlere zorunlu birer görev olarak yüklenmiştir (Badem, 2017). 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Avcı ve Durduran, 2014). 2015 tarihinde Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin Kurulması ve Yönetilmesi Hakkında Yönetmelik 29301 numaralı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu yönetmelik “Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin kurulması ve yönetilmesine; coğrafi veri temaları kapsamındaki coğrafi verilerin veri tanımlamasının yapılmasına ve sorumlu

kurumlarca bu tanımlara uygun olarak üretilmesine; coğrafi verilerin, coğrafi veri setlerinin, coğrafi veri servislerinin ve bunlara ait metaverilerin paylaşılmasına; coğrafi verilerle ilgili iş ve işlemler için kurumlar arası koordinasyonun gerçekleştirilmesine ve diğer hususlara ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır” (URL 1).

1996 yılında ilk kez Bursa Büyükşehir Belediyesi’nde kullanılan CBS, yerel yönetimlerde, e-devlet, e-belediye, şehir ve bölge planlama, doğal afet yönetimi, arazi kullanımı gibi farklı alanlarda kullanmaya başlamıştır (Ercan ve Komesli, 2008); (Demirci ve Karaburun, 2010). CBS ile bölgesel, kentsel ve metropolitan gibi farklı boyutlarda kentsel planlama için haritaların ve coğrafi verilerin dijitalleştirilmesi, bilgi paylaşımına olanak veren sistemlerin oluşturulmasıyla kentin değişim ve gelişimi izlenebilmekte, hangi hizmetlerin hangi yerel bölgelere sunulacağı daha kolay belirlenebilmektedir (Brodeur vd. 2003; akt. Ercan ve Komesli, 2008); (Curtis ve Taket, 1996; Curtis ve Jones, 1998; akt. Foley, 2002). Kent ile ilişkili olan CBS, Kent Bilgi Sistemleri olarak adlandırılmaktadır (Erdoğan, Can, ve Alkan, 2016). Bu sistemlerde yalnızca hizmet sunulan alanlara ilişkin bilgiler yer almamakta, hizmetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak kaynaklar da CBS’ye tanımlanmaktadır (Yomralıoğlu ve Demir, 1994). Kent Bilgi Sistemleri imar, yol, ulaşım, alt yapı, proje gibi grafiksel verileri içerebileceği gibi, sözel bilgiler olarak tanımlanan mülkiyet, adres, arazi kullanım, tarihi doku, itfaiye, hizmet ve iş sektörü ve personel verilerini de içermektedir (Tecim, 1999). Bu verileri içeren KBS, ihtiyaç duyulan bilgileri sağlayarak kent planlamasına yönelik kullanılan en etkili araçlardan biri haline gelmiştir (Erdoğan, Can, ve Alkan, 2016). 2001 yılında bilginin paylaşılarak hizmetlerin daha ekonomik, hızlı ve verimli sağlanması amacıyla belediye sınırları içerisindeki harita, plan ve sözel verilerin kullanılmasıyla, Kadıköy Belediyesi bünyesindeki hizmetlerin CBS yazılımı ile KBS’ye aktarılmasını gerçekleştiren Kadıköy Kent Bilgi Sistemi (KADGIS) Projesi yapılmıştır (Eksert, 2003; akt. Kaya Benschir ve Akay, 2004). Konya Büyükşehir Belediyesi’nce CBS’nin oluşturduğu veri tabanı üzerinden kurgulanan Sosyal Veri Merkezi Projesi, belediyelerde kullanılmak üzere Türkiye’de ilk kez sosyal doku haritasını gerçekleştirmiştir. Proje, Konya’daki resmi ve özel kurumların hizmetlerini izlemek, bu kuruluşların koordinasyon içerisinde çalışmasını sağlamak, yardım alan hane halkının başka yardım alıp almadığını öğrenmek ve bu sayede sosyal yardımların istismara uğramasını engellemek amacıyla başlatılmıştır (Osmanlı, 2009). 2009 yılında Konya’nın merkez ilçeleri Meram, Karatay ve Selçuklu’da yaşayan yaklaşık 181 bin haneye ulaşılarak sosyo-ekonomik, demografik bilgileri edinilmiştir (Sevinç, 2015). Proje ile hane halkının kronik hastalıkları, engelli bireylerin

varlığı, gelir durumları, işsizlik hakkında bilgi edinilmiş, bu sayede Yoksulluk Haritası da çıkarılmıştır (Osmanlı, 2009).

CBS ve KBS'nin kullanımı, 5393 ve 5216 sayılı kanunlar uyarınca yerel yönetimlere zorunlu birer görev olarak yüklenmişse de, bu görevlerin yeterince yerine getirildiğini söylemek zordur. Belediyelerin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri, genellikle sınırlı e-belediyeçilik hizmetleri boyutunda kalmaktadır (Pektaş, 2009). KBS'nin aktif olarak kullanıma açık olması durumunda da belediye personelinin donanım ve yazılım kullanımında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir (Badem, 2017). Ayrıca KBS yazılımlarının kurulması ve güncellenmesinde gerekli olan ekonomik kaynakların kısıtlılığı başarılı bir KBS uygulamasının önüne geçmektedir (Yomralıoğlu, 2005).

Suçluluk Alanında Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin Kullanımı;

Mekânın her yönden araştırılıp analiz edilmesine olanak sağladığı için mekanla ilgili birçok alanda yararlanılan CBS suçluluk alanında da kullanılmaktadır. İlk suç haritaları 19.yy'ın başlarında sosyal teoriler üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur (Weisburd ve McEwen, 2015). 1960'lı yılların ortalarından sonra bu haritalar bilgisayarlarla desteklenerek dijitalleştirilmiştir (Alpdemir ve Çabuk, 2005). Suç alanında oluşturulan haritalar; bölgede işlenen suçları mekânsal bağlamda analiz etmek, bu suçların sonucu olarak toplumun nasıl etkilendiğini ve suç olgusunun zamanla nasıl değiştiğini görebilmek ve çözüm üretebilmek amacıyla istatistiksel bilgi sunmaya yardımcı olmaktadır (Türk, 2011). CBS yazılımlarıyla yapılan suç haritaları ve analizleri suçlar meydana gelmeden önce koruyucu önleyici çalışmalar kapsamında (Gürbüz ve Karabulut, 2008); suç olgusunda mekânın rolünü anlamak amacıyla (Düzgün, 2007); kentlerde sürdürülebilir güvenliğin sağlanmasında kullanılmaktadır (Kanlı ve Kaplan, 2018). Türk (2011), CBS yazılımı kullanarak Türkiye'de işlenen suçları incelediği araştırmasında, TÜİK'te 1996-2006 yılları arasında işlenmiş suç türlerini, her kente ait istatistiki bilgilerden yararlanarak veri tabanını oluşturmuştur. Oluşturulan bu veri tabanı kullanıcılara, hangi şehirde hangi suç oranının en çok veya en az olduğunu, şehirlerde yıllar içinde suç oranlarının nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu sistem sayesinde meslek elemanları, kendi mesleki perspektifleri ile zaman, mekân bağlamında suç olgusuna dair analiz yapabilme, kolay karar verebilme, öngörülerde bulunabilme, çözüm yöntemleri geliştirme olanağı elde etmektedir. Gürbüz ve Karabulut (2008) ise araştırmalarında Adana Fatih Polis Merkez Amirliği sahasında çocuk suçluluğu haritası hazırlayarak, sorunun çözümünde rol oynayacak karar mekanizmalarına bilgi sağlamayı amaçlamıştır.

Sağlık Alanında Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin Kullanımı;

CBS'nin sağlık alanında kullanımına yönelik akla gelen ilk örnekler hastalıkların toplumda ya da belirli bir bölgede yaygınlığını gösteren haritalardan oluşmaktadır. Halk sağlığına yönelik bu çalışmalarda CBS, sağlık göstergelerini içeren verileri görselleştirmeye, mekânsal özellikler ile ölüm-doğum oranları ya da hastalıklar arasında ilişki kurmaya ve çözüm önerileri getirmeye yardımcı olmaktadır (Güngör ve Özkan, 2015). Çolak ve Yomralıoğlu, (2007), Trabzon iline ait kanser yoğunluk haritasını, Durduran ve Surduran, (2009) Konya Numune Hastanesi'ne ait verilerden yararlanarak kalp ve göğüs hastalıklarına ilişkin risk haritası çıkarmışlardır, Durduran, Kandemir, Avcı, Durduran, ve Bitirgen, (2012), Konya ili Meram ilçesindeki Hepatit B verilerinin mekânsal analizini elde etmişlerdir. Bu gibi çalışmalarla oluşturulan veri tabanları sayesinde epidemiyolojik istatistik analizleri ve sorgulamaları kolaylıkla yapılabilmektedir (Özkan ve Güngör, 2007).

Şehir planlama çalışmalarında önemli yer tutan sağlık hizmetleri sunan birimlerin konumlandırılmasında da CBS'den yararlanılabilmektedir. Ülkenin ekonomik kaynaklarının yerinde kullanımı ve bölgede yaşayan insanların en uygun şekilde sağlık hizmeti sunan birimlere erişebilmesi önemlidir, bunun gerçekleştirilmesi ise bölgenin nüfusu, sağlık sorunları gibi verilerin mekânsal bağlamda incelenmesi ile gerçekleştirilebilmektedir. Deniz, Kocaman ve Topuz, (2018) araştırmalarında Manisa ili Turgutlu ilçesindeki aile sağlığı merkezlerinin konumları ve erişilebilirliklerini incelemiş, ağırlıklı olarak şehrin merkez bölgelerinde ASM'lerin konumlandırıldığı ancak şehrin kenar kesimlerinde ASM'lerin seyrek olduğunu ortaya koymuşlardır. Ergün ve Saraç, (2006) araştırmalarında Samsun ilindeki sağlık ocaklarının hizmet verdikleri bölgenin özelliklerini görselleştirerek, bölgelerdeki hizmet alan grupların dağılımını, yıllar içindeki değişmeleri ve sağlık ocaklarında çalışan personelin dağılımlarını belirlemişlerdir (Özkan ve Güngör, 2007).

Sosyal Hizmette Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin Kullanımı;

Temel odağı birey, grup ve toplumun doğası, sorunları ve kaynakları üzerine şekillenen sosyal hizmet alanında, CBS, uygulamanın farklı süreçlerinde yararlanılabilecek etkili araçlardan biridir. Sosyal hizmet bilgi yönetiminde yer alan teknik yaklaşım odağında düşünüldüğünde; sosyal hizmet uzmanının çalışmalarında kullanacağı geniş kapsamlı bir bilgi temeli vardır. Sosyal hizmet uzmanlarının müdahalelerinde kullanacağı bilgiler üç grupta toplanabilir: müracaatçı sistemine ilişkin bilgiler, müdahalede kullanılacak teori ve yöntemlere ilişkin bilgiler ve son olarak müracaatçıların ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan kurum-kuruluşların hizmetleri, mevzuatı ve politikalara ilişkin bilgiler. Müracaatçı sistemine ilişkin bilgiler

müracaatçıların buldukları gelişimsel dönem, etnik kimlik, engellilik durumu gibi özelliklerini ve deneyimledikleri sosyal sorunlar ve bu sorunların anlaşılmasına yönelik teorileri içermektedir. Planlı müdahale sürecinin tanışma ve ön değerlendirme basamaklarında elde edilecek olan bu bilgilerin, müracaatçının ve sorunun gerçekliğinden kopuk ya da eksik olması, uygulamanın başarılı bir sonuca ulaşmasını engelleyebileceği gibi, müracaatçıya zarar verebilme potansiyelini de taşımaktadır. Dolayısıyla müdahalenin başarı ile yürütülmesi ve sonlandırılması için ihtiyaç duyulan doğru ve yeterli bilgiye sahip olmak oldukça önem taşımaktadır. Bu sebeple sosyal hizmet uzmanı müracaatçı ve sorunlar hakkında detaylı bilgi edinmek için farklı yöntemler kullanmaktadır. Müracaatçı ile yapılan görüşmelerden, ev incelemelerinden, diğer kurum-kuruluşların raporlarından, alan yazından elde edilecek bilgiler ışığında sosyal hizmet uzmanı, müracaatçı ile müdahale planını tasarlamakta ve uygulamaya dökmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının sorunları ile baş etmesi noktasında desteklenmesi için güçlendirme, psikososyal vaka çalışması, bilişsel davranışçı yaklaşım gibi farklı teori ve yöntemlerden yararlanmaktadır. Bu teori ve yöntemlerin yanı sıra sorunların kaynaklarla buluşturulması için kurum-kuruluşların hizmetlerinden, mevzuatından ve politikalarından da yararlanmakta, sorunun mikro düzeyden makro düzeye kadar ortadan kaldırılması için çalışmalar yürütmektedir.

Sosyal hizmet uygulamasının gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesinin önemi ve gerekliliği oldukça açıktır. Sosyal hizmet uzmanları lisans eğitimleri boyunca bilgi temelini oluşturmakta ve güçlendirmektedir ancak eğitimleri bittikten sonra, meslek yaşamlarına geçtiklerinde, çalışmakta oldukları kurum-kuruluş, örgüt bünyesindeki ilgili mevzuat, hizmet verilen müracaatçı profili, sosyal sorunların çeşitliliği ile ilişkili bilgileri öğrenmek ve bilgilerini sürekli güncellemek durumundadırlar.

Sosyal hizmet uygulamalarında kullanılacak bu bilgi kümesi geleneksel yöntemlerle elde edilebileceği gibi günümüzde teknolojinin gelişmesiyle farklı donanım ve yazılımlarla da elde edilebilmektedir. Geleneksel yöntemlerin alışlagelmiş özelliklerinin yanı sıra yeni yöntemler uzmanların kısa zamanda, daha az enerjiyle çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Bu yöntemlerden birisi, uzmanların çalışmalarını destekleyecek, çalıştıkları alana ilişkin verileri görselleştirmelerini sağlayacak Coğrafi Bilgi Sistemleridir. Sosyal hizmet disiplini ve mesleğinde, uzmanların, birlikte çalıştıkları müracaatçıları ve müracaatçıların içinde bulunduğu ve bu kişileri etkileyen tüm faktörleri içeren toplumsal yapıyı, sosyal sorunları anlama yükümlülükleri vardır.

Uzmanların toplum yapısını incelemesinde kullanabileceği bir araç olarak CBS, topluma dair verileri içermesi bakımından önemli bir kaynaktır (Wong ve Hillier, 2001). CBS aracılığıyla verilerden oluşturulmuş haritalar, sosyal hizmet uzmanlarına mikro ve mezzo düzeyde gerçekleştirecekleri uygulamalarında, ön değerlendirme aşamalarında müracaatçı sistemlerine ilişkin verileri analiz edebilmelerine, planlama ve uygulama aşamalarında müracaatçıların sorunlarını kaynaklarla buluşturmak için kaynakların tespit edilmesine; makro düzeyde gerçekleştirecekleri uygulamalarda ise bölgenin sahip olduğu sorunların yaygınlığına, hangi alanlarda hangi sorunların yoğunlaştığına ilişkin bir gözlem yaparak sorunu daha iyi anlamalarına, bölgedeki kaynakların durumuna ilişkin bir kanıt ortaya koymaya olanak sağlamaktadır (Tecim, 1999).

CBS'nin temeli, haritalaştırmaya olanak sağlayacak verilerin elde edilmesiyle kurulmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarında CBS'den yararlanmak için bölgenin sosyal sorunlarına, demografik özelliklerine, kaynaklarına ilişkin verilerin sosyal hizmet perspektifiyle sağlanmış olması önemlidir (Felke, 2006). Sosyal hizmet perspektifiyle elde edilmemiş verilerle oluşturulmuş bir harita, uzmanların çalışmalarında kullanmalarına olanak tanımayacaktır. Bu bağlamda CBS'ye yüklenecek verilerin elde edilmesinde sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanları tarafından disiplinlerarası bir çalışma ile yürütülmesi önemlidir. Ev incelemeleri, çevrimiçi araçlar ya da yüz yüze gerçekleştirilen anketler gibi farklı yollarla elde edilen verilerin, sosyal hizmet örgütlerinin ve diğer örgütlerin ortak çalışma alanını temsil etmesinden dolayı örgütler arası paylaşımına açık olması, verilerin elde edilmesinde harcanan enerji ve paradan tasarruf etme noktasında kritiktir (Koçak, 2009). Verilerin ortak bir havuzda toplanması, veriye erişimi olmayan örgütlerin tekrar veri elde etmek için çaba harcamasının önüne geçecek, ayrıca verilerin farklı disiplinler tarafından desteklenmesine ve güncel kalmasına yardımcı olacaktır (Tecim, 1999). Elde edilecek veriler arasında yalnız bölgenin sosyal sorunlarına, demografik bilgilere ilişkin verilerin yer alması, uzmanların çalışmalarını tam anlamıyla zengin kılmayacaktır. Bölgede yer alan, müracaatçıların ihtiyaç ve sorunlarına uygun olarak kullanılabilir tüm kaynakların verisinin elde edilmesi de hem müdahalelerde farklı kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak hem de bölgedeki kaynakların durumunu ortaya koyarak, yetersiz kaynakların sağlanması için gerekli tespiti oluşturacaktır (Erdi ve Ilgaz, 2014). Ayrıca sosyal hizmet uygulamalarında CBS'nin kullanımı kanıta dayalı sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesine de olanak sağlayacaktır. Sosyal hizmet uzmanları mesleki

uygulamalarında bilgi ve beceriye sahip olmak durumundadır ancak başarılı bir müdahale planı gerçekleştirmek için bunların yanı sıra istatistikler, araştırma sonuçları gibi verilere de ihtiyaç duymaktadır (Özkan ve Gökçearsan Çıfci, 2012). Bu verilerin elde edilmesi ve kullanılması için de CBS uygun araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. CBS ile elde edilen enformasyonun sosyal hizmet uygulamalarında kullanılmasıyla, araştırma ile uygulamanın arasındaki boşluğu doldurmaya yönelik bir adım atılmış olacaktır.

Sosyal hizmet örgütleri tarafından hazırlanmış haritaların çalışılan bölgede yaşayan bireylerle paylaşılması da bireylerin toplumun yapısını ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve sosyal işlevselliklerini artıracakları mekân ve kaynakları görmelerini sağlayacaktır. Ancak paylaşılan verilerin, bölgenin dezavantajlı gruplarını ya da bölgeyi damgalamaya yol açmayacak şekilde sınırlı olması gerekmektedir (Romaithi,1997; akt. Kaya Bensghir ve Akay, 2004) .

Örgütlerde kullanılan verilerin korunması da kritik olan bir diğer konudur. Örgütlerin elde ettikleri veriler, bu verileri kötü amaçlarla kullanacak kişilerin eline geçebilir ya da teknik sebeplerden dolayı silinebilir. Bu yüzden elde edilen verilerin şifrelenmesi ve uygun bir şekilde yedeklenmesi önem taşımaktadır (Yomralıoğlu, 2003).

Verilerin elde edilmesi, yazılımlara girilmesi, analiz edilmesi ve haritalaştırılması süreci, sistem kullanıcılarının donanımlı olmasını gerektirmektedir (Yomralıoğlu, 2003). Bu sistemleri kullanabilen birçok personel yetiştirilmektedir, ancak bu personelin çoğu ve eğitimlerin odağı, coğrafya, jeoloji, mühendislik gibi çalışma alanlarından oluşmaktadır (Felke, 2006). Sosyal hizmet alanında da kullanılabilir bu sistemlerin, sosyal hizmet mesleği ve disiplinin temel felsefesini ve perspektifini öğrenmiş bir personel tarafından kullanılması, CBS ile yapılan çalışmaların sosyal hizmet alanında kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Connecticut Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde Felke ve meslektaşları, 2004 yılı bahar döneminde sosyal hizmet öğrencilerine ve uzmanlarına uygulamalarında ve araştırmalarında CBS'yi kullanmalarını teşvik etmek üzere özel olarak tasarlanmış seçmeli bir ders geliştirmişlerdir. Derste, veri toplama ve yönetimi, CBS tabanlı karar verme ve CBS kullanılarak oluşturulan bilgilerin sunulması konuları yer almıştır. Dersin değerlendirmeleri oldukça olumlu olmuş ve 2004 yılı güz döneminde ders programına eklenmiştir (Felke, 2006). Bu sistemleri kullanabilen sosyal hizmet uzmanı yetiştirmek, yeni teknolojik donanım ve yazılımları sosyal hizmet yararına kullanabilmek açısından önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesi ise bizi sosyal hizmet eğitiminden başlayacak bir sürece götürmektedir.

SONUÇ

Coğrafi Bilgi Sistemleri, toplumsal yapıya dair verilerin toplanması ve işlenmesi ile sosyal hizmet uzmanlarının bilgi kümesine eklenecek enformasyonu sağlamaktadır ve ön değerlendirme, planlama, uygulama ve son değerlendirme aşamalarında sosyal hizmetin uygulama seçeneklerinin gelişmesi için geniş bir potansiyel sunmaktadır. Türkiye’de sağlık, coğrafya, mühendislik, yerel yönetim gibi farklı alanlarda CBS kullanılmaktadır, belediyelerin sosyal yardımlara ilişkin çalışmalarında CBS’nin kullanımı, sosyal hizmette CBS’nin kullanımına ilişkin uygun bir örneği oluşturmaktadır ancak diğer sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında, sosyal hizmet uygulama amaçları doğrultusunda, CBS kullanılmamaktadır.

CBS’yi kullanacak sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının, çalışılan bölgeye ait ilgili tüm verileri toplaması önem taşımaktadır, bu ise CBS’nin sosyal hizmet uygulama amaçları doğrultusunda kullanılmasına ve yazılıma erişmek için gereken ekonomik kaynaklara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının bilgi kümesini ve uygulama yaparken faydalanacağı kaynakları genişletmek amacıyla CBS’nin kullanımı, sosyal hizmet uzmanlarının CBS sistemine girilecek verileri toplama işlemleri boyunca çalışmasını gerektirmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının CBS yazılımlarını coğrafya, mühendislik alanlarında çalışan meslek elemanları gibi kullanmaları mümkün değildir. Ancak uzmanların, veri tabanlarının oluşturulup, enformasyona çevrilmesi, analiz edilmesi aşamalarında sosyal hizmet perspektiflerini ortaya koymaları CBS’nin kullanılmasını etkili ve verimli kılacaktır.

CBS’yi etkili bir şekilde kullanabilmek için ulusal politikaların ve kurum ve kuruluşların bu alana ilişkin kabullerinin oluşması gerekmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında CBS’yi kullanarak gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin bir pilot çalışma yapılarak hem politika yapıcıların hem de meslek elemanlarının dikkati çekilerek, bu alana ilişkin ekonomik destek talep edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alkan, N. (2003). Tıp ve Sağlık Kuruluşlarında Bilgi Yönetimi. *Bilgi Dünyası*, 122-145.
- Alpdemir, A. E., ve Çabuk, A. (2005). Eskişehir Kenti Suç Kaynaklarının Bilgi Sistemleri Destekli Tespiti Ve Planlamaya Esas Teşkil Eden Verilerle İlişkilendirilmesi. *Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Mühendislik Ölçmeleri STB Komisyonu 2. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu*. İstanbul.

- ASPB, Dünya Bankası. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 21.10.2019
- Avcı, C., ve Durduran, S. S. (2014). Geçmişten Günümüze Kent Bilgi Sistemi Çalışmaları ve Mevcut Durum. 5. *Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (UZAL-CBS 2014)*. İstanbul.
- Badem, H. (2017). Türkiye'de Kent Bilgi Sistemlerinin Ulusal Ölçekte Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çözüm Önerileri. *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- Çolak, E., ve Yomralıoğlu, T. (2007). Kanser Vakalarının Coğrafi Bilgi Sistemleri İle İrdelenmesi: Trabzon Örneği. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*(96).
- Demirci, A., ve Karaburun, A. (2010). Yüksek Öğretim Coğrafya Programları İçin Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27-45.
- Deniz, M., Kocaman, E., ve Topuz , M. (2018). Turgutlu İlçesinde Aile Sağlığı Merkezlerinin (ASM) Konumlarının Erişilebilirlik Açısından CBS ile Analizi. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Ankara.
- Dölek, İ., ve Demir, S. B. (2011). Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) İle Coğrafya Derslerine Yönelik Öğretim Materyallerinin Hazırlanması. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 122-143.
- Durduran, S. S., ve Durduran, Y. (2009). Coğrafi Bilgi Sistemi Yardımıyla Kalp Ve Solunum Yolu Hastalarının Mekansal Dağılımının Belirlenmesi: Konya Örneği. *S.Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(3).
- Durduran, S., Kandemir, B., Avcı, C., Durduran, Y., ve Bitirgen, M. (2012). Coğrafi Bilgi Sistemi Yardımıyla Kronik Hepatit B Hastalığının Mekansal Dağılımı: Örnek Bir Uygulama. *IV. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu(UZAL-CBS)*. Zonguldak.
- Düzgün, Ş. (2007). Suç Olgusuna Teorik Yaklaşımlar ve Disiplinlerarasılık . *Kent ve Suçluluk Dosyası Bülten* 55, 4-10.
- Ercan, T., ve Komesli, M. (2008). Kent Bilgi Sistemlerindeki Veritabanı Farklılıklarının İyileştirilmesi. *Journal of Yaşar University*, 3(9), 1081-1092.
- Erdi, A., ve Ilgaz, A. (2014). Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimde Web CBS Uygulamaları ve Türkiye İçin "Web CBS" Model Önerisi. 5. *UZAKTAN ALGILAMA-CBS SEMPOZYUMU (UZAL-CBS 2014)*. İstanbul.
- Erdoğan, C., Can, M., ve Alkan, R. M. (2016). Tokat Turhal İlçesi Coğrafi Bilgi Sistemi. <https://www.researchgate.net/publication/228844270> adresinden alındı
- ESRI. (2011). *An Esri White Paper Place Matters in the Helping Professions: GIS for Human and Social Services Organizations*. New York.
- Felke, T. P. (2006). Geographic Information Systems: Potential Uses In Social Work Education And Practice. *Journal of Evidence-Based Social Work Practice*, 3(3/4), 103-113.
- Felke, T. P. (2014). Building Capacity for the Use of Geographic Information Systems (GIS) in Social Work Planning, Practice, and Research. *Journal of Technology in Human Services*, 81-92.

- Foley, R. (2002). Assessing the applicability of GIS in a health and social care setting: planning services for informal carers in East Sussex, England. *Social Science ve Medicine*, 79-96.
- Güçlü, N., ve Sotirofski, K. (2006). Bilgi Yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 351-371.
- Güngör, H. C., ve Özkan, G. (2015). Sağlık Ocakları Planlamasında Coğrafi Bilgi Sistemi: Kütahya İli Örneği. *Proceedings of the World Cadastre Summit*. İstanbul.
- Gürbüz, M., ve Karabulut, M. (2008). Fatih Polis Merkez Amirliğinin (Adana) Sorumluluk Sahasında Çocuk Suçlarının CBS ile Haritalandırılması ve Analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(2), 51-78.
- Hillier, A. (2007). Why Social Work Needs Mapping. *Journal of Social Work Education*, 205-222.
- Kanlı, İ. B., ve Kaplan, B. (2018). Kentsel Güvenliğin Sürdürülebilirliğinde İleri Teknolojilerin Kullanılması: Coğrafi Bilgi Sistemleri. *TESAM Akademi Dergisi*, 143-186.
- Kaya Bensghir, T., ve Akay, A. (2004). Bir Kamu Politika Aracı Olarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS): Türkiye'de Belediyelerin CBS Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Yapı ve Kentte Bilişim '04 Kentte Dönüşüm, e-Belediyecilik, e-Mühendislik, e-Kentlilik 3. Ulusal Kongresi*.
- Koç, A. (1993). Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Veriler Ve Elde Ediliş Yöntemleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 43(1-2).
- Koçak, H. (2009). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kentsel Yaşam Kalitesinin Yükseltmesine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 141-148.
- Leung, Z. C. (2014). Knowledge Management in Social Work: the Interplay of Knowledge Sharing Platforms. *International Social Work*, 143-155.
- Osmanlı, N. (2009). Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı Sosyal Bilgi Merkezi Ve Konya Sosyal Doku Haritası. *TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi 2009*. İzmir.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi Çağında Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öngen, Ç. (2014). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı: Ankara İli Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Özdemirci, F., ve Aydın, C. (2007). Kurumsal Bilgi Kaynakları ve Bilgi Yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 164-185.
- Özkan, G., ve Güngör, H. C. (2007). CBS'nin Sağlık Alanında Kullanımı Ve Örnekleri. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi*. Trabzon.
- Özkan, Y., ve Gökçearslan Çifci, E. (2012). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 149-160.

- Pektaş, E. K. (2009). Coğrafi Ve Kent Bilgi Sistemi Uygulamaları Ve Afyonkarahisar İli Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, XI(II)*, 241-260.
- Queralt, M., ve Witte, A. D. (1998). A Map for You? Geographic Information Systems in the Social Services. *Social Work, 43(5)*, 455-469.
- Rine, C. M., Morales, j., Vanyukevych, A., Durand, E. G., ve Schroeder, K. A. (2012). Using GIS Mapping To Assess Foster Care: A Picture Is Worth A Thousand Words. *Journal of Family Social Work, 15(5)*, 375-388.
- Selvi, Ö. (2012). Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi Ve Halkla İlişkiler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi(3)*.
- Sevinç, İ. (2015). Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Kent Bilgi Sistemlerinin Kullanımı: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi, 22(1)*.
- Sönmez, N. K., ve Sarı, M. (tarih yok). Coğrafi Bilgi Sistemleri Temel Esasları Ve Uygulama Alanları.
- Steinberg, S. J. (2002). Integrating Geographic Information Systems (GIS) Technology Into The Social Sciences. doi:10.13140/2.1.1713.9529
- Sungur, Z. T. (2014). Bilgi Yönetimi (BY) Nedir? *Türk Kütüphaneciliği Çeviri Yazılar*, 669-674.
- Tecim, V. (1999). Bilgi Teknolojilerinde Yeni Bir Gelişme: Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Bilgi Sistemleri Arasındaki Yeri. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 14(1)*, 1-12.
- Tompkins, P. L., ve Southward, L. H. (1999). Geographic Information Systems (GIS). *Computers in Human Services, 209-226*. doi:10.1300/J407v15n02_16
- Türk, T. (2011). Türkiye'de Meydana Gelen Suçların Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile İncelenmesi. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*.
- Wang, Y., Guo, Y., ve Zeng, S. (2018). Geographical Variation and Social Work Students' Job Intentions in China: A Geographic Information Systems Approach. *Social Work*.
- Weisburd, D. L., ve McEwen, T. (2015). Introduction: Crime Mapping and Crime Prevention. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2629850
- Wier, K. R., ve Robertson, J. G. (1998). Teaching Geographic Information Systems For Social Work Applications. *Journal of Social Work Education, 81-96*.
- Wong, Y.-L. I., ve Hillier, A. E. (2001). Evaluation a community-based homelessness prevention program: A geographic information system approach. *Administration in Social Work, 25(4)*, 21-45.
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve Bilgi Kavramları Bağlamında Enformasyon Yönetimi ve Bilgi Yönetimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 95-118*.
- Yomralıoğlu, T. (2005). *Türkiye'de Belediyelerin KBS/CBS Uygulamalarına Genel Bakış*. https://web.itu.edu.tr/tahsin/tahsin/Yaynlar_Ulusal_files/B41.pdf adresinden alındı Erişim Tarihi:17.11.2019
- Yomralıoğlu, T. (2003), "Coğrafi Bilgi Sistemi Politikası", Çağrılı Bildiri, TUJK CBS ve Jeodezik Ağlar Çalıştayı. (s. 104-113), ISBN: 975-591-587-7, Konya.

Yomralıoğlu, T., ve Demir, O. (1994). Kentsel Bir Coğrafi Bilgi Sistemi Modelleme. *CBS'94 - 1.Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu*, (s. 276-290). Trabzon.

URL1: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20147179.pdf> Erişim Tarihi:17.11.2019

Yaman, F. ve Tuncay, T. (2020). Ölümcül çocuk istismarları ve Türkiye çocuk koruma sistemine yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1370-1393.

Derleme

Makale Geliş Tarihi:05.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 12.07.2020

ÖLÜMCÜL ÇOCUK İSTİSMARLARI VE TÜRKİYE ÇOCUK KORUMA SİSTEMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

A Review of the Deadly Child Abuses and Child Protection System in Turkey

Fikret YAMAN*

Tarık TUNCAY**

* Dr., Ankara, shufyaman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2385-5824

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tariktuncay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9447-6717

ÖZET

Modern dönemde, çocuk koruma sistemlerine dâhil olup olmamalarına bakılmaksızın öldürülen veya ağır istismara uğrayan çocuklardan dolayı kamuoyu ve medyada yoğun tepkiler ve medya baskısı oluşmaktadır. Birleşik Krallık ve Avustralya gibi ülkelerde, ölümcül çocuk istismarı ya da ihmali vakalarından sonra, çocuk koruma sistemlerinin ciddi eleştirilere maruz kaldıkları ve çocukları koruyamamakla suçlandıkları görülmektedir. Çocuk ölümleri ve ağır istismar vakaları, gelişmiş ülkelerdeki çocuk koruma sistemlerinin oluşturulması ve sürekli gözden geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan, yalnızca trajik olaylardan hareketle çocuk koruma sistemlerinin yapılandırılmasının uygun olmadığı ve farklı sorunlara yol açabileceği de araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu derleme, çocuk ölümlerine ilişkin olarak uluslararası çocuk koruma sistemlerinin geliştirdiği politika ve uygulamaları, Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hukuki düzenlemeleri ve uygulamaları farklı açılardan irdelemeyi ve çocuk koruma sisteminin daha etkili bir şekilde yapılandırılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk ölümü, çocuk koruma, korunma ihtiyacı olan/muhtaç çocuk, çocuk koruma sistemi, çocuklarla sosyal hizmet

ABSTRACT

In the modern era, intense social reactions and media pressure arise in connection with severely abused or murdered children, whether they are involved in child protection systems or not. In countries such as the United Kingdom and Australia, after fatal child abuse or neglect, child protection systems are subject to serious criticism and accused of failing to protect children. Child deaths and cases of severe abuses have played an important role in the establishment and review of child protection systems in developed countries. On the other hand, it has been revealed by the researches that it is also not appropriate to construct child

protection systems based on tragic events and may cause different problems. This review article, taking into account the policies and practices developed by international child protection systems regarding child mortality, aims to contribute to the examination of the legal arrangements and practices towards the children in need of protection from different perspectives and the effective configuration of the child protection system in Turkey.

Key words: *Death of child, children in need, child protection, child protection system, social work with children*

GİRİŞ

Aile, çocukların büyümesi ve gelişmesi için ideal ve doğal ortam olmasına rağmen çeşitli nedenlerle her çocuk aile ortamında yaşama imkânına sahip olamamaktadır. Ebeveyn yoksunluğu, terk, anne ve/veya babaların velayet sorumluluklarını yerine getir(e)memesi gibi nedenlerle çocukların korunmaya muhtaç hale geldiği durumlarda ise sorumluluk genel olarak kamu kurumlarına aittir.

Tarihsel süreç içerisinde yoksulluk korkusu, cinsiyet tercihi, kültür ve inanç gibi nedenlerden dolayı çocuklar ihmal, istismar ve kötü muameleye maruz kalmıştır. 20.yy ile birlikte çocuk istismarının bir sorun olarak tekrar ortaya çıkmasında 1940 ve 1950'li yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tıp dergilerinde yayımlanan araştırmalar etkili olmuştur. Söz konusu çalışmalarda, çocuklara bakıcıları tarafından bilinçli olarak travma uygulandığı iddia edilmiştir (Igraham ve Matson 1944; Smith 1944; Caffey 1946; Silverman 1953; Wooley ve Evans 1955; Bakwin 1956; Jones ve Davis 1957; Friedman 1958; Miller 1959; akt. Lonne vd., 2008). Bununla birlikte özellikle Kempe ve diğerleri tarafından 1962 yılında ortaya atılan "hırpalanmış çocuk sendromu"¹ çocuk istismarının temel bir toplumsal soruna dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Kempe ve diğerlerinin çalışması, çocuk istismarı sorununu bir anda ABD'deki mesleki, kamu ve siyasetin gündemine tekrar getirmiştir. Bu görüş, Çocuklara İşkencenin Önlenmesi Ulusal Derneği (National Society for the Prevention of Cruelty to Children) ve Sağlık ve Sosyal Hizmet profesyonelleri tarafından Birleşik Krallık ve Avustralya'ya taşınmıştır. Sonuç olarak, bütün Anglofon (İngiliz) dünyasındaki politika ve uygulamalar, Amerika'daki bu kavramsallaştırmadan oldukça etkilenmiştir (Lonne vd, 2008).

Kempe, çocuk istismarının nedenlerinin ebeveynlerin psikopatolojilerinden kaynaklandığı ileri sürmüştür. Ebeveynlerin çocukları için tehlikeli olarak görülmesi

---

¹ Hırpalanmış çocuk sendromu, çocuklardaki bazı yaralanmaların bilinçli olarak bakıcıları veya ebeveynleri tarafından yapıldığını, çocukların kasti olarak fiziksel kötü muameleye maruz kaldığını ve bunun sonucu olarak kemiklerinin kırıldığını iddia etmiştir.

yönündeki bu görüş değişimi, ebeveynleri veya bakıcıları yanında ölen çocukların ölümüne ilişkin açılan kamu soruşturmaları sonucunda artmıştır. Bu soruşturmalar, bu tür şartlar altında ölen ve genellikle ölümden önce bazı kamu müdahalelerinin olduğu ve kamu yararının bulunduğu durumlarda yapılmıştır. 7 yaşındaki Maria Colwell'in soruşturması bu anlamda çok önemlidir. Colwell, ailesine (kendi isteği dışında) döndürülmeden önce, 5 yıl boyunca kurum bakımında kalmış ve döndürüldükten 13 ay sonra üvey babası tarafından öldürülmüştür. Bu soruşturma, Birleşik Krallık'taki mevcut çocuk koruma sisteminin oluşturulmasına yol açmıştır (Parton, 1991, akt. Spratt vd., 2012).

Hırpalanmış çocuk sendromu ile birlikte ekonomisi gelişmiş ülkelerde çocuklara yönelik kötü muamele kamusal bir sorun olarak olağanüstü şekilde büyümüştür. Çocuklara yönelik kötü muameleye ilişkin endişeler, Birleşik Krallık ve Avustralya gibi Anglofon kültürlerde hızlı bir şekilde gelişmesine rağmen zamanla bütün çocuk koruma sistemlerinin gelişimini etkilemiştir (Spratt vd., 2012).

Ölüm ve ağır istismar vakaları sonrası harekete geçen refah ülkeleri, çocuk koruma sistemlerini gözden geçirmiş ve yeniden yapılandırmıştır. Bununla birlikte, ölüm olaylarının "sıcaklığıyla" veya kamuoyunun baskısıyla oluşturulan çocuk koruma sistemleri, çocuk ölümlerinin önüne geçmeyi amaçlarken geliştirilen yeni politika ve uygulamalar farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Ağır istismar ve ölümcül vakalardan hareketle yeniden yapılandırılan çocuk koruma sistemleri temelde riske dayalı bir yaklaşımı benimsemiş, riskin tespit edilmesi ve müdahale edilmesine yönelik bürokratik formlar geliştirmiş ve istismar görülen aileye daha fazla yetki ile müdahale etmiştir.

Çocuk, engelli, kadın ve yaşlı nüfus grupları başta olmak üzere toplumsal sorunlara çözüm bulunması amacıyla geliştirilen politikaların, hazırlanan hukuki düzenlemelerin ve yürütülen sosyal hizmetlerin uzun vadeli, çok boyutlu ve risk değişkenlerini dikkate alarak planlanması gerektiği açıktır. Kabul edilebilir olmayan ve toplumu temsil etmeyen ağır istismar ve şiddet olaylarından hareketle politika ve hizmet geliştirilmesi; çocuklarına bilinçli olarak kötü muamelede bulunan ailelerden yola çıkarak bir bütün olarak aile kurumuna 'şüpheli' yaklaşılması, toplumun bütününe farklı açılardan etkileme riskini içinde barındırmaktadır. Ağır istismar ve ölüm gibi olaylardan hareketle çocuk koruma sistemlerinin baştan aşağı tasarlanması ve çocuk koruma sistemlerinin tüm ailelere spesifik ağır ölümcül vakaların perspektifinden yaklaşması uygun bir tutum değildir.

Çocuk koruma sistemlerinin, çocukları koruma sorumluluğu kadar oluşturdukları politikalarda aile kurumuna ve çocuklara zarar verebilecek yaklaşımlardan kaçınması gerekmektedir.

Derleme iki bölümden oluşmakta olup ilk olarak İngiliz çocuk koruma sistemlerinin² ağır istismar ve ölüm olaylarına tepkileri ve çocuk koruma sistemlerinin yapılandırılmasında etkili olan değişkenler ele alınacaktır. Derlemenin ikinci bölümünde ise Türkiye'deki çocuk koruma sistemine yönelik bazı tespitlere ve buna ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

Ölümcül İstismar Vakalarına Karşı Çocuk Koruma Sistemlerinin Tepkileri

Çocukları koruma sorumluluğu temel olarak anne ve babalara ait olmakla birlikte 20. ve 21.yüzyılda devletlerin çocukları koruma anlamında güçlü bir aktör olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dar Sözleşme başta olmak üzere uluslararası sözleşmelere göre anne ve/veya babaların çocuklarının güvenliğini sağlayamadığı durumlarda, kamu müdahalesinin önü açılmış ve çocukların aileden alınarak kamunun sağladığı hizmetlerden faydandırılması güvence altına alınmıştır. Çocuk koruma sistemleri, çocukların güvenliği ve korunmasından sorumlu olmasına rağmen ağır istismar ve çocuk ölümleri, bu sistemlerin sorgulanmasına yol açmıştır/açmaktadır.

İngiltere'de özellikle 8 yaşındaki Maria Colwell'in 1973 yılında üvey babası tarafından öldürülmesi, 4 yaşındaki Jasmine Beckford'un üvey babası tarafından dövülerek öldürülmesi, 8 yaşındaki Victoria Climbié'nin 2000 yılında teyzesi ve teyzesinin sevgilisi tarafından işkence edilerek öldürülmesi ve 2007 yılında 17 aylık Peter Connelly'nin ölümünden annesinin ve annesinin sevgilisinin sorumlu tutulması, İngiltere çocuk koruma sisteminin kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesinde ve yeni çocuk koruma önlemlerinin tanıtılmasında belirleyici olarak öne çıkmaktadır (Parton, 1991, akt. Spratt, 2012). Maria Colwell, Victoria Climbié ve Peter Connelly'nin ölümleri İngiltere'de bir tarafta çocuk koruma sistemlerinin oluşturulmasında uyarıcı rol oynamış iken, diğer tarafta çocuk koruma sistemlerinin tabiatı gereği riskten kaçınan ve müdahaleci bir yapıya dönüşmelerine neden olmuştur. İngiltere'de son yıllarda, çocukların ailelerinin rızası ile korunma altına alınmasından öte zorunlu olarak koruma altına alınan çocuk sayısında artış olmuştur. Spratt (2012)'a göre, bu

---

² Modern çocuk koruma sistemlerinin oluşumu, gelişimi ve diğer çocuk koruma sistemlerinin gelişimi üzerindeki etkileri nedeniyle Anglofon ülkelerindeki uygulamalara yer verilmiştir.

durum kötü muameleye maruz kalan çocuk sayısındaki artış ile açıklanabileceği gibi riskten kaçınmak isteyen³ sosyal çalışmacıların uygulamalarının sonucu da olabilir. Örneğin, İngiltere’de Peter Connolly isimli çocuğun öldürülmesini takip eden yılda devlet korumasına alınan çocuk sayısı %33,7 oranında artmıştır (Spratt, 2012).

İngiliz çocuk refahı sisteminin karakteristik bir yanı, çocuk koruma sistemlerinin genellikle çocuk ölümlerine ya da ağır istismar vakalarına yönelik soruşturma raporlarına gösterilen reaksiyonlar sonucu harekete geçtiğidir (Hetherington, 1998; Beckett, 2003; Freymond ve Cameron, 2006; Lonne vd., 2008). Spratt (2012)’a göre diğer ülkelerden farklı olarak Birleşik Krallık’ta çocuk ölümlerine yönelik kamu soruşturmaları, çocuk koruma politikası ve uygulamasının sürekli gelişiminde önemli bir role sahiptir. Birleşik Krallık ve Avustralya’da çocuk ölümleri üzerine açılan soruşturmalar, çocuk koruma alanında bazı yanlışlıkları tespit etmiştir. Bu anlamda çocuk koruma çalışanlarının hatalı kararlar verdikleri, görece deneyimsiz oldukları, risk faktörleri ve “tehlike sinyallerine” ilişkin bilgilerinin olmadığı, kurumlar arası koordinasyon ve iletişim konusunda başarısız oldukları ve vakaların yönetiminde “özen” ve “tutarlılığın” olmadığı ortaya konulmuştur (Jones vd., 1987; Armytage ve Reeves 1992; Howe 1992, akt. Hill vd., 2002). Özellikle ölümcül çocuk vakalarından sonra, çocuk koruma sistemleri ve dolayısıyla sosyal çalışmacılar gerekli müdahaleleri zamanında yapmamakla eleştirilmektedir. İngiltere’de çocuk ölümlerine ilişkin soruşturmalarda sosyal çalışmacılar gerekli bilgi, beceri ve deneyime sahip olmamakla suçlanmıştır (Hetherington, 1998; Beckett, 2003; Freymond ve Cameron, 2006; Lonne vd., 2008). İngiltere’de, 6 ay korunma altında kaldıktan sonra aileye döndürülen ve üvey babası tarafından öldürülen “Jasmine Beckford” davasından sorumlu hâkim, sosyal çalışmacının bu vakadaki tutumunu ‘inanılmaz derecede yetersiz’ olarak nitelendirmiştir (Brent, 1985, akt. Spratt, 2012: 113). Bahse konu ülkelerde, çocuk korumadaki merkezi rolleri nedeniyle sosyal çalışmacılar eleştirilerin/suçlamaların odağı haline gelmiştir⁴.

³ Çocuk koruma sistemlerinin çocuğun güvenliğinden sorumlu tutulması nedeniyle çocuk koruma profesyonelleri ihmal ve istismar vakalarında, sonrasında oluşabilecek olumsuz bir duruma karşı kendilerini güvence altına almak amacıyla riskten kaçınmakta ve çocukların korunma altına alınmasını talep edebilmektedir.

⁴ Avrupa ülkelerinde genel olarak sosyal hizmet kurumlarında, müracaatçıların başvurularının alınması ve hizmetlerden faydalandırılmasında sosyal çalışmacılar, kilit rol oynamaktadır. Çocuk koruma alanında, ihmal ve istismar vakalarının incelenmesi, çocukların korunma altına alınıp alınmayacağı, koruma altına alınan çocukların faydalanacakları hizmetler, hizmet

Ölümcül çocuk istismarı vakalarının, birçok ülkede çocuk koruma sistemlerinin gözden geçirilmesi konusunda tetikleyici rol oynadığı kabul edilmektedir (Spratt vd., 2012). Başka bir Avrupa ülkesi olan İsveç'ten örnek verilecek olursa, ülkede "Bobby"⁵ isimli bir çocuğun öldürülmesi sonrası, 2008 yılında yeni bir çocuk koruma kanunu oluşturulmuş ve söz konusu Kanun ile birlikte Ulusal Sağlık ve Refah Kurulu, öldürülen çocuk vakalarını araştırmakla görevlendirilmiştir. Bu kurul, sistemdeki kusurları tespit etmek suretiyle benzer olayların önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Ponnert, 2012).

Almanya'da, ölümcül çocuk istismarı vakalarından sonra medyadan gelen çok yoğun baskılarla birlikte Başbakan ilk defa, 2007 yılında sonradan "Çocuk Koruma Zirvesi" olarak anılacak konferansta bütün eyaletlerin başbakanlarını toplamıştır (Kindeswohlgefährdung Erkennen und Helfen, 2009). Konferansın sonunda, çocuk korumada işbirliğine yönelik yeni bir çerçeve oluşturmak için federal kanunun uygulanması, *erken sağlık kontrollerini sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi*, federal yasada önleme ile ilgili hususların tespit edilmesi ve açıkların kapatılması, eyaletlere ait ve eyaletler arası ağın güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır (Wolff vd., 2011). Bunun yanında, Almanya'da medyaya da yansıyan ölümcül çocuk vakaları (Osnabrueck'teki "Lydia", Hamburg'taki "Jessica", Bremen'deki "Kevin", Schwerin'deki "Lea-Sophie"), çocuk istismarı hataları ve sistematik başarısızlıklar toplumun dikkatini çekmiş; çocuk koruma sistemleri, çocukların korunmasına katkı sağlamayan "riskli sistemler" olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte, çocuk korumada yer alan sosyal çalışmacılar, görev ve sorumluluklarını ihmal ettikleri gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirilmiş ve çocuklara gelen zararlardan ve hatta çocuk ölümlerinden sorumlu tutulmuştur. Sosyal çalışmacıların bazı ihmal ve istismar vakalarında görevlerini çok az yaptıkları ya da çok geç hareket ettikleri; bazı vakalarda ise çocuğa ve dolayısıyla aileye çok erken ya da herhangi bir neden olmaksızın müdahale ettikleri öne sürülmüştür. Bu durum çalışanlarda korku ve güvensizliğe yol açmış ve bundan dolayı, birçok çocuk koruma çalışanı, çocukları ihmal ve istismardan koruyamamaları halinde adli yaptırımlara maruz kalacaklarına inanmaya başlamışlardır

---

süreçlerinin sonlandırılması ve takibi dâhil olmak üzere hizmet süreçlerinin merkezinde sosyal çalışmacılar yer almaktadır.

⁵ 2006 yılında Bobby isimli 10 yaşındaki çocuk, annesi ve üvey babası tarafından uygulanan kötü muamele sonucunda ölmüştür. Vaka, sosyal hizmetler kurumuna yansımamış ve çocuğun ağır istismar durumunun toplum tarafından nasıl ortaya çıkarılmadığı konusunda tartışmalar yürütülmüştür (Ponnert, 2012).

(Kindeswohlgefährdung Erkennen und Helfen, 2009; Wolff vd., 2011, Höynck ve Haug, 2012). Öte yandan, ağır istismar ve ölümcül vakalar sonrası birçok ülkenin çocuk koruma sistemlerinde zorunlu bildirim mekanizmaları, erken uyarı ve risk sistemleri uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, ihmal ve istismar kavramlarının türleri ve boyutlarında meydana gelen değişimlere paralel olarak kamunun çocuğa yönelik müdahale eşiği de aşağıya çekilmiştir. Önceleri fiziksel istismarın ağır türleri nedeniyle aileye müdahale edilirken süreç içinde çocuğun fiziksel, duygusal, psikolojik, sözel ve cinsel istismarı yeniden ele alınmış ve aileye daha kolay müdahale edilmesinin önü açılmıştır. Çocuk koruma çalışanları, proaktif olarak çocukların sonradan ihmal ve istismara uğramalarını önlemek amacıyla daha erken müdahale eğilimine girmiştir. Ancak, zorunlu bildirim mekanizmalarının yaygınlaşması, ihmal ve istismarın erken tespiti anlamında riske dayalı anlayış ve uygulamalar, yapılandırılmış formlar ve bürokratik süreçler, ihmal ve istismar sorununu ortadan kaldıramamıştır (Munro, 2008; Spratt vd., 2012).

Freymond ve Cameron (2006)'a göre, çocuk ihmal ve istismarının zorunlu bildirim tabi olduğu sistemlerde, kötü muamele riski altında bulunan çocuk ve gençlere sunulan hizmetlerin daha etkili olduğu yönünde bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca, zorunlu bildirim/raporlama mevzuatına sahip olan ya da olmayan çocuk koruma sistemlerinin, çocuk ölümlerini engelleme noktasında diğer çocuk ve aile refahı paradigmalarından daha üstün olduğuna dair de bir kanıt bulunmamaktadır.

Buraya kadar yer verdiğimiz ve literatürde öne çıktığını gözlemlediğimiz İngiltere, Avustralya gibi ülkeler çocuk koruma sistemlerini, koruma pratiklerinin geliştirilmesinden yana olacak biçimde yeniden inşa etmişlerdir. Çocuk koruma sistemindeki süreçler, esasında sosyal inşaya sürekli olarak maruz kalmaktadır. Bundan kasıt, alan deneyimlerinin genel sistemi sürekli yeniden şekillendirdiğidir. Aynı şekilde, koruma ile ilgili süreçlerin, toplumsal dinamiklerden ve kurumsal pratiklerden etkilenecek şekilde yeniden yapılandırılmakta olduğudur. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyoneller genelde, -potansiyel olarak- "işlevsiz", "ihmalkâr", "problemlili" olarak tanımlanan ailelerle çalıştıkları için gün geçtikçe çocuk koruma kararlarını destekleyen daha görünür ve daha fazla ipucu aramışlardır. Böylesi bir tutum, "normal" kategorisindeki toplumla (ihmal ve istismar vakalarına rastlanmayan) profesyoneller arasındaki ilişkiyi de sınırlamıştır. Marjinal olarak görülen ailelerle sürekli temas sosyal hizmet uzmanlarının mesleki kararlarında sistem açısından daha güvenilir kararlar almalarını teşvik etmiştir. En ufak şüphede, koruma kararına yönelmenin sistemi koruyacağı açıktır. Bu durumda, sistem kendisini

koruma altına alınırken alınan kararlar hem çocuğun hem de ailenin kısa veya uzun süreli olarak zarar görmesine neden olabilmektedir. İhmal ve istismar ile ilgili vaka bildirimlerinde yapılması gereken, kanıta dayalı sosyal hizmet müdahalesi olup aşırı katı veya aşırı esnek yönelimlerden kaçınılmalıdır.

Literatürde, Anglofon çocuk koruma sistemlerinin ölüm ve ağır istismar vakaları sonrası zorunlu bildirim, soruşturma, kontrol ve müdahale odaklı bir yapıya büründüğü yönünde tespitler bulunmaktadır (Lonne vd., 2008). Çocuk ölümleri ve istismar skandallarına yönelik kamu soruşturmaları ile birlikte medya öfkesi ve çocuk koruma alanındaki profesyonellerin yerilmesinin, bütün sistemi savunmacı bir duruma düşürdüğü de tartışılmıştır (Hill vd., 2002). Özellikle kriz durumlarında, çocuk koruma sistemlerinin odağı kolayca değişebilmektedir (Gilbert vd., 2011). Örneğin, İngiltere, son 10 yılda çocuk refahı odaklı çalışma yapmasına rağmen Peter isimli bebeğin ölümü nedeniyle oluşan yüksek siyasi ve kamuoyu baskısıyla çocuk koruma sistemi, dar yapısıyla tutarlı olarak, çalışmalarında daha çok savunmacı, riskten kaçınan ve soruşturmaya dayalı bir gerileme yaşamıştır (Gilbert vd., 2011).

Modern toplumlarda, ölümcül çocuk istismarı vakaları sonrası ortaya konulan politikalar nedeniyle mahrem alanın özerkliği artan bir şekilde denetlenmekte, izlenmekte ve bunun sonucu olarak çocuk koruma sistemleri daha fazla kontrol ve müdahale odaklı politikalar geliştirmektedir (Houston, 2002; Furedi, 2002; Wolff vd., 2011). Çocuk koruma profesyonellerine gelen eleştiriler sonrası, sosyal çalışmacılar uygulamalarında çocuğunu istismar etme potansiyeli bulunan ebeveynleri belirlemeye öncelik vermeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak, aile ile gönüllü çalışma yerine müdahaleci yaklaşım ön plana çıkmıştır. İngiltere’de gönüllü yerleştirme yerine zorunlu müdahale yönündeki politikalar, koruma altına alınan çocuk sayısının 1970 ve 1980 yılları boyunca artmasına ve 1982 yılında devlet koruması altındaki çocuk sayısının 100.000’e çıkmasına yol açmıştır (Parton, 1985; Spratt, 2007, akt. Spratt, 2012).

Çocuk koruma alanındaki politika ve uygulamalarda karşılaşılan sorunlara yönelik çözümler, genel olarak kamusal skandallar, çocuk ölümleri ve bunlara ilişkin soruşturmanın hemen ardından gelmektedir. Çözüm yolları genellikle aşağıda yer alan bir dizi hizmetin geliştirilmesi veya arttırılmasını içermektedir (Lonne vd., 2008):

- Bildirim
- Eğitim
- Risk değerlendirmesi

- Kurumlar arası işbirliği

Çözüm yolları kısaca, ihmal ve istismar olaylarının bildirilmesi; profesyonellere ihmal ve istismar başta olmak üzere çocuk koruma alanında eğitim verilmesi; ihmal ve istismarın tespit edilmesini kolaylaştıracak risk değerlendirme araçlarının oluşturulması ve son olarak ihmal ve istismar ile mücadelenin kurumlar arası çalışma gerektirmesi nedeniyle kurumlar arası işbirliğinin sağlanması veya geliştirilmesi şeklinde açıklanabilir.

Soruşturmalar üzerine ortaya konulan çözüm yollarının kolay öngörülebilir olması şu çıkarımın yapılmasına yol açmıştır: “Çocuk koruma sistemlerini dizayn ettiğimize benzer yöntemlerle uçakları tasarlayacak olursak, sadece uçak kazalarının nedenlerinin analizine dayanan bir uçak üretmiş oluruz!” (Lonne vd., 2008: 8). Sadece kazalara dayalı uçak veya araba üretiminin ne kadar hatalı olacağı ise açıktır. Buna karşın, gerek çocuğa yönelik sistematik ihmal ve istismar gerekse kadınlara yönelik şiddet konusunda genellikle olay üzerine politika geliştirildiği bilinen bir gerçekliktir.

Türkiye’de de cinsel istismar ve çocuk cinayetleri gibi toplumu derinden sarsan ve medyanın yoğun tepkisine neden olaylarda medya ve toplum düzeyinde benzer tepkilerin verildiğini söylemek mümkündür. Örneğin, 03 Eylül 2019 tarihinde, anne ve annenin sevgilisi olduğu ifade edilen kişi tarafından, 5 yaşındaki Eymen Sadık DURAK’ın öldürüldüğü ortaya çıkmıştır⁶. Basında yer alan bilgilere göre, Eymen Sadık DURAK’ın korunmaya muhtaç çocuk olması nedeniyle korunma altına alındığı, belirli bir süre koruma altında kaldıktan sonra annenin talebi üzerine çocuğun anneye teslim edildiği ifade edilmiştir. Bu olay medyanın ilgisini çekmiş ve failere odaklanan tartışmalar yürütülmüştür. Eymen Sadık DURAK isimli çocuğun ölümü mesleki, idari ve adli yönden üzerinde durulması gereken bir olay olup mesleki açıdan çocuğun korunma altına alınma, aile yanına döndürülme süreci ve sonrasının bilimsel anlamda tartışılması gerektiği düşünülmektedir. Ne var ki çocuk koruma sisteminin gözden geçirildiğine veya vaka özelinde kapsamlı bir soruşturmanın yürütüldüğüne dair yeterli bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Daha önce ifade edildiği üzere, çocuk koruma sistemlerinin ölümcül ve ağır istismar vakalarına binaen yapılandırılması ve bütün ailelere şüpheli yaklaşması doğru olmadığı gibi, politika ve uygulamaların gözden geçirilmemesi de uygun değildir.

---

⁶ Konuya ilişkin basın haberlerine “Eymen Sadık DURAK” başlığı altında ulaşılabilmektedir.

Çocuk koruma sistemlerinin yaşanılan çağın özellikleri ve korunmaya muhtaç çocukların profili dikkate alınarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, Eymen Sadık DURAK isimli çocuğun ölümünden de hareketle Türkiye çocuk koruma sisteminde eksik olduğu düşünülen konulara odaklanılmıştır.

Türkiye’de Korunma İhtiyacı Olan Çocuklarla İlgili Temel Hukuki Düzenlemeler

Türkiye’de korunma ihtiyacı olan çocuklarla ilgili olarak Anayasa başta olmak üzere birçok kanunda düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çalışmada ise korunma ihtiyacı içinde bulunan çocuklara ilişkin iki temel hukuki düzenleme olan 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (SHK) ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) üzerinde durulacaktır.

Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Tanımı

1949 ve 1957 yıllarında çıkarılan 5387 ve 6972 Sayılı Kanunlardaki korunmaya muhtaç çocuk tanımında yetim, öksüz, terk, anne ve baba tarafından ihmal ve istismar edilen çocuklara odaklanılmıştır. Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili benzer bir tanımlamanın 1983 yılında çıkarılan SHK’da da yer aldığını söylemek mümkündür.

2005 yılında yürürlüğe giren ÇKK ile birlikte ise korunma ihtiyacı olan çocuk tanımına farklı boyutlar eklenmiştir. Mezkûr Kanunun 3. Maddesine göre, korunma ihtiyacı olan çocuk, “*bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdaki “çocuğun gelişimi ve güvenliğinin tehlikede olması” kavramı, Avrupa ülkelerindeki çocuk koruma sistemlerinin korunmaya muhtaç çocuk tanımları ile benzerlik gösterdiği için ele alınmasında fayda görülmektedir.

Çocuğun Güvenliği Kavramı

Avrupa ülkelerindeki çocuk koruma sistemlerinin korunmaya ihtiyacı olan çocuklarla ilgili temel kavramlardan biri “çocuğun güvenliği” dir. Anglofon çocuk koruma sistemlerinde, çocuğun güvenliğinin tehlikede olması anlamında kullanılan “child endangerment” ve Alman Çocuk Koruma Sisteminde kullanılan Kindeswohlgefährdung kavramı, Yaman (2018) tarafından çocuğun selametinin tehlikede olması şeklinde Türkçeye uyarlanmıştır. Türk Medeni Kanunu’nda ise bu anlamda “çocuğun menfaatinin tehlikeye düşmesi” kavramı kullanılmaktadır. Çocuğun güvenliğinin tehlikede olduğu ve anne babanın bu tehlikeyi gideremediği veya gidermek istemediği durumlarda, çocuk kamu müdahalesi ile aileden alınarak

uygun hizmetlerden faydalandırılmaktadır. Akyüz (1991)'e göre “çocuğun güvenliği ilkesi, çocuğun korunması için alınacak tedbirlerin, ana-babanın kusuruna değil, çocuğun güvenliğinin tehlikeye düşmesi esasına bağlı olmasını” gerektirmektedir.

Medeni Kanun'un yanı sıra SHK ve ÇKK'da çocuğun güvenliğinin tehlikeye girmesi ile ilgili hükümler bulunmaktadır. 4721 Sayılı Medeni Kanun'un çocuğun korunması ile ilgili bölümünde “çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır” denilmektedir (346. madde). Bunun yanında “çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş hâlde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebilir” hükmü bulunmaktadır (347. madde). Akyüz (1991)'e göre Medeni Kanun'daki bu hüküm anne ve babaların “çocuğa göstermesi gereken asgari ölçü” sınırındadır. Akyüz (1991) hâkimin, bu asgarî ihtimamı göstermeyen ana babadan çocuğu alabileceğini iddia etmektedir.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuk ile ilgili olarak SHK'da “beden, ruh ve ahlâk gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olan” kavramına yer verilirken 5395 sayılı Kanunu'nda bu tanım genişletilerek “*bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede*” ibaresi kullanılmıştır. Korunma altına alınan çocuklarla ilgili tedbir kararlarında bu tanım kullanılmaktadır. Bunun yanında, temel hukuki düzenlemelerdeki “bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olması” kavramının alt mevzuatta aynı şekilde yer aldığını ifade etmek de fayda bulunmaktadır (örn. ÇKK'nın Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik).

Avrupa ülkelerinde, çocuğun güvenliğinin tehlikede olması kavramı çok tartışılmakla (Yaman, 2018) birlikte Türkiye'de bu kavramın tartışılması ile ilgili olarak literatürde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Akyüz (1988, 1991) hukuki düzenlemelerde yer alan tehlike kavramının günlük dilde kullanılan tehlike kavramından daha dar olduğunu ifade etmektedir. Akyüz (1991)'e göre “bir tehlike ancak çocuğun *güvenliğini ciddi biçimde zarara uğratabilecek hale gelmiş ise* Kanunun bahsettiği anlamdadır. Bununla beraber hâkimin müdahale edebilmesi için, tehlikenin ağır olması şart değildir”. Akyüz, çocuğun beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenliklerinin hangi hallerde zarar göreceği veya tehlikeye düşeceğini açık olduğunu iddia etmekle birlikte Kanunlarda yer alan tehlike, ihmal ve istismar gibi kavramların alt mevzuatta açıklanmamış olması, bahse konu kavramlar ile ilgili olarak çocuk koruma alanında

çalışan personele yönelik rehber bir dokümanın bulunmaması hem hizmeti sunanlar hem de faydalanıcılar açısından birçok güçlüğü ve telafisi ağır sonuçları içinde barındırmaktadır.

Korunma ihtiyacı olan çocuk tanımı geniş bir şekilde yapıldığında, tanımın sahada çalışan sosyal çalışma görevlisi (ÇKK'da yapılan görev tanımlaması), kolluk, öğretmen, sağlık personeli ve adli merciler tarafından farklı yorumlanması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Akyüz (1991) "ana-babanın uyguladığı eğitim yönteminin çocuğun güvenliğini tehlikeye düşürüp düşürmediğini değerlendirmenin uzmanlar için de kolay bir iş olmadığını, uzmanların ve resmî makamların bu konuda yanlış karar verebilecekleri" hususunun dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Çocuk koruma mevzuatı uyarınca çocukların koruma ve bakım altına alınması Akyüz (1991)'ün ifade ettiği gibi müdahalelerin en ağırlı olup çocuk ve aile üzerinde derin izler bırakabilir. Akyüz (1991)'e göre "koruma ve bakım tedbirlerinin haklı olabilmesi için, çocuğun güvenliği önemli derecede ve açıkça tehlikeye düşmeli ve ana-baba bu tehlikeyi kendiliklerinden gidermiyor ya da gideremiyor olmalıdırlar". Dolayısıyla kanıta dayalı olmayan sosyal hizmet müdahaleleri hem aile hem de koruma altına alınan çocuk açısından farklı güçlükleri/olumsuzlukları beraberinde getirmektedir.

Korunma ihtiyacı olan çocuk tanımında yer alan "bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olma" kavramının Kanun ve alt mevzuatta açıklanmamış olması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ÇKK ile birlikte korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak geniş bir tanımlama yapılmıştır. Hukuki düzenlemelerdeki "sınırları belirlenmemiş" bu tür geniş tanımlardan hareket edildiğinde, birçok aileye haksız bir şekilde müdahale etme durumu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, hukuki düzenlemelerin çocuk koruma alanındaki uygulayıcılar tarafından nasıl algılandığı iyi hesap edilmeli ve getirilen hükümlerin çerçevesi açık bir şekilde belirlenmelidir. Aksi takdirde, "dünyanın en iyi kanunlarının kötü bir uygulayıcı elinde adaletsiz sonuçlar doğurabileceği" durumlarla karşılaşılır.

Çocuğun İhmal ve İstismarı

Çocuk koruma sisteminde tartışmaya açık kavramlardan bir diğeri ise çocuğun ihmal ve istismarıdır. Bu anlamda, SHK ile ÇKK'daki ihmal ve istismar ile ilgili hükümlere bu çalışmada yer verilecektir.

SHK'da korunmaya ihtiyacı olan çocuk tanımının ilgili bölümünde (3. madde, b/4 fıkrası) “ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen” çocuk ibaresine yer verilmiştir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuk tanımının bütününe bakıldığında, istismar kavramının kullanılmadığı buna karşın ihmal kavramının kullanıldığı ve ihmalin anne veya babayla sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. İhmal ve istismarın, anne ve baba ile sınırlı tutulması veya anne ve babanın odağa alınması eksik ve hatalı bir yaklaşımdır. Çocuk ihmal ve istismarı, birçok ortamda (okul, yatılı kuruluş bakım modelleri, spor, sağlık tesisleri gibi) olabildiği gibi failer de çoğunlukla anne ve baba dışındaki kişilerden oluşabilmektedir.

ÇKK'daki korunma ihtiyacı olan çocuk tanımında ise “ihmal veya istismar edilen çocuk” kavramına yer verilmiştir. “Çocuğun güvenliğinin tehlikede olması” kavramında olduğu gibi çocuk koruma ile ilgili Kanun ve alt mevzuatta çocuğun ihmal ve/veya istismarının ne olduğu tam olarak açıklanmamıştır. Akyüz (1991)'e göre “yetkili makamlar, yoksunluk, ihmal, istismar, tehlike, fena muamele durumlarını ölçebilecek *açık ölçütleri* zaman içinde değerlendirmekle yükümlüdürler”. Buna karşın, ihmal ve istismar kavramına hukuki düzenlemelerde genel olarak yer verilmekle birlikte alt mevzuatta “açık ölçütlerin” konulmaması önemli bir eksikliklerdir. Bu anlamda, cinsel istismardan ayrı olarak çocuk ihmal ve istismarı konusunda literatürle uyumlu olarak *sistemik, kasıtlı, devam edegelen, çocuğa önemli derecede zarar veren* gibi ölçütlere yer verilmelidir. Özetle, Kanunlardaki korunmaya muhtaç çocuk tanımlarında yer alan kavramların açığa kavuşturulmasına ve bu konuda belirli göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Korunmaya Muhtaç Çocukların Tespiti

Çocuk koruma mevzuatına göre *il müdürlükleri, sosyal hizmet merkezleri ve çocuk koruma ilk müdahale ve değerlendirme birimleri* korunmaya ihtiyacı olan çocukların tespiti, incelenmesi ve çocuklara sunulacak hizmetler noktasında yetkili kılınmıştır.

SHK ve ÇKK'ya göre korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan çocukların tespit edilmesi ve incelenmesi, sosyal hizmetler kurumunun görevidir (sırasıyla 21. madde, 6. madde).

SHK ve “ÇKK'ya Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkındaki Yönetmelik” hükümlerine (6. madde) göre, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (AÇSHB) İl ve İlçe Müdürlükleri korunma ihtiyacı olan

çocukların tespiti, incelenmesi ve uygun hizmetlerden yararlandırılmasından sorumludur.

2013 yılında yürürlüğe giren Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği ile birlikte sosyal hizmet merkezleri “korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç birey ve ailelerin tespit edilmesini, desteklenmesini ve gerekli hizmetlere yönlendirilmesini sağlamak” ile sorumlu tutulmuştur (7.md/f fıkrası). Mezkûr Yönetmelik hükümlerine göre sosyal hizmet merkezlerinde oluşturulan sosyal hizmet komisyonu (8. madde) “Birimlerden yönlendirilen birey ve ailelere uygulanacak hizmeti belirlemek, uygulanan hizmetin devamına, değiştirilmesine ve sonlandırılmasına karar vermek; yatılı kuruluşlara yönlendirilecek kişilerin kabulüne veya hizmetin sonlandırılmasına karar vermek” ile sorumludur.

Bunun yanında, Çocuk Hizmetlerine İlişkin 2012/15 Sayılı Genelge doğrultusunda, Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri oluşturulmuştur. Söz konusu Genelge'ye göre, Sosyal Hizmetler Kurumuna bildirilen çocukların “Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi'ne yerleştirilmesi, durumlarının ivedilikle değerlendirilerek uygun hizmet modelinin belirlenmesi ve uygulanması” gerekmektedir.

Hukuki düzenlemelere bakıldığında İl Müdürlüğü'nün yanı sıra İl Müdürlüğüne bağlı farklı merkezler tarafından çocuklarla ilgili koruma taleplerinin değerlendirildiği görülmektedir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara ilişkin başvuruların alınması, incelenmesi ve hizmet sunumunun farklı merkezler tarafından sağlanması doğal olarak bazı riskleri de (standart uygulamanın sağlanamaması, izleme mekanizmasının işletilememesi gibi) içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, çocuklara ilişkin nihai hizmet modelinin İl Müdürlükleri bünyesinde oluşturulacak bir komisyon aracılığıyla tek elden yürütülmesinde hem aile hem de çocuk açısından fayda görülmektedir.

Karar Alma Süreci

Derlemenin bu bölümünde, korunmaya ihtiyacı olan çocukların korunma altına alınmalarına ilişkin karar süreçleri ile ilgili olarak *sosyal inceleme raporları, sosyal çalışma görevlisi, koruma ve bakım tedbiri kararları anlamında komisyonun önemi ve tedbir kararlarında usûl* başlıklı konular ele alınacaktır.

Sosyal İnceleme Raporu

Sosyal inceleme raporu çocuğun korunmaya muhtaç olup olmadığı, tedbir kararlarının gerekip gerekmediği, tedbir kararlarının süresi, tedbir kararlarının kaldırılması, çocuğun faydalanacağı hizmet modellerinin belirlenmesi noktasında hayati öneme sahiptir. SHK (21. ve 22. madde) ve ÇKK (7., 9., 13. ve 35. madde) hükümleri çerçevesinde, korunmaya ihtiyacı olan çocuklara ilişkin olarak sosyal inceleme raporu düzenlenmektedir. ÇKK'nın 35.maddesinde "çocuğun bireysel özellikleri ve sosyal çevresini gösteren" bir incelemenin gerektiğinde yapılacağı ifade edilmektedir. "Gerektiğinde" kavramı bir zorunluluk ifade etmemesine rağmen çocukların korunma altına alınması ve korunma kararlarının kaldırılmasına yönelik kararlar çoğunlukla sosyal inceleme raporuna göre alınmaktadır.

ÇKK'nın Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkındaki Yönetmeliğin 21.maddesinde ise sosyal inceleme raporlarında yer alması gereken bilgiler ayrıntılı olarak düzenlenmiş olup buna göre sosyal inceleme raporlarında çocuğun gelişimsel özellikleri, eğitim, aile, okul ve sosyal çevresi gibi birçok konuda ihtiyaç duyulan bilgilere yer verilmesi gerekmektedir.

Hukuki düzenlemelerde sosyal inceleme raporlarında yer alması gereken konular detaylı olarak ifade edilmekle birlikte, sosyal inceleme raporlarının kanıta dayalı (delil, belge) olarak hazırlanıp hazırlanmadığını teminat altına alan ve bunu inceleyen bir kontrol mekanizması bulunmamaktadır.

Korunma altına alınması talep edilen çocuk için ihmal ve istismar iddiaları varsa bunların titizlikle incelenmesi, ihmal ve istismarın sistematik olup olmadığının ortaya çıkarılması, çocuğun bakımından sorumlu kişilerin çocuğun güvenliğine zarar verip vermediğinin ya da belirgin zarar verme durumunun olup olmadığının ortaya konulması, çocuğu korumaktan sorumlu olan ebeveyn veya diğer kişilerin çocuğa yönelik sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin belgelendirilmesine ihtiyaç vardır.

Sosyal inceleme raporlarının hazırlanması sürecinde sadece müracaatçının verdiği bilgilerle sınırlı kalınmaması, kanıta dayalı bir sosyal inceleme için ilgili tüm taraflarla görüşme yapılması, müracaatçının verdiği bilgilerin kontrol edilmesi, vakaya ilişkin ihtiyaç duyulan bütün bilgi ve belgelerin toplanması, adli boyutu olan bilgilerin araştırılması için diğer paydaşlarla işbirliğine gidilmesi, vaka için toplanan bütün bilgi ve belgelerin bir bütün olarak incelenmesi ve gerektiğinde tespit edilen eksiklikler için tekrar değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik korunma kararının alınması, hizmet modelinin belirlenmesi ve hizmet sürecinin sonlandırılmasında hayati öneme sahip olan sosyal inceleme raporlarının kanıta dayalı olarak hazırlanması güvence altına alınmalıdır. Eymen Sadık DURAK isimli çocuğun korunma altına alınması ve korunma kararının kaldırılmasına ilişkin sosyal inceleme raporlarının bu hususları da içine almak suretiyle incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sosyal Çalışma Görevlisi

Sosyal hizmetin akademik disiplin ve bir meslek olarak Batı ülkelerinde daha çok geliştiğini söylemek mümkündür. Avrupa ülkelerinde sosyal hizmetler ve çocuk koruma sistemlerinde, sosyal çalışmacılar merkezi bir role sahiptir (Spratt vd., 2012).

Türkiye’de sosyal hizmet lisans eğitimi alanında genelci model uygulanmaktadır. Bu model mezunların, çocuk, engelli, kadın, yaşlı ve aile gibi bütün nüfus grupları ve sorun alanlarında belirli düzeyde mesleki yetkinlik göstererek çalışabilmesini olanaklı kılmaktadır. Lisans eğitim müfredatlarında, Türkiye’deki sosyal refah hizmetlerinin bürokratik örgütlenmesiyle örtüşen bir uygulama alanı yelpazesi yer almaktadır. Örneğin çocuk hizmetlerinin çalışma konularına uygun biçimde, bütün sosyal hizmet lisans programlarında doğrudan “Aile ve Çocuklarla Sosyal Hizmet” adlı dersler yer almaktadır. Benzer biçimde, kadınlar, yaşlılar, engelliler, mülteciler, şehit yakınları ve gaziler gibi hizmet alan grupların sosyal ihtiyaçlarını tanımlayan ve uygun sosyal hizmet müdahalelerini gösteren dersler, sosyal hizmet müfredatlarında bulunmaktadır. Bu yönüyle sosyal hizmet lisans eğitimi sosyal hizmetler alanındaki profesyonel çalışma gücünün besleyecek bir niteliğe sahiptir. Teori ve pratik arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

Ne var ki pratikte, Türkiye’de, sosyal çalışmacıların mesleki kimliğine etki eden bir yasal düzenleme vardır ve bu düzenleme ile sosyal hizmet eğitiminin ayırt edici mesleki ve disiplinler özellikleri dikkate alınmamaktadır. ÇKK ile birlikte farklı lisans programlarında okuyan meslek grupları da sosyal çalışma görevlisi çatısı altında bir araya getirilmiştir. 5395 Sayılı ÇKK, alan için ihtiyaç duyulan profesyoneli, “sosyal çalışma görevlisi” görev unvanı ile tasarlamıştır. Kanunda, sosyal çalışma görevlisine, sosyal çalışmacıların eğitsel formasyonuna, mesleki rol ve sorumluluklarına doğrudan karşılık gelen yükümlülükler verilmiştir.

Kanunun 2005 yılında yürürlüğe giren ilk düzenlemesinde, “psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları” sosyal çalışma görevlisi olarak ifade edilmiştir. 2012 yılında

çıkarılan 6327 Sayılı Kanun ile ÇKK'da yer alan sosyal çalışma görevlisinin kapsamı oldukça genişletilmiştir. Buna göre "sosyal çalışma görevlisi: psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını" ifade etmektedir (3.madde, 2.fıkra e bendi). Görüldüğü gibi, dünya genelinde yüz yıldan fazla süredir gelişmiş uluslararası bir mesleğin ayırt edici özellikleri, bir kanun maddesiyle bütünüyle göz ardı edilmiştir. Sosyal çalışmacıların mesleki rol ve sorumluluklarının diğer mesleklere verildiği başka bir örneğe uluslararası ölçekte rastlamak mümkün değildir. Diğer taraftan psikolog ve sosyolog gibi meslekler de bu düzenleme ile kendi mesleki unvanları yerine sosyal çalışma görevlisini kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Sosyal hizmetin olduğu gibi diğer mesleklerin de mesleki kimliklerinin korunduğu disiplinler arası bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Sosyal çalışma görevlilerine bakıldığında, farklı meslek gruplarına aynı sorumlulukların verildiği görülmektedir. Sosyal hizmet, uygulamalı bir bilim olarak kendi bilgi, beceri ve yaklaşımlarının yanı sıra ilgili birçok bilimden faydalanmıştır. Buna karşın, sosyal çalışma görevlileri arasında yer alan meslek mensuplarına bakıldığında, bu grupların sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarını almadıkları kolaylıkla görülmektedir. Farklı meslek elemanlarına aynı görevleri yükleyen bu hukuki düzenleme, başlı başına çocuk koruma alanında önemli bir handikaptır. Çocuk koruma hizmetlerinde ihmal ve istismar mağduru çocuk ile çalışma veya çocuğunu ihmal ve istismar eden ya da ona fena muamelede bulunan ana-baba ile çalışma özel bilgi ve beceri gerektirmektedir (Akyüz, 1991).

Sosyal hizmet eğitimi almış kişilerin dahi belirli bir oryantasyon eğitimi sonrası çocuk koruma alanında çalışması gerekirken sosyal hizmet eğitimi almamış kişilerin çocuk koruma alanında çalışması çocuk ve aileler açısından farklı riskleri ve tehlikeleri içinde barındırmaktadır. Günümüzde çok sayıda sosyal hizmet bölümünün bulunduğu ve binlerce lisans mezununun olduğu dikkate alındığında, çocuk ve ailelerin üstün yararı ile bağdaşmayan bu hukuki düzenlemenin zaman kaybetmeksizin yeniden ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Konuyla ilgili bir diğer boyut sosyal hizmetlerin profesyonel sunumunda süpervizyon sistemidir. Sosyal hizmet eğitimini tamamlayıp kamu kurumlarına atanmış hizmet içi eğitimlerin ardından farklı sosyal sorun alanlarında görev yapmaya başlamaktadır. Sosyal hizmet alanlarında yeni mezun olan personel ile çok uzun yıllardır görev yapan personel aynı koşullarda ve aynı hizmet alanında görev yapabilmektedir. Sosyal

hizmet alanlarında çalışanlar her ne kadar belirli bir teorik bilgi seviyesine sahip olsalar da müracaatçı ile doğrudan çalışma, spesifik bilgi, beceri ve deneyim gerektirmektedir. Buna karşın, uygulamada “süpervizyon” veya diğer ifadeyle, “usta-çırak ilişkisi” sisteminin bulunmaması nedeniyle profesyonellerin bilgi, beceri ve deneyimi kurumsal olarak diğer çalışanlara belirli bir sistematik ile aktarılamamaktadır.

Koruma ve Bakım Tedbiri Kararları Anlamında Komisyonun Önemi

Sistematik ihmal ve/veya istismara uğrayan veya belirgin bir tehlike içinde olan çocuğun korunma altına alınmaması, çocuk için istismar ve ölüm gibi arzu edilmeyen ağır sonuçlara yol açabileceği gibi korunma altına alınmaması gereken çocukların da korunma altına alınması çocuk ve aile açısından çok yönlü güçlükleri beraberinde getirmektedir.

Çocuk koruma alanındaki uzmanların, ihmal ve istismar vakalarında çok erken hareket edip yeterli düzeyde kanıta ve belgeye dayanmadan, çocuğun üstün menfaatini göz ardı ederek çocukları korunma altına almaları yanlıştır. Benzer biçimde, çocuğun korunma altına alınmasını gerektiren bilgi ve belgelerin varlığına rağmen çocuğun aynı ortamda bırakılması da doğru değildir. Dolayısıyla, her alanda olduğu gibi çocuk koruma alanında da dengeli bir yaklaşımın benimsenmesine ihtiyaç vardır.

Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde korunmaya ihtiyacı olan çocuklarla ilgili ilk değerlendirme sosyal çalışmacılar tarafından yapılmaktadır. İlk inceleme ve değerlendirme sonrası çocukların korunma altına alınmasına yönelik kararlar, çocuk koruma kurulu/komisyonu marifetiyle alınmaktadır (Beter, 2010; Sosyal Kanun Kitabı, 2019). Almanya’da çocukların korunma altına alınarak ailelerinden alınması, Anayasa ile sağlanan temel hakka müdahale olduğu için çocuğun korunma altına alınmasına ilişkin işlemler “çok göz prensibi/mehraugenprinzip” çerçevesinde birden fazla meslek elemanlarının yer aldığı komisyon aracılığıyla işbirliği içinde değerlendirilmek durumundadır (Fegert vd., 2008; Sosyal Kanun Kitabı, 2019). Finlandiya’da çocukların korunma altına alınması, çocuğun evi dışında bir yere yerleştirilmesi ve bakım kararının sonlandırılması çocuk koruma alanında spesifik niteliklere sahip uzman sosyal çalışmacılar tarafından yapılmaktadır (Hietamäki, 2012).

Türkiye’de ise korunma ve bakım tedbiri kararlarının alınması ve kaldırılmasına yönelik değerlendirme tek bir sosyal çalışma görevlisi tarafından yapılmaktadır (Ayrıca, yalnızca sosyal çalışma mesleğinin profesyoneli olan sosyal çalışmacılar

tarafından değil). Sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanan raporların bir üst mekanizma tarafından müzakere edilmemesi veya müzakere edilmesini güvence altına alacak bir mekanizmanın bulunmaması, çocuk koruma sisteminin önemli eksikliklerinden birini oluşturmaktadır. Her ne kadar, Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği'nde bir komisyondan bahsedilmesine rağmen Türkiye'de korunma ve bakım tedbiri taleplerinin değerlendirildiği kurumsal bir mekanizma henüz oluşturulmamıştır. Kurumsal bir mekanizmanın bulunmaması, çocuklar ve dolayısıyla aile ve yakınlarını ilgilendiren kararların tek bir kişi (sosyal çalışma görevlisi) tarafından alınmasına yol açmaktadır. Korunma ve bakım tedbirinin alınması, kaldırılması ve gözden geçirilmesi noktasında, çocuğun ihtiyaçlarının çocuk koruma alanında uzman ve deneyimli personelin yer aldığı bir komisyon tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir Komisyonun oluşturulması halinde, sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanacak ilk raporların tekrar değerlendirilmesi ve doğru karar alınmasına imkân tanınacaktır. Aksi takdirde, bakım tedbiri kararlarının alınması, kaldırılması ve gözden geçirilmesine yönelik inceleme ve değerlendirmenin tek bir sosyal çalışma görevlisinin raporuna bırakılmasının çocuğun menfaati ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir.

Tedbir Kararlarında Usûl

Çocukların korunma altına alınmasına yönelik nihai tedbir kararları Türkiye'de mahkemeler tarafından duruşmasız olarak alınmaktadır. İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde, çocuk koruma sistemleri tarafından çocukların korunma altına alınmasına karar verilmesi halinde Mahkemelerde çocuk, aile, çocuk koruma sistemi temsilcileri, bilirkişi ve Mahkeme heyetinin de yer aldığı kişiler tarafından konu tartışılmaktadır. Anne ve babaların veya çocuğun bakımından sorumlu kişilerin, çocukların korunma altına alınmasına rıza göstermemesi ve çocuk koruma sisteminin çocuğu zorla koruma altına almak istemesi durumunda ilgili bütün delillerin Mahkemeye sunulması gerekmektedir. İngiltere ve Almanya'da çocukların korunma altına alınmasına ilişkin kararlar genel olarak duruşmalı yapılmakta olup İngiltere'de mahkemelerde bu anlamda çapraz sorgulamalara⁷ başvurulmaktadır (Beter, 2010).

⁷ Çapraz sorgulamalar (cross examinations) aile mahkemelerinde, tarafların anlaşmazlıklarının çözümü için dinlendiği ve hâkim başta olmak üzere, ilgili bütün tarafların yasal temsilcileri tarafından sorulan soruların yanıtlandığı bir durumu ifade etmektedir. Örneğin, çocuğun korunma altına alınması gerektiğini savunan bir sosyal çalışmacının gerek

Türkiye'de ise korunma ve bakım tedbiri kararları doğrudan mahkeme tarafından verilebileceği gibi sosyal hizmetler kurumunun hazırlayacağı sosyal inceleme raporuna dayalı olarak da verilebilmektedir. Ancak, tedbir kararları duruşmalı yapılmamaktadır. Tedbir kararlarına ilişkin usûl ÇKK'da düzenlenmiştir (13.madde). Buna göre, velayet, vesayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması (7.madde, 7.fıkra) hariç olmak üzere, *suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar* hakkında duruşma yapılmaksızın tedbir kararı verileceği hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte, hâkim zaruret gördüğü hallerde duruşma yapılabilmektedir (13.madde, 1.fıkra).

Hukuki düzenlemeler incelendiğinde, her ne kadar zaruret durumlarında kararların duruşmalı yapılmasına imkân tanınsa da çocukların ailelerinden alınıp kurum bakımına yol açan tedbir kararları mahkemeler tarafından çoğunlukla duruşmasız olarak verilmektedir. Öte yandan, ÇKK'da "tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşü alınır, ilgililer dinlenebilir, çocuk hakkında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi istenebilir" denilmektedir (13.madde, 2.fıkra). Tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip çocuğun görüşünün alınması noktasında net bir ifade (alınır) kullanılmasına rağmen, ilgili diğer kişilerin (ör. Anne ve/veya baba) görüşlerinin alınması noktasında ise kesin bir ifadeye yer verilmemiştir.

Tedbir kararlarının duruşmasız alınması hususu çocuğun ailesi, yakınları ve çocuk koruma alanında çalışan sosyal çalışma görevlileri açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuğun ailesi ve yakınları açısından düşünüldüğünde, aileler çocuklarının kendilerinden alınmasına yol açan karar hakkında görüş ve düşüncelerini dile getirme, hukuki olarak kendilerini ifade etme ve delillerini ortaya koyma hakkından yoksun kalabilmektedir. Öte yandan, korunma ve bakım tedbiri kararlarına ilişkin tartışma ve müzakere ortamının bulunmamasının, sosyal inceleme raporu ve diğer belgelerin niteliğini de etkilediği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu derlemede, çeşitli ülkelerdeki çocuk koruma sistemlerinin ağır istismar ve çocuk ölümü vakalarına verdikleri kurumsal yanıtlara yer verilmiş olmakla birlikte Türkiye değerlendirmesinde alan yazındaki bilgi eksikliği nedeniyle bu konuya ağırlıklı

---

raporlarıyla, gerekse çapraz sorgulamada verdiği sözel ifadeleriyle mahkemeyi ikna etmesi gerekmektedir (Beter, 2010).

değnilmemiştir. Türkiye çocuk koruma sistemindeki hukuki düzenlemeler ve kurumsal işleyiş konularına eleştirel gözle bakılmıştır. Bu bağlamda, çocuk koruma alanında aynı konuda farklı hukuki düzenlemelerin bulunması, uygulamada işleyiş farklılıkları, çocuklara yönelik başvuru, tespit ve inceleme anlamında koordinasyon eksikliği, sosyal inceleme raporlarının kanıta dayalı olarak hazırlanmasını güvence altına alacak bir mekanizmanın bulunmaması, ihmal ve istismar alanında eğitim görmemiş heterojen meslek grupları tarafından sosyal inceleme raporlarının hazırlanması, tedbir kararı taleplerinin değerlendirildiği bir komisyonun bulunmaması ve tedbir kararlarının duruşmalı yapılmaması temel eksiklikler olarak değerlendirilmiştir.

Gelişmiş ülkelerin çocuk koruma sistemleri, ağır ve ölümcül istismar vakaları sonrası büyük eleştirilerle karşılaştıklarında ülkeler çocuk koruma sistemlerini tekrar gözden geçirerek benzer vakaların önüne geçmek için çocuk koruma politikalarını, prosedürlerini tekrar yapılandırma yoluna gitmişlerdir. Ölümcül ve ağır istismar vakaları sonrası çocuk koruma sistemlerinin sorgulanması ve yeniden gözden geçirilmesi olumlu olmakla birlikte medya ve kamuoyu baskısı ve anlık olay üzerine yürürlüğe konulan politikaların başka sorunları da beraberinde getirdiği yapılan araştırmalarda sıklıkla vurgulanmıştır. Özellikle, çocuk koruma anlamında aile ve devlet arasındaki dengenin bozulması, ihmal ve istismara yönelik müdahale eşiğinin aşağıya çekilmesi, riskten kaçınan ve aileye müdahale eden bir yaklaşımın politika ve uygulamalara egemen olması, aile kurumunu çeşitli boyutlarda etkilemekte ve binlerce çocuğun ebeveyn bakımından yoksun kalmasına yol açabilmektedir.

Ölümcül istismar vakaları sonrası, çocukları korumaya odaklanan müdahaleci ve riskten kaçınan yaklaşımlar sahada uygulayıcılar tarafından da farklı bir şekilde algılanabilmektedir. Çocuk koruma sistemindeki eksikliklerin tespit edilip giderilmesi yerine, çocukları koruma sorumluluğunun sadece sahadaki çocuk koruma çalışanlarına bırakıldığı durumlarda, bu profesyoneller de herhangi bir riske karşı kendilerini korumak amacıyla rahatlıkla koruma kararına başvurabilmektedir.

Ülkemiz ölçeğinde değerlendirildiğinde, ölümcül istismar vakalarına ilişkin benzer bir sistemsel ve kurumsal tepkinin henüz oluşturulmadığı açıktır. Bu eksiklik, hem ölümcül istismar vakalarından gerekli derslerin çıkarılmasının önüne geçmekte hem de değişen ve karmaşıklaşan ihmal ve istismar kaygıları doğrultusunda çocuk koruma algısının gelişmesine ve çocuk koruma alanındaki politika, prosedür ve eğitim değişikliklerinin zamanlı ve planlı bir şekilde yapılmasını geciktirmektedir. Koruma ve bakım kararı, nihai olarak çocuğun ebeveynleri yanında bakımının uygun olmadığı

anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, eğitim, danışmanlık ve sağlık tedbirleri ile karşılaştırıldığında bakım tedbiri, kararların en ağırlı olup bunun bir kişinin değerlendirmesine bırakılmaması, çocuklara yönelik kararların çocuk koruma alanında deneyimli kişilerin oluşturduğu deneyimli meslek elemanlarından oluşan bir komisyon tarafından alınması ve tedbir kararlarının duruşmalı mahkemeler yoluyla yapılması yönünde düzenlemeler yapılmasında yarar vardır. Son tahlilde, çocukların korunma altına alınmasında ve korunma kararlarının kaldırılmasında kanıta dayalı uygulamalara, karar verme süreçlerinde ortak çalışmaya, sistemin güvenilirliğini artıran kontrol ve izleme mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

ÖNERİLER

Ölümcül istismar ve ihmal vakalarına ilişkin yapılan literatür taraması ve incelenen uluslararası çocuk koruma sistemleri çerçevesinde Türkiye'deki çocuk koruma sisteminin geliştirilmesinde ve güncellenmesinde aşağıdaki önerilerin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

1. SHK ile ÇKK'nın gelişen ihtiyaçlara göre yeniden ele alınması, eksikliklerin giderilmesi ve çocuğa yönelik hukuki düzenlemelerin tek bir yasa altında birleştirilmesi,
2. Korunma ihtiyacı olan çocuk, ihmal ve istismar, çocuğun güvenliğinin tehlikeye girmesi, şiddet gibi kavramların literatür ve kanıta dayalı olarak düzenlenmesi ve çocuk koruma uygulamalarının her aşamada kanıta dayalı olarak ifa edilmesi,
3. 5395 Sayılı ÇKK ile yürürlüğe konulan ve birden fazla meslek grubunun (sosyal çalışma görevlisi) sosyal inceleme raporu hazırlamasına ve çocuk hakkında karar vermesine imkân veren düzenlemenin yeniden ele alınması,
4. Korunma ihtiyacı olan çocuk ile ilgili ilk değerlendirmenin ihmal ve istismar alanında eğitim almış, uzman ve deneyimli sosyal çalışmacılar tarafından ya da onların gözetiminde yapılması,
5. Koruma ve bakım tedbirinin alınması, gözden geçirilmesi ve kaldırılmasına yönelik nihai kararların, çocuk koruma alanında uzman olan meslek elemanlarının yer aldığı bir komisyon tarafından yapılması,
6. Sosyal inceleme raporlarının salt kanaate dayalı hazırlanmasının önüne geçilmesi ve çocuk ile ilgili belgelerin kanıta dayalı olarak hazırlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapılması,
7. Çocukların korunma altına alınmasına yönelik bakım tedbiri kararlarının zorunlu durumlar haricinde duruşmalı yapılması,
8. Korunma ve bakım tedbiri kararı kaldırılan çocukların gerektiğinde mahkeme tarafından verilecek tedbir/izleme kararlarına tabi tutularak sosyal çalışmacılar tarafından belirli bir süre takiplerinin sağlanması,
9. Çocukların korunma altına alınmasına yönelik işlemlerde aile ve akrabaların sürece katılımlarını güvence altına alacak adımların atılması,

10. Aile kurumunu destekleyici ve güçlendirici politikalar geliştirilerek çocukların sonradan maruz kalabilecekleri her türlü ihmal ve istismarın proaktif olarak en aza indirgenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (1988). Medeni Kanun İle Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Açısından Korunmaya Muhtaç Çocuklar. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 20, 1-2.
- Akyüz, E. (1991). Medeni Kanuna Göre Çocuğun Ana-Babasına Karşı Korunması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2(2).
- Beckett, C. (2003). Child protection: An introduction. Sage.
- Beter, Ö. (2010). Türkiye ve İngiltere’de Çocuk Koruma Sistemleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Çocuk Koruma Kanunu (2005). R.Gazete :Tarih: 15/7/2005 Sayı : 25876
- Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 24.12.2006 Resmî Gazete Sayısı: 26386
- Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu Ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete Tarihi: 24.12.2006 Resmi Gazete Sayısı: 26386
- Fegert, J. M., Schnoor, K., Kleidt, S., Kindler, H., & Ziegenhain, U. (2008). Verbesserung des Kinderschutzes durch systematische Fehleranalyse. Expertise im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Berlin.
- Freymond, N. ve Cameron, G. (2006). Understanding International Comparisons of Child Protection, Family Service, And Community Caring Systems of Child And Family Welfare. Towards positive systems of child and family welfare: International comparisons of child protection, family service, and community caring systems, 3-25
- Furedi, F. (2002). Paranoyak Anne – Babalık, Uzmanları Dikkate Almamak Çocuğunuz İçin En İyi Olabilir (Çev. Arzu Tüfekçi). İstanbul: İz Yayıncılık
- Gilbert, N., Parton, N. and Skivenes, M. (Eds.). (2011). Child protection systems: International trends and orientations. OUP USA.
- Hetherington, R. (1998). Issues in European child protection research. European Journal of Social Work, 1(1), 71-82.
- Hietamäki, J. (2012). Child Protection in Finland. Child Protection Systems: An International Comparison of ‘Good Practice Examples’ of five Countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with Recommendations for Switzerland, 181-225.

- Hill, M., Stafford, A., & Lister, P. G. (Eds.). (2002). *International Perspectives on Child Protection: Report of a Seminar Held on 20 March 2002*. Scottish Executive.
- Houston, S. (2002). Re-Thinking a Systemic Approach to Child Welfare: A Critical Response to the Framework for the Assessment of Children in Need and their Families. *European Journal of Social Work*, 5(3), 301-312.
- Lonne, B., Parton, N., Thomson, J., & Harries, M. (2008). *Reforming child protection*. Routledge. New York
- Munro, E. (2008). *Effective child protection*. Sage. London
- Ponnert, L. (2012). Child Protection in Sweden. *Child Protection Systems: An International Comparison of 'Good Practice Examples' of five Countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with Recommendations for Switzerland*, 226-257.
- Sosyal Hizmetler Kanunu (1983). Resmi Gazete Tarihi: 27/5/1983 Sayı: 18059
- Sosyal Kanun Kitabı (2019). 4 Ekim 2019 tarihinde <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbviii/8a.html> adresinden ulaşılmıştır.
- Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi 09.02.2013, Sayı: 28554
- Spratt, T. (2012). Child Protection in the United Kingdom. *Child Protection Systems: An International Comparison Of "Good Practice Examples" of Five Countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) With Recommendations For Switzerland*. The Swiss Project Fund for Child Protection (Ed.)
- Spratt, T., Nett, J., Bromfield, L., Hietamäki, J., Kindler, H., & Ponnert, L. (2012). *Child Protection Systems: An international comparison of "good practice examples" of five countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with recommendations for Switzerland*.
- Wolff, R., Biesel, K. ve Heinitz, S. (2011). *Belirsizlik Çağında Çocuk Koruma: Almanya Yaklaşımı. Çocuk Koruma Sistemleri: Uluslararası Trend ve Yönelimler*. (ed. Gilbert, N., Parton, N. ve Skivenes, M), Oxford University Press, New York
- Yaman, F. (2018). *Almanya'da Çocukları Koruma Altına Alınan Göçmen Ailelere Yönelik Koruma Hizmetlerinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Türk Medeni Kanunu (2001) Resmî Gazete Tarihi: 8/12/2001 Sayı: 24607

Karataş, Z. (2020). Evlat edinme sürecinde biyolojik annenin hak arama mücadelesi: vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1394-1414.

Vaka Sunumu

Makale Geliş Tarihi: 13.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 13.05.2020

EVLAT EDİNME SÜRECİNDE BİYOLOJİK ANNENİN HAK ARAMA MÜCADELESİ: VAKA SUNUMU

The Birth Mother's Right to Claim During Adoption: A Case Study

Zeki KARATAŞ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, zeki.karatas@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5822-2904

ÖZET

Evlat edinme korunma ihtiyacı olan çocuğun sağlıklı ve işlevsel bir aile ortamında gelişimini sürdürmesi açısından önemli bir sosyal hizmet modelidir. Çocuğun yüksek yararı gözetilerek sosyal hizmet ve hukuk alanının işbirliği ile yerine getirilen evlat edinme işlemleri; korunma ihtiyacı olan çocuk, biyolojik ana-baba ve evlat edinmek isteyen aile bileşeninde gerçekleşmektedir. Evlat edinme konusunda yapılan araştırmalarda biyolojik annenin çocuğunu terk etme ya da evlat edinilmesine rıza gösterme kararını nasıl verdiğiyle ilgili sürecin çok fazla ele alınmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada evlilik birliği dışında dünyaya gelmesi nedeniyle evlat edindirme hizmetinden yararlandırılan bir çocuğun biyolojik annesi tarafından geri alınmak istenmesi sürecinde yaşanan hukuki hak arama mücadelesinin evlat edinilen çocuk, biyolojik anne, evlat edinen aile boyutuyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin örnek olay çalışması tekniğiyle ele alınan vakada, zor şartlarda çocuğunu dünyaya getiren bekâr bir annenin sosyal dışlanma ve damgalanma korkusuyla çocuğundan ayrılmak zorunda kalması ve çocuğuna yeniden kavuşmak istemesi süreci değerlendirilmiştir. Çalışmaya konu olan biyolojik anne, resmi olarak evlatlık verilen çocuğunu geri almak için hukuki süreç başlatmıştır. Hukuki süreç sonrasında olaydan haberdar olan evlat edinen aile şok yaşamış ve evlatlık olarak aldıkları çocuğu geri vermek istememişlerdir. Biyolojik annenin hak arama mücadelesi sonucunda, mahkeme çocuğun evlat edinen aile yanında kalmasına karar vermiştir. Çalışmaya konu olan vakada; evlat edinme sürecinde hukuki açıdan hatalar yapıldığı, çocuğa ve evlat edinilen aileye yoğunlaşıldığı, biyolojik annenin psikososyal durumuna yönelik herhangi bir müdahalede bulunulmadığı anlaşılmıştır. Bu vakadan yola çıkılarak evlat edinme sürecinde hukuk ve sosyal hizmet açısından dikkat edilmesi gereken hususlar tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Evlat edinme, korunma ihtiyacı olan çocuk, ana-babanın rızası, biyolojik anne, sosyal hizmet*

ABSTRACT

Adoption is an important social service model for children in need of protection to be developed in a healthy and functional family context. Considering the best interests of the child, adoption procedures carried out in cooperation with the field of social work and law, including three

parties as child, biological parent, and family seeking adoption. Researches on adoption indicate that how the process of a birth mother make her decision on abandoning her child or on consenting adoption of her child has not been discussed well. Therefore, in this study, it was aimed to evaluate the process of a birth mother's challenge to return her child who was adopted due to born outside the marriage, from the aspects of the adopted child, birth mother, and adoptive family. In this case study, which was designed by case study techniques of the qualitative research method, it is evaluated the efforts of a single mother who gave birth to her child under difficult conditions, was forced to leave her child with the fear of social exclusion and notoriety, and wanted to regain her child. The birth mother, who is the subject of the study, has started a legal process to take back her adopted child. The adoptive family, who learned the incident after the legal process begin, was shocked and did not want to return the child. As a result of the birth mother's struggle, the court decided that the child to stay with the adoptive family. From this case, it can be understood that mistakes were made legally in the process of adoption because the child and the adopted family were focused, but there was no intervention for the birth mother's psychosocial situation. Based on this case, in terms of law and social work, the study pointed out and discussed issues to consider in the process of adoption, and presented suggestions.

Key words: Adoption, children in need of protection, consent of parents, birth mother, social work.

GİRİŞ

İnsanların güçlenmesi, özgürleşmesi ve iyilik hallerinin geliştirilmesi için hak temelli uygulamaların yapıldığı sosyal hizmet alanında aile ve çocuk refahı çalışmaları özel bir öneme sahiptir. Çocukların psikososyal ve fiziksel gelişimleri açısından, sevgi ve güven hissedebilecekleri sağlıklı ve işlevsel bir aile ortamının yerini tutacak herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Ancak yoksulluk, ihmal, istismar, evlilik birlikteliği dışında dünyaya gelme, terk edilme gibi nedenlerle bazı çocuklar biyolojik ebeveyninin bakım ve gözetiminde büyüme olanağına sahip olamamaktadırlar (Yolcuoğlu, 2009). Ebeveyni tarafından özen yükümlülüğü yerine getirilemeyen çocuklar tespit edilerek korunma altına alınmakta ve kurum ya da aile temelli bakım hizmetinden yararlandırılmaktadırlar. Korunma ihtiyacı olan çocuklar için öncelikle sosyoekonomik destekle aile yanında bakım ve koruyucu aile hizmeti değerlendirilmekte, bunun mümkün olmadığı istisnai durumlarda da son çare olarak kurum bakımı seçeneği devreye girmektedir. Bu çalışmanın konusu olan evlat edinme hizmeti ise özel şartları olan aile temelli bir bakım modeli olarak uygulanmaktadır.

Evlat edinme; terk, kabullenmeme, özen yükümlülüğünü yerine getirmeme gibi nedenlerle biyolojik ailesinden ayrılmak zorunda kalan çocuğa yeni bir aileye sahip olma imkânı sağlayan ve çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal güvenliğini korumaya hizmet eden önemli bir sosyal hizmet modelidir. Evlat edinme hizmetinin iki boyutu bulunmaktadır. Bir boyutuyla biyolojik ailesi tarafından bakılmayan çocuğa sürekli bir aile ortamı sağlanırken, diğer boyutuyla da evlat edinen aileye çocuk

sevgisini giderme imkânı sunulmaktadır (Soares vd., 2019; Brodzinsky, 2011). Hukuki açıdan evlat edinme; evlat edinen kişi ile evlatlık arasında yasal ve yapay soybağı ilişkisi sonucunu meydana getiren, sadece yargı kararıyla tesis edilen ve dava yoluyla ortadan kaldırılabilen medeni hukuk işlemidir (Kaya, 2009). Türkiye’de evlat edinme işlemleri Türk Medeni Kanunu’nun (TMK) 305-320. maddeleri ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 20. ve 21. maddeleri hükümlerine göre yerine getirilmektedir. TMK’nun 320. maddesi gereğince çocukların evlat edinilmesine ilişkin aracılık faaliyetleri Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzüğe göre Cumhurbaşkanlığına yetkilendirilen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Koçoğlu, 2019). Bakanlığın son verilerine göre 2018 yılı itibarıyla toplam 16 bin 809 çocuk evlat edindirme hizmetinden yararlandırılmıştır (AÇSHB, 2019).

Bir çocuğun evlat edindirme hizmetinden yararlandırılabilmesi için ayırt etme yeteneğine sahipse kendisinin ve biyolojik anne-babanın rızası gereklidir. Anne-babanın rıza hakkı soybağı ile ortaya çıkan kişilik haklarından ve devredilemez (Özcan, 2017). Kendisi hakkında gerçekleştirilen işlemin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama yeteneğine sahip çocuğun rızası, baskı ve zorlama olmadan hür iradesini beyan etmesi şeklinde gerçekleşir. Yaşı, zihinsel ve duygusal olgunluk düzeyi dikkate alınarak çocuğun görüşüne başvurulur. Çocuğun veya ana-babanın rızası ikamet ettikleri yerde bulunan mahkemede sözlü veya yazılı olarak açıklanarak tutanağa geçirilir. Rıza kararını veren mahkeme; irade beyanında bulunan kişilerin kimliğini, rızanın etki altında verilip verilmediğini ve yaptıkları açıklamanın içeriği ve sonuçları hakkında bilgilenmiş olup olmadıklarını araştırmaktadır (Akyüz, 2013; Yalman, 2004). TMK’na göre evlat edinmede anne-babanın rızasının alınması ön görülmele birlikte bazı durumlarda bu rızanın aranmayacağı belirtilmiştir. Çocuğun terk edilmesi durumunda anne-babanın kim olduğu bilinmiyorsa, çocuk korunma altına alınarak nüfusa kaydedilir. Eğer çocuğun evlat edindirilmesinde bir sakınca yoksa mahkemeye müracaat edilerek rızanın aranmaması davası açılır. Ayrıca korunma altına alınan çocuğa yönelik anne-babanın özen yükümlülüğünü yerine getirmediği tespit edildiğinde, sosyal hizmetlerin talebi üzerine evlat edinme işlemleri sırasında mahkeme rızanın aranmaması kararını verebilir (Resmi Gazete, 2001).

Evlilik dışı ilişki yaşaması nedeniyle planlamadığı bir gebelik sonucu çocuğunu dünyaya getiren biyolojik anne, sosyal çevre tarafından damgalanmaya ve dışlanmaya maruz kalarak annelik hakkından vazgeçmektedir. Hamilelik ve doğum sürecinde karmaşık duygular yaşayan ve ruhsal açıdan örselenen biyolojik anne

evlilik dışı dünyaya getirdiği çocukla ne yapacağını bilememekte, sosyal çevrenin de yönlendirmesiyle bazı hatalı eylemlerde bulunmaktadır. Evlat edinme sürecinde ise çoğunlukla çocuğun yüksek yararı gereği çocuğa ve evlat edinen aileye odaklanılmakta biyolojik annenin psikososyal durumu, talep ve ihtiyaçları göz ardı edilmektedir (Brodzinsky, 1990). Evlat edinme geri dönüşü olmayan bir süreç olduğu için biyolojik annenin çocuğunu evlatlık verirken rasyonel ve duygusal açıdan sağlıklı karar vermesi, verdiği kararının sorumluluğunu taşımaya hazır olması gerekmektedir.

Bu vaka çalışması kapsamında biyolojik annelikten vazgeçme sürecinde yaşanan zorluklar ve evlilik birliği dışında dünyaya gelen korunma ihtiyacı olan bir çocuğun evlat edinme süreci ele alınarak sistemin sorunları ve iyileştirilmesi gereken yönleri tartışılmıştır.

Biyolojik Annelikten Feragat Süreci

Evlat edinme konusunda yapılan araştırmalarda biyolojik annenin çocuğunu terk etme ya da evlat edinilmesine rıza gösterme kararını nasıl verdiğiyle ilgili sürecin çok fazla ele alınmadığı görülmektedir (Altınoğlu-Dikmeer vd., 2014; Wiley ve Baden, 2005). Genellikle evlilik dışı ilişki sonucu hamile kalan kadınlar gebeliği sonlandırma girişiminde bulunmakta, bunun mümkün olmadığı durumda da istemeden çocuğunu dünyaya getirmek zorunda kalmaktadırlar (Sisson, 2015). Türk hukuk sisteminde hamileliğin isteyerek sonlandırılması için normal gebeliğin on haftayı, cinsel saldırı sonucu oluşan gebeliğin de yirmi haftayı geçmemiş olması gerekmektedir (Uyumaz ve Avcı, 2016; Özyurt vd., 2015). Evlilik dışı ilişki yaşayan kadın gebeliği planlamadığı için hamile olduğunu geç fark etmekte, tehdit ve dışlanma korkusuyla da durumunu yakın sosyal çevresiyle paylaşmamaktadır. Gebeliğin ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan belirtileri daha fazla gizleyemediği için güven duyduğu yetişkinlerden yardım isteyerek bu süreci en az zararla atlatacağı çözüm yollarını denemektedir. Araştırmalar çocuğundan vazgeçmek zorunda kalan kadınların depresyon, üzüntü, öfke, pişmanlık, utanç, kaygı, keder, kayıp ve suçluluk gibi olumsuz duygular yaşadıklarını göstermektedir (Clutter, 2017; Aloï, 2009).

Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte gelişmiş ülkeler başta olmak üzere Dünya'da evlilik dışı adölesan gebeliklerde artış yaşanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yılda 750 bin ergenin ya da 20 yaşın altındaki genç kadınların %7'sinin planlanmayan gebelik yaşadığı belirtilmektedir. Gebeliği sonlandırmak için kürtaj yaptırınların oranı ise %32'dir. Gebeliği tamamlayan ergen annelerin %5'inin doğurdıkları çocuklar evlatlık olarak verilmekte, bebeklerin büyük çoğunluğu ise ergenlik çağındaki

anneleriyle birlikte kalmaktadırlar. Tek başına çocuğuna annelik yapmaya çalışan ergenler eğitimlerini yarıda bırakmakta, yoksul ve işsiz olmaları nedeniyle sağlıksız bir şekilde sosyal yardımlarla yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar (Zastrow ve Krist-Ashman, 2014). Türkiye’de yapılan bir araştırmada; adölesan gebeliklerin %12,5’inin evlilik dışı olduğu ve bu gebelerin %69,23’ünün hamile kaldıkları için üzüldüğü, durumu sosyal çevrelerinden sakladığı, bebeği düşürmeyi ya da kürtaj olmayı istedikleri tespit edilmiştir (Fadıloğlu ve Yılmaz, 1992). Evlilik dışı gebelikler hem anne hem de bebek üzerinde fizyolojik ve psikososyal olumsuzluklara neden olmaktadır. İstenmeyen gebelik sonucu dünyaya gelen çocuklarda pek çok gelişim geriliği ve sağlık sorunları olduğu vurgulanmaktadır (Kara-Uzun ve Şimşek-Orhon, 2013).

Kadın yaşamının önemli gelişimsel dönemlerinden birisi olan gebelik, fizyolojik bir olay olmakla birlikte stres, depresyon, kaygı gibi ruhsal boyutu olan bir süreçtir (Arslan ve diğ., 2006). Gebelikte depresyonun görülme sıklığı %12-36 arasında değişmekle birlikte özellikle istenmeyen ve plansız gebeliklerde daha fazla depresyon yaşandığı belirtilmektedir (Yeşilçiçek-Çalık ve Aktaş, 2011; Foli vd., 2016). Ekonomik düzeyin düşüklüğü, partner yokluğu, yalnız yaşama, sosyal destek azlığı veya yokluğu, sosyal izolasyon, fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet öyküsünün bulunması gebelikte kaygı ve depresyonu arttıran önemli sosyal risk faktörlerindedir (Brenda vd., 2009). Evlilik dışı ilişki sonucu plansız ve istenmeyen bir gebeliğin ortaya çıkması kadının eş ve sosyal çevre desteğinden mahrum kalmasına neden olmakta ve gebeliğin öğrenilmesinden doğum sürecine kadar stresli bir dönem yaşamasına yol açmaktadır (Wiley ve Baden, 2005). Türkiye’de evlilik dışı istenmeyen gebelik yaşayan kadınların hamilelik ve doğum sonrası annelik süreçleri, dünyaya getirdiği çocukla ilişkisi gibi konularda psikososyal destek çalışmaları yetersiz olduğu için kadınlar bu süreçlerdeki sorunları tek başlarına çözmek zorunda kalmaktadırlar. Çoğu zaman geleneksel namus anlayışı nedeniyle can güvenliği tehlikesi yaşayan kadın, doğum yaptıktan sonra çocuğundan kurtulmaya çalışmakta ve çocuğunu öldürme, terk etme, nesep değiştirme gibi yasal olmayan yollara başvurmaktadır (Eke, 2014; Dinç ve Hotun-Şahin, 2009).

Korunma İhtiyacı Olan Çocuk ve Evlat Edinme

Türk Medeni Kanunu’na göre çocuk ile anne arasında soybağı doğumla kurulmaktadır. Dolayısıyla çocuk evlilik dışında dünyaya gelmiş olsa da anne ile soybağı ilişkisi başka bir işleme gerek kalmaksızın doğal yolla gerçekleşmektedir.

Ancak baba ile çocuk arasında soybağı ilişkisi kurulabilmesi için evlilik, tanıma ya da mahkeme kararı gerekmektedir (Altunkaya, 2001). Evlilik dışı dünyaya gelme sürecinde çocuğun herhangi bir sorumluluğu bulunmamasına rağmen, uzun yıllar evlilik içi çocuklarla aynı haklardan yararlanmasına izin verilmemiştir. Hem evlilik dışı ilişkiyi teşvik edeceği ve aile kurumuna zarar vereceği, hem de evlilik ilişkisinde dünyaya gelen çocukların haklarının zedeleneceği gerekçesiyle 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu çocuklar yasal açıdan ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. İsveç 1949'da, İngiltere 1960'da, Almanya 1970'de, Fransa 1972'de, İsviçre 1978'de yaptıkları yasal düzenlemeyle evlilikte dünyaya gelen çocuklarla evlilik birliği dışındaki çocukların ana-babalarıyla olan ilişkileri bakımından haklarda ve görevlerde eşit olduklarını kabul etmişlerdir. Türkiye'de ise 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu ile evlilik içi, evlilik dışı soybağı ayrımı kaldırılmış ve bütün çocuklar için soybağı tekliği ilkesi benimsenmiştir (Akyüz, 2013).

Evlilik dışı dünyaya gelen çocuğun nüfus kütüğüne kaydı biyolojik annesi tarafından yapılmaktadır. Nüfus Hizmetleri Kanunu'na göre çocuk, annenin bekârlık hanesine, yine annenin bekârlık soyadıyla kaydedilmektedir (Turan-Başara, 2017). Baba ile soybağı ilişkisi hukuki olarak tanıma yoluyla kurulmaktadır. Tanıma hakkı şahsa bağlı bir hak olduğu için ayırt etme gücüne sahip biyolojik babanın, nüfus müdürlüğüne veya mahkemeye yazılı beyanda bulunarak başvuruda bulunması gerekmektedir. Biyolojik babanın babalığı kabul etmemesi durumunda ise anne ya da ayırt etme gücüne sahip çocuk babalık davası açabilmektedir. Mahkemenin babalığa hükmedebilmesi için davalının baba olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Günümüzde kan testleri ve DNA incelemesi yoluyla tıbbi olarak babalığın belirlenmesi kesine yakın derecede mümkün olmaktadır (Tüzüner, 2013).

Evlilik dışı dünyaya gelen çocuğun biyolojik annesi dışında herhangi bir anne babanın nüfus kütüğüne kaydedilmesi, soybağı (nesep) değişikliğine neden olacağı için Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil etmektedir. Bir kişinin ailesiyle ilişkisi doğum, evlat edinme, tanıma ya da babalığa hükmolunması yolları ile hukuken oluşacağından bunun dışındaki yöntemler meşru kabul edilmemektedir. Soybağı değişikliği; bir şahsın kişisel durumunu, aslından uzaklaştırıp onu bir başka kişiye dönüştürmek ya da dönüşmesine neden olmak ve buna yol açan fiilde bulunmaktır (Özkaya, 2012). Çocuğun soybağını değiştiren kişiler, gerçeğe aykırı beyanda bulunarak resmi makamları yanılttıkları için ayrıca cezalandırılmaları gerekmektedir (Öktem-Çevik, 2016). Biyolojik annesi belli olan evlilik dışı bir çocuğun başka bir aile yanına yerleştirilmesi ancak evlat edinme yoluyla mümkün olmaktadır.

Evlat edinme, evlat edinmeye uygun bir küçükle evlat edinme şartlarını taşıyan kişi veya aile arasında kurulan hukuki soybağı ilişkisidir. Evlat edinme ilişkisi kan bağı ilişkisi olmayacağı için yapay soybağı ilişkisi olup mahkeme yoluyla kurulmaktadır (Akyüz, 2013). Evlat edinmenin çocuğun yüksek yararı ve güvenliğine uygun olması, bakılmış ve eğitilmiş olması, diğer çocukların haklarının zedelenmemiş olması ve evlatlık işlemlerinde aracı kurumun gerekliliği gibi genel koşulları bulunmaktadır (Kızır, 2009). Evlat edinmek isteyen kişiler evli ise birlikte başvurmaları gerekmekte; evli olmayanlar ise tek başlarına müracaat edebilmektedirler. Eşlerin birlikte evlat edinebilmeleri için beş yıldır evli olmaları ya da otuz yaşını tamamlamış olmaları gerekmektedir. Evlat edinilenin, evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olması zorunluluğu vardır (Resmi Gazete, 2001). Yaş ve evlilik deneyimi ölçütü olmasının temel nedeni, anne-baba adayının bir çocuğun bakım ve eğitim sorumluluğunu üstlenebilecek bilgi ve beceriye sahip olmasının sağlanmasıdır. Evlat edinmenin talepte bulunan anne ve/veya baba adayıyla ilgili genel koşullarının yanında, çocuğun ve biyolojik ebeveynin rızasının olması gibi özel koşulları da bulunmaktadır. Evlilik dışı olan çocuğun biyolojik annesinin rızası olmadan evlat edindirilmesi mümkün değildir. Ayrıca baba ile çocuk arasında hukuki soybağı ilişkisi kurulmuşsa babanın da rızası alınmalıdır (Yalman, 2004). Ancak çocuğun bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal güvenliğinin korunması bakımından anne-babanın çocuğa yönelik özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda evlat edinme işlemleri sırasında mahkeme rızanın aranmaması kararı verebilmektedir (Akyüz, 2013; Özcan, 2017).

YÖNTEM

Sosyal hizmet müdahalesi uygulanırken müracaatçı sisteminin karşılaştığı sorunlar üzerinden alandaki güncel aksaklıkların belirlenmesi ve anlaşılması benzer sorunların çözümü açısından önemlidir. Müracaatçıların ihtiyaç ve sorunlarına çözüm bulmak amacıyla geliştirilen sosyal politika ve sosyal hizmet programları, yasalar tarafından belirlenen ölçütlere ve süreçlere uygun olarak yerine getirilmektedir. Ancak müracaatçıyı sıradanlaştırarak, sosyal bağlamına yeterince önem vermeden işlem yapmak etik ihlallerin ortaya çıkmasına ve müracaatçı sisteminin zarar görmesine neden olmaktadır. Özellikle evlat edinme ve koruyucu aile gibi sosyal hizmet modellerinde karar verme sürecinde, zarar vermeme ilkesi ve çocuğun üstün yararı temel alınarak özenli hareket edilmesi gerekmektedir. Bir evlat edinme sürecinde yaşanan sorunların ele alındığı bu çalışmada, analizi yapılan vaka üzerinden Türkiye’de gerçekleştirilen evlat edinme hizmeti sosyal hizmet ve hukuk disiplini açısından eleştirel bir şekilde tartışılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu vaka çalışmasında; evlat edindirme hizmetinden yararlandırılan bir çocuğun biyolojik annesi tarafından geri alınmak istenmesi sürecinde yaşanan hukuki hak arama mücadelesinin evlat edinilen çocuk, biyolojik anne, evlat edinen aile boyutuyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yazarın sosyal hizmet uzmanı olarak görev yaptığı dönemde evlat edinme sürecini yürüttüğü bir aile üzerinden örnek olay çalışması (case study) tekniği kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Sosyal hizmet uzmanı evlat edinme ailesinin değerlendirme ve izleme süreçlerini yürütmüş, biyolojik annenin açtığı evlat edinme işleminin iptali davasında da bilirkişi olarak görev almıştır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında tercih edilen örnek olay çalışması; özel, karmaşık ve ilginç bir vakanın veya durumun görüşme, gözlem ve doküman incelemesi yapılarak kendi koşulları içerisinde incelenmesidir (Deveci ve Deveci, 2018; Berg ve Lune, 2015). Bu vaka çalışmasında evlat edinen aile hakkında görüşme ve gözlem yoluyla bilgi edinilmiş, biyolojik anne ise sosyal inceleme raporları, ifade tutanakları ve mahkeme kayıtları üzerinden değerlendirilmiştir. Yapılan görüşme, gözlem ve doküman incelemesi sonucunda biyolojik annenin yaşadığı sorunlar üzerinden örnek olay çalışması yapılmasının, sosyal hizmet uygulamalarında karşılaşılabilecek muhtemel benzer durumlar için yol gösterici olacağı düşünülmüştür.

Bu vaka çalışmasının öznesi biyolojik anne olmakla birlikte olaydan etkilenen kişilerle ilgili bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir. Etik açıdan kişileri tanımlama olasılığı olan bilgilere yer verilmemiş ya da bilgiler değiştirilerek aktarılmıştır. Olayın örüntüsünü bozmamak adına vaka bilgilerine yorum eklenmeden özetlenerek aktarılmış ve vaka analizi tartışma bölümünde gerçekleştirilmiştir. Çalışma hakkında aileye bilgi verilmiş ve “Aydınlatılmış Onam Formu” okunarak karşılıklı imzalanmıştır. Çalışmanın yayınlanması için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Beşeri ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu’ndan 14.01.2020 tarih ve 2020/1 sayılı Etik Onay alınmıştır.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan Kişilere İlişkin Bilgiler

Kişiler	Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu
Biyolojik anne (vaka)	Arzu	Kadın	24	İlkokul
Biyolojik baba	Cezmi	Erkek	42	İlkokul
Evlat edinilen çocuk	Eda	Kadın	4	Okul öncesi
Evlat edinen anne	Zerrin	Kadın	43	Lise
Evlat edinen baba	Kayhan	Erkek	47	Üniversite

VAKA BİLGİLERİ

Biyolojik anne Arzu 24 yaşında ve bekâr olup köyde yaşamaktadır. Arzu kendi köyünde ikamet eden 42 yaşında, evli ve üç çocuk sahibi bir şahısla evlilik dışı birliktelik yaşamış ve hamile kalmıştır. Hamileliği konusunda birlikte olduğu şahsı bilgilendiren Arzu, gebeliğin sonlandırılmasının yasal açıdan mümkün olmadığını öğrenince çaresiz bir şekilde bebeği dünyaya getirmeye karar vermiştir. Doğum yapmak için büyükşehirde bulunan akrabalarının yanına gitmiştir. Bebek Eda'nın doğumundan 20 gün sonra evlilik dışı ilişki yaşadığı şahsın da yardımıyla başka bir kente giderek, bebeği tanıdıkları bir aileye vermişlerdir. Konudan haberdar olan bir başka şahıs kolluk kuvvetlerine ihbarda bulunarak bebeğin para karşılığında bir aileye satıldığını bildirmiştir. Emniyet Müdürlüğü ekiplerinin yaptığı araştırmada, bebeğin soybağının (nesep) değiştirilmek suretiyle bir aileye kanunsuz olarak verildiği açığa çıkmıştır. Aile, bebeği doğrudan kendi nüfuslarına tescil ettirmek suretiyle Türk Ceza Kanunu'nun 231/1. maddesinde ifade edilen soybağı değiştirme suçunu işlemiştir. Biyolojik anne kolluk kuvvetlerine verdiği ifadede, evlilik dışı ilişkisinin sosyal çevresi tarafından onaylanmayacağını ve tepki ile karşılayacağını düşündüğü için böyle bir yola başvurduğunu belirtmiştir. Biyolojik anne ve yasadışı yöntemle çocuğu üzerine kaydettiren aile hakkında resmi işlem yapılarak çocuk koruma altına alınmıştır. Ayrıca çocuğun soybağının düzeltilmesi için de kamu davası açılmıştır. Çocuğun korunma altına alınma nedeni mahkeme kararında; "evlilik birliği dışında gayri meşru bir yolla dünyaya gelmesinin oluşturacağı psiko-sosyal ve ailevi risklerin engellenmesi" olarak ifade edilmiştir.

Korunma ihtiyacı olan çocuk Eda, biyolojik annesinden alınarak başka bir kentteki çocuk yuvasına yerleştirilmiştir. Biyolojik anne, korunma altına alınıp çocuk yuvasına yerleştirildikten sonraki süreçte çocuğuyla yeterince ilgilenmemiş ve özen yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. Bu nedenle; çocuğun psikolojik açıdan daha fazla örselenmemesi ve sağlıklı bir aile ortamında normal kişilik gelişiminin sağlanması amacıyla geçici bakım sözleşmesi yapılarak evlat edinmek için sırada bekleyen bir ailenin yanına yerleştirilmiştir. Ancak bu süreçte çocuğun soybağının düzeltilmesi davasının sonuçlanması beklenmemiştir. Ayrıca küçüğe karşı özen yükümlülüğünü yeterince yerine getirmemesi nedeniyle annenin rızasının aranmaması davası açılmış ve biyolojik annenin gıyabında karar verilmiştir. Çocuğun evlat edindirilmesinin üzerinden 6 ay geçtikten sonra çocuğun soybağının düzeltilmesi davası sonuçlanmıştır. Bu sonuca dayanarak biyolojik anne dava açmış ve evlat edindirme işleminin iptal edilerek çocuğunun kendisine verilmesini talep etmiştir. Mahkeme

öncelikle çocuğun aile yanına yerleştirildiği ildeki aile mahkemesinden bilirkişi incelemesi talep etmiştir. Bilirkişi olarak atanan aile mahkemesi psikoloğunun evlat edinen aileyi ziyaret etmesi sonucu durumu öğrenen aile şok yaşamış ve hukuki sürece müdahale etmesi için aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüğüne müracaat etmiştir.

Evlat edinme ailesinin talebi üzerine davaya müdahil olmak için hazırlık yapan aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüğü bir sosyal hizmet uzmanı görevlendirerek çocuğun birlikte kaldığı ailesiyle ilişkisi hakkında sosyal inceleme süreci başlatmıştır. Yapılan sosyal incelemede korunma ihtiyacı olan çocuk Eda'nın uzun süredir Zerrin-Kayhan çiftinin yanında kaldığı ve ailenin çocuğu evlat edindiği, psikososyal ve ekonomik açıdan iyi koşullarda baktığı ve eğittiği belirtilmiştir. Çocuğun dört yaşında olması nedeniyle evlat edinen ebeveynini benimsediği, çocuğun mevcut aile ortamından ayrılması halinde travma yaşayacağı ve psikolojik açıdan örseleneceği vurgulanmıştır. Aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüğünde görev yapan sosyal hizmet uzmanı tarafından düzenlenen sosyal inceleme raporu, evlat edinme işleminin iptal edilmesi davasının açıldığı mahkemeye gönderilmiştir. Mahkeme diğer inceleme ve araştırma sürecini tamamladıktan sonra biyolojik annenin başvurusunu reddetmiş ve çocuğun mevcut evlat edinen ailenin yanında kalmasına karar vermiştir. Biyolojik anne avukatı vasıtasıyla karara itiraz etmiş ancak Yargıtay yerel mahkemenin kararını onaylayarak çocuğun biyolojik anneye geri verilmesini kabul etmemiştir. Çocuk, evlat edinildiği Zerrin-Kayhan çiftinin yanında kalmaya devam etmiştir.

Vakanın gizliliğini koruma adına ayrıntı verilmeyerek genel hatlarıyla tanıtımı yapılmış ve alanyazındaki araştırmalardan yararlanılarak vaka analizi gerçekleştirilmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada evlilik dışı dünyaya gelen çocuğunun önce soybağının değiştirilmesine izin verip, daha sonra evlatlık verilmesine itiraz eden bir annenin yaşadıkları üzerinden evlat edinme hizmetlerindeki yetersizlikler ve iyileştirilmesi gereken yönler analiz edilmiştir. Çalışmada vaka olarak incelenen biyolojik anne geleneksel bir çevre olan köyde bekâr hayatı sürdürürken tahminen 18-20'li yaşlarda evlilik dışı bir ilişki yaşamıştır. Bu ilişki sonucu hamile kalmasıyla birlikte olayın açığa çıktığı dönemde reşit olmasına rağmen yasal yollara başvurmamış olması, yaşadığı cinsel birlikteliğin karşılıklı rızayla gerçekleştiğini göstermektedir. Türk Ceza Kanunu'na göre cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlarda mağdurun şikâyeti üzerine ceza davası açılabileceği belirtilmiş ancak mağdurun bildirimde bulunmaması nedeniyle bu

konuda faile yönelik herhangi bir yasal işlem yapılmamıştır (Yokuş-Sevük, 2015). Vakanın cinsel kimliğini yeni oluşturduğu bir dönemde kendinden yaşça büyük ve evli bir erkekle evlilik öncesi cinsel deneyim yaşamış olması geleneksel çevrede olumlu karşılanmamıştır. Türk toplumunda özellikle bekâret ve namus kavramı üzerinden tabulaştırılan cinsellik anlayışı nedeniyle evlilik dışı ilişki yaşayan bireyler damgalanmakta ve dışlanmaktadır (Orçun vd., 2003; Ebeoğlu ve Karacan, 2019). Farklı kültürlerde kadınların cinsel deneyimleri üzerine yapılan araştırmalarda; Asya'da yaşayan genç kadınların %11'nin 18 yaşından önce, Latin Amerika'dakilerin %12'sinin 16 yaşından önce cinsel ilişki yaşadığı belirtilmiştir. Fransa, İngiltere, Amerika gibi gelişmiş ülkelerde ise 20 yaşına ulaşmış kadınların çoğunluğu (%67-71) cinsel ilişki yaşadıklarını bildirmişlerdir (Brown vd., 2001). Türkiye Ergen Profili Araştırması'nda; ergenlerin %81'inin evlilik öncesi cinsel ilişkiyi onaylamadığı vurgulanmıştır. Evlilik dışı cinsel ilişkiyi onaylayanların oranı kentlerde yaşayanlarda %14, kırsal alanlarda yaşayanlarda ise %6'dır (Turğut, 2014). İstanbul İli'nde lise öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada ise gençlerin %19,9'unun hayatları boyunca en az bir kez cinsel ilişkide buldukları tespit edilmiştir (Ögel vd., 2005). Gençlik döneminde korunmasız ve güvensiz cinsel ilişkiye girme sonucu, istenmeyen gebeliklere ve cinsel yolla bulaşan hastalığa maruz kalma riski de artmaktadır (Tekgül vd., 2014). Araştırmalarda okullarda ergenlere yönelik standart ve kapsamlı bir cinsel eğitim uygulaması gerçekleştirilmediği vurgulanmakta, eğitimcilerin cinsellikle ilgili nasıl bir eğitim programı izlemeleri gerektiği hususunda standart bir bilgiye ve yaklaşıma sahip olmadıkları belirtilmektedir (Çok ve Kutlu, 2010).

Vaka, yakın sosyal çevresi tarafından evlilik dışı ilişkisinin öğrenilmesinden çekindiği için hamile olduğunu fark ettiğinde çözüm bulması amacıyla ilişki yaşadığı şahıstan destek istemiştir. Hamileliği sonlandırmanın yasal açıdan mümkün olmadığı anlaşıldığında bebeğini doğurmaktan başka çaresi kalmayan vaka, sosyal çevresinin olumsuz tepkide bulunacağı korkusuyla bebeğinden kurtulmak için alternatif çözüm yolları aramıştır. Güvenlik endişesi yaşaması nedeniyle ailesinin bulunduğu kentten uzaklaşması, kadın konukevi hizmetinden haberdar olmadığını ve yasal hakları konusunda da yeterli bilgisinin bulunmadığını göstermektedir. Örneğin; evlilik dışı ilişki nedeniyle çocuğu için babalık davası açarak doğum giderleri ve sonrası için nafaka talep etme hakkı bulunmaktadır (Demirbaş, 2018). Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 233. maddesinde; sürekli birlikte yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış olduğunu bildiği evli olmayan kadını çaresiz durumda terk eden kimsenin cezalandırılacağı belirtildiği için bu konuda da yasal süreç başlatma hakkı

bulunmaktadır (Ercan, 2017). Hukuki süreçlerde destek alabilmesi için yaşadığı şehirdeki baronun adli yardım bürosuna müracaat ederek ücretsiz avukat talebinde bulunması gerekmektedir. Ancak vaka, belirtilen yasal yolların hiçbirini değerlendirmemiştir.

Evlilik dışı ilişki sonucu hamile kalan vaka, bebeğini doğurmak için akrabalarının olduğu büyükşehirde bir hastaneyi tercih etmiştir. Hastanede bekâr olduğu anlaşıldığında, evlilik dışı ilişkisi ve dünyaya getireceği çocuğuyla ilgili sorun ve ihtiyaçları konusunda tıbbi sosyal hizmet biriminin çalışma başlatması gerekirdi. Tıbbi sosyal hizmet biriminde görev yapan sosyal hizmet uzmanı, danışmanlık ve savunuculuk görevi gereği hasta haklarını desteklemekte, hastayı bilgilendirmekte ve etki altında kalmadan kendisi için en doğru kararı vermesini sağlamaktadır (Saruç, 2017). Sosyal hizmet uzmanı ön değerlendirme yaptıktan sonra müracaatçıyla birlikte alternatif seçenekleri gözden geçirip anne ve bebeğiyle ilgili en uygun müdahale planını hazırlamak ve gerektiğinde müracaatçıya psikososyal destek sağlamakla yükümlüdür (Yıldırım ve Başer, 2019). Annenin bu aşamada bilgilendirilmiş ve psikososyal açıdan desteklenmiş olmasının, güçlenmesine ve sağlıklı kararlar vermesine katkı sağlayacağı bilinmekte ancak vakanın kaldığı hastanede tıbbi sosyal hizmet biriminden yararlanmadığı görülmektedir.

Evlilik birlikteliği dışında hamile kalması nedeniyle herhangi bir profesyonel destek almayan vaka, yasal olmamasına rağmen çocuğunun soybağının değiştirilerek başka bir ailenin nüfusuna kaydedilmesine rıza göstermiştir. Vaka, başına gelen durumun sosyal çevresi tarafından onaylanmayacağından hatta tepkiyle karşılanacağından korktuğu için bu şekilde davrandığını belirtmiştir. Türkiye’de evlilik dışı dünyaya gelen çocukların soybağı değişikliğiyle ilgili olayların zaman zaman yazılı ve görsel basında yer alan haberlere farklı şekillerde yansıdığı görülmektedir (Yılmaz, 2016). Hatta 2013 yılında evlilik dışı dünyaya gelen çocukları evlatlık vermek amacıyla “evlatlık arayanlar” isminde bir internet sitesi kurulmuş ancak basında çıkan haberler sonrasında siteye erişim yasaklanmıştır (Şanlıkan, 2013). Soybağı değişikliğiyle ilgili; evli bir erkeğin evlilik dışı ilişki yaşadığı kadından doğan çocuğunu resmi nikâhlı eşinin nüfusuna kaydettirmesi, evli kişilerin evlat edinme prosedüründen kaçınarak başkasına ait çocuğu kendi doğurmuş gibi işlem yapması, bebeklerin doğumdan sonra hastanede yanlışlıkla veya bilerek başka bir bebekle değiştirilmesi, bebeğin kaçırılmak sureti ile başka bir kadından doğmuş gibi gösterilmesi durumları yaşanmaktadır. Çocuğun biyolojik ebeveyninden farklı bir ailenin nüfus siciline kaydedilmesi durumunda; nüfus sicilinin düzeltilmesi davası ihbarın yapıldığı

Cumhuriyet Savcısı tarafından yerleşim yerindeki asliye hukuk mahkemesinde açılmaktadır (Öktem-Çevik, 2016). Bu vakada da soybağının düzeltilmesi için dava açılmış ve sahte nüfus işlemleri iptal edilerek çocuğun biyolojik annenin nüfusuna tescili yapılmıştır.

Biyolojik annesi tarafından soybağı değiştirilen çocuk, ihmal ve istismar edildiği gerekçesiyle mahkeme tarafından korunma altına alınarak yaşına uygun bir çocuk yuvasına yerleştirilmiştir. Kuruluşa yerleştirildikten sonra yakınları tarafından ziyaret edilmediği ve kurum bakımından olumsuz etkilendiği gerekçesiyle korunma ihtiyacı olan çocuğun evlat edinme hizmetinden yararlandırılması uygun görülmüştür. Çocuğun soybağının düzeltilmesiyle ilgili dava devam ederken, kurum tarafından çocuğun bulunduğu şehirde rızanın aranmaması davası açılmıştır. Çocuğun yüksek yararı gözetilerek açılan rızanın aranmaması davasında, davalıların gıyabında anne-babanın rızasının aranmaması kararı verilmiştir. Bu karar üzerine aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüğü evlat edinme sırası gelen aileyi davet ederek geçici bakım sözleşmesiyle çocuğu evlat edinmek isteyen anne-babaya teslim etmiş ve bir yıllık izleme sürecini başlatmıştır. Bu süreçte kurumun soybağı düzeltme davasının sonucunu beklememesi hukuki açıdan usul hatasına neden olmuştur. Rızanın aranmaması davalarında detaylı araştırma yapılarak davalı anne-babaya erişimin sağlanması ve çocuklarına karşı özen yükümlülüğünü ihlal ettikleri için rızalarının aranmayacağı yazılı olarak tebliğ edilmesi önemlidir. Türk Medeni Kanunu'nda; ana-babanın kim olduğu veya uzun süreden beri nerede oturduğu bilinmiyorsa veya ayırt etme gücünden sürekli olarak yoksun bulunuyorsa ya da küçüğe karşı özen yükümlülüğünü yeterince yerine getirmiyorsa rızasının aranmayacağı belirtilmiştir (Özcan, 2017). Özen yükümlülüğünün ihlal edilmesinin tespitinde hâkimin geniş takdir yetkisi bulunduğu ana-babanın deneyimsizliği, dikkatsizliği, küçüğü arayıp sormaması ya da engelliliğinin ve ağır hastalığının bulunması gibi nedenler hüküm verilmesi için yeterli görülmektedir (Koçoğlu, 2019).

Bu vaka çalışmasının konusu biyolojik annenin hak arama mücadelesi olmakla birlikte olayda evlat edinen aileyi ve evlat edinilen çocuğu da ilgilendiren önemli boyutlar bulunmaktadır. Evlat edinme başvurusunda bulunan anne-baba adayları ilk müracaatlarında hukuki işlemleri tamamlanmış, korunma ihtiyacı olan bir çocuğu evlat edinmek istediklerini belirtmişler ve bu konuda sosyal hizmet kurumundan taahhüt almışlardır. Türkiye'de evlat edinme hizmeti gizlilik ilkesiyle yürütüldüğü için çocuğu evlatlık olarak aldıklarında kendilerine biyolojik anneye ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Aile bir yıllık süreç sonucunda çocuğu kendi nüfus sicillerine kaydettirerek evlat

edinme işlemini tamamlamıştır. Bu süreçte çocuk ve aile karşılıklı uyum sağlamış, çocuk okul öncesi eğitime başlamış ve anne-babasıyla birlikte yaşamını sürdürmektedir. Biyolojik annenin dava açarak çocuğu geri istediğini öğrenmeleri evlat edinen ailenin şok ve travma yaşamasına neden olmuştur. Uzun bir evlat edinme süreci sonrası sevgiyle bağlandıkları çocuklarını kaybetme ihtimali karşısında yoğun stres yaşamışlar ve davaya müdahil olma konusunda aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüğünden yardım istemişlerdir. Bu tür davalarda Yargıtay kararları incelendiğinde bazı davaların biyolojik anne lehine sonuçlandığı görülmektedir. Örneğin; evlilik dışı olan bebeğini terk ettikten çok sonra geri almak için dava açan biyolojik annenin talebi yerel mahkeme tarafından reddedilmiş, dosyanın temyiz edilmesiyle Yargıtay Hukuk Dairesi kararı bozmuş ve yerel mahkemenin direnci sonucu konu Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'na intikal etmiştir. Kurul ise yerel mahkemenin "büyüten, emek veren anneden yana" verdiği kararı bozarak, biyolojik anneden yana hüküm kurmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 2011). Çalışmada ele alınan vakada ise hem yerel mahkeme hem de Yargıtay Hukuk Dairesi evlat edinen ailenin lehine karar vererek biyolojik annenin çocuğunu geri alma talebini reddetmiştir.

Vakada görüldüğü üzere biyolojik anne, rızasının aranmaması davasının usulüne uygun bir şekilde yerine getirilmediğini belirterek evlat edinme işleminin iptalini talep etmiştir. Rızanın aranmamasının hangi hallerde olacağı Türk Medeni Kanunu'nun 311. ve 312. maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre ana-baba ile çocuk arasında çocuğun yüksek yararını sağlayacak bir ilişki mevcut değilse mahkeme rızanın aranmaması kararı verebilmektedir (Özcan, 2017). Ancak yerel mahkemelerin verdiği kararlarda usul hataları yapılması nedeniyle temyiz sürecinde pek çok karar Yargıtay tarafından bozulmakta ve taraflar mağdur olmaktadır (Kaya, 2009). Örneğin; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 2010/3777 (karar no) numaralı kararında evlilik birliği dışında çocuk dünyaya getirip terk eden ve sonra geri almak isteyen biyolojik annenin özen yükümlülüğünü ihlal etmediği gerekçesiyle, yerel mahkemenin rızanın aranmaması ve evlat edinmenin onaylanması kararını bozmuştur. Ancak kararda karşı oy kullanan üye; küçüklerin korunmasında çocuğun mevcut ve beklenen yararının gözetilmesinin ön planda olduğunu belirterek, çocuğun evlat edinmek üzere bir yıldır bakım sunan ailenin yanında kalmasının uygun olacağını vurgulamıştır. Bu kararda olduğu gibi Yargıtay Hukuk Dairelerinin yorumları nedeniyle rızanın aranmaması davalarında belirsizlikler oluşmaktadır (Koçoğlu, 2019).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu vaka çalışmasının sonucunda Türkiye’de yürütülen evlat edinme sisteminin hem hukuk hem de sosyal hizmet açısından iyileştirilmesi gereken yönleri olduğu görülmektedir. Türkiye’de evlat edinme sistemi açık olmayan gizli bir modelle yürütülmektedir. Bu sistemin avantajları olmakla birlikte sakıncaları da bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin pek çoğunda evlat edinme sistemi birden çok seçenekli; kapalı (gizli), açık ya da yarı açık modellerle yürütülmektedir. Örneğin; Amerika’da 1970’li yıllardan itibaren açık evlat edinme modelinin uygulandığı, evlatlık verilen çocuklardan %68’inin biyolojik annesiyle ilişkisinin belli kurallar çerçevesinde devam etmesine izin verildiği ve sistemin yararlı olduğu belirtilmektedir (Siegel, 2013; Vandivere ve diğ., 2009). Evlat edinilen çocuğun genetik kökenlerinin, gebelik, doğum ve doğum sonrası yaşantısının ayrıntılı bir şekilde evlat edinen aileyle paylaşılması sonradan ortaya çıkabilecek olası risklere karşı önlem alınmasını sağlayacaktır.

Evlilik birliği dışında çocuk dünyaya getiren kadınlar zorda kaldıkları için çocuklarını terk etmek durumunda kalmakta ya da evlatlık verilmesine rıza göstermekte ancak sonrasında uzun bir kayıp ve yas süreci yaşamaktadırlar. Araştırmalarda çocuklarına kendilerinden daha iyi imkânlar sunularak bakıldığını bilen biyolojik annelerin stresli süreci daha rahat atlattıkları belirtilmektedir (Wiley ve Baden, 2005; Freundlich, 2002; March, 2014). Ayrıca evlatlık olduğunu öğrenen çocuk, kendisini dünyaya getiren biyolojik anneyi merak etmekte ve tanımak istemektedir (Howe & Feast, 2001). Bu nedenle çocuğun biyolojik ailesiyle ilişkisini sürdürmesini sağlayacak yeni evlat edinme modelleri denenmeli ve boylamsal araştırmalar yapılarak güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmelidir.

Vakadan anlaşıldığı üzere evlilik dışı hamile kalan kadınlara yönelik psikososyal ve hukuki destek hizmetlerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Bir kadının istenmeyen gebelik yaşaması büyük bir felaket olarak karşılanmakta, başta ailesi olmak üzere yaşadığı sosyal çevre tarafından damgalanmasına ve dışlanmasına neden olmaktadır. Kadın açısından bakıldığında; gizli olarak yürüttüğü bir ilişki sonucu hayalini dahi kurmadığı bir bebeği karnında taşıyor olmanın karmaşası ve başkaları tarafından öğrenilmesi durumunda gelecek tehditlerin korkusu ruhsal dengesini bozmakta, sağlıklı olmayan kararlar almasına neden olmaktadır. Normalde kadının anne kimliğini kazanmasında ya da annelik rolünü kabullenmesinde sosyal çevreden destek alması son derece önemlidir (Evcili vd., 2018). Evli olmayan kadının gebe olması, gelecekle ilgili pek çok planlama yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte

sosyal hizmet uzmanından profesyonel yardım alması kadının güçlenmesi ve doğru kararlar vermesi açısından önemlidir. Tıbbi sosyal hizmet biriminde görev yapan sosyal hizmet uzmanı evlilik birlikteliği dışında gebelik yaşayan kadınları tespit edip ön değerlendirme yaptıktan sonra düzenli olarak danışmanlık görüşmeleri başlatmalıdır. Bu görüşmelerde kadının sosyoekonomik destek ihtiyacı, gebeliğin sürdürülmesi ya da sonlandırılması, babanın sürece dâhil edilip edilmemesi, doğum sonrası anne-bebek ilişkisi, evlat edinme hizmetleri gibi pek çok konuya -kendi kaderini tayin ilkesi gözetilerek- açıklık getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca gebelik sürecinde olan kadınların belli aralıklarla sağlık desteği aldığı Aile Sağlığı Merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı istihdam edilerek, kadınlarla ilgili pek çok riskli durumun takibi sağlanmalıdır.

Bu çalışmada olduğu gibi uygulamada sık karşılaşılan durumlardan birisi de evlat edinme sürecinde ana-babanın rızasının aranmaması hususunda yürütülen hukuki işlemlerde farklılıkların olmasıdır. Bazı davalarda yerel mahkeme ile Yargıtay arasında görüş farklılıkları olduğu gibi, Yargıtay Hukuk Daireleri arasında da ihtilaflar yaşanabilmektedir. Anne-babanın rızasının aranmaması davalarında özen yükümlülüğünün tespiti; çevresi içinde birey yaklaşımıyla psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Mahkemeler tarafından özen yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediğinin tespiti için bilirkişi atanmakta ve kanıta dayalı olarak sosyal inceleme raporu hazırlanmaktadır. Dolayısıyla hukuki süreçlerde sosyal inceleme raporu dikkate alınmalı, gerekli hallerde farklı sosyal hizmet uzmanı tarafından sosyal inceleme yapılarak çocuğun yüksek yararına uygun karar verilmesi sağlanmalıdır.

Modernleşmenin ve bilişim teknolojilerinin de etkisiyle erken yaşta güvenli olmayan cinsel davranış sergileme riski artmakta, yetersiz ya da yanlış bilgilenme ve hizmetlere erişememe gibi nedenlerle de istenmeyen gebelikler ortaya çıkmaktadır (Giray ve Kılıç, 2004). Cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda doğru ve işlevsel bilgi alamayan ergenler, cinsel davranışların getireceği risklerden haberdar olamamaktadırlar. Cinsellik konusunda geleneksel değerler yoluyla genç kadınlar üzerinde kurulan sosyal baskı bu konuda sağlıklı bilgi edinilmesini de engellemektedir. Çalışmadan anlaşıldığı üzere gençlere yönelik ön ergenlikten itibaren medya okur-yazarlığı, sağlıklı üreme ve cinsel sağlıkla ilgili bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

Bu vaka çalışması tek bir örnek olayla sınırlı olması nedeniyle genellenebilir sonuçlara ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, evlat edinme hizmetinde yaşanan aksaklıklarla ilgili bazı görüşler elde edilmiştir. Evlat edinme hizmetinin kendine özgü etik standartları olması nedeniyle bu alanda sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle genel olarak evlat edinme hizmetinin, özel olarak da biyolojik anne-baba ve evlat edinilen çocuk ilişkisinin ele alındığı kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca ele alınan vakaya benzer durumda olan kadınların gebelik sürecinden başlanarak iyi olma hallerinin ve sosyoekonomik koşullarının geliştirilmesi için hak temelli sosyal hizmet programları hazırlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu vaka çalışması, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Beşeri ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu'nun 14.01.2020 tarih ve 2020/1 sayılı Etik Kurul Değerlendirme Raporu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- AÇSHB. (2019). *İstatistikler*. 01 08, 2020 tarihinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/> adresinden alındı
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku: Çocukların hakları ve korunması* (3.b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Aloi, J. A. (2009). Nursing the disenfranchised: Women who have relinquished an infant for adoption. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 16(1), 27-31.
- Altınoğlu-Dikmeer, İ., Erol, N., & Gençöz, T. (2014). Evlat edinilmiş ve biyolojik ebeveyniyle yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve bağlanma düzeyleri ile anne babalarının çocuk yetiştirme stillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(4), 234-243.
- Altunkaya, M. (2001). Türk özel hukukunda evlilik dışı doğan çocukların hukuki durumu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 389-434.
- Arslan, H., Gürkan, Ö. C., Ekşi, Z., & Yiğit, F. E. (2006). Doğum sonrası depresyonun annelik yaşamına etkisi. *Aile ve Toplum*, 3(10), 71-79.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Konya: Eğitim Kitabevi.

- Brenda, M. Y., Leung, Y., Bonnie, N. D., & Kaplan, J. (2009). Perinatal depression: Prevalence, risks, and the nutrition link-a review of the literature. *Journal of American Dietetic Association, 109*(9), 1566-1577.
- Brodzinsky, A. B. (1990). Surrendering an infant for adoption: The birthmother experience. D. M. Brodzinsky, & M. D. Schechter içinde, *The Psychology of Adoption* (s. 295-315). New York: Oxford University Press.
- Brodzinsky, D. M. (2011). Children's understanding of adoption: developmental and clinical implications. *Professional Psychology: Research and Practice, 42*(2), 200-207.
- Brown, A., Jejeebhoy, S. J., Shah, I., & Yount, K. M. (2001). *Sexual relations among young people in developing countries: evidence from WHO case studies*. Geneva: World Health Organization.
- Clutter, L. B. (2017). Open adoption placement by birth mothers in their twenties. *MCN American Journal Maternal Child Nursing, 42*(6), 345-351.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2011). *Yargıtay'da anne tartışması*. Aralık 08, 2019 tarihinde Cumhuriyet: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/284352/Yargitay_da__anne__tartismasi.html adresinden alındı
- Çok, F. ve Kutlu, Ö. (2010). *Ergenlerin cinsel eğitimi: Bir program denemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirbaş, F. (2018). Baba ile çocuk arasındaki soybağına ilişkin davalarda davacı olabilecek kişiler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(3), 3-36.
- Deveci, B., & Deveci, B. (2018). Örnek olay çalışmasına ilişkin teorik bir değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal, 4*(13), 126-135.
- Dinç, H., & Hotun-Şahin, N. (2009). Bir kadın sağlığı sorunu: Töre ve namus cinayetleri. *İ.Ü.F.N. Hemşirelik Dergisi, 17*(2), 123-132.
- Ebeoğlu, M., & Karacan, E. (2019). Cinsellikle ilgili konularda iletişim ile evlilik öncesi cinselliğe yönelik tutum: Üniversite sınıf düzeyinin ve cinsiyetin rolü. *Ege Eğitim Dergisi, 20*(1), 1-19.
- Eke, S. M. (2014). Tarihsel gelişimi açısından çocuklarını öldüren anneler: Bir derleme çalışması. *Journal of Ufuk University Institute of Social Sciences, 3*(6), 50-74.
- Ercan, İ. (2017). *Türk Ceza Kanunu ve ilgili mevzuat*. Kocaeli: Kuram Kitap.
- Evcili, F., Bekar, M., Yurtsal, B., Abak, G., Tali, B., & Temel, S. (2018). Doğum sonu dönemdeki kadınların annelik rolüne hazıroluşluk durumlarının ve özgüvenlerinin değerlendirilmesi. *STED, 27*(1), 56-61.

- Fadıloğlu, Ç., & Yılmaz, D. (1992). Adölesan annelerin gebeliğe uyum durumlarının incelenmesi. *I. Ulusal Ana ve Çocuk Sağlığı Hemşireliği Sempozyumu Kitabı* (s. 71-75). içinde İstanbul: İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi.
- Foli, K. J., South, S. C., Lim, E., & Jarnecke, A. M. (2016). Post-adoption depression: Parental classes of depressive symptoms across time. *Journal of Affective Disorders*, 200, 293-302.
- Freundlich, M. (2002). Adoption research: An assessment of empirical contributions to the advancement of adoption practice. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 11(2), 143-166.
- Giray, H., & Kılıç, B. (2004). Bekar kadınlar ve üreme sağlığı. *STED*, 13(8), 286-289.
- Howe, D., & Feast, J. (2001). The long-term outcome of reunions between adult adopted people and their birth mothers. *British Journal of Social Work*, 31(3), 351-368.
- Kara-Uzun, A., & Şimşek-Orhon, F. (2013). Adölesan gebeliklerin anne ve bebek sağlığına olan etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 19-24.
- Kaya, C. (2009). *Türk hukukunda evlat edinme*. İstanbul: Beta Basım.
- Kızır, M. (2009). Türk hukukunda evlat edinme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 151-184.
- Koçoğlu, S. (2019). Evlat edinmede ana ve babanın rızasının aranıp aranmaması sorununun, özellikle yetkili kurum aracılığı ile evlat edinme açısından incelenmesi. *TAAD*(38), 239-265.
- March, K. (2014). Birth mother grief and the challenge of adoption reunion contact. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84(4), 409-419.
- Orçun, E., Aras, Ş., & Açık, R. (2003). Üniversiteli gençlerin cinsel tutum ve davranışları. *Jinekoloji ve Obstetrik Dergisi*, 17(3), 169-174.
- Ögel, K., Eke, C., Erdoğan, N., Taner, S., & Erol, B. (2005). *İstanbul'da gençler arasında cinsellik araştırması raporu*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Öktem-Çevik, S. (2016). Çocuğun anne ve/veya babası haricindeki kişilerin nüfus siciline kaydedilmesinden doğan sorunların değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 2105-2130.
- Özcan, D. (2017). Evlat edinmede rıza. *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 75(2), 707-722.
- Özkaya, N. (2012). Çocuğun soybağını değiştirme suçu. *Sağlık Hukuku Makaleleri-II* (s. 179-194). içinde İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

- Özyurt, G., Gencer-Kıdak, Ö., Okyay, E., & Acet, F. (2015). Cinsel istismara uğrayan bir ergende gebelik sonlandırma süreci: Bir olgu sunumu. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 16, 368-371.
- Resmi Gazete. (2001). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu: 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete.
- Saruç, S. (2017). Kadın doğum hastanelerinde sosyal hizmet uygulamaları. S. Attepe-Özden, & E. Özcan içinde, *Tıbbi Sosyal Hizmet* (s. 147-157). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Siegel, D. H. (2013). Open adoption: Adoptive parents' reactions two decades later. *Social Work*, 58(1), 43-52.
- Sisson, G. (2015). Choosing life: Birth mothers on abortion and reproductive choice. *Women's Health Issues*, 25(4), 349-354.
- Soares, J., Ralha, S., Barbosa-Ducharne, M., & Palacios, J. (2019). Adoption-related gains, losses and difficulties: The adopted child's perspective. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 36, 259-268.
- Şanlıkan, B. (2013). *Evlilik dışı bebekleri evlatlık vermek için site kurdular*. 01 04, 2020 tarihinde Akşam Gazetesi: <https://www.aksam.com.tr/guncel/canavarannecom/haber-255333> adresinden alındı
- Tekgül, N., Saltık, D., & Tuncer, Ö. (2014). Cinsel sağlık eğitiminin, ergenlerde sorumluluklarını arttırmadaki önemi. *Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi*, 24(3), 179-185.
- Turan-Başara, G. (2017). Ana ile evlilik dışında doğan çocuk arasındaki ilişkiyi düzenleyen Türk Medeni Kanunu hükümlerinin değerlendirilmesi. *TBB Dergisi*, 131, 211-238.
- Turğut, M. (2014). *Türkiye ergen profili araştırması-2013*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Tüzüner, Ö. (2013). Soybağının tespiti davasında genetik analize ilişkin hükümlerin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1139-1168.
- Uyumaz, A., & Avcı, Y. (2016). Türk Hukuku'nda gebeliğin sonlandırılması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 579-638.
- Vandivere, S., Malm, K., & Radcl, L. (2009). *Adoption USA: A chartbook based on the 2007 national survey of adoptive parents*. Washington, D.C.: The U.S. Department of Health and Human Services, Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation.
- Wiley, M. O., & Baden, A. L. (2005). Birth parents in adoption: Research, practice, and counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 33(1), 13-50.

- Yalman, S. (2004). Evlat edinmede rıza. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-16.
- Yeşilçiçek-Çalık, K., & Aktaş, S. (2011). Gebelikte depresyon: Sıklık, risk faktörleri ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 142-162.
- Yıldırım, B., & Başer, A. O. (2019). Acil servis tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri, müracaatçı profili ve sosyal hizmet mülakatında dikkat edilmesi gereken durumlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 286-308.
- Yılmaz, A. (2016). *E-evlatlık sitelerine operasyon*. 01 04, 2020 tarihinde Habertürk: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1186393-e-evlatlik-sitelerine-operasyon> adresinden alındı
- Yokuş-Sevük, H. (2015). 6545 sayılı kanun ile cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 3(2), 119-145.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Sosyal çalışma ve çocuğun iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 85-93.
- Zastrow, C., & Krist-Ashman, K. K. (2014). *İnsan davranışı ve sosyal çevre-I: Bebeklik, çocukluk, ergenlik*. Ankara: Nika Yayınevi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
  - Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
  - Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
  - Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
  - Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
  - Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
  - Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
  - Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
  - Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
  - Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
  - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatma kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
  - Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
  - Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
  - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22) • İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36. İki Yazarlı Makale
- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35. Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale
- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK**General Rules**

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36. An

Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35. An

Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information
on reference management at
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>